

LEKSIKAALSEIST VAHEKORDADEST EESTI MURRETES

ALBERT SAARESTE

I

ANALÜÜS

60 KAARDI JA 1 SKEEMIGA

RÉSUMÉ:

DU SECTIONNEMENT LEXICOLOGIQUE
DANS LES PATOIS ESTONIENS

I. ANALYSE

AVEC 60 CARTES ET 1 ESQUISSE SCHÉMATIQUE

TARTU 1924

Sisukord. — Table des matières.

Sissejuhatus. — Introduction	lk. VI
Lühendused. — Abréviations	„ XVI
A. Kirjandus ja ainekogud. — Publications et recueils de matériaux, etc.	„ XVI
B. Kohanimede lühendused. — Abréviations des noms de lieux	„ XIX
C. Keeled j. m lühendused. Märgid. — Abréviations des noms de langues etc. Signes	„ XXIII
Transkriptsiooni märkidest. — Des signes diacritiques	„ XXV
Märkused. — Remarques	„ XXVI

A. Esimene osa. — Première partie.

Analüüs. — Analyse.

I. Eluta loodus, ained. — Nature inerte, substances lk. 3

1. 'Orage; tonnerre', 'Gewitter; Donner' (lk. 3). 2. 'Rougeur du couchant', 'Abendröte' (6). 3. 'Grêle', 'Hagel' (7). 4. 'Terrain sablonneux couvert de pins et de bruyère', 'sandiger Kieferwald, Heide' (8). 5. 'Bord, rive, pente', 'Ufer, Abhang' (9). 6. 'Source', 'Quelle' (11). 7. 'Flaque (d'eau), mare, bourbier', 'Piütze, Lache' (13). 8. 'Boue, fange, bourbe', 'Kot' (17). 9. 'Fumée', 'Rauch' (18). 10. 'Suie', 'Russ' (19). 11. 'Vapeur de charbon', 'Kohlen-dunst' (20). 12. 'Vapeur', 'Dampf' (22). 13. 'Eau alcaline', 'Lauge' (24). 14. 'Acier', 'Stahl' (25). 15. 'Feuille de métal, fer blanc', 'Blech' (26).

II. Taimeriik. — Règne végétal lk. 28

16. 'Pin', 'Kiefer' (28). 17. 'Bouleau', 'Birke' (30). 18. 'Tilleul', 'Linde' (31). 19. 'Arbuste, buisson', 'Strauch' (35). 20. 'Orge', 'Gerste' (36). 21. 'Strobile, pomme', 'Zapfen der Nadelbäume' (37). 22. 'Gland', 'Eichel' (40). 23. 'Cosse, silique', 'Schote' (40). 24. 'Groseille et cassis', 'rote und schwarze Johannisbeere' (42). 25. 'Mûre naine', 'Schellbeere' (43). 26. 'Canneberge', 'Kransbeere, Moosbeere' (45). 27. 'Myrtille, airelle', 'Blaubeere' (46).

III. Loomariik. — Règne animal lk. 47

28. 'Cheval entier, étalon', 'Hengst' (47). 29. 'Poulain', 'Füllen, Fohlen' (49). 30. 'Taureau', 'Bulle, Stier' (50). 31. 'Génisse', 'Sterke, junge Kuh (vor dem Kalben)' (52). 32. 'Bélier', 'Schafbock, Widder' (55). 33. 'Agneau', 'Lamm, Lämmchen' (58). 34. 'Verrat', 'Eber' (59). 35. 'Chien', 'Hund' (61). 36. 'Loup', 'Wolf' (62). 37. 'Blaireau', 'Dachs' (64). 38. 'Loutre', 'Fischotter' (65). 39. 'Castor', 'Biber' (66). 40. 'Taupe', 'Maulwurf' (67). 41. 'Souris',

'Maus'. — 'Rat', 'Ratte' (69). **42.** 'Tanche', 'Schleie' (72). **43.** 'Serpent', 'Schlange' (74). **44.** 'Ver de terre, lombric', 'Regenwurm' (76). **45.** 'Sangsue', 'Blutegel' (77). **46.** 'Fourmi', 'Ameise' (78). **47.** 'Coccinelle', 'Marienkäfer' (81). **48.** 'Lente', 'Nisse' (83). **49.** 'Teigne', 'Motte' (84). **50.** 'Oiseau', 'Vogel' (85). **51.** 'Coq', 'Hahn' (86). **52.** 'Corbeau', 'Rabe' (87). **53.** 'Rossignol', 'Nachtigall' (89). **54.** 'Pigeon ramier, colombe biset', 'Ringeltaube, Holztaube, Waldtaube' (91). **55.** 'Etourneau', 'Star' (93).

IV. Elundid, kehaosad ja kehaained. — Organes, parties et substances du corps lk. 94

56. 'Poumon', 'Lunge' (lk. 94.) **57.** 'Moelle, corps médullaire', 'Mark' (96). **58.** 'Queue', 'Schwanz' (97). **59.** 'Pouce', 'Daumen' (99). **60.** 'Malléole, cheville du pied', 'Fussknöchel' (101). **61.** 'Creux formée par les deux mains jointes', 'Gáspe' (101). **62.** 'Rein', 'Niere' (102). **63.** 'Glande', 'Drüse' (103). **64.** 'Giron', 'Schoss', (105). **65.** 'Bave, écume', 'Geifer' (106). **66.** 'Mucosité des narines', 'Rotz' (107). **67.** 'Maigre, chair sans graisse', 'schieres Fleisch' (109). **68.** 'Ventricule succenturié', 'Kau- od. Vogelkropf, Muskelmagen der Vögel' (110). **69.** 'Plume (d'un oiseau)', 'Vogelfeder' (113). **70.** 'Jaune d'oeuf', 'Eidotter' (113). **71.** 'Premier lait d'une vache après un vêlage', 'Biest(milch)' (114).

V. Haigused. — Maladies lk. 116

72. 'Petite vérole, variole', 'Pocken, Blattern'. (116).

VI. Perekond. — Famille lk. 118

73. 'Père', 'Vater'; — 'grand père', 'Grossvater' (118). **74.** 'Mère', 'Mutter' (120). **75.** 'Frère', 'Bruder' (123). **76.** 'Soeur', 'Schwester' (125). **77.** 'Fiancée, épousée, nouvelle mariée', 'Braut' (127).

VII. Kombed. — Coutumes lk. 129

78. 'Baptême, repas de baptême', 'Taufe, Tauffest, Taufschmaus' (129). **79.** 'Cadeaux distribués par la jeune mariée aux personnes qui assistent au mariage', 'Geschenke, welche die Braut bei der Hochzeit verteilt' (130). **80.** 'Noces', 'Hochzeit' (133). **81.** 'Funérailles, enterrement', 'Beerdigungsfeier, Begräbnisschmaus, Begräbnis' (135). **82.** 'Petite fête villageoise', 'kleines Dorffest, Tanzfest' (136).

VIII. Maaharimine. — Agriculture lk. 138

83. 'Essartage, défrichement, déracinement', 'Roden, Rodung' (138). **84.** 'Champ', 'Feld, Acker' (142). **85.** 'Sillon', 'Furche' (145). **86.** 'Meulette', 'kleiner Heuschaber, Heuhaufen, kleine Heumiete' (145).

IX. Toidud. — Nourriture lk. 150

87. 'Petite bière', 'Dünnbier' (150). **88.** 'Potage', 'Suppe' (152). **89.** 'Levain, levure', 'Hefe' (154). **90.** 'Pâte', 'Teig' (156). **91.** 'Gruau, orge mondé', 'Grütze' (158).

X. Kehakatted. — Vêtement lk. 159

92. 'Etoffe, tissu', 'Zeug, Stoff'; — 'vêtement, habits', 'Kleidung' (159). **93.** 'Couverture, couvre-pied', 'Decke' (160). **94.** 'Chemise', 'Hemd' (162). **95.** 'Jupe', 'Weiberrock, Kleid' (164). **96.** 'Surtout, casaque, robe', 'Rock' (171). **97.** 'Pantalons', 'Hosen' (172). **98.** 'Manches', 'Ärmel' (174). **99.** 'Poche', 'Tasche' (176). **100.** 'Sandales sans semelle dure', 'lederne Schuhe ohne harte Sohle' (177).

XI. Talu hooned ja ehitused. — Bâtiments agricoles. lk. 181

101. 'Chevrons', 'Dachsparren' (181). **102.** 'Solive', 'Deckenbalcken' (183). **103.** 'Poutres du couronnement des murs d'une maison rurale', 'Balken, welche sich auf den Enden der Deckenbalken befinden und die Dachsparren tragen' (184). **104.** 'Lucarne de pignon, chatière', 'Giebelloch, Eulenloch' (185). **105.** 'Atre, foyer, cheminée', 'Äschenherd, Feuerherd' (187). **106.** 'Seuil', 'Schwelle' (190). **107.** 'Colonne, pilier', 'Säule, Pfeiler, Pfosten' (191). **108.** 'Margelle', 'Einfassung, Bekleidung des Brunnens' (193). **109.** 'Bras, levier d'un puits', 'Brunnenschwengel' (194).

XII. Maja-, töö-, püügl-, j.m. tarberlistad ning esemed. — Meubles, ustensiles de ménage et de chasse, attirail de ferme, outils de travail etc. lk. 197

110. 'Berceau', 'Wiege' (197). **111.** 'Lit', 'Bett' (199). **112.** 'Table', 'Tisch' (200). **113.** 'Echelle', 'Leiter' (201). **114.** 'Fléau', 'Dreschflegel' (202). **115.** 'Pelle', 'Schaufel, Spaten' (204). **116.** 'Fourche', 'Heu-, Mistgabel' (205). **117.** 'Marteau, maillet, masse', 'Hammer' (206). **118.** 'Coin', 'Keil' (207). **119.** 'Couteau', 'Messer' (209). **120.** 'Serpe', 'Hackmesser, Strauchmesser, Stauchbeil' (212). **121.** 'Moulinet', 'Quirl' (213). **122.** 'Licou', 'Halsfessel des Viehs, Halfter' (214). **123.** 'Bride', 'Zäumung, Zäumzeug' (216). **124.** 'Collier de cheval', 'Kummet' (218). **125.** 'Courrois qui attachent le collier du cheval aux brancards', 'Kummetriemen' (218). **126.** 'Brancard, limonière', 'Gabeldeichsel, Femerstange' (220). **127.** 'Rame, aviron', 'Ruder Riemen' (221). **128.** 'Fourche, foène', 'Stechgabel, Stecheisen zum Fischen' (222). **129.** 'Romaine', 'Schnellwage mit Laufgewicht, Besmèr' (223). **130.** 'Meule à aiguiser', 'Schleifrad' (225). **131.** 'Navette sans bobine, aiguille à filet', 'Weberschiff ohne Spule, Netznadel' (225). **132.** 'Navette', 'Weberschiffchen' (228). **133.** 'Etope', 'Hede, Werg' (233). **134.** 'Pe'tite touffe, mince poignée du lin', 'dünner Flachsbüschel' (234). **135.** 'Ficelle, lisse, cordelette', 'Band, Faden, dünne Schnur' (235).

XIII. Söögi- ja jooginõud. — Vaisselle. lk. 237

136. 'Vaisselle', 'Geschirr' (237). **137.** 'Seau', 'Eimer' (239). **138.** 'Pla, terrine, écuelle', 'Schüssel, Schale' (243). **139.** 'Auge', 'Trog' (246). **140.** 'Puchoir, putoir', 'Schöpfgelte, kleines Schöpfgelgefäß aus Holz' (248).

XIV. Omadused. — Qualités. lk. 251

141. 'Gauche', 'link' (251). **142.** 'Petit', 'klein' (253). **143.** 'Étroit', 'schmal' (254). **144.** 'Joli, beau', 'hübsch, schön' (255). **145.** 'Nouveau, neuf', 'neu' (257). **146.** 'Chaud', 'warm' (258). **147.** 'Aigu', 'scharf' (259). **148.** 'Mouillé, trempé', 'nass' (260). **149.** 'Humide', 'feucht' (262). **150.** 'Rouge', 'rot' (266). **151.** 'Gris', 'grau' (266).

XV. Tegevused ja olengud. — Actions et états. lk. 268

152. 'Pleurér', 'weinen' (268). **153.** 'Mourir', 'sterben' (269). **154.** 'Craindre', 'fürchten' (270). **155.** 'S'effrayer', 'erschrecken' (271). **156.** 'Laver', 'waschen' (273). **157.** 'Verser', 'giessen' (274). **158.** 'Pousser', 'schieben, stossen' (275). **159.** 'Mordre', 'beissen' (277). **160.** 'Se figer, se congeler, se coaguler', 'gerinnen' (279).

Résumé p. 282

Sõnajuhataja. — Index des mots lk. 294

Mõistete juhataja. — Index des idées „ 300

Sissejuhatus. — Introduction.

Aine valikust. Kui kümme aastat tagasi (1915), Läänemaal ja Pärnumaal eesti murdeainestiku kogumist alustasin, esialgu peamiselt küll keele häälikulise küljega tutvunemiseks — millele mind eriliselt õhutasid ja julgustasid siis vastilmunud uurimused „Lautgeschichtliche Darstellung über den Vokalismus des Kodaferschen Dialekts“ ja „Lautgeschichtliche Untersuchung über den Kodaferschen Dialekt“ ja isiklikult ka nende teoste autor, mu pärasine õpetaja dr. Lauri Kettunen, ning mu kadunud õpetaja prof. Heikki Ojansuu, — kinnitas peagi minu tähelepanu võrdlemisi suur sõnavaraline kirjavus, mis omane oli sellele Eesti mandri loodeosa õige piiratud keelealale: Kullamaa, Märjamaa, Kirbla, Vigala, Mihkli, P.-Jagupi, Hanila. See esialgne, asjaoludest tingitud tõuge kui ka vististi loomukohane huvitunne eriliselt keele leksi-kaalse külje vastu, mille arenemises psühholoogilised tegurid on märksa enam mõõduandvad kui keele häälikulises arenemises, sundisid mind ka edaspidi keelesugemete kogumisel kodumaa muudes osades rõhutama erilisemalt just sõnavara ja lähemalt tähele panema samus paigus tarvitusel olevate sünonüümsete nimetuste semasioloogilisi vahekordi. Vahepeal, minu õpingute aegu Helsingi ülikoolis, ligemalt tutvunedes viimasel kahel aastakümnel Prantsusmaal virgunud ja õige kõrgele arenenud keelegeograafilise uurimise ülesannete ja meetodidega, eriti Gilliéron ja Edmont'i *Atlas Linguistique de la France*-teosega — olgu tänuga tuletatud meelde, et ses sihis töötama juhtis mind mu tookordne, praegu veel kallilt meeslepeetud õpetaja dr. Oiva J. Tallgren — kujunes mul mõte püüda ka eesti murrete uurimisel tarvitusele võtta keelegeograafilist uurimis-metoodi ja saavutada vähemalt teatavate keeleliste nähtuste kohta võimalikult üksikasjaliku ülevaate tervelt eestikeele alalt. Sõja- ja revolutsiooni-aastatel (1917—1919) katkestatud õpinguid hiljem (1920) Tartu ülikoolis lõpetades oli mul juhust mitmel korral osa võtta prof. L. Kettuneni poolt korraldatud

seminari-harjutustest, kus käsitlusele tuli küsimus, missugune murre on eestis leksikaalselt ja häälikuliselt lähem soomekeelele, kas põhja-eesti või lõuna-eesti. Nimetatud asjaolu andiski mulle seks viimse tõuke, et a. 1921 otsustasin võtta oma väitekirja aineks eesti murrete leksikaalsete vahekordade keelegeograafilise käsitluse. Et aine on vähemalt soomesugu keelte uurimisel uus, tundsin küll mitmel korral kahtlust selle valiku otstarbekohasuses. Mu otsust ses sihis lõplikult kinnitas aga mu õpetaja L. Kettunen i õhus-tus ja julgustus.

Teatavasti esineb leksikaalseid erinevusi suuremal või vähemal määral kõigis, territoriaalselt vähegi ulatusrikkais keeltes, kuid sõnava-erinemise ajaloo uurimine on jäetud, võrreldes häälikute, vormide, lauseõppeliste vahekordade ja sõnade tähendusliku külje aja-looga, enam-vähem unarusse, ja nimelt eriliste raskuste tõttu, mis selle käsitluselevõtuga on ühendatud. Kui juba foneetiliste, morfoloogiliste ja süntaktiliste uurimuste puhul mõnelt poolt, eriti viimasel ajal, etteheiteid on kuuldunud meetodi vastu piirata tööala ainult teatava murdega (sellekohastes paremais töödes on muidugi enam-vähem silmas peetud ka sama keele muid murdeid) ja kalduvust on märgata teatavate keeleliste üksiknähtuste uurimise poole teatava keele kõigis murdeis või isegi terves keelkonnas¹, on leksikaalsete differentside ajaloo jälgimisel piirdumine keeleala ühe osaga, s. o. teatava kitsama murdepiirkonnaga, täiesti võimatu juba küsimuse enda karakteri tõttu. Teatava keele sõnavaraliste vahekordade süstemaatilisi kirjeldusi ja arenemise esitusi ei ole murdeuurimistöös esirinnas sammuvad suurrahvad ainestiku suure ulatuse tõttu seni teatavasti veel pakkunud. Käesoleva ajani on suudetud esitada ainult sõnavara teatavate osade kohta sõnageograafilisi uurimusi², neis saavutatud tulemuste tähtsus on seega siis üldkeeleteadusele mõistagi vähese kandvusega. Palju hõlpsam ja teostatavam oleks aga mingi vähema rahva keele sõnavaralise olukorra ajaloolis-geograafiline uurimus. Tänujuliku objektina esinebki siin õige

¹ Vrd. näit. Soomes dr. Martti Rapola uurimusi ja Eestis dr. J. Mark'i teost „Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen I“.

² Sellekohastest teostest olgu nimetatud: Albert Dauzat, *Essais de géographie linguistique. Noms d'animaux*. Paris 1921. J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'Abeille d'après l'Atlas Linguistique de la France*. Paris 1918. Paul Kretschmer, *Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache*. Göttingen 1918. Teataval määral kuuluvad siia ka: H. Palander, *Die althochdeutschen Tiernamen. I. Die Namen der Säugetiere*. Darmst. 1899. H. Suolahti, *Die deutschen Vogelnamen*. Strassb. 1909.

väheldasel territooriumil kõneldav eestikeel, milles leksikaalsed diferentsid on ometi, territooriumi looduslike omaduste (sood, rabad, metsad) ja maa ajaloolise arenemise tõttu (elanikkude liikumise keeld vallast valda pärispõlve aegu kui ka ühis- ja kirjakeele võrdlemisi veel väheselt tasandav mõju vanema rahvapõlve keele peale¹) siiski küllaldaselt suured, võib olla isegi tuntavamad kui mõne suurema rahva keeles (näit. venekeeles).

Leksikaalse differentseerumise tundmise tähtsusest. Peaks vististi lähemalt põhjendamatagi olema selge, et teatava keele praeguse struktuuri tundmine kui ka varema arenemise sügavam tundmine ja mõistmine ei ole tingitud mitte ainult sellest, et tuntakse keele häälikuliste, morfoloogiliste ja süntaktiliste vahekordade arenemist, vaid sama olulise tähtsusega on tunda ka keele sõnavara arenemist. Rõhutaksin siin nimelt, et sugukeeltega (resp. sama keele teiste murretega) võrdlemisel tuleb meil teatavat keelt (resp. murret) karakteriseerida mitte üksnes häälikulisest, vormiõppelisest ja lauseõppelisest, vaid samavääriselt ka leksikaalsest seisukohast. Kuigi keele foneetilise struktuuri ja häälikajaloo tundmine on kahtlemata esimeseks eelduseks, et julgeda üldse asuda vähegi viljarikkale uurimisele vormiõppe ja sõnavara alal, on teisalt ometigi selge, et keele olulisemalt füsioloogilise külje tundmisele peab hädatarvilikult järgnema ja teda kroonima keele olulisemalt psühholoogilise poole tundmaõppimine. Ja psüühiliste faktorite paiguti õige komplitseeritud toimingut võime küll vist kõige paremini jälgida keele sõnavara ajaloos. On ju sõnad keeles õige analoogilised elavatele olenditele, kes kõrvu elutsedes astuvad teatavasse võitlusse, kord küll tööala endi vahel jaotades leplikult eksisteerivad kõrvu, kord aga üksteist mõjustavad, üksteist võita, kõrvaldada ja hävitada püüavad. Kordaksin veel: nõnda tarvilik kui on teada differentseerumise ajalugu keele häälikulises ehituses, sama tähtsaks peame ka tunnistama sõnavaralise erinemise ajaloo tundmise.

Käesoleva uurimuse ülesanded. Käesoleva teose autorile võidaks ometi esitada küsimus, missugused on lähemalt äratähendatult need konkreetsed ülesanded ja probleemid, mida sõnavara-

¹ Nimetatud asjaoludest tingitud vanemad keelelised vahekorrad on aga väga kiirelt tasandumas ja tumenemas nooremal ja keskealisel sugupõlvel, eriti viimasel ajal sundusliku eestikeelse alghariduse, eestikeelse sõjaväeõppuse ja rohke ajalehtede lugemise tõttu. Et nende uueaegsete tegurite laastamise eest vanemat olukorda vähegi päästa, ongi eeloleva ülevaatliku uurimuse käsilevõtuga eriliselt kiirustatud.

liste vahekordade ajaloo uurimus seab endale lahendatavaks, ja mis-sugused võiksid olla lähemalt äratähendatult seesuguse teose resul-taadid, mis käsitletava keele (osalt ka selle sugukeelte) ajaloo tund-misele kui ka üldkeeleteadusele võiksid osutada viljakaks?

Käesolev teos seab endale kõigepealt ülesandeks esitada või-malikult täpse kirjelduse¹ kõigist vähegi tähtsamaist sünonüümseist nimetustest praeguses eestis, s. o. sõnadest, millega eesti eri mur-retes ära tähendatakse sama või ligikaudu sama mõistet ehk eset, ja jälgida, askensiivselt välja minnes, praeguse nimestiku arenemist eesti erielu kestes, püüdes lõpuks rekonstrueerida selle olukorra, mis mõistete ja esemete nimestikus oli maksvusel eestikeele erinemise aegu muudest läänemere-soome keeltest ja eesti erielu algul, teiste sõnadega, ses uurimuses püütakse jälgida, kui vanad on praegused leksikaalsed differentsid eesti murretes ja kui suure ulatusega olid need erinevused eesti erielu algul. Teatavasti leidub ka eesti keelealal piirkondi, kus sõnavara on õige ühtlane, s. o. kus sõnade ulatuse piirjooni ristleb läbi õige vähesel määral (näit. Harjumaa, põhja-Järvamaa, lääne-Virumaa, Läänemaa, Hiiumaa, Võrumaa), teisalt aga murdealasid, mille sõnavaralised vahekorrad on väga komplitseeritud, s. o. kus isoleksid põimub läbi tihedalt ja mitmes sihis (näit. Läänemaa, Pärnumaa, Viljandimaa, Tartumaa ja üldse suurema osa maakondade piiripealsed maa-alad). Leksikaalsete vahekordade lähem analüüs (niipalju kui isoleksid pole mitte sele-tatavad looduslike oludega) võib siia tuua mõndagi selgust nende paikade vanema ajaloo kohta ja võib ehk valgustada muistseid hõimu-vahekordi neil aladel, kuigi jälle vastupidi prae-guste leksikaalsete vahekordade seletamisel abi tuleb otsida just kohtade vanemast ajaloost ja asundusajaloost.

Üldkeeleteaduslikust seisukohast aga vaadatult seab järgnev uurimus endale ülesandeks valgustada üldse sõnavaralise different-seerumise iseloomu ja tingimusi, samuti ka selgitada mõningaid keelegeograafilisi küsimusi: isolekside karakterit ja nende vahekorda isofoonidega.

Töö jagunemine. Eelolev töö jaguneb kahte osasse: 1) käes-olev Analüüs, kus praegustest murretest ammutatud teadete, vanema kirjakeele atestatsiooni ja sugukeelte andmete põhjal eritletakse mitmete leksikaalsete vahekordade kujunemise ajalugu eestis; 2) kavat-

¹ Esitades paljuist sõnust rohkelt murdelisi teisendeid, neid täpselt lokali-seerides, võib eelolev teos kasulikku materjali pakkuda ka häälikajaloo uurijale.

setav Sünte es, kus eelmise osa alusel esitatakse lõplikud kokkuvõtted, järeldused ja väljavaated. Sünonüümsete gruppide eritlusel on kinni peetud ideoloogilisest järjekorrast.

Eestikeelse ainekogu ulatus. Käsitatud eesti murdeainestik ei sisalda muidugi mitte kõiki eestis esinevaid, isegi mitte kõiki autorile tuntud leksikaalseid differentseid. Arutlusest välja on suletud peaaesjalikult järgmised kategooriad sõnavaralisi erinevusi: 1) sünonüümsed nimetused, mis on eestis õige hiljutised, kuigi neid tähendavad esemed või mõisted sealjuures vahest oleksid ka vanad (sellist suurest kategooriast on siiski mõned näited esitatud: art. 55, 82, 129); 2) puht-stiililiste erinevustega sünonüümsed nimetused; 3) leksikaalsed erinevused, mis on õige kitsa esinemisalaga ja millede keeleajalooline väärtus ei paistnud autorile olevat küllaldaselt suur; 4) vähem oluliste esemete ja mõistete nimetused, eriti just partiklid; 5) sünonüümsed nimetused, mida kandvad esemed ja mõisted ei ole mitte teravalt piiritlevad ja millede käsitlus oleks seega liig laiali valgunud; 6) üldse leksikaalsed differentseid, mille ajaloo kohta praegu käepärast oleva ainekogu najal autoril võimalust polnud jõuda mingile positiivsemale tulemusele. Mitmete, võimalikult ehk tähtsatigi sõnavaraliste vahekordade eritus on aga ära jätud¹ eriti

¹ Järgnegu siin ülalesitatud ärakaalumiste põhjal ja ruumi- puudusel käsitlemata jätud sünonüümsed sõnagrupid: *kirsibu ~ visnabu ~ käsperi pü, tikkerbärud ~ karumariad, kõnelema ~ rakkima*, (pähkla) *tup ~ kihn ~ kõlu ~ lüdi ~ tohl ~ ormuš ~ kauš ~ räst ~ kešt, taël ~ peš, kõrkjad ~ luod ~ kašlad, vattama ~ kaema ~ kašuma, akkama ~ kukkuma* ('anfangen'), *säšk ~ kihulane ~ mašsak, sig ~ iheš, (jala) kōt ~ pōfk, palē ~ pōšk, laipäev ~ pōf-pühä, (rasvā) viinnud ~ kõrned ~ krōbemed ~ rāmed ~ nāfdeD ~ nāriud ~ rüñdeD ~ rabid, maitsē ~ majk ~ maou, tilgastama ~ murastama ~ kilastama ~ nāfDima ~ loñduma jne., aganik ~ tagasik ~ kuredik ~ agana laDü, (sariikka) sojk ~ lēp-laž ~ viplas, (vañkre) kēlikkas ~ lakkahti ~ lašN ~ lajš ~ vahebu, (ré) pōhi ~ tari ~ lauj ~ lastē, (kanā) kūt ~ tō(ve)l ~ hāk ~ koŋo, riiv ~ udi ~ laž ~ pistē ~ riig jne., mademed ~ puřrē ~ tuřbad ~ pukkid, pinu ~ viřn ~ riř, lähker ~ laš ~ pūř ~ aņkkur ~ puntrik, kark ~ rāsā ~ nāsā ~ napurits jne., piřs ~ rōšk, ār ~ vēr ~ seřv, abrās ~ pudē ~ rabē ~ murē ~ have ~ hubā, aijnult ~ üksnes ~ kōjoest ~ vaļD ~ enda ~ õñnē, (h)aiš ~ lehk ~ lōhn ~ haik, akkēn ~ paļā, aļgama ~ ūřgama, auk ~ mulk, jaou ~ osā, jūrde ~ manū, karistama ~ nuhtlema, kubū ~ vihk, kām ~ palāv ~*

selleks, et teose ulatust mitte üleliia paisutada¹. Loodetavasti on käsitletav ainekogu siiski küllaldaselt laialdane, et sisaldada kõiki tähtsamaid differentse ja suuta valgustada leksikaalsete vahede tekkimiskäiku olulistes joontes. Tulevikus saadavad lisajoonekesed jaksaksid vaevalt küll tuntavamalt muuta praeguse ainekogu põhjal kujunenud pilti.

Ainekogu päritolu ja kogumise laad. Murdeainestik on päritolu laadilt ja kogumisviisilt neljasugune:

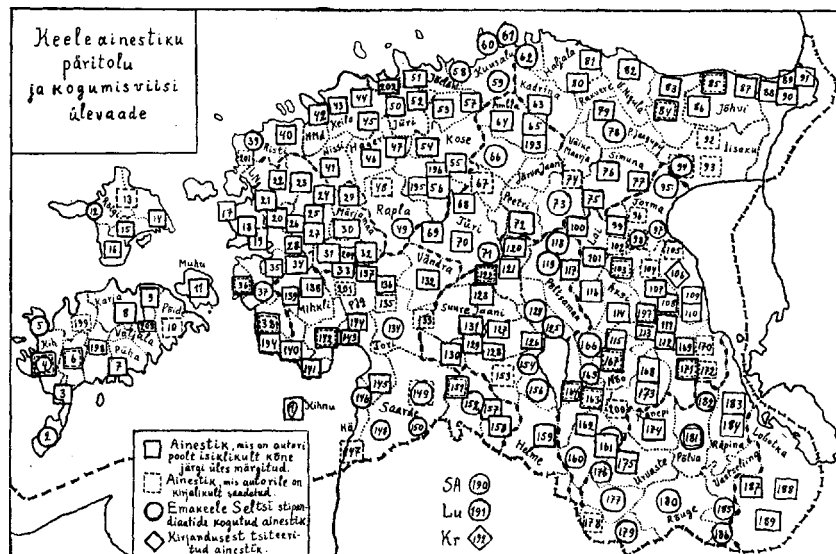
1) 1915—1924 a. jooksul autori enda kogutud keeleteated, peamiselt endal koha peal viibides, õige harva ka kodukohast eemal elava keelejuhi abil kogutud. 2) Peamiselt a. 1921—24 jooksul autori poolt kirjalikult nõutatud teated, kusjuures korrespondentideks on olnud kohapealsed põhielanikud: kooliõpetajad, köstrid, üliõpilased, põllumehed jne.² Tarvitatud on saadud teateid muidugi ainult siis, kui nende usaldatavus selgus. Võimalik siiski, et neis teatavaid eksimusi leidub foneetilise äratähendamise poolest. Suurem osa neist teadetest on saadetud mõistagi lihtsamas transkriptsioonis, mis aga käesolevas teoses on peenemas transkriptsiooni üle kantud. Viimast talitusviisi võis autor endale lubada selle tõttu, et need keeleandmed kõik pärit on aladelt, mille murde häälikuline külg on autorile peajoonetel tuntud. 3) Emakeele Seltsi poolt kohtadele

tutine, lahja ~ kõhn, lahti ~ vallali, libe ~ niibe, mitte ~ joht, nikastama ~ vältima ~ niserdama, nurk ~ kolk, pakkuma ~ äjgama, pehme ~ tūmā, peitma ~ kätkemä, suruma ~ rõhuma ~ rusuma ~ rudjuma ~ vajuttama ~ pigistama ~ pitsiitama, roheline ~ haljās, tarvis ~ vajā, teottama ~ laimama, tukkuma ~ suikkuma, vaene ~ kehv, vajd ~ eñge, puhās - kabē, kitlema ~ hõplema jne.

¹ Sel põhjusel on ette võetud ka häälikajaloolisi ekskurssisid ainult neil kordadel, kus see kõige tungivamalt oli tarvilik.

² Arvuliselt ja väärtuslikult tähelepandavaid teateid on saatnud: proua Marta Martinson Häädemeeste Orjõelt, köster J. Ait Ansekülast (täiendusi autori enda kogule), hra O. Tikerpuu Pühalepa põhjaosa ja Rõigi idaosa keele kohta, hra J. Vidrik Kihnust (täiendusi autori teadetele), hra J. Kaar Hargla lääneosast, hra Aleks. Pungas Lügänselt (täiendusi autori kogutud andmetele), hra Jak. Mikiver Kuusalu Pärispää neemelt, hra R. Kleesment Kuusalu Juminda neemelt, hra Kustas Veismann Varblast, hra Vold. Reimann Hanilast, mag. Ernst Nurm Annast, mag. Julius Mägist Palamuse Kudinalt, mag. O. Loorits Kõpust, hra Aleks. Silla Põlde Laimjalast, hra Karl Tiitus Kihelkonnalt, proua L. Käär Muhust (täiendusi), hra M. Riis Tori Riisalt, neiu M. Adamson Paistust ja osalt Pillistverest, köster G. Sandberg Isakust, hra Rud. Toost Jõhvist, agr. J. Mets Halliste Kurmilt.

saadetud keeleteaduse-üliõpilaste¹ kogutud andmed (a. 1922, 1923, vähesemal määral ka 1924). Nende tsiteerimisel on transkriptsiooni, ettevaatlikult muidugi, parandatud ja ühtlustatud. 4) Kirjandusest tsiteeritud materjal², kus transkriptsioon on edasi antud muutmata. Aineistiku iseloomu kohta ülevaadet pakub järgmine kaart:

Aineistiku kogumise aeg. Aeg, mil üksikult kohtadelt keeleaineid kogutud, on esitatud iga päritolupaiga nimetuslühenduse seletuse lõpul (vt. Lühendused, B. Kohanimede lühendused).

¹ Tsiteeritud on järgmiste üliõpilaste poolt kogutud andmeid järgmistest paikadest: Paul Voolaine (Lutsi, Alulinna [SA], Hargla Mõniste), Adele Jürgens (Põltsamaa), Hildegard Kasvandik (Põlva), Ants Oras (Viru-Jaagupi, osalt Vaivaru), Hilda Osmann (Puhja, osalt Väike-Maarja lõunaosa), Oskar Parmas (Vastseliina), Linda Pärt (Kuusalu, Rapla Järvakandi, Kadrina Palamuse), Alma Riisberg (Koeru), Ann Tam m (Karula, osalt Karksi), Aleks. Tiitsmaa (Karuse, osalt ka L.-Nigula põhjaosa ja Kullamaa Piirsalu), August Anni (Kolga-Jaani), Selma Holberg (Kihelkonna, eriti Tagamõisa), Richard Janno (Tori), Taavet Karopunn (Rõuge), Herm. Klein (Järva-Madise), Ksenja Kurgvel (Jämaja), Elmar Päss (Puhja, Sangaste lõunaosa), Marissa Raekson (Tarvastu Ämmuste), Julie Rõks (Tarvastu Mõnnaste), Marta Sakson (Torma, eriti Avinurme), Marie Sander (Kolga-Jaani), Mihkel Tedre (Rõigi), Auguste Kurfeldt (Koeru), Marie Tedder (Karula, Urvaste idaosa), Aleksandra Univer (Saarde ja Halliste Pornuse). Võrdlemise vähesel määral on saadud tarvitada järgm. kogusid: H. Brindfeldt (V.-Nigula), Anna Johanson (Häädemeeste, eriti Tahkuranna), Mart Lepik (Iisaku), Nikolai Oder (Vaivaru), Hans Schmidt (V.-Jaagupi), Joh. Väinaste (Risti, eriti Nõva).

² L. Kettunen i Kod. Vok. ja Kod. Kons., O. Kallase KrM.

Keelejuhtidest. Käsitletud keeleainestik — kui vastupidist pole eriliselt toonitatud — esindab kõige vanema sugupõlve keelt, s. o. sõnavara, mida 60—90 aastased vanakesed küsitlemise aegseil aastail oma igapäises kõnes veel tarvitasid, või vähemalt keelt, mida nad oma nooremas elueas mäletasid olnud tarvitavat. Nii autori enda kui ka Emakeele Seltsi stipendiaatide poolt küsitletud keelejuhid olid enamalt jaolt naisterahvad ja valitud niisugused, kelle juures ühis- ja kirjakeele mõju on olnud suhteliselt kõige väikesem ja kelle antavad teated on näinud olevat üldse kõige usaldatavamad muude kohapealsete inimeste omadega võrreldes.

Transkriptsioonist. Keelenäidete transkribeerimissüsteem on oluliselt sama, mille esitanud on prof. E. N. Setälä, FUF I 15—52, ja mille hiljem on tegelikult tarvitusele võtnud oma töödes prof. Lauri Kettunen. Kuna uurimus ei ole mitte foneetiline, vaid semasioloogiline, on autor pidanud üleliigseks, töö loetavusele isegi koormavaks, tarvitada kõige peenemat foneetilist märkimisviisi (see oleks ka tüüpide puudusel olnud raskendatud), eriti mis puutub sõnade järgsilpide enam-vähem redutseeritud vokaalidesse ja tsiteeritavate lausete lausefoneetilistesse vahekordadesse. Virumaa ranna ja Alutaguse murdeis pikkadest vokaalidest *õ, ö, ø, ē*, kujunenud diftongid on tüpograafilistel põhjustel märgitud *uo, üö* ja *iē* kujul, kuigi nende järelkomponent on artikulatsiooni poolest õige madal ja oleks tulnud märkida vastavalt labialiseeritud *ɑ*-ga, labial. *ä*-ga ja *ɛ*-ga. Mõnede häälikute ebasoovitav märkimine kahe eri tüübi abil (näit. *ē ~ e, ö ~ o, ε ~ e*), mida teoses teataval määral esineb, on seletatav trükitehniliste olude muutuvusega. Eriliselt olgu toonitatud, et senisele traditsioonile vastupidiselt olen vahekonsonandi hilisema kadu järgi kõrvusattunud kaht erisugust vokaali, milledest järgmine on *e, o, u, a* või *ä* (mitte aga *i* ega *ü*), märkinud mitte „hilissündinud diftongitena“, seega järgmist vokaali mitte konsonantollusena, vaid kumbagi sonandina: (*puõema* :) *poëb*, (*ladusin* :) *laõn*, (*kadüs* :) *kaüb*, (*pidäs* :) *peäb*, (*sioä* :) *seäd* jne. Selleks põhjust andnud on asjaolu, et neid õige paljus murretes, eriti aeglasemas kõnetempos ja lauserõhulises paigas ei hääldata tõesti mitte diftongitena, vaid erisilpidesse kuuluvate vokaalidena, milledest ka esimene kuulduv sagedasti poolpikalt (*pidäs* : *piäb*, *lubä* : *lõä* jne.). Nende erinevus diftongitest selgub, kui võrdleme hääldusi: (*päs* :) ess. *paëna* ja *paëna* 'paina', 'biege', (*agü* :) *aukkas* 'buschig' ja *aukkas* 'hammustas', (*viõä* :) ess. *veäna* ja *veäna* 'vääna' jne.

Tsiteerimisest. Sugukeelte ainestiku tsiteerimisel trükitud vanemate allikate põhjal on transkriptsioonis ette võetud järgmised muudatused: 1) Sjögren-Wiedemanni liivi keelenäidetes olen *a, o, u, ø* asemel tarvitanud vastavalt *ä, ö, ü* ja *ə* (järgsilpides), *e* (esimeses silbis); 2) Genetzi karjala ja aunuse keelenäidetes olen *tt, t* ja *d* vastavalt korvanud tüüpidega *ttš, tš* ja *dž*. — Trükitehnilistel põhjustel olen pidanud mitmeti lihtsastama leedukeelsete tsitaatide transkriptsiooni.

Et F. Wiedemanni eesti-saksa sõnastikus keelenäited esinevad liht-transkriptsioonis, siis olen neid tsiteerinud eesti praeguse kirjakeele ortograafias (difongite all on jäetud — märkimata, *z, ññ, ñg, ñk, t, e, ü, õ, ä, a, o, u, õ* asemel on tarvitatud vastavalt *s, ñg, ñk, ii, ee, üü, õõ, ää, aa, oo, uu, õõ* jne., samuti *tall* 'temal' asemel *tal*, *loud* asemel *lood* jne.). Alal on hoitud siiski palatalisatsiooni-märk ja lõuna-eesti keelekujudes *dz* ja larüngaal-klusiili märk '.

Sugukeelte ainestik. Andmed soomekeelest on tsiteeritud Rennvall'i ja Lönnerot'i sõnastikkudest. Mõningad sõnatähendused on võetud ka E. S. Yrjö-Koskineni soome-prantsuse sõnaraamatust. Karjala ja aunuse keelenäited, kui allikat eriliselt pole nimetatud, on tsiteeritud A. Genetz'i tuntud sõnakogudest, kuna Ojans. = H. Ojansuu, KAÄH ja Kuj. = Karjalan kielen opas. Kielennäytteitä ja sanasto. Uusittu laitos. Julkaissut J. Kujola (selles esinev sõnastik on teatavasti uute ainetega täiendatud prof. L. Kettunen ja mag. T. Kaukoranta poolt). Eestikeelsete seletustega vepsL(õuna), eesti- ja soomekeelsete seletustega vadja ning eesti- ja soomekeelsete seletustega liivi ainestik on tsiteeritud prof. L. Kettunen'i sellekohastest raamatutest kui ka käsikirjalistest kogudest. Et käesoleva teose trükkimine sündis aga suvel, millal prof. Kettunen'i viibimise tõttu Soomes mul võimalus puudus lõplikult kontrollida tsiteeritud aineid, näib olevat liivi ja osalt ka vadja keelenäidetes, eriti transkriptsiooni poolest, mõni eksimus ja ebatasasus juhtunud, milles süüdistada võiks ainult olusid. Saksakeelsete seletustega liivi keelendid on tsiteeritud Sjögren-Wiedemanni sõnastikust. VadjaJ(oenperä) teated olen isiklikult üles märkinud sünnipärase vadjalase Dm. Tsvetkoff'i kõne järgi, samuti ka mõningad liivi keelenäited Tartus viibinud liivlaste kõne järgi. IngE(esti) keelenäited on tsiteeritud mag. Julius Mägist kogust.

Käesoleva töö trükkimist lõpetades olen õnnelik siin südamlukku tänutunnet avaldama oma lugupeetud õpetajale ja kallile sõbrale prof. Lauri Kettunen'ile, kes, olles ise pikemat aega viljarikkalt töötanud eluskeelte (soome, eesti, vadj, liivi, vepsa ja karjala-aunuse) kohapealsel uurimisel, tundis juba algselt elavat huvi siin käsitletud aine vastu, ja terve töö kestes mind äratavalt ja nõuandvalt on aidanud ning oma väärtuslikud ainekogud mulle tarvitada on andnud. Sügavalt tuntud tänu lubatagu siin ka avaldada üliõp. Elmar Muuk'ile, kes täheldamist vääriva hoolsusega ja paljutõotava asjatundlikkusega läbi on lugenud selle teose II-se ja III-nda korrektuuri, nõnda ka dr. Ilmari Manninen'ile, kes temale omase kompetentsusega mitmel korral mulle selgitavaid teateid on andnud käsitletud nimetuste all mõistetavate etnograafiliste esemete kohta ja kes sest seisukohast ka 10.—16. poogna korrektuurid on lugenud. Sooja tänuga nimetan siin ka mu kalli abikaasa Elmerice vaevarikast tööd teosele indeksi kokkuseadmisel. Tarvitan juhust siin ka tänulikult meelde tuletada mitmel korral mulle sõbraliku nõuga kaasa aidanud Tartu ülikooli õppejõudusid prof. Lucien Rudrauf'i, prof. Wilhelm Wiget'it, prof. E. Kieckers'it ja prof. Leonh. Masing'ut, samuti ka kõiki ülemal nimetatud Emakeele Seltsi stipendiaatisid, kes ennastsalgava usinusega mulle keelelisi teateid on kogunud, nõnda ka neid lk. VIII loetletud, suuremalt jaolt mulle isiklikult tundmatuid korrespondentisid. Tänuga nimetan siin ka ülikooli Acta'de toimetust, eriti aga peatoimetajat prof. W. Andersoni, kellede vastutulelikkuse tõttu on käesoleva töö trükkimine võimaldunud. Meie kitsastes oludes küll vist rahuldava tüpograafilise välimuse eest võlgnen tänu „Postimehe“ trükikoja juhatajale hra V. Pärtelpojale, faktorile hra V. Mann'ile ja hradele ladujatele, kes raskevõitu töö õnnelikult on lõpetanud.

Tartus 29. sept. 1924.

Albert Saareste.

Lühendused. — Abréviations.

A. Kirjandus ja ainekogud. — Publications, recueils de matériaux, etc.

- Ahlqv. = Ahlqvist'i järele.
- AS = H. Gösekeni sõnastiku lisandused „Animadversiones & Supplementum“ (vt. allp. Gös.).
- A. Thor-Helle = Kurtzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache. Halle 1732.
- Bas = Basilier'i järele.
- Beitr. = Prof. H. Paasonen, Beiträge zur finnischugrisch-samojedischen Lautgeschichte. Sonderabdruck aus den XIII—XVII. Bänden der Zeitschrift Kelet'i Szemle (Revue Orientale). Budapest 1917.
- Bibl. Verz. = E. N. Setälä, Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den ostseefinnischen Sprachen. Helsingfors 1912—1913 (Sonderabdruck aus den FUF XIII, Festgabe für Vilh. Thomsen, 2. Teil).
- BWS = Dr. Joos. J. Mikkola, Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. I. Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen. Helsingfors 1894 [MSFOu. VIII].
- Daļ' = Толковый словарь великорусского языка Владимира Даля. I—IV. Москва 1863—66.
- DWb = Fr. L. K. Weigand, Deutsches Wörterbuch. 5-te Aufl. Giessen 1910.
- EK = Eesti Keel. Emakeele seltsi ajakiri. Tartus. I (1922), II (1923).
- EKirj. = Eesti Kirjandus. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne. I—XVIII (1906—24).
- ERhvl. = Eesti rahvalaulud. Rahvasuust korjanud ja välja annud Dr. M. Weske. Tartus. I (1879), II (1883).
- ERM = Eesti Rahva Muuseum.
- EtWb. = Friedrich Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Achte verbesserte und vermehrte Auflage. Strassburg 1915.
- EV = H. Neus, Ehstnische Volkslieder. I—III. Reval 1850—2.
- FBB = Vilh. Thomsen, Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. København 1890.
- FUF = Finnisch-ugrische Forschungen. Helsingfors.
- FUSpr. = Dr. Josef Szynnyi, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. 2-te, verbesserte Auflage. Berlin u. Leipzig 1922. (Sammlung Göschel).
- Gen. = Genetz'i järele tsiteeritud.
- GL = Albert Dauzat, La géographie linguistique. Paris 1922. (Bibliothèque de Culture générale).
- GSI = Vilh. Thomsen, Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske. København 1869.
- Gös. = Manuductio ad Linguam Oesthonicam, Einführung zur Ehstnischen Sprache / ... Von Henrico Gösekenio ... REVAL / ... Anno 1660. [Tarvitatud üks neist vähestest eksemplaridest, millele juurde on lisatud 15 lk. suurune „Animadversiones & Supplementum in Vo-

- cabularium Oesthónico-Germanicum, cum annotatis Erratis Gravioribus", prof. L. Kettunen omandus].
- Gös. AS (vt. AS ja Gös).
- HH = M. Heinrichi Stahlen Reval: Estho-Livonis, Sand- und Saupbuch für das Fürstenthumb Esthen In Elffland. I—IV, 1632—8.
- Hupel = A. W. Hupel, Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch, Riga und Leipzig 1780. — Id. Zweite durchgängig verbesserte und vermehrte Auflage. Mitau 1818.
- J. Guts. = ΣΥΝ ΘΕΩ. Observationes grammaticæ circa linguam esthonicam. Judicia tentandi & experiendi causâ in lucem editæ à Johanne Gutsclaff / Pastore zu Brbâ. Dorpati Livonorum. Excudebat Johannes Vogel / Acad. Typogr. Anno MDCXLVIII.
- JSFOu. = Journal de la Société Finno-ougrienne. Helsingfors.
- KAÄH = Heikki Ojansuu, Karjala-aunuksen äännehistoria. Helsingissä 1918 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. 162 osa).
- Kett. = prof. L. Kettunen käsikirjalistest kogudest või trükitud teostest tsiteeritud.
- KL = H. Paasonen, Kielellisiä lisiä Suomalaisten sivistyshistoriaan (Vähäisiä kirjelmia XXIV). Helsingissä 1896.
- Klvp. = Kalevipoeg.
- Kod. Kons. = Lauri Kettunen, Lautgeschichtliche Untersuchung über den Kodaferschen Dialekt. Helsinki 1913 (MSFOu. XXXIII).
- Kod. Vok. = Lauri Kettunen, Lautgeschichtliche Darstellung über den Vokalismus des Kodaferschen Dialekts mit Berücksichtigung anderer estnischen Mundarten. Helsinki 1913 (MSFOu. XXXIV).
- KPT i-lopp. diff. = Martti Rapola, Kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen i-loppuiset diftongit suomen murteissa. Helsinki 1919—20. (Eripainos aikakauskirja „Suomen“ IV jakson 17. osasta).
- KrM = O. Kallas, Kraasna Maarahvas (Äratrük ajakirjast „Suomi“). Helsingis 1903.
- Kuj. = Karjalan kielen opas, Kielenäyteitä ja sanasto. Uusittu laitos. Julkaissut Joh. Kujola. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki 1922.
- Kursch. = Friedrich Kurschat, Wörterbuch der litauischen Sprache. I. Halle 1870.
- KW = Dr. August Ahlqvist, Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen. Ein Beitrag zu der älteren Kulturgeschichte der Finnen. Deutsche, umgearbeitete Ausgabe. Helsingfors 1875.
- Lalis = Antanas Lalis, Lietuviškos ir angliskos kalbu žodynas. I. Chicago 1903.
- LM = O. Kallas, Lutsi Maarahvas. Helsingis 1894.
- LSBK = Heikki Ojansuu, Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin. Helsinki 1921. (Vähäisiä kirjelmia. Julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. XLIX).
- LSp. = M. Henrico Staheln, Leyen Spiegel etc. Revall 1641—9.
- LVHA = Lauri Kettunen, Lõunavepsa häälik-ajalugu. I. Konsonandid. Tartu 1922. — II. Vokaalid. Tartu 1922. (Acta et commentationes Universitatis Dorpatensis B II, 2; B III, 4).
- Lönnr. = E. Lönnröt, Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja. I—II. Helsingissä 1874—80. — Lisäviikko. 1886.
- Maailm. hist. = Maailman historia.
- MChr. = H. Paasonen, Mordwinische Chrestomathie mit Glossar

- und grammatikalischem Abriss. Helsingfors 1909.
- MSFOu. = Mémoires de la Société finno-ougrienne. Helsingfors.
- Must. = O. Mustonen'i kogutud keelenäidetest.
- MUSz. = Magyar-ugor összehasonlító szótár. Írta Budenz József. Budapest 1873–81.
- Mühl. = K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca ... = K. Mühlensachs Lettisch-deutsches Wörterbuch. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin Riga 1923—.
- Müller = Neununddreissig Estnische Predigten von Georg Müller aus den Jahren 1600–1606. Dorpat 1891.
- NDEtWb. = H. S. Falk und Alf Torp, Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch. I–II. Heidelberg 1911.
- Neuph. Mitt. = Neuphilologische Mitteilungen. Helsingfors.
- NRL = H. J. Streng, Nuoremman ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakelessä. Helsinki 1915.
- OESvD = A. O. Freudenthal och H. A. Vendell. Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna. Helsingfors 1887.
- Ojans. = prof. H. Ojansuu järele.
- Quantitätsw. = E. N. Setälä, Über den Quantitätswechsel im finnisch-ugrischen. Vorläufige Mitteilung. (JSFOu. XIV₃).
- Reall. = O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertums-kunde. Strassburg 1901. — Zweite vermehrte und umgearbeitete Auflage. Strassburg 1917—.
- Renv. = G. Renvall, Suomalainen Sana-Kirja. Aboæ. 1826.
- Ross(ihn). = Joachim Rosßhnius. Südestnische Uebersetzung des Lutherischen Katechismus der Sonntags-Evangelien und -Episteln und der Leidensgeschichte Jesu etc. (Verh. d. Gel. Estn. Ges. XIX).
- Set. = prof. E. N. Setälä järele.
- Sitzb. d. Gel. Estn. Ges. = Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Dorpat.
- Sj.-Wied. = Joh. Andreas Sjögren's livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bearbeitet von Ferdinand Joh. Wiedemann. St. Petersburg 1861.
- SK1T = Heikki Ojansuu, Suomen kielen tutkimuksen työmaalta. Sarja esitelmä. I. Jyväskylä 1916.
- s-Laute = H. Paasonen, Die finnisch-ugrischen s-Laute. Helsinki 1918. (MSFOu. XLI).
- SIetWb = Dr. Erich Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch. I (A–L). Heidelberg 1908–13.
- SP = Heikki Ojansuu, Suomalaisista paikannimitutkimusta. I. Tähänastisen tutkimuksen arvostelua. (Turun Suomalaisen Yliopistoseuran julkaisuja). [1920].
- S-te = autori poolt kogutud liivi keelenäidet.
- Stender = G. Fr. Stender, Lettisches Lexikon. Mitau 1789.
- Studien = Nicolai Anderson, Studien zur Vergleichung der indogermanischen und finnisch-ugrischen Sprachen. (Verh. d. Gel. Estn. Ges. IX). Dorpat 1879.
- Stufenw. = E. N. Setälä, Über Art, Umfang und Alter des Stufenwechsels im finnisch-ugrischen und samojedischen. (Sonderabdruck aus den Finnisch-ugrischen Forschungen XII. Helsingfors 1914).
- Sv.Dial.Lex. = Johan Ernst Rietz, Svenskt dialekt-lexikon eller ordbok öfver svenska allmogespråket. Lund 1867.
- SvEtO = E. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok. Lund 1922.

Tietos. = Tietosanakirja. Helsinki 1909—22.

TschTW = Yrjö Wichmann, Tschere-missische Texte mit Wörterverzeichnis und grammatikalischem Abriss. Helsingfors 1923.

Ulm. = Carl Christian U l m a n n, Lettisches Wörterbuch. Erster Theil. Lettisch-deutsches Wörterbuch. Riga 1872.

Urbk. = Dr. Friedrich Georg von B u n g e, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Reval 1853.

Vergl. Wb. = Dr. O. D o n n e r, Vergleichendes Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sprachen. I—III. Helsingfors 1874—88.

Verh. d. Gel. Estn. Ges. = Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat.

Vir. = Virittäjä. Uusi jakso. Kotikie-len Seuran aikakauslehti. Helsinki.

VK = Vana Kannel. Täieline kogu vanu eesti rahva laulusid, välja annud J a k o b H u r t. Tartus, 1875—86.

VKÄH = Lauri K e t t u n e n, Vatjan kielen äännehistoria (Eripainos aika-kauskirjasta „Suomi“). Helsinki 1915.

Wandl. = Nikolai A n d e r s o n, Wandlungen der anlautenden dentalen Spirans im Ostjakischen. St. Pétersbourg 1893. (Mémoires de l'Académie impériale des sciences de St.-Pétersbourg, VIIe série. Tome XL, nr. 2).

Weig. ehk Weigand, vt. DWb.

Wied. Wb. = Ehstnisch-deutsches Wörterbuch von Dr. Ferdinand W i e d e m a n n. Zweite vermehrte Auflage. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften redigirt von Dr. Jacob H u r t. St. Petersburg 1891.

Wotj. Chr. = Yrjö W i c h m a n n, Wotjakische Chrestomathie mit Glossar. Helsingfors 1901.

ÄH = E. N. S e t ä l ä, Yhteissuomalainen äännehistoria. Helsinki 1891.

Öig. Sön. = Öigekirjutuse Sönastik.

B. Kohanimede lühendused¹. — Abréviations des noms de lieux¹.

Alut = Alutaguse (82—91 [—94]).

Amb = Ambla (64, 65, 193). —20, —23.

AmbK = „ Koigi (193). —23.

AmbL = „ Linnapa (64). —20.

AmbM = „ Moe (65, klrdes). —23.

AmbP = „ Piilu (65, kagus). —23.

AmbT = „ Tapa (65, läänes). —23,

An = Anna (67). —24.

Ans = Anseküla (2). —20.

Aud = Audru (142). —19, —23.

AudP = „ Põhara (142, põhjas). —23.

AudS = „ Saulepi (142, lõunas). —23.

AudT = „ Tuuraste (142, keskel). —19.

Em = Emmaste (16). —22.

Hag = Hageri (46). —18, —23.

HagK = „ Kurtna (47, põhjas). —23

HagP = „ Päävati (47, lõunas). —23.

Halj = Haljala (80, 81). —23, —24.

HaljK = „ Kisuveri (80). —23.

HaljO = „ Oja (81). —24.

Hall } = {Halliste (peamiselt Vana Ka-
HallK } {riste vald, Kurmi ümbrus).
(151 [152]). —23, —24.

HallP = Halliste Pornuse (152). —24.

Han = Hanila (36, 38). —16, —19.

Har = Hargla (178, 179). —21, —22.

HarK = „ Koiküla (178). —22.

¹ Klambrites jämedalt trükitud numbrid tähendavad numbriid kaardil lk. IX. (Les numéros en gros caractères renvoyent aux numéros sur la carte p. IX). Nurksulgudes olevad numbrid tähendavad paiku samas kihelkonnas, mida aga kohanime lühenduse all harvemini mõeldakse. Lõpulolevad, kriipsukesele järgnevad numbrid tähendavad ainestiku kogumise aastaid (—20 = 1920 jne.).

- HJn = Harju-Jaani (53, [57]). —22.
 HJnO = „ Oase (57, läänes). —22.
 HJnP = „ Pirga (57, idas). —22.
 Hm = Hiiumaa (12–16).
 HMd = Harju-Madise (42). —20, —23.
 Hrm = Harjumaa (39–61, 195, 196).
 HarM = „ Mõniste (179). —21.
 HarT = „ Taheva (178).
 Hel = Helme (159). —21.
 HelJ = „ Jõgeveste (159). —21.
 Ha = Häädemeeste (146, 147). —21, —22, —23, —24.
 HaO = Häädemeeste Orajõe (147). —21, —22, —23, —24.
 HAT = Häädemeeste Tahkuranna (146). —23.
 lis = Iisaku (92–94). —22, —23.
 lisM = „ Mäetaguse ja Uhe (92). —22.
 lisT = „ Tudulinna (94). —23.
 JJn = Järva-Jaani.
 Jm = Järvamaa (64–73, 193).
 Jn = (Saaremaa) Jaani (9). —23.
 JMd = Järva-Madise (66). —23.
 Ju = Juuru (56, 195, 196). —18.
 JuKa = „ Kaiu (56, lõunas). —18.
 JuKu = „ Kuimetsa (56, põhjas). —18.
 JuM = „ Maidle (195). —18.
 JuS = „ Siuge (196). —18.
 Jäm = Jämaja (2). —23.
 Jõe = Jõelähtme (51). —22.
 Jõh = Jõhvi (85–87). —21.
 JõhK = „ Künnapõhja (87). —21.
 JõhV = „ Valaste (85). —21.
 Jü = Jüri (50, 52). —22, —23.
 Kaar = Kaarma (198). —20.
 Kad = Kadrina (63). —23.
 KadK = „ Kukepalu (63). —23.
 KadP = „ Palmse (62). —23.
 KadV = „ Vanamõisa (63). —23.
 Kam = Kambja (168, 173). —22, —23, —24.
 KamK = „ kih., Kambja v. (Urmamaa k. jne.) (173). —33.
 KamR = Kambja Reola (168). —22, —24.
 KamUPr = Kambja Uue-Prangli (173)–23.
 Kan = Kanepi (174). —17.
 Karj = Karja (8). —20.
 Kark = Karksi (157–158). —17, —21.
 KarkM = „ Mõtsakuru (158). —21.
 Karl = Karula (177). —22, —23, —24.
 Kars = Karuse (37). —22, —23.
 Kei = Keila (43–45). —23.
 KeiU = „ Uksnurme (45). —23.
 KeiV = „ Valksa (43). —23.
 Kih = Kihelkonna (4–5). —20, —23.
 KihK = „ Koimla (4). —24.
 KihT = „ Tagamõisa (5). —22.
 Kihn = Kihnu (1). —19, —20, —21 (kirjal. ka hiljem).
 Kir = Kirbla (34). —16, —23.
 KJn = Kolga-Jaani (124, 125). —22, —23, —24.
 Kod = Kodavere ([105], 106 [109, 110])—09, —10 [L. Kettunen].
 KodA = „ Alatskivi (109). —09, —10. [L. Kettunen].
 KodK = Kodavere Koosa (110). —23.
 KodN = „ Naelavere (109). —23.
 Koe = Koeru (73). —22, —24.
 Kos = Kose (54, 55). —18, —23.
 Kr = Kraasna (192). —01. [O. Kallas].
 Kull = Kullamaa (23–27). —15, —16, —17.
 KullL = „ Laukna (25). —23.
 KullO = „ Ohtla (26). —22.
 KullP = „ Piirsalu (23). —21, —23.
 KullS = „ Soosalu (24). —22.
 KullT = „ Tiinuse (27). —15, —16, —17.
 Kur = Kursi (116). —24.
 Kuus = Kuusalu (58, 59 [—61]).
 KuusH = „ Hirvli (59). —22, —23.
 KuusJ = „ Juminda neem (60). —21, —22, —23.
 KuusP = Kuusalu Pärisea neem (61). —21, —22, —23.
 KuusS = Kuusalu Salmistu (58). —22, —23.
 KuusT = „ Tapurla (60). —22, —23.

Käi = Käina (15). —21.
 Kär = Kärla (6). —17.
 Kõ = Kõpu (130). —23.
 Lai = Laiuse (99–102). —19, —22.
 LaiJ = „ Jõgeva v. [eriti Pain-
 küla] (101). —22.
 LaiK = Laiuse Kõola (100). —22.
 LaiT = „ Tähkvere (99). —19.
 LaiTi = „ Tirma (100).
 Lih = Lihula (35). —23.
 Lm = Läänemaa manner (17–38, 194).
 LNg = Lääne-Nigula (21, 22). —17, —18,
 —19, —20.
 LNgK = Lääne-Nigula Kirimäe (21). —20.
 LNgTa = „ Taebla (21). —17,
 —18, —19.
 LNgTu = „ Turvalepa (21). —20.
 LNgU = „ Uugla (21). —17.
 Lu = Lutsi (191). —21.
 Lüg = Lügänu (83, 84). —21, —24.
 LügA = „ Aidu (84). —21.
 LügK = „ Kääniku (83). —21.
 LügP = „ Purtsi (83). —24.
 LügS = „ Savala (84). —21.
 Mar = Martna (19, 20, 28). —22, —23.
 MarH = „ Haasika-Aeska (19). —22.
 Mark = „ Kirna (20). —22.
 MarL = „ Laikküla (28). —23.
 Mih = Mihkli (138, 139). —15, —16
 (kirjal. ka hiljem).
 MMg = Maarja-Magdaleena (104, 107,
 108). —19, —23.
 MMgK = Maarja-Magdaleena Kaitse-
 mõisa (107). —23.
 MMgKu = Maarja-Magdaleena Kudina
 (104). —23.
 MMgS = Maarja-Magdaleena Saare (108).
 —19.
 Muh = Muhu (11). —20, —21, —22,
 —23, —24.
 Mus = Mustjala (199). —21.
 Märj = Märjamaa (29, 30). —15, —16,
 —17, —23.
 MärjH = „ Haimre (30, idas). —15.
 MärjL = „ Lümandu (29). —23.
 MärjP = „ Paenküla (30, lää-
 nes). —16, —17, —23.
 Nis = Nissi (41). —22.

No = Noarootsi (201). —19.
 Nõ = Nõo (115, 167).
 NõP = „ Pihva (115). —24.
 NõR = „ Rõhu (167). —23.
 Ot = Otepea (200). —24.
 OtL = „ lõunaosa (200). —24.
 OtP = „ põhjaosa (200). —24.
 Pai = Paistu (153). —21, —22, —24.
 Pal = Palamuse (103). —24.
 Pee = Peetri (72). —23.
 PeeK = „ Koigi (72). —23.
 Phl = Pühalepa (14, [13]). —21, —22.
 PhlK = „ Kärkla (13). —21.
 Pil = Pilistvere (120–122). —22, —23.
 PilJ = „ Järavere (120). —23.
 PilV = „ Võhma (122). —23.
 PJg = Pärnu-Jaagupi (135, 136, 137,
 201). —17, —23.
 PJgM = Pärnu-Jaagupi Mõisaküla (136).
 —23.
 PJgT = „ Tabria (135). —22.
 Pm = Pärnumaa (132–158, 201).
 Puh = Puhja (165, 166). —22, —23.
 PuhK = „ Kavilda (166). —22, —23.
 Pä = Pärnu kihelk. (143–145). —21,
 —23.
 PäK = „ „ Kurena (144). —23.
 PäM = „ „ Metsküla, Surju
 vallas (145). —21.
 PäP = Pärnu kihelk. Papsari (143). —23.
 Põ = Põlva (181, [182]). —22, —23.
 PõA = „ Adiste (182). —23.
 Põi = Põide (10). —22.
 Põlt = Põltsamaa (117–119). —22.
 PõltP = „ Püdivere (117). —22.
 Püh = Püha (7). —20.
 Rak = Rakvere (ja VJg piiripealne ümb-
 rus) (79). —22.
 Ran = Rannu (164). —24.
 RanE = „ Ervo (164). —24.
 Rap = Rapla (48, 49). —21, —23, —24.
 RapJ = „ Järvakandi (49). —23,
 —24.
 Rid = Ridala (17, 18). —17, —18, —19,
 —20, —22.
 RidA = Ridala Asuküla (18). —17, —18,
 —19, —20.

RidE = Ridala Eigla (17). —22.
 Ris = Risti ([39], 40). —21.
 Ris(Nõva) = Risti Nõva (39). —24.
 RisV = Risti Vilivalla (40). —21.
 RisÄ = „ Änglema (40). —21.
 Ráp = Rápina (eriti kiriku ümbrus) (183, [184]). —22, —23, —24.
 RápV = Rápina, Veriora Virusküla (184), —23, —24.
 Rõi = Rõlgi (12). —23.
 Rõn = Rõngu (163). —24.
 Rõu = Rõuge (180). —23.
 SA = Seltinghof-Aahof (Alulinna) (190). —21.
 Saa = Saarde (148—150). —24.
 SaaJ = „ Jäärja (150). —24.
 SaaK = „ Kilingi-Kikepera (149). —24.
 SaaL = „ Laiksaare (148). —24.
 SaaV = „ Voltveti (149). —23, —24.
 San = Sangaste (160—162, 176).
 SanL = „ Lauküla (161). —23.
 SanLa = „ Laatre (176). —24.
 SanM = „ Mäeküla (161). —23.
 SanP = „ Puka (162). —22.
 SanU = „ Uniküla (160). —23.
 Set = Setu (187, 188, 189). —21.
 SetK = „ Kolovinna k. (188).
 SetL = „ Lõkova k. (189).
 SetO = „ Obinita k. (187).
 Sim = Simuna (75—77). —18, —23.
 SimA = „ Avanduse (76). —18,
 SimS = „ Seli (77). —23.
 SJn = Suurä Jaani (123, 131).
 SJnO = „ Olustvere (123). —23.
 SJnP = „ Pilustvere (131). —21.
 Srm = Saaremaa (2—10, 198, 199, 203).
 Tall = Tallinna (202). —15, —16, —17 jne.
 Tarv = Tarvastu (154, 156). —23, —24.
 TarvM = „ Mõnnaste (154). —23.
 TarvÄ = „ Ämmuste (156). —23, —24.
 Tm = Tartumaa (ka San kihelk.) (95—116, 160—173, 197, 200).
 TMa = Tartu-Maarja (111, 112, 113, 115). —22, —23, —24.
 TMaL = Tartu-Maarja Lohkva (112). —23.
 TMaR = „ Raadi (112). —24.
 TMaVas = „ Vasula (113). —22, —24.

TMaVe = Tartu-Maarja Vesneri (111). —22.
 TMaVo = Tartu-Maarja Vorbuse (115). —22.
 Tor = Tori (134). —23.
 TorR = „ Riisa (135). —22.
 Torm = Torma (95—98). —23, —24.
 TormA = Torma Avinurme (95). —23, —24.
 TormL = „ Laurissaare (95). —23.
 TormT = „ Tarakvere (98). —23.
 TormV = „ Võtikvere (97). —23.
 Tõs = Tõstamaa (140, 141). —19.
 TõsM = „ Metsküla (T. mõisa ligi) (140). —19.
 TõsP = Tõstamaa Pootsi (141). —19.
 TõsS = „ Seli (140 ja 141 vahel)
 Tü = Türi (68—71)
 Tük = „ Kärü (varemalt Vändra kül-
 jes) (69). —21.
 TüO = Türi Oisu (71). —24.
 Tüp = „ Pliumetsa (68). —18.
 Tüs = „ Säreveere (70). —24.
 Ur = Urvaste (175). —23.
 Vaiv = Vaivaru (88—91). —22, —23, —24.
 VaivK = Vaivaru Kudru (91). —22, —23, —24.
 VaivP = Vaivaru Puhkova (89). —23, —24.
 VaivR = „ Reidepõllu (88). —23.
 VaivRg = „ Riigi (91). —23, —24.
 VaivS = „ Samokrassi (90). —23, —24.
 VaivU = „ Udria (89). —22, —24.
 Valj = Valjala (203). —20.
 Varb = Varbla (194). —16, —17, —19, —22.
 VarbS = „ Saulepi (194, lõunas). —16, —17.
 Vas = Vastseliina (185, 186). —22.
 Vel = Velise v. Vigala kih. (32). —17.
 Vig = Vigala v. (31, 33). —15, —16, —17, —23.
 VigN = Vigala Naravere ja selle ümbrus (33). —17, —23.
 VigP = Vigala Päärdu (204). —17, —23.
 Vilj = Viljandi kih. (126—129). —23.
 ViljK = „ Karula v. (127 ja 128 vahel). —23.

Transkriptsiooni märkidest. — Des signes diacritiques.

Siin esitatud lühidate ja lihtsastatud selgituste kokkuseadmisel on silmas peetud lugejaid mittefennoloogisid. Käsitletud on ainult need märgid, mis esinevad eesti ja t. lms. keelendite transkribeerimisel.

- ˘ tähe peal (*ī, ñ, ĭ*) tähendab selle hääliku (üli-) lühidat vältet. Les lettres surmontées de ˘ désignent des sons fort courts.
 - ˘ tähe peal (*ā, î, ñ, ĭ*) tähend. hääliku poolpikka vältet. Les lettres surm. de ˘ désign. des sons demi-longs.
 - ˘ tähe peal (*ā, ñ, ĭ*) tähend. hääliku pikka vältet. Les lettres surm. de ˘ désign. des sons longs.
 - ˆ tähe peal (*ā, î*) tähend. hääliku ülipikka vältet. Les lettres surm. de ˆ désign. des sons très longs.
 - / konsonandi peal (*ñ, ĭ*) tähend. selle palataalist (peenendatud, suulaestatud) hääldamist. Les lettr. surm. de / désign. des sons (consonnes) mouillés.
 - ˘ vokaali all (*i¹, u*) tähend. selle esinemist diftongi konsonantlülina. Les voyelles marquées par ˘ au-dessous sont des sons consonants de diphtongues.
 - < hääliku all (*ē*) tähend. selle hääldamist rohkem suu tagaosas (*ē* on eesti kirjak. e ja õ vaheline häälik). Les lettres avec < au-dessous désign. des sons articulés plus en arrière.
 - ˘ hääliku all (*e, ε*) tähend. selle hääldamist veel enam suu tagaosas kui < puhul ja pisut kõrgemal (*ē* = kõrgelt hääld. õ). Le ˘ sous les lettres désigne que le son a une articulation palatalo-vélaire.
 - ˆ tähe all (*ô*) tähend. selle kõrget hääldamispaika (*ô* seega *ô* ja *â* vaheline häälik). Le ˆ sous les lettres indique que le lieu d'articulation des sons est plus palatal.
 - ˘ tähe all (*ō*) tähend. hääliku madalat hääldamiskohta (*ō* on seega *ō* ja *ā* vahepealne). Le ˘ sous les lettres indique que le lieu d'artic. est relativement bas.
 - ˙ tähe all (*r, ŋ*) tähend. et häälik (konson.) kujundab silbi, s. o. esineb sonantses funktsioonis. Les cons. *r, ŋ* etc. sont syllabiques.
- đ, ʈ* kuuluvad järgneva silbi algule. Les sons *đ, ʈ* se rapportent au syllabes suivantes.

¹ *ī, î* võrduvad seega eesti kirjak. *j*-le.

η on vastu pehmet suulage hääldatav ninahäälik (= *n* ühendites *ng, nk*). *η* est une cons. nasale palatale.

b, d, g, z, m, n, e, i jne. on helilised häälikud. Les minuscules désignent des sons sonores.

B, D, G, Z, M, N, L, R, E, I jne. on helita häälikud. Les petites majuscules désignent des sons sourds.

l tähend. suu tagaosas hääld. *l*-e. La lettre *l* désigne une *l* vélaire.

' sõna lõppvokaali järgi tähendab *eL* murretes tarvitavat kõri-sõlme sulghäälikut. Le ' après la voyelle finale désigne la plosive laryngale (p. ex.: *salve'*).

Märkused. — Remarques.

Joonte all ja kaartidel esinevad negatiivsed teated on märgitud ainult kordadel, kui keelejuht on sõna puudumist teatavas murrakus eriliselt toonitanud. Ka muudel puhkudel, kui teatav nimetus kõnesolevast murrakust pole muude nimetuste kõrval tsiteeritud, tuleb mõista, et see nimetatud murrakus puudub, s. t. on tundmatu vähemalt keelejuhile.

Joonte alla juhatavad numbrikesed keelenäidetel, kui nad järgnevad nominatiivile, siis kuuluvad nad ainult sellele, kui nad järgnevad genetiivile või partitiivile, siis kuuluvad nad ühtlasi ka nominatiivile, kui nad aga järgnevad sulgudesse asetatud genetiivile, siis kuuluvad nad ainult sellele viimasele.

Isolekside jooni kaartidel ei tule mitte mõista topograafiliselt täiesti täpsetena. Oletatavad isoleksid on märgitud katkestatud joontega.

A. Esimene osa — Première partie

Analüüs — Analyse

I. Eluta loodus, ained. — Nature inerte, substances.

1. 'Orage', 'Gewitter'; 'tonnerre', 'Donner'.

Tarvitusel on viis nimetüüpi: 1. peaaegu üle terve eP man-
nermaa ja eL *pikne* g. *pikse* ~ *pitkne* g. *piikse* ~ *pikken* g. *pikne* jne.;
2. eP mandri lääneosa (Hrm, Jm, Lm, PmP) ja Srm *kõu* g. *kõuue* (*kõvè*)
~ *kõuuekke* g. *kõuuek(ke)se* jne.; 3. Alut, Virm ja Tm kirdeosa *äike*
g. *äik(ke)se* ~ *äikekkene* g. *äikekkese* jne.; 4. Hm *isü* g. *isü* (< **isoj*);
5. *vanem* ~ *vanaisa* - *taeva esä* jne. peaaesjalikult eL-s (vt. kaarti lk. 5).

Neist *pikne* (Joh. Guts1: Donner *Picken* [Item *Pickne* se]) on
kahtlemata juba algsoome nimetus, vrd. s. *pitkäinen* 'Donner',
p. pauhaa, li. *piikki* („kõue“ ja „äikese“ vasted puuduvad liivis).
Sõna on nähtavasti samatüveline kui *pik* ~ *pitk* 'lang'. Täheenduses
on eestis eraldada kolm varjundit: 'Donner', *pikne müristab*, *pikse*
mürin, *pikne üüüb*, sellest vaevalt lahutatav 'Gewitter', ühendustes
pikse ilm, *pikse pilv*, *p. vihm*, kuna üksikult *pikne* 'Gewitter' näh-
tavasti ei tarvitata, ja lõpuks veel 'Blitz', *pikne lõi sisse* = *välk l. s.*,
pikse lõk, *pikne lõi majä põlema*. — Sõna *kõu* on muidugi identne
s. sõnaga *kouko* g. *kouvon* ~ *koukoi* g. *koukon*¹ 'grosses Raubtier
(kouki)' (Renv.), 'stort rofdjur, björn, varg l. ulf', (barnspr.) 'lus
(koiki)'; 'buse, spöke, tomtegubbe' (Lönnr.): *kouvon peijaiset* (*k.*
hät, k. päälliset) = *karhun peijaiset, tuonela on elämän kouko,*
kouvon tuuli 'stryk', *antaa kouvon tuulta, kouvo vääntävät hiuk-*
sista köyden ja taluttavat jokeen sen lapsen joka ei anna tappaa
koukoja päästänsä. Võimalik, et selle algsoome tagasiulatuva sõna
varem tähendus on olnud 'vana olevus, vanake', vrd. veel praegu
eestis [v, hv]: Kos *vanä kõu* 'vanamees, vanataat', VJg (Rägavere)
eoä minä vanä kõu enäm särt jäksa, VaivU *vanä kouksu* 'vana
rauk', Wied. Wb. *vanä kou* 'sehr alter Mann, Ahnherr, Altvater', G ö s.

¹ Vrd. ka s. kohan. *Kouvo*, *Kouvola* jne. eri paigus.

lk. 106: Anherr / *wanna kouw* / Suur Iffa; lk. 420: Vater / Iffa / Taat / Kouw. Gros Vatter / Iffa iffa / *wanna kouw*, millest siis eestis oleks arenenud tähendus 'Donner, Gewitter'¹, *kõu* (*kõuuekke*) *müristab*, *kõuue mürin*, *k. pilv*, *k. vihm*, *k. ilm* (tähendus 'Blitz' aga puudub), vrd. allpool *äikke*, *vanem*, *vanaisa*, soomes aga eufemistlikult 'karu, hunt; tont' jne, mille puhul vrd. e. (Wied.) *vana mees* 'der Bär', *metsa-vana* 'der Wolf', *metsa-akku* (vrd. s. *akka*) id. Sõna *kouvo*, *kõu* (< **kouvoj*) on kahtlemata laenatud balti keeltest (või isegi i.-eur. keelest?), vrd. le. *kaūkas* 'Alraun, ein unterirdisches kleines Männlein; ein ungetauft gestorbenes Kind; Kobold; Wampyr', mpr. *cawx* 'Teufel', le. *kaūkspēnis* 'Donnerkeil, Donnerstein'. Sõna algtähendus on nähtavasti olnud 'surnu hing' (M. Varonen, Vainajainpalvelus lk. VIII; Setälä, FUF XII, 183—94). — Analoogiline tähenduslik arenemine on ka sõnal *äikke*, mis on deminutiivkuju (vrd. *kõuuekke*) sõnast *äi* g. *äijä* 'vanaisa; abikaasa isa', vadjJ *ād* g. *āddā* 'taat, vanaisa', s. *äijä* 'Greis, Alter, Grossvater, Ehemann', algtähendus nähtavasti 'suur', vrd. s. *äijä* 'palju', ja mille vasted ulatuvad ugripoolsete keelten (Setälä, Suom. suv. esihist., „Maailm. historia“, 490). Sõna tarvitatakse praeguses eestikeeles täpselt samus varjundeis 'Donner' ja 'Gewitter', mis *kõu*'gi : ä. = *müristamine*, *äikkese pilv*, ä. *vihm* ~ *äijä vihm*, ä. *ilm*. — Täiesti analoogiliselt on kujunenud muud samatähenduslikud nimetused: Hm *isü vihm*, *isü äijäb* (*hüijäb*), *isü müristab*, vrd. s. *iso* 'suur', e. *isä*, s. *isä* 'Vater', s. läänemurrete *isänen* 'äike'²; HäO *vanaisa* (*vanatadi*) *ilm* (ka liS *vana iza* 'Donner'), Kark *vanä äit* (< *atti*), mujal eL-s *vanamb müristap*, *vanaesä* = *pikkene*, SanU *vanä* (*leotü ellü* 'kõu müristab') jne., vrd. ka s. *ukko* 'Greis, Ehemann, Grossvater' ja *ukko* ~ *ukkonen* 'Donner', karj. *ukko* 'vanamees, vanaisa; äikene'.

Kõigest ülalöeldust, samuti sõnade geograafilisest levinemisest võime kaunis kindlasti järeldada, et *pikne* oli varemalt ainuline üldeestiline (Karjas veel Srm kohta vist ainsa jäänusena on püsinud *pētkne*) nimetus, mis tähenduses 'Donner, Gewitter' juba algsoomest pärandus, kuna muud nimetused nagu *kõu*, *äikke*, *isü* jne. oleksid arvatavasti eesti erielu aegsed, kitsamalt kohalikud semasioloogilised arendid, samuti kui näit. vadj. *шалама tuli* 'salama, гроза', *шлā tuli* 'salama, молнія'.

¹ Rahvaluules veel tähendus 'Donnergott'?

² Vt. K. Krohn, Suomalaisten runojen uskonto, lk. 118.

2. 'Rougeur du couchant', 'Abendröte'.

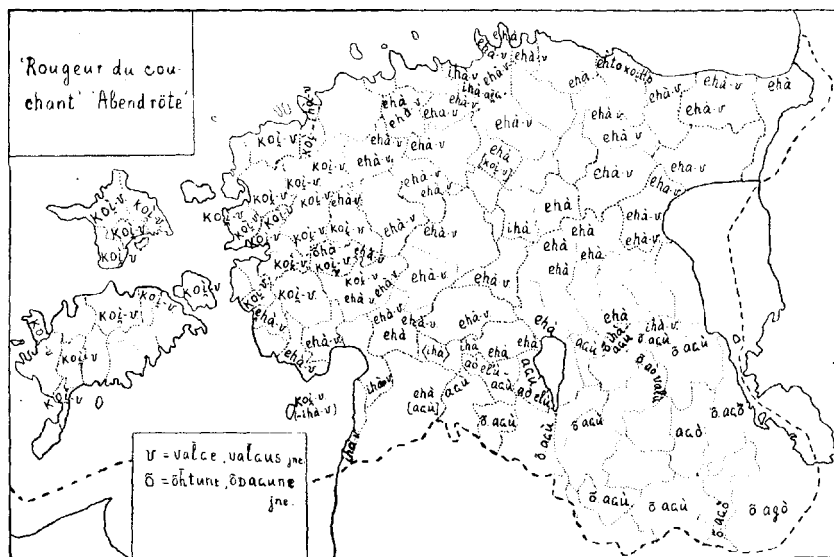
Tarvitusel on kolm nimetust: 1. suuremas osas eP murdest *ehà ~ õhà ~ ihà* (-*val̄ge*, -*val̄gus*); 2. eP lääneosas *koi val̄ge*; 3. eL-s (*õhtune*, *õdagune* jne.) *agù*, *agò*, *aò elü* (vt. kaarti lk. 7).

Päritolult tume *ehà* on algupäraselt vist tagavokaalne sõna, vrd. vokaalharmonia aladel: Alut *ehaval̄ge*, KuusJ, KuusP *ehà*, *ehaval̄ge*, *ehtu-ehà*, Vig *õhà-val̄ge*, Varb *ehà-val̄ge*, Kihñ *ihà-val̄gõ* (siiski JuKu *ehà-val̄gus*). Samast tüvest on deriveeritud (Wied. Wb.) *ehama* 'leuchten, glühen', *ehamine* 'Entzündung', *ehastama*, *ehatama* 'von der Abendröte beschienen werden', *ehaus* 'Leuchten, Licht'. Kuju *ihà* on arvatavasti sekundaarne, kuna murdeti on -*eh* > -*ih*- (Pil *rihà* 'reha', Srm *kihà* 'keha' jne.). — Sõna *koi(val̄ge)* on etümoloogiliselt juba läbipaistvam. Vasteid on tal mitte üksnes lähemais sugukeeltes, näit. li. *kuoi*, *koi val* 'Morgenröte', *k. tād* 'Morgenstern' (Sj.-Wied.; praeguses liivis näikse sõna puuduvat), s. *koi* 'erster Morgenschimmer'¹, *koittaa* 'tagen', vaid ka kaugemais: sürj. *kya* 'Helligkeit', *asja k.* 'Morgenröte', *rytja-k.* 'Abendröte', *kyal-* 'Tag werden, hell werden (am Himmel)', vog. *khuj* 'Sonnenaufgang', *qui* 'Morgenröte', ung. *haj* sõnas *hajnal* 'Morgenröte', ja isegi samojedis (vrd. H. P a a s o n e n, Beitr. 276). Sama tüvi, suffiksiga varustatud, esineb ka sõnus: e. *koijt* 'Morgenröte', s. *koitto* 'diluculum, lux oriens, Morgendämmerung', e. *koilma* 'dämmern (vom Morgen), hell werden', s. *koitua* 'dämmern'. — Sõna *agù ~ agò* g. *aò* algupära on selgusetu; sidemeid ei leidu tal ühestki sugukeelest. *agù* üksinda tähendab teatavasti üldse 'taevapuna', kuna atribuudiga eraldatakse *õdagun̄e agò* ja *hom̄mogun̄e agò*. Hiius² olevat sõna *h*-algulisena esinenud vanasti ka Pühalepas: *humigu haò val̄gel*, nüüd *humigu kojdu val̄gel* (ka J. G u t s l.: Morgenröthe *Saggo Päiva Saggo*. Morgenstern *Saotecht*).

Kuna *koi(val̄ge)* tagasi läheb kindlasti algs. aegu, — küsitav ainult, kas täpselt tähendusvarjundis 'õhtune taevapunetus' —, jääb *ehà* ja *agù* kohta küsimus esialgu lahtiseks. Olgu ka nimetatud, et hommikuse ja õhtuse taevapunetuse (valguse) nimetused pole ka muis sugukeeltes, samuti paljus indo-eur. keeltes, kuigi vanad kujundused, nagu nende hästi läbipaistev etümoloogiagi osutab:

¹ Vrd. ka JMd-s isoleeritult *koi val̄ge* 'väike valguse kuma enne päikese tõusu'.

² Kirjaliku teate järgi Phl põhjaosast.

s. *aamurusko*, *sarastus* (vanemad on siiski *päivänkoitto*, *aamunkoi*), *iltarusko*, karj. *zořa* ‘aamu- t. ilta-rusko’, veps. *ehdzořa* ‘ehapuna’, vadjJ *ohtegò pajsse*; pr. *coucher de soleil*, saks. *Morgenröte*, *Abendröte*, ingl. *evening glow*, *sunset sky*, roots. *aftonrodnad* jne.

3. 'Grêle', 'Hagel'.

Tarvitusel on kaks pealtnäha erinevat nimetust: 1. eP-s ja eL lääne- ja põhjaosades: *raoē* g. *raoē*¹ ~ *raoi* g. *raoē*² ~ *raē* g. *raē* p. *raet*³ ~ *rahe* g. *rahe*⁴ ~ *ragō* g. *ragō*⁵ jne.; 2. eL kaguosas *rājsē* g. *rājsā*⁶ ~ *rājsē*⁷ ~ *rāūs* g. *rāūsā*⁸ ~ *rāūs* g. *rāūsā* p. *rāūsā*⁹ ~ *rāūsē*¹⁰ ~ *rās*¹¹ ~ *rāūs* (?)¹² ~ *rājsē* g. *rājsse*¹³ (vrd. kaarti lk. 12).

Sõna *rahè* (< **rayēh*) algtäendus on kindlasti olnud 'tera', vrd. Ans *pisised ragēd* 'väikesed terad', *ragesid sajàb* 'raheteri, rahet sajab', Kāi *līvā ragē*, *sōlā ragē*, *ragesid sajàb*, s. *suolan raet* jne. Kuid sekundaarne tähendus 'Hagel' esineb kõigis lms. keeltes, on seega vist juba algsoomeline: li. *ragēdā* ~ *ra'kt* 'rahe', vadjJ *rage* id., s. *rae* g. *rakeen* ~ (Renv.) *raet*, *rajat* g. *rakeen* 'Hagel, Körnchen',

¹ Kāi, Kih, Ans. ² Karj, Muh. ³ Vig, Mih. ⁴ Rid, Kull, Ju, Amb, VNg, Sim, Vilj, Kark, HeI, Kod, Äk, TMa, Puh, Ran. ⁵ Kihh. ⁶ OtP, SanP. ⁷ OtL, SetO, SetL. ⁸ Pō, HarK. ⁹ Rāp. ¹⁰ VōA. ¹¹ HarK. ¹² SA. ¹³ Rōn.

karj. *rais* ~ *roah* g. *ragehe* id., aun. *rais* ~ *raiz* g. *ragehe* id., veps. *ragiž* id. Kujusid *rais*, *raiz* silmas pidades tekib aga küsimus, kas ongi eL *räis* ~ *räüs* jne. üldse eri tüvi või on meil siin tegu -ks suffiksiga varustatud tuletisega paralleelsest esivokaalsest tüvest, vrd. e. *nōdēr* ~ s. *nöyrä*, e. *sōrv* g. *sōrvā* ~ e. *seřv* g. *servā*, e., s. *itkema*-, e. *ikma* ~ e., s. *itkemä*-, e. *ikmä*, e. *tōykkama* ~ s. *töykätä*, e. *mauk* 'Wurst, Blutkloss; Wulst am Kragen', vadj. *mauttši* 'suoli' ~ (?) karj. *mōükkü* 'paksu, rumannäköinen olento t. esine' (H. Ojansuu, KAÄH 104), eL *kippe* ~ e. (Vig) *kibē* pl. *kibēdād*, eL *mōfs* ~ eP *meš* jne. (Vrd. ka H. Ojansuu, op. cit. 151—2). Käesoleval korral tuleks siis välja minna kujust **räyüks* (**räyiks*?).

4. 'Terrain sablonneux couvert de pins et de bruyère', 'sandiger Fichtenwald, Heide'.

Körget, kuiva, liivast, kanarbikulist (mis eriliselt tunnuslik), raudrohu, sambla ja okasmetsaga (peamiselt mändidega), võimalikult ka väheste kaskedega (ja leppadega?) maad kutsutakse kahel nimel: 1. eP-s¹ *nōm* g. *nōmmē*² ~ *nōm* g. *nōmmē*³ ~ *nuñ* g. *numme*⁴ ~ *numme* g. *numme*⁵, Wied. Wb. 'Heide, hügeliger Sandboden'; vrd. ka sellest tuletist *nōmmik*⁶ 'männa mets', Wied. Wb. 'Heide, junger Waldanwuchs auf Heideboden'. 2. Peamiselt eL-s, paiguti aga ka eP-s⁷ (eriti kohanimedena) *palū* g. *palū*⁸ ~ *palō* g.

¹ Negatiivsed teated: Kihn, Kark, Set.

² Muh ('karjamaaks kõlbmatu, mittesöödava rohuga, põõsastega kaetud, kanarbikuline, metsatu maa, põlluks siiski kõlbulik, kui taimestik hävitatakse'), LNg ('kõrge maa suure männi-, kuusemetsaga'), Mih ('kuiv, kõrge kuuse ehk männi mets'), Amb ('liivane, kõrge arumaa kadakate ja leppadega, ilma suurema metsata, põlluks kõlbulik'), Hä ('männimets'), Sim ('kõrge kanarbikuga kaetud liivamaa'), JõhK (*nōmme mā* 'kõrge, okasmetsaga maa') Äk, Kod, Kull ('suur, kuiv männik', vrd. kohan. *rōūma nōm*), LügA ('kuiv, kõrge maa, metsaga või ilma'), Ris ('kõrgem koht, kus kasvab okaspuid').

³ Karj, Ans ('kõrge kuiv maa'), Kāi ('kuiv maa'), Ris.

⁴ KuusP ('kõrge maa, kus kasvab *kanerma*, metsaga või ilma').

⁵ VNg.

⁶ Kihn, Hä ('noor männik'), Lüg jne.

⁷ Negat. teat.: Püh, Kāi, Mih, Hä, Ris, Ju, Amb, Sim, Jõh.

⁸ Kark ('nōmm, kuiv okasmets, väheste kaskedega'), Hel ('kuiv kanarbikuline nōmm'), Har ('männimets'), Kull (*p. mā* 'pehme, madal, põõsaste, kaskede, pajudega, raudrohuga kaetud maa'), Märj (*p. enama*), Han, Kihn (ain. kohan. *palū nōmmik*), TMa, Puh, SA (*pa.ū*).

*palò*¹, Wied. Wb. 'Heide, sandiger Tannenwald, trocken mit Gebüsch bewachsene Fläche'. Kohanimedes esineb *nõm* vist ainult eP-s, *palù* aga nähtavasti üldkeeliliselt (eP-s: *palù* k., m. [Pee], *palù* mets Sõrves, *paluksi* mägi [Kars], *paluküla* [Pil], *kuivastu palù mets* [Muh], ? *palnurme* t. [Kos], *palossär* [hiis Õepa k. ligi, Mih-s], *palù* t. [KuusJ]; eL-s: *palò järve* [Põ], *paluža mõts* [Hel], *palokutsioq* [2 talu Vas-s], *paluõja* [= *abiä*], *palupõhja* k. [Puh]). Umbes praeguses e. tähenduses ulatub sõna *n.* juba algsaame, vrd. s. *nummi* 'terra arenosa elevatior, campus arenosus', 'Sandfeld, Hügel', 'terrain sablonneux couvert de pins et de bruyère, brande, lande, bruyère', vadjJ *nemmi* 'kanarbikuga, männikuga kaetud kuiv liivane maa', li. *nūm* 'kanarbik' (pars pro toto)², *numm* (*nümm*) 'Haidekraut; Haide', *n. mō* id. (Sj.-Wied.). Nimetusel *palù* on aga nüüdne e. tähendus ilmselt uuem, arenenud esialgsest signifikatsioonist 'põlendik, põlenud metsamaa' (veel varemalt 'põlemine'), vrd. s. *palo* 'silva usta', 'gebrannter Wald', 'forêt gâtée par un incendie; terrain défriché par le feu', karj. *palo* 'poltettu kaski; käry'. Oletatavasti on *n.* varemalt ka eL-s esinenud, kuid *p.* ('põlendik' >) 'nõmm' poolt peagi välja tõrjutud. EP-s võib märgata *p.* tähendusarenemist eelmisest erinevas sihis.

5. 'Bord, rive, pente', 'Ufer, Abhang'.

Tarvitusel kaks nimetust: 1. eP-s, osalt ka eL-s (*iõè, järve, mere, mää*) *kallas* g. *kalba*³ (Gö.s. 436: üfer des Meers / [littus] *kallas*; üfer [ripa] *Chr / rand*); 2. ainult⁴ eL-s (*iõè ~ iõ ~ iü, järve, mää*) *perve* g. *pervè*⁵ ~ *perve* g. *pervè*⁶ (puudub J. Gutsli-l), SetO *iü pervè al*, Rāp *peipse perveni om vet täüs*, Hel *pervè al om urü, kon om vähju*. — Vähe laiemas tähenduses 'côte, rivage, littoral', 'Strand, Küste', '(eriti järve ja mere) kaldaäärne maa' on üldkeeliliselt tarvitusel 3. *rañd* g. *iañnà*. Peale nende⁷ esineb paiguti veel erilisema tähendusvarjundiga ja kitsama tarvitusalaga sõnu: 4. Muh ja Srm *pañk* g. *pañcà* 'järsk, kõrge, kaljuline mere-

¹ Vö (*p. alone*, 'kuiv, kõrge metsaalune'), Rāp ('kuiv liivane maa, noore, madala männimetsaga'), Põ, Mar (*p. mā* 'tüma maa, raudheinaga'), Vig (*p. enāmā* 'kuiv heinamaa, lage või metsaga').

² Vrd. ka saks. *Heide* 'waldlose wildgrünende Ebene' ja 'Heidekraut'.

³ Saared, Lm, Pm, Hrm, Jm, Virn, ViljP, TmP; Kark (*iõè kallas*), Hall, Pai; KamR ('kallak'). — Negat. teat.: TarVL. ⁴ Negat. teat.: Hall, Pai, TarVL. ⁵ KamR Set, SA. ⁶ TMa, Vö, Hel, Kark (*järve p.* 'kõrgem järve kallas'), Har, Rāp, Põ. ⁷ Üldtähenduses 'Ufer' tarvitatakse muidugi ka veel *är* (eP), *ver* (eL).

kallas'; 5. Muh *soñ* g. *soñni* 'soone merekallas' (vrd. Põlt *soñ* 'jõelaht', Wied. Wb. *soñn* 'Bucht [in einem Bache], sumpfige Stelle; — Kotlache'); 6. Har *õtsk* g. *õdzü* 'kõikuv soo, järve kallas, mis hiljuti kinni kasvanud', vrd. Wied. Wb. *õtsk* g. *õdzu* (d) 'sumpfiges, verwachsenes Ufer'; 7. LmL-s (*rävi*, *aõuä*, *iõe*) *parräs* g. *paṛda*¹ *nabasin iõe paṛbast kiñni* 'haarasin jõe kaldaservast kinni'; 8. LmL-s (*aõuä*, *iõe*, *rävi*, *õjä*) *kelbäs* g. *kelppa*² ~ *kelbäs* g. *kelppä*, *iõe kelbäst mõdä*³; 9. Kod *uṛpandus* 'schroff abfallende Stelle am Seestrand' (Kettunen, Kod. Kons. 76); 10. Wied. Wb. *parg* g. *paru* ~ g. *para* 'verwachsenes, in Land übergegangenes Seeufer', *paru mets* 'dichtes niedriges Gebüsch auf solchem Boden'. Siia kuuluvad lõpuks ka 11. VõA *peroës* g. *perkke* 'jõe kaldaalune urgastega', 'kõrge, murtud jõekallas', *vähjä* *omma perkke al*, ja 12. eL *koldäs* g. *koltta*⁴ 'alt õõnes jõekallas'. — Vt. kaarti lk. 12.

Sõna *kalläs* (nõnda ka samatüveline verb *kallama*) esineb ka muudes lms. keeltes, vrd. s. *kallas* 'schief, abschüssig, schräge', *kaltainen* 'schief', *kalta* ~ *kalti* 'schiefe Stellung' etc., aun. *kalttahe* 'luode, luoteinen', vadjJ *kalnez* g. *kalnä* '(järsk) jõe, mere kallas', ja on teatavasti vanem germaani laen (~ msk. *hallr*, **halpas*, vrd. Thomsen, GSI 120). Nimetus *peṛv* ei ulatu aga eL-st kaugeemale. Selle algupära seletuseks on H. Ojansuu, Vir. XXVII 14—5, esitanud kaks võimalust: *peṛv* pro **pervi* < skand. **fervi* 'Ebbe, Strand' ja *peṛv* << vene **bergz* 'Ufer' (v. kirjak. *беpeгз*), viimast pidades tõenäolisemaks, sõna esinemise tõttu kagus. Ilmselt sama algupäraga on ka Võ *peroës*. — Teatavasti vanem germ. laen on kõigis lms. keeltes esinev, üldeestiline *rañd*, samuti ka e. *parräs* (vt. Bibl. Verz.), kusjuures viimase sõna tähendusvarjund 'kallas' paistab olevat uuem, eestiline kujundus. Uuemal ajal rootsist omandatud sõnade hulka kuulub *pank*, vrd. roots. *bank* 'Höhe, Uferbank' (vähem tõenäolik oleks alas. *bank*, vrd. üs. *Uferbank* = ingl. *bank* 'Flussufer', vt. Falk-Torp, DNEt Wb s. v. Banke). Sõnal *soñ* näikse vasted sugukeeltes puuduvat ja see kuulub küll vist, otsustades kõlalise iseloomu järgi, häälikmetafoorseste kujunduste (sõ 'Sumpf' toetusel?) hulka, käesoleval juhtumusel olles vist mitte vana (vrd. ka Vig *soñnima* 'pehme sees tallama, sõtkuma'). HarT *õtsk* on muidugi identne s. sõnale *hetku* 'hängdy, gungfly (hyllymaa, hete, lieju)', vrd. ka s. *hetkua* 'oscillo, pen-

¹ Han, Kirb, Märj. ² Vel. ³ Vig. ⁴ Kark, Hall, Tarv.

dens moveor, instar paludis l. argillæ', 'schaukeln, schwingen', *hetkuna* 'das Schwingen', algselt siis vast 'kõikuv, õõtsuv paik'. Lm *kelbàs* on kahtlemata sama sõna, mis mujal eestis *kelp* g. *kelbà* ~ *kelbàs* g. *kelpa* (Wied. Wb. ka *kemp*, *kilp*, *kõlp*, *kõlbas*) 'der schräge Teil des Daches an der Giebelseite', *ahju k.*, *sadula k.*, *kelpama* 'mit einem (schrägen) Giebel versehen, den Giebel aufsetzen' etc., li. pl. *kelpäd* 'die Stützen zwischen den Balken', *kielppa* 'kattopuu, saman suuntainen, mutta pienempi kuin *en*'. Sõna etümoloogia on selgusetu. Kark, Hall, Tarv *koldàs* (leidub ka Wied. Wb., kus ka *koldene* 'grubig') kuulub nähtavasti samasse sõnaperesse mis e. *kolle* g. *kolde* 'lees', s. *koltto* 'Krümel, Falte, Höhlung', li. *kuolta* pl. *kuoltad* 'Ufer', *jo'kküqltta* 'jõekallas', vrd. ka art. 'Âtre, cheminée'. Sõna algtähendus võiks olla kas 'õõnes kallas' või isegi (?) 'õõnsus, koobas'. Tüüp *parg* on vististi ühendatav Lm, Pm, Muh sõnaga *park* g. *para* 'vana, kuivanud, vilets rohi, alaväärtuslik hein, puhn, rämps', *rohò park*, *qjà ò parkka täis* jne., viimase tähenduse olles algupärasem. Algupäralt tume nagu eelminegi on Kod *up'pandus*.

Algselt oleks siis eestis tarvitusel olnud üldestiliselt *rañd* 'Strand, Küste' ja vist ka üldestiliselt *kallàs* 'Abhang, Ufer', 'järsk rannaveer', nende kõrval spetsiaalsemas tähenduses ka *koldàs*. Eesti erielu aegu oleks siis (venest?) eL-sse laenatud *peru* (tuntavalt hiljem aga *perçès*), vististi õige varakult, arvesse võttes selle sõna suuremat ulatust, pea üle terve eL. Muud erilisemad kalda nimetused oleksid aga hilisemad, kas laenud (*pank*) või kitsaulatuslikud semasioloogilised edasiarendid (*parràs*, *kelbàs*, *soñ*, *õtsk*, *para*, ? *up'pandus*).¹

6. 'Source', 'Quelle'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s je eL läänes *allikkas*² ~ *allikkas*³ ~ *allikkas*⁴ ~ *alikkas*⁵ ~ *allicas*⁶ ~ *allik*⁷ ~ *allik*⁸; 2. eL-s *lätte* g. *lätte*⁹ ~ *lätte* g. *lätte*¹⁰ (eL läänes ainult tähenduses 'kaev'). Vt. kaarti lk. 12.

¹ Lms. keeltes esinevatest muudest kaldanimetustest oleks mainida: s. *kemi* 'eingestürztes, jähes Ufer', li. *aiga* pl. *aigad*, liS *ad'a*, *ad'ama* 'Rand, Ufer, Gegend' (vrd. veps. *agi* g. *agian* 'ots, äär', e. *ai* g. *aiia* 'riideäärtete kaunistuseks või kaitseks aetav nõör'), s. *äyräs* 'jähes Ufer l. Berg', *penger* 'hoher Ufersrand, Grabenrand'.

² Kars, Kihn, Jü, Ju, Koe, VJg, Iis, Põlt, KJn. ³ Kull, Vig, Varb, HåO. ⁴ VNg, Val. ⁵ RiSV, Mih. ⁶ KuusJ, KuusP. ⁷ Rõi, Käi, Phl, Kih, Jäm, Kark, Tarv, Hel. ⁸ Kod, TMa. ⁹ Kark, Puh, San. ¹⁰ Rõp, Rõu, Set.

kindlasti juba algs. aegne allika nimetus, vrd. s. *lähde* (< **lähdek*) 'Quelle', aun. *lähte* 'avanto', vadJ *lähe* g. *lähte* 'allikas', veps. *lähtä* 'kaev', *lähte* 'allikas, läte'¹. Varemalt on see sõna esinenud nähtavasti ka eP-s, nagu seks mõningad kohanimed viitavad: *iõelähtme* kihelk., *läht-orõ* 'väike allikaga org Viru-Nigula Koila külas, Kutsari t. sauna juures', *läste allik* jne. Kod-s (vt. Kettunen, Kod. Kons. 137), *lähte* k. Äksis². Pm kagus ja Viljm lõunaosas on *lähte* muidugi ühtesoodu esinenud (täheendus 'kaev' oleks aga sekundaarne), kuna *allik* vist juba õige aegsasti laenati eP-st (esineb ka kohanimedes: *sineallik* ~ *sinejärvi* Karksis).

7. 'Flaque (d'eau), mare, bourbier', 'Pfütze, Lache'.

Vähemat kogu seisvat vett (maa peal, põrandal jne.), vedelat pori, verd v. m. kutsutakse eestis järgm. nimedega: 1. peamiselt eP-s *loik* g. *loigü*³ ~ *loik* g. *loegü*⁴ (g. *loegü*)⁵ ~ *loek*⁶ ~ *lõk*⁷ ~ *loit* g. *loidü*⁸, Wied. Wb. järgi ka *lohik*, *loisk* g. *loisu* (SO), *lõik*⁹; --- 2. peaaegu¹⁰ üldesestiliselt *lomp*¹¹ (~ *lomp*¹²) g. *lombi* ~ *lump*¹³ g. *lumbi*; --- 3. *lom* g. *lommi*¹⁴; --- 4. paiguti¹⁵ eP-s ja eL-s *loim* g. *loimä*¹⁶ (~ g. *loime*¹⁷ ~ g. *loimü*¹⁸) ~ *loima*¹⁹; --- 5. paiguti²⁰ Virm-l ja TmP-s j. m. *oijt* g. *oipü*²¹ ~ g. *oepü*²²; --- 6. paiguti Pm-l ja Lm-l *loitsik*²³ ~ *lontsik*²⁴ g. *-kku*, SÄ-s *lonis* (puud Wied. Wb.); --- 7. Kir *lopsik* g. *-kku* (Wied. Wb. *loops* g. *loopsu* [I] *loopsik* g. *-ku* 'schmale nasse Wiese [zwischen erhöhten Rändern]'); --- 8. *lõbäs* g. *lõppa*²⁵ 'suur veeloik' (puud. Wied. Wb.); --- 9. vist ainult Lm-l (Wied. Wb.: [P] = Pm-l) *laõmmikkas* g. *-kka*²⁶ --- 10. MärjH *järttäs* g. *järtta*, vrd. Wied. Wb. *jerta* g. *jerta* (W) 'Niede-

¹ Muud lms. keelte allika nimetused on li. *ovāt* (< lä. *avots* 'Quelle'), aun. *rodniekku* (< v. *родникъ*).

² Küsitav, kas kuuluvad siia ka *lähtro* (< *lähte orõ*?) m. Martnas ja *lähtse* k. Jüri kih., Nabalas.

³ Ans, Kih, Jü, Rap, HMd, Tü, Pee, Amb, Halj, Lüg, SimA, Põlt, Pal, Hall.

⁴ Kull, Vig, Märj, Kihh. ⁵ Rid, PJg, To. ⁶ RisV. ⁷ RisÄ. ⁸ AmbM, SimS.

⁹ Negat. teated sõna *loik* kohta: VaivP (Korr. märkus: VaivRg, VaivK siiski *loikko*, mille tõttu ka vastav isoleks lk. 12 tuleks parandada), Kark, San, Ráp, Set, LügP.

¹⁰ Negat. teated: Vig, Vel, TüS, Sim, Vaiv, Lüg, Hall. ¹¹ Kull, To, Hä, Jõ, Amb, JMd, Tü, Pee, Pal, TMa, ViljV, Hel, Ráp, HarM. ¹² Muh, Han, Mih, Kihh, ViljVa, Tarv, Puh, San. ¹³ SetO, Luts, Vas, Põ. ¹⁴ MärjL, VigP, Kir. ¹⁵ Negat. teat.: Kihh, Ans, Kaar, Mih, TMa, San. ¹⁶ Sim, Lüg, Jõh, Iis, Torma, Kod.

¹⁷ Pal, Vilj, Kark, Hall. ¹⁸ Vänd, Hä, Põlt. ¹⁹ VaivP. ²⁰ Negat. teat.: Amb, TMa, San, Hall. ²¹ Sim. ²² Lai, Pal, Kod; To. ²³ Märj, Kir. ²⁴ Vig, Mih.

²⁵ KullT, Märj. Negat. teat.: Vig, Mih. ²⁶ Kull, Märj, Vig.

rung (mit kriechenden Weiden bewachsen)'¹; — 11. Ans *raḱ* g. *raḱkà*; — 12. Kāi *āhl* g. *ahlū* 'pikk, kitsas veeloik (eriti metsas)'. Oleks küsida, kas võib siia nimestikku lükkida ka järgmised 'Pfütze, Lache' mõiste lähiste naabermõistete nimetused — teravaid piirisid ei ole ju võimalik siin alati tõmmata: — 13. Mih *sōp* g. *sōbā* 'vee loik'; 'vesine, sant maa', Kars *sōp* 'madal mereäärne maa', Wied. Wb. *soop* = *sopp* 'Schlamm, dünner Kot, etc.', 'Niederung, nasse Wiese'; — 14. Wied. Wb. *muda-katk* (g. *katku*) 'tiefe Kotpfütze', Gös. 323: Wasserpfüte /*taṭṭ*/e, vrd. siiski Amb *kaṭk* g. *katkū* 'soo koht, allika auk, mädanenud koht' (vrd. *kaṭkema* 'entzwei gehen'); — 15. Wied. Wb. *somp* g. *sombi* 'Sumpf, Lache', vrd. *kabja* s. 'Vertiefung hinten über dem Huf', Hel *kajjola* s. 'kaenla auk'²; — 16. Wied. Wb. *soññ* g. *soññi* 'Bucht (in einem Bache), sumpfige Stelle', 'Kotlache' (vrd. art. 'Bord, Ufer'); — 17. Wied. Wb. *malts* g. *maltsa* 'schlammige Lache, Moor', *maltsa kallas* (A) 'hohes Ufer, Klint'³, *malts-kuusk* 'Morastfichte', *m.-vesi* 'trübes, schlammiges Wasser' etc.; — 18. Kark *lohk* g. *lohō* 'veega täidetud auk, loik, tiik; madal koht', *osjā kasvas lohōn* (ka *kukru* l. 'kukla auk' jne.), Hall *lohk* 'väike lomp, näit. tee peal', mujal Eestis vist ainult 'madal' koht, nõgu (viimastest vähema ulatusega); — 19. Vaiv *uigamed* 'liivaluidete (endiste merekehvlite) vahelised pikad loigud ranäärsetes metsades'; — 20. paiguti Alut-s *viē aukku*⁴ ~ v. *auk*⁵, *vesi-auk*⁶. Vt. kaarti lk. 12.

Tüüp [1] on üldisemalt tarvitusel vedela aine (vee, vere jne.) loigu kohta, harvemini ka *soṣṣpā* l. (Kihn), *mudā* l. (Jü), *pori* l. (HMD, Rap). Suuruse poolest võib *loik* olla väga erisugune: Ans 'väike l., mis kiiresti kuivab' (*raḱ* on suurem veekogu), Hall 'suurem lomp, näit. heinamaal, kevadese suurveega või vihmaga' jne. Kindel vaste leidub sõnal l. nähtavasti ainult ühes sugukeeles: li. *l'oik* 'lätäkkö', *luoik* (~*loik*) pl. *luoikad* 'Tal, Niederung, Kluft', vrd. ka Hel *loik* 'madal, veega kaetud niit, kus ka puid kasvab', Wied. Wb. 'Vertiefung, Niederung, Pfütze'. Küsitav, kas sõna võiks ühte kuuluda s. sõnaga *loikkua* 'hānga ned slāpig; spillas (om vata varor)

¹ Negat. teat.: Kir. ² Vrd. kirjak.: „nüüd on so jallad maunud sombi fiše“ (Piibel 1739., Jerem. 38, 22), „Suigi soo on hädaohtlik. Põhjata muda-loigud ja sombud“ (O. Luts, Kirjutatud on..., 15). ³ Wied. *maltsa kallas* nähtavasti ekslikult pro *marisa* k., nagu Alut kõrge kalda kõige kõrgemat kohta kutsutakse kaldal oleva *marisa talu* järgi. ⁴ VaivS, VaivP. ⁵ VaivR, HaljO. ⁶ Lüg.

etc.'. Vrd. ka N. Anderson, Wandl. 80. Arvesse võttes *l*-sõna laia ulatust eestis ja selle esinemist ka li-s, võiks seda pidada õige vanaks, juba algs. aega ulatuvaks (algtähendus 'madalik'?). — Nimetused *lomp* (juba J. Guts1.: Pfütze *Lump*) ja *lom* (nii vedela kui ka paksema aine kohta) kuuluvad arvatavasti etümoloogiliselt ühte ja esindaksid kaht sarjasiirdumisjuhtumust algkujust **lomb* g. *lōmī*, millega võrrelda võiks s. *lompi* g. *lommen* 'bugt, bugtande', *lōi lākkituopin lompeen, lommēta, lommistaa* 'aushöhlen', e. (Wied.Wb.) *lommima, lommama* 'platt schlagen, zerquetschen etc.', samuti e. *lomm* g. *lommi* 'Einbiegung, Beule'; *lommik* (P) 'grosse Pfütze' võiks olla ka kontamineeritud sõnust *lom* ja *lāmikkas* 'suurem vee või pori loik', 'suur, lai hunnik mingit paksemat ainet'. Kui selle sõnatüübi praegune tähendus peaks ka eestiaege olema, siis igatahes õige vana, silmas pidades selle levinemist pea üle terve Eesti. Ja kui sõna oma iseloomult kuuluks n. n. kujustavate, häälikmetafoorsete sõnade hulka, võiks seda pidada tüüp [9]-nda teisendiks, vrd. ka s. *lammi* (*lampi*) g. *lammen* 'kleiner Landsee, Teich, Pfütze', *lammikko* 'Lache, Pfütze', karj. *lammervo, lammikko* 'pikku lammi' (vrd. ka Budenz, MUSz 683). Palju julgemini võiks juba kujustavateks nimetusteks arvata tüüpisid [6], [7] ja [8]: *lōnts, lontsik, lopsik, loopsik, lōbās*, mis käesoleval korral oleksid vaevalt küll muistsed. — Hoopis kindlama kronoloogiaga on aga algsoomeni ulatuv tüüp [4], vrd. s. *loima* = 'huolain' (Lönnr.), 'sandiger Ort, Heide' (Renv.)¹, karj. *lodma* 'alho, laakso', aun. *lodmu* id., aunSuoJ. *loima* 'huolain', 'naisen häpy' (<**lodma*); siia võiks vast kuuluda ka vadjJ *lojzm* g. *lojzmā* '(vee, sülje, vere) loik (põrandal)', kus *z* võiks olla mingi teise, ideoloogiliselt lähese sõna mõjustatud. Sõna tähendab eestis '(vihma) vee, vere e. m. vedela aine loiku'; eriliste varjunditena oleks tähele panna Pal *järvē l. 'laugas järve ligidal'*, Kark *l. 'märg koht kase ehk lepa metsas', (lojmen kasvas leppä ja kasē)*, Hall 'madal, vesine (mitte jõearne) heinamaa'. Kas võiks vast algs. tähenduseks arvata 'madalam, sügavam koht'? Et eestis praegune tähendus on üldine ja esineb ka vadjas, võiks seda pidada juba õige vanaks, vast isegi algsoome lõpuaegseks. — Kindlasti algsoome küündivaks võime aga lugeda tüübi *oijt* [5], vrd. s. *uitto* g. *uiton* 'vadum, locus vadosus, ubi pecudes transnatare solent', 'Stelle zum Überschwimmen', vadj *ujtto* 'vetelä kohta, hyllyvä, maassa', 'loik, lomp'. Eestis tähendab sõna 'suure-

¹ Viimane ühendus E. A. Tunkelo poolt, Vir. XXIV 106.

mat 'veeloiku', 'veega täidetud nõgu' paiguti ka 'veeauku', vrd. Pal *linaleð o., savi o.* (kus vihma aegu vett on); Wied. Wb. ka 'Loch im Eise', *lume o.* 'dünne Schneeschicht (= härmates)'. Sõna esinemine täiesti üksildi ka Toris tõendab selle laiemat levinemist varemini eestis. E. **oitto*, s. *uitto* tuleksid vist analüüsida: tüvi *oi-*, *ui-* (vrd. *ujuma*, *ojuma*, s. *uida* 'schwimmen', vist ka e. *oia* 'Bach') ja suffiks *-tto* (vrd. e. *koia* ~ e. *koit*, s. *koitto*, e. *kollè* ~ s. *koltto*, lk. 6 ja allp.), ja algtähendus oleks siis vast umbes sama, mis praegu soomes: 'madalam, laiem koht jões, kust (loomadel) hõlpus üle ujuda', 'vadum'. Sellest oleks siis e. ja vadj. tähendus arenenud juba õige vara, vististi algsoomes. Samasse sõnaperesse võiks kuuluda ka pl. *uigamed*, vrd. vadjJ *uige.amo* 'endine *uitto* (loik), nüüd põlluks küntud'. — Eestis nähtavasti täiesti isoleeritult seisvad ja etümoloogiliselt läbipaistmatud on *iärtäs* 'suur, kuni 1/2 versta igatipidi läbimõõta olev vee lomm, suveti kuiv', *sõp*, *ahl* (vrd. s. kohan. *Ahlainen*?) ja *malts*. Ans *raķ* 'suur, alaline, mitte-ära kuivav veeloik' on vist muidugi sama sõna, mis *raķ* g. *raķķū* 'Blase etc.', 'kleines Gefäß etc.', s. *rakko* 'vesica e. c. urinæ, bulla aquæ, pustula major', 'Blase', kusjuures Ans tähendus oleks sekundaarne arend¹.

Nagu näeme, ei paku käepärast olev keeleainestik kuigi kindlaid tugikohti, millele kindlamaid järeldusi võiks rajada 'Lache, Pflütze' mõiste praeguse nimestiku ajooloolise arenemise kohta. Kõige vanemad, isegi algsoomeni küündivad oleksid ses tähenduses *loik*, *lañmiķkas*, *oijt*, võib olla ka tüübid *lomp* ja *loim*. Teisalt kõige vastsemad arendid paistavad olevat *raķ*, *lonis*, *lontsik*, *lopsik*, *lõpsik*, *lõbäs*, *lohk* ja *soñ*. Et juhuslikult mitmed selletähenduslikud nimetused on *l-*, isegi *lo-* algulised, on see kõlaline joon kõnelejaile saanud vist 'Lache' mõiste nimetustele kuidagi karakteristlikuks, mis põhjust on andnud uute *lo*-alguliste kujustavate sõnade tekkimiseks või juba olevate *lo*-alguliste sõnade tähenduse nihkumiseks (*lohk*). — Sõnade tähendusliku vahekorra kohta olgu lõpuks öeldud, et vedela aine kogu nimetusena täiesti tasasel pinnal (näit. vesi, veri põrandal jne.) tarvitatakse ainult *loik*, harvem ka *loim* ja *lomp*².

¹ Sõna võiks vast võrrelda järgm. skand. tüvega: norr. murd. *rake* 'Feuchtigkeit', isl. *raki* id., *rakr* 'feucht' (Falk-Torp, DNEtWb s. v. Rak II).

² Muude lms. keelte nimetustest oleks mainida s. *latakko* ~ *lasikko* 'Schmutzpflütze', vadjJ *latikko* 'vee loik (väljas)'; karj. *loama* 'lammikko, latakko'.

8. 'Boue, fange, bourbe', 'Kot'.

Vedela või paksu pori nimetustena on tarvitusel järgm. sõnad: 1. pea üldestiliselt ¹ *mudà* g. *mudà* ² (g. *muà* ³ ~ g. *muà* ⁴) ~ *mutà* g. *mutà* ⁵ ~ *mudà* g. *muà* ⁶; — 2. peaaegu ⁷ terves eestis *pori* g. *pori* ⁸; — 3. peamiselt eP-s, harva ka eL-s ⁹ *soṗ* g. *soṗpà* ¹⁰ (~ g. *sobà* ¹¹); — 4. Srm-l *lāk* g. *lākkū* ¹²; — 5. harva ka *pašk* g. *pasà* ¹³.

Sõnal *mudà* võime eraldada järgmised tähendusvarjundid: a) peajasjalikult Srm-l, Muhus, Hm-l, Lm randadel '(mitmet liiki) meretaimestik, kõnts, puhn', 'Schlamm, Meerauswurf' (G ös. 359: Schlamm [limus] *mudba*, vrd. ka Wied. Wb.), b) 'soo, raba, kraavipõhja, üldse veealune põhjamuda, värvilt tume, must', õige üldiselt eP-s (maha arvatud punktis [a] nimetatud alad) ja eL-s, c) eriti vist linnakeeles ja eP-s (ka eL-s?) nooremal sugupõlvil, paiguti (Hall) aga ka harilikult, juba vanema sõnana, üldises tähenduses 'Kot', 'pori'. Sõna esineb kõigis lms. keeltes ja kaugemal ka mrd-s, vrd. s. *muta* 'limus nigrescens in palude l. fundo maris', 'Moder, Schlamm, it. al. terra pulla', 'Stauberde', karj., aun. *muda* id., veps. *mudahne* 'kurat', *mudakaz* 'mudane', *mudastuda* 'mudaseks, segaseks saada', vadjJ *muta* 'kraavi põhjamuda', 'kõdu, kõdunenud, kuiv mädapuu', li. *mudà* 'muta, lieju', 'Seeschlamm, Seetang, Ulva L. und Fucus L., der zum Düngen gebraucht wird', mrd. *moda* 'Erde, Stauberde, Erdboden' (Paasonen, MChr. 96) ¹⁴. Sõna algsoome tähendus näiksegi olevat 'jõe, järve, kraavi j. m. veekogude põhimuda, märg muld', millest arusaadavalt e. läänes ja li-s arenenud on täh. 'mererohi'. — Muudes sugukeeltes hoopis tundmatu on *pori* (näikse puuduvat G ös-l, J. Guts-l-l), mis kahtlemata on laenatud lätist, vrd. lä. mrd. *pohris* = *pürvis* g. *-vja*, *purvs* g. *-va*, *pürs* g. *-a* (le. *pürvas* 'Kot') 'der Morast, Sumpf' (varemalt, laenamise aegu 'Kot'; vrd. aga teisalt ka Wied. Wb. *porik* 'kotige, morastige Stelle', *metsa p.* 'morastiges Gebüsch'). Eelmisest sõnast

¹ Negat. teat.: Hel (?). ² Rid, Kull, Kihn, Rap, Ju, Amb, Sim, Torm, MMg, Äk, KamR (?), Ráp (?) jne. ³ Ans, Kih, Kir, Mih, PJg, Vig, Märj, Vel jne. ⁴ Kark, Karl, Ur, Vö, Hall (?), SetO jne. ⁵ Jöh, Vaiv. ⁶ SetL, SA (?). ⁷ Negat. teat.: Kih, Käi, Muh, LNg (paiguti), Mih, HäO, Vig, Hall, Karl [hiv], Ur [u]. ⁸ Püh, LNg, Kull, Kihn, Ris, Rap, Ju, Amb, Sim, Jöh, Lai, Torm, Äk, MMg, Kod, Vö, Kark, Hel, Set. ⁹ Negat. teat.: Rap, Ju, Sim, Jöh, Torm, KodN, Äk, Hall, Kaik, Set, Kih. ¹⁰ Karj, Püh (uuem?), Muh, Käi, Kull, Märj, Vig, Tõ, Kihn, HäO, Amb, Lai, MMgS, Kod, Vö. ¹¹ Ris. ¹² Ans, Kih, Kär, Püh jne. ¹³ Muh.

¹⁴ W. Schlieter, Sitzb. d. Gel. Estn. Ges. 1909, 12, 16, on eesti sõna algkujuks öidanud ekslikult alas. sõna *mudde* 'Schlamm'. Vast on aga eLä-s esinev tähendus [a] kujunenud siiski alas. mõjul ??

[1] erinevalt tähendab *p.* peaasjalikult 'maantee, uulitsa soppa' või 'paksu, mitte veealust soppa'; siiski Wied. Wb. järgi ka *mere-p.* 'Seetang'. — Eestis ainuliselt esinev ja algupäralt tume on sõna *soṗ* (Wied. Wb. *sopp* = *soop* [D]), millel eraldada on võimalik kaks tähendusvarjundit: a) 'pori, Kot' (maanteel, aukudes), ja harvemini b) 'lumelörts, lobjak' (MMgL, Võ)¹, *soṗpatsē ilma* 'lumelörtsised ilmad' (VõA), vrd. ka Wied. Wb. 'Gemisch von Wasser und Schnee oder Eis'; peale nende tunneb Wied. Wb. kolmandat tähendust: 'Niederung, nasse Wiese' (vrd. *soop, soṗ*, art. 7.)². Iseloomult võiks sõna küll kuuluda häälikmetafoorse liiki. — Srm (ka Muh?) *lāk* tuleks vist ühendusse seada sõnaga *lāḡā* 'Schleim, weicher Schlamm, dünner Kot, Ausfluss von Leichen', li. *lega, lāga* 'Kot, Strassenkot' (Sj.-Wied.); vrd. ka lä. *lekans, -a* 'kotig', 'weich, schlotternd'. Häälikuliselt vrd. *kīṗ* ~ *kibū*, *māk* ~ *māoi* jne. (vt. ka allpool). — *pašk*, mille harilikum täh. on 'vedel väljaheide' (Wied. Wb. 'dünner Kot, Unflat'), põlveneb juba s.-ugri ajast, vrd. s. *paska* 'excrementum ventris, stercus, cœnum, merda', 'Scheisse, Dreck, inde Abol. sordes, inquinamentum', 'Schmutz (lika)', karj. *paška* id., aun. *pasku* id., veps *pask* 'pask', vadJ *pašk* 'halb', *ravvā pašk* 'rauasitt', li. *paska* 'Schmutz, Kot (dünner)', mrd. *pāški-žams* 'Durchfall haben, scheissen', ung. *fos, fosni* (Pa a s o n e n, MChr. 110). E. tähendus 'pori' näikse olevat siis sekundaarne, vististi e. erielu aegne (juba J. G u t s l.: Koth *Paſct|a*; Gös. 262: koht / [cœnum] *Sitt / a. Roij / a / paſct*).

Ülalesitatud sõnadest oleks siis eestis algselt esinenud tähenduses 'vees olev, veealune põhimuda' *mudā*, laiemas tähenduses 'Kot' võib olla *soṗ*. Viimasele hiljem juurde oleksid liitunud läti laenuid *pori* ja *lāk, lāḡā*, murdeti aga ka *pašk* ('vedel?') väljaheide' >) 'Kot'.³

9. 'Fumée', 'Rauch'.

Tarvitusel kaks nimetust: 1. terves eP-s ja suuremas osas eL-st *suṗts* g. *suṗtsū* (~ g. *suṗtsō* ~ g. *soṗtsō* ~ g. *suṗtsu* jne.)⁴ ~ *suṗtsu* g. *suṗtsu*⁵; — 2. eL-s ainult Võrm-l., Set-s ja keelesaartel *saṗ*⁶ g.

¹ Vrd. ka KamR *lop̄* g. *loṗpā* 'lobjak, lumesodi'.

² Harva (MMgKu) esineb ka *soppāne* tähenduses 'purjus, viinastanud'.

³ Muudest 'Kot' nimetustest lms. keeltes oleks mainida: s. *lika*, veps. *redu* 'muda, pori'.

⁴ Hm, Srm, Lm, Pm, Hrm, Jm, Virm, Viljm, Tm. ⁵ Vai. ⁶ Kan, Põ, Rāp, Har, SetO, SetL.

sai p. *savvo*¹, *sai sēh* 'suitsu sees', *savvo tulē* 'suitsu tuleb, s. ajab sisse' (nooremail *suijs*)², *saiņē* 'suitsune'³ ~ *saṽ*⁴ ~ *saṽv* g. *saṽvū* p. *savvu*, *tarē savvu täḥs tullu* [v] (nüüd harilikult *suijs*)⁵, Wied. Wb. *sauv* g. *savvu*. Vrd. kaarti lk. 12.

Neist esineb eelmine (G ö s. 331 : Rauch / [fumus] *Suiṣ* / *u*) ka muis lms. keeltes: s. *suitsu* 'fumus, suffitus, pulvis volans, vapor visibilis', 'Rauch, Dampf; gebähtes Viehfutter' (s. *suitsea* 'rauchen, dampfen'), karj. *šuiṭṭša* 'sumu' = *tumando*, vadjJ *suiṭṣu* 'pabeross' (arvatavasti laen eestist). Kaugemate sugukeelte (lp., tšer.) vastete (tähen-duses 'tahm') kohta vrd. P a a s o n e n, s-Laute 14, Beitr. 77–8. Tuntavalt laiema ulatusega sugukeeltes on aga eL *sai* (J. GutsL.: Rauch fumo *Sauw* / *o*): s. *savu* ~ *savvu* ~ *sauhu* 'fumus, Rauch; Rauchfang, Haus', karj. *šavu*, karjL *šau* id., aun. *savu* id., vepsL *savu* (~ *katsk*) 'suits, sau', vadj. *savvu*, vadjJ *savvv* id., li. *sāu* ~ *so'u* id., liS *sau* id.; samatähenduslikka lp., mrd., sūrj. ja votj. vasteid vt. P a a s o n e n, s-Laute 52; Wichmann, Wotj. Chr. 115. Nähtavasti on siis algs-s isegi samus murdeis kõrvuti esinenud kaks sõna samas tähenduses 'Rauch' (või on üks neist erinevalt tähendanud 'suitsu ja vingu [auru?] segu?'), mis olukord arvatavasti algselt võis olla ka üldestiline⁶. Kahe võimalikult ehk identse tähendusega sõna kõrvuesinemise faktil samas idioomis ei puudu iga-tahes teatav põhimõtteline huvi.

10. 'Suie', 'Russ'.

Tarvitusel kolm nimetust: 1. peaaegu⁷ üldestiliselt *tah^m*⁸ ~ *tah^m*⁹ g. *tahmā*, adj. *tahmane* 'russig' (eL 'schmutzig'); — 2. peaaegu¹⁰ üldestiliselt *nōḡi*¹¹ g. *nōē*¹² (~ g. *nōḡi*¹³ ~ g. *nō*¹⁴) ~ *nōḡi*¹⁵ ~ *nōki* g. *nōkē*¹⁶ ~ *nōḡē*¹⁷ ~ *nōḡō*¹⁸ ~ *noki*¹⁹ ~ *nōḡē*²⁰ ~ *nōḡā* g. *nōḡā*²¹ ~ *nōḡi*²² jne.; — 3. vist ainult Kāi-s *nōrē* (= *nōḡē* [hv]). Esimesed kaks on atesteeritud juba G ö s -l. 343: Rust / [fuligo] *Ṭaam* (nōḡgi).

¹ Rāp. ² Rāp. ³ SetO, SetL. ⁴ Kan. ⁵ Karl.

⁶ Kolmanda nimetusena lms. keeltes võiks veel võrrelda s. *katku* 'starker Branddunst' ~ veps. *katsk* 'suits' ~ eP *kaik* ~ eL *katsk* 'Pest, Seuche' (~ mrd. *katsam*, *katsamo* 'Rauch').

⁷ Negat. teat.: Vaiv, Lüg, VNg, KuusJ, TMaVas. ⁸ Kāi, Ans, Kih; Ris, Kei, HJn, Rap; Vig, LNg, Mārj, Mih, Tōs, PJg, Kihn, Hä, Vänd; Pee, Sim; Torm, Kod; Vilj, Tarv, Nō, Kam, Ran, Vō; Rāp. ⁹ Muh. ¹⁰ Negat. teat.: Hä, PJg. ¹¹ Ans, Muh, Mārj, Rap, Kod, Ran, Nō, Torm, Tū, Rāp, Vilj, Vō, TMa, Kam. ¹² Kark, Tarv. ¹³ Ju, Mih. ¹⁴ Kan. ¹⁵ Ris, Ans, Kih. ¹⁶ Lüg, Jōh. ¹⁷ Kāi. ¹⁸ Kihn. ¹⁹ Vaiv, VNg, HaljO. ²⁰ Sim. ²¹ KullT, Vig. ²² KuusJ.

Sõna *tahm* on peale e. tuntud vist ainult veel soomes: s. *tahma* 'limus adhærens, pituita, pulvis adhærens', 'dicker, anklebender Schleim', *kieli tahmassa, tahmaska* = *tahma, tahma(ska)inen* 'schleimig', *tahmia, tahmata, tahmailla, tahmiella* 'schleimig machen'. Silmas pidades, et ka eL-s¹ (paiguti isegi eP-s²) selle sõna tähendus on 'niiske mustus' (näit. must higikord aknaklaasil), võiks selle algs. tähenduseks pidadagi 'niiske, kleepuv mustus, lima'. Sõna tüveks on peetud *tah-* < **taš-* (-*ma* oleks suffiks) ja seda on ühendatud sõnadega *tah-ke* 'klintig', *tah-äs* g. *tah-ta* 'Teig' (vt. art. 'Pâte, Teig') ja kahtlevalt ka *tahk* g. *tahù* 'Schleifstein' (vrd. Setälä, ÄH 293). Tüüp [2] on eelmisele vastandina esindatud kõigis lms. keeltes: s. *noki* g. *noen* 'Russ', *nokinen* 'russig' jne., karj.-aun. *nogi* 'noki', veps. *nogi* id., *nogestuda* 'nõgeneda', vadjJ *nekı* g. *negē* 'tahm, nõgi', liS *nogde* id., li. *nougəd* id., ulatudes seega tähenduses 'Russ' juba algsoomeni. Kuna eP-s *tahm* siis omandanud on samuti tähenduse 'Russ', ja *n.* ja *t.* pea igalpool samas murdes kõrvu esinevad, on paljus paigus loomulikult märgata teatavat differentseerumist tähendusvarjundites: Muh *t.* 'kerge lenduv tahm', *n.* 'kõva, hiilgav t.'; Ans, Kih *t.* 'pehme kleepuv t., näit. paja põhja all', *n.* 'kõva hiilgav t., näit. korstnas'; RapJ *t.* 'Russ', *n.* 'prügi, pühkmed, riiete, ihule jäänud vana mustus, toidujätis, päru'; Vilj *t.* 'kõva, pigikujuline, tule ligi olev t.', *n.* 'pehme, tulest kõrgemal olev t.'; Tü *t.* 'pehme t.', *n.* 'kõvaks põlenud t.'. Siingi on *t.*-sõnal tunda veel vanema tähenduse varjundit. Paiguti (Märj, Ris) on mõlemad nimetused tarvitusel ka pleonastlikkudes ütlustes nagu *tahmà nõgi, t. nõgi*. — Käi *nõre* 'tilkuv must nõgi', on uuem, kitsaltkohalik semasioloogiline arend, vrd. (Wied. Wb.) *nõre* 'Herabhängendes', 'Triefen, Träufeln, Abfliessen' ja *nõretama* 'triefen' etc.

11. 'Vapeur de charbon', 'Kohlendunst'.

Kihvtist, süsihapendit (CO) sisaldavat gaasiühendust, mis tekib orgaaniliste ainete põlemisel kinnises, õhuväheses ruumis, tegelikus elus sündiv kõige enam süte, tukkide hõõgumisel varajaselt sulatud ahjudes, kutsutakse eestis järgmiselt: 1. terves eP-s, osalt ka eL-s

¹ Ran, Tarv, Nõ, Kam, Võ; Rääp. ² Tormi.

(sõe, sõ, süttē, tukki jne.) *viṅo* g. *viṅou* (*viṅō* ~ *viṅū*)¹ ~ *veṅo*² ~ *viṅo* g. *viṅoa*³ ~ n. *viṅoa*⁴ (Räp *kaṇoed viṅo ja toṣso om täṣs. pāhe āsē*, rehetas); — 2. *kaṛm* g. *kaṛmi*⁵ ~ *kaṛm* g. *karmi*⁶ ~ *kaṛm* g. *karmū*⁷ ~ *kārm* g. *karmū*⁸; — 3. Hm-l *heḡā*⁹ ~ *āḡā*¹⁰, Wied. Wb. järgi veel eL-s *hāgu* g. *hāu* 'Trübe, Dunst, dumpfe Stubenluft'; — 4. ainult Põ-s *tīš* g. *tīši* [hv]; — 5. Ans *süttē oul* (= *viṅo*); — 6. LaiT *leitse*, Ris *letse* 'ving' (?). — Vt. kaarti lk. 12.

Sõna *viṅo* (Gös. 155: Dampff / [im Gemach] *hauro* / *vingo*) esineb muis lähemais sugukeeltes ainult edela rühma kuuluvates: vadjJ *viṅk* g. *viṅā* 'süteving' (*kaṛm* ja *heḡā* vasted puuduvad), li. *viṅo* id. Vaevalt võiks küll kahelda, et selle sõna lähtekuju on lä. *dvinga*, -as, *dvingis* 'der Dunst, Kohlendampf', mille tüvelõppvokaali veel Alut murded alal on hoidnud. VadjJ *viṅk* g. *viṅā* seletuks aga laenuna eestist. Sõna tähenduses olgu eestis toonitatud ka paiguti esinev varjund 'niiske uhk, niiskus': To *mūr aḡāb viṅou, kibimajal* (vrd. ka Wied. Wb.). — Veel kitsama ulatusega on eL (osalt eP) *kaṛm* ~ *kaṛm* muis lms. keeltes näikse esialgu vasted sel puuduvat. Ometi tahaks seda ühendada järgm. soome tüvega: *karmias* g. *karmiaan* ~ *karmia* g. *karmian* 'störrisch, zornig, grämisch', *karmiainen* id., *karmastua* ~ *karmistua* 'störrisch, grämisch werden, zürnen', *karmia* 'ärgern, reizen', kusjuures s. tähendus oleks sekundaarne, paralleelina vrd. e. *viṅo* 'Dunst, Qualm' ja *viṅous olema* 'tusane, pahane o.', *viṅous nāḡā*. Kõnes-olev tüüp oleks seega siis vist identne eP sõnaga *kaṛm* 'kare', 'rauh'. Tervetseda sõnaperet ei saa vist ühendamata jätta järgmise balti sõnaga: le. *gāras*, -o Subst. m., meistens Pl. *garaĩ*, -ū 'wässriger Dunst, Dampf, besonders auch wenn er sich sichtbar in Nebelform erhält' (Kursch.); *garaĩ* 'yrapъ' (Jušk.), lä. *gars*, -a 'heisser Dampf, Qualm in den Badstuben; Geist (Atem, Leben, Seele); Geruch'. Lms. keeltes esinev tüvi *karm*- eeldab -mo- formansiga varustatud balti substraati **garmas*, vrd. mpr. *gorme* 'Hitze' (samuti m.-ind.

¹ Äk (~ *kaṛm*), Kur ('suits, mis ahjuküdemise ajal sisse tuleb'), MMg ('tuki-ving'), Kod id., Lai (*sō* v. 'sinine sõe suits'), Torm, Iis, Kod, Kuus, Jü, Ju, Kei, Ris (= *letse*); Amb, Tü, Kull, Vig; Käi (= *āḡā*); Kih, Ans (= *süttē oul*); Pär, Vänd, To (*leinū* v.), Hä; Kark, Vilj, Tarv, Hel; Puh, Ran ('kibe, sinine fukigaas'), San, Räp, TĀa. ² Mar. ³ Lüg, Jõh. ⁴ VNg, Vaiv. ⁵ Äk (~ *viṅō*), MMg ('sütest, kõrvevast rasvast tekkiv ving'), Kod ('hõõguvaist sütest lenduv gaas; rasvaaine põlemisel tekkiv gaas'), Kur ('süteving'), Lai ('nägematu, surmav reheving, leitse'), Põlt (Puiatu), Pal. ⁶ TMa ('surmav ving'). ⁷ TormL; Puh, Ran ('nägematu, uimastav sütegaas'), San (*iehē* k. 'r. leitse'), Hel [v-m], Rõu, Räp, Põ. ⁸ SetL, SetO (*hūdžē kār̃m*, *vāḡē* k. 'rasva suits'). ⁹ Phl. ¹⁰ Käi.

gharmäs 'Hitze, Glut', alb. *zjarm* 'Hitze', iiri *gorm* 'warm' jne., vt. Berneker, SIETWb. s. v. *gofo*, 234; R. Trautmann, Die altpreussischen Sprachdenkmäler 341). EP suuremast osast murretest on *k*-sõna sekundaarne tähendus 'rauh' välja tõrjunud algupärasema tähenduse 'Kohlendust' (eL-s näikse aga *kärm* 'rauh' puuduvat¹; selle asemel esineb *karè*, *kahrè*²). — Sõnal *hegà*, *həgu* paistab sidemeid olevat üksnes soomes: *hākä* g. *hään* 'unangenehmer Dunst', 'os, kolos (tiku, häyry), stank (af flott)'. Etümoloogiliselt on sõna selgusetu, samuti ka Põ *tirs*. — Ans *süttè oül* g. *oülü* on kitsalt kohalik semasioloogiline arend, vrd. Ans *oül* 'leitse', *oül akkas pihà kinni* (kui tulistele kividele vett visata), kuna *oür* 'Dampf', *oürama* 'dampfen'. Samasugusel segiminekul, tähenduslikul laienemisel põhjeneb ka Lai *leitsè*, Ris *letsè* (vrd. art. 12).

Kõnesolevaist nimetustest ulatuksid seega algsoome ainult *kärm* ja *hegà*. Viimase atestatsioon ka eL-st tunnistab selle varemini üldisemat esinemist, mida oletada võiks ka *k*-sõna puhul. Küsitav ainult, kas neid ka samus murdeis kõrvu tarvitati⁴.

12. 'Vapeur', 'Dampf'.

Õhus hõljuvat, udusarnast tihedat niiskust kutsutakse eestis järgm. nimedega: 1. pea kõigis eP murretes *aur* g. *aurü*⁵ ~ *auru* g. *auru*⁶ ~ *öür* g. *öür*⁷ ~ *öür* g. *öürü*⁸ ~ *äür* g. *äürü*⁹ ~ *haül* g. *haülü*¹⁰ ~ *ail* g. *ailü*¹¹ ~ *oül* g. *oülü*¹² ~ *oür* g. *oürü*¹³ ~ *öürü* g. *öürü*¹⁴ ~ *äür* g. *ärü*¹⁵; sellest vastavalt verb *aurama* ~ *haülama* ~ *oülama* jne.; — 2. eL-s, paiguti Tm eP osas ja affektiivse stiili sõnana (*toš vällas* 'surnud', *tošsama* 'aurama, suitsema') isegi kaugemal eP-s *toš* g. *tošsü*¹⁶, ja sellest verb *tošsama* (Wied. Wb. veel: *tošsuma*, *tussama*, *tussuma*) 'dampfen, dunsten'. Uimastavat ja lämmastavat, vahel isegi surmavat, kõrgetemperatuurilist auru,

¹ Negat. teat.: Puh, Vas. ² Puh, Tarv. ³ Räp. ⁴ Muud sellekohased nimetused lms. keeltes on: s. *tiku* g. *tikun* ~ g. *tivun* 'Kohlendunst', s. *häyry* 'Kohlendunst, Wasserdunst', karj. *hid'zva*, *hit'sva* = *häd'zva*, *hät'sva* 'hākä, haiku', veps. *haïkar* 'ving'.

⁵ Karj.; Kih; LNg, Rid, Kull, Märj, Vig; Mih, Tös, Hä, Hall, Vänd; HMd, Kei, Nis, Jü, HJn, Kos, Ju, Rap, Hag; Amb, JMd, Tü; Sim, Halj, Vilj; Torm, Kod, Kurs, Pal, MMg. ⁶ VNg. ⁷ VNgK. ⁸ Lüg, JöhV. ⁹ KuusP. ¹⁰ Phl. ¹¹ Käi, Kih. ¹² Rõi, Ans, Jäm. ¹³ Ans. ¹⁴ VaivRg, VaivK, VaivS, VaivU (?). ¹⁵ Torma. ¹⁶ Vilj (ainult 'leitse, Qualm'), Hall (ain. 'sandilehaline, läilakas aur'), Kark, Hel; Pal ('leitse'), ÄkP, MMgS, MMgKu ('aur'; nalj. ka *toš vällas* 'surnud'), TMa, Puh, San; Põ, Räp, Har, Set. Negat. teat.: KursT.

eriti seesugust, mis eraldub palavas rehetoas, partel olevast niiskest viljast või üldse kuumuses olevaist niiskeist asjust (riietest, puudest jne.) kutsutakse kas eelmiste nimetustega (*viljā aūr¹, aul², oül [oül akkas pihā kinni]³, resi āūr⁴, toš (rōva, viļlā, rihe toš)⁵, või järgmiselt: 3. peaaegu ainult eP-s leitsē g. leĩtse⁶ ~ leetsē g. leĩtse⁷ ~ letsē g. leĩtse⁸ ~ lõĩtse g. lõĩtse⁹ ~ lõetsē g. lõĩtse¹⁰ ~ leĩtsē g. leũtse¹¹ ~ lõĩtse g. lõĩtse¹² ~ leĩtse g. leĩtse¹³ ~ leĩtsak¹⁴ ~ leĩtsāk¹⁵; — 4. lõmü¹⁶ ~ lemü¹⁷ (puud. Wied. Wb.); — 5. lām g. lām̃mi (= *reĩtse letsē, āb lām̃mi siisse*)¹⁸ ~ lām g. lām̃mü (= *letsē*)¹⁹ ~ lāmme²⁰; — 6. rōsi²¹ ~ resē²² ~ *resedus*²³ ~ rōši²⁴. — Vt. kaarti lk. 12.*

EP *aūr* (Gös. 155: Dampff / [im Gemach] *haurō*) on võrreldav järgmiste ĩms. keelekujudega: li. *oūr* 'hõyry', s. *hõyry* < *hāyry* 'Kohlendunst; Wasserdunst' (tagavokaalse- ja esivokaalse tüve vahelduse puhul vrd. e. *nõdēr* ~ s. *nöyrä*, e. *jahtuma* ~ s. *jäähtyä* jne., vrd. lk. 8), karj. *hääräkkä* 'sumu; sumuinen'. Esivokaalsed kujud Eesti kirderandadel on muidugi laenud soomest. Selle sõna algs. tähendus näiksegi olevat 'Dampf'. Kih-l oleks tähele panna pruuk: *vē aūr*, kuid *hĩņņē oül*. — EL *toš* (J. Guts. l.: Qualm *Ṫoṣṣo*) on ühendatud (Õ j a n s u u, LSĖK 62) s. sõnaga *tuoksu* (*tuokse*) 'yrande stoft, dam, doif'. Seega oleks siis Äk, MMg, Pal jne. *toš* laenatud eL-st. Teatavasti on sõna rännanud ka läti keelde (*tosa* 'schlimmer Geruch, giftiger Dampf', vt. T h o m s e n, FBB 282). Tähendusvarjundeid on sõnal eestis kaks: '(vee) aur' ja '(rehe) leitse'. — Tüüp *leĩtsē* ~ *leĩtsak* on sugukeeltes nähtavasti tundmatu ja selle algupära tume (kas võiks sellega ühendusse seada s. *leisti* 'lāgande brasa', 'lökendav tuli'?). 'Kuuma, uimastava auru' tähenduse kõrval on sõnal paiguti veel muud varjundid: Phl *kūl ā agā tānā leĩtsē* 'küll on aga tāna kuiv kuum ilm', Ris *tukki letsē* 't. ving' jne. — Nimetus *lām* on muidugi samatüveline sõna kui eL *lām̃mi* ~ *lām̃i* 'varm', eP *lāmme* (*soē*) 'rõskelt soe', mille algs. tähendus on olnud 'warm', nagu osutavad kõigis lähem. sugukeeltes esinevad vasted (vrd. art.

¹ RidE, Karj. ² Käi. ³ Ans. ⁴ KuusP. ⁵ Vilj, Kark, Hel, TMa, Set. ⁶ Phl, LNg, Kull, Märj; HMd, Rap, Jõ, KuusH, HJn; KadP; Amb; SimA; PilJ; PärM; Tarv; Pal. Negat. teat.: Hall, Kih, HaljO. ⁷ Muh, Äk, Vänd. ⁸ SimA (~ *leitsē*), JuKu, Vel, Ris; TormL, To. ⁹ Tõs. ¹⁰ Mih, Vig. ¹¹ Kihn. ¹² LügP (*leĩt*). ¹³ JõhV. ¹⁴ HāO, ViljV (= *toš*). ¹⁵ Tarv. ¹⁶ JõhV ('külmast ja soojast sündinud aur'), JMd ('halb niiske õhk'), LügP ('keedu aur'). ¹⁷ VNKG ('aur' ja 'leitse'). ¹⁸ SimA. ¹⁹ JuKu. ²⁰ Phl. ²¹ Vaiv, LügP ('leitse'). ²² KadP. ²³ KuusVa. ²⁴ Pal ('rehe leitse'), Kur (id.).

'Chaud, warm'). — Alut randade *lemü ~ lõmü* võiks olla laen soomest, vrd. s. *lemu* 'starker Geruch', *lemuinen* 'riechend'. Eestis näikse ta tähendavat nii 'auru' kui ka 'leitset' (VNg *lemü* = *auru* = *õhri*?). — Viimane nimetus *resë ~ rösì ~ resedus* esindab kitsama-ulatüslikkku, vististi õige uut semasioloogilist nihkumist, vrd. terves idapoolses Eestis tarvitatavat *resë ~ rösine ~ röske* 'niiske, feucht' (vrd. art. 'Humide, feucht').

Esitatud ainestiku põhjal võiks *aur*, *toš* ja *leitsë* sõnade prae-gust vahekorda pidada eestis juba õige vanaks, vast algsoomeni tagasi ulatuvaks: eP-s *aur* 'Dampf', *leitsë* 'heisser Dampf', eL-s *toš* mõlemas tähenduses. Muud nimetused näivad aga olevat kas uuemad semasioloogilised kujundused või laenud¹.

13. 'Eau alcaline', 'Lauge'.

Ses tähenduses esineb eestis kolm sõna²: 1. eP *lehelis* (~ *-line*) g. *-lise ~ lëlis ~ lëlene* g. *-lese ~ lëlis* g. *lëlse* (~ g. *lëlise*) ~ *lënis* jne.; — 2. eL, osalt ka eP *libë* g. *libeda ~ lippë* g. *libedä ~ lippë* g. *libëda ~ libedas* jne.; — 3. paiguti Võrm-l *moçel* g. *moçlâ ~ muçl* jne. Vt. kaarti lk. 25.

Neist esimesel, *leheline ~ lëlis* jne., leidub vaste ka vadjas (*lëline*, vadjJ *lëlin ~ tuhkvesi*, vrd. ka veps. *tuhkvezi*). Kas on Hrm, Jm, Virn sõnakujude *h* algupärane või sekundaarne (vrd. Lm *jähli* = jäi), on raske otsustada, olgugi et paljude murrete *lëlis ~ lëlene ~ lënis ~ lënis* oma esimese silbi kvantiteediga näikse eeldavat esimest võimalust.

Lõunapoolne nimetus *libë ~ lippë* on eestikeelel ühine soome ja liiviga (*lipeä, libä, liS libd*). Sõna ei tarvitse seepärast ometi mitte ses tähend. olla algsoomeline, sest aine libeda omaduse tõttu võis see ka eri keeltes iseseisvalt kujuneda. — Vaiv *lipë* näikse olevat laen ing. murdeist. Ka Hä *lilne ~ lëlis* [hl] on alal, kus vast ootaks tüüpi [2], vist õige vana, sest ka vanem põlv ei mäleta *lippë ~ libë* sõna tarvitamist.

Kuna *moçel ~ muçel* (Wied. Wb. *mogl* g. *mogla ~ mugl* g. *mugla ~ mügl* g. *müglä* 'scharfe Lauge [b. Seifekochen nachblei-

¹ Muudes lms. keeltes esinevatest nimetustest oleks mainida: vadjJ *pāru* (< v. паръ) 'vee aur', 'Dampf', 'leitse' (*rig ajap pārua*) [„Aur“, „leitse“, „toss“ ja „lõmu“ sõnade vasted puuduvad VadjJ-s].

² Argielus kutsutakse nendega lehelist, mls valmistatakse kuumast veest ja tuhasta.

*kirves?*¹, Wied. Wb. *mürk* g. *mürgü* (d) 'Stahl', *mürk* g. *mürgi*, (pt) *mürgi-tükk* 'Halsschmuck aus alten Münzen', *mürgüne* g. *mürgitse* (d) 'stählern' (? vrd. ka seals.: *mürk* g. *mürgi* [P] 'schlanker, hoch gewachsener Mensch [Mann od. Frau]', Kuus *sê on vast üks mihê mürk*). Vt. kaarti lk. 34.

Tüüp *teräs* (Gö s. 391: stahl / [chalys] *Terras*) on algsomeeline, vrd. s. *teräs* g. *teräksen* 'Stahl', vadJ *teräz* id., li. *tēroda*², (*tera* 'Schärfe', *rōda* 'Eisen') id.; *terä* 'Schärfe, Spitze, Schneide' ja *teräs* 'Stahl' vahekorra kohta vrd. saks. *Stahl*, küs. *stahel* ja saks. *Stachel*. — EL tüüp *mürk* (J. GutsI.: Stahl *Mürk* / e) puudub nähtavasti sugukeeltes ja on etümoloogiliselt hämar. Kui *mürk* 'suure mehe' tähenduses siia peaks kuuluma, oleks selle sõna varem levinemisala olnud õige avar.

15. 'Feuille de métal, fer-blanc', 'Blech'.

Tarvitusel kaks nimetüüpi: 1. eP mandril *plek* (~ *plek*³) g. *plekki*⁴ (g. *plekki*⁵) ~ *lek* g. *lekki*⁶ ~ *plekki* g. *plekki*⁷; — 2. eP saartel, Alut-s, paiguti ka mujal eP mandril ja eL-s ainuliselt eelmise tüübi kõrval *kaŗD* g. *kaŗrā*⁸ (~ g. *karra*⁹) ~ *kaŗDa* g. *karra*¹⁰, Rõi, Koe, Kars *kuŗD kaŗD*, Rõi *õbē-k.*, Kars *ma kaŗDa ümbrikku ānda*, Kark, Jõh *kaŗD-nõu* = Rāp *kaŗrang*, Kāi *kaŗD pāl kāis seplil ūlalt lābi*, Rõu *kaŗDama* 'plekiga üle lööma', *vil um jōbā kaŗD pāl* 'veel on juba jääkirmetis peal', Wied. Wb.: *kard* g. *karra* 'Blech, Tresse, auch überhaupt dünne Schicht', *vesi tõmmatakse kardā, karraga āra löödud, karra-vette kastetud* 'unecht versilbert, plattiert', *karras (kardes) olema* 'beblecht, betresst, höchst elegant, bereift sein', *hōbe-kard, kuld-k.* 'Goldtresse, Silbertresse', *kard-haak* (D) 'Pumpenhaken (zum Herausziehen des Pumpenstiefels)', *kardama* 'belegen mit einer Schicht, plattieren', *karratama* 'mit einer Metallschicht belegen, überziehen', *kullaga k, hōbedaga k.* 'vergolden, versilbern' jne.

¹ SetO. ² Li. sõna on laenatud lätisse kujul *tehrauds* (vrd. Thomsen FBB, 281).

³ Torm, KamR. ⁴ Lm põhjaosa, Hrm, Jm, Virm lääneosa, Tm eP osa (ka TMa, KamR). ⁵ KuusJ, KuuP, VNigK, Lüg. ⁶ Vig, Pm, Viljm eP osa. ⁷ VaivP [u-m]. ⁸ Rõi, Kāi, Ans, Kars, Rap, Koe, Torm ('õhuke, odav toobiplekk', *pl.* 'tsinkplekk'), Kur, KJn, Tarv, Kark, Hel, Puh, Nõ, Rāp, Rõu. ⁹ Jõh. ¹⁰ Vaiv.

Sõna *plek* on õige hiljutine (puudub alles täiesti Gös., A. Thor-Helle ja Hupeli¹ sõnastikkudes) laen uussaksast (*Blech*). Rootsist (*bleck*) laenamine on võimatu nii häälikuliselt (ootaks **plāk*, **lāk*), kui ka kronoloogiliselt (s. *lākki* 'Blech' siiski < roots. *bleck*). — Tüüp *kaŗD* (Gös.: *blech* / *Rarn* [!]) / *Rarra*, *blāchern* *büchsein* / *farrane* *püttifenn*; A. Thor-Helle: *fard*; Hupel: *fard*, a. r. [= eP], *fardaš*, da. r., *fard* g. *farra*. d. [= eL] 'das Blech') kuulub algsome sõnavara hulka, vrd. s. *karta* g. *karran* 'bleck' (vist ainult rahvaluules), 'vattengrund bestående af såväl sand som sten', *kartaa* 'härda, göra hård', *karrettaa* 'göra hård, härda; inkrustera' (kõik haruldased, murdelised), vadjl *karta* g. *karrà* 'plekk', li. *kārda* 'Blech'. N. Anderson, Studien 344—5 (varemalt ka Donner, Vgl. Wb. I 41—2) peab seda genuiinseks s.-ugri sõnaks, võrreldes seda ostj. *kart*, *kard*, *kardy* 'Eisen', sūrj.-permi *kört* 'Eisen', vog. *kêrt*, *kêr*, *kier* 'Eisen', votj. *kort* 'Eisen' j. t. kujudega. Sellevastu loeb Thomsen, FBB 218, kõnealused lms. keelendid balti laenudeks, võrdluseks tuues (vt. varemalt ka Ahlqvist, Kulturw. 70) lä. *skārds*, *skārde*, *skārda*, *skarda* jne. 'Blech, Weissblech', le. *skardas*, *skārds*, *skarda* id. (? le. *āpskardas* 'Glatteis, Rinde über dem gefrorenen Schnee'). Teista on küsimuse uuesti arutlusele võtnud J. Endzelin (A. Kuhn'i Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung, Bd. 52 [1923], lk. 120), pidades Thomseni esitatud balti sõnade etimoloogiat väheustavaks (samuti le. *āpskardas* arvamist siia hulka) ja oletades selle s.-ugri sõna laenamist eestist või liivist läti keelde (sekundaarne s on lätis laenude algul harilik), viimasest aga leedusse. Tõenäolik ongi, et sõnas *kaŗD* on eestis alal hoidunud muistne raua nimetus, mis varemalt üld-eestiliselt esinedes on vist tähendanud 'õhudat metalli lehte'. Hiljem on aga germ. laen *plek* seda hakanud eP-st välja tõrjuma, jättes selle sinna tarvitusele peajasjalikult veel 'metallpoordi, tressi, kaunistavate metall-lemmeste' nimetusena.

¹ A. Thor-Hellel ja Hupelil esineb see ainult liitsõnas *pfelleier* 'der Blechschlāger, Klempner', mis omane oli vist üksnes linnakeelele (Hupelil: H = Hrm).

II. Taimeriik. — Règne végétal.

16. 'Pin', 'Kiefer'.

Selle puu üldnimetustena esinevad: 1. eP-s (paiguti ka eL äärismail) *māñD* g. *māñnā*¹ (~ g. *māñnā*)² ~ *māñD* g. *māñnē*³ ~ *māñD* g. *māñni*⁴ ~ *māñ* g. *māñnā*⁵ (~ g. *māñni*)⁶ ~ *māñD* g. *māñni*⁷ ~ *māñdi* g. *māñni*⁸; — 2. eL *peḍājās*⁹ ~ *peḍājās*¹⁰ ~ *peṭṭāi* g. *peḍājā*¹¹ ~ *peḍak*¹² ~ *peḍāi* g. *peḍāje*¹³ ~ *peṭṭāi*¹⁴, paiguti Ahut-s *peṭājā*¹⁵ jne. Vt. kaartisid lk. 12¹⁶, 34. Peale nende esineb veel erilisemas tähenduses 'vana mänd' eP idapoolses osas *oṇg*, *oṇgās*, *oṇgā-pū* jne., mille ulatus on varemalt olnud palju avaram (vrd. art. 'Chevrons' ja 'Lucarne de pignon') ja millel sidemeid leidub ka soomes (*honka*) ja vepsas (*hong* 'mänd')¹⁷.

Sõnal *māñD* on sugukeeltes järgmised vasted: li. *māñD* 'noor mänd'; 'üldse väike, kasvav puu', s. *mānty* g. *mānnyn* 'pinus silvestris, max. junior', 'Tanne', *māntyinen* 'aus Tanne, tannenreich', *mānnykkō* ~ *-ikkō* ~ *-istō* 'Tannenvald', karj. *mändü* 'petäjä', *mānnün kettu* = *peḍājā* 'pettu', vadj. (Mustonen) *mānty*. On küsitud (Thomsen, FBB 201), kas siia ühte kuuluks ka eP¹⁸ *māñD* g. *māñnā* ~ *māñD* g. *māñni* 'Quirl', s. *māntā* g. *mānnān* 'Butterstämpel, Quirl', vadjJ *mānt* g. *mānnā* 'männi ladvast tehtud hapu-

¹ Ans, Püh, Muh, Kull. ² Vig, Kihn, Vilj, Hall. ³ Märj. ⁴ Käi, Rīs, Ju, Amb, Koe, Sim, TormA, Kur, MMg. ⁵ Kod. — Ka G ö s-l.: Tanne (Fichten Baum pinus) *Menn / a* (lk. 408). ⁶ TormT. ⁷ Käi. ⁸ VaivS, VaivU (*māñdā* g. *māñnā* 'Quirl'). ⁹ Hall, Kod. ¹⁰ TMaVo, Puh, Vö. ¹¹ Hel, Kan, Pö, Rāp jne. ¹² TMaVe. ¹³ Tarv, Kark. ¹⁴ SetL. ¹⁵ VaivK, VaivRg.

¹⁶ Kaardil tuleb Kod põhjaosast läbiminev „pedaja“ täppjoon korrigeerida lausajooneks. — Korr. märk.

¹⁷ Peale nende nimetuste esineb lähemais sugukeeltes veel neljas: veps. *pihk* 'mänd' (Kettunen, LVHA § 185).

¹⁸ eL-s leidub ses tähenduses teine nimetus: *pörũs* (Kark, Vö), eP-s aga kohati *ärkkim* g. *ärkkimä* (VaivK) ~ *ärk* (Käi) ~ *härk* (Phl).

piima segamiseks tarvitatav haruline riist' (samas vadjJ murdes tähenduses 'Kiefer' ainult *petäjä*), li. *mändraks*, mis on teatavasti laen balti keeltest (Thomsen, FBB ibid.). Silmas pidades viimase sõna leedukeelse (suffiksiga varustatud) vaste *mentüré* tähendust 'Quirl, ein von der Spitze einer jungen Tanne, die abgeschält wird, geschnittenes Werkzeug zum Umrühren' ning asjaolu, et ka Eestis ja Vadjas mänd valmistatakse männi¹ ladvast, võiks küsimusele küll vist jaatavalt vastata, oletades seega baltikeelse substraadi tähendust 'Quirl' algupärasemaks, mis kohati ka lms. keeltes alal on hoidunud; harilikumalt oleks aga lms. keeltes tööriista nimetus üle kantud aine (puu) peale, millest riist valmistatud (on ju noor männi puu selle riista aineks par excellence, vrd. e. harilikku ütelist *männi pü*), sõna *m.* tähendades esialgselt ainult noort mändi.

Palju laiemale ja sügavamale sugukeeltesse ulatuvad juured sõnal *pedak* - *pedäjä*s - *pettäj*: s. *petäjä* - *petäjä*s 'pinus silvestris', 'Tanne', 'al. pini varietas, cortice rubro-flavescente, it. fig. cortex pini edulis, annonæ caritate pani inserviens', 'Tannenrinde', 'pin élevé, propre à des constructions', karj. *pedäjä* = *männün ketu* 'pettu', aun. *pedäj* 'petäjä', *pedäjine* 'petäjäine', vadj. *petäjä*, vadjJ *petäjä* g. *petäjä* 'Kiefer', veps. *pedäm* 'suur mänd', li. *p'edäg* 'mänd', liS *pädag* 'Kiefer'; tšer. *pūnDžo* 'Kiefer, Föhre', ung. *fenyő* (Wichmann, TschTW 87). Õige tõenäolik seega, et *p.* varemalt ka eP-s on esinenud (*mänd* 'junge Kiefer' kõrval tähenduses 'alte Kiefer' või üldse 'Kiefer'), nagu seda mitmed kohanimed näikse tõendavatki: *pedäspä* k. Kuusalus, *pedäigu* (< **petäjäikön*, vrd. seal-samas *kadaigu* t.) heinamaa seals. (Leesi k-s), *pedase* p. Vihterpalus (Ristil), *pädaste* m., k. ja *lõp* ('väike laht') Muhus, võib olla ka ehk *pädari* (< *pedäja jüri*?) t. Torma Jõemetsal, *ped'jä* (~ *rohë*) jõgi ja *pädë* k. ('Pedja küla') Laiusel (vrd. M. J. Eisen, EK II 69) jne.²

Mõlema sõnaala rajamail, kus kumbagi samas murdes kõrvu tarvitatakse, on märgata tähenduslikku erinemist, mis olukord võikski olla algupärane: Hall *mänd* 'metsas kasvav (vähem) mänd', *pedäjä*s 'suur üksik mänd'.

¹ Nõnda harilikult. Vahel tehakse (pudru) mänd ka kuusest (Phl, VaivU) ja kadakast (VaivU), võimänd aga kasest, mis ei andvat maitset edasi (VaivS).

² Mõni pealtnäha siia kuuluv kohanimi on ometi teistsuguse algupäraga, näit. mitmed *pedäkkä* (nooremail) - *peidäkkü* (vanemail) nimelised talud Kolga-Jaanis, millede esialgne kuju on olnud, mag. A. A n n i teadaande järgi, *Peedi-Jaagu*.

17. 'Bouleau', 'Birke'.

'Betula' üldnimetusena on tarvitusel: 1. eP *kašk* g. *kasē*, 2. eL *kōiv* (~ *kōib*¹) g. *kōō*² (~ g. *kōēvū*³) ~ *kōjū* g. *kōjū*⁴ ~ *kōjō* g. *kōjō*⁵ ~ *keiv* g. *kōō*⁶ jne. (vt. kaarti lk. 12). Peale nende veel erilises tähenduses 'betula nana': 3. (Wied. Wb.) *pürs* g. *pürsa* ja 4. Hm-l (Wied. Wb.) *türn* g. *türni*.

EP *kašk* ulatub praeguses tähenduses tagasi mitte üksnes algsoome aega, vaid kaugemalegi, vrd. vadj. *kahṭši* g. *kazgē* 'Birke', s. *kaski* 'Schwendenland' (sekundaarne tähendus), karj. *kāski* id., veps. *kašk* 'raiesmik, ale', lpN *oāškā* 'eine abgehauene Birke, welche auf einem Balkenfloss zum Aneinanderbinden der Balken angebracht worden ist', sūrij. *kydž* 'Birke' (Setälä, FUF IX 125), sūrij. *kidž*, votj. *kiš-puu* 'Birke' (Wichmann, Wotj. Chr. 71). Veel kägemate sidemetega on eL *kōiv* (J. GutsL.: Birckbaum / Rōuv), mis täpselt tähenduses 'Birke' esineb alates lms. (vadj. *koivu*⁷ 'Birke', s. *koivu* id., veps. *koiv* id., li. *kiū* ~ *keuv* id.) ja lõpetades volga, ugri ja samojedi keeltega (P a a s o n e n, Beitr. 283; Setälä, Stufenw. 36, 120). Võimalik, et sõna *kōiv* varemalt ka paiguti eP-s on esinenud (*kašk* kõrval vähe erinevas tähenduses?), nagu seda mõned kohanimed *kašk*-alal võiksid tunnistada: *kōō* v. Pil-s, *kōōla* ~ *kōla* k. Lai-l (või < **koivo*-?). — Põhimõtteliselt on kõnesolev nähtus huvitav, kus teatavas keeles (vadj.) praegu, kindlasti ka muiste algsoomes ja isegi varemalt on kaks⁸ täpselt samatähenduslikku nimetust esinenud samas murdes (keeles) kõrvu.

Pürs g. *pürsa* 'sookask' esinemise paiga kohta puuduvad teated. Selle algupära seletuseks on kaks võimalust: 1. slaavi laen, vrd. msl. **berza* (v. бѣрза) 'Birke', mis puhul ü oleks progressiivse labialisatsiooni tulemus; 2. balti laen, vrd. le. *bērzas*, -o 'Birke', lä. *bēhrss*, *bēhrse* id., kus le.-lä. *e* vokaalile vastab e. ü nagu le. *kepurē* ~ e. *kūbār*, s. *kypāra* (mis juhtumus seni oli ainuline, kuna harilikult le.-lä. *e* = e. *e*, *ō*). — Hm *türn* g. *türni* 'Zwergbirke' (ja 'krüppelig gewachsene Kiefer', Wied. Wb.) on sekundaarne semasioloogiline arend; alg tähendus esineb harilikumalt sõnas *türna-puu*

¹ TMaVo. ² Hel, Puh, TMaVe, Kam, Har, Rōu. ³ Rāp. ⁴ Ran, Rōn. ⁵ SanP. ⁶ Set.

⁷ VadjJ murdes leidub ainult *koivu* 'Birke', kuna „kask“-sõna vaste pundub.

⁸ Võimalik, et isegi kolm (vt. P a a s o n e n, s- Laute 75, 76).

(Wied.; ka *tǖrnpü*) 'Kreuzdorn (Rhamnus Cathartica L.)', 'Weissdorn (Crataegus L.)', mille algkuju näikse olevat (vt. Y. Toivonen, JSFOu XXXIV₂ 29—30) roots. *murd. tyrni, tyrne, tyrn-boskar* 'Dornstrauch, Dorngebüsch'.

18. 'Tilleul', 'Linde(nbaum)'.

Tähenduses 'tilleul'¹ esineb eesti keelealal neli nimetust (vt. kaartisid lk. 32, 34): 1. *pärn* g. *pärnä*, 2. *n̄nebu*, 3. *lõhmüs* g. *lõhmuse* (~ g. *lõhmüşse* jne.) ja 4. *päh̄n* g. *päh̄nä*. Neist viimane on muis lms. keeltes tundmatu, esineb küll aga volga-keeltes (mrd. *pěksē*, tšer. *pi-stā* jne.) samas tähenduses 'Linde'. Teised näikse olevat kõik sekundaarsed kujundused: *n̄nebu*, õieti 'Bastbaum', sest *n̄n* tähendab 'Lindenbast' mitte üksnes lms-s (s. *niini*, li. *n̄n̄*, veps. *niñ*), vaid ka kaugemais sugukeelis (tšer. *ñi* 'Lindenbast', Wichmann, TschTW, 76; sürj. *ñin*, votj. *ñin* 'Lindenbast', Wichmann, Wotj. Chr. 87); ka *lõhmüs* näikse olevat samasugune uuem kujundus alles lms. keeltes, algsoome aegu (< **lehm̄u*- 'Bast' sõna vasteid leidub tšer. keeles tähenduses 'Linde', vt. Y. Toivonen, FUF XV 66—7); võimalik ka, et e. *pärn*, li. *p̄ernā* 'Linde' on varem tähendanud 'Bast', nagu soomes vananenud, haruld. *p̄ernā* (muudest sugukeeltest ei ole sõna atesteeritud), semasioloogiliselt vrd. vadj. *n̄ni* ~ *n̄nipü* (olgugi, et ka vastupidine tähenduse arenemine on võimalik, vrd. lad. *tilia* 'Linde' > pr. *tille* 'Lindenbast') ja ka eestis *pärn* kõrval paiguti *pärnabu*, *pärnäpü*. Õige tõenäolikk, et sõnad *n̄n* ja *pärn* juba varemalt (algsoomes?) semasioloogiliselt seega erinesid, et eelmine tähendas 'noore lõhmuse (sitket ja painduvat) suga', järgmine aga 'vana pärna (paksu ja habrast) koort'.

Loomulik, et niimitu samatähenduslikku nimetust niivõrd piiratud keelealal kui eestis funktsionaalselt kas peagi differentseeruvad või jälle üks nimetus teise eest taganeb, kui nad kõrvu esinevad kas samal või kõrvuti asuvail murdealadel. Nii on märgata, et eP põhjapoolsema osa *n̄nebu* (~ *n̄nepü* ~ *n̄neppu* jne.) — mis, olgu mainitud, võiks olla juba algsoomeaegne kujundus, kuid võimalikult ka eestis, soomes ja vadjas igasühes iseseisvalt moodustatud — näikse olevat tunginud terava kiiluna kesk-Läänemaalt lõunasse ja edelasse, isegi Kihnu saareni välja, lõhestades seega esialgselt läänest katkemata idasse ulatava lõhmus-ala tema kõige kitsamas ja rahva-

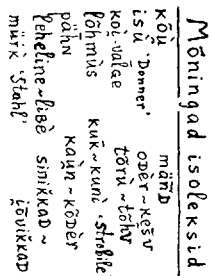
¹ Metsikult kasvab Eestis ainult *tilia parvifolia*.

vaesemas kohas kahte osasse, ujutades osaliselt üle ka kagupoolset pärn- (- lõhmus-) ala. *nīnebu* arvatavaks uudismaaks on saanud PJg, Mih, Aud, Tõs, Varb, kus *lõhmus* praegu täiesti tundmatu, ja osalt ka Kars, kus *lõhmuspū* veel vanem ja harilik, *nīnebu* aga uuem. Hiiu- ja Srm-l ning Muhus on *lõhmus* aga praegu (kas ka ennemalt?)¹ ainuvalitsev ja tema valdkond veel puutumatu. Idapoolse eraldi jääv suurem lõhmus-ala on õige laialdaselt, umbes pooles ulatuses kaetud ka pärn-alaga. Kohati on siin *pärn* kindlasti juba varema aja pärandus, nõnda Pm-l, nagu seda maakonna ja selle linna (Kihnu murdes *pärnü*) nimetused ja muud köhanimed (*pärniõde* t-d Väandras j. m.) tõendavad (vt. Ojansuu, SKTT I 106—7, SP 174—5).

Põhja-Viljm-l (Pil, SJn, ViljV) aga tunnistab vanem rahvapõlv pärn-sõna lõhmuse kõrval uuemaks; kui siin siis varemalt viimane üksinda võis esineda, ei saanud see olukord ometi kaua püsida, kuna tähendatud murdeala edelast, läänest, põhjast ja idast oli pärn-alaga ümber haaratud. Ka pärn- ja lõhmus-alade kagupoolisel randemaal, Kod Koesal ja TMa-s tuntakse pärna lõhmuse kõrval uudissõnana, paralleelselt, ilma erineva tähendusvaheta. Võru- ja Setumaal, osalt ka Tm-l (Võ) satub aga lõhmus-ala pärn-alaga ülestikku; viimane on ennemalt kindlasti isegi kagu-Pm-le küündinud, nagu seda köhanimed veel tunnistavad (*pähnä* mg. ja *pähnä* varik Mäeküla ligi, Karksis). Lõhmus-sõna valdkond võis vanemal ajal ulatuda isegi üle eesti keelepiiri Liivimaa liivi alale, nagu seda osutaks ehk kohan. *leṁsalu*² (< *leḥmussalo* või *leṁussalo*? vrd. PilJ *lõmusk*, SA *lõṁmus*), mille ümbruskonnas on veelgi sünonüümseid köhanimesid, nagu saks. *Pernigel* (< **perniŋoŋella*) ja selle lätikeelne nimetus *Leepupe* 'pärnajõgi' (vrd. Ojansuu, SP 175, kus küsimusmäärgiga oletatakse isegi *Lemsalu* < *Lehmäsalo*). Niisama leidub ka eP alal sest sõnast jälgi: *lõhmušsilla* ~ [hl] *lõṁ mušsilla* pere Väike-Kalju külas Kullamaal.

¹ Sest varemalt näikse olnud ka siin pärn-sõna, vähemalt paiguti, tarvitusel, nagu seda mitmed köhanimed tunnistavad: *pärnagu* t. (ill. *pärnakku*), mg. ja kuusik Kõpu ligi, *pärniŋu põlv* Kaleste k-s, *pärnpõlv* Kõpu k-s, *pärnpõllu* laugas ib. Rõigi kih. (üliõp. M. Tedre' andmeil).

² Eesti *leṁsalu* ja Kihnu *leṁpsi lõn* (vrd. siiski samal saarel ka külanimetust *leṁpsi*, Mellini kaardil a. 1797 *Ųömäte füllä*, < *lõhmuste*?) endi e-ga oleksid siis uuemad, vastavate saksa- (ja vene-)keelsete kujude mõjul hääldatud. — Prof. L. Kettunen i suusõnaliselt avaldatud arvamise järgi võiks põlveneda *Lemsalu* varemast **lempisalo*.

Neil aladel, kus neljast nimetusest kaks kõrvuti tarvitusel (paiguti Jm-l, Hrm-l, Virm-l *nīnebu* ~ *pār̃n*, Pm-l, Viljm-l, Tm-l *lõhmūs* ~ *pār̃n*, Võrm-l, Set-s, osalt Tm-l *lõhmūs* ~ *pāh̃N*), on nende tähendustes sündinud iseloomulik erinemine (osalt märgatav ka lii-vis *pēr̃nà* ja *nīnpū* vahel): VJg, VNg, Iis, Sim, Tü *nīnepū*, *nīnep̃pū*, *nīnebu* 'noor, vähem pärn, millest niint, suga kistakse' ~ *pēr̃na*, *pār̃n*, *pār̃nabu* 'vana, suurem pärn'; TorR, Vänd, TüK, PāM, Hall, Kō, SJn, Põlt, Lai, Äk, KodN *lõhmūs*, *lõhmūs(pū)* 'noor pärnapuu, millest veel niint kistakse' ~ *pār̃n* 'suur, vana pärnapuu (mille õisi teeks tarvitatakse)'; samas tähenduslikus vahekorras on ka Vō, Rāp, SetL, HarM, SA *lõhmūs*, *lehmuš*, *lõmmus* ~ *pāh̃N*, *pāh̃N*. *pār̃n* ja *pāh̃N* tarvitatakse harilikult niivõrd vana 'tilia' kohta, mille puu on juba nõude j. m. riistade tegemiseks kõlbulik (Äk *pār̃nà pūst kauš*, Karl *pāhnāne kauš*) ja mille koske muiste tarvitati teatavate saanide valmistamisel (Vänd, Tü, Ju).

Kõigi nelja nimetuse valdkondadest on kõige avaram, ühtlasem ja kindlapiirilisem, ainult ühest kohast katkestatud, lõhmuse valdkond. Ka pāh̃N-ala (vt. lk. 34) kujundab samuti ümmarguse, võrdlemisi selgelt rajatud üksuse; on siiski märgata *pāh̃N*-sõna vananemist (võib olla koos vanade, suurte pärnade hävinemise ja haruldumise-ga?). Ulatusrikas ja nähtavasti end laiutavgi on *nīnebu* valdkond: on ju üldse märgatav säärase sõnade vitaliteet, mille tüvi perekam. Küll laialdane, kuid ebamäärase ulatusega on siiski *pār̃n*: tema kindlam ja vist ka esialgsem kants paistab olevat edel, kus teda li. *pēr̃nà* on varemalt jätkanud ja toetanud; põhjas ja kirdes ulatub ta küll kaugele, mitte aga pidevalt, vaid katkenult (Jm, Virm), küündides paiguti pikkade, kitsaste ja kõverate sorudena, mida pidada võib niihästi pealetungiva väe eelpostideks kui ka taganevaiks riismeiks.

19. 'Arbuste, buisson', 'Strauch'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s (kohati ka eL lääne- ja põhjaosas *põsàs* g. *põsa*¹ ~ *põesàs* g. *põesa*² ~ *põsàs* g. *põsa*³ ~ *piēsas* g. *piēsa*⁴ ~ *põisàs* g. *põesa*⁵ ~ *põisàs* (g. ?)⁶ ~ *põesàs* g. *põesa*⁷ ~ *põsàs* g. *põsa*⁸ ~ *põsàs* g. *põsa*⁹ ~ *põsàs* g. *põesa*¹⁰;

¹ Vig, Mih, Han, Tõs, Kihn, Aud, Vänd, Sim, Lai, Kod, MMg. ² Rid, LNg, Kull, Märj, PJg, HMD, Kei, Jü, Ju, Amb, Tü, Pee, Koe. ³ Kih, Ans. ⁴ Vaiv. ⁵ Põl. ⁶ Jäm. ⁷ RīsV. ⁸ Hall, Pai, Tarv, Puh, Nõ, TMa, Äk. ⁹ Lüg, Jõh. ¹⁰ Torm, TormA.

— 2. eL-s *puhmas* g. *puhma*¹ ~ *puhm* (~ *puhm*) g. *puhma*² ~ *puhēm* g. *puhma*³ jne.; eP-s ainult Kod *puhmäs* 'Gesträuch; der Grasbestand' (~ *põsäs* 'Strauch'; vt. Kettunen, Kod. Kons. 135, 140, Kod. Vok. 228), ja Torm *puhmas* g. *puhma* [hv] 'õige suur paks, tihe põõsas, kahl'. — Vrd. kaarti lk. 12⁴.

Sõna *põsäs* ~ *põesäs* (Gös.: *strauch* [klein Busch] *põhš*) on õige üldine lms. keeltes ja põlveneb algs. **pensas* kujust, vrd. li. *pēzaz* ~ *pīzaz* 'põõsas' ~ liL (Setälä) *pūz*, vadj. *pēzaz* id. (vadjJ-s *pehko* id.), s. *pensas* id., karj. *peñžaš* id., veps. *peñzaz* ~ *penzaz* id. Sellevastu eL *puhm* ~ *puhmas* (J. GutsL.: *Busch fruticetū* *puhumā/a.*) näikse omane olevat ainult eestile. Võimalik, et selle esialgne tähendus oli 'kahl, kimp, tups; salk', vrd. veel praegu *ise puhm rahvast* 'eine besondere Familie', *tähtede p.* 'Sternhaufen' (Wied. Wb.)⁵. Etümoloogiliselt näikse sõna kuuluvat n. n. häälik-metafoorsete hulka. Aladel, kus mõlemad tüübid rinna esinevad, ei ole tähenduse differentseerumist igalpool märgata (Hall, Tarv, TMa); ometi Torm-s tähendab harva esinev tüüp [2], eelmisest erinevalt, 'suurt paksu, tihedat (lille, rohu) kahlu, tupsu, põõsast' (*ejnām õtte puhmašse lāhūd; leišin eā puhma moārjaelina; pajupõsās nāgō sūr puhmas, nōñnā lai tōñe*), NõP-s aga *põsaš* 'aia põõsast' (*kikkerpilli, arakka, siitikke p.*, seega siis vist laen eP-st), kuna *puhmas* tähendab 'metsa põõsast' (*pajū p., emäleppä p.*).

20. 'Orge', 'Gerste'.

Tarvitusel on: 1. eP *oder* g. *odrā* jne. 2. *kešv* g. *kesvā* jne. Vt. kaartisid lk. 34, 37⁶.

Sõna *oder* on teatavasti tuntud ainult lms. keeltes: li. *v^uodrāz* ~ *v^uodrāz* 'oder', vadjJ *ezr_z*, s. *ohra*, *otra*, karj. *osra*, *ozra*, aun. *ozru*, veps. *ozr*. Senini peetud aaria laenuks (H. Paasonen), on

¹ TMa, Nõ, Pai, Tarv, Hall, Kark, Hel. ² KamR, Võ, Põ, SetL. ³ Rāp. ⁴ Kaardil tuleb „puhmas“-joon nihutada Kõ, Vilj ja Pai piirilt Hall-Kark-Tarv ja Pai piirile, „põõsas“-täppjoon aga Ran keskelt selle kihelk. põhja ja ida piiridele, Nõ põhjapiirilt aga selle kihelk. keskosasse. — Korr. märk.

⁵ Peale nende nimetuste esinevad lms. keeltes tähenduses 'Strauch, Busch' veel karj. (Ku j o l a) *pehko* g. *pehon* ~ vadjJ *pehko* g. *pehgō* (= s. *pehku* ~ *pehko* 'altes Stroh, Streu', e. *pōhk* 'Kurzstroh, Rauchfutter; Viehfutter überhaupt; Streu, Spreu, Kehrlicht', veps. *pehu* 'lühikeseks lõigatud põhk, pekstes jäänud aganad'); aun. *tuhjo* 'tiheä pensas'.

⁶ Kaardile lisada veel Ran, Nõ *kesi*. — Korr. märk.

sõna, mis s., karj. *kukka* 'Blume', viimase tähenduse olles nähtavasti algupärasem (vt. ka H. Ojansuu, Vir. VII 118), aun. *kukas* id., vadjJ *kuḱ* 'lill' (ka 'joonistus, kiri' näit. riidel). Praegune eL tähendus on kujunenud arvatavasti eesti erielu aegu.

Nimetused *kuṛṭ* g. *kurdi* ja *türk* g. *türgi* on etümoloogiliselt tumedad. Nende esinemisalade naabrust silmas pidades võiks vast arvata, et algupärasem on laiaulatuslikum *kuṛṭ*, millest *türk* oleks kujunenud osalt metateetiliselt, osalt aga (eriti vokalismi poolest) *türü* < **terho* sõna mõjul (Käi-s ongi *taṛmē türü* 't. tõru', *māñni türü* 'm. käbi'). Seesuguste isoleeritult seisvate tüvede arenemises on ju sagedasti mõõduandvad arvukad ja komplitseeritud, tihtipeale õige hämarad analoogiad ning raskelt jälgitavad assotsiatsioonid teiste sõnadega¹. Sedasama võiks ka öelda järgnevate, üksteisega nii geograafiliselt kui ka vist etümoloogiliselt ühenduses olevate nimetuste *muñṭ* (Jn *māñṇa m.*, kuid *kūṣē kuṛṭ*), *mūñṭ*, *muñ*, *muḱ* kohta, mille algkuju on arvatavasti Kihn *muñ* (~*kābā* on uuem, mandrilt õpitud), ja mille esialgsem tähendus on muidugi 'männlicher Zeugungsteil, bes. Hoden' (Kihn 'inimese või looma isane või emane suguliige'²); muud kujud on vist sekundaarsed moonutised eufemistlikkudel motiividel (vrd. näit. Püh *perise* ~ *pesise aṭṭ* < *persise a.*, vt. art. 'Lucarne de pignon'). Võimalik, et ka Kull *luñṭ* (~*kābi*) on edelapoolt laenamisel *muñṭ* kujust arenenud (vrd. ka *kelp* ~ Wied. Wb. *kemp*). EL murdeis paiguti tuntud *kuni* ~ *kuñ* ~ *kunū* on esialgu kindlasti olnud lastekeelne kuju sõnast *kuṛṇ* g. *kurni* 'Kugel, kleines cylinderförmiges Holzstück; kleines Stück, Eisenstückchen in der Schelle', vrd. eriti Rõu *kuñ* g. *kuñni* 'kuñ', HāO *ah sā väṛṅke kuni!* (öeldakse meelitavalt, last kallistades)³. KuusJ, KuusP *poṛsas* (~*kābā* on uuem) ja Käi *kūṣē siaā* on hõlpsalt mõistetavad semasioloogilised arendid, nagu ka KullS *kūṣē uḷs*, vrd. Wied. Wb. *huts* g. *hufsi*, *huts* g. *hutsa* (kd) 'Schwein'. — Tume nimetus on väga kitsal alal esinev Kuus *muḱ* (g.?). Laenud on SA *tstkkur* (< lä. *tšekurs*, *zeekurs* 'Tannenzapfen') ja HāO *pumppel*, pärit samuti lätist (*pumpulis* 'Beule', vrd. šveitsi *Bumpel* 'kleine, dicke Person, dick vollgepfropfte Kleidertasche'? vt. Weig. s. v. *pumpelig*).

¹ Seesuguste arendite peale olen juba varemalt tähelepanu juhtinud, vt. E. Kirj. XIII 279–81, XIV 335–7 (*põõnus* etc., *maisel*).

² Tähelepanu väärib, et selle sõna viimane tähendus sugugi ei sega nimetatud sõna tarvitamast ka tähenduses 'käbi', isegi mitte naiste ega tütarlaste keeles.

³ Vrd. ka SanLa *kuñ* = *muḱ* g. *muḱ*.

Kõigest ülalesitatust võiksime vististi järeldada, et algsõimest erinedes oli eestis tarvitusel tähenduses '(Tannen-, Kiefer-) Zapfen' ainult *käpü* > *käbi*, kuna muud nimetused on eestikeele erieluaegselt arendid ja laenud¹.

22. 'Gland', 'Eichel'.

Tarvitusel on järgmised tammepuu vilja nimetused: 1. terves eP-s *tõrù*² ~ *tõrò*³ ~ *torù*⁴ ~ *torò*⁵ ~ *tõrà*⁶ ~ *turù*⁷ ~ *turò*⁸ ~ *türù*⁹ ~ *türò*¹⁰ ~ *tõrù*¹¹; võimalik, et siia kuuluvad ka VNg *tolù* (ka *pähke tolù* 'pähkla kihn', *tolu* < **tolho*? vrd. s. *tolho*, kuigi algupärasem näikse s. *tohlo*, vrd. e. *tohl*), ViljT *tõl* g. *tõlà*; — 2. eL-s *tõhv* g. *tõhvà*¹² ~ *tõhëv* g. *tõhvà*¹³ ~ *tõhü* g. *tõhvà*¹⁴ ~ *tõhk* g. *tõhà*¹⁵ ~ *tõhm* g. *tõhmà*¹⁶; — 3. Puh-s *tammë pähknä* (s. o. „pähkel“). — Vt. kaarti lk. 34.

Tüüp [1] (G ö s. 166: Eichel / *Tamme tõrro* / u) põlveneb eestis juba algsõimest, vrd. s. *terho* 'ollon, ekollon, nõt', vadjJ *tammi doro* ~ *dorošk* 'tõru', li. *tirbáz* ~ *termaz* id. Silmas pidades selle sõna eriliselt vahelduvaid kujusid murretes, võiks kaunis kindlasti sellega ühendada ka ViljT *tõl* g. *tõlà*, kusjuures teise silbi vokaal seletuks lõunapoolse *tõhv* g. *tõhvà* mõjuga. Võiksime siin astuda sammu veel kaugemalegi ja oletada järgmist arenemist eL-s: **terho* > **tõhr* > *tõhv* > *tõhm*, vrd. järgmisi *r* ~ *v* ja *l* ~ *v* juhtumusi e. murdeis: *arakkas*, eK *harakas* ~ Muh (Wied. Wb.) *kiits-haavakas*, *laiv* g. *lavà* ~ Mih *laif* (~ *laifl*) g. *laplà*, *tohl* g. *tohlü* (*tohlà*) ~ Wied. Wb. *tohve*, *tohleltama* ~ Wied. Wb. *tõhveldama* (*tohmetama*). Sõnalõpulisel helita *v*, *l* ja *r* on konsonandi järel akustiliselt teatavasti väga ähised. — Tüüp [3] on muidugi õige vastne, puhtkohalik kujundus.

23. 'Cosse, silique', 'Schote'.

Tarvitusel on järgmised nimetused: 1. peaaegu igalpool eP-s *kaün* g. *kaünà* (~ g. *känà* ~ g. *kaõnà*)¹⁷ ~ *kaüna* g. *kaüna*¹⁸; — 2. ter-

¹ Muis lms. keeltes esineb ses tähenduses veel: vadjJ *kärkkü*, muu vadj. *kärkki* (laen ingerist, vrd. Kettunen, VKÄH 16)

² RidS, LNgK, TõsM, HãO, JuKu, An, TõS, Kõe, Torm, TormA, Lai, Kur, Kod, Åk, TMaVa, ViljV. ³ LNgTa, Mar, Mih. ⁴ Ris, HJnP, KuusJ, KuusP, Amb, Sim, HaljO, LügP. ⁵ HMD, JõhK, VaivR. ⁶ TõsS. ⁷ JuM. ⁸ KullT. ⁹ Kir, Vig, TõsP, Muh, Phl, Kãj, RidE. ¹⁰ Vel. ¹¹ Ans, Karj. ¹² TarvÄ, Hel, Rõn, San, Karl, Põ, HarM, SetL, SA. ¹³ Rãp. ¹⁴ Kark. ¹⁵ Ran, NõP. ¹⁶ KamR.

¹⁷ Srm, Hm, Muh, Lm, Hrm, Jm, Virm lääneosa, Pm eP osa, ViljM eP osa (ka ViljT), Tm eP osa. ¹⁸ VNgK.

vel eL alal *kõdër* g. *kõdrà*¹ ~ *kõdër* g. *kõdrà*² ~ *kõdr* g. *kõdrà*³ ~ *kõdär*⁴ ~ *kõdr*⁵ g. *kõdrà* ~ n. *kõdrà*⁶ jne.; — 3. paiguti Alut-s *palg* g. *palù*⁷ ~ g. *palò*⁸ ~ (*papù*) *palgo*⁹; — 4. paiguti eL-s *lak* g. *lakka*¹⁰ 'noor, veel tühi olev kaun'; — 5. paiguti eL-s *lauk* g. *lauga* 'noor õhuke kaun'¹¹. — Vt. kaartisid lk. 12, 34.

Sõnal *kaun* on lähemais sugukeeltes vastetena tuntud ainult s. *kauna* 'palea, furfur frumenti', 'Spreu' (Renv.), ka 'Achel, Ährenstachel', *kaunainen* 'spreuig', *kaunata* 'von Spreu reinigen', 'gering schätzen', 'reizen' etc., *kaunaus* 'Spreureinigung, Reizung, neidische Verkleinerung' ja karj. *kayhna* = s. *kauna* (Ojansuu, KAAH 44). E. ja s. sõnade algkujuks on K. B. Wiklund (Le Monde Orientale V 231), arvanud msk. *skaunn* 'Schild' (tüvi **sku* 'bedecken'); selle rinnastuse on E. N. Setälä, Bibl. Verz. 38, varustanud küsimusmürgiga. Tuleb ometi mõõndada, et tähendusarengud 'kate' > 'kest' > 'kaun' ja 'kate' > 'kest' > 'kesi' > 'Ährenstachel' on kõigiti võimalikud; ka karj. *kayhna* enda kindlasti sekundaarse *h*-ga (vrd. karj. *kuhma* = kuum, *lajhna*, *lajhna* = laen, vt. Ojansuu, KAAH 44) ei tee takistusi. — Sõna *kõdër* (< **kētra*), ühes derivaatidega (Wied. Wb.) *kõdrane* 'voll Schoten', *kõdritsema* „ausbulstern“, auskrüllen', piirdub muude sugukeeltega võrreldes nähtavasti ainult eL murdega ja on etümoloogiliselt selgusetu. — Sellevastu Alut-s piiratud alal esinev *palg*-sõnal ei puudu sugulussidemeid: s. *palko* g. *palvon* (~ g. *pallon*) ~ *palku* g. *palvun* (~ g. *pallun*) 'Schote, Strieme von der Rute', vepsL *paug* '(herne) kaun', vadjJ *pauko* 'herne, oa kaun (ühes viljaga)', 'löögi vorp', aun. *palko* 'palko'¹²; samatüvelised on ka s. *palje* g. *palkeen* 'follis fabrilis', 'Blasebalg', vepsL *pauğız* pl. *pauğhed* id., ka 'siliqua', 'Schote'. Nende lähtekujudeks on peetud (Thomsen, GSI 138 j. t.) gooti *balgs* 'Schlauch' (vrd. uüs. *Balg* 'Samenbalg, Blasebalg', varemmini 'Schwertscheide') ja germ. **balziz* (vt. Bibl. Verz. s. v. palje). Silmas pidades selle sõna õige kitsast ulatust Eestis, nimelt äärmises kirdes, võiks seda pidada ka laenuks soomest. — EL *lak* g. *lakka* on kindlasti uuem, kitsalt lokaalne arend, vrd. üldsest. *lakk* g. *laka* 'Decke, Deckel, Bedeckung, Schirm'. — Samuti isoleeritult seisev näikse olevat Rõu *lauk* g. *lauga* 'noor, õhuke kaun', mida vaevalt küll võiks ühendada sõnaga *lauk* g. *lauga* (-i, -u) 'Blässe, weisser Fleck an der Stirn der Tiere, Scheitelstelle etc'.

¹ Hall, Kark, Hel, San, Puh, TMa. ² Rāp, Põ, Rõn, Võ. ³ Põ. ⁴ SetL. ⁵ SA. ⁶ Äk. ⁷ JõhV, Lüg (~ *kaun* [u-m]). ⁸ JõhK. ⁹ Vaiv. ¹⁰ Set j. m. ¹¹ Rõu (puudub Wied. Wb.).

¹² Liivis esineb läti laen *pākstaz* 'palko; kupla'.

24. 'Groseille et cassis', 'rote und schwarze Johannisbeere'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. pea terves eP-s (maha arvatud osalt saared) *sõstär* pl. *sõstrad*¹ ~ *sõstrad*² ~ *sostär* pl. *sostrad*³ ~ *sõstred*⁴ ~ *suõstrad*⁵ ~ *suõstrad*⁶ ~ (punase) *sõstre*⁷ ~ *sostrad*⁸ ~ *sõstra*⁹, kusjuures eraldataks *mustad*, *punased* ja *valged* s.; — 2. Srm, Muh, Hm *ansperid*¹⁰ ~ *antsperid*¹⁰, *antspū* [v-m] = *sõstra pū*¹¹, Wied. Wb. *hansperi* (mari); — 3. eL-s *sittikkat*¹² ~ *sittikku*¹³ ~ *sittigu* (~ *sittik-mariä*)¹⁴ ~ *sittikka*¹⁵ ~ *sittikke*¹⁶ ~ *sittikke*¹⁷ ~ *sittikka*¹⁸ ~ *sittikke*¹⁹ ~ *siike*²⁰ ~ *siike*²¹ ~ *siika*, *siikamara*²², harilikult tähenduses 'mustad s.', paiguti (Räp) aga ka 'üldse s.' (*verevä s.*, *musta s.*); — 4. eL-s pl. *arakkat*²³ ~ *ar akka*²⁴ ~ *arakmaria*²⁵ ~ *õrakku*²⁶ ~ *hõrakke*²⁷ ~ *õrakka*²⁸ ~ *õrakke*²⁹ ~ n. sg. *harak*³⁰ tähenduses 'punased või valged sõstrad'³¹; — 5. paiguti (vist ainult) eL-s *iäni-mariä*³²; — 6. Jäm *rosinad*. Vt. kaarti lk. 34.

Muistne, s.-ugri aegne 'ribes' nimetus on *sõstär*, vrd. s. *sies-tar*, *siestain*, *hiestain*, *siehtarlainen* jne. 'schwarze Johannisbeere', vepsL *sestrik* '(punane) sõstramari', veps. (Set.) *šestrikaihe* 'Johannisbeere', vadj. *šessaređ* 'siestarmarjat', *šesarpū* 'siestarpuu', li. *suštriind* 'sõstrad', *zuštard* 'mustad s.'; mrd., ung., ostj. ja vog. kujude kohta vrd. Setälä, FUF 258, Paasonen, s-Laute 86. — Sellevastu väga hilised laenud ja tõkelaenud on *antsperid* ja *iäni-mariä*, vrd. saks. *Johannisbeere*, van. saks. *Johans beer*. — EL *sittik*-sõna võiks pealiskaudsemal vaatlusel ühendada putukanimega *sittik* (-*kkas*) 'Mistkäfer', algselt siis 'sitikmustad (ja sitikakujulised?) marjad', mis aga tõenäolikult on juhuslik ühtesattumus, vrd. selle sõna järgm. vasteid lähem. ja kaugem. sugukeeltes: vepsL (Kett.) *tšitšik* 'sõstra mari', *tšitšikiš* '(must-) sõstrastik', tšer. *šoptar* 'Johannisbeere', sūrij. *setör*, perm. *sötör*, voťj. *sutär* id. (vt. Setälä, FUF II 258, Paasonen, s-Laute 85-6). — Ennealgs. aegne nimetus on vististi ka eL *hõrak* (*arak* on mõistagi rahvaetümoloogiline, sõnale *harak* 'Elster' tugenev moonutis), vrd. s. *herukka* 'ribes nigrum', *musta h.* 'svart vinbär', *punainen h.* 'rödt vinbär', lp. *sarre*, *sarreg*, *sarred* 'myrtillus nigra', 'Blaabær' jne. (Y. H. Toivonen, FUF XV 69—70), samuti ka li. *iramārad* 'punased sõstrad', (Sj.-Wied.)

¹ Lai, Torm, K od, MMg, Lüg, Amb, Ju, Põlt. ² LNg, Rid, Kull, Vig, Mih. ³ Vänd, Käi [u-m]. ⁴ Ris. ⁵ Muh ('mustad s.'). ⁶ Kihn. ⁷ Hall. ⁸ Vaiv. ⁹ Vö. ¹⁰ Ans, Karj, Muh ('punased s.'). Jäm (~ *rosinan*). ¹¹ Käi. ¹² TMa. ¹³ Hel, Hall. ¹⁴ Kark. ¹⁵ Ran. ¹⁶ Nö. ¹⁷ Kan. ¹⁸ Har. ¹⁹ Räp. ²⁰ KamR. ²¹ Räp. ²² SetL. ²³ TMaVo. ²⁴ Nö, KamR. ²⁵ Kark. ²⁶ SanM. ²⁷ Kan. ²⁸ Ran. ²⁹ Har. ³⁰ Rõu. ³¹ Negat. teat.: Vö, Räp, Tarv. ³² Kark (~ *arak-m.*).

ürad id., kusjuures e., li. ja s. tähendus oleks muidugi algupärasem. Võimalik, et see sõna on tuletis järgmisest tüvest: aun. *hera* 'mehu', *marjan h.*, karj. *hera* 'hera, maidon harmaa', s. *hera* 'serum lactis', 'Molken' (vast kuulub siia ka s. *hera silmä* 'oculus glaucus', eP *sõrā-silm*, eL *hõrā-silm* 'starres Auge, Glasauge [der Pferde] ??'); e. *hõraḱḱe*, s. *herukat* seega algselt '(eriliselt) mahlakad marjad, mahlamarjad'¹. — Tüüp [6] on muidugi õige uudne, kitsalt lokaalne soetis.

Eestlased oleksid seega algs-st kaasa pärandanud praegusest 'ribes' nimestikust kolm sõna: eP-s *sõstrad* < **sēstareṭ*, eL *siṭ-tikkē*, *hõraḱḱe*; kas viimased kaks praeguses tähenduslikus vahekorras, jäägu esialgu otsustamata.

25. 'Müre naine', 'Schellbeere'.

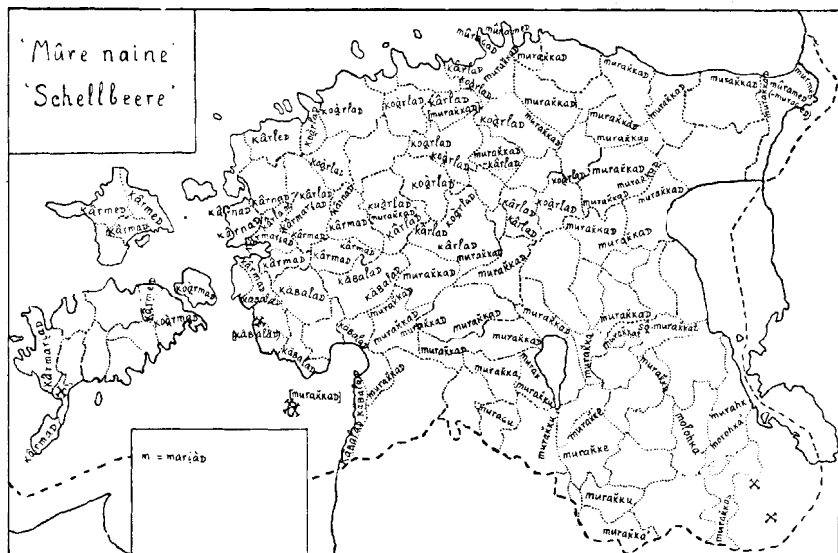
'*Rubus chamaemorus*'² on eestis tuntud järgmiste nimetuste all: 1. loodepoolses eP-s *kârmed* ~ *kârmaD* ~ *kârmarjad* ~ *koârmaD* ~ *kârnaD* ~ *kârlad* ~ *kârled* ~ *koârlad* jne. — 2. eP ida- ja edelaosades, samuti terves eL-s: *mûraḱḱad* ~ *mûragad* ~ *mûraḱḱad* ~ *mûrameD* ~ *mûrmed* ~ *murakku* ~ *muraḡu* ~ *murage* ~ *murakka* ~ *molohka* ~ *morohka* ~ *murahka* jne. — 3. paiguti eP läänemurretes *kābalad*. — Vt. kaarti lk. 44.

Nimetus [1] on atesteeritud juba Gös-l (lk. 26) kujul: Schellbeer / *faarmet*. N. Anderson, Studien 200, ühendab seda s. *kaarna* 'Kiefern- oder Tannenrinde, äussere harte Baumrinde', 'Wolle oder Flechten an Bäumen', e. *kaarn* 'Rinde, Schorf, Grind' sõnadega, mida aga semasioloogiliselt ei saa pidada kuidagi võimalikuks. Teatavat valgust selle sõna etümoloogiale võiksid heita F. J. Wiedemannil (Beschreibung der pharerogamischen Gewächse, lk. 267) „*Rubus chamaemorus kabarad*, mäda pead“ ja Wied. Wb. *kabalad* (W [= Lm]) 'Schellbeere', kui neist viimane mitte identne pole nimetusega *kābalad*. *kabarad*, *kârmarjad*, *kârnaD* jne. vahekorra kohta vrd. *vabarad* ~ *vârmarjad* ~ *vabarnad* jne. 'Himbeeren'. — Tüüp [2] on eestis teatavasti muistne, isegi uurali aega tagasi ulatuv nimetus, vrd. lms. keeltes: vadJ *murag* g. *muragā* 'kaarel, soomurakas', s. *mura(i)n* g. *mura(i)men* ~ *muurama* g.

¹ Muudest 'ribes' nimetustest lms. keeltes mainitagu siin veel s. *viini-marjat* (tõlkelaen, vrd. roots. *vinbär*), veps. *hajubō* 'sõstramari' (algselt 'haisumari', Kettunen).

² Kohati (Ans, Kihn, SetO, SetL) on see mari Eestis täiesti tundmatu.

mauraman 'rubus chamaemorus, Himbeere [1]', 'rubus arcticus, Ackerbeere', ingE *mūr_{amat}*, *mūr(a)met* id., karj. *muuroan* id., aun. *muuroi* 'raaka muuran', vepsL *murm(-hejn)* (pro **muram*) 'murakas' (Kett., LVHA § 346, 1); kaugemate sugukeelte (vog., ostj., sam.) vasteid vt. Setälä, Stufenw. 34, Paasonen, Beitr. 50. Selle sõna üldisem tähendus 'rubus chamaemorus' praegu eestis on juba algsoomeline ja veelgi vanem. Paiguti e. murdeis (Rap, Ju, HJn), eriti tüüp [1] alal, esinevad *muraḱkad* ka tähenduses 'muulukad, Knackelbeere, fragaria collina Ehrh.¹, Kihnus isegi 'punased sõstrad'. Paiguti (TMa j. m.) eraldatakse aga *sõ-m.* 'r. chamaemorus' ja *mäe-m.* 'fragaria collina'. — Kirderandadel esinev *mūra-*

med on küll vist laen soomest, *mūragad*, *muraḱkad* vist aga e. ja s. sõnakujude kontaminatsioonid. Õige võimalik, et ida-Võrm *molohka*' (kui mitte algselt = *muulukas*?), *morohka*' on laen venekeelest (v. морошка 'r. chamaemorus'), *murahk* (Räp)² vahest aga kontaminatsioon viimaksnimetatud vene laenu ja e. oma sõna vahel (samuti kui veps. *murašk*, vrd. J. J. Mikkola, BWS 142). — Pm *käbalad* [3] on kindlasti sama sõna, mis *käbalad* ~ *käbarad* ütluses *kuiḱdäs k. käiväd?* ja (Wied. Wb.) *humala käbarad*

¹ Nimetuste *mūluḱkad* ja *muraḱkad* segandumise puhul vrd. Wied. Wb. s. v. *muulukas* ja *murakas*.

² -hk kohta vrd. siiski eL (Võrm) *linuhk*, *t'solohk*, *iõvihk*, *palohk*, *timohk* = *timukas*, *pilahk* jne.

'Hopfenköpfchen, Hopfentrauben', s. *käpälä* ~ *käpälö* (~ *käpy*) 'planta pedis animalium unguibus acutioriubus instructorum e. c. lupi, vulpis, leporis, felis', 'Pfote, Tatze', *käpälä-lauta* ~ *käpy-l.*, *kissankäpälä* 'verbascum nigrum', vadj. *käpälä* 'kämmal, käsi'. Teatavasti tuletabki kõnesolev mari oma kuju poolest meelde elaja käppa.

Kõigest esitatust näib selguvat, et eestis on algselt, teistest sugukeeltest erinemisel, tarvitusel olnud 'r. chamaemorus' nimetusena vist ainult *muraḱkad*, kuna tüübid [1] ja [3] näikse hiljem tarvitusele tulnud. Ei ole võimatu, et *muraḱkad* 'muulukad' Hrm-l (kindlasti küll m. 'r. cham.' [1] tüübi kõrval Jm-l) on uuem [2]-tüübi laiendus oma endisele, varemalt mahajäetud alale, mis sündinud *muraḱkad*-tüübi võimsa dopelt-nelsoni survele lõunast, põhjast ja idast¹.

26. 'Canneberge', 'Kransbeere, Moosbeere'.

'Oxycoccus palustris Pers.' nimetustena on tarvitusel: 1. pea terves eP-s *jöhvikkad*² ~ *jöhvigaud*³ ~ *jöhvigaad*⁴ ~ *jöhvikkad*⁵ ~ *jovikkad*⁶ ~ *jövikkad*⁷ ~ *jövikkäd*⁸ ~ *jovikke* pl. *joviged*⁹; — 2. eL-s, kuid paiguti ka eP-s *kuremarjad*¹⁰ ~ *kuremarja*¹¹ ~ *kuremarja*¹²; — 3. kohati Alut-s *karḱbalad* [v]¹³.

Tüüp [1] (G ös. 126: Kransbeer / *jöwacfat*) esineb peale eesti ainult veel vadjas (*jëvikaz*, vadjJ *jëvikez*). Kuna see viimases võib olla ka laen eestist, oleks kogu tüüp siis eesti erielu aegne kujundus (sõnast *joghi* > *jöhv*, *jövi* jne. 'Pierdehaar', selle marja jöhvpeente varte tõttu, vrd. ka allpool *karḱbalad*!). Samuti vist uuem, eestiaegne, etümoloogiliselt läbipaistev kujundus on ainult eestis esinev tüüp *kuremarja*. Tüüp [3] aga, eestis küll haruldane, omab rohkeid sidemeid muudes lms. keeltes, vrd. s. *karpalo* 'vaccinium oxycoccus', karj.-aun. *garbalo* id., veps. *garbō* (~ *garitš*) id., li. (Kett.) *gārban* ~ *gārban* id. Selle kahtlemata algsoome tagasiulatava sõna esialgseks kujuks on L. Kettunen veenavalt arvanud **karva-pōla* (*garitš* < ? **karvitsa*), vt. LVHA § 3, seega on siin välja mindud jällegi marja varte peensusest (vrd. ülal *jöhvikkas*!). Väga küsitav ometi, kas on praegune e. *karḱbalad* pärandunud algs-st; ennemini võiks seda lugeda Alut-s nii rohkete soome laenude hulka.

¹ Muudes lms. keeltes on tarvitusel veel järgmised nimetused: li. *lind mōrad*, liS (Sj.-Wied.) *lū m*.

² Hrm, Lm, Pm, Jm, Virm lääneosa, Põlt. ³ Ans, Phl, Rõl. ⁴ Käi. ⁵ Ris. ⁶ VNg. ⁷ Lüg, Torm [hvj]. ⁸ JõhK. ⁹ Vaiv (~ *karḱbalad*). ¹⁰ Põlt, Torm, Äk, TMa, Vig(?). ¹¹ Puh, Hel. ¹² Põ, Rāp, Set. ¹³ VaivS (~ *joviged*).

27. 'Myrtille, airelle', 'Blaubeere'.

'Vaccinium uliginosum L.' on Eestis tuntud järgmiste nimede all: 1. eP-s pl. *sinikkad*¹ ~ *sinikkād*² ~ *sinikked*³ ~ *sinikkud*⁴; — 2. eL-s pl. *īōvīkku*⁵ ~ *īōvik* pl. *īōvigu*⁶ ~ *īōvikkat*⁷ ~ *īōfk* pl. *īōpkē*⁸ ~ pl. *īohvīkku*⁹ ~ *īohvīkkē*¹⁰ ~ *īōvīkke*¹¹ ~ *īohvige*¹² ~ *īōhkē*¹³ ~ *īōhfke*¹⁴ (~ *īōhkē*)¹⁴ ~ *īōhfka*¹⁵ ~ *īōDīkku* (~ *īōDīgu*) *marja*¹⁶ ~ *īōbik-mafa*¹⁷ ~ *ehvīkkamarja*¹⁸, Wied. Wb. järgi: *joovihk* g. *joovihke* (d), *joovikas* g. -ka (A), *joobik* g. -ke (d), *johvik* g. -ke (d); — 3. vist ainult Hm-l *ālīigad*¹⁹ (leid. ka Wied. Wb.); — 4. Wied. Wb. järgi veel *soomarjad* (esinemese paik?).

Nimetused *sinikkad* (G ö s.² 126: Heydelbeer / *Синниѳут*) ja *ālīigad* (< **hallikkat*) näikse muis sugukeeltes puuduvat; neid võiksime seega pidada eestiaegseteks kujundusteks, mis alguse saanud marjade värvist. Kindlasti vanem, algsoomeaegne on aga eL tüüp [2], vrd. s. *juovikka* ~ *juovukka* ~ *juomikka* ~ *juolukka* ~ *juomukka* 'Blaubeere, Sumpfheidelbeere', karj. (O j a n s.) *juomungahe* id., li. (Sj.-Wied.) *juoipki* id., vadJ. *īōmukez* g. *īōmukkā* id. Et 'vaccinium uliginosum' harilikult uimastavate soorohude (porssade j. t.) seas kasvab, peetakse seda marja uimastavaks, kahjulikuks, mis pinnal ilmselt ka see eestis ja soomes nii teisendirikas nimetus on kujunenud, algselt siis **īōvūikka*- (tüvi *īōpu*- 'betäubt, trunken werden'), vrd. ka saks. *Rauschbeere*, v. *пьяница*. Praeguste kujude vaheldusrikkus murretes on seletatav selle sõna etümoloogilise tumenemisega kõnelejate teadvuses. Selle nimetuse kadumiseks eP-s on vist mõõduandev olnud kõlaline lähedus nimetusele *īōhvīkkad*²⁰.

¹ Märj, Kull, Ris, Kei, Jü, Amb, Põlt. ² Vig. ³ VNg, Lüg, Vaiv. ⁴ Torm. ⁵ Tarv, Hel. ⁶ Kark. ⁷ TMa. ⁸ VötA. ⁹ Kan. ¹⁰ Kan. ¹¹ Puh, KamR. ¹² Põ. ¹³ PõA. ¹⁴ Röp. ¹⁵ SetL. ¹⁶ SA. ¹⁷ Lu. ¹⁸ HarM. ¹⁹ Käi.

²⁰ Esitatud 'Blaubeere' nimetuste kõrval on muis lms. keeltes veel tarvitusel liS *glāzen mare* (vrd. lä. pl. *glahsenes* 'Blaubeeren').

III. Loomariik — Règne animal.

28. 'Cheval entier, étalon', 'Hengst'.

Tarvitusel on neli nimetust: 1. üldestiliselt *tāk* g. *tākku* (g. *tākko*) ~ *tjak* g. *tjakkū*¹ ~ *tjāk*² ~ *tākko*³; vrd. ka Wied. Wb. *tākuti* 'Hengstfüllen'; — 2. paiguti eL-s *sōn* g. *sōñni* (Wied. Wb. järgi eL-s ka *soññ* g. *soñni*); — 3. ainult Wied. Wb. järgi tuntud: *ori* g. *ori* (pt [= rhvl.] O [= Srm]) 'Hengst'⁴; — 4. Ans *pāts* g. *pātsū* 'noor täkk', *pātsat-sāla* 'täkut-sälg', vrd. Wied. Wb. *pāts* g. *pātsu* (SW [= eP murde edelaosa]) (*pets*) 'Hengstfüllen im ersten Jahr; der Bär; Renntier'.

Tüüp [1] tähendab üldestiliselt 'täiskasvanud täkku' (ka eL kaguosas, kus selle kõrval esineb *sōn* 'noore täku' tähenduses). Muudes lms. keeltes ei näi sel vasteid olevat (vadjJ *tākki* g. *tāki* on ilmne laen eestist). Arvatavasti on *tāk* laenatud balti keeltest, vrd. lä. *tekis*, -a 'der Schafbock', *tekis*, -a, *tekulis*, -la 'ein Leithammel' (Ulm.), le. *takis*, -io, subst. m., *tekys* 'Schafbock', *avis tekiūjas* 'das Schaf ist brünstig' (Kursch.), *tekis*, -io sm. 'ram', *tekiuotis* (-*kiujojos*, -*kiavaus*, -*kiuosiuos*) v. rfl. 'to lust, to copulate' (Lalis). Et eri tõugude, nii samast kui ka eri soost loomade nimetused võivad tähenduslikult vahelduda, seks vrd. e. *sōn* 'Bulle' ~ 'Hengstfüllen' ~ 'Widder' (vt. allp. art. 'Taureau' ja 'Bélier'), e. *hārg*, *ārg* ~ le. *žirgas* 'Ross', e. *tal* 'Lamm' ~ s. *tallo* 'einjähriges Schwein' (vt. art. 'Agneau'). Sõna *tāk* on registreeritud juba Gös-l. 321: Gaul / *teč*. Et *tāk* on üldestiline ja oma balti substraatidega võrreldes tähenduslikult õige märksa muutunud, tõendab selle kuulumist kas vanemate balti või — mis tõenäolikum — vähemalt vanemate läti laenude hulka. — Set, Kr, SA *sōn* 'täkut-varss, noor täkk, täkk' esindab selle s.-ugri ajast pärandunud kodulooma nimetuse arvatavasti esialgset tähendust (vt. allp. art. 'Taureau' ja

¹ Kihnn. ² Set. ³ VaivU, VaivS. ⁴ Negat. teat.: Ans.

'Bélier'). — Praegusest kõnekeelest nähtavasti kadunud *ori*¹ esineb mõnedes lms. keeltes siiski harilikuna: s. *ori* g. *orin* ~ *oro* ~ *oris* ~ *orit* ~ *orhi* 'equus admissarius', 'Hengst', karj. *orih* id., aun. *orih* 'ruuna', vepsL *orih* 'täkk', vadj. *ori* g. *orrt* p. *oria* 'täkk, Hengst' (nagu lõpp-*h* puudumine² näitab, on see laen Ingeri soome murretest); li. *erzäl* 'Hengst' on muidugi uuem laen lätist (lä. *ēhrselis*, -*la* 'Hengst'); problemaatiline on aga liS *ira* 'Hengst', i. *munad* 'Morcheln, phallus esculentus L'. H. Ojansuu on, LSBK 29, arvanud tüüp [3]-nda algsoome kujuks **oržis*, **oržiš* > *orhih* > *orih* ja seda kahtlevalt ühendanud praeguse leedu sõnaga *eržilas*, -*o* 'Hengst', oletades muude i.-eur. keelte vastete põhjal selle lms. sõna vanemaks leedu substraadiks *o*-list kuju. Teisalt ei saaks salata ka (s. *orhi* < **orih* eeldusel) rinnastamise võimalust järgmise, vähemalt soome-volga aegse sõnaperega: e. *orikkas* ~ (Wied. Wb.) *orik* g. *orika* (g. *oriko*) 'Borg, verschnittener Eber', *muda-o*. 'dickes, plump gebautes, schlechtes Pferd' ~ s. *oras* g. *oraan* ~ *ora(i)sa* g. *ora(i)san* ~ *orrikas* g. *orrikkaan* ~ *oro* g. *oron* 'verres, Eber, al. verres castratus', 'verschnittener Eber', liS *orķ* 'verschnittener Eber', mrd. *urāš* 'verschnittener Eber' (vt. Paasonen, MChr. 148)³. Missugune ka selle sõna algupära ei oleks, kindel näikse vähemalt, et *ori* on algs. nimetus ja on varemalt esinenud eestis laiemalt, kui mitte üldiselt, tähenduses 'täiskasvanud täkk'. — Viimane nimetus *pāšs* on olnud vist varemalt laialdasemalt tuntud, mille poole ka G. Ö. s. teade viitab: Klepper / *petš* (lk. 321), seega siis vist üldisemas, 'sõiduhobuse' tähenduses. Etümoloogiliselt on see sõna ometi selgusetu. Küsitav samuti, missugune on olevaist tähendustest algupärasem, kas 'Hengstfüllen', 'Bär' või 'Renntier'.

Kokkuvõttes saaksime 'Hengst'-täendusliste nimetuste kohta varem asustikeeles järgmise pildi: esialgu **orih* (> *ori*) 'täiskasvanud täkk' ja selle kõrval (vast ainult eL-s) **sonni* > *sōn* 'täkutvarss' (eP-s aga **pātsū* > *pāšs* 'täkut-varss'??); peagi tungib aga (veel eestikeele erielu algul) nendega võistlema läti keelest *tāk*

¹ Vrd. kn. *oris(s)äre* Saaremaal? Vrd. sel puhul ka H. Ojansuu, SP 162—3.

² Nagu gemineerunud *r* genetiivis näitab, on sõna pärit ida-vadjast, kus sõnalõpuline *h* muidu muutumata püsib.

³ Kas kuuluksid ka siia kuidagi s. *uros* g. *uroksen* 'mas animalium', 'Männchen, männliches Tier', *urokset* 'masculi', *uros-puoli* 'genus l. sexus masculinus', *uros-lintu* 'avis mascula', *uros-poro*; *uros* g. *uroon* l. *urohon* l. *urhoon* al. var. *uro* g. *uron* 'vir adultis, erwachsener Mann' etc.?

(algselt vist tähenduses 'suguvõimeline isane loom'), mille levine-
misvõimalused avarduvad eriliselt sest silmapilgust alates, kui
nimetusel **orih* sõnalõpuline *h* (resp. balti laenul **orhih* sise- ja
lõpp-*h* eP-s) kaob ja sõna seega nominatiivis tülikaks homonüümiks
muutub sõnaga *ori* < *orja* 'Slave', mis asjaolu lõpuks ka tüüp
[3]-nda täieliku hävingu põhjustab¹.

29. 'Poulain', 'Füllen, Fohlen'.

Noore, veel töövõimetu hobuse nimetused on eestis järgm.:

1. üldestiliselt *vars* g. *varsà*² ~ *vařs* g. *varsà*³ ~ *varša* g. *varša*⁴; —
2. ainult eP-s⁵ *sälō* g. *sälū* (g. *sälō*)⁶ ~ *sälōo* g. *sälō*⁷ ~ *salō* g. *salū*
[v-m] ~ *sälō* [u-m]⁸ ~ *sjalō* g. *sjalū*⁹, tähendades eelmisest erine-
valt 'vanemat, umb. 1—2 aastast varssa'.

Tüüp *v.* (J. GutsL.: Füllen pullo *Varš* / a; Gös.: Füllin /
[pullus equi] *varš*) on tuntud muudeski lms. keeltes: s. *varša* 'Füllen',
karj. *varža* id., aun. (Kalima) *varzajne*, veps. (Set.) *varz* id.,
vepsL *varzane* id., vadj. *varša* id., vadjJ *vars* id., li. *varža* id.,
liS *vārz* id. (sõna on s.-ugri keeltes arvatavasti irani laen, vrd.
M. Vasmer, JSFOu XX₁₅ 1—3). Samuti vanem pärandus eestis
on ka tüüp [2], vrd. s. *sälkö* 'zweijähriges Füllen', karjP *sälkö*,
karjL *sälgü* 'sälkö (2—3 vuotinen)', aun. *sälgü* 'sälkö, varsa', vadj.
šalko 'varša' (puudub vadjJ-s); kaugemais sugukeeltes on sõna
tähendus teine: vog. *sali* 'Renntier' (vt. Paasonen, s-Laute 134).
On ilmne, et mõlemad sõnad *v.* ja *s.* on varemalt eestis ja näh-
tavasti ka algs-s esinenud kõigis murdeis rinnastikku, kusjuures
tähenduslik vahekord on olnud sama, mis praegu eestis ja soomes,
s. o. *v.* 'noor, veel imev varss' ja *s.* '1—2 aastane varss'. Li.,
eL (ja veps.?) keelest on aga *s.* ununenud, mille tõttu *v.* ka
viimase tähendusse on laienenud.

Peale nende, stiililiselt neutraalsete varsanimele on paiguti
eestis tarvitusel veel hellitusnimi: Mih, Vig *siks* g. *siksō* 'väike
varss' ~ Vig *tiks* g. *tiksō* (vrd. Wied. Wb. *suksu* [kd] 'Pferd', *suk-*

¹ Peale kõnesolnud nimetuste on muudes lms. keeltes ses tähenduses tun-
tud veel vepsL *ubēh* 'täkk' ~ karj.-aun. *uveh* id. (vrd. allp. art. 'Verrat').

² Jü, Kos, Ju, Rap, HMd, Kei, Märj, Kull, Kirb, Tü, JMd, Amb, Vänd.
³ Kod, Lai, Lüg, Rid, Lih, Vig, Han, Varb; Kaar; Aud, Mih, Kihn, PJg, Tor, Hä;
Vilj, Tarv, Kark, San, Rāp, SA. ⁴ Vaiv. ⁵ Negat. teated: San, Rāp, Set, Hel, Kark,
TMa, Äk. ⁶ Lai, Kod, Vilj, Amb, Tü; Kos, HMd, Kei; LNg, Mar, Märj, Kull,
Vig; Tös, Tor; Karj, Ans. ⁷ VaivU, VaivS. ⁸ HJn. ⁹ JuKu, Varb, Kihn.

sutama, suutama 'Pferde anlocken [mit dem Lockruf *suks! suks!*!]', mille võimalikku algsoomelikkust näikse tõendavat li. (Sj.-Wied.) *sikši* pl. *sikšist* 'Füllen (als Schmeichelwort)', vrd. ka s. *suksutella* 'reta, äрта'; — 'retas, locka (suositella)', s. *tyttöjä* 'locka, retas med flickor', *suksuttaa* 'hetsa, reta, äрта'.

30. 'Taureau', 'Bulle, Stier'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. peaaegu üldestiliselt *sõn* g. *sõnni*, 2. peaaegu üldestiliselt *puļ* g. *puļli*, 3. eP-s *vārš* g. *vārši*. Vt. kaartisid lk. 51¹, 54.

Varemalt (algs.) on sõna *sõn* nähtavasti tähendanud üldse suguvõimelist isast looma² (vt. allp. art. 'Bélier'), esialgselt aga arvatavasti 'täkut-varssa' (P a a s o n e n, Beitr. 148) või üldse 'noort isast looma'³. Endise ('isane loom') ja praeguse ('Bulle') tähenduse vahelülilis tuleb loomulikult oletada nimetusviisi — nagu see praegu paiguti Pm-l ja Viljm-l tarvitusel — *sõn-ārō*⁴ (kuna *sõn-oīnās* ja *sõn-obune* oleksid olnud loomulikuks hüppelauaks kujudele *sõn* 'jäär', li. *sonn* 'Schafbock' ja e. *sõn* 'täkk'). Tõenäolik, et see semasioloogiline spetsialiseerumine on eestis, soomes ja liivis alles nende keelte erielu aegu sündinud igasühes iseseisvalt, vastasel korral oleks raskemini mõeldav e. *sõn-ārō*.⁵ Eestis on *sõn* tähenduses 'Bulle, Stier' praegu õige üldiselt, eriti Hrm-l, Lm põhjaosas, Viljm-l ja Tm-l taganemas uuema, J. Guts-l-l (*Pulle*) ja Gös-l (lk. 150: *puļ*) juba registreeritud, vististi küll rändavate lihunikkude ja mõisade kaudu sissetoodud saksa laenu *puļ* eest, ja viimase kõrvalt, võistlust kestmata hävinemas⁶. Vanem nimetus püsib veel enam-vähem kindlalt edelapoolseil saartel; osalt ka Virm randadel, kuid Hm-l

¹ Kaarti täiendada: Torm *sõn* [hvj]

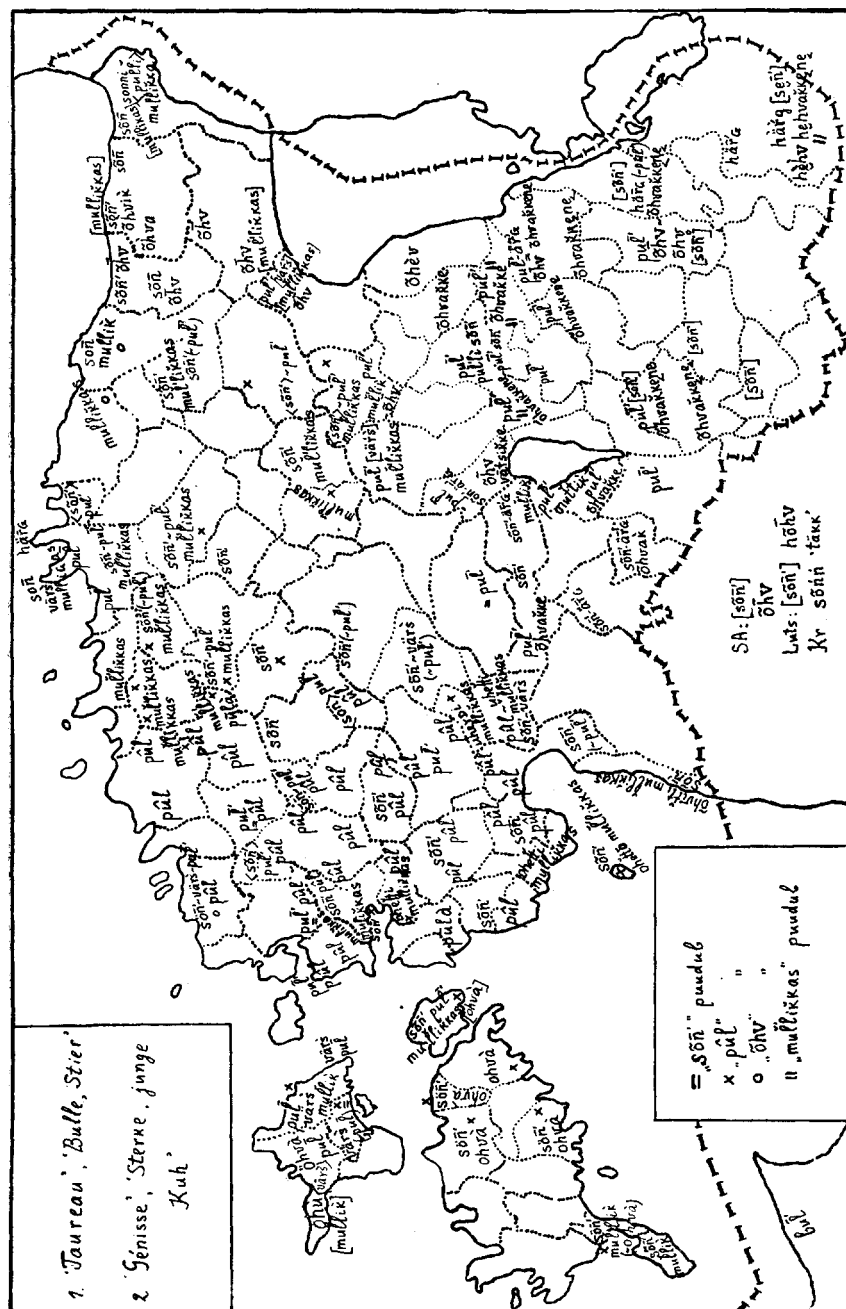
² Peaaegu samasuguseid üldnimetusi leidub ka mujal: saksa *Bock* 'das Männchen der Ziege, der Gemse, des Rehes, Schafes', norr.-taan. *basse* 'ein grosses männliches Tier'.

³ Tähenduse arenemise puhul vrd. näit eestis, familiaarsemas kõnes harilikku *vars*, *müllikkas*, *põrsäs* ja *tal* sõnade tarvitamist vanema, täiskasvanud looma tähenduses, mis alateadvuses sünnib teatavas ülistamise sihis. Vrd. ka A. D a u z a t, GL 126—7.

⁴ Vrd. ka Äk *puļli sõn* = *puļ*.

⁵ Teisalt võiks eri keeltes ja eri murretes oletada paralleelseid arenemisi 'täkut-varss' > 'Bulle' ja 'täkut-varss' > 'jäär'.

⁶ Paiguti siiski püsimas pisut differentseerunud tähenduses 'noor lõikamata härg' (Ju).

on *sõn* juba täiesti tundmatu. — Kolmas nimetus *värs* (lähtekuju alas. *verse*, saksa *Färse* 'das noch nicht trächtige erwachsene Rind', millega sugulane on saksa *Farre* 'unverschnittener Ochse, Stier'), tuntud nähtavasti ainult eP-s¹, esineb harilikult küll tähenduses 'noor sõnn, härrik-mullikas' (Torm ['noor, 1—2 a. pull'], Tor ['noor 2 a. pull'], Kihn, Hag, (?) Kuus, Põlt jne.), kuid mitmeis paigus on see — isegi vanema rahvapõlve kõnes ja mälestuses — täiesti sünonüümne sõnale *sõn* (*puļ*): Kāi, Phl, Ris, Vänd (*nōi vārs, vanā v.*); tähenduse arenemise kohta vt. lk. 50, alamärkus 3. Kus *vārs*-sõna kõrval aga ka *sõn* või *puļ* (*puļ*) esineb, on tunda kui tähendaks eelmine vähemat looma, õieti siis talurahva (maatõugu?) sõnni, teine aga suuremakogulist, mõisa ja linna pulli (nõnda näit. Phl)². — EL äärmises kagus, kus *sõn* sõnal on muu tähendus ('täkut-varss' või 'jäär') ja kuhu *puļ* omal rännakul pole veel jõudnud, tarvitatakse *hārg* (Räp) ~ *hārg*, *hārg* (Set) niihästi tähenduses 'Ochse' kui ka 'Bulle, Stier'.

31. 'Génisse', 'Sterke, junge Kuh (vor dem Kalben)'.

Tarvitusel on kolm nimetüüpi: 1. eP *mulīkkas* g. -*ķka* ~ *mullik* g. *mulīga* ~ *mulīkkas* jne.; — 2. eP mandri lääneosas *pūl* g. *pūla* ~ *pūla* g. *pūla*; — 3. eS *ohvā* g. *ohvā* ~ *ōhvā* g. *ōhvā* ~ *ohū* p. *ohva*, eL *ōhvākkēņē*, *hōhv*, eP mandri idaosas *ōhv* ~ *ōhva* ~ *ōhvīk* jne. Vt. kaartisid lk. 51, 54.

Tüüp *mulīkkas* esineb nähtavasti üldestiliselt³, kuid harilikult pisut avaramas tähenduses 'junge Rind (im zweiten Jahre)', kusjuures vahet tehakse *lehmā-* (*lehmik-*) *mulīkkas* ja *āriā-* (*ārik-*) *m.* vahel. Kohati esineb ometi *m.* ilma eelneva lisasõnata tähenduses '2-aastane, veel poegimatu lehm': nimelt Hrm (Jū, HJn, Jõe, Kuus), Jm (Am, Koe, Pee), paiguti Virm (VJg), TrmP (Lai) ja ViljMP (Põlt). Sugulasi on sel sõnal ka muis lms. keeltes: vadjJ *muli lehm* 'sarvedega lehm', vadj. *mullikaz* 'noor härg', s. *mulli* ~ *mullikka* ~ *mullukka* ~ *mullinen* 'bos juvenis, junges Rindvieh', *mulli-varsa* 'pullus equi anniculus', karj. *hārān-mullikka* 'hārānpylly, kuperkeikka'. Ahlqvist, Kulturw. 4, peab seda sõna laenuks rootsist (rootsi murd. *mulle* 'tjur [Bulle, Stier]', vt. Rietz, Sv. Dial. Lex. 447), mis sõna E. Hellquist, SvEtO ei tunne.

¹ Negat. teat.: Kark, Hel, TMa, Tarv, Set, Hā.

² Toris ometi s. '1 aast. pull', v. '2 aast. pull'.

³ Negat. teat. siiski: TMa, SetL.

Sõnakuju haruldus rootsis ühelt poolt, teisalt aga *mullikkas* ~ *mulli* tüübi laialdane esinemine eestis, soomes, karjalas ja isegi vadjas teeb selle etümoloogia väga küsitavaks. Ed. Ahrens oma grammatikas (a. 1843), lk. 121, tuletab selle sõnast *mullu* (Set *muluu*) 'im vorigen Jahre', vrd. veel (Wied. Wb.) *mulline*, *muldine*, *muldne*, *muldune*, *mullune* 'vohrjährig, vorigjährig', s. *muuloin* 'zu einer andern Zeit, ehemals', harva ka 'auf andere Weise', *muulloinen* 'ehemalig', murdeti veel *muilloin*, *mulloin*, *muulloisti*, *muullosti*, *muulasten* jne. (A. Jännes, Suomen partikkelimuodot 72), aun. *mulloin* 'viime vuonna', *mulloine* 'monen vuotinen', mis kõik on ilmselt tuletised tüvest *mū* (eK *muu* 'anderer, sonstig, übrig', s. *muu* 'ein anderer'). Seega tähendaks siis **mullikka* > *mullikka* algsest üldse 'mineval aastal sündinud, teist aastat käivat looma' (vrd. eriti aun. *mulloine* 'mõneaastane', s. *mullivarsa* 'aastane varss'), olles aga spetsialiseerunud peagi tähenduslikult veise (veel praegu Rõi j. m.: *mullik* '1-aastane veis, kes kevadel esimest korda läheb välja'), murdeti aga üksnes lehma kohta.

Nimetus *pūl* g. *pūla* (Gö.s. 268: Junge kuh / (juvenca) *pūhl*; Wied. Wb. tunneb ka g. *puulu*, dem. *puulakene*, *puulukene*¹) põlveneb vist, nagu varemalt arvanud olen (EKirj. XV 334—5), gootikeelsest² *fula* 'Füllen, Fohlen'; tähele pandav, et see muistne germ. jaen piirdub praegu veel ainult eestiga, siingi õige väheldase alaga. Tähenduslikult vrd. Set *sõn* 'täkut-varss' ja eP *sõn* 'pull', mrd. *lišme* 'hobune' ~ e. *lehm* 'Kuh', e. *hārg*, *āro* 'Ochse' ~ le. *žirgas* 'Ross', saksa *Sterke* 'junge Kuh' ~ tirooli *sterch* 'Zuchteber' ~ baieri *sterch* 'Zuchtwidder, -eber' (vt. Weigand, DW s. v. *Sterke*) jne. Sõna esineb õige ümarmkujulisel alal, kus ka *mullikkas* ~ *mulikkas* on tarvitusel, viimane aga üldisemas tähenduses 'noor veis' (MarH-s siiski ainult *mulikkas* 'Sterke', RidV-s *pūl* kõrval ka *mulikkas* 'Sterke', Lih-s ainult *ohetti* *mulikkas*).

Et sõna *õhv* (J. GutsL.: Stärcke juvēca *õw* / *a*) on varemalt olnud ülddeestiline (s. t. esinenud ka Pm-l, Lm-l, Hrm-l, Jm-l, VirmLä-s ja ViljMP-s³) tõendab selle derivaadi *õhviiti* ~ *õheiti* ~ *uheiti*

¹ Vanemas kirjakeeles (eriti piiblis) õige harilikult esinev sõna.

² Rootsi ja norra *fole*, msk. *foli* on endi vokalisismi tõttu kaugemal.

³ Selle sõna on hävitanud neist murdeist küll vist häälikseaduslik *v* > *o* või *v* > *u* (vrd. *kahva* > *kahā*, *kahū*, *ahvarva* > *āhārva*-, *vahva* > *vahū*) neisamus murdeis, mis teatava homonüümsuse tekitas *õhk* g. *õhū* sõna nõrgatüveliste käänetega. Ja kui sel alal ka paiguti (Srm, Muh, Hm) *õ*. püsima on jäänud, siis nominatiiviks üldinenud genetiivi kujul *ohvā*, *õhvā* (ainult Rõi-s *ohū* g. *ohū* p. *õhva* '2-aastane, veel lüpsile tulematu lehm').

jne. '(kuni) kaheaastase lehmanna' (*lehm* õ *ohetti tõnd* 'lehm on kaheaastaselt vasika toonud', Kull) eksistents ülalnimetatud piirkonnas, osalt ka Gõs. 268 esinev: Junge kuh / (*juvenca*) *puhl* / *õhha*. Vasteid on sõnal ka sugukeeltes: li. (S-te) *õuv*, *õuv*, (Sj.-Wied.) *ev* 'eine Kuh, die noch nicht gekalbt hat', vadj. (Ahlqv.) *õhva* 'qwigā', s. *hehvo* g. *hehvōn*, (analoog. k-ga) *hehko* g. *heh(v)on*, *hieho* 'junge Kuh, Quene' (nende kõrval esineb ka teine nimetus *lähtemä* id., vepsL *lähtäm* 'õhv'). Thomsen, FBB 146, on arvanud selle sõna rinnastust le. sõnaga *asžva* 'Stute' häälikuliselt küsitavaks, kuid hiljem on H. Ojansuu, Vir. XII 33—5, pidanud ometi võimalikuks *õhv*, *hehvo* sõna põlvnemist *asžva* vanemast kujust *eschva* (*ešva*), kusjuures sõnaalguline *h*-soomes (ja setus ning Lutsi murdes) oleks seletatav *h*-hääliku enneaegse artikulatsiooniga (vrd. s. *iha* > *hiha*), ja s. *hiehvo* < **hēhvo* esimese silbi pikk vokaal oleks sekundaarne (vrd. *hahka* ~ *haahka* jne.). Olgu tähendatud siiski, et oma teosesse LSBK ei ole kadunud uurija seda etümoloogiat mitte paigutanud ja on jätnud selle isegi nimetamata lk. 3, 2-s alamärkuses; kas ehk kahtluse tõttu selle tõelikkuses?

Kõige ülalesitatu põhjal võiksime nende kolme nimetuse kohta vanemas eestikeeles rekonstrueerida järgmise tähendusliku vahekorra: *m*. 'noor, mulluaastane veis', *p*. 'varss (?)' (> 'Sterke') ja *õ*. 'noor (2-aast.) lehm', 'Sterke, Quene'.

32. 'Bélier', 'Schafbock, Widder'.

Teatava keelkonna eri keeltes ja teatava keele eri murretes on õige harilik nähtus 'emalamba', 'kohitsetud isalamba' ja 'kohitsemata isalamba' nimetuste segimine, nende tähendustes teatav vaheldus, nõnda ka üldisemalt teatavat tõugu kodulooma nimetuse ülekandumine teisele tõule, vrd. lad. *ovis* 'lammas' ~ müs. *ouwi* 'Mutterschaf' ~ le. *ávinas* 'Hammel, Bock, Schafbock', lad. *aries* 'Widder' ~ le. *éras* 'Lamm', alb. *beṛ* 'Schaf' ~ algsL. *baranū* 'Widder'; saks. *Bock* 'das Männchen der Ziege, der Gemse, des Rehes, Schafes', rootsi *basse* 'Borch, Eber, grosser Ochse', skr. *hudu* 'Widder' ~ *hunda* 'Widder, Hausschwein', vrd. näiteid lk. 53. Samalaadilisi semasioloogilisi vaheldusi leiame, nagu allpool selgub, ka eestis tarvitusel olevas 'kohitsemata isalamba' nimestikus: 1. eP *jár* ~ *járās* ~ *ëär* ~ *jár* jne., 2. eP *pās* g. *pāšsū* (~ g. *pāšsā* ~ g. *pāssi*) 3. eL, eP *sõn*

murd. *bäss* 'gumse (Widder, Schafbock)' (vrd. H. Streng, NRL 177—8), msk. *bessi* ~ *bassi* 'Bär', *valbassi* 'Wildschwein', roots. murd. *bjässe* 'Bär', vanem taan. ja roots. *basse* 'Wildschwein', roots. murd. *basse* 'Borch, Eber, grosser Ochse, schwerer Kerl, penis', nüüdne norr.-taan. *basse* 'ein grosses männliches Tier, ein schwerer Kerl' (vt. Falk-Torp, NDEtWb s. v. Basse). — Ka e. *päs*-alal näikse olevat eksklaav (Tormas on *päs* vist tundmatu): Kod (Kett.) *päs* 'Bock'. Võimalik, et siia kuuluvad ka, muutunud tähendusega: HäO *päs* (g.?): *mis seukke nd mõni mäs, va päs ikki on* (laisa inimese kohta), *juskü päs, mitte midagi ei sa ära tehtud* (halvasti töötaja kohta), Kark *päs* g. *pässä* 'väike kangus inimene', Wied. Wb. *pässu* (s) 'fetter, junger Huhn'. Selle sõna niivõrd laialdase esinemisala tõttu ei või kuidagi oletada selle laenamist eestisse soomest.

Peaaegu terve eL ja viimase ning *jär*-ala vahelised eP murded tarvitavad 'vervex nondum castratus' tähenduses ka *sõn* või *sõn-ojnäs*, samuti kui liS *sonn* 'Schafbock'. Nimetatud *sõn* - sõna tähendus on aga kord varemalt (algs.?) olnud arvatavasti laiem, '(suguvõimeline) isane loom' (veel varemalt vist aga 'varss'), mis aga eesti eri murdeis, kui ka lähemais ja kaugemais sugukeeltes on kitsenenud, spetsialiseerudes ainult teatavat tõugu (kohitsemata) isalooma tähenduses, vrd. eP *sõn* 'Bulle, Stier' (vt. art. 'Taureau') ~ Set *sõn* (~ *señ*) 'noor täkk, täkut-varss', SA, Kr 'täkk' (Kallas, KrM 32; vt. art. 'Cheval entier') ~ s. *sonni* 'Stier, Bull' ~ tšer. *tsama*, *tšoma* 'junges Hengstfüllen' ~ sürj. *tšän* 'varss' jne. (vrd. ka H. Paasonen, Vir. XIX, 59, Beitr. 148). — Tm ja Viljm *ojnäs*-tüüp tähenduses 'Widder' (J. Guts. l.: Wider *aries õinaš* ja Bock / Aries *õinaš*; ka Gös. tõlgib saksa Bock, Widder ja Hammel kõik sõnaga *oinaš*) võib tagasi minna ka algkeelde (le. *ávinas* 'Hammel' ja 'Bock'), vrd. selle sõna mõlemaid tähendusi ka muis sugukeeltes.

Paiguti, õige harva¹, leidub eL murdeis ka *päri* (g.?) 'jäär' (Har, Lu) ~ *päri-ojnäs* 'jäär' (Ran, KamR, Vö), 'noor oinik-tall, kes kärisevalt, halvasti määgib, (nalj.) inimene, kes halvasti, kähisevalt kõneleb' (SetK, Röp) ~ *päri* '(?) oinas' ([hv] PuhK). Sugukeelte pool näikse side-med sel sõnal puuduvat. Kas ehk võiks seda sõna ühendusse seada msk. keelekujuga *fâr* 'Schaf', millest põlvneb praegune roots. *får* id. (vt. Falk-Torp, DNEtWb s. v. Faar)?

¹ Sõna puudub Wied. Wb.

Ülalesitatust selguks 'Schafbock, Widder' nimestiku ajalooline areng umb. järgmiselt: eesti erielu algul algs. pärandusena eP läänes (resp. nende eestlaste murdes, kes hiljem Eesti lääneosasse asusid) tüüp *jār*, eP idas (resp. eestlaste keeles, kes hiljemini Eesti kirdeosas püsimisajad) tüüp *pās*, paiguti aga eP-s (ka eL-s?) tüüp *oynās* nii kohitsetud kui ka kohitsemata isalamba tähenduses; suuremas osas eL-st aga (algs. aegne laen msk. keelest?) *pāri*; alles võrdlemisi hilisemal ajal oleks ses tähenduses nende sõnade rinnale seltsinud eL-s *sōñ* ('jäär' < ? 'suguvõimeline isane loom').

33. 'Agneau', 'Lamm, Lämmchen'.

Lambatalle nimetustena on tarvitusel: 1. tervel eP murdealal, samuti eL murdealast Pm-l, Viljm-l (Kark, Hel), Tm-l *tal* g. *taille*¹ ~ *talle* g. *talle*² ~ *tallekkajne*³ ~ *tallekkene*⁴; — 2. eL idapoolses osas (Tm, Võrm, Set) *vūn* g. *vōnā*⁵ ~ *ūn* (SA), dim. *vōnākke*⁶ ~ *vōnākkene*⁷ ~ *vōnākkene*⁸ ~ *hōnākkene*⁹ ~ *ōnākkene*¹⁰ (Gutsl.: Lamb *Wonafenne*), eP-s aga ainult Kod-s *vōñ* g. *vōñnā*. Vt. kaarti lk. 54.

Sõna *tal* g. *taille* (Stahl, LSp. 678: *Talleb* 'Lämmer') sel kujul ja ses tähenduses on tuntud ainult eestis. Siiski ei saa seda ühendamata jätta s. sõnaga *tallo* g. *tallon* 'einjähriges Schwein', 'ärsgammalt svin, mindre svin i allmänhet'. Mõlemad kuuluvad arvatavasti s.-ugri deminutiivse *i*-suffiksiga tuletatud sõnade hulka, vrd. e. *kuk* g. *kukkē*, s. *kukko*, murd. *kukkoi* ~ *kukkō* ~ *kukko*ⁱ, ing. *kukkoi*, aun. *kukkoi*, veps. (Ahlqv., Bas.) *kukoi*, *kukei*¹¹. Küsitavaks jääb ainult, kumb tähendus on sel vähemalt algsome ulatuval e.-s. sõnal algupärane, 'noor lammas' või 'noor siga'. Võimalik, et mõlemad lähevad tagasi esialgsesse tähendusse 'noor, kuni aastane koduloom'. — Samuti algsoomeline on e. *vūn* (< **voōna*-) ~ *vōñ* (< **voṭna*-), vrd. li. (Sj.-Wied.) *uoni* ~ *uoñ* *pūoga* 'Lamm', vadj. *vēdna*, *vuodna*, vadjJ *vēdn* 'tall', s. *vuona*, *vuonna* 'Lamm, junges Schaf', kärj. *vuona*, *vuonna*, *vuorna* id., aun. *vuonu* 'vuona, karitsa', veps. *vodn* 'lambatal, voonakene'. Tugevaastmelise kuu *vōñ* esinemine Kod-s lubab arvata selle laialdasemat ula-

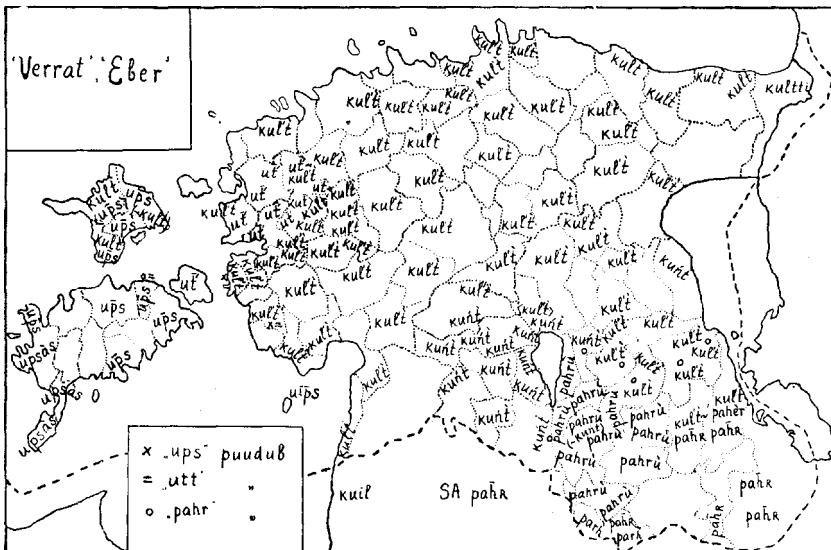
¹ Srm, Muh, Hm, Lm, Pm (ka Hall, Kark), Hrm, Jm, Virm, Viljm (ka Hel), Tm (ka TMaVe). ² VNgK. ³ Vaiv. ⁴ TMaVo ('suurem, vanem tall', seals. *vōnākkene* 'väike tall'). ⁵ Sau, Põ, SetO, SetL. ⁶ Ran, Rõn. ⁷ Puh, TMaVo, Lu. ⁸ Võ, Rõp. ⁹ HarM. ¹⁰ SA.

¹¹ Vrd. M. Rapola, Kantasuomalaiset pääpalnottomain tavujen i-loppuiset diftongit suomen murteissa, lk. 40 jj.

tust varemalt eP-s, nimelt ida- ja kirdeosas. Sõna on teatavasti peetud laenuks balti poolelt, kusjuures substraadiks on oletatud le. *õгна-s (H. Paasonen, Vir. XXI 11—3)¹.

34. 'Verrat, Eber'.

Kohitsemata sea nimetusi on eesti keelealal tarvitusel neli: 1. saartel *ups* g. *upsä* (Hm) ~ *ups* g. *upsü* ~ *upsäs* g. *upsa* ~ *uips* g. *upsi*; — 2. õige piiratud alal, ainult Muhus ja kohati Lm-l *ut* g. *utti*; — 3. edela-Tm-l, Võrm-l, Set-s ja SA-s *pahrü* g. *pahrü* ~ *pahr* g. *pahrü* ~ *parh* jne.; — 4. kõige laialdasemalt, üle terve järelejäädud keeleala *kult* g. *kuldi* (põhjapool) ~ *kunt* g. *kuñdi* (lõunap.). Vt. kaartisid lk. 54, 59.

Neist viimane, *kult* (Gös. 373: *tuft*), on hiljuti osutatud (M. Vasmer, EKirj. XIV 346) germani laenuks (alg-germ. *gulti*-); *kunt* oma *n*-ga on sekundaarne arend (*l* ~ *n* kohta vrd. *leil* ~ *lein*, *taldrék* ~ *tandrek*, *kamssol* ~ *kamsson*, *matterjal* ~ *matterjan* jne.). LiS *kuil* on sellevastu laen lätist² (*kuilis*, vrd. Thomsen,

¹ Peale nende nimetuste on ses tähenduses lähemais sugukeeltes veel tuntud: s. *karitsa* - *kari* g. *karin* 'agnus, Lamm', vadJ *karits* id., karj. *karitsa* 'menneent. toisenuotinen lammast'; vepsL *uhi* (vrd. s. *uuhi*) 'talleke'.

² Ka Gös. sõnastiku lisamärkustes (Animadversiones & Supplementum) esineb lk. 123 kohta: Bär (ungeschnitten Schwein) *tuft* / *Ruñfi*. See läti laen näib olevat nüüdsest keelest kadunud.

FB 190), vadja *kullr* 'verres, kult' on aga ühenduses soome sõnaga *kulli* 'penis, membrum virile' (täenduslik arenemine vadjas osalt e. *kult* sõna mõjul?), millel sidemeid võiks ehk olla järgmise balti sõnaperega: läti *kule* 'ein kleiner Sack, Brotsack, Tasche, Reisebündel, der Netzbeutel', leedu *kulis* 'die Hode, der Hodensack', 'der Sack am Fischergarn', 'ein lederner Sack oder Schlauch' (vrd. ka EK I 141).

Ka ainuliselt eL-line *pahrü* (J. Guts1.: Eber *Parro*)¹ on saadud võõrsilt. Selle algupära on seletatud kolmelt: a) le. *pàrszas* 'ein männliches (verschnittenes) Schwein' (N. Anderson, Wandl. 240), b) germ. **farha-z* (Y. Toivonen, Vir. XXIII 106), c) saksa murd. *barg, barch* 'porcus, porcus castratus, verres', müs. *parch* jne. (ibid.). Kõik kolm seletust näikse olevat ühte viisi tõenäolikuks. — Varemalt on p. vist ka laiemalt (eP-s) esinenud, nagu tunnistab Gös-1 164 leiduv, vististi põhjaeestiline kuju *parro* 'Eber' (kui see mitte J. Guts1. sõnastikust pole võetud). — Saartel esineva tüüp [1]-ga (juba Gös. 164: Eber / *upš*; 373: Eber / (verres) *upš* / *hupš* / *kult*) on vist rinnastatav liLä (Kett.) *vepš* 'kult' ~ (Sj.-Wied.) *üpsa* 'Eber' ja arvatavasti ka liL (Kett.) *epkáz* 'orikas (?)' ~ (Sj.-Wied.) *epkas* 'Eber'. Sõna etümoloogia on tumedavõitu. Võimalik, et *upš* mingis ühenduses on järgmiste sõnadega kirdepoolseis lms. keeltes ja tšeremissis: s. *uve* pl. *upeet* 'hingst, tjur, gumse', *viedä tamma upehille*, karj.-aun. *uveh* pl. *ubehet* 'Hengst', vepsL *ubeħ* ~ *ubeħ* 'täkk', tšer. *ò-žə* 'Hengst' (Wichmann, TšerTW 78), sürj., votj. *už* 'Hengst'. — Samuti hämar on Muh ja põhja-Lm *uť* g. *utti*. Wied. Wb. ei nimeta tähendatud sõna veel mitte. Praegune vanem rahvapõlv tunneb seda ometi kas vanana (veel praegugi hariliku) sõnana (kuna „kult“ on täiesti tundmatu) või jälle (põhja-Kull) uuema *kult* kõrval juba vananenud sõnana. Samuti tõendab *uť* esinemine põhja Lm mandrist niivõrd eraldatud saarel kui Muhus, et sõna pole mitte kõige uudsem kujundus. Teisalt *kult*-sõna leidumine ainulisena RidE-s² lubab oletada, et see viimane ala varemalt muu *kult*-alaga, vähemalt LNg ja KullP kaudu, oli seotud. Arvatavasti on sõna *uť* olnud algselt interjektsioon, vrd. loode-Eestis tuntud *utsi-utsi!* millega sigu tõrjutakse (Käi), ja Wied. Wb. *hufš* g. *hufsi*, *hufš* g. *hufsa* (kd [= lastekeel]) 'Schwein;

¹ Sama sõnaga on ehk võrreldav eP keelealal, HåO ligi esinev kohanimi *Paru* talu.

² Nähtavasti terves Ungru vallas Ridalas.

— (Zuruf um Schweine zu scheuchen); *hutsi!* '(um zu scheuchen, bes. Schweine)'.

Seega näikse eestikeel, algsoomest erinedes, juba vanema pärandusena kaasa toonud olevat kolm eri nimetust 'verres' tähenduses: praegused *kult*, *uõs* ja *pahrù* (viimane varemalt vist laiemal alal), kuna *uõ* näikse olevat kujunenud hiljem, eesti erielu aegu.

Nimetatud nelja sõnaala randemail on harva märgata, et kaks samas paigas kõrvuti esinevat sõna oma tähenduses differentseeruksid. Ainult Em kohta on teateid, et *uõs* tähendab 'noort kult', *kult* aga 'vana kult'.

35. 'Chien', 'Hund'.

Koera üldnimetustena on tarvitusel ainult kaks sõna: 1. eP *koer* g. *koerä*¹ ~ *kòer* g. *kòerä*² ~ *kuër* g. *kuerä*³ ~ *koëra* g. *koëra*⁴, [tähenduses 'kelm' *kòir* g. *koirä*⁵], Wied. Wb. järgi ka *koor* g. *koora* [I [=saartel]; — 2. eL *peni* g. *peni*⁶ ~ *pini* g. *pini*⁷. Vaata kaarti lk. 54. Nende kõrval esineb muidugi veel teatav arv spetsiaalnimetusi, mille lähem eritlus käesoleva töö ülesannetesse ei kuulu: *kuõs* g. *kufsù* ~ *kutsikkas* ~ *kutsù* ~ *kuõts* jne. 'Hündchen' (millel vasteid on pea kõigis Ida-Euroopa keeltes, vrd. Schrader, Reall. s. v. Hund); *raõ* g. *raõkõ* ~ g. *raõki* (eP) ~ *raõ* g. *raõkà* (eL) ~ *raõ*, *raõkõkõkõ* (eL) 'väike koer' (vrd. msk. *raõki*, unorr. *raõka* 'Hund'); *kraõts* g. *kraõtsi*, esialgu 'valge kaelavöödiga koer', siis üldse 'koer' (halvakspanevalt), 'karjakoer'; siis veel emase koera nimetused *haõ* g. *haõtà* (eL), *lõõtà* jne.; jahikoerte nimetused *aoõjas* ~ eK *haõjas*, *urõ* ~ eK *hurõ* (laen venest), *taks*; Wied. Wb. esinev *koonukas* 'der Hund' jne.

Tüüp [1] (Gös. 245: Hund / *Rõijr*; puudub J. Gutsi-l) esineb tähenduses 'Hund' terves eP-s, kuid eL alal ka Pm ja Viljm eL osades, Helmes siiski uuema, nüüd juba hariliku sõnana, endise, vananeva *peni* kõrval, ja lisaks veel TMa-s, kus *p.* praegu isegi vanema põlve keeles täiesti tundmatu. Mujal eL-s leidub aga *koer* ~ *koir* tähenduses 'kelm, üleannetu' (adj., subst.): SanP *riõkà oõmà koerä*, SetO *laõs lãõ koirast*, *koir mõs* jne., kuna tähenduses 'Hund' on

¹ Srm, Muh, Hm, Kihn, Lm, Pm (ka Hall, Kark), Hrm, Viljm (ka Vilj, Pai, Tarv, Hel), Tm eP osa. [Tähenduses 'kelm': Tm eL osa, Võrm]. ² Vig, Märj. ³ Ju, Jm (Amb jne.), Virm (Sim, VMa, VJg, VNg), Torm. ⁴ Vaiv. ⁵ Puh, Set. ⁶ KodA, Puh, Nõ, Kam, Võ, Ran, Rõn, San, Hel [v]. ⁷ Võrm, Set, SA.

tarvitusel tüüp [2] (J. Gutsi.: Hund Penni), mis eP-s tuntud on üksnes liitsõnas (eK) *penikoorem* (hääld. haril. *penigorm*; juba Gös. 292: meile / [milliare] *pennetfoorm*)¹. Sõna *koer* ~ *koir* eL-s on peetud laenuks eP-st (Kettunen, Kod. Kons. 128), mida toetaks ka selle põhjaeestiline vokalism; teisalt võiks siiski arvata koer-sõna eP-algupära ainult seal, kus ta esineb tähenduses 'Hund' (Kark, Tarv, Hel, TMa) ja kus *peni* paiguti püsinud on veel liitsõnas *peninuk* (Kark), kuna aga oi-diftongiline (Puh, Set) *koir* 'kelm, üleannetu' võiks olla ka vanema järje esindus (San, Rõu *koer* oleks siis eP laen ainult foneetiliselt), ja selle vanem tähendus 'Hund' oleks eL-s ununenud. Et viimaks nimetatud tähendus sel sõnal on juba algsoomeline, tõendavad muud lähemad sugukeeled: vadj. *koira* 'Hund', veps. *koir* id., karj. (Kuj.) *koira* id., *rikki koira* 'sülekoer', aun. *koiru* 'koera', s. *koira* 'Hund', 'hündischer Mensch, Schweinehund'. Esialgselt on see arvatav derivaat (vrd. lpK *kuji* 'Ehegatte' jne.) tähendanud vist üldse 'isast looma', nagu s. *koiras* g. *koiraksen* 'Männchen bei Tieren' ja kaugemate sugukeelte (sürj., vog., ostj., ung., sam.) vasted osutavad (vt. Setälä, Stufenw. 36, 119; Paasonen, Beitr. 52). Sellevastu eL *peni* praeguses tähenduses 'Hund' ei ole mitte ainult algsoomeline, vaid palju vanemgi, ulatudes isegi uurali aega: li. *piñ* 'koer', vadj. *penikka* 'koerakutsikas', vadj. *peni koir*, *penik*, s. *peni* ~ *pena* ~ *penttu* ~ *pentu* ~ *penu* ~ *penikka* 'catulus l. catellus canis, vulpis, lupi et ursi', 'Raubtiers Junge' (Renv.), 'junger Hund' (Paasonen), lp. *bæna* (Setälä, Stufenw. 4), tšer. *pi*, *pi*, *pij* 'Hund' (Wichmann, TschTW 83), sürj. *pon* 'Hund' jne. (Wichmann, Wotj. Chr. 97), ung. *fene* algselt 'Hund', sam. *wueno*, *bān*, *bū* 'Hund' (Paasonen, Beitr. 96). — Nõnda on siis algsoomes ja hiljem ka algsoomest eralduvas eestis kaks koera-nimetust esinenud kõrvuti (kusjuures võimalik, et *koer* ~ *koira* sõnal püsis esialgu veel 'isase koera' tähendusvarjund), milledest eP endal säilitas *k.* (*p.* ainult sõnas *penikoorm*, *penikõrm* < **peninkulma*?, vrd. s. *peninkulma*), eL aga *p.*, võimalikult aga ka *p.* ja *k.* mõlemad.

36. 'Loup', 'Wolf'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP *hunt* g. *hundi*² ~ *uñt* g. *uñdi*³ (~ g. *undi*⁴) ~ *untti* g. *uñdi*⁵ ja 2. eL (harva ka eP) *susi* (~ *susi* ~ Hel *soè*) g. *soè* (~ Torm, Kod g. *sudè*) p. *suñ*. — Neist

¹ J. Gutsi.: Meilewege *Pennetfoorm* / a.

² Phil. ³ Hrm, Jm, Tm eP osa, Puh (~ *susi*). ⁴ LmL, Pm, Srm, Muh. ⁵ Vaiv.

esineb eelmine ainult eestis ja on uuem laen germani poolt (vrd. saks. *Hund*, roots. *hund*), mida on hakatud eP-s (kohati ka eL-s: Lu *hūnt* = *suzi*) tarvitama algselt vist ebausueufemistliku nimetusena¹, vrd. e. (Wied. Wb.) *paju-vasikas*, *kõrve-kutsikas*, *metsakutsikas* 'Wolf', SA *mõtsalind* = *suzi*, iiri *cú allaid* 'hunt' (algselt 'metsik koer'), kuna algsoomest päranduv *susi* (s. *susi*, li. *suiz* ~ *su'z*, vadj. *susi*²) on eP-s üldisemast tarvitusest kadunud, jäädes püsima üksnes veel järgmiste riisemetena: 1) eP-s õige harilikus kirumissõnas *susi siñd sõgū!* Mih [hv?] *susi* ~ *uñt*, Kihn ainult sajatuses *kurātti susi sa olõd!* Muh j. m. *sū must nāgū suñti siñtaayk*³ (vrd. allpool *suñti-ialga* ~ *soē-i.-a.* ~ *susi-i.-a.*), TormL *susi* ~ *sudi* ~ g. *susi* (g. *sudē*) p. *susi* 'kurikavala, salatigeda inimese nimetus', *sudē-purikkas* 'hundikurikas, hundinui (taim)' jne.; 2) piltlikult ka teatava püstandaia⁴ nimetuses: Kos *susi-aēd*, JuKa, JuKu *susi-ialga aēd*, JuM *susi-ialg*, RapJ *susi-iala aēd* ~ *susi-ialg*, Ris *soē-selga aēd*, Tor *suñti-ialg-aēd*, KullT *suē ialga pañdod aēd*, Märj *suē-ialg-aēd*, Vig *suē-ialg*, *aēd o suē-ialges*, Vel *suē-vaļļā-aēd*, Phl *soē selga aīd*, Kāi *suē selga aīd*, Amb *aēd oñ soē selga ülešše lūõdud*, Lüg *suē selgā aīd*, JõhK *suve-selgā aīda tehā* (*suve* vist *suvi* sõna mõjul, vrd. ka Märj *sui-aēd* ~ *suilenē*, sest kõnesolev aed tehakse ainult üheks suveks ehk veelgi lühemaks ajaks), Wied. Wb. *soe-jala-aed*, *soe-selg-aed*, *hundi-aed*, *hundi-selg-aed*; 3) kohanimesdes⁵: *sudē* mägi Tormas, Tuulavere ligi; (?) *soēma* (< **sudēnmān*) talud PJg-s, Mõisaküla ligi; Võlla vallas, Mih ja Aud piiril *soēba* ~ *soēva* küla (< **sudēnpān*? -*pā* > -*pa*, -*ba* > -*va* kohta paiganimedes vrd. *somppa* < **sōnpā* Jõhvis, *laheva* < **lahēnpān*, *kīdeva* < **kividenpān* külad Rid, vrd. ka *kihleppa* ~ *kihleva* küla Aud-s), Kod

¹ Sellest metafoorselt edasi on arendatud tähendused: Amb *kaerā undid* 'teatava kujuline kaera aun, 4 vihku all, 1 peal', (villakraasimise) *uñt* (Räp. *hūnt*) jne.

² Muude lähisugukeelte nimetused on: s., karj. *hukka* g. *hukan*, veps. *hāndikaz*, aun. *roagat'ŕ'su* 'susi', s. *hōkka*, *mehko* (Renv.).

³ Vrd. rhvl. „Suu nigu soe sitamulk“ (VK I. nr. 39, 14)

⁴ 'Kergelt ja kiirelt, ajutiseks karjasmaale, heinamaale, metsa ehitatud kõrge, harv püstandaed, kaitseks suuremate loomade eest', sama mis LNg *tugi-teiba aēd*, mõnes kohas (Wied. Wb.) *hundi-aed*. Nimetatud aed (resp. aia osa) oma kuju poolest tuletab elavalt meelde seisvat (näljast) hunti.

⁵ H. O j a n s u u, MSFOu. XXXV¹⁰ 5 loeb B u n g e, Urkb. V, R. 2978 esinevat Soenpe (a. 1420 ümber) *Soēmpā* < **sudēnpā*. Teatavasti on aga alaksaks kirjaviiis *e* seesugusel juhtumusel eelmise vokaali pikendusmärk, *Soenpe* lugeda seega *sōnpe*, praegu *somppa* - *suombā* (vanemais dokumentides *Sompāh*, *Sompāh*, *Soempe*), s. o. 'soo pea, soõ ots, soo otsas olev paik'.

sudē ādā enām (Kett., Kod. Kons. 106), võimalikult ka ehk *sut-termu* km. Lüg-l, (?) *suſti* k., p. ja nasv Tõs-l, *suſleppa* k. ja m. Hag-s, *suſleppa* p. (nüüd hävinenud) PJg-s. Ka eP (Virm, Jm) rahvalauludes on tarvitusel *susi*: „Sueli võitid sina südame, Rebaselt libeda keele“ (M. Veske, Eesti rhvl. I 47), *Suſſi-fabba fõbba alla* (Neus, EV 42 A 38). Veel Müller tarvitab a. 1600–6 oma jutlustes tallinlastele „*Næliatjet nief fiſſiat Soeth*“ (lk. 200), samuti Stahl, HH 118: „*fünno waiſet lambaleſſet kaitze / eth ep nemat ſe fūſſi* (vrd. lk. 124: *fūwwe* 'suvi') *murray*“, kuid viimasel leidub ka juba tüüp [2]: „*peame ſemperraiſt ſe Põrgkõhauaſe Hunti Kurſko fiſſe ſahtma*“ (LSp. 668) ja Gös. registreerib oma sõnastikus (lk. 474): *wolff* (lupus) *hunt / ſütt. der wolff heulet / Hunt hullub. leht ſa Sütti ees paggo / loijat ſa farro ees... me on hunti Suhs / ſee on hunti perſeſ. Seega võiksime unſ-sõna levinemist ja kodunemist eP murretes asetada umb. XVII as. keskpaika; võimalik, et *susi*-sõna hävinemist eP kõnekeeles on eriliselt jõudustanud selle gen. ja akus. ühtesattumine (peale $\delta > 0$) sõnaga *soē* 'warm', mis tekitas kõnes sagedasti arusaamatusi (*soē pesà, soē nahk, s. poē* jne.)¹*

37. 'Blaireau', 'Dachs'.

'Meles vulgaris' on eestis tuntud peaaasjalikult kahe nime all: 1. eP *mår* g. *mārā*² ~ *miår* g. *miārā*³ ~ *meår* g. *mearā*⁴ ~ *miår* g. *miarā*⁵ ~ *miårkaru*⁶ ~ *mäür* g. *mäürā*⁷ ~ *möürā* (~ *möürā*)⁸ ~ *möür* g. *möūra*⁹ jne., eL läänes (Pm, Viljm) ja osalt põhjapoolseil servil *mägēr* g. *mägrā*¹⁰; — 2. eL murrete enamikus *kähr* (~ *kähr*) g. *kähri*¹¹ ~ *kähr* (*kähr*) g. *kähri*¹² ~ *kähr* g. *kähri*¹³ ~ *kähr* g. *kährü*¹⁴ ~ *kähri* g. *kähri*¹⁵ ~ *kähr* g. *kähri*¹⁶ (Wied. Wb. tunneb *kähr* g. *kährü* [d] kõrval ka *kähr* g. *kähra* [SO = Tm põhjaosa]; Hupelil ainult *kähr* g. *kähri* [d]). Vt. kaarti lk. 54. — J. Gutsli puuduvad mõlemad sõnad. Ka Gös-le on nad tundmatud, nende asemel esineb: *Dachs / MeßSigga* (lk. 155), nõnda praegugi veel

¹ Sama homonüümsus takistab praegu eK ja eP *soē* 'warm' sõna edukamat tungimist eL alale (kus *suſi* g. *soē* 'Wolf') *lämmi*-sõna asemele; ütlused nagu *vällän om soē, tarèn om soē* jne. satuvad kohe oma kahemõtteluse tõttu naeru ja pilke alla, nagu seda eL põhjapoolsete kihelkondade (Nõ, Kam) elanikud tõendavad.

² Ris, Kull, Märj, Vänd, Pee, Koe, Torm. ³ Kihn, Kod. ⁴ HJn, Amb, LaiK. ⁵ SimA. ⁶ Kod. ⁷ SimV, TormA, IisT. ⁸ LügA, LügK, VaivS. ⁹ VaivR. ¹⁰ ViljV, ViljVa, Kark, Hel, TMAKavastu. ¹¹ TMAVo, TMAVe, TMAI, Puh, VöS, VöA, San, Hel [u-m], Pö. ¹² Rõu. ¹³ Rõp. ¹⁴ SetO. ¹⁵ Rani. ¹⁶ Pö.

Tüüp *särmas* (Gö.s. 318: Otter / [lutra Fischotter] *Saramas*) pärandub eestis juba algsoomest¹, vrd. s. *saarva*, *sarva* 'Fischotter', karj. *šoarva* id., aun. *sagarvu* ~ -*vo* 'saarva, saukko', vepsL *sagarv* id., veps. (Set.) *sagarm*, *zagarv* id., liLä *saḡrāb*, liL *sabrikki* id. (li. *särmas* 'Hermelin' näib olevat laen lätist, vrd. V. Thomsen, FBB 81). — Eesti lõunaservas esinev *udraš*, *uṛ* jne. (J. GutsL.: Otter Lutra *Uddraš*), samuti kui liL *ū'dərZ* ~ *ūdər*, liS *ūdr*, on aga V. Thomsen, FBB 234 järgi laen balti keeltest (vrd. lä. *ūdrs*, le. *udrà*, *ūdra* 'Fischotter'). Arvaksin siiski, et e.-li. nimetus on mitte algsoomeaegne, vaid uuem, nende keelte erieluaegne (resp. kõrvueluaegne) laen vanemast lätikeelest, mida osalt ka toetab selle sõna kitsas esinemisala eL-s (eL kujusid *sārva* oma kindlasti algupärasema *v*-ga ja Rāp *sār* g. *sārē* ei saa kuidagi pidada laenuks eP-st, mis varemalt avarama *udraš*-ala² osaliselt üle oleks ujutanud).

39. 'Castor', 'Biber'.

Seda Eestis vististi juba hävinenud looma tunneb praegune rahvapölv ainult ta naha järgi, saksakeelest laenatud nime all *pīber* g. *pībri* (*pībre*). Peamiselt küll sõnastikulistel teadetel on aga esinenud veel kaks vanemat, rahvakeelset nimetust: 1. Hupeli teatel eP-s (ka Hall?) *kobras*³ g. *kobrase* (*kobrakse*; ka Wied.), SaaJ *kobrās* ja 2. Hupeli teatel eL sõnana *majaja*⁴, *majajas* g. *majaja* (ka Wied. Wb.), Rāp-s veel praegu õige vanade mälestuses: *majajās om järvede ja jō siseh*. Varemalle sõnastikkudele (Gö.s., A. Thor-Helle) on mõlemad sõnad tundmatud; ainult Joh. GutsL-l esineb: Biber *Majajaš*. Gösekeni (lk. 139) Biber / *Maršid* / u põhjeneb arusaamatusel: kindlasti on see nimetus sama, mis (Wied. Wb.) *naarits*, *naerits*, *narits*, *naritsas*, *naurits*, *noris* 'mustela lutreola L.' (LNg *naurits*, Amb, Jöh, Iis *narits*, Vaiv *naritsa*).

Nimetus *kobras* on muudes sugukeeltes nähtavasti tundmatu. Ka laenuks ei ole see seni osutunud. Sellevastu on eL *majajās*-

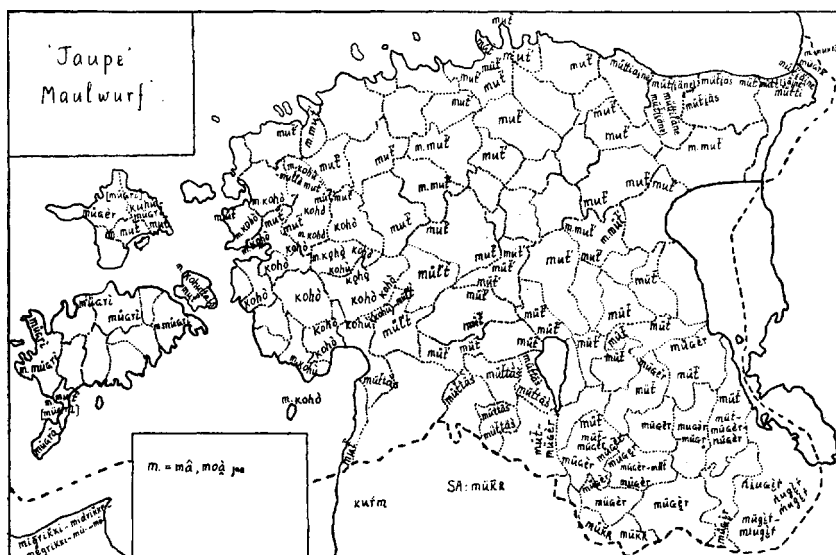
¹ N. Anderson, Wandl. 133 b nimetab veel vasteid isegi lp., mrd., votj., sürj. ja ostj. keelest.

² Viimasele arvamisele siiski vastu näikse kõnelevat J. GutsL-l ainulisena esinev *Uddraš*. — Vaevalt aga kuuluksid siia järgmised kohanimed sügavast Põhja-Eestist: *udrà augūd* 'mülkad Tuhi Lõunasoos, Karusel', *udrikki* m. Kadrinas, *utrea* - *utrida* k. Vaivarūs. Selle elaja põhjapoolne nimetus võib aga siiski esineda kohanimedes: *sārma māgi* Karusel, *sārva māgi* Põlvas jne.

³ Negat. teat.: Kark, Puh, Rõu, Kars, Ans. jne.

⁴ Negat. teat.: Kark, Hel, Puh. jne.

sõnal sidemeid mitmete lms. kui ka kaugemate sugukeeltega: s. *majava* ($\leq$ **majava*) ~ *maja* 'Biber', karj. *majoa* id., vepsL kohanimi *maigärv*, lp. *mägjeg*, mrd. *mjav* (Setälä, Quantitätsw. 29), sürj. *moi* jne. (Wichmann, Wotj. Chr. 83)¹.

40. 'Taupe', 'Maulwurf'.

Tarvitusel on neli nimetüüpi: 1. eP, eL *mul* g. *muŋti* ~ *müt* g. *müŋtä* ~ *müŋjane* ~ *müŋtäš* g. *müŋtä* jne.; — 2. Lm, PmP, Muh *kohü* ~ *kohö* ~ *kohuŋtaja*; — 3. eS *mügori* jne. ~ eL *müger* g. *mügrä* ~ *mükr* g. *mügrä* jne.; — 4. Vänd, Tor *mülŋ* g. *mülbi*, vrd. Wied. *mürk* g. *mürgi* (W [= Lm]) 'Maulwurf', *mürgas* g. *mürka* (O [= Srm]) id. Vt. kaartisid lk. 54, 67².

Neist *mut̃* ~ *müt̃* jne. on muidugi samatüveline kui Wied. Wb. *mutt* g. *muti* 'grosse Latte, Stange zum Umrühren', *muttima* = rudjuma, *mütt* g. *müta* 'Plumpkeule, Störstange (mit einem Tellerchen am Ende, die Fische in's Netz zu treiben)'; 'Stange zum Umrühren (des Kalkes und dgl.)'³, *müttama*, *müttima*, *mütma* 'aufwerfen (die Erde, wie der Maulwurf), aufstören (die Fische mit der Störstange)', vrd. Vilj *müť müttäv*, saks. *Maulwurf* (vare malt *moltwërf* 'mullapilduja, -tuhnija'). Seega pole tüüp [1] siis arvatavasti mitte just vana deverbaal.

¹ Sõnal *majajas* ei ole seega mingit tegu balti laenuga *maja* 'Haus'.

² Kaardile lisada: Saa müttäs.

³ Tähendatud *nista* kutsutakse paiguti *tuBèr* ~ *tūpr* g. *tuBrà*.

Täiesti samast kujutelmast välja mindud on *kohu* ~ *kohutaja* tarvitusele võtmisel tähenduses 'maamutt', vrd. (Wied. Wb.) *kohu* 'Schaum, Gären, Aufblähen', *maa ajab kohusse* '(wo quelliger Boden ist)', *kohutama* 'gären, aufdunsen, sich aufblähen, sich sträuben', *kohundama* 'auflockern, aufblähen, sträuben', *kohutama* 'aufblähen, zum Gären oder Schäumen bringen, auflockern', 'gären, schäumen, sich blähen', 'schrecken, erschrecken, scheuchen' jne., s. *koho* 'pösigt l. uppbläst l. upphöjdt tillstånd', *kohota* 'skumma, pösa, svälla häfva l. resa l. höja sig', *kohottaa* 'göra pösande l. skummande' jne. Sõnakuju *müll* [4] on tume. Selle seletuseks võiks esitada kaks õige küsitavat võimalust: 1) *müll* oleks mingi kontaminatsioon sõnust *müt* ja *muld* g. *müllä*, 2) *müll* < (Wied. Wb.) *mürk* (vrd. *kahvel* ~ Vig *kahver*, *tulp* ~ *turp*, *piideni* täis > *piloeni*, *pilgeni* täis, *urded* ~ *ûlde*, *nurk* ~ eL *nulk* jne.¹), mis omakorda oleks mätateetiliselt kujunenud sõnast *mükr*² (< *mükrä*). Pean viimast seletust tõenäolikumaks. Neile lisaks võiks küsimusse tulla veel kolmas seletusvõimalus, mille peale mu tähelepanu lahkelt on juhtinud prof. L. Kettunen: ühendus ida-soome sõnaga *myllätä* 'segi ajada', vrd. Lönnr. *myllätä* 'böka upp, uppröra, hopfösa, hopröra, stöka, omhvälfä, vända upp och nedd' (vrd. ka e. *möllama*, Kir, Mih, Tor, Vel *müllama* 'lärmen, toben, wüten'?). Kuna s. -lt-line tüvi näikse olevat sekundaarne, suhtuksin sellele seletusvõimalusele siiski kahtlevalt. — Tüüp *mükrä* jätkajad esinevad veel praegugi kahel isoleeritud alal Hm-l, Srm-l, ja eL lõunapoolsemas osas (J. Guts. l.: moll talpa *mügr* / o). Varemalt on see olnud siis kahtlemata üld-eestiline (vrd. ka Gös. 290: *mügtr*), ja läheb ses tähenduses tagasi algsoome, nagu sugukeeled tunnistavad: li. *migrikki*, *megrikki*, *midrikke*³ jne., s. *myyrä*, *myyri*, sl *mükrä* 'Maulwurf' (*myyrätä* 'graben'), karj. *mygrä* id., aun. *mügrü* id., vadj. *māmügrä* id. — Paiguti on m.-sõnal tähendus eestis nihkunud: Phl põhjaosas *müori* 'suur, pika sabaga hall rott, rändrott (?)', Ans *müori* 'rott'.

Kõigist kõnesolevaist nimetustest näikse eestis kõige enam levimisvõimeline olevat tüüp *mut*⁷ ~ *mül*⁷ ~ *müt*⁴.

¹ Vrd. ka L. Kettunen, Kod. Kons. 90—1, 153.

² Läänemaal ametis olev Gös. registreerib selle oma sõnastikus ainsana (lk. 290): maulwurff / *mügtr* / *müggaraf*.

³ Salatsi liivis esineb *kurm* > lä. *kurm*is, *kurms*.

⁴ Muudest lms. nimetustest tähenduses 'Maulwurf' oleks mainida: aun. *moakondie*, aunSuo. *norkka*.

41. 'Souris', 'Maus'. — 'Rat', 'Ratte'.

Kuna kirjakeel, ühiskeel ja suur osa ka murdeist 'muridae' eri liikisid, vähemalt enam tuntud ja harilikka liikisid 'mus musculus L.' ja 'mus rattus L.' nimestikus eraldavad, kutsudes eelmist *ir* (hiir), teist aga *roṛ*, ei sünni seda paljuis murretes mitte. Kohati on nimelt tarvitusel kas ainult *roṛ* või ainult *ir* ~ *hir* mõlema liigi tähenduses. Peale nende kahe esinevad veel mõningad nimetused kas 'muridae' üldnimena või muude alaliikide, peaaesjalikult küll 'mus decumanus Pall. (Wanderratte)' äratähendamiseks. Eesti murretes esinev 'muridae' nimestik on üldse järgmine: 1. *ir* g. *irè*¹ ~ *ir* g. *irè*² ~ *ir* g. *irè*³ ~ *hir* g. *htrè*⁴ ainult⁵ Hrm idaosas, Jm-l, Virm-l, Tm eP osas ja eL osa lõunapoolsemas kolgas (San lõunapoolikus), suuremas osas Viljm-st, Pm kaguosas, Võrm-l ning Set-s, tähenduses 'm. musculus', Set-s selle kõrval ka veel 'm. rattus' (sõna *roṛ* ses tähend. on uuem). Vt. kaarti lk. 54. — 2. *roṛ* g. *roṛti* ~ *roṛ* g. *roṛti* ~ *roṛ* g. *roṛti* üldnimetatud aladel (peale Set ja vist ka Kr, vrd. O. Kallas, KrM 32) tähenduses 'mus rattus', kuid Hrm lääneosas, Lm-l, põhja- ja edelapoolsel Pm-l, paiguti Viljm-l, tervel Hm-l, Muhus ja Srm-l⁶ üldises tähenduses 'mus (musculus, rattus etc.)'. — 3. Tm kaguosas ja Võrm idaosades ning Set-s: *võhr* g. *võhrü*⁷ '(suur) rott', *võhl* g. *võhlu*⁸ 'suur rändrott', dim. *võhrukkene* 'suur pikasabaga rott'⁹, *võhl* id.¹⁰, *võhl-roṛ*¹¹ id., *võhr-hir*¹² id., Võnnu Sulbi *võhv* g. *võhvi* 'suur põõningu rott', Wied. Wb. *võhn* g. *võhni* (d) 'Wanderratte (Mus decumanus)'. — 4. Paiguti Tm-l, Võrm-l, Viljm-l: *jõsik*¹³ 'hiire ja roti üldnimi', *jõsik*¹⁴ id., *jõsik*¹⁵ id., *jõski*¹⁶ id., vrd. Hupel¹¹ 509: Ratte, Ratze *rot* r. d. *jofit*. J [=Jm], Wied. Wb. *jooksikud* '(scherzw.) Kinder, Mäuse, Ratten'. — 5. Väga kitsal alal, vist ainult PilV *peñt* pl. *peñd*id 'väga suured, maa all elutsevad rotid' (= *võhl* ~ *võhr* 'mus decumanus'?). — 6. lääne-Srm-l ja paiguti Hm-l *mügr*

¹ HagK, HagP, Jõe, HJn, Kos, Kuus, Amb, JMd, Tü, Pee, Koe, Rak, VJg, Sim, Torm, Lai, Kod, Äk, TMaVo, KamR, SanM, SanR, SanL; Tor, Päm, Hall, Kark, TarvÄ, Pai, ViljJ, Kõ, KJn, Pil, Põlt. ² Lüg, Jõh, Vaiv. ³ Karl. ⁴ Põ, Ráp, Har, Rõu, Vas, SetO, SetK, SetL. ⁵ Negat. teat. *hiir*-sõna kohta: Rõi, Phl Käl, Em, Kih, Ans, Jäm, Karj, Põl, Muh (tarv. ain.: *süöt-ir* 'kuiv sammalpool, kärnahaigus'), LNg, MarH, Kull, Mih, PJg, Tõs, Aud, Kihn, Vänd, HåO; Ris, HMd, Nis, Hag, Rap, Jü (Lehmja); SJn, HeJJ, TMaVe (tarv. ain. *nahkhir*), TMaL, Puh, Võ, Nõ, SanP, Ur.

⁶ Samul aladel, kus *hiir*-sõna kohta on negatiivsed teated (vrd. alamärkus 5). ⁷ TMaL, KamR, VõA. ⁸ VõS, Ráp. ⁹ KamR. ¹⁰ Põ. ¹¹ SetO. ¹² SetK. ¹³ TMaVo. ¹⁴ San. ¹⁵ KJn. ¹⁶ Vas.

g. *müori*¹ 'rott', Phl 'pikasabaga, suur, kassisuurune loom, hallim kui *muñ*, rändrott?' (kuna *roļ*, *roļ* 'hiir'). — 7. Lm-l, Hrm-l, Tall-s *lūnina* 'õige väike, väga peente ja teravate hammastega hiir, elutseb eriti sahvrites, riulite vahel, kappides ('mus minutus Pall.'?).

Neist nimetustest on teatavasti *ir* (s., aun. *hiiri* 'mus musculus', karj. *hiiri* id., veps. *hiir* 'hiir' [kas ka 'rott'?], vadj. *tri* 'rott, hiir', *sāri tri* 'rott', vadjJ *tri* 'hiir', li. *ir* 'hiir') juba muistne, s.-ugri aega ulatuv pärandus (mille vastetel näikse mrd., votj., sürj., ung., vog., ostj. keeles olevat ainult tähendus 'Maus, mus musculus', vrd. Budenz, MUSz. 767, Wichmann, Wotj. Chr. 107, Paasonen MChr. 134). Eesti *roļ*, liS *roļ* 'Ratze' ja vististi ka vadjJ *roļ* 'mus rattus' (või laen soomest?) on laenatud alaksast (kas. *rotte* ~ *ratte*; s. *rotta* aga < roots. *råtta*). Gö.s. andmete järgi otsustades näikse XVII as. keskel olevat 'mus rattus' nimetusena veel harilikum *suur hiir*: maus / (mus) *hiir*. grosse Haselmaus / *Suur hiir* (lk. 290). Ratte / (mus major) *Suur hiir*. Ratze / (glis) *Rott/i*. Kuna 'm. rattus' näikse olevat Euroopasse tulnud alles rahvaste rändamise aegu (vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Rotte I, kuid vrd. teisalt ka Schrader, Reall. s. v. Ratte), on täiesti mõistetav, et lms. keeltes ei tunta selle elaja omapärasest nimetust. Tähelepanu väärt, et see alaksas laen e. läänemurdeist, paiguti ka Tm eL osast endise-*hîr*-sõna välja on tõrjunud ka tähenduses 'm. musculus'; ida-Võrm-le ja Set-sse on aga *roļ* tungimas alles kõige uuemal ajal, tähenduses 'm. rattus'. — Mõlema 'muridae' liigi üldnimetus *iōsik* [4] on tuntud ainult eestis, ja on algselt (osalt ehk prae-gugi) naljatlev (vast isegi eufemistlik?²) nimetus. — EL *võhr* ~ *võhl* ~ *võhv* ~ *võhn* eeldavad algs. kujusid **vērhu*, **velhu*, **venhi* jne. Kui neist kujudest aga sekundaarsed peaksid olema *võhr*, *võhv*, *võhn*, võiksim *võhl*-sõna võrrelda germani tüvega **valha* 'Fremder (Kelte, Romane)' (A. Fick, Vgl. Wb. Ig. Spr. III 403). *võhl-roļ* (~-*hîr*) ehk *võhl* oleks siis algselt tähendanud 'võõramaa hiir, prantsuse hiir', vrd. kümr. *llygoden ffrengig*, algselt 'prantsuse hiir', siis 'rott', u.-iiri *francach*, *galluch* 'Gallia hiir', 'rott', msk. *vōlsk mūs* esiti 'welsche Maus' (msk. *vōlsk*, saksa *welsch* ja germ. **valha* on sama tüvi), siis 'Ratte' (vrd. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Rotte I, Schrader, Reall. s. v. Ratte)³. Selle sõna tuletamist germ. **valha* kujust ras-

¹ Ans, Kih, Phl.

² Muhus usutakse, et söögi ajal ei tohi rotti ega jäneist nimetada, muidu tulla nad majariistu ja puid närima.

³ Vrd. ka 'blatta germanica L.' nimetusi eri keeltes: e. *pruſsak* (< v. прысакъ), saks. *Russe, Preusse, Schwabe* jne.

kendab pisut vokalism (germ. *a* ~ eL *ō*), kuid võimalik, et esialgsem **vañL* on eL murdeist hävinenud, ja püsima on jäänud ainult sekundaarsed *ō*-lised kujud, vrd. ka vahekordi *sanà* (paiguti veel eP randadel) ~ *sōnà*, eL (Wied. Wb.) *lōhke* ~ *lahke*, *manama* ~ *mōnama* jne. (vrd. Wied. Gr. 100). Murdeti esineva *l* ~ *n* ja *l* ~ *r* ~ *v* kohta vrd. *kuñl* ~ *kuñt*, eP *lūpsa* ~ eL *nūssā*, *kamssol* ~ *kamssun*; *tūlppima* ~ (Wied.) *tūrpima*, *tulp* ~ (Wied.) *turp*, *koñL* ~ *koñR*, *tōñR* ~ *tōñV* (vt. lk. 40), (Wied.) *vōhlitsema* ~ *vōhritsema* (d) 'unruhig, vielschäftig sein', mis näikse liituvat sõna külge *vōlū* ~ *vōñL* ~ (Wied. Wb.) *vōlhu* 'Hexe, böser, unverträglicher Mensch', jne. — Prof. L. Kettunen on mu tähelepanu lahkelt juhtinud ka teisele seletusvõimalusele: mingi side Set (Lobotka) sõnaga *vōñēl* (*inemene*) 'öel (inimene)', g. *vōñlū*. Vrd. ka SetL *vōñL* g. *vōñlū* 'inimene, kes teise peale kurjalt mõtleb'. Sõna algtähendus on teatavasti 'nõid', vrd. Ans *vōlū* 'kuri nõid, kellel sant silm, kes kurja teeb', *vōluma* 'kurjalt nõiduma', Karj. *vōlū* 'kuri nõid', Kāi *va vōlū inime* 'kurja sõnaga inimene', *vōlūs mo lōmād ārā* 'nõidus mu loomad ära', Kihn *siē oñD üsā vōlū* 'see on üsna nõid', *vōluñtama* 'nõiduma', SetO *vōñlūs* 'nõidus', s. *velho* 'Hexe, Beschwörer', veps. *vōlh* 'Zauberer', li *vel* 'Hexe' (laen algvenest, vrd. v. волхвъ 'Wahrsager, Zauberer, Hexer', mv. вѣлхвъ 'magus, vates', vt. J. J. Mikkola, BWS 103—4). SetO *vōñL-roñ* (SetK *vōñR-hñ*) 'Wanderratte' oleks siis algselt tähendanud 'nõiutud rotti, nõid-rotti', eeldusel, et rahvas on uuemal ajal sissetunginud hiiglarottisid pidanud nõiduse teel maale toodud, peale nõiutud elajateks, vrd. ka SetO *vōñL-kuñ oñ tōzē vōñluzest* '(lehma udara küljes piima joov) konn on teise (inimese) nõidusest (peale pandud)'. Sellest nimetusest *vōñL-roñ* oleks aga mujal eL-s abstraheritud nimetus *vōñL* (> *vōñR*, *vōñV*, *vōñn*) 'Wanderratte'.

Täiesti hämar nimetus on Pil *peñl*. Väga küsitav, kas võiks sel ühendust olla Wied. Wb. sõnaga *peñt* g. *peñdi* (*peñts*, *pentsakas*, *pentsik* jne.) 'neckisch, possirlich, komisch, wunderbarlich, lächerlich, Possenreisser, Hanswurst'. — Saartel esinev *mūgri* põhjeneb arusaadaval segiminekul rahvale varemalt tuntud 'taupa' ja uuema 'mus rattus' vahel, mille sarnast võib ka muudest keeltest leida (uüs. murd. *ratz* 'Marder, Iltis, Raupe' ~ uüs. *Ratze* 'm. rattus', kr. *μῦς πορτικός* 'Hermelin' ja u.-kr. *πορτικός* 'Ratte', vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Rotte I). — Nähtavasti ainult eestis esinev *lūnina* ei nõua erilisi seletusi.

Muist sugurahvaist lahkudes oli seega eestlastel esialgu 'mus' tähenduses kindlasti tarvitusel *hñri* > *hñr* > *ñr*, võimalikult (?) ka ehk

lõunaestlastel veel 'mus rattus' (? hiljem 'mus decumanus') tähenduses mingilt germani hõimult laenatud **valhu* või **velhu* (laenamise aeg varsti peale rahvaste rändamist?). Eestlaste praeguses elupaigas oleksid siis tarvitusele võetud: semasioloogilise arenemise teel *jõsik*, *lünina* ja (?) eL *võhl*, *võhr*, *võhv* 'mus decumanus', alaksast aga laenatud (XIII–XVII as. vahepaiku) *rot*. Ka tumeda algupäraga *penit* võiks olla mingi hiline kujundus¹.

42. 'Tanche'. 'Schleie'.

'Tinca vulgaris', mis kala on mitmeis paigus Eestis küll täiesti tundmatu², esineb järgmiste nimetuste all: 1. kõige üldisemalt, nii eP-s kui eL-s (Hrm kagus, [Jm?], Virm lõunas, Pm-l, Viljm-l, Tm-l, Võrm-l, [Set-s?]): *linask* g. *linaski*³ ~ *linašk* g. *linaški*⁴ ~ *liñnask* g. *liñnaski*⁵ ~ *linaški* g. *linaški*⁶ ~ *liñnaš* (g. ?)⁷ ~ *linohk* g. *linohka*⁸ ~ *linnaskala*⁹ jne.: — 2. Srm-l, Lm-l *tõtkes* g. *tõtke*¹⁰ ~ *tõkke* g. *tõkke*¹¹ ~ *tõk* g. *tõkki*¹² ~ *tõkki*¹³ ~ *tõž* g. *tõžti*¹⁴; — 3. paiguti Lm-l ja Pm-l *kiņcišsep* g. *-seppa*¹⁵ (~ g. *-seppā*¹⁶) ~ *kiņksep* g. *-seppa*¹⁷ ~ *keņcišsep*¹⁸; — 4. paiguti Alut-s *opokala*¹⁹ (Wied. Wb. *hobu-kala*, *hobuse k.*); — 5. RapJ-s *kräuks* (g. ?). Vt. kaarti lk. 54.

Lms. keelte seas esineb tüüp (Wied. Wb.) *tõtkes* g. *tõtke* ~ *tõkke* ~ *tõk* ~ *tõž* nähtavasti ainult eestis²⁰ (juba G ö s. 360 registreerib: Schleiche / (tinca) *tōč* / *ubbo fallā*). Sõna on ometi mitte ainult s.-ugri, vaid isegi uurali aegne, vrd. mrd. *tutka* 'Schleie', tšer. *toto* id. ning vog., ung. ja sam. vasteid (Setälä, Stufenw. 61, Paasonen, Beitr. 67). Eestis esineb *t.* praegu kahel eraldatud alal, Srm-l ja Kasari jõgikonnas kesk-Lm-l (vahepeal — Muhus, Han-s, Kars-l, Lih-s — on 'Schleie' kas üldse tundmatu, või on tarvitusel teise nime all), mis varemalt on kindlasti jätkuvalt ühes olnud. Selle sõna eestis esinevate eri murdekujude *tk* (: *tk*) ~ *kk* (: *kk* : *k*) ja *tk*

¹ Muudest nimetustest lms. keeltes oleks mainida aun. *krisa* 'rotta' (<v. крыса).

² Teated kala mitte-esinemisest: Phl, Käi, Muh, Põi (lõunaosa), Kihn, RidE, Mih, HäO, Ris, Rap (põhjaosa), Kos, HJn, Kuus, Amb, TüS, JõhV, Iis (kiriku ümbrus). ³ RapJ, Kos (Paunküla), SimA, IisT, PJg, Vänd, Tor, SJnO, Põlt, ViljT, KJn, Lai, Äk, TMAVe, TMAVo, Puh, VõS. ⁴ Hall, Kark, Hel, TarvÄ, TarvM, San, HarM, PõA. ⁵ VõA. ⁶ SJnP. ⁷ Põ. ⁸ Ráp. ⁹ Vas. ¹⁰ Ans, Kih, Mus, Jn. ¹¹ MarK, MarL. ¹² Kir. ¹³ KullT. ¹⁴ KullT, MärjP. ¹⁵ VigP, Lih, Kars, MärjL, KullS, Tõs. ¹⁶ Vig. ¹⁷ MärjP, KullP. ¹⁸ Varb. ¹⁹ Jõh (lõunaosa), VaivK, VaivRg.

²⁰ Kui siia mitte lugeda s. *totku* 'purgamentum piscium e. c. intestina'. 'Abfall von gereinigten Fischen'; 'pisciculi species', 'eine Art Fischchen'; *totkuinen* 'voll desgl. Abfalls'.

(*tk*) ~ *tt* (*tt* : *l*) vahelduse puhul kõrvalsilpide *i*, *e*, *ä* mõjul eP murretes vrd. Alut, LNg, Vel, Hm, Srm, Muh, Kihn *piik* (g. *pitkà* ~ *pitkà*) ~ (mujal) *pik*, *käiki* ~ *käiki* g. *käiki* (vt. art. ja kaarti 'Berceau', 'Wiege'), *kaiki* ~ Kull, Jn jne. *kätti* ~ Han *kätti* (kuid *kaiku-ma*, *katkestama*), Han, Mih (*küli*) *siit* pl. *siimed* ~ Märj *sitmes* pl. *siimed* (vrd. s. *sitkaimet*, eL *hiiskme*), Pm (*kanà*) *sõ* g. *sõtti* (vrd. eL *hõisk*, vt. allp. art. ja kaarti 'Ventricule succenturié').

Sugukeelte seas on tüüp [1]-el (Gutsl.: Schley *Linnaš*) vasteid ainult liivis: (Kett.) *lināz*, liS *lin*. Selle nimetuse algkujuks on M. Veske, Slavj.-finsk. kult. otnoš. 214, pidanud slaavi tüve *lini*, v. *линь* 'Schleie'. Samal aastal (1890) on aga V. Thomsen, FBB 197, liivi vasteid ühendanud järgmiste balti kujudega: lä. *linis*, le. *līnas*, preisi *linis* 'Schleie', pidades ometi tõenäolikumaks eesti vastete laenamist mitte balti, vaid slaavi poolt. Hiljuti on küsimuse uuesti üles võtnud H. Ojansuu, LSBK 22—3, toetades eesti sõnakujude balti algupära võimalust (tuues *inn* ja oodatava *in* vahekorra kohta võrdluseks eL *sann* = s. *sauna*, e[L] *hommik* ~ s. *huomen* < **hōmen*, kusjuures *nn* > *n* puhul vrd. *sõnnik* > *sõnik*, *kannik* > *kanik* jne.), pidades sealjuures eL *linuhk*, -e kuju siiski slaavi laenuks (v. *линёкъ* 'kleine Schleie'). Kõigest hoolimata jääb seesugune *in* > *inn* > *in* arenemine tumedaks ja küsitavaks: ootaks selkorral eP-s *saïn*, *ōmē* (= *homme*) jne. alal kuju **linask*, samuti *sañ* g. *sañnà* alal igalpool *liñnask*. Jättes selle sõna häälikulise külje lähema harutuse sobivamaks puhuks, arvaksin ikkagi, et balti algupära oletus on tuntavalt ligem. EL äärmise kagu *linohk* ~ *linuhk* on aga väga tõenäolikt omandatud venekeelest (-*hk* kohta vrd. *molohk*, *morohk* [vt. art. 25], *tsolohk* [vt. art. 'Navette'] jne.).

Kolmas nimetus *kinjoišsep* (vrd. ka s. *suutari*, roots. *sutare* id.) on muidugi tõlkelaen saksakeelsest *Schusterfisch*, võib olla ka rootsist (nõnda kutsutud vist selle kala erilisel paksu naha tõttu?), mis arvatavasti mõisade kahekeelse teenijaskonna ja ametmeeste kaudu laiali on lagunenud. — Alut *opokala* on ühenduses ingE kujuga *hepokala*, *hepokala*, mis nimetus vist antud on selle kala hobust meelde tuletava (?) kuju tõttu. Kuna Gös. (Schleiche / *töč* /) *ubbo fälla* kindlasti siia kuulub (iseäralik on ometi *h-* puudumine sel ajal), on see nimetus varemini küll laiemalt esinenud, ja ingE *hepokala* võiks seega siis olla laen eestist. — RapJ *kräyks* on kindlasti mingi uuem, kitsaulatuslik, kujustav nimetus¹.

¹ Peale nende nimetuste on muis lms. keeltes veel tarvitusel s. *tuutain* 'lindare, sutare (tinca vulgaris)'.

43. 'Serpent', 'Schlange'.

Nii mürgiste kui ka mürgita usside üldnimetustena on eestis tarvitusel: 1. õige laialdaselt¹ eP-s ja eL-s *madü*² (g. *mað ~ maü ~ majò ~ madü*) ~ *madò*³ (g. *mað ~ majò* jne.) ~ *matü*⁴ ~ *matò*⁵ ~ *madü*⁶, tähendustes 'Schlange' ja isegi 'Wurm', G ö s-l ainult viimases (lk. 477): *wurm / maddo . würmlein / maddofenne . fressender wurm / Jewwi maddo*; — 2. üldeestiliselt⁷ *uš* g. *ušsi*⁸ (g. *ušsi*⁹) ~ *uš* g. *ušsi*¹⁰ ~ *huš* g. *hušsi*¹¹ ~ *uš* (~ *ussi*) g. *ussi*¹² ~ *uışk* g. *uışà*¹³ ~ *huš* g. *hušsi*¹⁴ (g. *hušsi*¹⁵), samuti tähendustes 'Schlange' ja 'Wurm', G ö s-l ainult eelmises (lk. 359): *Schlange / (anguis) uffī / fucne . die zischende Schlange / uffīfeja uřž . Wald Schlange / (coluber) meř uřž . Wasser-Schlange / (natrix) wee uřž*; — 3. eL murrete enamikus¹⁶ ja vist laenuna ka eP kagupoolseil randemal: *siü-uš*¹⁷ ~ *siüg* g. *siü*¹⁸ ~ *siük* g. *siügü*¹⁹ ~ *tsiüg* g. *siü*²¹ ~ *šüg* (~ *šüg* g. *šüg*)²² ~ *siüg*²³ ~ *siüg*²⁴, nähtavasti ainult mürgiste usside kohta (*vařk-s.*, *rästik-s.*, *törvař-s.*, *arjaga s.*), Ross. 177: *řihwucř*, J. Guts. l.: *Schlange řžiwčř / o*, Blindschleich *řawwiřiwčř*. — Siia rinnastada võiks veel [4]-nda tüüpi²⁵: *küi-us* ~ *tüi-u*. 'pime uss'²⁶ ~ *küi-uš* 'must ehk kollane, tule karva nõeluss'²⁷ ~ *küdi*, *küdi-uš* 'väike punane uss'²⁸ ~ *küis-madü* 'vaskmadu'²⁹, G ö s. 359: Haus (Kupffer) *Schlange / řüh*, seäls. ka *Schlange / (anguis) uffī / fucne*³⁰, mille tähendus on esialgselt vist olnud laiem, s. o. üldse 'Schlange'. — Ussiliikide erinimetused nagu *rästik*³¹, *nastik*, *törvaskaňt* jne., samuti eriliste stiilivarjunditega nimetused nagu (Wied. Wb.) *pats*, *põęsaalune*, *susi* (Hrm, Lm), (Wied. Wb.) *nõmmik* jne. jäävad käesolevast harutlusest loomulikult väljapoole. — Vt. kaarti lk. 54.

Tüüp [1]³² esineb ka muis lms. keeltes: s. *mato* 'kriechendes Tierchen, Wurm, Schlange', karj. (Kuj.) *mado* 'madu, uss', veps. *mado* id., vadj. *mato* 'ussike, uss', vadjJ *lähemme matto* 'lähme vihmussa otsima', *opejžē mato* 'verekaan'. Sõna algupära kohta

¹ Negat. teat.: KullO, MarH, Vänd, PāM, SJn, Kark, Hel, San, Rāp. ² Ans, Kāi, Phl, Rid, Kihn, HJn, Kuus, Jõe, Kad, Sim, Torm, Kod, TMa, Vilj, Puh, Nõ, Võ, Har. ³ Vig, Mih, Ris. ⁴ Lüg. ⁵ Vaiv. ⁶ SA. ⁷ Neg. teat.: San (?). ⁸ Ans, Kih, Muh, Kull, Vig, Mih, Pā, TMa. ⁹ LNg, Ris, Kei, HJn, Ju, Jõe, Kuus, Amb, SJn, Sim, JõhV, Lai, MMg, Vilj, Puh. ¹⁰ Kāi, JõhK. ¹¹ Phl. ¹² Vaiv. ¹³ Kark, Hel, Tarv, Pai. ¹⁴ Ur, Põ. ¹⁵ Rāp, Set. ¹⁶ Neg. teat.: Ans, Karj, Kihn, Kull, Märj, Kark jne. ¹⁷ ÄkP ('nõeluss'). ¹⁸ TMaVo, Puh, Võ, San, Põ, Hel, TarvÄ[v], Rāp, Set. ¹⁹ Vilj. ²⁰ Hel, SanLa (~ *siüg*). ²¹ Set. ²² SA. ²³ Lu. ²⁴ SetL. ²⁵ Negat. teat.: Kāi, Kark. ²⁶ Ans. ²⁷ Karj. ²⁸ Muh, Püh. ²⁹ RidE. ³⁰ Prof. L. K e t t u n e n i omanduses oleva G ö s. eksemplaril on mõlema sõna kõrvale kirjutatud vanemastiilse, tundmatu käekirjaga: *tühtne*. ³¹ HJn, TMa, San jne. ³² St a h l, LSp 569: *řhe wafčfe Maddo*.

võistlevad teatavasti kaks arvamist: laenu võimaluse oletamine germani keeltest ja seletamine s.-ugri sõnaks (vt. Bibl. Verz. 1); esimest on toetanud veel hiljuti T. E. Karstens¹. — Tüüp [2] on tuntud peale e. veel ainult kahes sugukeeles: li. *uška* ~ *uška* 'käärme', liS *ušk*, *uški* 'Schlange, Otter, Natter, Wurm' (vrd. eKark, Hel, Tarv vasteid!), veps. *uś*, (Ahlqv.) *joś*, *joša* 'Schlange'. Sõna on teatavasti (algs. aegne?) laen vene keelest, vt. Mikkola BWS 172. EL *ušk* ja *huś* kujude tekkimiseks on arvatavasti põhjust andnud tarvidus seda sõna eraldada samade murrete sõnast *uś* (< *uksi*) g. *uśšē* (~ g. *uśšē*) 'Tür'. Neist eelmine on vast ka tugenenud verbile *huiskuma* 'sich schnell bewegen' (Wied. Wb.). — Tüüp [3] näikse tuntud olevat ainult eestis. Tahaks pidada seda algupäralt onomatopoeetseks, madu susisemist jäljendavaks nime-tuseks, vrd. e. *siuga(dele)ma* (pt) 'sausend od. zischend werfen (kleine Steine)', *siuguma* (W) 'winseln, im Schläfe stöhnen', *siuksuma* 'pfeifen, piepen, zwitschern', s. *siukoa* 'hvina, pipa, susa; flyga l. röras hvinande, susande': *sisilisko siukoo*. Vrd. ka N. Anderson, Wandl. 78 a. — Praegu eestis esinevaist madunimedest kõige vanem, nähtavasti isegi uurali aegne on saartel tuntud *küi* (< *kü*; Muh *küdi* on analoogilise *D*-ga), vrd. s. *kyy* g. *kyyn*, *kyy-käärme* 'Natter, Schlange', *kyinen* 'nattervoll', aun. *küü-keärme* 'kyy', li. (Sj.-Wied.) *kü* 'Schlange, Otter', *säv k.* 'Blindschleiche', mrd. *kuj*, *guj*, *kijov* 'Schlange' (Paasonen, MChr. 85), votj. *kij* 'Schlange' (Wotj. Chr. 68), ung. *kigyó*, sam. *šü*, *sü* 'Schlange' (Setälä, Stufenw. 37). — Nõnda siis ulatuksid kõik kõnesolevad nimetused (ka vist *siüa*) algs. ajani, kus tüübid [1] ja [4] olid vist üldisemad, [2] ja [3] aga ainult teatavate murretega piirduvad. Võimalik, et nad tähendusvarjundiliselt üksteisest erinesid. Eesti keelealal semasioloogiliselt kitsenenud on *siüa* ja eriti veel *küi*. Sellevastu *madu* ja *uś* püsivad õige üldiselt murretes kõrvu 'Schlange' ja 'Wurm' üldnimetustena (*sür m.*, *m.* [-*uś*], *rästik-m.*, *vašk-m.*, *müllä-, nilvä-m.* 'vihmuss' jne; *uś nõēlas*, *nõēl-u.*, *vašk-u.*, *nõmmē u.*, *vihm-*, *nilvä-, rajä-u.* 'Regenwurm', *kaṗsa-u.*, *paēl-u.* 'Bandwurm' jne.), kusjuures vaevalt on märgata mingit üldisema ulatusega tähenduslikku differentseerumist².

¹ „Fragen aus dem Gebiete der germanisch-finnischen Berührungen“ 38 (Översikt av finska vetenskap-societetens förhandlingar LXIV 1921—1922 B, nr. 3).

² Muudest 'Schlange' nimetustest lms. keeltes mainitagu siin ka s. *käärme* ~ karj. *keärms* ~ aun. *keärme* (balti laen), aun. *zmia* (< v. змѣя), aun. *pahatt's* 'käärme'.

44. 'Ver de terre, lombric', 'Regenwurm'.

'Lumbricus terrestris' on eestis tuntud väga arvukate, peaaesjalikult küll liitsõnaliste nimede all, millede järgosa on *uś*, *madù* ja *vaq̃l* (vrd. art. 'Serpent'): 1. laialdaselt eP-s, paiguti ka eL-s *vihm-uś* ~ *vihmà-u*. jne.¹; *vihmà-madù*²; *vihmà vaq̃l*³ ~ *v. vagil*⁴ jne.; — 2. *mulà-uś*⁵ ~ *mulà-madù*⁶ ~ *mulà-mať*⁷; — 3. *põllu uś*⁸; — 4. *mà-uśikkene*⁹ ~ *mà-vagil*¹⁰; — 5. *nilvà-madù*¹¹ ~ *nilmà-m*.¹²; — 6. *rojà-uś*¹³ ~ *rõa u*.¹⁴; — 7. *sõdi-uś*¹⁵; — 8. *õgaè-uś*¹⁶; — 9. *majuene*¹⁷ ~ *maťtikke*¹⁸ ~ *maokke*¹⁹ ~ *maokkene*²⁰ ~ *maokkene*²¹; — 10. eP keskosas ja paiguti eL-s *limukkas*²² ~ *limugas*²³ ~ *limukkas*²⁴ ~ *vihmà-limukkas*²⁵ ~ *lihmukkas*²⁶ ~ *limik* g. *limiou*²⁷ ~ *limak* g. *limakku*²⁸ ~ *limik-maokke*²⁹ ~ *liivikkene*³⁰ ~ (Wied. Wb.) *lillukas*; — 11. Alut *lõrik*³¹ ~ *lõrikkas*³² ~ *vihma liërikkene*³³ ~ *liërikkas*³⁴ ~ *liërikkäine*³⁴ ~ *vihmà lõrikkas*³⁵; — 12. *vaq̃l* g. *vaqlà*³⁶ ~ *vaql* g. *vaqlà*³⁷ ~ *mà vagil*³⁸ ~ *vihmà vaq̃l*³⁹; — 13. ainult VaivRg *lessakka*; — 14. *mar-dik*⁴⁰. — Wied. Wb. registreerib veel *vee-madu* ja *onger-leer* (NW), vrd. tüüpisid [8] ja [11].

Nagu see õige harilik ka muudes keeltes, on eestis 'lumbricus terrestris' nimetused enamalt jaolt kaudsed ja kirjeldavad, kutsudes loomakest ussiks, maoks või vaglaks (tõuguks) ja toonitades sealjuures tema elamistingimusi (muld, maa, põld, nilv, roe, vihm) või tema otstarvet kalapüügil (tüübid [7] ja [8]). Samasuguseid kujundusi leidub ka lähemais sugukeeltes: s. *kastemato* (tõlkelaen rootsist? vrd. *daggmask*), *onkimato*, aun. *tšüöttü* 'syötti, onkimato', li. (Sj.-Wied.) *mõ boť*, *punni boť*, *mā solki*, (S-te) *vtmā boť*. Neid nimetusi tohiks küll vist pidada võrdlemisi vastseks. Paiguti ei näi rahvas vihmussi tõukudest ega mardikaist nime poolest eraldavatki [12, 14]. Selgusetu sõna on kitsaulatuslik [13]. Tüüp [10]-nda eri teisendid näikse kõik põlvenevat esialgsest *limukkas*, tuletis sõnast *limü* 'Schleim, Feuchtigkeit, Schlamm' (*limà* 'Schleim, Eiter, Serum, Lymphe, Feuchtigkeit überh.'), mis kuulub vist uus-rootsi laenude hulka (Tunkelo, FUF I 184). Alut nimetusel [11] on ka seekord side-

¹ Jn, Põi, Muh; Kull, Märj, Vig, Han, Varb; Aud, PJg, Hä, Tor; Rap, Ju, Kos, Tü, Koe; SJn, KJn; Lai, Äk, TMa; Pai. ² Phl. ³ KamK. ⁴ SetL. ⁵ KullP. ⁶ Jäm, Ans, Rõl. ⁷ Kihn. ⁸ Rõi. ⁹ Nõ. ¹⁰ SetK. ¹¹ Käi. ¹² Em. ¹³ Rid, LNgK, Mar; Ris, Nis. ¹⁴ LNgP. ¹⁵ Vänd, Tor. ¹⁶ Tor, Päm. ¹⁷ Kih. ¹⁸ Hall. ¹⁹ Tarv. ²⁰ Nõ. ²¹ San. ²² HJnO, HJnP, KuusS, KuusH, KadP, AmbP, HalJK, SanR. ²³ KuusJ, KuusP. ²⁴ KadK, KadV, VMa, VJg. ²⁵ VJg. ²⁶ AmbT. ²⁷ Kark, Karl [hvl]. ²⁸ Hel. ²⁹ Rõn. ³⁰ KamR, Võ, Põ. LügA. ³¹ Jõh. ³² VNg. ³³ VaivU. ³⁴ VaivP, VaivS. ³⁵ Iis. ³⁶ Ur, Röp. ³⁷ HarM. ³⁸ SetK. ³⁹ KamK. ⁴⁰ Karl.

meid soomega: *liero* 'vermis l. serpens sese volvens e. c. lumbri-cus, natrix', 'sich krümmender Wurm', 'mask, metmask; spolmask; orm; krökning', *lieromato* 'spolmask', *lierinkäinen* 'daggmask', vrd. ka s. *lierua*, *lieryä* 'sich schwingen l. drehen', *lieruttaa*, *lierittää* 'schwingen, wedeln, drehen', kuhu kuulub ka e. *lõriitama*, *lõrima* 'trällern, trillern, tremulieren, singen, schwatzen' (vrd. s. *laulaa lieritän* 'voce vibrante cano ut alauda, inde scurror, jocular, blandiens me insinuo'). Tüübi *lõrikkas* laenamise võimalus soomest ei paista olevat mitte täiesti kindel. Võiks ju siin ka arvata vanema, algsöömeaegse nimetuse püsimumist (Alut randlastele tuntud) soome keele toetusel. — Praeguste e. vihmussi-nimetuste hulgas ei leidu seega ainustki, mis samas tähenduses põlveneks kindlasti algsoomest¹.

45. 'Sangsue', 'Blutegel'.

Tarvitusel on viis nimetust: 1. eP-s, laialdaselt ka eL-s (*verē*) *kān*² ~ *kān* g. *kāni*³ ~ *kāni* g. *kāni*⁴ ~ *kaēn* g. *kāni*⁵ ~ *koān*⁶, kusjuures eraldatakse (Wied. Wb. järgi) *hobū.-k.* ~ *must.-k.* ~ *sōo.-k.* 'hirudo gulo', *apteegi.-k.* ~ *hea.-k.* ~ *jõe.-k.* 'h. medicinalis', *liht.-k.* ~ *Ungria.-k.* 'h. officinalis' jne.; — 2. paiguti eL-s *püttäl* g. *püddäl*⁷, Wied. Wb. *pidal* g. *pidali* (SO) ~ *pütäl* g. *püddäl* (d) ~ *püdal* (*püddäl*) g. *püddala* (SO) '(unechter) Blutegel (hirudo sanguisuga L.)'; — 3. Tm eL osas *verē-nuđzi ja*⁸ ~ *verī-n.*⁹; — 4. kohati Alut-s¹⁰ *kārja* g. *kārja* (puudub Wied. Wb.). Neile lisaks on veel Hupelil registreeritud [5] *werre iil*, i 'Blutigel'. r. [= eP], mis praegu näikse kõnekeelest kadunud. — Vt. kaarti lk. 54.

Neli esimest tüüpi puuduvad kõige vanemates sõnastikkudes. Alles A. Thor-Helle tunneb: *faan* die Blut-Igel, ja Hupel: *faan*, i, Blutigel. r., *püddäl*, ä, Blutigel. d. Ka sugukeeltes näikse nad puuduvat¹¹; väga küsitav, kas oleks eL sõnal [2] mingit sidet li. nimetusega *pizār* pl. *pizārd* 'Blutegel'. Võimalikum, et *püttäl*, *pidal* on varemalt olnud genetiiv-atribuudina mingis nimetuses nagu

¹ Teiste lms. keelte vastavast nimestikust juhitagu siin veel tähelepanu li. sõna peale *sūol'kki* 'liero, onkimato', (Sj.-Wied.) *mā sol'ki*, vrd. e. (Wied. Wb.) *solke* g. *solkmē* (d), *sol'kna* (d) jne. 'Spulwurm', G ö s. 477: Spulwurm / *sohlicf* / a.

² KuusJ, KuusP, Lüg, Jöh, Koe, Kull, Vig. ³ Hä, Pai, Kark, Tarv, Kur, TMa, NõP, KamR, Ran, Rõn. ⁴ VaivU, VaivP. ⁵ Ris. ⁶ Torm. ⁷ San, Karl, Ur, Rāp. ⁸ KamR (~ *kān*), VõS. ⁹ VõA. ¹⁰ LügA [hvj] (~ *kān* [hl]).

¹¹ Teistes lms. keeltes esinevaist nimetustest olgu mainitud s. *iilimato* (*iili* < rootsl *igel*), vadjl *opeizē mato*.

**pidali-uš* (-*madù*), s. o. hospitalites arstimisel tarvitav uss (vrd. ka *apteegi-kaan*). Tüüp [3] (Wied. Wb. *vere-nuftsija*) on derivaat Tm eL osas esinevast verbist *nud'sima* ~ (SanLa) *nud'sime* 'imema' (Wied. Wb. *nuftsima*, *nutsutama* 'saugen') ja arvatavasti uuem kujundus. Täiesti hämara algupäraga on tüüp [4]. Efemeerne tüüp [5] on laen rootsist (vrd. ka s. *iilimato*).

46. 'Fourmi', 'Ameise'.

Eestis on tuntud ja rahva poolt eraldatud järgmised liigid sipelgaid: a) kesksuurused punased, 'formica sanguinea' j. t., 'Waldameise, rote A.', b) väikesed punased, elavad soomaal, mätaste all, 'formica Lasius flavus' j. t., 'Rasen-A.', c) väikesed mustad, teevad metsas kuhjakujulisi pesasid, 'formica rufa' j. t., d) suured mustad, 'camponotus herculaneum' ja 'c. ligniperda'. Nende nimestik on e. murretes õige rikkalik: 1. ainult¹ eP-s esineb üldnimetusena pl. *sippeload* ~ *sippelgaad* ~ *sippelgääd* ~ *siplased* ~ *siplased*, Wied. Wb. järgi nende kõrval veel n. sing. *sipelkas*, *sipelg*, *siperlane*, *siplik*, *siplukas*, *siplukene*, kusjuures paiguti eraldatakse: *mustäd* s. [c], *punased* s. ehk *raüd*-s. [a, b], *obü-* (*obò-*, *hò-*, *hobu-*) s. [d], *karü*-s. jne.; — 2. õige laialdaselt kirde-Eestis², paiguti ka eL-s *murulased* ~ *murelased* ~ *murusiippelgaad* ~ *murelajased* jne., paiguti (Alut) sipelga üldnimetusena, paiguti aga kas 'väikeste mustade s.' [c]³ või 'suurte mustade s.' [d]⁴ tähenduses; — 3. eP keskosades ja eL läänes *raüdlased* ~ *raütsikkud* ~ *raüd-sippelgaad* ~ *raüd-murelased* ~ *raüd* - *rätsikkad* ~ *kuši-raütsikkad* ~ *kutsirätsikka* ~ *kudZiratsikka* jne., tähendades paiguti üldse sipelgaid⁵, paiguti aga '(väikesi?) punakaskollaseid s.' [b?, a]⁶; — 4. 'väikeste mustade ja punaste sipelgate' [b, c] üldnimetusena Srm-l, Muhus, Hm-l ja Lm lääne- randadel ning Pm loodeosas nähtavasti etümoloogiliselt kõik ühtekuuluvad nimed (*mustäd* ja *koltseid* ~ *kollased*) *nagelased* ~ *näklased* ~ *nařdlased* ~ *nařblased* ~ *nâdres(e)d* ~ *nâdred*, Pm-l nähtavasti siiski ainult tähenduses [b]; — 5. eP loodes võimalikult ehk eelmistega ühendusse seatavad *näkkid* ~ *näkküd*, tähenduses [b], *suõ-näkküd*, vrd. Wied. Wb. *näkk* g. *näki*, *näku* 'Hacker', *puu-n*.

¹ Negat. teat.: Lüg, Jõh, Vaiv; TMa, ViljT, Hel, Kark, Hall, San, Puh, Võ, Röp, Set, HäO. ² Wied. Wb. järgi esinevat see sõna ka saartel (I), mis teade on arvatavasti ekslik. ³ Hm, Jm, Virmlä. ⁴ Viljm, Tarv, Pai, Hel. ⁵ Hall, Kark, Hä, HelJ, San, Karl. ⁶ Tarv ja Pai-ga alates põhjapoolsel alal.

'Wandmotte, Todtenuhr (Annobium pertinax L.)', *soo-n.* 'eine Art Ameise'; — 6. TmP *kušilased* üldse 'sipelgad', *raūd-k.* [a?, b], vrd. ka *kuši-*, *kuDZi-rautsikkad*, *-kuklase* jne. (tüübid [3] ja [7]). — 7. (*kusi-*, *kuši-*, *kuzi-*) *kuklased* ~ *kuklasē* ~ *kuklaazē* jne.; — 8. Set *maṛṛān* n. pl. *marana* 'väikesed punased sipelgad [b]' (puud. Wied. Wb.), vrd. ka HāO ütelusi *juskū maranad jōsevad ülē kēē, ai, ou kaṇṇaesti kōdistab, juskū maranad jōsevad tallā al* (öeldakse, kui surnud liikmes veri jälle käima hakkab); — 9. KuusP *rušk-lased* [b]; — 10. KuusP *mustlased* [c] (üldnimena on KuusP-s *sip-peloäd*); — 11. ViljP-s üldnimena *sittikkud*. Vt. kaarti lk. 79¹.

Tüüp [1] näikse olevat juba algs. aegne, omane vähemalt lms. keelte edelarühmale, vrd. li. *siprikki*, liS *sipārki*, *siperki*, vadj. *sip-pelikko* 'muurahainen', vadjJ *sippelikas*, s. (Tütarsaare) *sippulvajne*². Seda tarvitatakse juba vanemas kirjanduses: Stahl, LSp. 707: *minne se Siplofa jure*; Gös. 105: *Ameis / sipplofa / sipploffenne*. Sõna näikse küll ühenduses olevat verbiga *siplema*, (Wied. Wd.) *sipeldama, siperdama* jne. 'zappeln, baddeln'. — Tüübil *murelane* leidub lähedasi kujusid lms. kirdepoolseis keeltes, vrd. s. *muurahainen*, *muu-ra(h)inen*, *muuriainen* 'Ameise', van. kirjak. *myyriäinen* (vt. Setälä, FUF XIII 326—7), s. murd. *mauriainen* 'ett slags svart myra', karj. *muurahaine* 'kusiainen, viholainen', aun. *mauroi* 'pieni muurahainen', veps. (Set.) *murhaine*. Neist paistavad *maur*-tüvelised põlvenevad skand. keeltest, vrd. misl. *maurr* (-s, -ar) 'ant, emmet' < **maura-z* vt. Y. H. Toivonen, Vir. XXIII 105); ka muid kujusid on peetud germani teiste ablaut-astmete esindajateks: s. *myyriäinen* < **miüriäinen* < germ. **miuriōn* (Setälä, FUF XIII 326—7), s. karj. *muura-*, *muuri-*, veps. *mur-*, e. *mure-* (*murulane* on vist rahvaetümoloogiliselt tugenenud sõnale *murū* 'Rasen') põlveneksid aga *ü*-lisest germ. ablaut-astmest (vrd. Toivonen, l. c. 106)³. — Ainult eestis tuntud tüüp [3] on mõistagi ühenduses tüvega *raūd* 'Eisen', *raūdjas* 'braun-grau', nimi seega kujundatud teatavat liiki sipelgate raudja värvi tõttu. — Kitsamalt e. keelega piirduvad, kuid algupäralt tumedad (vast mingid kujustavad nimetused? vrd. *sippelgad*) on ka tüübid [4] ja [5]. — Õige vana tüüp eestis ja sugukeeltes on aga *kusi*-sõna (vrd. ingl. *pismire*) tuletised, vrd. s. *kusiainen* 'Ameise', karj. *ku, d'žoi* 'eräs laji muurahaisia', karjTihv. *ku, d'žahañe* 'kusiainen' (Ojansuu, KAAH 54), aun *ku, d'žoi* 'muurahainen', veps. *kužiāne*

¹ Kaardile lisada: Saa *kusirautsikkud*.

² Fr. Äimä, Äänneopillinen tutkimus Tytärsaaren murteesta 14.

³ Suhteid vene sõnaga *myševn* jne. eitab J. J. Mikkola, BWS 144.

'kollane sipelgas', sūrij. *kodzil*, *ko.džā*, votj. *kužili* 'Ameise' jne. (vt. Setälä, Stufenw. 9; Wichmann, Wotj. Chr. 77). Samuti vana on vist ka tüüp [7] (*kuklane* < **kutkulainen*, vrd. *kuittistama* 'kitzeln', s. *kutkuttaa* id.; GutsL.: Omeise *fuchuleine*), millel vasteid leidub nii lähemais (li. *kukki* pl. *kukkist* 'Insekt, Käfer', ? e. *kukrik* 'kleiner, schwarzer Käfer, Erdflöh') kui ka kaugemais (tšer. *ku tkš* 'Ameise') sugukeeltes, vrd. Wichmann, TschTW 71. — Etümooloogiliselt tumedate sõnade hulka kuulub Set *maṛrān* pl. *marana*', mille ulatusala on varemalt olnud kahtlemata märksa suurem, nagu teatavad rudimentaarsed pruugid veelgi (Hä) osutavad. — Väga kitsal alal esinevad tüübid [9] ja [10], sipelgate värvi toonitavad kujundused (vrd. ka [3]), on muidugi vist õige uudsed, samuti tüüp [11].

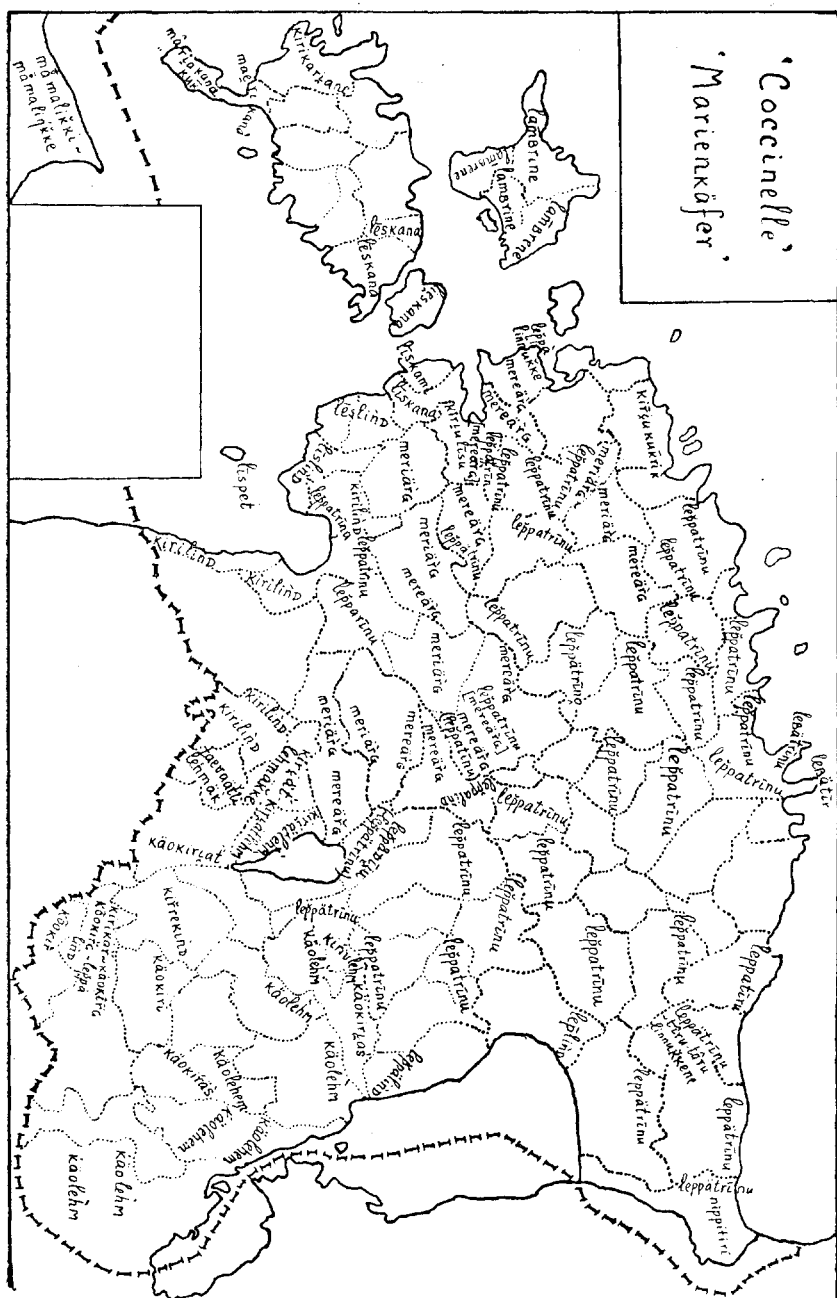
Seega näikse 'formicidae' nimestiku praegune kirjavus suurelt osalt päranduvat juba algsoomest, vähemalt tüübid *sippeloas*, *murelane*, *kusilane*, (*kusi*-)*kuklanē*. Nagu tüüp [2]-se nüüdne geograafiline asetus näib viitavat, on *murelane* varemalt katnud tuntavalt laiemat ja kompaktsemat ala. Võimalik, et nimetatud neli sõna on algsoomes tähendanud sipelgate eri liikisid ja esinenud seega kõik samus murdeis rinna. Eestis aga oleks neist igaüks koondunud ise alale ja paiguti tähenduslikult laienenud kõigi liikide kohta¹.

47. 'Coccinelle', 'Marienkäfer'.

'Coccinella' nimestik on eestis võrdlemisi rikkalik: 1. eP keska-idaosas, osalt ka läänes *leppatrtnu* ~ *l.-rtnu* ~ *lebättr* ~ *leppädüü* jne.; — 2. eP-s ja eL-s *leppaliñnukke*² ~ *leppäliñd*³ ~ *lepliñd*⁴; — 3. paiguti Alut-s. *tiru-tāru-linnukkene*; — 4. eP läänes *mereäro* ~ *meriäro* jne.; — 5. Hm-l *lañbrine* ~ *lañbrene*; — 6. Srm, Muh, Lm. jne. *lēškana* ~ *lēškana* ~ *līškana* ~ *līškami* ~ *lēslīñd* ~ *līslīñd* ~ *līšpet*; — 7. edelamurdeis j. m. *kirilīñd* ~ *kirivliñd*; — 8. eL-s *kirjät-lehmäkke* ~ *kirjatlehm* ~ *kirivlehm* jne. — 9. eL-s *käðikirjät* ~ *käðikiri* ~ *käðikiräs* ~ *käðikirg* ~ *käðikir'g* ~ *käðikir* ~ *käðikirjaš*; — 10. Ris *kirjūkukrik*; — 11. Srm *kirikarijane*; — 12. Srm *mārijakana* ~ *m.-kuk* ~ *maerikana*; — 13. Lih *kirjultsu*; — 14. Alut *nippitiri*; — 15. eL-s *taēvaätti lehmäk*; — 16. eL *käðlehm* ~ *käðlehem* jne.; — 17. San *ki(ř)rekiñd*; — 18. Karl *kirikär*; — 19. Wied. Wb. tunneb veel *õñne-lind*. Vt. kaarti lk. 82⁵.

¹ Muudest lms. keelte sipelga nimetustest oleks veel mainida li. *vijali* 'kollane sipelgas' -s. *viholainen* (vrd. e. *vihā*).

² RidE. ³ KodK, Karl, PilJ. ⁴ TormL. ⁵ Lisada kaardile: Ran *käðikiriat*, SaaJ *kirilīñd*. — Korr. märk.

Esitatud nimede etümoloogiline külg ei paku raskusi. Tüüp [6]-nda eelosa *lēs* tähendab samus murdeis 'liiv'; tähelepandavad on siin nähtavasti sõna rännaku teel sündinud deformatsioonid *līškami*, *līšpeš*. Teatavas geneetilises ühenduses (*kirjū*, *kiri* jne. poolest) on kahtlemata tüübid [7], [8], [9] ja [17], [18]. Ainus tumedama algupäraga nimetus näikse olevat t. [14], millel ometi võiks sidemeid olla naabertüüpidega [1], osalt ka [3]. Ainult mõningail esitatud tüüpidest leidub lähiseid vasteid muudes lms. keeltes, vrd. s. *leppäkerittu*, *leppäkärttu*, *leppäterttu* (*kerttu*, *kertti*, *kärttu* < Gertrud), *leppätiiro*, ingE *leppätiru* ja e. *leppätrinu*, *leppädiju* (nimetus taotab vist putuka punast värvi, vrd. e. *lep* g. *leppä* 'Blut', s. *leppä*, *läppä* id.) jne.; vadj. *jumalā lehmā* (vadjJ *jumalā lehm*) ja e. tüübid [8], [15] ja [16]. Erilist tähelepanu väärib aga asjaolu, et mitmed nimetustest on sisuliselt samad või lähised selle putuka nimetustele indo-eur. keeltes, vrd. saks. *Gotteskühchen*, pr. *martin bon Dieu*, *bête à bon Dieu*, v. *божья коровка* ja e. tüübid [8], [15], [16] ja vadj. nimetus; pr. *scarabée de Marie*, ingl. *lady-bird*, *lady-cow*, *lady-bug*, saks. *Marienwürmchen*, *Marienhuhn*, *Marienhähnchen*, *Marienkäfer*, *Marienkälbchen*, roots. *jungfru Marie nyckelpiga*, taani *Mariehøne* ja e. tüüp [12] (vast ka tüüp [4]??). Ongi võimalik, et siin tegu on osaliselt tõlkelaenudega. Missugused neist kõige vanemasse, vast algs. kihti kuulusid, pole hõlpus otsustada, osalt küll muude sugukeelte vastete puudusel¹. Omas enamikus paistavad need olevat ometi vastsed, eestiaegsed kujundused. — Paiguti on tüüp [1]-se valdkond varemalt olnud avaram, nagu kahtlemata hiljemalt t. [4]-nda (*mereära*) poolt eraldatud Aud-Pä-Tor eksklaav osutab. Teisalt on aga *leppätrinu* Kull-lt Kir-Lih sihis peaaegu katkestanud eelmise [4] tüübi ala, jättes kitsa Rid-Mar-LNg ja Vig-Mih-PJg-Vänd alade sidemeks MarL ümbrusesse sõna *mereära* mingi muu, lepatriinust vähe suurema, punakashalli ja sarvedega putuka nimetusena (ka TüS m. 'mingi lepatriinust suurem, sarvedega putukas').

48. 'Lente', 'Nisse'.

Täimunade nimetustena on eestis tarvitusel: 1. eP-s aruta teisendites esinev pl. *saērded* ~ *sārdeD* ~ *sāred* ~ *saēred* ~ *saērād* ~

¹ Li. (Kett.) *māmalīkki*, *māmalīkke*, (S-te) *māmal'īkki* (-*īkki* 'kene', vrd. *kanaliikki* 'kanakene, väike armas laps') ja s. *lenninkäinen* 'coccionella septempunctata, al. *musca carnivora*' (vrd. s. *lennin* g. *lentimen* 'Flügel') näivad seisvat täiesti isoleeritult.

pl. *kahri*¹ ~ *kari* g. *kari* p. *karri* ('koiussike')² ~ (*rõiva*) *kari* 'Motte'³ ~ *kasuk um karri aet*⁴ ~ *kahr* 'Motte'⁵ ~ pl. *käri*⁶; J. Gutsi. Motte *Rarjelaine*, Hupelil *karri* 'die Motte'. d. *karrihiir* 'Spitzmaus', Wied. Wb. *kari* g. *kari* ~ g. *karja* [d] ~ *karjalaine* g. *karjalaise* [d] 'Motte'. — Neist künib *koi* (G ö s. 300: motte / [tinea] *toy*) tähenduses 'Motte' algsome ja veel kaugemalegi: s. *koi* g. *koin* ~ *koisa* g. *koisan* ~ *koisi* g. *koisin* ~ *koisio* ~ *koiso* ~ *koisu* ~ *koihka* ~ *koiska* 'tinea, acarus, blatta', 'Motte, Made, Milbe'⁷, aun. *koi* 'tiisa', vadjJ *ko* g. *ko* p. *koit* ~ p. *koija* 'Motte, koi', li. *k^uoi* ~ *k^uoi*⁸ id. (? liS *kuð*, *kuod* id.); mrd. *ki* 'Motte' (H. Paasonen, KL 14). Tüüp *kari* ~ *kahr* ~ *karjalaine* näikse müüdes sugukeeltes puuduvat ja on algupäralt selguseta. Paiguti esinevad mõlemad tüübid samas paigas kõrvu, kuid erinevas tähenduses: Räp *koj* 'koiliblik', *kari* 'koiussike'. Võimalik, et niisugune semasioloogiline vahekord ongi neil sõnul algupärane.

50. 'Oiseau', 'Vogel'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP ja osalt eL *liñD* g. *liñnù* (g. *liñnò*) ~ *lēñD* g. *lēñnò*⁹ ~ *leñD*¹⁰ ~ *ljeñD*¹¹ ~ *lǝñD*¹² ~ *ljeñD*¹³ ~ *liñDu*¹⁴ jne.; — 2. eL *tsirk*¹⁵ g. *tsirgü* (~ g. *tsircô*) ~ *tširk*¹⁶. (Vt. kaarti lk. 54). Neist on eelmine tähenduses 'Vogel' juba algsome-line, vrd. s. *lintu* 'Vogel', karj., aun. *lindu* id., veps. *lind* id., vadj. *lintu* id., li. *liñD* id.; samuti lp. *lont*, *loddē* id. Varemalt on selle sõna tähendus olnud ometi kitsam ('Gans', 'Ente'), vrd. Szinnyei, FUSpr.¹ 28. — EL *tsirk* on muis sugukeeltes tundmatu. Algupäralt on see nähtavasti onomatopoeetne, algselt lastekeelega piirduv nimetus. Atesteeritud juba J. Gutsi-l: Vogel *3ið* / *o* (vist trükiviga, pro *3ið*). Esialgne *liñD* on eL-s võistleva tüüp [2-se] survel püsinud üksnes veel muutunud tähenduses: *liñD* 'metsloom', (SA) *mõtsä-liñd om suži, reppan, kahr*, (Ran) *lāvā mõtsa liñdu* ('mets-elajat') *laskma*, (Räp) *liñnù nahane kasik* 'kallist nahast kasukas', vrd.

¹ Hel, Ot [hvj]. ² Räp. ³ HarM, SetO. ⁴ HarM. ⁵ SA. ⁶ Lu.

⁷ Selle kõrval on Soomes tuntud veel *tiisa* 'insecti species, acarus siro?' 'Käsemilbe', 'ostmask, mal (*koi*)'.

⁸ Küsitav, kas oleks selle sõnaga mingit ühendust ka lä. vastaval nimetusel *kohda* [kōda] g. *kohdas* - *kohds* g. -a 'die Motte'? Vrd. ka lä. *kõhlis* pl. *kohl'i* 'Mehlwürmer; in. W. Livl. u. Kok. auch Motten' (Ulm). — Läti sõnakujudel põhjenevad nähtavasti ka liS *kuð*, *kuod* 'Motte'.

⁹ Mih. ¹⁰ JuKa. ¹¹ JuKu. ¹² Kihn. ¹³ Muh. ¹⁴ Vaiv. ¹⁵ Hel, Ran, Kam, Vö, San, Pö, Räp, Har. ¹⁶ SA.

Wied. Wb. 'Wild (auch vierfüßiges), wildes Tier' jne., mis tähendus on tuntud ka eP-s. Mõningate eL murrete (Kark, Tarv, Puh, TMA, Nõ, Kam) *liūd* 'Vogel' ei tarvitse veel sugugi olla eP laen, vaid võib ka esindada eP murrete toetusel püsinud algupärasemat järke.

51. 'Coq', 'Hahn'.

Tarvitusel on järgmised nimetused: 1. eP-s igalpool, osalt ka eL-s *kuḱ* g. *kuḱke*¹; — 2. eL suuremas, kagupoolses osas *kikkaš*² (~ *kikkaš*³) g. *kikka*. Nende kõrval nimetab Wied. Wb. veel kaks spetsiaalsemat nimetust: *otas* g. *otta* (kd [= lastekeel]) 'Hahn', *pāššu* g. *pāššu* (S) 'fetter, junger Hahn'. Vt. kaarti lk. 54.

Neist *kuḱ* (G ö s. 224: Hahn / [gallus] *Ruḱ*. Hannen geschrey / [gallicinium] *tuḱo* laul) on juba algsoomeline ja esineb enamasti kõigis lms. keeltes: s. *kukko*, murd. *kukkoi*, *kukko'*, *kukkō* jne., ing. *kukkoi*, karj. *kukko*, aun. *kukoi*, *kukkoi*, lüüdi *kukuoi*, *kukoi*, veps. *kukoi*, *kukei* (alg. *kukkoj* ~ **kukkej*; vrd. Rapola, KPT i-lopp. dift. 40—52), vadjJ *kuḱ* g. *kukā*. Sõna on algupäralt arvatavasti onomatopoeetiline, nagu see ka paljus indo-eur. keeltes tuntud (tüved *kerk-*, *krik-* ja *kuk-*, *kok-*, vt. lähemalt Schrader, Reall. s.v. Hahn, § 5), nii et vaevalt põhjust oleks seda pidada germ. laenuks (vrd. ka Bibl. Verz). Nimetusel *kikkaš* (J. Guts. l.: Hān *Riḱaš*) leidub suffiksita vaste nähtavasti ainult li-s (*kik* pl. *kiktd*, liS *kikk*). Ka see on tõenäolikult onomatopoeetiline kujundus (*kuḱ* ja *kikkaš*⁴ sõnade *u* ~ *i* puhul vrd. ka eP *kustuma* ~ eL [Kark] *kistme*; vt. Kettunen, Kod. Vok. 16). — Nimetused *otas* ja *pāššu* (ka viimane algupäralt kindlasti lastekeelne) ühendaksin vastavalt sõnadega (Wied. Wb.) *ott* g. *ota* (*ote*) ~ *ott* g. *oti* 'Bär' ja *pāš* g. *pāššu* (~ g. *pāšsa*) 'Widder'. Lastekeeles oleksid seesugused kujundused täiesti mõistetavad.

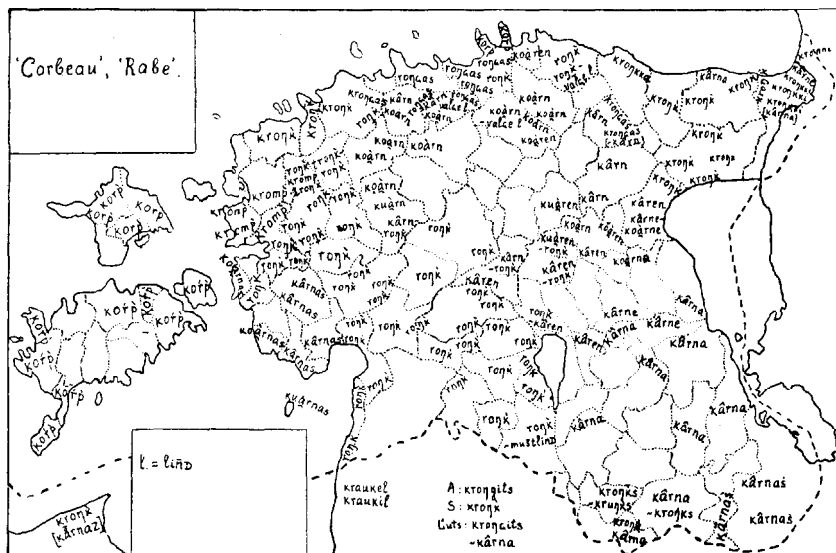
Neist sõnadest näib kindlasti agressiivsem olevat *kuḱ*, mis kirja- ja ühiskeele toetusel on tunginud ka Hel-sse ja TMA-sse. Kui Vilj, Tarv, Kark *kuḱ* samuti peaks olema eP laen, siis igatahes juba õige vana, sest *kikkaš* on viimastes kih-s kas täiesti tundmatu või tarvitusel harva, ainult ütelistes (Tarv) *pāššikikkaš*, *tōmmašši kikka üleš* (vahel aga pilkavalt ka kuke kohta).

¹ Hm, Srm, Muh, Lm, Pm (tervelt), Hrm, Jm, Virm, Viljm (ka Vilj, Pai, Tarv; Hel-s on tüüp [1] uuem), Tm eP osa (ka TMAVe, TMAVo, Kod). ² Tarv (ain. *pāšši k.*), Hel, Puh, TMAVo (~ *kuḱ*), Nõ, Vö, San, SetO, SA. ³ Pö, Rāp, Har.

⁴ Wied. Wb. tunneb veel *kikk*, *kukas*, *kikane*.

52. 'Corbeau. Rabe'.

Sellel, Eestis ikka haruldasemaks muutaval linnul tuntakse e. keelelal kolm nimetüüpi: 1. *kâren* ~ *kârnas* g. *kârna* jne., 2. *ronk* g. *rongå* ~ *kromp* g. *krombi* jne. ja 3. *korp* g. *korbi*. Neist viimane (nagu ka vastav soome *korppi*) on uusrootsi laen, eestis kindlasti omandatud endistelt Hiiu-Saaremaa rootslastelt (vrd. uroots. *corp*, msk. *korpr*, vt. Thomsen, GSI 44, 70), nagu selle sõna praegune levinemine veel tunnistab (vt. kaartisid lk. 54, 87¹). KuusJ, KuusP *korp* on mõistagi laen soomest. Tüüp *kârn* ~ *koârñ* ~ *kârne* ~

kârna jne. (Gö.s. 329: Rabe / *Raarn* /e/ rouč [l.pro rouč] / iron. *walgte lind*; J. Guts. l.: Rabe *fârn* /e) näikse olevat muistne, soome-permi, Setälä järgi isegi uurali aega tagasi ulatuv pärandus, vrd. votj. *kyrnyž*, sŭrj., perm. *kyrnyš* (Anderson, Studien 131), tšer. *kur'nâš* 'Rabe' (Wichmann, TschTW 66); mrdM *krandâš*, mrdE *křentš* 'Rabe' (Paasonen, MChr. 84), samJ *harona* jne. 'Rabe' (Setälä, Stufenw. 23, 115), algselt nähtavasti onomato-poeetiline kujundus². Soome (kus *kaarne* veel ainult piiblikeeles esineb) ja eesti on sel sõnal esialgse tähenduse 'Rabe' alal hoidnud,

¹ Kaardile lisada Saa *ronk*. — Korr. märk.

² Ka indo-eur. keelis sisaldavad kaarnanimetuste tüved palataal-klusilli ja tremulanti: *qor* (lad. *corvus*, *cornix* jne.), *qraq* (lad. *crōcio*, vene *karkunū* jne.), vrd. Schrader, Reall.^I 768–9.

kuna lääne-liivis on *kārnaZ* omandanud tähenduse 'Krähe' (veel Sj.-Wiedl: *kārnas* 'Rabe'), kusjuures 'corvus' nimetusena tarvitatakse *kronk*. Viimaksnimetatud onomatopoeetne kujundus esineb mitmes teisendis laialt ka eestis: *ronk* (vt. ülal G ö s.!) umbkaudu samal alal, kus konsonantühendeid sõna algul ei esine, mujal aga *kronk(s)*, *kronõits*, *kromp*, *kronõas*, *kronkki* jne. See kaarna krooksumist ehk „krongutamist“ jäljendav nimetus (samal viisil tekkinud ka veps. *krojkō* ~ *krojkrō*, vadjJ *kronni*, ingE *kronni*¹) on eestis kahtlemata kujunenud eri paikades eraldi, iseseisvalt (algelt ehk lastekeelsena või üldse halvakspaneva paralleelnimetusena)²: uudis-sünnitus on kõlalistel põhjustel osutunud kõnelejaile peagi õieti kujukaks ja suggestiivseks; esialgseist pesadest näib *kronk* ~ *ronk* olevat niivõrd laienenud, et lõpuks nende vahel sündis ühinemine, nõnda et selle uudiskujunduse ulatusala lookleb praegu fantastiliselt käärulisel kujul, pikalt, peaaegu katkemata vööna mööda Eesti mandri lõuna-, lääne-, põhja- ja kirdepoolseid äärismaid. See-sugust eraldi kujunemist ja hiljem liitumist sunnib oletama nimelt *ronk-kronk*-ala pikk, paiguti õige kitsuke, tujakalt väänlev pindkuju; kesk-Lm-l (Kull, Märj, Vig jne.) on *ronk*-ala varemalt olnud kindlasti katkestatud, nõnda et praegune Mih, Aud, Tõs, Varb *kārnas* ~ *koārnas*-saareke oli omal ajal Hrm, Jm. jne *koār*-alaga ühenduses; vähem tuntavad katkekohad näikse veel olevat Tallinna kohal ja Halj lääneosas. Vastupidise oletuse, et *ronk*-ala oleks muiste olnud suurem ja kompaktsem ja et kaaren-ala oleks pealetungiv, lükkab ümber just kaaren-valdkonna ülalnimetatud saareke edela-Eestis ja veel vähemad riismed Alutaguses. Praeguse kaaren-ala ühtlust paistab *ronk-kronk* läbi lõigata ähvardavat ka Pil-Põlt-Lai-Torm sihis. Pil-s ja Põlt-l on harilik küll veel *kāren*, *kārn*, *kuāren*, kuid selle kõrval tarvitatakse juba, tõsi küll harvemini, *ronk*. Üldse on kaaren-ala põhjapoolsem osa igast küljest ähvardatud „(k)ronga“ poolt, ta piirjooned on kindlusetud, paiguti kui puretud. Lõunapoolne osa on sellevastu veel võrdlemisi julges asendis, mis geograafilistest oludest tingitud.

Olgu veel nimetatud, et paiguti on „kaarnal“ ka kaudseid, kirjeldavaid nimetusi nagu *must līnd* (Hel), või isegi iroonilisi nagu *valge līnd* (HJn, Amb, Rak); rahva vanausu järgi olnudki kaaren muiste valge (vrd. Eisen, EKirj. XVI 359).

¹ LiS. *kraukel*, *kraukil* on laen lätist (*krauklis*). ² Rõuges näit. tarvitatakse *kārna* kõrval *kronk*s veel praegu halvakspaneva nimetusena.

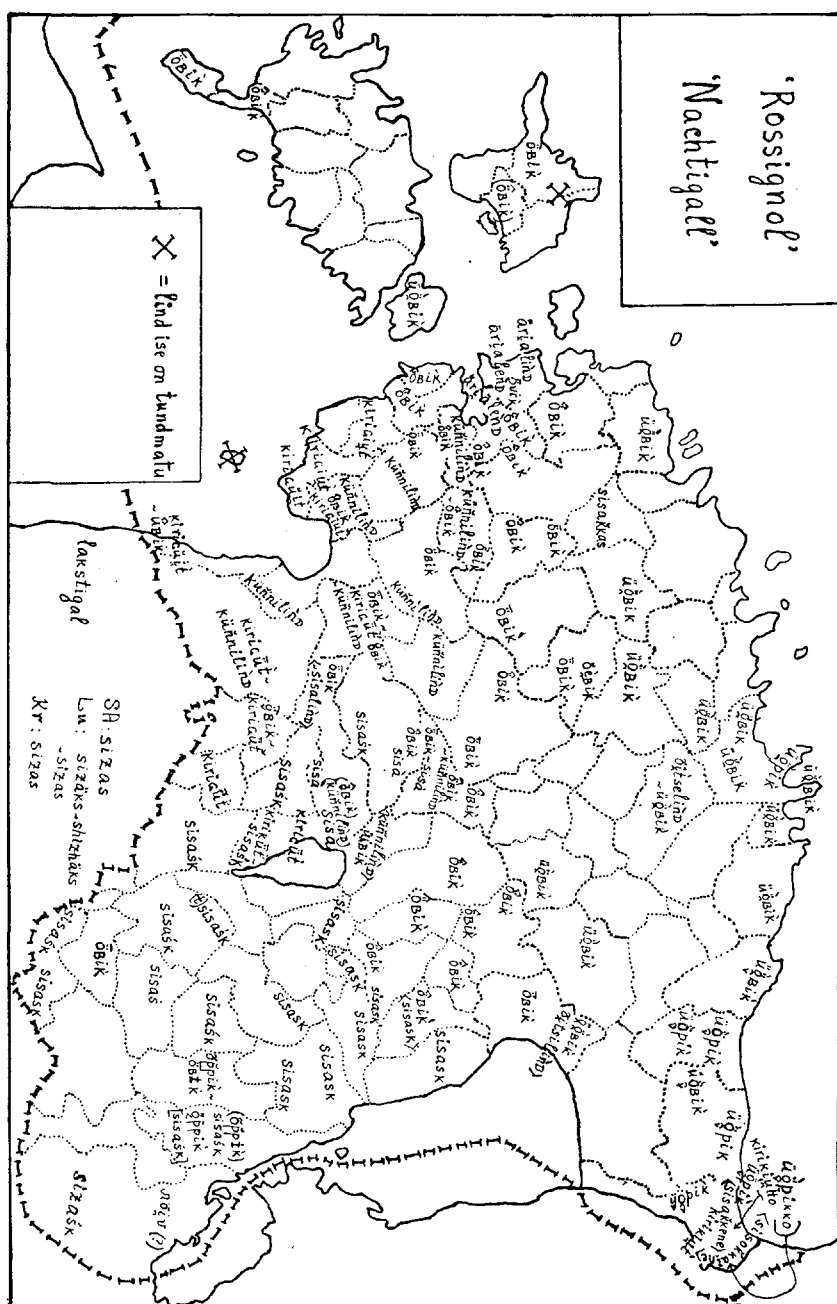
53. 'Rossignol', 'Nachtigall'.

Nagu indo-euroopagi eri keeltes on 'luscinia' (samuti 'alauda' ja 'hirundo') nimetustes etümoloogiliselt sidet väheselt (vt. m. s. Schrader, Reall.¹ 769), nõnda on ka lms. keelte ööbiku nimestik geneetiliselt väga eriline, vrd. s. *satakieli*, vepsL *pȧjulind* 'ööpik (?)', vadj. *sisava* ~ vadjJ *sisav*, li. (Sj.-Wied.) *lakstägala* ~ liS *lakstigal* (laen lätist), samuti õige pikk eesti nomenklatuur: 1. põhjapool *õvik* g. *õvikku* ~ *õvik* ~ *üõvik* ~ (Rid) *õvik* jne.; 2. edelas *künnilind*; 3. edelas ja kirdes *kiriküüt* ~ *kirikiutto* jne.; 4. lõunas, kagus, osalt kirdeski j. m. *sisä* ~ *sisask* g. *sisaski* ~ *sisokkajne* jne.; 5. paiguti eP-s *äriälind*; 6. paiguti eP-s *õitseliind*; 7. Wied. Wb. *sofk* g. *solgi* (d). Vt. kaartisid lk. 54 ja 90¹.

Sõna *õvik* esimene komponent on arvatavasti *õ* 'Nacht', vrd. ka tüüp [6] *õitseliind* (< **õitseliind*) ja saks. *Nachtigall*, müs. *nahtigala*, seega siis 'öölaulja'. Teiseks osaks on õige üldiselt arvatud *pik* g. *pikkä*, mida toetaks Gös. (lk. 305) *öhpitč*. Selle vastu võiks aga kõnelda asjaolu, et ka *pikk* g. *pikkä* (~ g. *pikkä*)-aladel, näit. Alut, Hm, Srm, Muh, LNg, esinevad kujud *õvik*, *õvik* jne. (mitte aga *-*pikk*, *-*bitk*), ja et sõna tüvi on u-lõpuline (*õvikku*-). Tuleb muidugi siinjuures mõondada, et liitsõnus järelkomponent foneetiliselt sagedasti teisiti areneb kui sama sõna üksikult, et temas häälikud eriliselt kalduvad redutseeruma ja assimileeruma; tüve -u-vokaali võib aga seletada u-tüveliste (*kiriku*-, *vitsiku*-) kategooriasse siirdumisega. Häälik *b* on liitsõna teise lüli algul, vokaalide vahele satudes, täiesti mõistetav (vrd. *kahtuse aribud* = haripuud, *äriabed* ~ *äriabäd* 'ristikhein' jne.). Rid *õvik* sõnas on *v* vist seletatav taotleva analoogiaga, sest tähendatud murdes esineb veel paljus sõnus *v* > *b*², näit.: *kõbä kibl*, *kõbër*, *kuiB*, *väräB*, *teřBe*, *värBima*, mis hääldamisest aga kõnelejaskond, ühiskäele mõjul, püüab vabaneda. Kõige võimalikum on aga, et terve kujundus on algupäralt puhtonomato-poeetne (< *õ-pik*?), kus aga rahvaetümoloogia hiljem on osalt ka arendavalt kaasa mõjunud, nõnda vist ka nimetuses *kiriküt* ~ *kiriküüt* ~

¹ Kaardile lisada: SaaL, SaaJ, SaaK *õnik*, SaaL (< *kirigūt*), Hall *õvik*, HallP [*kirigūt*] 'tilluke hall lind, ööbiku sarnane, kuid laulab varem kevadel, toome õitsemise aegu', SaaK [*künnilind*] 'olevat ööbiku moodi lind, kuid mitte ööbik', Vas *sizask* — Korr. märk.

² Häälikseaduslik muutumine, mis praegn näikse olevat veel n. n. „kobamise ajajärgus“.

kirioüü jne., vrd. näit. ööbiku vilistamist taotavaid rahvalaulukesi: „Tüdruk, tüdruk, laisk, laisk! Too piits, too piits! tsäh, tsäh, tsäh! plaks, plaks, öö pikk!“ ... „Kiri küüt, vaole, vaole! küüt-must, küüt-must! vaole, vaole!“ ... „Tüdruk, tüdruk! piitsa, piitsa, piitsa! lüpsik, lüpsik, lüpsik!“ jne. (vrd. ka J. F. Wiedemann, *Aus dem inneren und äusseren Leben der Esten* 295).

Nimetus *sisä* ~ *sisaliind* ~ *sisask* ~ *šizäks* (ɔ: *shizhäks*, O.Kallas, LM 23) jne., J. Gutsi. Nachtigal *šiffas* on varemalt kahtlemata laiemaulatuslik olnud kui praegu, sest vaevalt võib oletada, et Nis *sisakkas* ja VaivU [v] *sisakkene*, VaivK [v] *sisočkajne* oleksid iseseisvalt kujunenud (nõnda ka vist VaivP *kirioüü* ja Prm *kirioüü*). Vrd. ka Göseken, lk. 263: Zaun-könig / *fiffafas*. See tüüp näib ka, teistega võrreldes, olevat kõige vanem, sest vasteid leidub sel ka sugukeeltes: ingE *sisova*, *sisov*, vadj. *sisava*, vadjJ *sisav*, s. *sisas*, *sisava* 'näktergal'; dem. *sisavainen*. Võimalik siiski, et sõna on algupäralt onomatopoeetiline, vrd. verbid *sisima*, *sisi-sema*. Samuti võimalikult ehk sünnipäralt häälttaotlev on tüüp [3] *kirioüü* (vt. ülale), mille kaks praegu teineteisest lahusolevat esinemisala (Lm-Pm-Viljm ja Vaiv) näikse eeldavat selle varemini laialdasemat ulatust eesti keelealal (või on siin tegu paralleelsete kujunemistega?). Kindlasti onomatopoeetne on küll tüüp [7] *solk*. Nagu vahel viimasel tüübil, nii puuduvad sugukeeltes sidemed ka etümoloogiliselt selgetel nimetustel *künniliind* ja *ärialiind*.

Ülalesitatud ööbikunimedest oleksid siis kõige vanemad eestis nähtavasti tüübid *sisask*, *kirioüü* ja *öbik*, neist esimene minnes tagasi ehk algsoome murretesse, tüübid [2], [5], [6] ja [7] oleksid aga arvatavasti võrdlemisi hilised kujundused. On ka võimalik, et neist nimetustest mõni (*kirioüü*, *künniliind*) on algselt tähendanud mingit muud lindu, vrd. SaaK ja HallP esindust (vt. lk. 89, alamärk. 1).

54. 'Pigeon ramier, colombe biset', 'Ringeltaube, Holztaube, Waldtaube'.

'Columba palumbus' ja 'c. oenas', mida rahvas harilikult mitte ei eralda, on eestis tuntud järgm. nimetuste all: 1. eP-s kõige üldisemalt *mejoäs* g. *meikka*¹ ~ *mecoäs* g. *mikka*² ~ *miejoäs* g. *mieikka*³ ~ *mejoäs* g. *meikka*⁴ ~ *mehikkäs* g. -*kkä*⁵ ~ *mehuikkas* g. -*ikka*⁶ ~ *meuk-*

¹ Kei, HJnP; Tü, Pee, An, JMd, Amb; Kad, HaljK, SimA; LaiK. ² HMd, Märj, Kull, RöpJ. ³ Ris, KuusS, KuusH, KadP. ⁴ VigP. ⁵ Vig. ⁶ HæO.

kas g. -*ķka*¹ ~ *meoķkas*² ~ *mehik*³ ~ *meòs*⁴ ~ *mehuk* g. -*ķka*⁵ — 2. eP *idaosas meleķkas*⁶ ~ *meleķkās*⁷ ~ *mēleķkas*⁸; — 3. *pai-guti* eP-s *meltsās*⁹ ~ *mōlsās*¹⁰; — 4. eP *kirderandadel kūhklane*¹¹ ~ *kūhklaine*¹² ~ *kūhkilane*¹³ ~ *kūhkilāne*¹⁴ ~ *kūklāne*¹⁵ ~ *kūkkū-lāine*¹⁶; — 5. eL-s, osalt ka eP-s *ūt* g. *ūtī* (~ g. *ūtī*)¹⁷ ~ *hūt* g. *hūtī*¹⁸ ~ *hūt* g. *hūtī* (?)¹⁹ ~ *ūt* g. *ūtī*²⁰ ~ *hūt*²¹ ~ *ūt* g. *ūtī*²² ~ *hūt-ūt*²³ ~ *adūt*²⁴; — 6. *kohati* eP-s *kūtāja*²⁵; — 7. *kohati* eP-s *sōttaja*²⁶; — 8. eP-s *metstui*²⁷ ~ *metstūvikke*²⁸ ~ *metstui*²⁹ ~ *lānetui*³⁰ jne.

Tüüp [1] näib tuntud olevat ainult eestis ja on atesteeritud juba Gös-l 409: Holtz / Feld / Wilde / Ringel Taube / *mehitas*. Nimetus taotab nähtavasti linnu häält, sest *mehiķkas* pidavat vahel kurjakuulutavalt hüüdma *mehe-ke-he*! (Vig), kuigi teisalt viimane teadaanne ja linnunime *h*-lised teisendid võiksid olla mõjustatud teisest linnunimest, *mōhittes*, *mōhetāja* (Mih) 'ascalopax gallinago L'. Igatahes kindel on, et selle tüve diftong või pikk vokaal on hilissündinud, olgu siis *h* või muu konsonandi kadu järgi. Sõna võrdlemisi laialdane ulatusala näikse tõendavat selle eakust eestis. Kui sõna tõesti peaks osutuma onomatopoeetseks kujunduseks, oleks sama algupära muidugi ka tüüp *meleķkas*. Nimetus [3] põhjeneb seevastu ilmsel segiminekul teise linnuga, 'Grünspecht', 'gecinus viridis L.', mille rohkesti teisenevat nimetust (Wied. Wb.) *mōltsas*, *mōlgas*, *malts*, *melgas*, *meltsas*, *melsas*, *melts*, *māltsas* on teatavasti kahtlvalt peetud muistseks balti laenuks (vt. V. Thomsen, FBB 200). Tüüp [4] on tõenäolikult laenatud soomest, vrd. s. *kyhky* g. *kyhyn* (*kyhkyn*) 'columba oenas', 'Taube', dem. *kyhkyinen*, *kyhkyläinen*, *metsäkyhky* id., mis samuti on vist algupäralt onomatopoeetne. Eriti kindlalt võiks viimast seletust anda aga tüüpide [5], [6] ja [7]-nda kohta, nagu ka rahvas ise selle linnu häälitsemist kirjeldab: „Ü ü d, ü ü d, k u u d, k u u d, kus mu kuus kullast poega, varesel viis verist vāntsa!“ (M. J. Eisen, EKirj. XVI 356—7). Neist on *hūt* ja tüüp [8] registreeritud juba J. Guts-l-l: Taube *Quime*. Feld-Taube *Sütt* / e. Turteltaube *Mōstuiwi*.³¹

¹ HaO [hv], SJnP. ² ViljV, Kō. ³ TarvÄ, Hall, Kark. ⁴ ViljP, Saa (?). ⁵ SaaV. ⁶ MMg, Torm, Iis, (Pal-s ainult üteluses *āl kui meleķkas*), LaiJ. ⁷ Kod. ⁸ TüO. ⁹ TüK, Vänd. ¹⁰ KeIV (?). ¹¹ KuusJ, KuusP. ¹² LNgK. ¹³ Lüg, VaivR, JõhV. ¹⁴ JõhK. ¹⁵ VaivS. ¹⁶ VaivRg, VaivU. ¹⁷ Kur, Äk, KodK, TMa, Nō, Vō, Kam, San, Hel, Tor. ¹⁸ Rāp, Har. ¹⁹ Ur, Pō, SetL. ²⁰ SA. ²¹ Lu. ²² Käi, Ans, Kih. ²³ Phl. ²⁴ Rōi. ²⁵ JMd, SimS. ²⁶ SJnO. ²⁷ Tor, Mih. ²⁸ SimS, HaljO. ²⁹ Phl. ³⁰ Mih.

³¹ Teistes lms. keeltes tuntud metstui nimetustest olgu mainitud li. *metša* (*mütsä*) *palāndaks*, m. *tui* (Sj-Wied.).

55. 'Etourneau', 'Star'.

'Sturnus vulgaris' on eestis tuntud järgmiste nimede all: 1. kõige üldisemalt eP-s ja eL-s *mušt-rästäs*¹ ~ *m.-reastäs*² ~ *m.-rästäs*³ ~ *m.-rästäs*⁴ ~ *m.-rästäs*⁵ ~ *m.-rästäs*⁶; — 2. Wied. Wb. järgi *künhi-rästas*; — 3. Wied. Wb. järgi *hall-rästas*; — 4. Wied. Wb. järgi *must laulu-rästas*; — 5. enam eP-s, talurahva keeles harva, peamiselt uuema sõnana, linnakeeles ja eK-s aga harilikuna *kuḏnok* g. *-nokka*⁷; — 6. harva *mušt-mažs*⁸; — 7. eP läänes *rõts-varplane*⁹ ~ *ruõts-v.*¹⁰ ~ *rõtsüs* g. *rõtsuše*¹¹, Wied. Wb. *rootši-varplane*; — 8. harva *mušt-varplane*¹²; — 9. harva *kullà-liṇḏ*¹³.

Kõik ülalesitatud nimetustüübid on tähenduses 'sturnus vulgaris' uuemad, eestiaegsed kujundused (*rästäs*-sõna üksikult on muidugi vanem, algs. aegne laen balti keeltest, vt. Thomsen, FBB 220)¹⁴. Neist muude tüüpide kulul levinevat näikse, eK mõjul, tüüp *kuḏnok*.

¹ Kih, Kull, Ris, PāM, Vänd, SJn, JMd. ² LaiK, HJn, Jõe, Kuus, Kad.
³ Kark, TarvM, TMaVo, SetL. ⁴ Põ, Rāp, TarvÅ. ⁵ VNg. ⁶ KuusP. ⁷ LNg, HJn
 [u-m], RisV [u-m], TormA, ViljV, Saa. ⁸ RidE. ⁹ Mih, Vig. ¹⁰ Muh. ¹¹ Muh,
¹² Vig. ¹³ Vig.

¹⁴ Teistes lms. keeltes on tarvitusel: s. *kottarainen*, li. (Sj.-Wied.) *spreij* (vrd. saks. *Spree*, *Sprehe*).

IV. Elundid, kehaosad ja kehaained. — Organes, parties et substances du corps.

56. 'Poumon', 'Lunge'.

Tarvitusel on: 1. eP-s *koṗs*¹ pl. *kopsūd* (~ pl. *kopsòd*) ~ *koṗso* g. *koṗso*², eL-s *koṗs* pl. *kopsù*³ (~ pl. *kopsu*)⁴; — 2. eP kirdeosas *tähi* pl. *tähid*⁵ (vananeva sõnana), eL-s *täḥ* g. *täḥ*⁶ ~ *täḥ* g. *täḥ*⁷ ~ *täḥ*^{v8}, (Wied. Wb.) *tei* g. *teie* '(alt) Lunge', *tävi* g. *tävi* (G [= G ö s. järgil]) 'Lunge des Menschen'. Vt. kaartisid lk. 12 ja 95⁹.

Sõnal *koṗs* leidub vasteid lähemaist sugukeeltest ainult soomes (*kopsu* 'Fischblase', kuna *keuhko* 'Lunge') ja vadjas (vadjJ *kopsu* ~ *liohkoj*, viimane laen venekeelest), kuid ka kaugemais (vog. *khapsei* 'Fischblase' jne., vt. Paasonen, Beiträge § 167). Samuti põline soomesugu sõna on *tähi* ~ *täḥ* ~ *tävi* (J. GutsL.: Lunge *ṭeww* / *e*), vrd. li. *täuv* 'kops', s. *tävy* g. *tävyn* ~ *täty* g. *tädyn* ~ *täky* g. *tävyn* (*täyn*) 'kops', 'Lunge', *täty-tauti* 'phthisis', *tätyinen* 'lungenreich', vepsL *tävu* 'kops', *tävüne* 'kopsukene', mrdE *tevilao*, mrdM *teval*, sürj.-votj.ty, ulatudes isegi sam. keelde (sam. *tümäktä* jne., vt. Setälä, Stufenw. 29). Sõna *t.* ulatusala näikse Eestis olevat varemalt palju laiem, tähendades vist algselt 'inimese kopsu', *k.* selle kõrval aga 'elaja kopsu', nagu seda osalt nende sõnade tähendus sugukeeltes, eriti aga G ö s. teated tõendavad: lunge [des Menschen] *ṭew* / *ṭewwēst*. lungen Sucht / *ṭewwē* *többe*. lunge / [des Viehes] *ṭopš*. (lk. 284). Kuna talurahval on peajasjalikult ainult loomakopsuga tegemist, on täiesti loomulik, et

¹ Srm, Hm, Muh, Lm, Hrm, Jm, Virm, Pm, Viljm, Tm. ² VaivS, VaivP, VaivRg, VaivK. ³ Kark, Hel, San, Rön, Puh. ⁴ Kan, Ur, Karl, Rõu. ⁵ VNgK, LügP, LügA, JõhV, JõhK, VaivR, VaivU, VaivP. ⁶ Ráp, SetO, SetL. ⁷ Kan [v], Har, SA.

⁸ Ur, Karl. ⁹ Kaardil lk. 95 on tüüp [2]-se isoleks täpsem.

inimesekopsu nimetus eesti murrete suuremast osast on kadunud¹, selle aset aga täitma on hakanud loomakopsu nimetus. Praegu näikse küll olevat seesugune *k.* või *t.* sõnade tähenduste vahekord murretes hoopis tundmatu².

57. 'Moelle, corps médullaire', 'Mark'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1 eP-s ja eL põhjapoolseil äärismail *üdi* g. *üdi*³ ~ *üti* g. *üti*; ⁴ 2. eL *säsi* g. *säsi*⁵ ~ *säsi*⁶ ~ *säšu* g. *säšu*⁷ ~ *säšu*⁸ ~ *säžu*⁹ ~ *tsäsi*¹⁰ jne. Vt. kaarti lk. 95. Neist kuulub esimene (G ö s. 288: Marck / im knochen *uddi*) kindlasti s.-ugri aegse, võib olla isegi uurali aegse sõnavara hulka, vrd. s. *ydin* g. *ytimen* ~ *tyty* g. *ydyn* ~ *ydyin* g. *ytymen* 'Beinmark, Kern, Most'; aun. *idime* - 'ydin' (mujal lms. keeltes aga: vadjJ *aju* 'üdi', *ajud* 'peaajud'; li. [Kett.] *ti'gmaz* 'üdi', pl. *ti'gmad* 'ajud' ~ [Sj. - Wied.] *tügmaz*, *leja sõra*, *leja sara*, bei Tieren auch *voza sara*, mrd. *ud'ime* jne. (vasteid lp., tšer., votj., sürj., ung., vog., ostj. ja sam. keeltes vt. Setälä, Stufenw. 39, B u d e n z, MUSz. 571). Samuti muistne omakeelne, vähemalt soome-volga aega tagasiminev nimetus on eL tüüp [2] *säšu* ~ *säsi*, vrd. s. *säsy* 'Beinmark', 'cibus gelatus', *keittää säsyksi*, samuti s. *sasu* '(Oulu) medulla porosa et fragilis in cornu rangiferi', 'sprödes Hornmark', *sosu* ~ *soset* 'nix liquescens, tabes nivis', 'Schneebrei', lp. *soso* 'cartilago, meatus et pori ossium et cornuum', mrd. *suz* 'kleiner vertrockneter Riss in der Rinde eines Laubbaumes', sürj. *söz* 'Mark, Hirn' jne. (vt. P a a s o n e n, s-Laute 26—7; vrd. ka B u d e n z, MUSz. 286). Sõna põhitähendus oleks, P a a s o n e n'i järgi, 'Poröses, Lockeres, Knorpelartiges, Rauhes'. Igatahes tähendusarengu astmele 'üdi' näikse olevat jõutud juba algsoomes (parallelselt ka sürj-s). Seega võiks siis eP ja eL praegune erinevus 'Moelle', 'Mark' tähenduslikkudes nimetustes olla pärit eesti erielu algult, võimalikult aga isegi algsoomest.

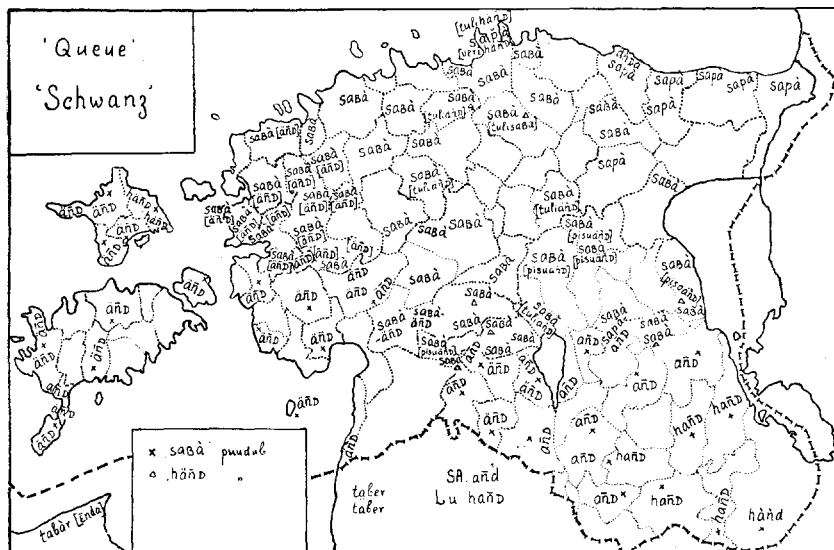
¹ Sõna *tävi* hävinemisele on kindlasti kaasa aidanud veel asjaolu, et läänepoolseis murdeis, väga laialdasel alal, on häälikseaduslikult *tävi* > *täi* (vrd. *tüvi* < *tüi*, *püvi* > *püi*, *suvi* > *su*, *tuvi* > *tu* jne.), ja on tekkinud seega kõnelejaile äärmiselt tülikas homonüüm sõnaga *täi* 'Laus'; lingvistilisel geograafial on korda läinud õige mitmel puhul täpselt jälgida seesugust homonüümide kollisiooni vältimist, vt. m. s. A. D a u z a t, GL 64 j. j.

² Muudest kopsunimedest lms. keeltes võiks nimetada s. *keuhko*, aun. *kouhkoi*.

³ Hm, Srm, Lm, Hrm, Jm, Virm, Pm (ka Hall), Viljm eP osa (ka Vilj, Tarv, Pai), Tm eP osa (ka TMa). ⁴ Vaiv, Jöh, VNg. ⁵ Puh, Ot, Nö. ⁶ Vö. ⁷ Kark, San, Ráp. ⁸ Pö, Har. ⁹ SetL. ¹⁰ Ran, Rön.

58. 'Queue', 'Schwanz'.

Saba nimetuse praegune kaksiklus eestis (1. eP *sabà* g. *sabà* ~ g. *savà* jne., 2. eP lääneosa, eL *ānd* g. *ānnā* [-g. *ānnā*] ~ *hānd* g. *hānnā* ~ *ānd* g. *ānnā*¹, vt. kaartisid lk. 95 ja 97) on juba õige muistne ja peegeldub ka muus sugukeelis, peamiselt küll lähemais, kuid võimalikult kõige kaugemaiski (samojedis): a) li. *tabār* 'saba', liS *tāber*, *taber* 'Schweif, Schwanz' (e. s- ~ li. t- kohta vrd. e. *sarabu*, *sarapu* ~ li. *tarab* pl. *tarabād*, e. *sūgāv*, *sūvā* ~ li. *tiva*, eL *sīb* ~ li. *tībāz*, eL

sajvas ~ li. *tājbaz*), kuna *ēnda* esineb muutunud tähenduses 'ussi keel', b) soomes *hāntä* 'Schwanz': *saparo* 'cauda animalium brevior e. c. ovis, suis', 'kurzer Schwanz', *sapa* 'der haarlose Schwanz'; muudes lms. keeltes näikse esinevat ainult üks nimetus (vadj. *āntā* 'saba', veps. *händ* id., karj. *händä*), samuti mõnes ugri keeles (lõuna-ostj. *tšəntš* 'Rücken', vog. *šiš*, *sis* id.); c) samojedis näikse *händ*-sõnale vastavat *santu*, *soddaki*, *saña* jne. 'Vogelschwanz' (Paasonen, Beitr. 130, Setälä, Stufenw. 91), kuna *saba*-sõnaga on kahtlevalt ühendatud (Paasonen, Beitr. 207, Setälä, Stufenw. 29, 43) sam. *taewa*, *taewua*, *teuva* jne. 'Schweif, Schwanz'.

¹ J. Guts I.: Schwantz *Sant* / a.

Eesti keelealal võib eraldada tüüpide [1] ja [2] suhtes kolm valdkonda: 1. kirdepoolne, kus tarvitusel üksnes¹ [1] *sabà* 'Schwanz, Schweif, Schleppe', kuna *āñD* esineb ainult paiguti, harva, liit-sõnades *tuliāñD*² ja *pisuāñD*³; 2. edela- ja lõunapoolne, kus esineb üksnes tüüp [2] 'Schwanz, Schweif, Schleppe', kuna *sabà* tarvitab ainult noorem sugupõlv laenuna ühis- ja kirjakeelest; 3. loodepoolne (loode-Hrm, põhja- ja kesk-Lm), kus praeguse noorema ning vanema rahva kõnes, samuti vanakeste mälestuse järgi ka ennemalt, esineb *sabà* tähenduses 'Schwanz, Schweif, Schleppe' (ka *siliikko sabà*, Kull) kuna *āñD* tarvitatakse metafoorselt: a) *ejnà* (~ *enà*) *āñD*⁴ (*kisome enàD āñD*;⁵ isegi: *enà āñnà sabà sàb rsoñtud*)⁶, *āriabeq āñD*⁷, millele Hrm-l, Jm-l, Virm-l ja Tm-l vastab tähenduslikult *saò-kerits*⁸ ~ *enà kirittes*⁹ ~ *enà kjerittes*¹⁰ ~ *karendajne*¹¹ ~ *ejnà kēriittes*¹², *saò-pat* pl. *saò-pattüd*¹³ jne.; b) *viillà āñD* 'pikk, vorstikujuline tuut, tort kraasitud villu'¹⁴; c) *viillà āñD* 'vilja alumine (tuulamise)'¹⁵ (= Vig *viillà sabà*); d) *kūē āñnàD* 'kuus siilu (kummagil küljel kolm) muistsetel meestekuubedel'¹⁶. Esi-algne tähendus 'Schwanz, Schweif' esineb siiski veel eP-s paiguti mõnes ütelses: *tuliāñD*¹⁷ ~ *pisuāñD* ~ *krat*¹⁸, *miš-sà omà āñD* *ōriittad*! öeldakse vahel koerale¹⁹, *undi āñD* *açama* 'esimese mahakuulutuse järgi külasse andeid korjama minema, sealjuures viina pakkudes (mõrjsa kohta)'²⁰, *siliikko āñD*²¹. Võiks nüüd kerkida küsimus, kas on seesugune saba- ja händ-sõnade kõrvuesinemine erilistes tähendus-varjundites kõnesoleval alal pärit juba varemast ajast ja kas on varemalt siisugune olukord olnud omane ka muule eesti keelealale, või on ennemalt tarvitatud teatud murdealal üksnes *sabà*, teisel alal aga üksnes *āñD*, kuna praegune *sabà* ~ *āñD*-ala oleks varemalt kuulunud ainult ühele neist (esimesele), hiljemalt aga jäänud arvata-vasti *āñD*-sõna ujutuse alla? G.ö.s. tunneb XVII as. keskpaiku igatahes mõlemaid sõnu, rohkem siiski viimast: schwantz / *Sabba* / *hend* / *a* (lk. 371), *fe hobbofe hend lõhb hend armix* (lk. 389), Hintertheil des Schiffs / (prora) *laiwa hend* (lk. 412). *tuliāñD* ~ *tuli-hāñD* ~ *verihāñD*²² mitmeis eP murdeis (paiguti aga eP-s, näit Amb,

¹ VNg (Männikküla) *āñD* (*opuse, kuera, sielikku a., iuttu a., tuliāñD*) on vististi laen soomest (VNgK-s harilikult vist ainult *sapà*).

² HJn, Ju, Kuus, Koe, KJn. ³ Lai, Põlt, Kõ.

⁴ Ris, Rid, Mai, Kull, Marj, Vel, Vig, Kir, Lih (ka tüüp [2]-se ainuvallas: Han, Mih, PJg jne.). ⁵ Vel. ⁶ KullT. ⁷ Mar. ⁸ Nis. ⁹ JuKu. ¹⁰ Kos, Kuus. ¹¹ Vaiv. ¹² Lai. ¹³ RapJ. ¹⁴ Nis, Rid, Mar, LNg, Märj, Kir. ¹⁵ KullT. ¹⁶ Ris, Rid. ¹⁷ Vig. ¹⁸ KullO. ¹⁹ KullT. ²⁰ Vig, Kull, kuid ka lõunapool; Han, Mih. ²¹ Vig. ²² KuusJ, KuusP.

tulisaba), mida vaevalt võiks pidada laenuks läänest või lõunast (viimane on küll aga mõeldav põhja-Viljm, põhja-Tm *pisuānd*-sõna suhtes, on ju *pisō* 'Funke' puht-eL sõna), näikse toetavat esmest oletust, olgugi et vastavat rudimentaalselt *sabā* esinemist eL ja eLā murdeis pole teada.

Oma valdkonna lõunapoolsel rajal näikse *sabā* ilmutavat teatavat agressiivsust: pea terves Vilj kihelkonnas, TMa ja Kod lõunaosades, kus murre on põhitoonilt küll lõunaeesiline, esineb eP *sabā* siiski ainulisena (TMaVa-s ometi *sapā* ~ *ānd*, mõlemad samas tähenduses). Neis paikades on üldse märgata suurt eP murrete mõju, eriti sõnavara alal.

59. 'Pouce', 'Daumen'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. eP-s, osalt ka eL lääneosades *põijāl* g. *põidla*¹ ~ *põijāl* g. *põidla*² ~ *peijāl* g. *peidle*³ (~ g. *peidla*⁴) ~ *peijāl*⁵ g. *peilā*⁶ (~ g. *peiglā*⁷) ~ *peijāl* g. *peidla*⁸ ~ *põijāl* g. *põidla*⁹ ~ *peijāl*¹⁰ ~ *peijāl* g. *peiglā*¹¹ ~ *peigal*¹² ~ *peigula*¹³ ~ *peigal* - *sõrm*¹⁴ ~ *peigal-sõrme*¹⁵ ~ *peigāl-sõrme*¹⁶ ~ *pāijāl* g. *pāidle*¹⁷ jne.; Wied. Wb. tunneb veel *peial* g. *peigla* (*peidla*, *peiali*), *pōigēl*, *pōial*, *peil* g. *peila* (O), *pegl* g. *pegla*; — 2. paiguti eL-s *pās* g. *pāššā*¹⁸ ~ *pās* g. *pāššā*¹⁹ ~ *pās*²⁰; — 3. eL murrete enamikus *pāk* g. *pākkā*²¹ ~ *pāk*²². — Vt. kaarti lk. 95.

Neist tüüp [1] (G ö s. 157: Daum / *peigfel* / a; G ö s. AS 156: Daum *Pejel*) on ses tähenduses juba algs. nimetus, vrd. s. *peukalo* ~ *peikalo* 'Daumen, grosse Zehe', karj. *peigalo* id., aun. *peigalo*, *peigoi* id., veps. *peigō* pl. *peiglod* id., vadj. (Set.) *peiko* id., vadjJ *peukolo* id., li. (Sj.-Wied.) *pēgal*, *peigal* id., liS *peigil* id.; Setälä, Stufenw. 109, esitab sellele vasteid ka kaugemaist (lp., mrd., sürj., votj., sam.) sugukeeltest. — EL *pās* g. *pāššā* (J. Guts: Daume *Pāšša*) on vaevalt küll eraldatav järgmisest e. sõnast: Ans, Kull, Vig *vardā pās* g. *pāššā* (g. *pāššā*) 'varda jäme ots', Wied. Wb.

¹ Ans, LNg, Kull, Tõs, Tü. ² Vig. ³ Hall. ⁴ SaaV. ⁵ SaaL. ⁶ Kihn. ⁷ Kod. ⁸ Sim, Lai, Torm, Äk. ⁹ Koc.

¹⁰ HallO, LügA. ¹¹ JõhV, JõhK. ¹² LügP. ¹³ VaivS. ¹⁴ LügA. ¹⁵ VNgK. ¹⁶ VaivU. ¹⁷ Kark., Tarv. ¹⁸ Hel, SanP [u], Ot, Kan [v], Ur [hl]. ¹⁹ SanM ²⁰ SetL, SA, Lu. ²¹ TMaVo, TMaVe, TMaL, Nõ, Ran, Rõn, VõS, VõA, Ot, SanP SanM [u], Kan [hl], HarM, Põ, Rāp. ²² Ur [hv], Karl [hl].

päss g. *pässä* 'dicker Keil, dickes Ende, Knöchel, Knopf, Knoten, Maserknoten, Knüttel, niedriger, verwachsener Baum', *kivi-p.* 'das Holz zwischen den Mühlsteinen', *varda p.* 'das dicke Ende des Dreschfliegels', *tuura p.* 'Handhabe an der Eishau', *kase-p.* 'strauchartige Birke' (vgl. *pädarik*), *möösri-kiili p.*, *kangi-p.* 'das untere Ende der Mörserkeule, der Brechstange', *pässakas*, *päsjas* 'unverhältnismässig kurz und dick, klotzig', *pässima* 'keulen, mit der Keule schlagen, stossen'. Sõna algtähendus ongi vist olnud 'mingi peenema asja jäme ots', millest arend 'pöial' on täiesti mõistetav.¹ — EL *pāk* g. *pākkā* sõnaga kuulub kindlasti ühte (Wied. Wb.) *pākk* g. *pāka*² 'Ballen (an der Hand, am Fuss, im Pferdehuf), Hinterbacke, Hode', *kabja-p.* 'Hornstrahl (am Huf)', *peu-p.*, *pihu-p.*, *kāe-p.*, 'Ballen an der Hand', *pāka-puu* 'schweres Holz', *reie-p.* 'ein Haufen gedroschenes, aber noch nicht ausgewindigtes Getreide', mis sõna esineb õige üldiselt just eP-s (Vig *jalā pāk*, Karj *pöidla pāk*, Koe, Ris *kā pāk*, Torm *pihū p.*, *jalā p.* 'pehme, kõrge osa peopesas, jalavarvaste all' jne.), vrd. ka s. *pākiā - pākiā - pākkā* 'caro crassior e. c. sub pede', 'dickeres Fleisch', *pākkā* 'upphöjdt, fylligare stätte i köttet', mille algtähendus näikse olevat 'paksem, lihav koht' (vrd. selle mrd. vasteid *pēke*, *pēkē* 'Magen, Bauch', vt. P a a s o n e n, MChr. 107).

Tõenäolikult on siis neist 'Daumen'-nimetustest tüüp [1] algelt olnud üldestiline; kuid peagi tõrjusid selle tüübi eL-st välja uuemad semasioloogilised arendid *pās* (küll vist hiljemalt XVI as. algul, vrd. Lu *pās*, G u t s l. *pāſſa*) ja *pāk*³ — esialgu vististi familiarsemale, naljatlevale stiilile omased sõnad.

¹ Et *pās* algelt *ks*-line sõna oleks, seega = (Wied Wb.) *pāks* g. *pākse* (*peks* g. *pekse*) 'Knöchel, Unterbein, Spat (der Pferde)', *luu-p.* 'Knöchel' (vrd. H. O j a n s u u, LSBK 54—5), selles kahtlen, kuna *s*-lise kuju laenamine sügavale eP murdealale on vaevalt tõenäolik, nagu üldse eL laenude võimalus kaugemas eP-s, silmas pidades äärmiselt raskendatud ühendus- ja läbikäimisolusid paljude aastasade kestel Eestis (vallapiiridest väljapääsu keeld!). Samuti küsitav on ka sõna *peš* 'Zunder, Schwamm' kuuluvus siia (< *peks*, sama tüvi mis *peksma*? on ju *peš* pehmeks *peks* e t u d tael).

² Nendega Wied. poolt kõrvu seatud *pākel*, *pākli* on vist küll identsed sõnaga *pekli* (< *petkele*) 'hölzerne Mörselkeule etc.', kusjuures vokalism võiks küll *pāk* sõna mõjustatud olla.

³ Neist on *pās* varemalt olnud laiemal alal, kuhu aga hiljem *pāk*, vististi TMa, Vö, Rāp poolt, kiiluna vahele on tunginud (vrd. tüüpi [2] praegu isoleeritud aladel: Set, SA, Lu, Hel, San., samuti selle esinemist vanemas eL kirja-keeles).

60. 'Creux formé par les deux mains jointes', 'Gäspe'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. eP *kamäl* g. *kamalu* ~ g. *kamala* (ainult Äk ja paiguti TMa *kamalik*); — 2. eL *ruhimik* g. *ruhimikku*¹ ~ *ruhim* g. *ruhime*² (~ g. *ruhimu*³) ~ *rohnik*⁴ ~ *ruhnik*⁵ ~ *ruhmik*⁶ ~ *ruhmik*⁷ ~ *ruhmik* ill. *ruhmikkohe*⁸ ~ *ruhik*⁹ ~ *rohik*¹⁰ ~ *rumik* (*veitta' laatsela rumiguga' vet'*)¹¹ ~ *ruik* g. *ruigu*¹², *rohëm* g. *rohemu*¹³; — 3. TMaVe *ruškme täis* (~ *kamalu t.* ~ *kamalikku t.*). Vt. kaarti lk. 95.

Neist tüüpidest tunnevad [1]-st kõik lähemad sugukeeled: s. *kahmalo* 'vola ambarum manuū conjunctarum', 'Gäspe', karj. *kamahlo*, veps. *kahmä* 'mõlemad peopesad koos, kamal', pl. *kahmalod* pro **kahmalod* („kui ta liitsõna ei ole“, tähendab selle sõna kohta L. Kettunen, LVHA § 346, d), vadJ *kahmelo* id., li. *kõmol* ~ *kāmal* id.; sõnal on sidemeid leitud ka lapis (*goabmer*) ja mordvas (*komoro* 'Handvoll'), vt. Setälä, Stufenw. 3. Lõunaeesti tüüp *ruhim* ~ *ruhimik* näikse aga olevat uuem, puhtkohalik (eL) kujundus, arvatavasti sõnast *ruhi* g. *ruhve* (Tarv) ~ *ruhv* g. *ruhi* ~ *ruh* jne. 'mold', 'Trog, Krippe, kleiner Kahn', mille algsoome kuju on vist olnud *rūhi* g. **rūhen* (laen germani keeltest), vt. allp. art. 'Auge', t. [2] seega algselt siis piltlikult 'mollikene, väike küna'. — TMa *ruškme täis* on algupäralt tume.

61. 'Malléole, cheville du pied', 'Fusknöchel'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. eP läänes *lūbüksi koit*¹⁴ ~ *lūbeksi k.*¹⁵ ~ *lūbekse k.*¹⁶ ~ *lūbeksi k.*¹⁷ ~ *lūbekse k.*¹⁸ ~ *lūakse k.*¹⁹ ~ *lūäs-k.*²⁰ ~ *lūgäs-k.*²¹ ~ *lūkse k.*²² ~ *lūbealse k.*²³ ~ *lūpeä nuk*²⁴ ~ *lūpaise nuk*²⁵ ~ *lūbäse k.*²⁶ ~ *lūbäks*²⁷ ~ *lūbjeks*²⁸ ~ *lūbeks*²⁹ ~ *lūbase k.*³⁰ ~ *lūbälse k.*³¹ ~ *lūpsõ k.*³², Wied. Wb. järgi ka *luubäs* g. *luubäse*, *luubäkse* (*luubas*), *luubäse koit* (st. *luu-päkse?*); — 2. eP idas *kehrlä k.*³³ ~ *kehrslä*³⁴ ~ *kedralä k.*³⁵ ~ *ketreslä*³⁶ ~ *ketraslä*³⁷ ~ *keirälü*³⁸, Wied. Wb. järgi ka *jala kedr* (*kehr*); — 3. eL-s ja eP kagus *pähklü (koit)*³⁹ ~ *pähkma*⁴⁰ ~ *pähmlü*⁴¹; — 4. eL-s *jalä koit*⁴²; — 5. kohati eL-s *koñdi-lü*⁴³; — 6. eP-s *jalä munä*⁴⁴.

¹ Puh, Ot, TMaVe, Ran, Rön. ² Hel, Kark. ³ Pai, Tarv. ⁴ Karl. ⁵ SanU. ⁶ Kam, Ot, Põ, Karl, Lu. ⁷ Ot. ⁸ Röp. ⁹ HarM. ¹⁰ Karl. ¹¹ SetO. ¹² SA. ¹³ Hall. ¹⁴ Kär. ¹⁵ Karj. ¹⁶ Muh. ¹⁷ Muh. ¹⁸ Ris, KullT, TüS, AmbL. ¹⁹ RisN. ²⁰ LNgTa. ²¹ LNgTu, RidA, Mar. ²² RidE. ²³ KullO. ²⁴ Vig. ²⁵ VelNurtu. ²⁶ Muh. ²⁷ RapJ. ²⁸ JuKu. ²⁹ Jõe. ³⁰ Aud. ³¹ Tös. ³² Kihn. ³³ HJn. ³⁴ KuusT. ³⁵ LaiK. ³⁶ HalJO. ³⁷ VNgK, VaivS. ³⁸ Lüg, Jõh. ³⁹ Kur, Pal, TMa, Ran, VilJT, Kark. ⁴⁰ SanM. ⁴¹ SanU. ⁴² Nõ, Kam, Röp. ⁴³ SanP. ⁴⁴ HäO.

Tüüp [1]-se (G ö s. 260: knöchel / [tatus] *luhpeh*)¹ rohkelt vahelduvaid kujusid lähemalt vaadeldes selgub peagi, et kõige algupärasemal järjel on need teisendid, mis liitsõna järelkomponendis sisaldavad konsonantühendit *ks*. Sõna algkuju on siis kahtlemata *lupäks*, vrd. Wied. Wb. *päks* g. *päkse* (*päis*, *peks*) 'Knöchel, Unterbein, Spat (der Pferde)', *luu-p*. 'Knöchel', mis sõna omakorda varemalt on olnud vist *pä/kke(ne)* g. *päkkese* > *päkse*, kusjuures kõnes sagedamini (eriti liitsõnas) esineva tüvekuju *päkse* > *päkse*- mõjul on soetatud nominatiiv *päks*, teiste analoogiliste tüüpide toetusel. Kuna liitsõna teine lüli, osalt foneetilise muutumise, osalt aga üldse selle sõna harulduse tõttu enda etümoloogilise selguse peagi kõneleja teadvuses kaotas, avanesid sellele varsti, jaolt küll tugenedes teistele kõlaliliselt lähistele sõnadele, arvukad võimalused veel suuremale häälikulisele moondumisele, mille tulemuseks ongi kujud *lūbūks*, *lūbālse k.*, *lūpajse nuk*, *lūbealse k.*, *lūbase k.* > *lūbās-k.* > *lūgās-k.* > *lūās-k.* jne. Selle sõna laialdane ala ja teisendite arvukus ning suur erinevus osutavad selle nimetuse võrdlemisi suurt vanadust eestikeele, vast isegi e.-li. pinnal (vrd. li. *lū bā*, *lū pā* 'Knöchel am Fuss'). — Vanem, algs. aega ulatuv nimetus on tüüp [2], vrd. s. *kehräluu* (ka *ketaraluu*, mis kujunenud on tugenedes sõnale *ketara* = e. *koðar*, *kōðar*) 'ankel, fotknöl (nilkkaluu)', karj. *kežrāluu*, *kežrāūs* (ka *šēāri-vārttinahe*) 'nilkkaluu'. — Ka tüüp [3] näikse päranduvat algsoomest, vähemalt e.-vadj. ühisajast, vrd. vadj *pāhkalū* 'kederluu' (*pāhk* = *muhku* 'muhk ihul' jne., *pū pāhk*, vrd. ka e. *pāhk*, s. *pāhka*). — Muud tüübid on kahtlemata õige hilised, kitsalt lokaalsed kujundused.

'Malléole, Knöchel' -nimetusi oleks siis juba eesti erielu algul olnud kolm: teatavais eP murdeis **lūpākke*-, teistes *kehrālu* ~ *keṭrālu*, eL-s aga **pāhkalū*.

62. 'Rein', 'Niere'.

Tarvitusel on neli nimetust: 1. eP-s *nēr* pl. *nērūd*² ~ *nērōd*³, *niēr* pl. *niērūd*⁴ ~ *nēr* pl. *nērū*⁵ ~ *niēr* g. *niēro*⁶; — 2. eL-s, paiguti ka eP-s n. pl. *rahū*⁷ ~ *rahūd*⁸ ~ *rahu*⁹ ~ *raūha*¹⁰ (: n. sg. *raūh*)¹⁰ ~ *rahu*¹¹ ~ *rahva*¹² ~ *rahōndid*¹³ (Wied. Wb. järgi Lm-l *rahudid*); —

¹ A. Thor-Helle: *lu-befs* 'der Knöchel am Fuss'.

² Srm, Lm, Hrm lääneosa, Saa, Hä, Viljm eP osa, Kur. ³ Vig, Kull, Ju. ⁴ Kihn, Hrm idaosa, osalt Jm, Virn, Torm. ⁵ SanLa [u-m?]. ⁶ LügA. ⁷ Kark, Hel, SanP, Kam, Ran. ⁸ TMAVe, TMAVaS, Muh. ⁹ VöA, SA, HarM. ¹⁰ Pö, Rāp, SetO. ¹¹ Lu. ¹² Set Pankovitsi. ¹³ Vig.

3. eL-s haruldaselt *ritšē*¹ (?? vrd. Wied. Wb.: *rind-rits* g. *ritsa* [d] 'Stelle an der Brust, wo die Rippen zusammenstossen'); —
 4. eP kirdes *selõä-munâd*² ~ *munamed*³.

Tüüp [1] (Gös. 311: *nier* / [ren] *neerit* / *rachfet*), samuti kui li. (Sj.-Wied.) *nier* pl. *nierad*, on uuem germ. laen (vrd. alas. *nêre*). Tüüp [2] (Gös. *rachfet*, J. Guts. l.: Nieren *Rahow* / o) on lms. keelte ühispärandus, millel on vist algs-s juba olnud kaks tähendust 'Drüse' ja 'Niere' (li. *rougās* 'Drüse', 'Niere', vadj. *ravu* 'Drüse', 'Niere'⁴ jne., vrd. art. 63.). Sõna *ritšē* algupära on tume. Tüübil [4] on sidemeid soomega, vrd. s. *munuainen*, *munuinen* 'litet ägg; njure; testikel'; laenatud võiks olla siiski ainult Kuus *munamed*. Võimalik, et tüüp [1] on eP (viimasel ajal ka eL noorema põlve) keelde toodud eriliselt just maalt sõitvate lihunikkude kaudu (vrd. ka art. 56), ja on sealt suutnud varemalt üldeestilise tüübi [2] tänapäevaks peaaegu täiesti välja tõrjuda (erandiks on m. s. veel Vig, Muh).

63. 'Glande', 'Drüse'.

Tarvitusel on seitse nimetust: 1. terves eP-s ja eL lääneosades⁵ n. pl. *rahüd*⁶ ~ *rahõd*⁷ ~ *rahü*⁸ ~ *rahudid*⁹ ~ *rahõndid*¹⁰ ~ *rahugeist*¹¹ ~ *rahused*¹² ~ *rahusid*¹³ ~ *rahujaised*¹⁴ ~ *raühiaised*¹⁵ ~ *rahvasimed*¹⁶; — 2. ainult¹⁷ eL idaosas (Tm, Võrm, Set) n. pl. *nârme*¹⁸ ~ *nârme*¹⁹ ~ *nâre*²⁰ ~ *nârmä*²¹ ~ *nârma*²² ~ *nârme*²³; — 3. laialdaselt eP-s ja eL-s *kahepõlsed* (~ *bõlsed*)²⁴ ~ *kahebuõlsed*²⁵ ~ *kahepuõlsed*²⁶ ~ *katsipõlikud*²⁷ ~ *katsipõlitse*²⁸; — 4. kohati eL idas²⁹ pl. *hakra*³⁰ ~ *akra*³¹ ~ *aõla*³² ~ *aõlad*³³ ~ n. sg. *aõlas*³⁴ (puudub Wied. Wb.); — 5. VaivP-s [v] *laivvasimed* (??); — 6. eP-s ja eL-s n. pl. *trẽd*³⁵ ~ *trid*³⁶ ~ *trüd*³⁷ jne., Wied. Wb. *hiired* 'geschwollene Drüsen, Fibelkrankheit'; — 7. eP-s *trrüd*³⁸ Wied. Wb. *tiir* pl. *tiirud*, *tiru* pl. *tirud* 'Drüsen, Drüsenanschwellung, Fibelkrankheit (der Pferde)'.

¹ SA. ² VaivU, VaivS. ³ KuusT. ⁴ VadjJ.-s on täh. 'Niere' tarvitusel vene laen *podzged*.

⁵ Negat. teat.: Võ, San, SetO. ⁶ Ans, Karj, Muh; Rid; Kihn, Hä, Saa [u?]; Ris, HMd; Amb, Koe, Tü; Sim; Lai, Torm, Pal; ViljT. ⁷ Kull, Märj, JuKu. ⁸ Hall, Kark, Hel, Ran, Puh, Nõ. ⁹ Mih, Tõs. ¹⁰ Vig. ¹¹ Käi. ¹² LügP, VaivU. ¹³ LügA. ¹⁴ VaivS. ¹⁵ VaivK, VaivRg. ¹⁶ KuusT. ¹⁷ Negat. teat.: RanE, Hel, TMAvas, TMAve, SetO. ¹⁸ Puh [hvj], NõP, KamR, SanP, Võ. ¹⁹ Kan, Põ, Rõp. ²⁰ SA. ²¹ Ur. ²² Ur. ²³ SetL. ²⁴ Lm, Hrm (Rap, Ju), Tm (eP osa). ²⁵ Hrm idaosas, Jm, Virm. ²⁶ Vaiv. ²⁷ TMAr. ²⁸ KamR. ²⁹ Negat. teat.: Kark, Hel, San, SetO, Kan. ³⁰ Põ, Rõp. ³¹ VÕA. ³² Ran, KamR. ³³ NõP. ³⁴ TMAr. ³⁵ Rõi. ³⁶ Vig. ³⁷ Jäm. ³⁸ Torm.

Tüüp [1] (G ò s. 224: Hage Drüse / [grandines] **faibla rahhut**) on tähenduses 'Drüse' juba muistne, algsoomeni ulatuv nimetus, vrd. s. *rauha*, *rauha(i)nen* 'Drüse', *rauhausin* id., 'Hoden', karj. *rauha* 'risanen, rauhanen', lüüdi (Kuj.) *rayn*, vepsL (Kett.) *ravaz* 'rahu (ihus)' [aga ka 'vana' ning 'vana kütismaa'], *rayhad* 'rahud' ning 'vanad', vadj. (Must.) *rauhat*, *rauhiamõd* 'Drüsen', *ravu* 'Drüse, Niere', li. (Sj.-Wied.) *rougäs* pl. *rougäd* 'Drüse' (in P. auch 'Niere'). EL-s on selle sõna tähendus, nagu vadjaski, 'Niere', kas ainuliselt (Set, Võ, San, Põ, vrd. art. 62) või 'Drüse' tähenduse kõrval (Kark, Hel), mis vahekord tuntud on kohati ka eP-s (Muh, Vig). — Samuti algs. nimetus, kuigi mitte täpselt praeguses e. tähenduses, on tüüp [2], vrd. karj. *neärvvā* 'näärvä, ohimo (reiden juures)', aun. *neärvvā* id., (Lönnr.) *näärvā* 'ljumske', vepsL *närvod* 'reiejuured'; küsitav, kas võiksid siia kuuluda ka e. (Wied.Wb.) *näär* pl. *nääred* 'Bibernelle, Pimpinella Saxifraga L' ja li. (Sj.-Wied.) *nēr* pl. *nēräd*, n. *koda* 'Gerstenkorn im Auge', n. *aina* 'Engelsüss (ein Kraut), Polypodium L'. Võimalik, et selle sõna varem, algs. tähendus on olnud 'lihas'. — Kindlasti uuem, eestiaegne kujundus on tüüp [3] 'paistetanud kaelarahud'. Tüüp [4], mis esineb harilikumalt tüüp [2]-se kõrval tähenduses 'sigade (ka muude elajate?) kaelarahud (paistetantult)' (Kam: *seäl aila üleşse anuva*; Röp: *tseäl ommava hakra' üleş anu*), on etimoloogiliselt selgusetu, samuti ka võimalikult ehk juhuslik tüüp [5]. Tüüp [6], mille tähendus on 'ülespaistetatud rahud hobustel', on arvatavasti identne sõnaga *ir* g. *irē* 'Maus', sest omandavad ju pundunud rahud hiiri meelde tuletava kuju (vrd. ka pr. *glande* 'Drüse' sõnast *gland* 'Eichel'); erinevus teise silbi vokalismis on seletatav homonüümsuse eest põikamise tarbega (vrd. ka *ir* g. *irū* 'hall', vt. allp. art. 'Gris'). Kui see seletus õige peaks olema, oleks vast mõeldav identifitseerida ka tüüpi [7] 'paistetatud hobuserahud' (A. Thor-Helle *tirrub* 'Fiebel an Fierden, Feuer-schwallen', H u p e l ^{II}: *tirub*, od. selt. *tirrub*, pl. 'Pferde-Fiebel' r.) ja sõna *tir* g. *tirū* 'Meerschwalbe', s. *tiiro* ~ *tiira* ~ *tiiri* ~ *tiirō* 'tärna'.

Ülal esitatud nimestikust oleks siis eesti erielu algul tähenduses 'glande' esinenud (vist ainult) eP-s tüüp [1] *rahud* (ka täh. 'Nieren'; eL-s ainult viimases), eL-s aga tüüp [2] *närmed* (või oli eestikeele lahkudes teistest lms. keeltest selle sõna täh. veel teistsugune?). Õige vana nimetus võiks ka olla tüüp [4]. Võrdlemisi uued semasioloogised arendid on vist aga tüübid [3], [6] ja [7].

64. 'Giron', 'Schoss'.

Istuva inimese keha alaosa ja reite kujundatud nurka kutsutakse kahe nimega: 1. terves eP-s ja eL lääne- ja põhjaosas *süle* g. *sülē*¹ ~ *süli* g. *sülē*² ~ *sül* g. *süli*³ ~ *süilē* g. *süilē*⁴ ~ *sülē* g. *sülē*⁴ ~ *süil* (g. ?)⁵ ~ *sülle*⁶; — 2. eL *üšk* g. *üzä* ill. *üškä*⁷ ~ *üšk* g. *üsä* p., ill. *üškä*⁸ ~ *üšk* g. *üsä*⁹.

Nende sõnade mõistele teatavalt lähedane, mõningal tarvituspuhul isegi identne on peaaegu ülddeestiline *rüp* g. *rüppē*¹⁰ (g. *rüppi*¹¹) ~ *rüppe* g. *rüppe*¹² ~ *rüp*¹³ ~ *rüppē* g. *rüppe*¹⁴ ~ *fuṗ* g. *rüppü* ill. *rüppü*¹⁵ 'seljaskantava riide esiosa täis, kahe hõlma täis' (Vig *laṗs rüppes* 'laps istuva inimese riidehõlmas, süles', Ju *võitā mu rüppest* 'v. m. sülest', Amb *selikku rūṗ, salvas rüppē tāiṣē* 'varastas hõlma, süle täie', Jõh *puṣta põlle rūppist mahā!* 'Vaiv miṣl on rüppe täis, Kark *kõrdi, amme rüppē*), millega kahtlemata on identne ka järgm. sekundaarne semasioloogiline arend: Srm *rūṗ* g. *rüppi* 'okstest, vitstest punutud suur harv korv, millega loomadele toitu kantakse'.

Tüüp [1] (G ös. 366: Schoos / [gremium] *Rüppe* [sinus *Šülle*]) on teatavasti muistne s.-ugri (vast isegi uurali) aegne nimetus, mille algs. (ja varemgi) tähendus oli nii 'Umarmung, das Umarmte' kui ka 'Faden, Klaffer', vrd. s. *syli* g. *sylin* 'Umarmung, Busen', *syli* g. *sylen* 'das Umarmte, Armbürde', 'Klaffer, Faden' (ka *syltä* g. *syllän* 'Klaffer, Faden'), karj. *šüli* 'syli, sylimitta', aun. *süli* 'syli', vadj. *süli* 'süld', li. *si'l* 'süli, süld', liS *šull* 'Schoss'; mrd. *seḷ, šel* 'Klaffer, Faden (mit beiden ausgestreckten Armen gemessen)', lp. *salla* 'amplexus, orḡyia', tšer. *šülö* 'Klaffer, Faden', sürj. *syl*, votj. *sul* 'Klaffer', ung. *öl* 'amplexus ulnarum, sinus, gremium', vog. *tal* 'Klaffer, Umarmung', 'Schoss am Kleide', 'Faden (Mass)', ostj. *tät* 'Faden, Klaffer' jne. (vrd. P a a s o n e n, s-Laute 18—9, Beitr. § 254, Setälä, ÄH 240). Sellest järgmine semasioloogiline etapp 'Schoss', eestis j. t. lms. keeltes, on hõlpsalt mõistetav. EL *üšk*-alal on *süli* = eP *süld* (s. *syltä*) 'Faden, Klaffer', vrd. ka li. *sül* pl. *süld* 'Faden, Klaffer'. Sõnakuju *süld*, *syltä* (J. Guts. l.: Klaffter *Šüld* / a; G ös. 258: Klaffter / [orgija] *Šüld* / a) on nähtavasti -ta ~ -tä suffiksiga

¹ Jäm, Ans, Rõi, Käi, RidE, Mar, Ris, Kos, Ju, HJn, KuusS, KuusH, KuusJ, KuusP, KadP, Rak, Tü, Vänd, Tor, PJg, Tõs, Kihn, Hä, Pä, Hall, Kark, SJn, KJn, Lai, TMa. ² Muh, Vilj, TarvM, TarvÄ, Hel, Puh, VõS. ³ VNg, Lüg, Jõh. ⁴ TormA. ⁵ Kod. ⁶ Torm. ⁷ Set. ⁸ Põ. ⁹ Har, Ráp. ¹⁰ Kuus, HJn, Amb, Kad, Rak, Lüg, Jõh, Lai, TMa, Vilj, Hel, Ráp. ¹¹ Lüg, Jõh. ¹² Vaiv. ¹³ KJn, Puh, TarvÄ. ¹⁴ Vig, Ju, Kark, Torm. ¹⁵ SetL.

tuletis sõnast *süli*, vrd. s. *jälsi ~ jälttä, kelsi ~ kelttä*¹ (vt. H. Ojan-suu, LSBK 16). — Tüüp [2] (J. Gutsi.: Schösz gremiü *ŹŹft / e*; Hupeli¹¹ ka nom. *ŹŹŹte* ja gen. *ŹŹŹja, ŹŹŹjä*; Wied. Wb. ka *ŹŹŹk* g. *ŹŹsi, ŹŹsa, ŹŹsi*) on samuti algsoomeni ulatuv nimetus, nähtavasti algselt juba tähenduses 'Schoss', vrd. s. *yskä* 'Husten', karj. *ŹŹškä* 'syli', aun. *ŹŹskü* id., veps. *ŹŹsk* 'süli', samuti Wied. Wb. tähendused 'Scham-gegend', *ema ŹŹsk* 'Mutterschoss, Mutterleib'. Mõlema sõna, *süli* ja *ŹŹsk*, algupärasem vahekord oleks seega püsinud veel eL kaguosas: s. 'kahe väljasirutatud käe otste vaheline pikkus, süld', *ŹŹ*. 'keha alaosa, Schoss'. EP-s oleks aga viimane sõna ununenud, mille tähendusse siis *süli* loomulikult on laienenud. — Sõna *rŹp ~ rŹppē*² 'Rockschoß, Hemdschoß, Schoß am Kleide', li. (Kett.) *rŹp*, (Sj.-Wied.) *rŹp* 'Schoß' on arvatavasti rinnastatav s. sõnaga *ryppy* g. *rypyn* 'ruga e. c. frontis, plica e. c. vestis', 'Falte, Runzel', *ryp-pyinen* 'faltig, gerunzelt' jne., ja nende algtähendus tohiks seega vast olla 'ülestõstetud, üleskeeratud riidehõlm'.

65. 'Bave', 'Geifer'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. peaaegu üldestiline (maha-arvatud Alut, Tm lõunaosa ja Võrm) *ilä* g. *ilä*, 2. eP *kôl* g. *kôlä* ja 3. eL *hŹŹŹs* g. *hŹŹŹsä ~ äŹŹs* g. *äŹŹsä ~ äŹŹšk* g. *äŹŹsä* (~ g. *äŹŹsä*) jne. Vt. kaartisid lk. 95 ja 107. Nagu *ila* nimetused ka muude keelkon-dade eri keeltes on harva sugulased, nõnda vähemalt germ. keeltes, vrd. saks. *Geifer*, ingl. *slaver*, *drivel*, roots. *dregel*, *fragda*, taan. *Sagl*, *Fraade*, *Skum*, holl. *kwijl*, *zever*, *speeksel*, nõnda leidub ka eesti 'bave'-nimestikust ainult *kôl*-sõnal vasteid sugukeeltes (s. *kuola* 'Geifer, Schaum', vadjJ *kuono* 'inimese või looma ila'), kuna *ilä* ja *hŹŹŹs*-sõnadel pole sidemeid teada ei sugukeeltest ega võõrsilt (muude lms. keelte *ila*-nimetustest mainitagu li. [S-te] *siġkkald* 'ila', mis on laen lätist, ja Sj.-Wied. järgi pl. *aibald* 'Geifer, Schleim der kleinen Kinder').

Kuna eesti keelealal õige laiu valdkondi leidub, kus kaks nimetüüpi esinevad rinnu (*ilä* ja *kôl*, *ilä* ja *äŹŹšk*, *hŹŹŹs*), võime konstateerida ka siin kahe algselt vist semasioloogiliselt ekvivalentse nimetuse tähenduslikku erinemist: *ilä* on tarvitusel tähenduses '(normaalse, terve) inimese ila', *kôl* aga, samuti ka *äŹŹšk*, *äŹŹsk*,

¹ Ka võiks neid *ta (tä)*-lisi kujundusi seletada nominatiiviks üldinenud partitiivideks.

² Mülleril, lk. 58: *Źe lŹŹŹŹ Maria RŹppeŹ, Stahlil*, LSp. lk. 575: *Christus on ... Źhe Sanna oŹma Saitvase SŹŹa RŹppeŹŹ tohnut*.

g. *nõlõ*¹ (~ g. *nõlõ*²) ~ *nõlõ* g. *nõlõ*³ ~ *nõlõ*⁴ ~ *nõlõ*⁵; — 5. paiguti eL-s *mārõ*⁶ ~ *mārõ* g. *mārõ*⁷.

Tüüp [1] [G ö s. 341: rotz / [mucus] **tatt** / i) esineb ka soomes (*tatti*, *tatti-sieni*), kuid ainult seene, 'boletus bovinus, Pilz', tähenduses (vrd. e. *tattikkas*, *tať* id.). Sõna alg tähendus võiks olla 'lima, Schleim', mis siis eestis oleks veel alal hoidunud (Wied. Wb. *tatt* 'Schleim, Rotz' ja 'Pilz'). — Algsoomeni ulatuv tüüp on ka [2], vrd. li. (Sj.-Wied.) *nať* pl. *natid* 'Schnecke, Muschel', 'auch eine Art Seehunde' (= eKihn *nať* 'üheaastane hülge'), s. *natta* 'Schleim', *nattauta*, *nattaantua* 'schleimig werden'; li. sõna tähenduse arenemise kohta vrd. lad. *limus* 'Bodenschlamm etc.' ja *limax* 'Schnecke' e. *tigü* 'Schmutz, Kot' > 'Schnecke' (vt. ka EK II 11–2). Sõna esinemine peale Alut ka veel Kod-s, Torm-s ja Muh-s tõendab selle varemini laialdasemat levinemist, vähemalt üle suurema osa eP. Tähendus on praegu mitte üksnes 'Rotz', vaid samus murdeis selle kõrval ka 'Schleim' (Muh, Kod) ja 'kollakas-roheline, kõntsataoline mererohi' (Jõhv). — Tüübil *tol* [3] ei ole teada liitumisi muude sugukeeltega ega võõraste naabruskeeltega. Juba esinemisala kitsuse põhjal võiks seda pidada õige uueks, vast kujustavaks moodustuseks. Samus murdeis leiduva *tať* 'kuivanud, paks tatt' kõrval on selle sõna tähendus erinevalt 'vedel, limasarnane tatt'. EL n. [4], mille tähendus on vist üldisemalt 'haiglane hobuse tatt' (Räp, Kam, Ran, Kod), harvemini ka 'Rotz' (Set? SA, Lu, HarM) ja paiguti (TarvÄ) laiendatult 'hobuste tatitõbi' (*obesal nõlõ*, *ab nõnast tatti väl'lä*), ulatub oma sidemetega lms. ja nähtavasti isegi kauge- maisse sugukeeltesse, vrd. li. (Sj.-Wied.) *nolõ* 'Schleim', karj. *nolgi* ~ *nõlgi* 'kina, kuola', aun. *nolgi* 'kuola', mrd. *nolga*, *nolgo* 'Rotz', lp. *naule* 'limus', *naule* 'Schlamm', sürj. *nult* 'das Grün auf stehendem Wasser', ung. *nyál* 'saliva', 'Speichel' (vrd. Setälä, ÄH 417; Budenz, MUSz. 406; Anderson, Wandl. 22a). Selle sõna algs. tähendus võis olla 'lima, limane vedelik'. Varem esinemisala on olnud palju laialdasem, nagu seda tõendavad eP-lised kujud Wied. Wb-s: *nõla*, *nõla* (NW [= die Nordwestküste]) = *nõlk* g. *nõlgi* 'Qualle', *vene-n.* dass. — Tüüp [5]-nda eL tähendus (eP 'nass') näikse olevat võrdlemisi uus (vt. allp. art. 'Mouillé').

Et 'Rotz' ja 'Schleim' tähenduses eestis praegu ja ka varemalt samas murdes on kõrvu esinenud mitu nimetust, on mõiste

¹ Räp (*nõlõ* ?), Vas. ² Hä, Kod. ³ Kark, Pai, Tarv, Ran, Kam, Ur, Karl, HarM, (Räp ?). ⁴ SA, Lu. ⁵ SetL. ⁶ HarM. ⁷ SA.

taaja' (Ojansuu, KAÄH 10), karjL *toagie* id., aun. *toagie* 'tiheä', *toagieh* 'taajaan, usein'. Liitsõnaline nimetus *t.-lihà* näib siiski olevat eriliselt eestiline kujundus. Selle sõna (**takja* : **taĵia*-) kaugem algupära on tume. — Edela-eesti *tarü-l*. (Wied. Wb. ka *taru-l*.¹) ühendamist e. sõnaga *taru* g. *taru* ~ *tarv* g. *tarou* 'ein Ochsenname' peab V. Thomsen (FBB 230) võimatuks, võrdleb seda aga s. sõnaga *tauru* 'weich, mürbe', *tauro* 'fet, köttig, frodig, fetlagd, med fast kött (lihava, tyyskälihainen)', *tauroliha* 'fett, köttigt, fast kött' (samuti s. *taurokala* 'fet, köttig fisk', 'vid eld stekt l. torkad färsk fisk', Lönnr., Lisäv.; siia ühtlasi kuuluvad s. *tauru* 'mör, mjuk', *kala on taurunut* 'färsk och väl kokt', *takrarauta* 'stor metkrok'; *takra* 'fiskrok [?]' on L. Kettunen, LVHA § 63, rinnastanud vepsL kujuga *tagr*, dim. *tagrahe* 'kala pehme seljaliha'). Nimetatud Thomseni ühendusel on ometi häälikulised raskused (ootaksime eestis **taera*- või **tära*-). Peaksin seega ikkagi tõenäolikumaks selle sõna ühtekuulumist e. *taru* ~ *tarv* ~ *tauras* ~ *tōuras*² ('Renntier') ~ s. [v] *tarvas* g. *tarvaan* sõnaperega, mis laenatud näikse olevat balti keeltest (Thomsen, FBB 228—30). Algselt oleks siis *tarü-lihà* tähendanud 'veiseliha (< härjaliha?)', siis aga 'veiseliha sarnane osa sealihast, pekitu liha, tailiha' (semasioloogilise paralleelina vrd. s. *raavas* 'zahmes Vieh' ja murd. *raavas-liha* 'sea tai-liha'). — Kolmandaks mainitud eL nimetused lähevad kõik tagasi algkujusse *laiha-liha* (*lahè-l*. ja *lai-l*. on muidugi tugenenud sõnule *lahè* 'offen, locker, klar etc.' ja *lai* 'breit'), mis võiks olla juba algs. kujundus (vrd. vadJ *laih-liha*, ingE *laiha liha*, *laiha liha* id.). — Hm, Srm *kiü-lihà* on muidugi uuem, kitsamalt kohalik moodustus, vrd. *kiü* g. *kiü* 'Faser, Faden', *liha-kiud* 'Fleischfasern, Muskeln'. Samuti kitsaulatuslik on Vaiv *tühkãliha*, vrd. s. *tyhkã* g. *tyhãn* 'idel, lutter, hel och hållen (*pelkkã*)', *tyhkãã* (l. *pelkkãã*) *lihaa*, *ei luuta yhtããn*, olles laenatud arvatavasti soomest.

68. 'Ventricule succenturié', 'Volgelkropf, Kau- od. Muskel-magen der Vögel'.

Tarvitusel on rikkalik nimestik: 1. eP-s *lvapuou* jne.; — 2. eP läänes *lës-pugu* jne.; — 3. paiguti eP-s söögipugust ('Drüsen-

¹ Wied. Wb¹ seletus 'Ochsenfleisch, schieres Rindfleisch' (tsiteeritud ka Thomseni l, FBB 230) on ekslik, kuna õigem on Wied. Wb.^{II}: 'schieres Fleisch'; tõepoolest tarvitatakse aga *taru-l*. = *tai-l*. veelgi kitsamas tähenduses: 'schieres Schweinefleisch'.

² Vrd. teisalt ka e. *tõbrãs* g. *tõpra* 'Vieh', Torm *tõras* id.

J. Guts1.: Kropff **Rubbu**) on teatavasti ühissoome nimetus mõlema linnumao ('Drüsenm.' ja 'Muskelm.') kohta (vrd. s. *kupu* 'Vogelkropf, Bauch', karj. *kivi-kupu* 'linnun kupu'). Saa *kili* g. *kili*, Hä, Kõ *kilipugu* (samuti ka li. *kilü* 'pugu', *kilandaks* 'liivapugu') on laen lätist, vrd. lä. *kilis*, - *la*, - *kilvis*, - ja 'der Hünerkropf', *kila*, - *as* 'der Bruch, Hodenbruch der Hünermagen' (le. *kyliūczius* [viell. auch *kiloczius*], - *cziaus* 'wer einen Bruch [besonders Hodenbruch] hat, ein Hodenbrüchiger', Kursch.). MarH *kilikäs*, *kilikä koļ* puhul vrd. Käi, Ju jne. *kilikas* 'lehma sadakordne, kordmagu, lehtmagu, Psaltermagen', Wied. Wb. *keelik*, *kerlik*, *kiidekas*, mille esialgsem kuju võiks vast olla *kerlik*. — Huvitavamad nimetused on eP *sōļ* ~ *sōfs* ja eP, eL *ōtsik*(-kkas) ~ *ōtsk* ~ *ōtsū* ~ *hōtsik* ~ *hōts* ~ *hōtskas* ~ *itsik* jne. (J. Guts1.: Hünere Mage **Sōtzič** / o). Kummagi sõna esinemisalad puutuvad nähtavasti Tor-Vänd-Tü ja Kõ-SJn-Pil vahelisel piiril kokku. Tõenäolikult ongi mõlemad sõnad identsed, eP s- ~ eL h- kohta vrd. eP *sōrasilm* ~ eL *hōrasilm* (s. *herasilmä*), eP *sūsi* ~ eL *hūdzi*, eP *sitkmed*, *sitmed* (s. *sitkaimet*) ~ eL *hitkme*, eP *tt* (< *tk*) ~ eL *tsk* (> -*tsik*, vrd. *pūtsk* > *pūtsik*, *kaṣki* > *katsik*) kohta vrd. aga Han *katti*, Kull Ju *katti* (mujal eP-s *kaṣki*, *kaṣki*), Kark *kaṣtik*: eL (Hel) *kaṣki*, (Set) *kaṣki*, samuti eP *tk* ~ *tt(i)*, *t* kohta aga Srm *tōtkēs* ~ Kull, Märj *tōļ* g. *tōṭti* 'Schleie' (vt. art. nr. 42.), s. *kutkuttaa* ~ eP *kuṭtista*-, *kōṭtista*-(eL *kuklane*). Võimalik oleks nimelt eP läänes *i* eel häälikseaduslik *tk* > *tt*, *t* (vrd. lk. 72—3). Tüüpide [7] ja [8] algkujuks võiks seega oletada **sotki*, (?) **sotški* (?? **sētki*, **sētški*), mida teataval reservil võrrelda tohiks ehk s. tüvega *hotkia*, *hotkata* 'glufsa, sluka fortfarande, äta glupskt', *kōira hotkii vellii*; *pianpa hān sen hotkiki*; *hotkii syōdā*, *syō hotkien*; *hotka* 'glupsk, glupande'; 'slukare, storslukare, glupsk ätare', *hotko* (*hoti*, *hotin*) 'slukare, glupsk ätare' (e. s- ~ s. h- kohta vrd. e. *sōrasilm* ~ s. *herasilmä*, e. *sōstār* ~ s. *hiestain*). Silmas pidades seda vast võimalikku etümoloogiat ja sõna laialdast esinemisala ning foneetiliselt tundavalt erinevaid teisendeid, võiks ehk pidada seda sõna eestis kõige vanemaks 'ventricule succenturié' nimetuseks. Olgu sealjuures ka tähendatud, et see sõna paiguti tähendab 'jabot, Drüsenmagen, söögipugu' (TüK *sōļ*, Vänd *sōṭtist lähāb pū [veski] sisše*, Põ *hōṭs*, *hōṭsīk*, RāpV *hōṭs* jne., mis kaardil tähendatud nurksulgudes)¹.

¹ Teistes sugukeeltes tarvitusel olevaist nimetustest olgu veel mainitud s. *lihasmaha* (kirjakeelne tõlkelaen saksast?), vadj. *pupuška* 'kanan kupu' (< v. *пупышка*), vadjJ *zōba* 'välimine pugu kanal', ingE *zoba* 'liivapugu' (?) (< v. *зобъ*).

69. 'Plume (d'un oiseau)', 'Vogelfeder'.

Tarvitusel on: 1. eP-s ja laialdaselt ka eL-s *sułg* (~ *sułg*) g. *sulē*; — 2. eL-s paiguti, *sułg*-sõna puududes, viimase tähenduses *putsaj*¹ - *pudzaj* pl. *pudzaia*², harilikumalt aga tüüp [1]-se kõrval erinevalt tähenduses 'udusulg': *pudzaj* g. *pudzaia*³ ~ *pudzù-sułg*.⁴

Tüüp [1] on teatavasti juba s.-ugri aegne nimetus tähenduses 'plume', 'Feder'. Tüübil [2] on eL-s veel teine tähendus: Puh pl. *pudzaia* 'kangakudumisel mahakukkunud villahelbed', Võ *pudzù* 'äraõitsenud ohaka õie helbed', SetO *pudzù* 'koi puru, mäda puu puru'. EP-s vastab sellele häälikuliselt *pudù* 'klein', *pudù-lojused* 'Kleinvieh', *pudù-elaia* 'kleine Tiere, Ungeziefer, Insekten', *pudù-sõnèd* 'Nerven', *pudù-kaup* 'manufaktuur-kaup', *pudulane* 'kleines Tier' (eP_D = eL_{DZ} kohta vrd. *udù* ~ *udzù*, *kadà* ~ *kadzà* jne.). Alg-tähendus eestis on seega: 'midagi kergelt ja väikest, helve, ebe' (vrd. s. *putu* 'affall, smolk, grus, sopor, orenlighet [rosku, tunkio]'). Tähendus 'sulg' näikse eL-s olevat õige üldine juba 300 a. eest, vrd. J. GutsI.: Feder *Þuzaia* („sulg“ näib seal puuduvat).

70. 'Jaune d'œuf', 'Eidotter'.

Tarvitusel on: 1. eP-s *rebù* g. *rebù* ~ eL-s *rebò* g. *rebò*⁵; — 2. eP lääneosas (*munà*) *tael* g. *taelà* ~ *tâl* g. *tālà*⁶; — 3. mitmes paigas eP-s, eL-s (*munà*) *kõllane* ~ *kolne* ~ *keidane* ~ *kõllane* jne.; — 4. Alut-s (*munà*) *rüge*; — 5. Alut-s (*munà*) *ruške* ~ *rustmine*; — 6. eL-s paiguti *vahane munà*; — 7. eL-s paiguti *veřřev munà* (ka J. GutsI.: Dotter *werrew Munna*); — 8. eL-s kõige üldisemalt (*munà*) *sorà* ~ *tsorà*. Vt. kaartisid lk. 95 ja 114.

Neist nimetustest on tüübid [1]—[7] kujundatud aine (oranz-) kollase värvi põhjal, nagu see tuntud sugukeeltes (s. *munan keltuainen*, li. *muna vtri*, vadJ *ruskolaijn*, ingE *ruskulaine*) ja ka mujal (ingl. *yolk*, angl.-s. *geolo*, ida-friisi *gël* 'Dotter', v. *желтокъ* jne.). Sõna *rebù* (G õ s. *Rebbo*) puhul vrd. (Wied. Wb.) *rebu liiv* 'roter, unfruchtbarer Sand', *rebu maa* 'roter Sandboden'. Võimalik, et

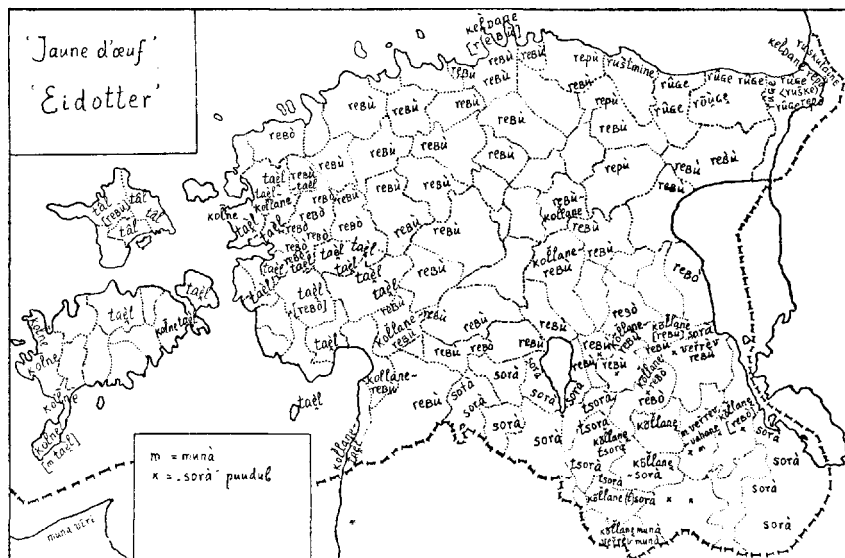
¹ SetO, SA, Põ, Karl. ² SetL. ³ Ráp, VõV, Ot, Nõ, Puh. ⁴ Tarv, Hel, Ran, Rõn, NõP, Võ.

⁵ Paiguti esineb see sõna pisut erinevas tähenduses: TMaVä *rebù* 'muna sisu (kollane ja valge)', Mih *rebò-kiriò* 'kollasekirju' jne.

⁶ Esineb ka vähe erinevas tähenduses: Jäm *munà tael* 'muna valge too-rena'. Sõna on tuntud juba G õ s-1 182: Eyer Dotter / *Munna taif. Rebbo*.

need nimetused on kõik hilisemad, eesti erielu aegsed kujundused. Alut *ruske*, *rustmine* võiks ka olla laen ing. või vadj. poolt.

Arvatavasti teistlaadi kujundus on aga eL tüüp [8] *sorà* ~ *tsorà* ~ *tsorà*, millega vist identne on SetO *sora*' ~ *sorakkeze*' 'peened kaelapärliid', SetK *sorakkeze*' 'väga väikesed värvilised kivihihmed' (vrd. aga teisalt Jõh *sõrik* pl. *sõrikked* 'punane, hilmestega õmmeldud, vaksalaiune pealmine poort [muistsel naiste-seelikul], Wied. Wb. *sõörik[as]?*), eL (Wied. Wb.) *sorik* g. *soriko*

'kleine Glasperle'¹ ja s. *sora* ~ *soro* 'grober Sand', *sorainen* 'grob-sandig, schnarrend', mille algtäheendus on vist olnud 'tera', seega oleks siis *sorà* 'Dotter' tähenduslikult arenenud (nähtavasti eesti erielu aegu) umbes samuti kui saks. *Dotter*, küs. *toter*, uus-holl. *door* jne., mille algtäheendus on olnud 'Punkt, Fleck', vrd. ingl. *dott* 'Punkt', ingl. *dot* id. (vt. Kluge, Et. Wb. s. v. Dotter).

71. 'Premier lait d'une vache après un vélage', 'Biest(milch)'.

Kuni kolm päeva peale poegimist lüpsetatavat lehmapiima kutsutakse eestis nelja nimetusega: 1. peaaegu² terves eP-s, kohati ka eL kirdes *ternès*³ ~ *ternès-pim*⁴ ~ *ternè-p*.⁵ ~ *terni-p*.⁶ ~ *terne-p*.⁷ ~

¹ Kas sellega ühte kuulub ka eP *sõrà-silm*, eL *õrà-silm*, *hõrà-s*. 'valge ringiga, piirdega silmatera (hobustel)', on väga küsitav.

² Negat. teat.: TüS, Ris, Kihn, HäO, Lai. ³ Koe, Hag, KullT. ⁴ Ans.

⁵ Vig, Mih, NõR. ⁶ Aud. ⁷ Hag.

*ternes*¹ ~ *erne-p.*² ~ *terne-p.*³, (Wied. Wb.) *törnes(-piim)*, harilikult tähenduses 'gekochte Biestmilch'; — 2. pea terves eL-s, eP alal ka Kod-s *sâr-p.*⁴ ~ *sârâ-p.*⁵ ~ *sâr-p.*⁶ ~ *sâri-p.*⁷ ~ *tsâr-p.*⁸ ~ *sâri-p.*⁹ ~ *tsâri-p.*¹⁰ ~ *tsâri-p.*¹¹ ~ *tsâr-p.*¹², samuti keedetud värskes piima tähenduses; — 3. pea terves eP-s ja eL-s *vârške-p.*¹³ 'ungekochte Biestmilch' tähenduses; — 4. Alut-s j. m. *tuâres-p.*¹⁴ ~ *tuõrõs-p.*¹⁵ ~ *tõres-p.*¹⁶, viimaksnimetatud varjundis; — 5. SetO *rēhk-p.* 'küpsetamatu ternespiim'; — 6. Kihnus *ûs-p.* (~ *tuõrõs-p.*).

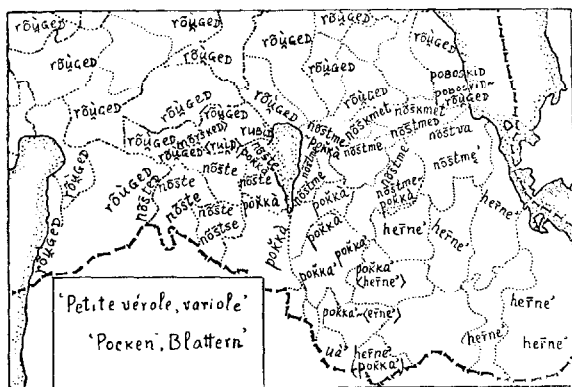
Tüüp [1] (G õ s. 295: Milch [beest] *terne piijm*) on algsoomeline nimetus, vrd. s. *terne*, *terni* g. *ternen*, *törni*, *ternimaito*, *ternirieska* 'râmjõlk', *terneinen*, *terninen* 'till râmjõlk hõrande, af râmjõlk, râmjõlksblandad', *ternepilvi* 'tunnt moln', *ternijuusto* 'kalfost, kalfdans', *ternikarva* 'det första fina håret hos ett nyssfödt barn, mjölkhår', *ternikko*, *ternikkö* 'djur som ännu ej fällt det första håret', 'gulblack häst (voikko)', *ternikkovarsa*, *ternivarsa* 'späd fålunge', li. (Sj.-Wied.) *tern sēmda* 'viell. Buttermilch'. Seega oleks ka sõna praegune tähendus eestis juba algsoomeline. Sõna *terne* on H. Ojansuu, LSBK 58, küsivalt rinnastanud järgneva [2] eL tüübiga (*t*)*sâr*, paralleelidena tuues seesuguseid *rn* ~ *r* vaheldusi nagu e. *sâr*, s. *saari* ~ s. *saarni*, s. *hîrnua* ~ *hîrua*, s. *saarna* ~ aun. *suaru* jt.; eL *ts-* ~ eP *t-* kohta võiks aga võrdluseks nimetada eL *tsârgē* ~ eP *târgē*, eL *tsilk* ~ eP *tilk*, eL *tsorkkama* ~ eP *torkkama*; teatavaid raskusi pakuks siin siiski ehk sõnade vokalism (eP *e* ~ eL *ā*). Kui tüüpisid [1] ja [2] tuleks eraldi hoida, võiks viimase sõna tähenduse arenemisele valgust heita ehk Võ *pîm lâi tsâru* 'piim läheb (keetes) kokku'. Tüübid [3], [4] ja [6] on etümoloogiliselt selged. Tüüp [5]-nda puhul vrd. samas murdes *rēhk vilî* 'toores vili (mida võimatu veel lõigata)', *r. leib* 'puudulikult hapnenud, seega küpsetamiseks kõlbmatu leib', Wied. Wb. *rōhke piim* 'halbsaure Milch', *rōhke* = *rōhk* g. *rōha* (d) = *rōōhk* g. *rōōha* (d) 'saftig, weich, halbreif oder noch nicht trocken gedörnt (von Getreide)'.

¹ HaljO. ² Lüg, Jõh, VaivS, VaivP (*erne pîm* on rahva etümoloogiline moonutis, kuna keedetud ternes-piim teradeks kokku läheb). ³ VaivS. ⁴ Kark, Kod. ⁵ Hel. ⁶ Tarv. ⁷ NõP. ⁸ Karl, Râp. ⁹ Ran. ¹⁰ Rõn. ¹¹ Kam, RanP. ¹² SetO, SetL. ¹³ Ris, Kull, TüS, Koe, Saa, VNgK, Torm, Kur, TMAvas, NõP, KamR, Võ. ¹⁴ VNg, Lüg, Jõh, Vaiv. ¹⁵ Kihn. ¹⁶ Karl, Râp, Võ.

V. Haigused. — Maladies.

72. 'Petite vérole, variole', 'Pocken, Blattern'.

Tarvitusel on: 1. eP *rõuged*¹ ~ *rõugõd*² ~ *rõuged*³ ~ *roüged*⁴; — 2. Hm ja Srm *rubid*⁵; — Vilj pl. *rubid* ~ *ruid*; — 3. JõhK *põposkad*, KodN, KodK *poboskid*, Wied. Wb. järgi Virn-l ka *pobudid*; — 4. Vaiv Kulgu *ruigod*; — 5. eL põhja- ja loodeosas *nõstme* jne.; — 6. eL (Võrm) *heerne*'; — 7. eL *pokkà* ~ *pokka*'; — 8. eL (Har) *ua*'; — 9. Karl-s *lätsä*'; — 10. Wied. Wb. järgi Alut-s *ruuged* = *rõuged*. Vt. kaartisid lk. 95 ja 116.

Sõnal *rõuged* 'rõugelaigud, rōugetõbi' (nom. *rõuge* haruld., varemalt vist **rõuue*: *rõuged*, vrd. veel Kull *rõuues* 'rõuge täpp, r. arm') ei ole vasteid sugukeeltest teada. E. *rubid*, vrd. ka s. *rupi* g. *ruven* 'Schorf, Krätze, Pocken', *rupinen* 'schorfig, krätzig', karj. *rubi* 'rupi; rokko', *ruvet* ~ *ruven jälet* 'rokonarvet', aun. *rubi* 'rokko', veps. *rubi* 'kärn', on teatavasti vanem germani laen (< germ. **hrubt*, vt. Mikkola, FUF I 182). Varemalt on sõna ka Eestis olnud

¹ Muh, LNg, Mar, Kull, Märj, Kos, HJn, Kuus, Kod, Koe, VJg, Sim, Lüg, VaivR, Torm, Lai jne. ² Kihn. ³ RidE, Ris. ⁴ KuusJ, KuusP, VNg, VaivS, VaivK. ⁵ Rõi, Phl, Kài, Em, Kih, Ans, Jäm, Karj, Jn, Põi.

laiema ulatusega, nagu väike *rubid*-saareke Vilj-s näitab, kuid vististi esialgses, laiemas tähenduses 'kärnakene, haiguslik laik ihul' nagu veel praegu Srm-l¹. Idapiiridel esinev *poposkad*, *побоскид* tüübi substraat on vististi mingi vene murd. *бобошки (sõnast бобы 'oad'). Nähtavasti ainult ühes Vaiv külas (Kulgu) tuntud *ruigod* on samuti laenatud, vrd. ingE *ruikot*, vadjJ *ruikko* 'rõuge(haigus)', *ruikò sihad* 'rõugearmid', millede algkuju on arvatavasti **ruðikko*. Tm, Viljm, Pm *nõstme* ~ *nõstse* jne. on muidugi derivaat verbist eL *nõsēma* = eP *tõõsma*, eL *nõstma* = eP *tõstma*, tähenduslikult vrd. osalt saks. *Pocken*, alg tähendus siis õieti 'paise(kese)d', ja *Blattern*, mille esialgsem mõiste on 'Blasen, Bläschen'. Täiesti mõistetavad on ka piltlikud nimetused: eL *heerne*², Karl *lātsā* ja Har *ua*, viimane sõnast *ubā* 'Bohne'. EL *počka*, *počkā* (SA *bočka*), eP (Wied.Wb.) *pokk* g. *poki* 'Pocke, Narbe, Unebenheit der Haut', samuti kui li. (S-te) *bočkā*, on muidugi laen, kas saksakeelest (*Pocke*) või alasaksast (*pokke*). EL keelealal näikse sel sõnal erilisi kalduvusi olevat avarumiseks, niihästi põhjapoolt samuti rõhutatud *nõste* ~ *nõstme* kui ka Võrm *heerne* kulul. Paiguti (TarvM), teise sõnaga kõrvu satudes, on selle tüübi tähendus erinenud: 'mustad rõuged'.

Nagu ülalesitatust selgub, ei leidugi eesti keelealal kõnesoleva haiguse nimetust, mis samas tähenduses tagasi läheks kindlasti algsoome aega³. See on ka arusaadav, kuna võimalik on, et rõugetõbi Kesk- ja Ida-Euroopas pole mitte eriliselt vana (enne 1000 a. araablaste vallatud Hispaaniast laiali lagunenud? vrd. J. Hoops, Reallex. d. Germ. Altertums. s. v. *Blattern*). Sõna *rubid* kohta võiks algsoomelikkust siiski oletada, kuigi teisalt täiesti loomulik on selle sõna paralleelne semasioloogiline arenemine eri sugukeeltes.

¹ Wied. Wb.: *hel'kijad rubid* 'Scharlach', *lātsa sugu r.* = *suured r.* = *tule-laasi moodi r.* 'Pocken', *leet-r.* 'Masern', *pisukesed r.* 'Frieseln', *tuule-r* 'Windpocken'.

² *herned* 'rõuged' võiks olla varemalt tuntud ka paiguti eP-s, vrd. Gös.: *pocken* / *hirne többe* / *roucet* (lk. 324), kui selle teate algallikas pole mitte J. Gutsi. (*Pocken herne többe*), mis väga tõenäolik.

³ Muis lähisugukeeltes: s. *rokko* 'Pocken' - veps. *rok* 'rõuge, rõugetõbi'.

VI. Perekond. — Famille.

73. 'Père', 'Vater'. — 'Grand-père, aïeul', 'Grossvater'.

Et lapsed endi vanaisa (resp. vanaema) nimetusena kuulevad oma vanemalt kõige harilikumalt sõna 'isa' (resp. 'ema'), siis on täiesti arusaadavad teatavad segimineked nende kahe põlve vanematenimede vahel, samuti ka asjaolu, et paljus keeltes vanaisa (ja vanaema) jaoks erilised nimetused puuduvad, kusjuures eri vanuspõlvade nimetusi harilikult eraldatakse teatavate atribuutidega.

'Isa' ja 'vanaisa' tähenduses on eestis tarvitusel järgnevad nimetused: 1. eP-s *isà* ~ *isà*, eL-s *esà* ~ *ezà*; — 2. pea terves eP-s (mahaarvatud Alut) ja eL lääne- ja põhjaosades¹ *tat* g. *tādi*² (~ g. *tādi*³) ~ *toat* g. *toadi*⁴ ~ *taet* g. *tādi*⁵ ~ *toæt* g. *toadi*⁶ ~ *tāt*⁷ g. *tādi* (~ g. *tādi*) ~ *toat* g. *toadi*⁸ ~ *tuāt*⁹ g. *tuadi*⁹ ~ *tuāt*¹⁰ ~ *tätta*¹¹; — 3. Virn-l ja Kuus-s *ai* g. *äiä*¹² (~ g. *äiä*)¹³ ~ *äiä* g. *äiä*¹⁴ 'vanaisa'; — 4. Muhus, edela-Lm-l, pea tervel Pm-l, kesk-Viljm-l, Kod-s ja Vas-s¹⁵ *ät*¹⁶ g. *ätti* (~ g. *ätti*) ~ *at*¹⁷ g. *ätti* (~ g. *ätti*) ~ *ajt* g. *ätti*¹⁸ ~ *at* g. *ätti*¹⁹, vrd. kaarti lk. 95; — 5. Gõs. (lk. 420) järgi näikse vanemal ajal tähenduses 'isa' olnud tarvitusel veel *kõü*: Vater / (pater) *Ṣṣa* / *Ṣaat* / *Roum*. GrosVatter / *Ṣṣa* *iffa* / *wanna* *foum*; — 6. Wied. Wb. järgi *ell* g. *ella*²⁰ (SW) 'Gross-

¹ Negat. teat.: Käi, Vig, Vel, PJg, Vänd, Äk, TMaVe, Puh, Kam, SanP, Karl, Rāp, SetL. ² Phl. ³ KuusJ, KuusP ('isa'), VNg. ⁴ Jn, Põi, Han. ⁵ Jām, Ans, Kārl, Rid, Mar, LNgK, KullO, RisV. ⁶ Muh, Ris, LNgS. ⁷ Kir, Lih, Tõs, Tor, Pām, Hä, MärJL, Kos, HJn, Kuus, Kad, Halj, Rak, LaiJ, SJnP, ViljV, KJn, Pai, Hel, Ran, TMaVo, VõS, SA. ⁸ Hag, Ju, HJnP, Pee, Pil, Põlt, LaiK. ⁹ Kihn. ¹⁰ Kod, Rap. ¹¹ Vaiv [v] ('isa'). ¹² Kuus, VMA, Sim, Iis. ¹³ Lüg, Jõh. ¹⁴ VNgK, Vaiv. ¹⁵ Negat teat.: Käi, Phl, Jn, Karj, Põi, Ans, LNg, Rid, Kull, Märj, Vig, Vel, Kir, Lih, VarbS, PJg, Vänd; Hrm, Jm, Virn; Hel, SanP, Puh, Äk, MMg, Lai, SetL. ¹⁶ Muh, Kihn, Hä, Hall, Kõ, ViljP, KJn [u], Pai, Tarv ('isa'). ¹⁷ Varb, Tõs, Aud ('isa, pereisa'), Mih (id.), Kihn ('isa'), Tor ('vanaisa'), Vas ('vanataat'). ¹⁸ Kark ('isa'). ¹⁹ ViljP ('taat, isa'), ViljT (id.), Kod ('isa'). ²⁰ Negat. teated: Ju, Amb, Märj, Vig, LNg, Kihn, Ans, Jõh, Kark.

vater, Aeltervater', *ella-taaf*, *e-isa* dass., *ella-eit*, *e-memm*, *e-ema* 'Grossmutter', vrd. ka Hupel¹¹: *ella* lieb. Schm. r. d. e. *eidefe* 'Herzens Mütterchen' r.; — 7. *vâr* g. *vâri*¹ ~ *voâr* g. *voari*² ~ *vâr* g. *vâri*³ 'vanataat, vanamees', Wied. Wb. 'Vater, Greis, alter Mann', oh *vana sõbra-vaar* 'ach alter Freund', *vaar'ja moor* 'der Alte und die Alte', *vatsa-vaar* 'Dickbauch'⁴ (vrd. ka Wied. Wb. *vaar* g. *vaari* [d] 'Mütterchen').

Tüüp *isä* on teatavasti juba s.-ugri aega ulatuv sõna ja selle algsööme tähendus on 'Vater' (ja 'Männchen, männlich'), nagu eestis ka praegu (vrd. ka E. A. Tunkelo, FUF XIII 118—9). Tähenduses 'Grossvater' tarvitatakse *vanaisa*, *isaisa* (viimast teise isiku vanaisa kohta) ja (Wied. Wb.) *ella-isa*. — E. *taf*-tüübil⁵ on sidemeid ka muis lms. keeltes ja isegi kaugemal: s. *taatto* 'fader (isä)' *taata* 'Abol. [=Turu murdes] pater non nisi in ore puerulorum', 'Papa' ~ *taati* 'fader', *suurtaati* 'farfader' (Lönnr. Lisäv.), viimane nähtavasti laen eestist (Ojansuu, SKTT I 187), karj. *toatto* 'isä, pappa', karjP 'miehen isä, appi', aun. *toatto* 'isä', vepsL *tat* 'isa', li. *tähti* 'isa', *vana tähti* 'vanaisa'; vrd. ka mrd. *tete*, *tita*, *tata* 'Vater' (Paasonen, MChr. 141)⁶. Algs. tähendus näibki olevat 'isa'. Eestis esineb sel sõnal peale tähenduse 'Vater' veel täh. 'vanamees, Greis'. Vrd. ka (Wied. Wb.) *vana t.* 'Grossvater, Donnergott'. Paiguti (Kuus) on teateid, et vanemal ajal olnud *t.* tähenduses 'Vater' ainuline ja üldine nimetus, kuna *isä* olnud haruldane. — Kirdemurrete *äi* esineb ainult tähenduses 'vanaisa, vanataat', vrd. ka vadj *äd* id. (mujal vadjas *ädjā* 'palju' ja 'äi'), s. *dijä* 'Greis, Alter, Grossvater, Ehemann', mille algtähendus näikse olevat 'suur' (vrd. art. 1, lk. 4.). Muudes e. murretes tuntud tähendus 'Schwiegervater' on selle sõna semasioloogilises arenemises vist kõige hilisem aste (juba Gös-1 375: Schwieger Vatter / [socer] *ᚿ* / *ᚿaft*). Jääb küsida, kas on kirdepoolne *äi* tähenduses 'vanataat' laen soomest või esindab see, soome, ing. (ja vadj?) toetusel püsinud, varemalt üldestilist astet. — Samuti algs. aegne ja vanemgi nimetus on tüüp [4] *aī* ~ *āī*, võrd. ing. (Kuj.) *ätti* g. *adin* 'isa', s. *ätti* 'fader (isä)' ~ *ati* g. *atin* (~ g. *adin*) 'Schwiegervater' (häälikuliselt vrd. *kīp* ~ *kibū*, s. *lappo* ~ e. *labū*, *māk* ~ *māoi* jne., vt. art. 'Petite

¹ Tor. ² JMd. ³ Hä. ⁴ „Vaar“-sõna kohta negat. teated: Ans, Püh, Käi, LNg, Amb, Jõh, Kark, Hel, SetO.

⁵ Vrd. ka N. Anderson, Wandl. 101—2, kus leidub rinnastusi kaugeimate sugukeeltega.

⁶ Sõna on laenatud ka rootsE murretesse kujul *dād* 'fader'.

meule'), mrdE *ata* 'Grossvater; Greis' (Paasonen, MChr. 61)¹. Praegune e. tähendus on harilikumalt 'isa, pereisa', paiguti ka 'vanaisa', milledest esimene võikski ulatuda algsoomeni. — Algsoome ulatuva *kõõ*-nimetuse varem tähendus on vist olnud 'vana olevus, vanake', esialgu aga 'surnu hing' (vrd. lk. 3—4). — Kuna *ell* g. g. *ella* 'Grossvater, Aeltervater' kohta praegusest kõnekeelest tunnistus puudub, tekib kahtlus, kas see nimetus üldse faktiline on ja mitte abstraheritud pole (Wiedemanni poolt?) rahvalauludes esinevast stereotüüpselt ütelusest *ella* (*hella*, *ellä*) *taadike(ne)*, *e. eideke(ne)*, kus *ell* (*hell*) tähendab 'õrn', 'zart, zärtlich'? Sugukeeltest ei leidu igatahes mingit tuge sellele küsitavale tüübile *ell* 'Grossvater'². — E. *vâr* 'vanataat, vanamees' (Wied. Wb. 'Vater, Greis, alter Mann'; varemates sõn-s puudub) ja s. *vaari* 'pater, avus senex reverendus', 'Vater Grossvater, Greis' sõnade substraat on rootsi *far* (familj.) = *fader* 'Vater'.

Kokkuvõttes oleks siis 'Vater, Grossvater'-nimetuste esialgne järg olnud eestis järgmine: tüüp [1] *isâ* 'Vater', muude nimetuste seas stiililiselt kõige neutraalsem, kõige vähemini evokatuaarne; tüüp [2] *tať* 'Vater', kuid vististi enam lastesõnana ja meelitusnimenä (vrd. umbes samakõlalisi isa-nimetusi i.-eur. keeltes!); arvatavasti ainult murdeti tüüp [4] *at̃* ~ *ät̃* 'Vater', jällegi vist affektiivsena nimetusena (vrd. samakõlalisi isanimedid i.-eur. keeltes!); üld-eestiliselt tüüp [3] *äi*, tähenduses 'Grossvater'(?); tüüp [5] *kõõ* 'vanem mees, isa', eP läänemurretes? — Hiljem on laenatud neile lisaks veel rootsist (Rootsi aegu, või varemalt, Eesti rootsi murretest?) *vâr* 'isa', siis 'vanamees'. Kas ka nimetus *ell* 'Grossvater' on esinenud, jäägu esialgu otsustamata.

74. 'Mère', 'Mutter'.

Tähenduses 'mère' on eestis tarvitusel järgmised nimetused: 1. üld-eestiliselt eP *emâ*³ ~ *emâ*⁴, eL *emâ*⁵ ~ *imâ*⁶; — 2. eriti eP

¹ Vrd. ka Anderson, Wandl. 101, kus leidub rinnastusi kaugemate sugukeeltega.

² Sõna *ell* eksistentsivõimalust toetab järgmine lause Kreutzwaldil, Ma-ilm ja mõnda, IV 127, 1: „... *tui olletšime* ... *naddubele* ja *küddibele* ja *tõift-juggu ellebele ifeäraniš termifid läftitanub*.”

³ Jäm, Ans, Karj, Rõi, Kull, Marj, Kars, Tõs, Mih, Tor, Ris, Kei, Jü, Ju, HJn, Jõe, Kuus, KadP, VJg, Sim, Iis, Amb, Koe, Tü, Torm. ⁴ LNg, Vig, Varb, Kihn, JuKu, KuusJ, KuusP, Jõh, Vaiv. ⁵ Vilj, Tarv, Kark, Puh. ⁶ Põ, Rõp, Rõu, SetO, Lu.

lääneosas *em* g. *em̃mē*¹; — 3. eP-s ja eL põhjaosades *eĩt*² g. *eĩdē* (g. *ēdē* ~ g. *eĩdī*³) ~ *eĩtte*⁴ jne.; Wied. Wb. tunneb veel eL *āde* g. *āde*; — 4. arvatavasti ainult eP-s ja paiguti eL kirdepoolseil äärismail *mẽm* g. *mẽmmē*⁵ ~ *mām* g. *mām̃mē*⁶; — 5. peamiselt eP lääneosades ja paiguti eL-s *nāñ* g. *nāñnē*⁷ (~ g. *nāñni*⁸) ~ *nāñn* g. *nāñni*⁹ ~ *nāñ* g. *nāñnē*¹⁰ (~ g. *nāñnā*, San) jne.; — 6. eP-s ja eL-s noorema sugupõlve, eriti linnarahva keeles *mãmmā*, paiguti eP-s ka vanemal rahvapõlvel *mãmma*¹¹; — 7. rahvalauludes *eñ* g. *eñnē*, dim. *eñnekkene*; — 8. ainult Ris-l *nañ* g. *nañnē* [v]; — 9. Wied. Wb. järgi *vaat* g. *vaari* (d) 'Mütterchen'.

Sõna *emā* on teatavasti juba uuraliaegne nimetus (vrd. Paasonen, Beitr. 12, 137) ja esineb ka muis lms. keeltes (s. *emā* ~ *emi* ~ *emo* ~ *emu* 'Mutter', karj., aun. *emā* 'emä, äiti', vadj. *emā* 'Mutter', li. *jemā* 'mummo, muori', Sj.-Wied. *jema*, *ēma*, *āma*, liS *jāma* 'Mutter', 'Weibchen von Tieren'). Praegune tähendus eestis 'Mutter' on kindlasti juba algsoomeline¹². Nimetus *em̃* on algselt vist eelmisest sõnast lastekeelne kujundus, millena ta kohati praegugi veel püsib (KJn, VJg *em̃ aīnā tĩssi*, Kars), kohati aga esineb tähenduses 'ema, eit' (Kih, Karj, Vänd *tātti em̃me* 'taat ja eit, isa ja ema', VōS *tāt ja mẽm*) või 'paks inimene' (Muh *sĩe uõ igavene em̃!*). Võimalik on niihästi selle sõna praeguste (vist isoleeritud) esinemisalade omaaegne ühendus, seega tähendatud nimetuse levinemine esialgu ühest tsentrist, kuid teisalt pole ka võimatu selle lastesõna kujunemine võrdlemisi hilisemal ajal eri paikades iseseisvalt. — Kolmas tüüp (*eĩt*) on teatavasti vana germani laen (Thomsen, GSI 161), kusjuures substraadiks on peetud gooti *aīpei* 'Mutter' (vrd. ka mūs. *eidī*, kūs. *eide* 'Mutter', algselt n. n. „Lallwort“, vt. Fick, Vgl. Wb. III 2). Samas tähenduses esinevad ka selle sõna s. vasted: *āiti* g. *āidin* ~ *āit* g. *āitin* ~ *āitti* g. *āitin* jne. (vrd. ka Ojansuu, Neuph. Mitt.

¹ Kih ('ema'), Karj (id.), Muh ('paks naisterahvas'), Kars [lk] ('ema'), Vänd ('ema'), VJg [lk] ('ema'), KJn [lk] ('ema'). ² Kih ('abikaasa'), Ans [pilkes. naister. kohta], Kull, Vig, Kars ('vanem naister., ema'), Kihn ('ema'), Ris ('ema'), Jõe, Kuus, Koe ('vanaeit'), VJg, Vänd, Tor, Vilj (*vand eĩt*), Tarv [hv], TormA ('vanaeit'), Puh. ³ Rõi [hv]. ⁴ VNg ('vanaema'). ⁵ Kih, Ans, Vig, Ris, Sim, Pā, Tor, Sln, Vilj, Põlt, Kark [hv], Kur, TMaVo, TMaVe, Puh, Vō. ⁶ RidE. ⁷ Mih, Vig, Han. ⁸ Ans, Karj, Kark, Hel, Kan. ⁹ Kark. ¹⁰ Muh, Vilj. ¹¹ Vaiv.

¹² Vrd. veel eestis semasioloogilist arendit 'peamine osa': Ans *laevā e. = l. aādur*, Tōs *pāvi e. (-pā) = p. kīl (kīlū pā)*, Lm, Hrm j. m. *veški emā-pā*, Mih *onrā, rukki emā (-peā)* jne. (vrd. ka Wied. Wb. s. v. *ema*, 3), samuti 'Gebärmutter'.

XIX 58—61). EL *äde*¹ peab H. Ojansuu, l. c. 61, edela-soome laenuks, mis on vaevalt küll tõenäolik; ennemini näikse see olevat kas laen msk-st (*edda* 'Grossmutter', vt. Fick, l. c.) või lastekeelne teisend sõnast *eit* (kuigi viimane näikse sügavamas eL-s praegu puuduvat; ka J. Gutsi. sõnastik ei tunne seda mitte). Tüübil *eit* võime eraldada praeguses keeles kolm tähendust: a) nähtavasti enam läänepoolseis murdeis *eit* = *emä* 'Mutter' (Ris, Kars, Kihni jne.); Kihnus nimetab ka vanem inimene oma (surnud) ema *mü eit*; paiguti eriliselt 'vanaema' (VNk *eitte*), vrd. ka Gös. 302: des Weibes Mutter *Eyt*; b) 'vanem naisterahvas' (paiguti — Ans — ainult pilkesõnana), nii läänes kui ka idas, kusjuures tarvitatakse seda vahel isegi mitte emaks saanud vanema naisterahva kohta; c) kohati (Kih) 'naine (mehe seisukohast), abikaasa'. — Ainult eestis esinev tüüp *meē* ~ *mām* on kahtlemata uuem germani laen, vrd. küs. *memme* 'weibliche Brust, Mutterbrust' (kust uus. *Memme* 'Feigling'), siis 'mater, mulier' (vrd. Kluge, EtWb. ja Weigand, DWb. s. v. Memme), Gös-l, 292: *memmisch* [*Weibisch*]; oletatavasti on esinenud ka keskalasaksas *memme* 'Mutter'. Selle sõna tähenduses eralduvad praeguses eestikeeles kaks varjundit: a) algupärasem, pisut vananenud, enam lastekeelele omane 'ema' eP läänepoolsemais murdeis ja eL murrete põhja- ja lääneosades: Ans *meē ainnäb lapsele lilli, taēt niŋo meē* [meelitus., lk], Rid *mām* 'ema' [v, lk], Vig *meē* 'oma ema, mehe ema, naise ema' (ka 'vana [harva noor] naisterahvas', naljatl.), Pä, Vilj *meē ja taē*, Kark, TMa (Puh?) *meē* 'ema'; b) vist rohkem idapoolseis eP murdeis (näit. Sim) ja ühiskeeles 'vana naine'². Tähenduse 'Mutter' kõrval (ka Hupel: *mem*, *me* 'die Mutter' r.) tunneb Wied. Wb. veel kolmanda 'Brudersweib'. — Viies nimetus (*näñ* jne.) on teatavasti muistne, vähemalt soome-permi aega ulatuv nimetus (sürj. *ñon* 'Mutterbrust, Zitze', votj. *noni* id., vt. Paasonen, Beitr. 250) ja esineb lms. keeltes nii esialgemas tähenduses 'emarind' kui ka hilisemas 'ema' (eriti lastekeeles; vrd. semasioloogiliselt lad. *mamma* arenemist): s. *nänni* ~ *nännä* 'Brustwarze, inde fig. mamma, mater', karj., aun. *nänni* id.,

¹ Negat. teat.: Puh.

² Kirjakeeles peegelduvad mõlemad tähendused: a) Klvp.⁴ V, 698: „Kaebas kadund eidekesta, Metsa läinud m e m m e k e s t a“; E. Peterson, Ei ialgi! 5: „... perenaine, ergu näo ja tuliste silmadega m e m m“; J. Orgussaar, Teder mulle, 5: „M e m m (s. o. ema) õpetas mulle“ (ka rahvalauludes: „Emakene, m e m m e k e n e!“ näit. Vana Kannel II, lk. 335); b) A. Grenzstein, Mõttesalmid, nr. 265: „Mehi, mehi ihkan ma, M e m m e k e s i vihkan ma!“

vadjJ *nān* g. *nānnā* 'ema rind', li *nēna* ~ *nāna* 'tissi, nānnā'. Eestis näikse kohati esinevat ainult esimene (SetL *añna* 'nāñnā, Lu, Har, Kan *nāñ* 'Mutterbrust', Karj *lapš tahāb nāñni sāja*, Ans *añnā nāñni*), kohati ainult viimane (Kark *nāñni manū* 'ema juurde', Vilj *āt ja nāñ*; Hel, Kod, Muh, Ris), kohati aga mõlemad (Mih *ōt ma añnān sōle nāñne! nāñ tulē sāja, añnā mōle imme!* samuti Vig, Han; SA *nāñ* 'Mutterbrust', 'noorik peale esimest last', SanLa *nāñ* g. *nāñnā* 'rind, nisa', 'lapseema'). Kas on tähendus 'ema' juba algsoomeline, või eri sugukeeltes paralleelselt arenenud, on raske otsustada. — Maa noorema sugupõlve ja linnakeele *mañmā* on muidugi laen uusrootsist (*mamma*), mitte aga venest nagu vadjJ *mām* 'ema' [hellituss.]. — Tüüp [7] esineb nähtavasti veel ainult rahvalauludes: *me lõysi eñnē tegevetta, lõysi eñnē ikkevetta ... eñne kalli, kosti vastu ... oh mō elde eñnekkene, mesimagus meñmekkene ... minā eñnellta küsüsi: emākkōjne, eñnekkōjne ... jne.* (kõik Karksi rhvl., autori kog.). Arvatavasti on see sõna sama, mis Wied. Wb. *enn* g. *enna*, dim. *ennakene* (pt [= rhvl.]) = *hell*, kusjuures tähenduse seletus põhjeneb vist võõriti mõistmisel. Sama tüüp esineb ka vadjas: *enne* 'Mutter' (puudub vadjJ-s) ja laxis: *ædne* id. (Ahlqvist, KW 209, vrd. ka Wichmann, FUF III, 104—5). — Tüüp [8] *nañ* on laen rootsE murretest (*nann* pl. *nannar* 'moder', vt. Freudenthal-Vendell, OESvD), vrd. [ka riigi-roots. murd. *nanna* ja sellekujulisi lastekeelseid nimetusi ka muis i.-eur. keeltes (vt. Hellquist, SvEtO s. v. Nanna). — Teade tüüp [9]-nda kohta on vaevalt küll eksaktne (vrd. art. nr. 73, tüüp [7]).

Algselt oleks siis eestis tähenduses 'Mutter' esinenud: stiiliselt kõige neutraalsema nimetusena tüüp [1] *emā*, *emā*, selle kõrval aga veel arvatavasti meelitusliku varjundiga [3] *ejtte*, **ejtti*, *ejt* ja ilmsed hellitussõnad ja lastekeelsed nimetused [2] *eñ*, [5] *nāñ* ja [7] *eñ*. Tüübid [4] *meñ*, [6] *mañmā* ja [8] *nañ* on aga uued laenud germani keeltest, mis eestis on tarvitusele tulnud kõik enam-vähem affektiivsete nimetustena.

75. 'Frère', 'Bruder'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP *veñd* g. *veñnā*¹ (~ g. *veñnā*²) ja 2. eL, osalt ka eP *veli*³ ~ *veli*⁴ (eL g. *velē*, *vellē*, eP g. *veliē*,

¹ Hm, Srm, Muh, Lm, Pm eP osa, Hrm, Jm, Virm (ka Vaiv, ? Lüg), Tm eP osa, Viljm eP osa (ka ViljT). ² Vig, Kihn, JuKu, Mar. ³ Vig [v], Kod, Hall, Kark, Pai, Tarv, Hel, Puh, San, Põ, Rāp, SA. ⁴ Märj [v], TMa, SetO.

vellē), J. GutsI. Bruder *Welli* / e. Vt. kaarti lk. 95. Neist on viimane ses tähenduses juba algsoomeline, vrd. li. *ve'l* 'vend', s. *veli* g. *veljen* (harva ka *veljä* g. *veljän*) 'Bruder, Freund', karj. (Gen.) *velli* ~ (Kuj.) *veljä* id., aun. *velli* id., vepsL *vellēn* 'minu veli', *veljesed* ~ *vellesed* 'vennaksed' (selle kõrval *vejkō* 'vend'), vadjJ *vel* g. *vellä* 'vend'. Selle sõna esinemisala on peaaesjalikult küll eL, kuid ometi on tuntud *veli* paiguti ka eP murdeis: Kod *veli* pl. *veljetsed* (Ketunen, Kod. Kons. 89, 155), VaivS, VaivK *veli* [v], VaivR *veli* pl. *veljed*, *veljeksed* [v] (praegu haril.: *veñd* pl. *vennad*¹), JõhV *veli* [hl], Lüg *veli* [v], VNgK *veli* [hl], kusjuures Kod ja Alut *veli*-aladel praegu side näikse puuduvat (TormA-s ja TormT-s ainult *veñd* g. *veñnä*); ka Lm-l paiguti, vananenud sõnana: Märj *neitsi-veli* 'üks pruudipoolseist pulmapoistest, kelle kohuseks on m. s. pulmas hüüda: hõissa, hõissa, õe pulmad!', Vig *veli* pl. *vellēd* '3—7 noorikupoolset poissi vanaaegsetes pulmades, kes peigmehe sugulasi esimesel pulmahommikul rehe alla, nooriku kirstu juurde toovad', nende hulgas *peä-veli* (kellel tunnuseks kaenla alt läbikäiv vöö); harilikku sõnana esineb tervel Lm-l siiski *veñd* g. *veñnä* (Vig g. *veñnä*). Nagu vanemate keeleliste mälestiste järgi XVI ja XVII as-st (Kullamaa vakuraamat, Mülleri jutlused, vrd. EK II 146)² võib otsustada, on olnud *veli* varemalt nii Lm-l kui ka mujal eP-s õige laialdaselt tarvitusel *veñd*-sõna kõrval, millest veel riismed järele jäänud Alut-s, Lm-l ja Kod-s. — Selle semasioloogiline ekvivalent *veñd* näikse esinevat eestis, sugukeeltega võrrelduna, esimesel silmitsusel täiesti isoleeritult. Oletades siiski selle dentaali analoogiliseks (esi-algu **veñ* g. *veñnä*; vrd. ka sekundaarset *koñd* g. *koñnä* 'Frosch', loodepoolseis murdeis³), võiksime seda kõrvu seada soome sõnaga *venno* g. *vennon* 'sodes, sodalis, amicus, quæso', 'Freund, Kamerad', 'vox salutantium l. blande loquentium', *vennoiñen* dim. idem, *vennollinen* 'sodalis, amicus', 'freundschaftlich'. Mõlemad sõnad võiksid olla laenud rootsist (*vän* g. *vänner* 'Freund', vrd. ka norr. *ven* 'Freund', msk. *vinr*). Häälikuliselt vrd. e. *kelk* g. *keloù* ~ Kihn *kõlk* g. *kõlõù* ~ s. *kelkka* ~ roots. *kätkke*, e. *kelm* g. *kelmi* ~ s. *kelmi* ~ roots. *skälm*, e. *peñk* (~ *piñk*) g. *peñai* ~ s. *penkki* ~ roots. *bänk*, teise silbi vokalismi kohta aga eriti e. *kel* g. *kellä* ~ g. *kellä* ~

¹ Nimelt tagavokaalsena (*vennad*), alal, kus muidu vokaalharmoonia esineb.

² Stahl, LSp. 685: *Œht tui wolt finna üttelema omma Welfa wafto / Geifa Wend / minna tašan se Pindo fünno Silmaft wotma; (lk. 675) taštet hehšte / armat Welfjat.*

³ Han, Mih, PJg.

g. *kellü* ja s. *kello*. Analoogiline *veñd*-kuju oleks kujunenud arvatavasti kohe algul, selle sõna rootsist (resp. rootsE murretest) laenamisel, või varsti peale seda, ajal kui **veñ* oli eestis veel õige kitsa-uluslik. — Nende sõnade vahekorra võiksime rekonstrueerida siis vast järgmiselt: algselt eestis ainult *veli*, nii eL-s kui ka eP-s; siis eP-s laenuna arvatavasti kohalikust rootsikeelest (*vänn* pl. *vännēr*, Freudenthal-Vendell, OESvD) **veñ*, siis *kañd*, *kāñd*, *rañd*, *māñd* jne. eeskujul *veñd*, algselt tähenduses 'sõber', hiljem aga, arusaadava tähendusmuutuse tagajärjel¹, 'Bruder', mille kõrval *veli* püsib eP üldpruugis arvatavasti veel XVII as. alguni, kuid haruldub siis kiiresti (Gö.s. juba tunneb ainult *wend*, *wennalick*, lk. 149; Hupeli sõnastik nimetab veel *veli*-sõna eP-s haruldasena), täielikult alal hoidudes lõpuks üksnes veel Alut-s, vististi soome keele toetusel.

76. 'Sœur', 'Schwester'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. eP *õdē* g. *õē ~ hõdē ~ otē* jne.; — 2. eP (Srm) *sōsār ~ sōhār* ~ eP (Alut, Tm) *sōsār* g. *sōsara ~ sisār* jne. ~ eL *sōsār ~ sōzār*; — 3. eL (Pm, Viljm) *sōļs* g. *sōtsi*. Vt. kaartid lk. 95 ja 126.

EP *õdē* (Stahl, LSp. 703: *Šhððe*) esineb teatavasti ainult eestis ja seda on peetud lms. genuiinseks sõnaks; mille baltikeeltest laenatud nimetus *sōsār ~ sisār* oleks muudest lms. keeltest välja tõrjunud (Thomsen, FBB 217). Hiljem on H. Ojansuu, Vir. XIV 141, toetudes e. *hōde* (Phl *hōdē*) kujule, oletanud *õdē* algkujuks **situ ~ *setu* [ɔ: **setu*], vrd. karj. *šeukku*, aun. *seukku* 'serkku', aun. *sevoitar* 'serkun lapsi', ing. *seukkoi* 'Vetter', ing. *siitto* 'õde' (ii oleks rahvaetümoloogiline muutus *siittää* 'sigitada' mõjul); algs. *s- ~ z- (>h-)* vahelduse puhul vrd. sama autorit, Vir. XIII 53—4, *i ~ ė* vahelduse puhul vrd. *sisār ~ sōsār*. Teisel arvamisel sõna algupära kohta on Setälä, Stufenw. 70, kes võrdleb e. *õdē* järgmiste ugri ja sam. sõnadega: votj. *uži* 'jüngere Schwester meines Mannes', ung. *öcs*, *öcse* 'jüngerer Bruder', murd. ka 'jüngere Schwester', vog. *is* 'jüngere Schwester', ostj. *ičex* 'jüngere Schwester' ja ?? sam. *ada* 'älterer Bruder; ältere Schwester'. Olgu küsimusega nõnda või teisiti, kindel on igatahes, et e. *õdē* pärandub juba algsoomest. — Tüüp *sōsār ~ sisār* (J. Guts. l.: Schwester *Göffar/a*)

¹ Vrd. gr. *γνωτός* (vist = iri *gnáth*), esialgu 'tuttav', siis 'vend' (Schraeder, Reall.¹ s. v. Bruder).

danud süürij. sõnaga *sots'* 'Schwester', teisi ülaltoodud lms. kujusid võrdluses ometigi nimetamata.

Tähele on pandav, et *sõsar*-alal on läänes (Srm) õige suur eksklaav, küsitav ainult, kas sel saarekesel varemalt on Lm ja Pm kaudu sidemeid olnud eL-ga. Olgu nimetatud, et läänlane Gös. tunneb mõlemaid sõnu: Schwester/[soror] *õdde* / *Õõffar* (lk. 374), Mutter Schwester / (matertera muhm) *totti* / *teddi* / *Emma sõffar*. Pm lõunapool Pärnut ja Torit näikse olevat igatahes küll eP murde uudismaa (sõnastikuliselt võrd. art. 13, 18, 32, 48, 65 jne.). Saarte, eriti Srm, laiemalt aga ka Lm murdeil on peale kõnealuse juhtumuse teatavasti õige tuntav arv ühiseid jooni eL murretega, nii sõnavaras (vrd. art. nr. 18, 31, 40, 58, 68, 73 jne.) kui ka häälikulises ehituses. Huvitav on ka *sõsar*-ala jätkumine pika ja kitsa pinena mööda Peipsi randu Alutagusesse, kus viimases s. ometi *õde*-sõna võimsal survele näib hinge vaakuvat. Vahepealsel maal aga, Tm eP osas, on kõrvuti eksisteerivate *õde* ja *sõsar* tüüpide vahel sündinud semasioloogilisel alal tööjaotus, viimane tähendades 'Schwester', esimene aga 'Schwester des Vaters' (Torm, Kod, MMg¹), seega *õde* = eL *sõtsē* ~ *sõdzē*. Esitatud geograafiline asetus kui ka osalt viimane tähendus lubavad oletada, et *õde* on siin uuem, läänepoolt tulnud. Võiks isegi oletada, et tüüp [2]-e on varemalt üldtuttav olnud ka mujal eP-s, mida näikse tõendavat asjaolu, et Müller seda sõna tarvitab oma jutlustes tallinlastele: *Sittet ninc fanglet oma Rišti Belie echt Sejjara wafta omat* (lk. 89).

77. 'Fiancée, épousée, nouvelle mariée', 'Braut'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. terves eP-s ja eL lääneosas *prūt* g. *prūdī*² ~ *prūt* g. *prūdī*³ ~ *rūt* g. *rūdī*⁴ ~ *rūt* g. *rūdī*⁵ ~ *prätti*⁶ ~ *prūt* g. *prūdī*⁷: — 2. paiguti eP-s ja eL idaosas *nōrik* g. *nōrikku*⁸ ~ *nuōrikkō*⁹: — 3. eL idaosas *mōrsja*¹⁰ ~ *mōrsja*¹¹ ~ *mōrzi*¹² ~ *mōrza*¹³ ~ *mōrza*¹⁴ ~ *mōrsi*¹⁵ ~ *mōrsa*¹⁶, Wied. Wb. *mōrs* g. *mōrsi* ~ *mōrsi* g. *mōrsi* (A). Vt. kaarti lk. 95.

¹ Äk-s ja Pal-l siiski *õde* = *sõsar*.

² Kull, Märj, Kei, Jü, HJn, Torm, Puh, SaaJ, Hall. ³ Vig [u], Käi, Vänd, PAM [u], Hä, Koe, TMA, Rön, SanP, Kan [u]. ⁴ Kih, Püh, Muh, Hel. ⁵ Tarv, SJnP [u], Pai [u]. ⁶ VNgK, Vaiv [u]. ⁷ Lüg, Jõh. ⁸ Muh, Vig, PAM, SJnP, Pai, Hall, Kark. ⁹ Vaiv. ¹⁰ Puh, TMAVo, SanP, SanLa. ¹¹ TMAr, Rön [v], Põ, Röp. ¹² SetL, SA. ¹³ Vas. ¹⁴ Lu. ¹⁵ LügP [v], Jõh [v]. ¹⁶ Karl.

Tüüp [1] (G ö s. lk. 147: Braut / *Prüht* / *morfi*), nagu ka li. (Sj.-Wied.) *brüt*, *brüt* (ja lä. *bruhte*) on teatavasti uuem germ. laen¹, vrd. müs., küs. *brüt* 'Neuvermähle', roots. *brud* 'Braut am Hochzeitstage'. — Nimetus *nōrik*, mille harilikum, üldestilisem tähendus on 'noor, veel mitte sünnitanud naine' (Karj, Mar, Ju, Amb, Torm, Hel, Hä², Kihn, Lüg, VNg, Põ jne.), näikse tähenduses 'Braut' vananevat ja uuema [1] tüübi ees taganevat (Muh, Vig, Päm, SJnP, VaivU). Selle algs. tähendus on vististi 'noor naisterahvas', vrd. s. *nuorikko* 'ungmor' (en mánads tid)', pluur. *nuorikot* 'de nygifta', li. *núor̥ki*, *núoriki*, liS *nuorki* 'jung; junger Mensch', kuna vadjJ *nōrik* 'mõrsja (enne pulmi ja pulma aegu); noorik' võiks olla tähenduslikult arenenud eestile parallelselt. — Muudiski lähem. sugukeeltes esinev tüüp [3] (vrd. s. *morsian* g. *morsiamen* 'Braut', vepsL [Kett.] *moržā* ~ *morža* 'naine', veps. [Set.] *mužžain* 'nuorikko') on teatavasti laenatud balti keeltest (< **martiā*- 'Braut etc.', V. Thomsen, FBB 199). Wied. Wb. järgi on sel sõnal ka veel tähendus 'erwachsenes Mädchen'. Varemalt on *m.* kahtlemata olnud üldestiline, vrd. Alutagusest noteeritud kujusid (ka Wied. Wb.) *mōrs* ja *mōrsi* ning G ö s. *morfi*³ ja S t a h - l i l (LSp. 572): *õhešt Peidmeehešt Arm oĩa Morfiija wašto*, (ib. 234) *armas Morfi*. Pealetungiva *prūt* sõna survele on selle tähendus kohati pisut nihkumas: SanP *m.* 'armastatud tütarlaps, armuke (enne kihlust)', *prūt* 'mõrsja (kihluse järgi)'. EL-s on sõna registreeritud juba J. Guts1-1: Braut *Morfi* / a⁴.

¹ Laenu kroonoloogia suhtes olgu tähendatud, et sõna *Braut* saksa kirja-keelde tähenduses 'Verlobte' näikse tunginud olevat idakesksaksa murretest alles XVI aastasajal (vrd. Kluge, EtWb. s. v. Braut).

² HäO: 'noor naine, umb. 1 a. peale pulmi (ka siis, kui naisel enneabiellu-aegne laps on)'.

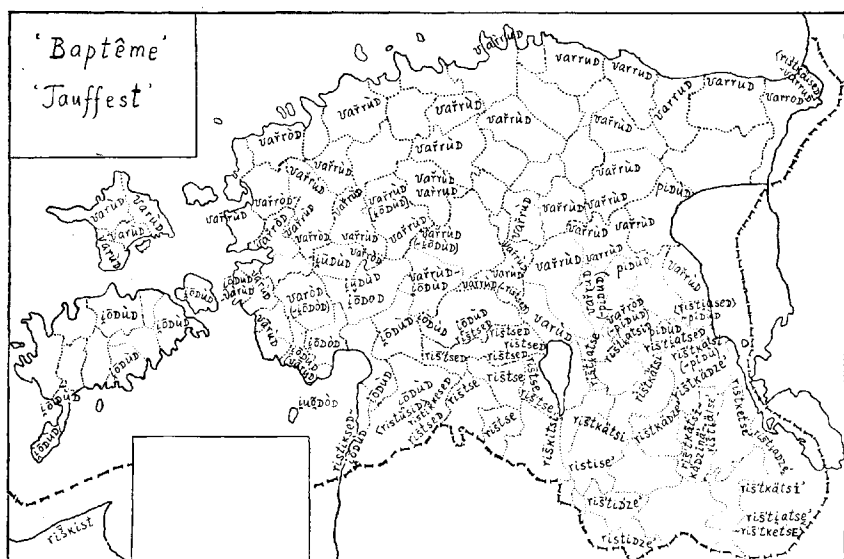
³ G ö s. teade võib siiski tsiteeritud olla Guts1. järgi.

⁴ Muudes lms. keeltes esineb veel: s. *antilas*, karj. *andilas*, aun. *andilas* 'antilas, morsian'.

VII. Kombed. — Coutumes.

78. 'Baptême, repas de baptême', 'Taufe, Tauffest, Taufschmaus'.

Ristimistalituse ja sellele järgneva pidustuse nimetustena on tarvitusel: 1. eP valdavamas osas pl. *vaŗrũd* ~ *varũd* jne., 2. eP edelaosas pl. *ĩdũd*, 3. eL-s (osalt ka eP lõunapiiridel) pl. *ristse* ~

ristkõdze' jne., 4. eP kaguosas pl. *pidũd*, 5. ainult Põ-st atesteeritud pl. *kõdzĩd*'. Vt. kaartisid lk. 95 ja 129.

Sõna *vaŗrũd* (G õs. 256: *lapse warrut*) on, nagu prof. L. Ket-tunen (EKirj. XIV 56—60) on otsustavalt näidanud, tuletis sõnast e. *vaŗB* g. *varvũ* (~s. *varpa* ~ *varpu*; laenatud balti keeltest), ja näikse olevat seesugusena lapsesõnnile järgneva, mingi algsoome-aegse kombetalituse nimetus, vrd. s. *varpaiset* ~ *varpajaiset* 'trak-

tering vid barns födelse', mis hiljem oleks siis eestis aplikeeritud lähisele ristiusutalitusele. Sõnus *jõdud* ja *pidud* on meil tegu alg-selt üldisemate nimetuste tähenduse spetsialiseerumisega, kusjuures sekundaarse, kitsama tähenduse kõrval püsib samul murdealadel ka esialgne tähendus 'joomaaeg, pidutsemine'. Tüüp [3] *ristse* (J. Guts. l.: Kindtauffe *Ristfage*) on meil ühine mitmete lähemate sugukeeltega, vrd. li. *riškist*, vadj. *risittemin*, s. *ristiäiset*, ingE *ristijäiset*, *ristejset*, *ristejset* (kust laenatud on VaivK [v] *ristijäised*), aun. *ristiezet* id., mis nähtavasti on kõik eri keeltes iseseisvalt, parallelselt tuletatud. Haruldaset esinev tüüp [5] on arvatavasti identne Wied. Wb. sõna-dega *käfsin* g. *kädsina* (d) 'Knarren, Knirren, Quieken', *kädzä* g. *kädzä* (d) 'Lärm, Durcheinanderschreien, Streit', *kädzätämä* (d) 'durch einander schreien, lärmen, streiten' jne., seega siis vist võrd-lemisi uus, enam naljatlevale kõnestiilile omane nimetus (vrd. tüü-pide [2] ja [4] semasioloogilist arenemist!)

Tõenäolik on, et juba eestlaste erielu algul olid praeguste põhja-eestlaste ja vähe hiljem ka lõunaeestlaste eelkäijail vastavalt tarvitusel tüübid [1] ja [3], kuna muud nimetused kõnesolevas tähenduses tulid tarvitusele hiljem, kõige uudsematena tüübid [4] ja [5]. Seda ole-tama sunnivad üleval esitatud arutlused ja sõnade geograafi-line ulatus.

79. 'Cadeaux distribués par la jeune mariée aux personnes qui assistent au mariage', 'Geschenke, welche die Braut bei der Hochzeit verteilt'.

Muistsetes Eesti pulmades oli ja on paiguti veel praegugi kombeks, et neiu valmistas omale enne pulmi aastate jooksul tea-tava (kirjatud) kirstu või vaka täie mitmesuguseid vähemaid keha-katteid ja ehteasju (kindaid, sukki, särkisid, vöösid jne.), mis ta siis, sajavanema kaudu, esimesel hommikul uues kodus pulmalistele välja jagas, viimastelt nende andide vastu saades rahalisi kingitusi. Nende jagatavate kingituste endi ja kinkide panipaiga — vaka või kirstu — nimetustena on eestis tarvitusel: 1. eriti saartel, kuid ka Hrm-l, Jm-l, lääne-Virm-l, Tm-l, paiguti ka Võrm-l, Set-s, Viljm-l ja Lm-l (*prüdi, rüdi, mõrsja*) *añdeD* ~ *añniD* ~ *añde*; *añde vak*, *añni v.* jne.; — 2. peamiselt Pm-l ja Viljm-l, paiguti ka Lm-l, Hrm-l, Jm-l, Tm-l ja Võrm-l pl. *vejmēD* ~ *veļmeD* ~ *vēmēD* ~ *veļmad* ~ *veļmē* ~ *veime* ~ *veļme*; *veļmē* (~ *veļmē* ~ *vēmē* ~ *vāļme*) *vak*, v. *kirst* jne.; — 3. Alut-s *lahjad*, *lahja vak*; — 4. paiguti Pm-l (PJg, Vänd, Pā)

(algselt 'Gaben, Geschenke') näikse esinevat ses spetsiaalsemas tähenduses ainult eestis. Pm *kimbūd* (~ *veimē k.*) on kujunenud muidugi sel alusel, et kingitused kirstust valmissoetud kimbukestena (paar sukki, kindaid, mõni vöö jne.) välja võetakse ja pulmalistele jagatakse. Võrdlemisi vana nimi näikse küll olevat Alut *lahjad*, vrd. vadJ *lahi* pl. *lahjed* 'veimed', vepsL *lahi* pl. *lahjad* 'pruudi kingitus pulmalistele' (vrd. s. *lahja* üldisemas tähenduses 'Geschenk, Gabe; Naturgabe; Bestechungsmittel', karj. *lahja* id., aun. *lahju* id.), ulatudes seega nähtavasti algsoome, kuigi teisalt ka võimalik on, et sõna on eesti keelde laenatud soomest (ja vadjust?). Nende genuiinsete eesti-soome nimetuste kõrval leidub aga ainult eestis esinev tüüp *veimēd* ~ *veimed* ~ *vēmēd* jne. (G ös. AS 147: Braut Kasten / *Weime Kirst*), mille oletatud algs. kuju **vedma* (või **vedmi*) on E. A. Tunkelo, Vir. XXIV 106, võrrelnud alggerm. 'kaasavara' nimetusega **vetma(n)*, mis tüvi leidub praegu ainult lääne-germ. keeltes (a.-saksi, mfrüis. *wetma* 'der Kaufpreis der Braut', küs. *widen wideme* 'Brautgabe, was der Bräutigam der Braut giebt', praegune saks. *widmen* jne.); *dm* > *im* kohta vrd. e. *loim*, s. *loima* < algs. **loðma*, s. *Liimatta* < algs. **liðma*-. Samale seletusele on iseseisvalt jõudnud ka H. Ojansuu (vt. Vir. XXIV 107, 1. alamärkus). Kuna Tunkelo seda sõna, tüve *e* tõttu, peab alggermani laenuks, oletab hiljem T. E. Karstens¹, toetudes kas. *e*-lisele kujule *wedeme* 'Wittum, Leibgedinge, bes. das, welches der Mann seiner Frau aussetzt' ja asjaolule, et tüüp [2] ainult eestikeelega piirdub, selle sõna lähtekeeleks kesk-alasaksa murdeid (**vedme*). Teisalt on aga L. Kettunen, EKirj. XVII 542, pidanud sõna omapäraseks: esialgu *veime vakk* < *väimehe vakk*. Viimase seletuse suhtes asuksin aga kahtlevale seisukohale järgmistel põhjustel: 1) Sõna on tuntud peaaesjalikult pluur. kujul (mida peaksin ka primaarseks) *veimēd* ~ *veimed* ~ *vēmēd* 'mõrjsa kingitused pulmalistele', gen. kuju *veimē*, *vēmē*, *veime vak* (*kirst*) on kõnes kindlasti haruldasem; seega võiks vaevalt küll *ai* > *ei* > *ē* muutumist seletada rõhuta oluga atribuutides². 2) Sõna esineb pluur. nom-s kaugelt sagedamini nõrgaastmeliselt: *veimēd* ~ *vēmēd*, *veimē* ~ *vēmē vak*, mis näibki olevat primaarsem. 3) Ka semasioloogiliselt pakub seletus raskusi: *veimēd* tähendavad nimelt kingitusi, mida pruudi poolt sajavane jagab pulma võõrastele

¹ Fragen aus dem Gebiete der germanisch-finnischen Berührungen (Översikt av finska vetenskaps-societetens förhandlingar. LXIV. 1921—22, B, nr. 3), lk. 102.

² Kos *väime vak* (ainus autorile tuntud *ai*-line kuju) oleks énnemini seletatav rahvaetümoloogilise tugenemisega sõnale *väime* < *väimehe* (gen.).

(eestkätt küll väimehe vanematele), mitte aga väimehele. Need ära kaalumised sunnivad siinkohal meid esialgu ikkagi ühinema Tunkelo-Ojansuu-Karstens'i seletusega, pidades sealjuures siiski tõenäolikumaks sõna laenamist eestikeele erielu aegu kesk-alasaksast¹. — Tüübid [5] ja [6] on etümoloogiliselt selgusetud.

Kõige ülalesitatud põhjal võiksime rekonstrueerida eesti erielu kohta järgmise arengu: algselt vist ülddeestiliselt tüüp *añnid* ~ *añded* (kirdes siiski [laenuna?] kindlasti algsoomeline tüüp *lahjad*); hiljem, umb. a. 1100 ja 1500 vahepaiku laenatakse kesk-alasaksast *veimēd*; kitsamal alal (Pm) võetakse sellesse tähendusse spetsiaalselt veel nimetus *kimbūd*.

80. 'Noces', 'Hochzeit'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. terves eP-s ja ka eL lõuna- ja põhjapoolseil randemal, n. sg. *pułm* pl. *pułmād*² ~ *pułmā*³ ~ *pułmad*⁴; — 2. eL suuremas osas *sāja*⁵ 'pulmad' ~ *sajād*⁶ ~ *sāja*⁷ ~ *saja*⁸ ~ *sāja*⁹, ill. *sāja kuřma*¹⁰, *perä-sāja*¹¹, eP-s aga *pułmād*-sõna kõrval vähe differentseerunud tähenduses: *pułmā sajād* 'pulmalised, kes väljast sisse sõidavad'¹², *sāja* 'pulmarong'¹³, *sāja vanames* 'pulma vanem'¹⁴ ~ *sae vanõm*¹⁵ id., *sae rahväs*¹⁵ 'pulma rahvas' jne.; Wied. Wb. tunneb veel nom. sg. kujusid *saaj* (d [=eL]), *saa* (W [=Lm]), *saae*, *sae* (O [=Srm]); — 3. eL äärmises kagus ja eL keelesaartel: n. pl. *hähä* in. pl. *häh*, *hähki kaema*¹⁶, *ähjä* 'pulmad'¹⁷, *hähä*¹⁸, Wied. Wb. *hähk* g. *häh* (d), *hähki minema* 'zur Hochzeit gehen' (puudub varemals sõnastikkudes).

Tüüp [1] esineb samas tähenduses ka mõnes lähemas sugukeeles: vadJ *puam* pl. *puame* (muud nimetused on tundmatud), karj. (Kuj.) *pulmat*. Sõna näikse olevat sama mis s. *pulma* Botn. 'malum fortuitum lædens, læsio', 'Verletzung', *pulma huulesa* 'ulcus in labio, inde incommodum, impedimentum', 'Hinderniss', *laskee pulmia eteen* 'obstacula objicit', olgugi et semasioloogiline arene mine võõrastab: eestiski esinev tähendus 'Unruhe, lautes Treiben, Lärm' (Wied. Wb. peab seda sekundaarseks piltlikuks arendiks) ja soome oma võiksid olla küll algupärasemad. Vrd. ka L. Kettu-

¹ Hupe li esitatud kuju *maimeb* (Läänemaa!t) on vaevalt küll faktiline.

² Hm, Srm, Muh, Lm, Hrm, Jm, Virn (lääneosa), Pm eP osa, Viljm eP osa, Tm eP osa (ka TMaVe). ³ Kark [u], Hall. ⁴ Alut. ⁵ KarkM, Hel. ⁶ TMaVo. ⁷ SanP, Puh. ⁸ SanM, Rāp, SetO. ⁹ Põ. ¹⁰ Kark, Hel, Rāp. ¹¹ Hel. ¹² Vig. ¹³ Kuus. ¹⁴ Vänd. ¹⁵ Kihn. ¹⁶ SetL. ¹⁷ SA. ¹⁸ Lu.

nen, EKirj. XIV 342 (alamärkus). Igatahes on sõnal tähendus 'Hochzeit' algsoomeline. Eestis on *pulmā*d atesteeritud juba Gös-1: hochzeit / (halten) *pulm* / a / (pidama), hochzeit Lied / *pulma* laul / meng (lk. 240). — Tüüp [2]-sel leidub vasteid mitte üksnes lähemais, vaid vististi kõige kauemaiski sugukeeltes: s. *saaja* 'brudtärna', *morsiamen saaja* 'brudens hämtare', *saajallinen* 'bröllopsgäst', *saajainainen* 'brudsäta, brudens uppasserska, tjennarinna l. bispringerska vid bröllop (anses som en hederspost)', *saajarahvas* 'bröllopsfolk', *saajas* = *saajanainen*, *saajue* 'brudens l. brudgummens följe'¹; samatähenduslikka sam. vasteid vt. Setälä, Stufenw. 20. Ka see nimetus ulatub siis vähemalt algsoomeni. Eestis on sõna kirjalikult tunnistatud juba Ross-1 (*Minä kolmandel peival sai üs jahja*, lk. 86), J. Guts-1-1 (Hochzeit *Saja*) ja Gös-1 (Hochzeit-Führer / *Saja wannamb*, lk. 240). EP vanussõnus ja rahvalauludes esinevad s. ja p. paralleelsõnadena: *Mis saeas saatsi, se pulmas petatsi* (A. Thor-Helle, lk. 347), „Käisin pulmassa mõnessa, Käisin sajassa sa'assa“ (M. Veske, ERhvl. I 63). — Viimane tüüp [3] on vististi ühendatav — eeldusel ainult, et eL -h-, -hk- ja -h_i-lised kujud oleksid sekundaarsed, teistele tüüpidele (homonüümsuse eest põikamise tõttu) toetunud — järgmiste lms. keelte sõnadega: s. *hää* g. *hään*, *hää*t 'nuptiæ, convivium nuptiale, Hochzeit', *juon hää*tä 'nuptias bibendo celebros', *on häässä* 'nuptiis adest': Sing. non nisi in compos. *hää-vaattet* 'vestis nuptialis', *hää-runo* 'carmen nuptiale', *häinen*, *häällinen* 'hochzeitlich', karjP *heä* ~ *heät* 'hää', *aletah heätä pitöä* [karjL-s aga *svoadbo*]. L. Kettunen, l. cit., peab võimalikuks nende onomatopoeetset algupära².

Nagu selgub, on kõigi kolme nimetuse kohta võimalusi, et nad praeguses tähenduses põlvenevad juba algsoomest. Nende vahekord eestis varemalt ei ole ometi selge. Tüüp s. on enamalt esinenud täpselt 'pulmade' tähenduses üldestiliselt, mille kõrval aga eP-s tarvitati veel p. ja vist ainult paiguti eL-s h. Võimalik, et nad algselt on tähendanud pulma-tseremoniaali eri järkusid.

¹ Siia kuuluks ka li. *sāja* 'vehnänen' (= e. *saj* g. *saïid* 'Weissbrot') - *sāja* *leba* (vast eesti laen), seega algselt 'pulma leib', vrd. L. Kettunen, EKirj. XIV 341—3. Sealsamas on sõna *sajād* - *saaja*- jne. seletatud ka teisiti: tuletiseks sõnast *saama* 'bekommen' (vrd. ka Lönner!).

² Peale kõnesolnute esinevad lms. keeltes veel järgmised nimetused: li. *kāznagā*d - *kāzgā*d < **kansakunta* (L. Kettunen, EKirj. XIV 342), mis laenatud on ka lätisse: *kāhsas* pl. -u 'die Hochzeit', *kāhsugōhds* 'Hochzeits-schmaus, Hochzeitsfeier'; vepsL *svad'v* - *svarb* (< v. свадьба).

81. 'Funérailles, enterrement', 'Beerdigungsfeier, Begräbnisschmaus, Begräbnis'.

Matmisele järgnevaid pidustusi kui ka matusetseremoniaali tervelt kutsutakse eestis kolme nimetusega: 1. eP-s *matused*¹ ~ *mattošsed*² ~ *matušsed*³ ~ *matuksed*⁴ ~ *mattušsed*⁵ ja paiguti eL-s *matuse*⁶ ~ *matušet*⁷ ~ *matidze*⁸ ~ *matjuse*⁹ ~ *matüse*¹⁰; — 2. *peijet*¹¹ 'matused' ~ (*matuse*) *peije*, (vanasti) *süüse ku eñge aig tulli, päle mihkle päivä, sis tetti peijet* (p. sg.)¹² ~ *peije* 'matused', *peije aig*¹³ ~ *peije*¹⁴ ~ *peije*¹⁵; Wied. Wb. tõlgib *peie* g. *peie* pl. *peie* (d) lihtsalt 'Schmaus, Festmahl'; — 3. Võrm-l ja Set-s *puhte* 'matused (hommiku k. 8—10 ajal)'¹⁶ ~ *puhte* 'matuse pidu', *meit kutsutti siinā puhtelle*¹⁷ ~ *puhtidze* (~ *matidze*)¹⁸ 'matused', Wied. Wb.¹¹ *puhte* ♂ pl. *puhte* g. *puhtide* (d) 'Beerdigungsschmaus'. Vt. kaarti lk. 95.

Tüüp [1], atesteeritud juba G ö s - l (Begräbnis / [sepultura] *mattuš* lk. 128), on, samuti kui vadjJ *mattemized* 'matuse pidustused', li. (Sj.-Wied.) *matami* 'Beerdigung', derivaadina verbist *matma* 'begraben, beerdigen' võimalikult ehk eesti erielu aegne kujundus. — Sõnal *peije* on sidemeid ka muudes lms. keeltes: s. *peija(ha)inen* 'genius mythol. malus, homines deludens, spectrum', 'mythol. böser Geist', it. pl. *peija(ha)iset* 'inferiæ, parentalia, epulum parentale in memoriam defuncti', 'Begräbnissfeier l. Mahl' (samuti *peijakas*, *peijakainen* 'idem genius', *peiko*, *peikko* 'mythol. böser Geist etc.'). liS *peijed* 'Begräbnisschmaus'. Sõna on teatavasti algs. aegne laen muin.-germ. keelest (germ. **faiyiaz* 'dem Tode nahe, eben gestorben', vt. J. J. Mikkola, Vir. IX 9, vrd. ka Bibl. Verz.). Karksis on sel sõnal püsinud veel õige vana tähendusvarjund 'surnu mälestuspidu sügisel, hingede aegu'. Üldisemalt on selle tähendus aga praegu laienenud terve matustalituse tseremoniaali peale. — Kuna veel praegugi paiguti (Set) on muistne komme alal hoidunud matuse järeldidu pühitseda vara hommikul, on selge, et eL tüüp *puhte* on sama sõna mis *puhte* 'varajane hommikuaeg' (Ris *puhte koipõ ajäl*, Muh *ominou puhte aegas*, Ans *puhte pävā toustès*, p. *varā* 'enne päeva tõusu', *puhte täht*, s. *puhde* g. *puhteen* 'Zeit des Wachens vor Tagesanbruch, Frühstunde'). Silmas pidades selle sõna kõnes-

¹ Püh, LNg, Kull, Hag, Ju, Tü, Koe, Mih, Vänd, Tor, Saa. ² Vig. ³ Muh, Torm, Lai, Kur. ⁴ HJn, Jõe, Kos, Amb, Sim. ⁵ Lüg, Jõh. ⁶ Kark. ⁷ TMAVe. ⁸ Har. ⁹ Hall. ¹⁰ Hall. ¹¹ TMAVo. ¹² Kark. ¹³ Hel, Tarv, Pai. ¹⁴ SanP. ¹⁵ SanM. ¹⁶ Põ, SetO. ¹⁷ Rāp. ¹⁸ HarT.

oleva tähenduse esinemist ainult eL-s ja sealgi õige kitsal alal, võiks seda pidada võrdlemisi hiliseks eestiaegseks semasioloogi- liseks arendiks.

Seega on eestis, nimelt lõunamurdeis, alal hoidunud varemalt vist üldestiliselt esinenud algs. nimetus [2] matmisaktile järgneva pidustuse kohta, mis ka eelmise talituse peale on laienenud. Tüüp *m.* aga, olgu algs. või eesti erielu aegse derivaadina, on algselt muidugi tähendanud ainult 'Begräbnis, Beerdigung', hiljem aga ka 'Beerdigungsschmaus', püsidess kitsamas tähenduses veel eL-s¹ (TMa, Har jne.), eP-s aga laienenud tähendust omades on ta vist välja tõrjunud varemini esinenud **peijēd*. Neile nimetustele on tähendusliku muutumise teel seltsinud vast alles uuemal ajal eL tüüp *puhtē*².

82. 'Petite fête villageoise', 'kleines Dorffest, Tanzfest'.

Külas, taluhoones peetavat vähemat tantsupidu kutsutakse eestis järgmiste nimedega: 1. eP läänes *klunḱkər* (~ *klunḱkkər*) g. *klunḱre*³ ~ *krumppal* g. *krumple*⁴; — 2. HJn-s *krēps* g. *krēpsi*, *läks krēpsile*; — 3. eP keskosas *karap* g. *karap̃pi*; — 4. eP kirdes *särü* g. *särü*⁶ ~ *särö*⁷; — 5. Alut-s *subrik* g. *subrikku*⁸ ~ *suprik* g. *suprikku*⁹; — 6. eP keskosas *iubi* g. *iubi*¹⁰; — 7. eL-s ja eP-s *siḱman* g. *siḱmani*¹¹ ~ *siḱmañ* g. *siḱmañi*¹² ~ *tsiḱmañ* g. *tsiḱmañi*¹³ ~ *siḱmañ* g. *siḱmañi*¹⁴; — 8. eL-s, osalt ka eP linnades *piṭspaļ* g. *piṭspaļi*¹⁵; — 9. eL-s *kirnaš*¹⁶ ~ *kirmašḱ*¹⁷ ~ *kirmaš* ('rahvapidu mingil tähtpäeval külakõrtsi juures')¹⁸; — 10. Pil-s *kettās* g. *ketta* (~ *iubi*); — 11. Torma-s *lõbūd*; — 12. Tor-s *tuṇolas* (g. ?); — 13. SJn-s *lamakkas*; — 14. SJnP-s *kāšsik* g. *kāššikku* ~ Kõ-s *kāšik*; — 15. kohati eL-s (Kark) *iañt* g. *iañDi*; — 16. kohati eP-s (TüS) *mürts* g. *mürtsü* [u].

Neist nimetustest suuremat osa ([1]—[6], [8], [9], [13], [14], [15], [16]) ei tunne meie vanemad sõnastikud, isegi Wied. Wb.

¹ Tüüp [2] näikse [3]-nda alal puuduvat (vähemalt Set, Rāp, Har.).

² Muid selletähenduslikka nimetusi lms. keeltes on s. *hautajaiset*, li. *bērad* (< lā. *behres*).

³ Tall, Kei, Jü, HMd, Rap, JuKu, Kos, HJn, Kull. ⁴ JuKa. ⁵ KuusH, KuusKoitjärve, JMd, JJn, Halj. ⁶ Hall, Kad, VNg, IisT [u-m], JõhV. ⁷ LügK, LügA. ⁸ Iis. ⁹ Lüg. ¹⁰ Tü, Pil, SJn, KJn, Kõ. ¹¹ Saa, Hall, Kark, Puh jne. ¹² SJnP, Tarv. ¹³ San. ¹⁴ San. ¹⁵ Tarv, Puh, Põ jne. ¹⁶ Puh. ¹⁷ Põ. ¹⁸ SetO.

mitte. Mitmed neist ([1]¹, [2], [6]², [12], [13], [14]) on etimoloogiliselt hoopis hämarad, arvatavasti igatahes õige uudsed kujundused. Tüüp *karap* on vist algselt liitsõna, < (*kaŗa* g.) *karà pidù*, kus teine komponent on oma iseolu kaotanud ja foneetiliselt tuntavalt redutseerunud (analoogilistest nähtustest vt. EK II 12–4). Tüüp *sàrù* on algupäralt arvatavasti sama sõna, mis eP-s laialdaselt esinev *sàrù aŗdma*, *sàrù tahà teoema* 'tagant kihutama, tulistama, ajama', vrd. ka Wied. Wb. *sàru andma* (O [= Srm]) 'prügeln', ilmselt laen venest (*жаpъ* 'Hitze', vrd. e. *tuŗd tahà teoema*). Samuti idapoolt sisse tunginud on Alut *subrik* (< *супрядки*, vt. EK I 148–9). Valgust tüübile *simman* heidab teade San-st: *taŗtsiŗti simanni, pirelilli* (muistsete rahvatantsude nimed) ja Wied. Wb.¹¹: *siimanni lõõma* '(ein Spiel mit Gesang)'³. Nimetus on nähtavasti alguse saanud mingist läinud aastasaja keskpaiku ja teisel poolel moes olevast 'Seemann'-nimelisest rahvatantsust või mängust, mille järgi, kuna see oli olulisem ajaviide pitspallidel, hakatigi viimaks küla tantsupidusid kutsuma, esialgselt küll ainult eL-s (nagu veel vanema rahva mälestus ja sõna foneetiline kuju tõendavad), viimasel ajal aga ka eP-s ja isegi ühiskeeles ning kirjanduses⁴. Tüüp [9] on germani algupära (saks. *Kirmes*, küs. *kirmesse* < * *kirchmēsse*). Tüüp [10] võiks küll vist olla sama sõna kui e. *keŗtàs* g. *ketta* 'Rad, Tritze, Rolle, runde hólzerne Scheibe'. Tüüp *jaŗt*, üldisemalt tähendades 'farce, Posse', on kujunenud ilmselt sõnast *koŗmejaŗt* < *Kommödiant*. TüS *mürŗs*-sõna algtähendus on nähtavasti eestis üldiselt esinev 'Dröhnen, dröhnender Stoss'.

Ülemalesitatud, kindlasti kõik uuemaaegsete tantsupidu nimetuste seas võib kõige enam levinemisevõimet märgata tüüpidel *klunķķar*, *ķubi*, eriti aga *simman*.

¹ Esinenud ka kirjakeeles: „Ei lähe laupäeva ega pühapäeva õhtut mõõda kui mitte 'klunkert' ei ole“ (Päeval. 1917 a. nr. 13, sõnum Kehtna-Kalbust).

² Esinenud ka kirjakeeles: „sellepärast ei viitsinud ta jubidel tantsida“ (J. Lintrop, Igapäevane elu 15).

³ Sõna puudub Wied. Wb. esimeses trükkis.

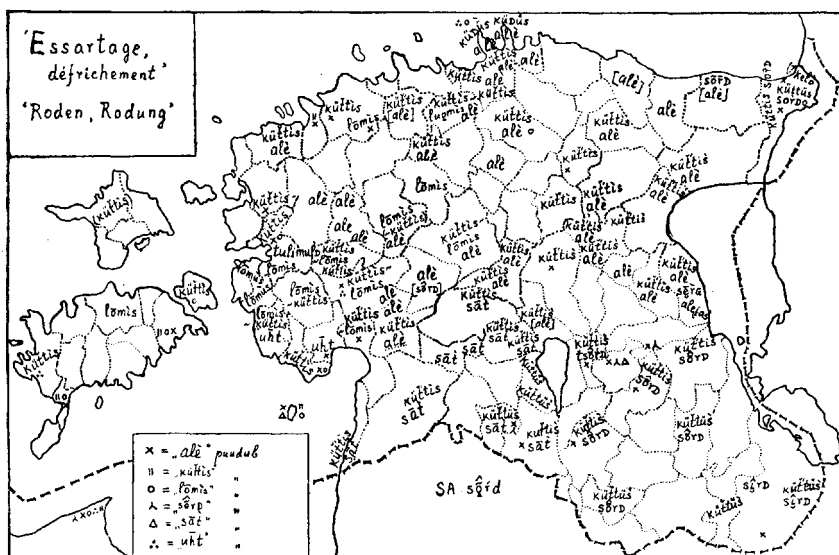
⁴ A. Kivi: „ta teiste küla noorte meestega koos kõrtsis ega simmanide pääl ei käinud“ (Ploompuu Rahva Leht, ülest. püh. 1903. a., lk. 4); E. Peterson: „saadi teada, et... peres... pitsball ehk simman toime pandud“ (Rahvaalgustaja, a. 1904, lk. 155); A. Kitzberg: „Tantsida saab, ja simmani tehakse kah“ (Tuulte pöörises, lk. 66) jne.

VIII. Maaharimine. — Agriculture.

(Põllutöö riistade nimetusi vt. peat. XII)

83. 'Essartage, défrichement, déracinement', 'Roden, Rodung'.

Lahja põllumaa rammutamine ja metsamaast uude põllumaa valmistamine puude põletamise teel¹ on sündinud ja sünnib nüüdki

Eestis teatavasti kahel viisil: a) üldisema ja kohati veel praegugi tarvitatava pruugi järgi kantakse väetatavale maapinnale puid, hagu, mahalaasitud oksid, kända jne. peale, kaetakse kogu see kütteaine pealt mulla ja mätastega kinni ning süüdatakse alt

¹ See viis on alguse saanud Lääne-Euroopas ja Skandinaavias, kust see hiljemalt XVII as-l Soome ja Eesti rändas (vrd. U. T. Sirelius, Suomen kansanomaista kulttuuria I 250—1).

küdema¹; b) teise, haruldasema ja enam vananenud pruugi järgi raiutakse metsamaal puud ja põõsad maha, juuritakse kännud välja ja süüdatakse see kõik katmata põlema. Esimese talitusviisi nimetustena on peaaegu üldestiliselt tarvitusel: 1. *küttis* g. *küttise*² jne. (*küttist põlettama* ~ k. *tegema*, k. *lõma*, k. *laottama*, *küttise-mâ*); harvemini ka 2. *lõmis* g. *lõmise* ~ *luomis*³; — 3. Wied. Wb. järgi *põles maa* 'gebranntes Land, Schwendeland' (või esineb see tähendusvarjundis b?). Teise, kindlasti primitiivsema talitusviisi nimetustena tuntakse: 4. eP-s väga laialdaselt *alè* g. *alè* jne.; — 5. Pm lõunaosas ja suuremas osas Viljm-st *sät* g. *sādū*; — 6. eL-s *sõrd* g. *sõrū* ~ *tsõrd* jne.; — õige piiratud aladel veel 7. *uht* g. *uhà* (Varb, Aud) ja 8. *tulimuld* (MarL). Vt. kaartisid lk. 95 ja 138.

Tüüp [1]-ga samatüvelisi kujundusi leidub ka soomes (*kytömaa*, *kytöviljelys*). Nimetus võib olla niihästi algsoomeline kui ka hilisem. Tüüp [2] esineb ainult eestis ja on arvatavasti võrdlemisi hiline. Samuti uudne näikse olevat tüüp [3]. — Tüüp *alè* (Wied. Wb.) 'Rödung, abgehauenes Gebüsch', *halet maha laskma* 'Gebüsch abhauen', *halet põletama* 'dieses Niedergehauene verbrennen (um Wiesen oder Felder anzulegen)', põlvneb juba algsoomest, vrd. s. *halme* ~ *halmet* 'dreijähriges Schwendenland'; cfr. *huhta*, *aho*, it. al. *halmet-pelto* 'Brachfeld', it. Sav. 'Saatfeld'⁴, aun. *halveh*⁵ 'halme', vepsL *haumez* 'ale'. Thomsen, FBB 245—6, on küsimusmäärgiga varustades selle sõna ühendanud leedu sõnaga *želmū* (*szalmū*) 'Sprössling, Gewächs'. Hiljem on Y. Toivonen, JSFOu. XXXIV, 6—8, kahtlevalt võrrelnud üalnimetatud s., aun. ja veps. keelekujusid (e. *alè*⁶ on vist kogemata jäänud tähele panemata) germ. tüvega **halma-z*, mille jätkajad on roots., saks., ingl. *halm*, msk. *halmr* 'Strohalm, Stroh', toetudes asjaolule, et s. *halme* tähendab

¹ Vrd. näit. Kark *teitäs sattu* 'põllumaa peal põletatakse oksi, hagu'.

² Wied. Wb. 'Heizen, Brennen, Schwenden; — Brennmaterial, aus Strauchwerk und Rasen gebildete Haufen (zum Schwenden des gerodeten Landes)'.

³ Wied. Wb. 'Schwende, Rödung', *loomused* 'die zum Landbrande gebildeten, mit Rasen bedeckten Reisighaufen'.

⁴ Lönnr.: *halme* 'växande sved'; (dial.) 'annat besädt land, rofland'; *hanki halmetta pellon lisaksi! jo leikkasivat vähän halmeensa* 'de skuro redan sitt lilla svedjeland'; *metsähalm* 'skogssved'; *ruishalm*; *ohrahalm*.

⁵ v - m vahekorra kohta vrd. H. O j a n s u u, Vir. XIII 26, H. P a a s o n e n, Beitr. 6.

⁶ m kadu kohta likvida ja vokaali vahel vrd. e. *põrmand* ~ *põrand*, (Wied. Wb.) *põlme* ~ *põli* 'Stange mit einem Querholz am Ende (um beim Herausziehen des Zugnetzes auf das Eis den unteren Rand hinab zu drücken)'.

ka kasvavat vilja, ja häälikulisele parallelile: e. *helme, helmes* ~ germ. *helma-z*. Leidub Eestis ka kohti, kus *alē* põletamist, alet teatava kütismaana enam ei tunta, vaid sõna esineb ainult tähenduses 'abgehauenes Gebüsch': Jü *aõd on alēs moõs* 'haod on raiutult, lahtiselt, kuppu panemata maas' (vrd. ka Wied. *halet maha laskma*)¹, KJn-s sõna *alē tuli* ~ *aleduli* veel ütlustes *läksid pulmā āl alet tegema, aletuld põlettama, pulmade aēg põlettadi alet, aledulel* (muistne pulmakomme, mis seisis kändude põletamises sajadupidustuste aegu). — Silmas pidades, et *sāl*-sõnal harilikku tähenduse 'Rödung, Stück urbar gemachtes Land' (vrd. SJn *sattu põlettama, pañdi ād sattu kokku*) kõrval on veel tähendus (Wied. Wb. järgi Srm-l ja Muh-s) 'eingezüunter Platz, Koppel, Garten', võiks seda pidada laenuks venekeelest (садъ 'Garten'), semasioloogilise parallelina vrd. allpool *sõrd*-sõna arenemist. Algselt tähendas *sāl* nähtavasti 'vähem tükk viljakandvaks põletatud maad talu läheduses'. Tähelepandav on, et see kindlasti uus vene laen esineb vene keele alast täiesti isoleeritult. — EL tüübil *sõrd* g. *sõrū* (Võ *teētās sõrdu* 'tehakse alet', SanP *paluūtataš sõrdu* 'põletatakse alet', SetO *sāl paluūtēpi sērdū ~ sīrdū*, SA *sērd* 'raiesmik, mis põlluks tehakse') leidub vasteid ka eP alal, osalt täpselt samas tähenduses 'ale': Kod *sērou pelettama* 'Rödung machen' (Kett., Kod. Vok. 45), VaivS nom. *sořdo*, VaivR nom. *sořd*, *sořdu paluūtētti* ~ *sořdu tehti*, osalt aga järgmistes tähendusvarjundites: a) 'harv, hagudest ja okstest ajutiseks tehtud aed karjasmaal, metsas, n. n. „susi-jalga“ aed', Amb *einama sõērd* 'ülalnimetatud harv aed heinamaal', *sōērd iēs, lāks sōēri tahā, ma lähān raļiūn sõrdu natliķke ette* 'ehitan pisut susi-jalga-aeda ette', TūS *sōērd* 'hagudest, maharaiutud puudest tehtud aed metsas', PāM *sōrd ~ sōrū aļd* 'susi-jalga aed', HāO *peaks lōmadele vāhē sōru ette tegema* 'ajutist aeda heinamaa või põllu äärde, vastu karjasmaad', vrd. (?)² ka s. *sorto* g. *sorron ~ sortto* g. *sorton* 'sāpes ex arboribus ramosis congesta max. in silvis sementi ustis', 'Zaun von astigem Holze', *sortata ~ sorrata* 'dergl. Zäune machen', *sortaa* 'bedrücken, erniedrigen'; vrd. samuti Wied. Wb. *sōōrd* (*sāārd, sōōt*) sõna tähendust 'Verhack, abgehauenes Gesträuch (als Zaun dienend)'; b) 'aedade, põldude, küngastega jne.

¹ Sellele paralleelne *uhtas mās*, vt. allapoole.

² Sel võrdlusel oleks alust ainult eeldusel, et *sõrd* oma pika *õ*-ga oleks sekundaarne ja arenenud varemast kujust **sōrd*, nagu prof. Kettunen suusõnaliselt on oletanud.

piiratud väheldane talulähedane, parema maapinnaga heinamaa, seal kasvavate kaskede, leppade, toomingate ja pihlakatega (loomi sinna ei lasta, vastandina koplile): Han *sõgrò-ēnama*, Mih *sõēr g. sõgrò*, Kihnus ainult rhvl. *sõitsid medē sõrdi kauḍü, āsid enā aiḍu kauḍü*, Vig *sõgrò-ēnāmā, nād, ò sõērdos* 'nad on sõõruheinamaal', Kull, Marj, HMD, TüP *sõērd*, LNg *lēhm lāks sõēro sōmā*, Ris *sõēr g. sõērü*, Ju *sõēr* jne. Neist kahtlemata esialgsem on tähendus 'maharaiutud, mahapaisatud võsa, oksad (tõkkena); neist valmistatud ajutine aed', ja sellest on alles arenenud tähendus 'nii-suguse aiaga piiratud heinamaa, üldse aiaga piiratud vähem, taluligidane heinamaa', semasioloogiliselt vrd. *aēḍ - aiḍ* 'Zaun' > 'Garten'. Kuid lõunamurrete (Tm, Võrm, Set) alal, samuti ka Alut-s ja Kod-s on sõna esialgsest tähendusest 'maharaiutud võsa, puurisu' hargnenud teises sihis tähendus 'põllumaa soetamise otstarbel maharaiutud, põletamiseks määratud võsa', 'ale'. Ugristide otsustada jääks, kas kuuluvad eesti *sõrd - soṛd* jne. ja s. *sorto - sortto* sugulaste hulka ehk järgm. sõnad kaugemaist sugukeeltest: sūrij. *sord, šord* 'Gegend hinter dem Felde', *šord* 'Wald hinter dem Felde, Hain', votj. *surd* 'Hain, Gehölz' (vt. Paasonen, s-Laute 8), kus tähenduse arenemine oleks siis umbes sama teed liikunud kui paiguti eP-s. — EP *uht g. uhā (uhta põlettama* 'alet põletama'), Wied Wb. 'Haufe, aufgetürmter Haufe (von Heu, Reisig u. dgl.)', *uhta põletama* 'Rödung machen, Land brennen', vrd. ka Mih *pūd (vill, enād)õ uhtas mās, lōmād tallasid kõijk viilla uhtas mahā* jne., samuti s. *huhta - huuhta* 'Schwendenland' (Tietos.: „Huhta, ikivanhaan metsään, jossa maaperää ei koskaan aikaisempiin ole viljelystarkoituksiin käytetty, raivattu kaski“), karj. *huuhta* 'huhta, halme', aun. *huuhtu* 'Schwendenland', millede varem kuju **hukta* < **šukta* on teatavasti algupäraselt tähendanud 'puu, Baum', nagu seda tõendavad mrd. vasted *šufta, tšuvto* 'Baum, Holz' (Setälä, ÄH 199, 269; Paasonen, KL 12).

Nagu esitatud materjalist selgub, leidub eestikeele alal ainult üks algsoome aega ulatuv nimetus, mille tähendus 'Rodung' oleks algupärane (*uht*); ühelt poolt on enam-vähem kindlasti uuemad, vist eestikeele alal kujunenud nimetused nagu *küttis, lōmis* (vrd. e. *alet lōma*), *pōles maa* ja *tulimuld*, või eestikeelde võrdlemisi uuemal ajal laenatud ja selles tähenduslikult edasi arenenud *sāt*, teiselt poolt aga küll algsoome või isegi kaugemale küündivad nimetused, millede algs. (või varem) tähendus on aga olnud teistsugune. Viimaste vahekord näib olnud algsoomes järgmine: 1) arvatavasti germ. keeltest laenatud **halmēh* mingi taime tähenduses, 2) (**šukta* >) **hukta* > *huhta* (esi-

algu 'puu', siis) 'ale', 3) arvatavasti veel **sertu* (**serto*?) ~ **sorto* 'maharaiutud' langetatud võsastik, haod' (?). Neist esimesel sündis juba algsoomes, teisel vist aga varemini (või algs. algul?) semasioloogiline arenemine: 'taime nimi' > 'paiga nimi, kus see taim kasvab' (paralleelsid selleks vt. Tunkelo, JSFOu. XXX₃₉ 19—2; Toivonen, JSFOu. XXXIV₂ 7), esimene pärandudes viimases tähenduses soome¹, aun. ja veps. keelde, teine aga soome¹, karj. ja aun. keelde, kus veelgi omakorda vähemaid semasioloogilisi nihkumisi sündis, kuna aga eestikeelde, teataval määral ka soome keelde (*halmeen leikkaus*, *halmeoljet*), need nimetused pärandusid peaaegu esialgses tähenduses (Varb *uht* 'maharaiutud puude ja põõsaste risu', *uhta põletama*, *uhà tuli*; Vänd *alei raima ja põlettama*, *nairema alei raima*). Kolmas tüüp, **sertu*, jätkus aga üksnes eesti keelde, kus ta tähendus osalt püsis, osalt aga muutus, arenedes kagu-Eestis *alè*, *uht* ja *sät* sõnade sünonüümiks. Peale nimetatud sõnade sündis algsoomes analoogiline tähenduse arenemine veel sõnal *kaski*, algselt 'Birke' (nagu praegu veel eP *kašk* ja vadj. *kahtši* 'Birke'), siis aga² 'Schwendenland', mis pärandunud on soome, karjala ja vepsa keelde: s. *kaski* 'Schwendenland', karj. *kaški* id., vepsL *kašk* 'raiesmik, ale'. — Liivi keelde ei ole neist sõnust nähtavasti ükski jätkunud, kus tarvitusel on laen lätist: *līdam* 'Rödung; Schwendefeld' (Sj.-Wied.). VepsL *verang* 'põlev ale' puhul vrd. s. *viertää kaskea* (v. *paloa*), e. kohanimedele -*vere* < **vēren* 'ääre' — tehti ju uudismaad tõenäilikult päikesepoolsetele mäekallakutele (L. Kettunen).

84. 'Champ', 'Feld, Acker'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. peaaesjalikult eP-s, osalt ka eL-s *põld*¹ g. *põllü* (~ *põllö*) ~ *peld*² ~ *peldo*³ ~ *połd*⁴ ~ *pöld*⁵ ~ *põld*⁶ jne.; — 2. eriti eL-s, paiguti ka eP-s⁷ *nuřm* g. *nurmè*⁸ ~

¹ Vrd. U. T. Sirelius, Suomen kansanomaista kulttuuria I 247: „Näin külvetynä sanottiin paloa Hämeessä *huuhdaksi*; kun se jo kasvoi viljaa, oli sen nimi Savossa *halme* ja Hämeessä *työsiö*“.

² Vahelülina oli muidugi 'maharaiutud puud': „Kaadettua metsää sanottiin *kaskeksi*“, ütleb rootsiaegse Soome alepõletamise kirjelduses U. T. Sirelius, Suomen kansanomaista kulttuuria I 246.

³ Muh, Lm, Pm, Hrm, Jm, Virm, Viljm, Tm. ² VNg. ³ Vaiv. ⁴ RisV. ⁵ Ans, RisV [u]. ⁶ SetL. ⁷ Negat. teat.: Hag, Nis, JuKu, HMd, Ris; Amb, TüS; Sim, Lüg, JõhK; LNg, Kull, Märj, Vig, Vel, Kir; Mih, PJg; Käi; Muh, Karj; Torm, TMaVe (Neist paigust on mitmeis n. siiski tuntud, kuid mitte tarvitatud). ⁸ Ans, Vel (Nurtu), Kihn, SaaL, SaaJ, Ju, MMg, Hel, Ráp.

*nūrm*¹ ~ *nuirme*² ~ *nuřm* g. *nurmē*³; — 3. paiguti, eelmiste tüüpide puududes *vāli* g. *vāliā*⁴ ~ *vāli*⁵ jne. Neist esimene on teatavasti üks kõige vanemaist germani laenudest ja on esindatud ka muis lähemais sugukeeltes: vadj. *peato* 'põlluriba, põllutükk' (vadjJ *peato* = *īako* id.), s. *pelto* g. *pellon* 'ager cultus', 'Acker', karj. *peldo* 'pelto, vainio', aun. *peldo* 'pelto', vepsL *põud* 'põld' (liivis nähtavasti puudub). Eesti lõunamurdeis on *p.* enam-vähem haruldane, paiguti kas uuema sõnana tuntud, näit. Räp, Hel, Kark (viimases vist eriti üteluses *põllū mōnakse* 'moonakad, kellel töötasuks on põllutükid'), paiguti aga kindlasti ka vanemana sõnana: SetL *põld* 'põllutükk, partsell, osa nurmest' (*nūrm* 'terve põllumaa kokku'), SA *põld* = *arimada mā*, Lu *põld* 'külvamata maa'⁶. Selle sõna genuiinsust eL-murdeis võiksid ehk tõendada ka mõned *p.*-tüvelised kohanimed, näit. *põltsama* t. Nõo kih-s, Rõhu k-s (kui siin mitte tegu pole varemalt asunikkude sissetoodud nimetusega)⁷. Soome-ugri keelte vanema päranduse hulka kuulub aga tüüp *nuřm*: li. *nuřm* ~ *nuřm* 'põld, vainu', vadjJ *nurmi* 'viljaga ehk viljatu põld, väli', mujal vadjas *nurmi* 'viljavainio, поле', s. *nurmi* g. *nurmen* 'campus graminosus, pratum aridum, solum elevatum', 'Grasboden, fester Rasen', *nurminen* 'rasig', *nurmikko* 'rasiger Boden', *nurmikas* 'rasig', *nurmettua* 'rasig werden', karj. *nurmi* 'nurmi, keto, niitty', veps. (Set.) *nořm*; mrdM *nor(mař)* 'Garten(erdbeere)', tšer. *nur* 'ager', vog. *ňurm* 'Wiese', *ňār* 'nasses Land', ostj. *ňōrim* 'Morast', sūrij.-votj. *ňur* 'Sumpf' jne. (vt. Setälä, ÅH 416—7; Andersson, Wandl. 136 a; Budenz, MUSz. 385 jne.). Eesti sõnal *nuřm* võib eraldada praeguses tähenduses kaks varjundit: eL 'Feld, Acker'⁸ ja eP 'Hochland, hohe Fläche', eriti aga 'kõrge, kuiv rohtmaa'⁹. Nii eesti kui ka muude lähem. sugukeelte *n.*-sõna tähendusi võrreldes võiksime küll järeldada, et sel sõnal esialgsem, vähemalt vara-

¹ SetL. ² JõhV ('rohtmaa') [v]. ³ SaaV, Hall, Kark, SanLa, KamR.

⁴ Torma, TormT. ⁵ TMAVe.

⁶ EP sõna laenamist nende vanemate eL asunduste keelde ei saaks kuidagi pidada võimalikuks.

⁷ Joh. G u t s l. (a. 1648) tunneb siiski ainult: Acker *Nurm* / a; R o s s. tarvitab lk. 90: omma nurme pähle fulviš.

⁸ Sama varjund esineb paiguti ka eP-s: MMg 'lage väli, ilma viljata põld', Kihn 'suur põllumaa, põlluväli, mitmest põlluribast koosnev põld' (kuna viimase sõna all mõeldakse üksikut põlluriba).

⁹ Ju 'kõrge rohtmaa, niit, aas', Vel (Nurtu) 'aas, rohtmaa', Ans *nurmēv* 'teatavad kohad Tiinuse m. karjasmaal' (ainult ses tähenduses tuntud), JõhV 'rohtmaa'.

sema algsoome aegne tähendus oli kas '(kuiv?) rohtmaa' või üldse 'väli' ja 'et sekundaarne varjund 'Acker', on arenenud kas hilises algsoomes, eriti neis murdeis, mis hiljem lahkusid edela sihis, või jällegi li., e(L) ja vadj. keelte erielu aegu igasühes iseseisvalt (kusjuures eL ja li. arenemine võis sündida ka ühiselt). Muudest lms. keeltest erinemisel oli eestis tõenäolikt kummagis (eP ja eL) murdes tarvitusel mõlemad sõnad¹, kusjuures *p.* tähendas vist 'põlluks, viljakandmiseks haritav väli', *n.* aga '(kuiv, viljakas) rohtmaa', mis vahetkord on osalt eP murdeis tänapäevanigi püsinud (kuigi on juba märgata nurm-sõna haruldumist ja vananemist), kuna eL-s sõnal *nurm* arenes lõpuks tähendus 'Acker' (Hall 'teatav põllutükk, põlluosa külvikorras', kuna *p.* 'põllumaa üldse'), *põld* aga oma ulatuses redutseerus ja paiguti isegi ehk *nurmē* mõjul tähenduslikult differentseerus². — Tüüp [3]-nda esinemine m. s. ka tähenduses '(üldse) põllumaa', 'Feld' (*küñnāB vāllāl*, *vīllā vāllād* jne.) on peaaegu üld-eestiline, selle sõna esinemine aga ainuliselt tähenduses 'Acker' (*põld* ja *nurm* sõnade puududes või esinedes teises tähenduses) on võrdlemisi haruldane (TMa, Torma, TormT) ja kahtlemata hiline. Selle sõna esialgsem tähendus eestis on muidugi 'vaba, lahtine koht (kahe paiga vahel), vahemaa, lagendik', 'Flur, Fläche', vrd. s. *vāli* 'mellanrum, afstånd, håll, distans; mellantid; skof; mellangift; skilnad, åtskilnad; medium; inbördes förhållande'; *vāljā* 'vid, rymlig, fri, flack; s. flackt l. öppet fält', karj. *vāli* 'väli' (= *keške*), *vāllā* 'väljä, avara, höllä, väljättilä; vapaus, lupa', aun. *vāllū* id., vepsL *vāl* 'nörk', vadj. *vāllā* 'pois', li. *velen*, *velan*, liS *vālen* 'aussen, draussen'.

¹ Nurm-sõna muistset üldpruugitavust kinnitavad arvukad selletüvelised kohanimed Põhja-Eestis: *nurmē* k. PJg-s, Karusel, Nissis, *nurmē* m. Muhus, *nurmssi* k. Karusel, *ūdrama* (< **hūdenurmēn* ?) k. Kullamaal (vt. EK II 141—2), *uksnurme* k., m. Keilas, *vahenurme* k. PJg-s, *lašnurme* k. Sim-s, *pāinurme* k., m. Pee-s, *avinurme* v., m., kirik ja jõgi Tormas, *poāpreme* (< **pāōēnnurmēn*) k. Tormas jne.

² Rahvalauludes on sõnal „nurm“ harilikumalt tähendus 'Acker': „Ma tulen nurme leitamaie“ (Tori rhvl., Rosenpl. Beitr. III 106), „Leitsin põdra põllustagi, Karu kaeranurmestagi“ (KJn rhvl., Vana Kannel II, lk. 204), „Igas nurmes kuusi nabra, Iga nabrast kuusi koormat“ (Vändra rhvl., M. Veske, ER. II 36); kuid ka 'rohtmaa': „Ära tema sõidaks soo nurmed, Soo nurmed, vahe nurmed“ (Virm. rhvl., ibid. I, lk. 97). — Praeguses eesti kirjakeeles võistlevad mõlemad tähendused, olenedes autori kodumurdest.

85. 'Sillon', 'Furche'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s ja eL lääne- ja põhjaosas *vaõ* g. *vaõ*¹ (g. *vaü*²) ~ *vaõ* g. *vaõ*³ ~ (?)*vaõ*⁴ jne.; — 2. eL lõuna- ja kaguosas *viaruš* g. *viaruše*⁵ ~ *viaruš* g. *viaruše*⁶ ~ *viaruš*⁷ ~ *virgeš* g. *virgeše*⁸ ~ *veirus* g. *veirgu*⁹ ~ *viirgeš*¹⁰ ~ *virgus*¹¹, Wied. Wb. ka *viirkus* g. *viirkuse* (d) = *viirgus* g. *viirguse* (d) 'Furche', viimane ka (S) 'Schnitterstück'.

Sõna *vaõ* (G ös. 198: Furche / [lira] *waggo* / u) esineb tähenduses 'sillon' ka muudes sugukeeltes, vrd. s. *vako* g. *vaon*, karj. aun. *vago*, veps. *vago*, vadjJ *vako* g. *vagõ*, li. *va'õ*, ja on algsoomesse laenatud balti keeltest (< le. *vagà*, lä. *vaga* 'Furche', vt. Thomsen, FBB 235). Olgu tähendatud, et sõna näib esinevat tüüp [2]-se kõrval ka eL keelesaartel, SA-s ja Lutsis, viimases tähendades 'põllupagu (шпaть земли)'¹². — EL nimetus *viaruš* ~ *virgeš* jne. on nähtavasti identne li. sõnaga *virgāz* (ka *virō*) 'juova, viipale' ja on ilmselt tuletis tüvest (Wied. Wb.) *virg* g. *vire* ~ *vire* g. *vire* 'Streifen, Furche', *hange virg*, *lume v.*, *puu-v.* 'Baumhecke', *tuule vire* (A) 'Windstreifen', Ris *virō* 'kriips, joon', aun. *virga* 'Streifen, Furche', lüüdi (Kuj.) *virg* g. *virgan* 'rindenlose Stelle', veps. (Set.) *virg* 'Wegezeichen'. Selle sõna algtähendus ongi vist olnud 'joon, viir', ja võimalik, et tähendus 'Furche' on alles eestikeele pinnal arenenud. EL praeguse sugupõlve keeles on eelmine sõnatüüp järgnevat võimsalt kõrvale rõhumas.

86. 'Meulette', 'kleiner Heuschober, Heuhaufen, kleine Heumiete'.

Tarvitusel on: 1. eP mandril *sād* g. *saõ*; — 2. eL-s *rua* g. *rua* (g. *roa* ~ *rua*); — 3. Srm-l, Muh-s *labù* g. *labù*; — 4. Hm-l *kok* g. *kokkà*; — 5. Varb-s, Tõs-l, Kihnus (*einä*, *enä*) *kubù* g. *kubù*; — 6. mitmel pool eraldi *ämù* ~ *ämmokkene* 'väike, ajutine saad' jne.; — 7. mitmel pool eraldi *keñ* g. *keñmù* ~ *käñ* g. *käñmù* jne. 'väike

¹ Kod, Lai, Tor, Saa, Hall, Kark, SanM [u]; Lm, Srm, Muh. ² Hrm, Jm, Virm (lääneosa). ³ Vig, Mih. ⁴ SA, Lu ('шпaть земли'). ⁵ Hel. ⁶ SanM [v], SanLa. ⁷ HarM. ⁸ Rāp. ⁹ SA. ¹⁰ SetPankovitsi. ¹¹ Lu. ¹² Nähtavasti on siin tegu sõnaga *paõ*, mida *vaõ*-sõna on küsitlemisel mõjustanud.

labù, vrd. s. *lapo* g. *lavon* ~ *lappo* g. *lapon*¹ ~ *lavot* g. *lapoon* ~ *lavos* g. *lavoksen* ~ *lapoo* g. *lapoon* ~ *lappaus* g. *lappauksen* 'fœni congeries minor in prato, tempore fœnisecii, inde Ul. [= Oulu] tantum fœni, quantum manibus portatur', 'Heubürde'; karj. *lapoveh* 'heinälapo', *lavoh* 'villalapo l. leve (josta sitte „päpelöt“ kartataan)'. — Ka Hm *ko̯k* g. *ko̯kkà* on kahtlemata skand. laen, vrd. norr.-taani *kok* 'Haufen, kleiner Heuschober' (vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Kok). Väga küsitav, kas siia kuulub ka *sād* sõna kõrval esinev KuusJ, KuusP *ko̯k* g. *ko̯oū* 'väike heina- või viljahunnik', Ju, Põlt *ko̯ks* g. *ko̯ksi* 'väike heinahunnik', HMD *ko̯k* g. *ko̯kki* 'väike pooltoore heina saad, mis ajutiselt, vihma kartusel tehakse ja järgmisel päeval jällegi kuivama laotatakse', Mih *ko̯k* g. *ko̯kki* 'väike, viltu vajunud heinasaad või viljakuhilas', Kod *enā-suadū ko̯ks* 'Schober' (Kettunen, Kod. Vok. 11), või tuleks ehk viimaseid rinnastada järgmise tüvega: e. *kāgu* g. *kāo* 'Haufen' ~ s. *keko* g. *keon* 'acervus rotundus l. meta fœni l. segeti messæ', 'Miete, Fehm', *kusilais-keko*, karj. *kego* 'keko, auma (ruis-)', aun. *kego* 'keko', *heinü-k.*, vepsL *kego* '(heina) kuhi'. — Kitsaulatuslikul nimetusel (*ejnā*) *kubū* 'Heuhaufen' võiks küll oletada *kubū*-sõna tähenduse sekundaarset muutumist (harilik, üldine tähend. on 'kimp, vihk', vrd. e. *aō-kubū*, *ōlē-k.*, samuti sugu-keelte vasteid), kuid teisalt pole ka võimatu algupärasema tähendusvarjundi alalhoid, kui õige peaks olema² selle sõna tuletus balti keeltest, nimelt leedust: le. *kūpa*, -os ~ *kūpa*, -os Subst. f. 'ein Haufen, eine Menge, Versammlung, z. B. von Menschen'; *kūpeta*, -os Subst. f. 'ein kleiner Heu- od. Strohhaufen' (H. Ojansuu, LSBK 19). — EL murrete *rugā*³, samuti kui s. *ruko* g. *ru'on* (*ruvon*) 'kleiner Heuschober', karj. *ruo* id., on ilmselt vanem germani laen, kusjuures e. sõna lähtekujuks on kas germ. **hrugan* või msk. *hrūga*, kuna *ruko*, *ruo* kujudele vastaks germ. **hrugōn* (vrd. H. Suolahti, FUF XII 105—6).

¹ Eesti *labù*, s. *lapo* ~ s. *lappo* vahekorra kohta vrd. eP *kibū* - Srm, Muh *kīp*, eL *kīp*, s. *kīppo*; s. *keko*, veps. *kego* 'heinakuhi' - (?) e. *ko̯k* g. *ko̯kki*, e. *māgi*, s. *māki* - Käi, Phl *māk* g. *mākki* 'liivane mäenukk', e. (Wied. Wb.) *kōgi* - e. *kōkk*, e. *kākk* 'Kloss, Ballen', e. *kaōū* ~ *ka̯k* g. *ka̯kū* 'SO' jne.

² Soome *kupo* 'Bund (Stroh, Heu)' on teatavasti ühendatud ka samoj. vastetega (Setälä, Stufenw. 43).

³ Wied. Wb. *rukk* g. *ruka* kohta pole võimalik olnud murretest kinnitust leida.

Kuna *sâD*, *labû*, *koĕ*, *kubû* ja *ruoà* tähendavad igalpool hari-likus suuruses olevat, peaaegu juba täiesti kuivanud loost kokku kuhjatud heinahunnikut, mida enne suurde kuhja koondamist näda-late kaupa niidul lõpulikult kuivada lastakse, tähendavad aga järgi jäänud tüübid [5]—[11], samuti kui ülalnimetatud *koĕ* ~ *koĕs*, õige lühikeseks ajaks, saju ähvardusel hädaliselt kokku riisutud toore, röösa, ainult närtsinud heina hunnikukesi, väikesi saadusid. TormL *āmū* 'väike vilja või heina hunnik', Kod *āmōkkene* 'Schober' (Kettunen, Kod. Vok. 109), Vaiv *āmū* '(heina) rõuk', Põlt *ām* = *nuĕ* 'väike saad', Äk *ām* pl. *āmūd* 'väike tõuvilja saad' (*tõuvili panttašse esiiti āmmu, sis saŕDa*), Tüs *āmū* 'väike saokene närtsinud heinu', Rõi *āmū* 'kuivatamiseks kokku riisutud heinad (mitte saad)', Wied. Wb. *hāmm* (*hāmmu*) g. -u, -a 'kleiner Haufen (Heu oder Getreide)' jne. on arvatavasti ühendatav soome sõnaga *hämö* ~ *hämä* 'früh-reifendes Saatkorn', 'ättraradigt korn (hömö), brådmoget korn' (*m* ~ *mm* kohta vrd. e. *sañ* ~ *samū*, s. *samo*), millel tähendus 'väike saad' on tõenäolikult hilisem ja mille päritolu on tundmatu. — Samas tähenduses esineb ka: Wied. Wb. *kāmm* g. *kāmmo* (d) 'kleiner Schober (Heu od. Klee)', MarH *keñ* 'väike saad (2 sületäit)', *paneme äriäbead kemmo*, SanU *kjām* g. *kjāmmū* 'väike hunnik tooreid heinu' Põ *kāmō* 'väike heinasaad' (*m* ~ *mm* kohta vrd. ülalpool!), Har *hajnä kjām* 'vähem hunnik, seljätäis heinu', Rõu *kām* g. *kāmmū*, '(väike?) saad', — kogu tüüp muis sugukeeltes nähtavasti tundmatu. — Lüg *nōĕ* ja HJn, An, Põlt *nuĕ* (= *ām*) on vististi identsed, kusjuures *nukk* ~ *nükk* üldtähendus on 'vorstehendes Ende'; vrd. Wied. Wb. *saau* [ɔ: *sao*] *nukk* 'kleiner Heuhaufen'. Umbes sama tähendusliku arenemisega on ka Puh *oñ* 'väike saad', algselt 'Hütte'. — Haruldane tüüp [10] *muŕtiĕkkas* on mingi hilisem, metafoorne nimetus.

Nagu selgub, on eestikeelel muudest sugukeeltest lahkudes, samuti kui varemalt algsoomelgi, olnud õige rikas nimestik heina-hunniku tähendamiseks. Täheldamist väärib, et suur osa neist, ja nimelt valitsevamad, on laenatud skand. keeltest (*sâD*, *koĕ*, *ruoà*), mis tõendab eesti (ja varemalt algs. aegse) maaharimiskulturi olenevust tolajal germanlaste omast (vrd. ka *põld*, *alē*, samuti *rukĕls*, *kaĕr*). Võimalik ometi, et need juba algsoomes kõrvuti esinevad sõnad semasioloogiliselt mitte just ekvivalentsed polnud, vaid et nad üksteisest pisut erinesid kas tähenduslikult, s. o. kuhja suuruse ja kuhjatud aine (vili, heinad) poolest, või — deskriptiiv-sete sõnadena — stiililiselt.

Nimetuste *sâd*, *labù*, *kok* ja *rugâ* alad on praeguses keeles üksteisest teravalt piiratud, nad ei kata üksteist peaaegu kusagil, mahaarvatud ainult Pm kaguosa ja Viljm lõunaosa, kus *sâd*-sõna kujul *sâg* ~ *sâg*¹ on tungimas *rugâ*-alale.

Lõpuks olgu veel tähendada, et ülalesitatud heinahunniku nimetused näikse puuduvat kõik liivis, kus esinevad *tuppüks* ja (liS) *kourapild*².

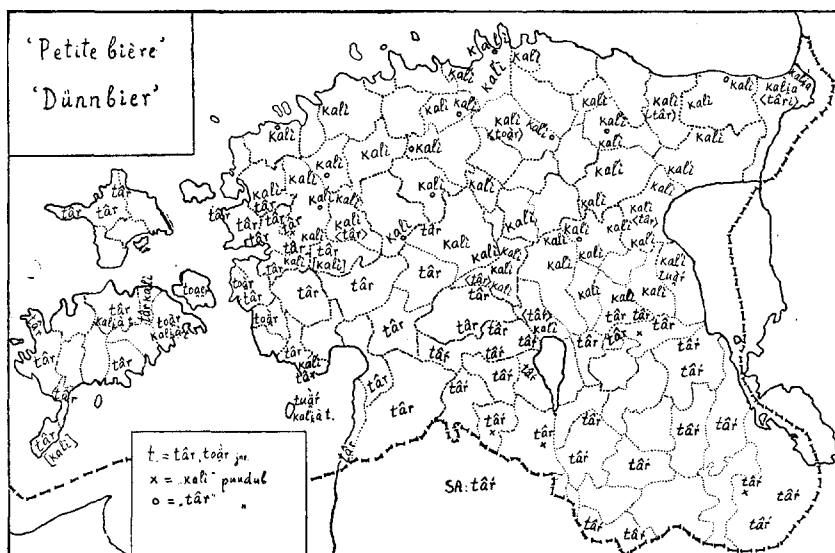
¹ Kagu-Pm ja kesk-Viljm *sâg* g. *saò* ja *sâg* g. *saè* puhul on huvitav tähele panna, et see, kohati (Kõ, Vilj, Saa) genuiinne, kohati aga (Hall, Kark, Pai) nähtavasti vanema *rugâ*-tüübi asemele eP-st sisserrännanud sõna on teinud erilise häälikulise muutumise läbi peaasjalikult aladel, kus ees leidis juba peaegu homonüümne sõna *sâi* g. *sävù* 'ale' (vrd. kaarti lk. 128). Ainult Hâ-l ja SJn-s püsivad *sâd* ja *sâi* kõrvu, missuguse olukorra iga töötab aga vaevalt kesta kaua.

² Muis sugukeeltes leidub veel: s. *saura*, *sapra* 'Heuschöber' ~ veps. *sabr* id. ~ sürj. *sabri* 'kleiner Heuschöber' (P a a s o n e n, s-Laute 85).

IX. Toidud. — Nourriture.

87. 'Petite bière', 'Dünnbier'.

Selle, Eesti talurahvale nii tähtsa joogi nimetustena on eesti keelealal tuntud: 1. eP-s¹ *kali* g. *kaljā* ~ *kali* g. *kaljā* ja 2. eP-s ja eL-s *târ* ~ *târ* g. *târī* ~ *toâr* g. *toârī* jne. Vt. kaartisid lk. 150 ja 163.

Sõnal *kali* on vaste tuntud ainult soomes: *kalja* 'Speisebier (taari)', *kaljamas*, *kaljamainen* 'nach Speisebier schmeckend, schwach, schal', *kaljentua*, *kaljehtua* 'mostlos l. schal werden', 'nüchtern werden'; algupära on seni selgitamatu. Ka sõnal *târ* leidub sugulussidemeid väheselt: vadj. *târī* ~ vadj *târī* 'kali', s. *taari* 'schlechtes Schwachbier', *rapa-taari*, mille H. Ojansuu, SKTT I 187,

¹ Hupeli sõnastik nimetab tüüp [1]-st nii eP kui eL sõnaks. Vilmane väide on kindlasti ekslik.

on kahtlevalt pidanud laenuks eestist¹. Võimalik, et sõna laenatud on skand. keeltest, vrd. norr. *taar* 'Tropfen, kleiner Trunk', 'Träne', roots. *tår* 'Tropfen, Träne', msk. *tår* 'Träne' jne. (germ. **tahra-*, **tahru-*, vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Taar).

Kuigi eestis praegu kaunis hõlpsalt eraldada võib kaks võrdlemisi selgepiirilist ala, „kalja“-ala ja „taari“-ala, millest ühes peaaegu igalpool esineb *kali* tähenduses 'Dünnbier, Kofent', teises aga *tår*, leidub kummagil alal ometi vähemaid valdkondi, kus valitseva nimetuse kõrval on ka teine tarvitusel. Eriti võib märgata mõlema ala randemail sõnade vastastikust ülepiiri haaramist: nõnda tarvitatakse paiguti (Äk, KJn, PilV, TüK, MärjP, MarK, RidE) vanema *tår* kõrval *kali* uuema sõnana, mõlemaid samas tähenduses 'Dünnbier'; paiguti on isegi sügavalt praeguse *kali*-ala sisemusest teateid vanema, pruugist kadunud *tår*-sõna tarvitamise kohta (VaivS, AmbL?, TormV); andmed Hag-st ja Lüg-lt kõnelevad isegi uuemast *tår*-sõnast, mis ometi küsitav; Kod kohta ei ole selge, kumb sõna on vanem, kumb uuem (vrd. Kettunen, Kod. Kons. 30, Kod. Vok. 32). Teiseks leidub aga nii mõlema ala vahemail (Vig) kui ka kaugel *tår*-ala sügavuses (Phl, Jäm, Karj, Jn, Põi, Tõs, Kihn) saarekesi, kus *tår*-sõna kõrval ka *kali* on tarvitusel, ja nimelt juba vanema sõnana, kuid pisut erinevas tähenduses: Phl, Karj, Jäm, Vig, Tõs *tår*, Kihn *tuõr* 'leivast, jahust (või kartulitest) valmistatud hapu jook, kali', selle kõrval aga Phl [u], Vig, Tõs, Jäm² *kali* 'õllerabast hapendatud jook, hapendatud õlut (valkjam ja venivam kui taar)', Karj, Põi *kaljå* *tår*, Kihn *kaljå* *tuõr* id. Nagu geograafiline asetus näitab, ei saa kuidagi sõna *kali* pidada *tår*-alal laenuks, samuti ka mitte laenamisega seletada *tår*-sõna enklaavide esinemist *kali*-alal. Ennemini võiks küll oletada varemalt kummagi sõna kõrvuti esinemist palju laiemail aladel, kuid arvatavasti veel suurema tähendusliku vahega. Alles hiljem oleks siis, oletatava, kaljast erineva joogi enda kadumisega tarvitusest hävinenud ka teine nimetus, jäädes püsima oma sõsar-sõna kõrvale veel ainult piiratud aladel. Igatahes kindel näikse, et mõlemad sõnad juba algsoomes esinesid, küsitavaks jääb üksnes, missuguse tähendusliku vahega³.

¹ Seda kahtlust suurendab veel *tår*-sõna levinemine eestis.

² Jäm: *måmehed üdvad lo tårì kō kal'iaks, åppu kali*.

³ Muis lähemais sugukeeltes esinevad: karj. *voasa - voaşša*, aun. *voassu* 'hapankalja' (vene laen), li. (S-te) *appan rok*.

88. 'Potage', 'Suppe'.

Tarvitusel on järgmised nimetüübid: 1. eP mandril, osalt ka saartel *lēm* g. *lēmē*¹ ~ *lēm* g. *lēmē*² ~ *liēm* g. *liēmē*³ (~ g. *liēmē*⁴) ~ *līm* g. *lēmē*⁵ ~ *līm* g. *lēmē*⁶ ~ *līm* g. *liēmē*⁷ jne.; — 2. Hm-l *roķ* g. *roķkā*⁸: *ubā roķ*, *pīmā r.*; ka loomadele antav *vasiga r.*; — 3. Srm läänes *rōg* g. *roā*⁹: *roā vāge*¹⁰ 'supi, leeme kauss', *rōga kēma*,¹⁰ *ōhugene r.*¹⁰ 'vedel leem', Võrm-l, Setus ja Tm lõunas *rūg*¹¹ (~ *rōg*¹²) g. *ruõvā*, *ruõvā lēm* 'leeme vedel'¹³, *läühtün rūg*¹⁴ 'jääbinud, liisunud leem', *añmuda rūg ar'*¹⁵ 'tõsta leem ära (teise nõusse)', *eñne rōg*, *oā r.*¹⁶; — 4. eP-s ja eL-s noorema põlve sõnana, eriti aga linnades *sup*¹⁷ (~ *suip*¹⁸ ~ *sup'*¹⁹ g. *suppi* ~ *tsup* g. *tsuppi*²⁰; — 5. Pm ja Viljm eL osades *pudēr* g. *pudrū*²¹ ('Brei' ja 'Suppe' üldnimetusena), *vedēl pudēr* 'Suppe'²², *pudrū liūd*²³ 'leeme kauss', *kamā pudēr*²³, paiguti (Hall) *pudēr* spets. 'tangupiima-supp'; — 6. kohati Viljm ja Tm eL osades *sõķ* g. *sõgi*²⁴ (ka üldisemalt 'nouriture'), *sõķ ilma vāette*²⁵ 'ilma rasvata leem'; — 7. eP ja eL idapoolseis murdeis²⁶ spetsiaalsemas tähenduses 'jahusupp (vee või piimaga)' *kõrl* g. *kõrdi*²⁷ ~ *kõrt*²⁸ (Wied. Wb. 'Mehlsuppe, dünn gekochte Grütze, Welling').

Tüüp *lēm* (G ö s. 406: Suppe / [jus] *leēnd*; J. Guts l.: Suppe *lēm/e*) esineb ka eL-s, kuid tähenduses 'toiduvedelik' (näit. sulatatud rasv kartulite kõrvasena, vrd. ka Wied. Wb. *piima-l* 'Molken, Buttermilch', *soola-l.* 'Salzlake', *või-l.* 'Buttermilch, Butterlake'), eriti aga '(liha-) supi vedel'. Vrd. ka *lēmēlāma*, *lēmēndama* 'nass, feucht sein od. werden'. Sõna on atesteeritud lähemaist sugukeeltest alates kuni ugripoolsete keelteni, vrd. s. *liemi* 'spad, soppa; sās, sād', *marjanliemi* 'bärsaft', aun. *liemi* id., vepsL *lemuz* '(kala)

¹ Rõi [v], Käi [u?], Karj, Põi, Püh, Jäm, Rid, Mar, LNg, Kull, Märj, Han, Mih, PJg, Tor, Vänd, Pä, Saa, TüK, Pil, Äk. ² SJn, Vilj, KodN; täh. 'supivedel': SaaV, Hall, TarvM, Hel, TMa. ³ Ris, Nis, Kos, HJn, Kuus, KuusH, Kad, Amb, Sim, Kihn. ⁴ KuusJ, KuusP, VNg, Lüg, Jõh, Vaiv. ⁵ Puh. ⁶ TarvÄ, Rõu, Vas 'leeme vedelik', SetL, San. ⁷ Kod ('Suppe'). ⁸ Rõi, Käi. ⁹ Kih, Ans, Jäm. ¹⁰ Ans. ¹¹ Põ, SetO. ¹² KodK [v], MMg [v], TMaVe, TMaVo, VöS, Kan, Karl, Ráp. ¹³ SetL. ¹⁴ SetO. ¹⁵ SetL. ¹⁶ VöS. ¹⁷ Jäm, Rõi, Rid, Tor, Hä, Saa, Kuus, Jü, Kei, Kad, Torma, MMg, Kod, KJn, SJnO jne. ¹⁸ Hall, Kark, SJnP, Nõ. ¹⁹ TarvM, TarvÄ. ²⁰ SanU. ²¹ Saa, Hall, Kark, TarvÄ. ²² TarvÄ. ²³ Kark. ²⁴ Hel, Ran, VöS. ²⁵ Hel. ²⁶ Negat. teat.: Ans, Karj, Muh, Kark. ²⁷ Nis, HJn, Kuus, Puh, VöS. ²⁸ MMg, TMa, Kod.

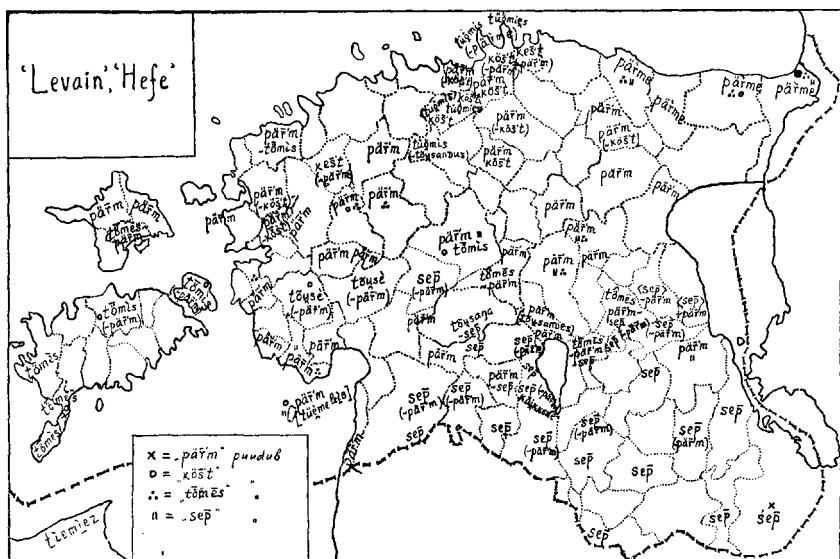
supp, leem', vadjJ *lēm* 'supi vedel', li. *lēm*, *liem* 'Splint; Saft; in P. auch = *rok* Suppe', mrd. *lem* 'Suppe, Fett, Talg', tšer. *lem* 'Suppe, Bouillon' jne. (vt. Paasonen, MChr 89, Wichmann, TscherTW 68, Setälä, Stufenw. 3, Anderson, Wandl. 57 a). Praegune tähenduslik vahekord eP-s ja eL-s näikse tagasi minevat eesti erielu algusesse ja veelgi varemase aega. — Tüüp [2] on muistne, s.-ugri aegne nimetus, vrd. s. *rokka* g. *rokan* 'ärt; ärtsoppa med rotfrukter; soppa', karj. *rokka* 'soppa', *kala-r.*, *linniun-r.*, aun. *rokku* 'liemi (lihan)', vadj. *rokka* 'kaali keitto', vadjJ *roķ*^h 'kapsasupp', li. *roķ* '(jauho) keitto, velli', *saandroķ* 'puder, kört', sürj. *rok* 'Brei, Grütze' jne. (vt. Wichmann, Wotj. Chr. 53, Setälä, Maailman historia 487). EL-s ja mujal eP-s tähendab *roķ* 'hobustele antavat kaera- ja odrajahu jooki', paiguti ka (*aṣṣū-roķ*) 'kaerajahust ja hapupiimast tehtud vedelat putru' (inimestele), vrd. ka Wied. Wb. *rokk* († *rekk* g. *reka* [d]) 'Mehltrank (für Tiere), Mehlsuppe', *jahu r. (iva-jook)* dass., *hapu-r.*, *kirnu-r.*, *piima-r.* jne. Üldisemalt tähendab see sõna siis eestis kui ka muis sugukeeltes 'juurvilja suppi, keedist'; eestis kõige üldisem tähendusvarjund, 'keetmatu jahujook loomadele' näikse olevat sekundaarne, nõnda ka aun. 'liemi (lihan)'. — Tüüp [3] (Gö s. 386: *speise* / [cibus] *Rohg/a*; J. Guts. l.: *Kost / Speise Ruuma*) esineb muis eesti murretes üldisemas tähenduses 'Gericht, Speise' (tähendust 'Suppe' ei tunne Wied. Wb.), mis ongi algupärasem ja algsoomeline, vrd. s. *ruoka* g. *ruuan* 'näring, föda, födoämnne, mat, spis, kost, rätt', karjP *ruoka* id., vadj. *rōka* 'elukan ruoka', vadjJ *ruqa*^h 'laualolev söök'. — Tüüp [4] on õige hiline (puudub Gö s.-l) laen saksakeelest (vadjJ *suppi* 'leem; supp' on ennemini küll laen eestist kui venest). — Tüüp [5]-nda üldisem tähendus eesti murretes on 'Brei' (J. Guts. l.: *Brey / Puttr/u*. Muhsz *Puttr/o*), mis ongi nähtavasti algupärasem ja algs. aegne, vrd. s. *puuro* 'gröt', karj. (Karjalainen) *putro*, veps. *pudr* (Set.) 'puuro', (Kett.) 'rukki jahu) puder', ? mrd. *pātra* 'sekainen', 'trübe (von Flüssigkeiten)' (Paasonen, KL 27). Sõna etümoloogia kohta vt. Thomsen, FBB 210, Paasonen, op. cit. 27—8, J. J. Mikola, Bezenberger Beiträge XXI 121. — Deverbaali *sōķ* kitsam tähendus 'Suppe' on kindlasti sekundaarne ja õige vastne. — Eestis ainulisena esinev *kōķ* [7] (puudub Gö s.-l?) näib olevat laenatud alasaksast (*gorte* 'Grütze, brei von Grütze', o ~ õ kohta vrd. e. *tōlnpr* - alas. *tolner*, vt. Ojansuu, JSFOu. 13 5).

Kõige ülalesitatu põhjal kujuneks 'potage', 'Suppe'- nimestiku arenemiskäik eestis järgmisena: eesti erielu algul tüübid [1] *lēm* eP-s

'toiduvedelik (eriti rasvaaineid sisaldav), (liha-) supp', eL-s 'toiduvedelik, (liha-) supi vedelik' ja [2] *roķ* 'teravilja supp' (millest peagi 'jahujook loomadele'); hiljem oleks alasaksast laenatud veel *kōřt* 'jahusupp' (kuna *roķ*-sõna tähendus oli juba muutunud) ja kõige hilisemal ajal oleks neile lisaks veel laenatud tüüp *sup* ja kitsa-uluslikuma semasioloogilise arenemise teel saadud tüübid [3], [5] ja [6].

89. 'Levain, levure', 'Hefe'.

Õllekäärimise kaudu või kunstlikult saadud (rudjutud) fermenti, mida tarvitatakse taina kergitamiseks, kutsutakse eestis järg-

miste nimedega: 1. kõige üldisemalt, peamiselt eP mandril (Pm, Lm, Hrm, Jm, Virn, Viljm, Tm), uudissõnana aga ka mujal: *pärm* g. *pärmi* (~ g. *pärmi*) ~ *pärme* g. *pärme* ~ *pärm* g. *pärmi*, Wied. Wb. järgi ka *peřm*; — 2. eP kõige põhjapoolsemas osas *kōřt* g. *kōřti* ~ *keřt* g. *keřti* ~ *kōřt* g. *kōřti*; — 3. pea üle terve eP (mahaarvatud kirdeosas) *tõmēs* g. *tõme* ~ *tõmis* g. *tõmse* (~ g. *tõmise*) ~ *tümēs* ~ *tüdmēs* ~ *tüdmis* ~ *tüdmis* ~ *tüdmis*, kohati ainult üteluses *tüēme leib* 'hapnematu, pärmiga kergitaiud rukkileib'; — 4. kohati eP-s *tõysē* ~ *tõysaŋa* (~ *tõysandes* 'vedel tainas, kuhu pärm segatud, et vaadata, kas ta tõstab'); — 5. eP lõunaosas ja eL-s *sep* g. *seppā* (~ g. *seppā*) ~ *šep* g. *šepā*; — 6. kohati eL-s *käikkene* g. *-kkese*, Wied. Wb. *käikene* g. *käikese* (S) 'Hefe'; — 7. Wied. Wb. *hiib*

(hiiv) g. *hiiva* (SW) 'Zerteiltes, Zerriebenes, Schaum (auf d. Biere), Hefe, Bodensatz'; — 8. Wied. Wb. *oks* g. *oksi* 'künstliche Hefe'; — 9. Wied. Wb. *summ* g. *summi* (D [= Hm]) 'Kunsthefe'; — 10. Viljm-1¹ *tāk* g. *tākki* (??). Vt. kaarti lk. 154.

Tüüp [1] (puudub veel GutsL., Gös. ja A. Thor-Helle sõnastikkudes; alles Hupel¹ tunneb perm, i, 'Hefen.' r.) leidub ainult eestis, kuhu see laenatud on alasaksast või uussaksast (kas. *berm*, *barm*, saks. [v] *Bärme* 'Bierhefe; Bierschaum'). Teiste tüüpidega (eriti [2]) rinnu esinedes tähendab neist erinevalt naturaalpärmi, pressimata pärmi: *sažjā pärm on pudelis, õllēl on pärm põhjas*. Veelgi uuem laen alasaksast on ainult eestis tuntud tüüp *kōst* (vrd. kas. *gest* 'Hefe', küs. *jest*, *gest*, uüs. *Gest*, vt. Falk-Torp, NDEt Wb. s. v. Gjest II)², mille esimest korda kirjalikult atesteerib alles Wied. Wb.¹¹: *kōst* g. *kōsti* 'Hefe'. Samus murdeis teiste nimetustega kõrvu esinedes tähendab neist erinevalt 'kunstlikku pärmi, pressitud poepärmi'. Tüüp *tōmēs* (< *tōmēs*), seega „töötaja“, „kaimapanija“ (vrd. allp. *seṗ*), esineb ka liivis kujul (Kett.) *tiemiez* 'hiiva', ja on eestis esimest korda registreeritud A. Thor-Hellel: *tōmeeš* 'die Hefe, Bärme', siis Hupelil¹: *tōmeeš*, *tōmiš* gen. *tōmehhe* oder *tōmišfe* 'Hefen, liefl. Bärm'. r. d. [= eP, eL]. Sõna on eestist laenatud ka soome, Tütarσαare murdesse (Ojansuu, SKTT I 193). Tüübil [4] on lähedasi kujundusi ka sugukeeltes: s. *noste* 'jäsning, jäst (käyte, hiiva)', vepsL *noustatiž* 'pärm', vrd. semasioloogilisest ka pr. *levain*, *levure*, saks. *Hefe* (sama tüvi kui *heben*) Enne Wied. Wb. oli see tüüp sõnastikkudes tundmatu. Tüüp *seṗ* (J. GutsL.: Hefe *Sepp* / e; Gös. 232: Hefen / [fex] *sepp* / e; Hupel¹: *seṗ*, *pa* 'Hefen', *seppaga* 'hefig'), *õllē seṗ*, *sažjā s.*, millest leidub ka tuletis *seṗpik* g. *-kku* (Wied.) 'mit Hefen gebackenes (nicht gesäuertes) Brot (in S nur von Weizenmehl)', esineb ainult eestis, ja on kindlasti sama sõna mis e. *seṗ* g. *seṗpā*, s. *seṗpā* 'Schmied' (vrd. tüüpi [3]). Eestis haruldase tüübiga [6] tuleb võrrelda s. *käyte*, mis mõlemad on tuletised tüvest *kävü-*. Praegu eestis samuti harukordne tüüp [7] (puudub sõnastikkudes enne Wied. Wb.) on esindatud ka sugukeeltes, vrd. s. *hiiva*, vadj. *ṛva*. Võimalik, et see sõna on algs. aegu laenatud balti keeltest (Thomsen, FBB 218,

¹ Tarv (?), ViljT (?), KJn (?).

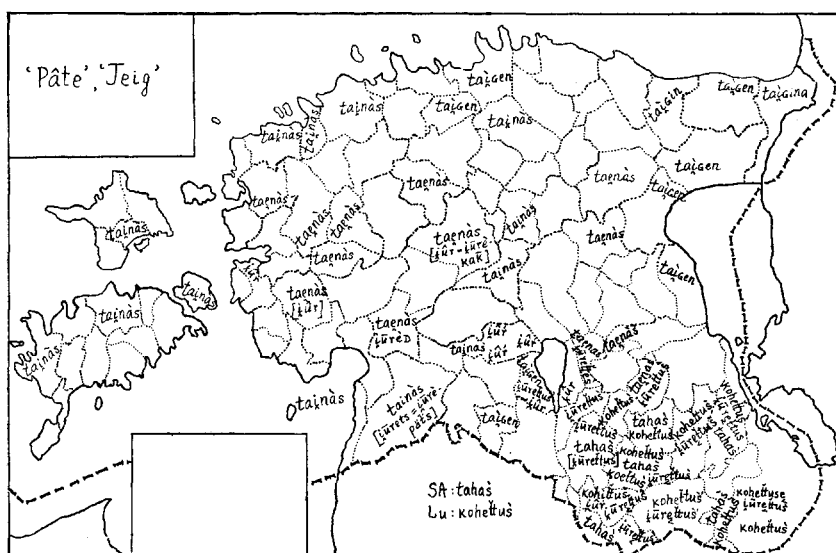
² *Bärme* ja *Gest* sõnade geograafilise esinemise kohta saksakeeles vt. Paul Kretschmer, Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache. Göttingen 1918, lk. 105–6.

küsimismärgi all ühendatud). Tüübid [8], [9] ja [10] on algupäralt tumedad.

Ülalesitatud nimedest oli siis eesti erielu algul tarvitusel tüüp [7] *hiiv*, võimalikult ka ehk *tõmès* ja *sep*, kahtlasem juba, kas ka tüübid [4] ja [6]. Neile lisaks on saksaakeleest laenatud vististi XVIII as. kestvusel *pärm* ja XIX as. teisel poolikul *kõšt*, mõlemad esialgu muidugi ainult kunstliku pärimi nimetustena.

90. 'Päte', 'Teig'.

Tarvitusel on neli nimetust: 1. terves eP-s ja eL lääne- ja põhjaosades *tainàs* (~ *taenàs* ~ *tainas* ~ *taenas*) g. *taйна* ~ *taigen*

g. *taйна* ~ *taйна* g. *taйна* (Wied. Wb. ka *taignas*, *taigne*); — 2. nähtavasti rohkem eP läänes ja eL-s *iür* (*iür*) g. *iüre* pl. *iürèd* ~ *iüreitus* ~ *iüreites* ~ *iüreitus* ~ *iüreitus* ~ *iüreits*; — 3. eL idaosas ja keelesaartel *kohettus* (~ *kohettus*); — 4. eL keskosas ja keelesaartel *tahas* g. *tahta*. Vt. kaarti ülal¹.

Tüüp [1] (G ö s. lk. 409: Teich / [massa] *Teigtn* / *jühretus*) esineb ka teistes lms. keeltes, vrd. s. *taikina* 'Teig', karj. *taigina* 'taikinapytty, taikina', aun. *taigin* 'taikina', vepsL *taigin* 'tainas' (*taigini* 'taignanõu,

¹ Kaardile lisada: Võ *kohettus* ~ *iür*, *tahas*. — Korr. märk.

taignaastjas'), vadj. *taijtšina* id., li. (Sj.-Wied.) *taigandaks, tiegandaks*, jS *tañ* 'Teig', ja kuulub teatavasti vanemate germ. laenude hulka (vrd. gooti *daigs*, müs. *teiginna*, Thomsen, GSI 151). Selle esinemist varemalt sügavamas eL-s võiks vast tõendada J. G u t s l-i leiduv teade: Teich *Taidna*, kui selle autori keel Tm eL murde lõunaosa murra-kuil peaks põhjenema. Vististi algs. aegne (vrd. s. *taikinan juuri*) tüüp [2] tähendab üldiselt 'tükikest haputainast, mis endisest tainasteost leivaastjasse järgi jäetakse ja uue taina sisse sõtkutakse, et viimast kiiremalt kergitada ja hapendada',¹ paiguti (ViljV, ViljVa, ViljT *iūr*) aga nähtavasti üldiselt 'leivatainas' (*tajnas* olevat uuem sõna). Võ-s *iūr* = *kohētūs*. Sõna algtähendus on muidugi 'Wurzel'. — EL *kohētūs*, mille tähendus on 'veel sõtkumatu tainas' (ka Wied. Wb. tõlgib sõnad *kohetus* ja *kohedus*: 'aufgegangener Teig, zum Säuern angeteigtes Mehl'), näikse tuntud olevat ainult eestis ja kuulub muidugi samasse sõnaperesse, mis *kohē* g. *koheda* 'locker', *kohevil* 'aufgetrieben, aufgedunsen, locker, bauschig', *kohkuma* 'erschrecken' (algselt 'üles kerkima, üles kargama', vt. art. 'S'effrayer'), *kohuūtama* 'erschrecken' (trans.), *kohuma* 'gären, aufdunsen, sich aufblähen', *kohuūtama* 'aufblähen, zum Gären od. Schäumen bringen', 'gären, schäumen, sich blähen' jne., algselt seega tähenduses 'midagi kerkinut, kerkivat, üles kohuvat'. Et see tuletis eestis vähemalt oma 300 a. vana on, näitab selle esinemine ka Lutsis. — Vähemalt algs. aega tagasi ulatuv on eestis praegu õige kitsaulatuslik *tahas* g. *tahta* 'juba sõtkutud tainas', vrd. s. *tahdas* g. *tahtaan* ~ *tahas* g. *tahaan* 'Teig' (praegune tähendus õigemini küll 'klebrige, teigartige Masse'), karj. *tahas* g. *tahtahan* id., aun. *tahas* id., veps. *tahtaz* 'tainas', mida tüve *tah-* < **taš-* poolest on arvatud kuuluvat samasse peresse kui e. *tāhke*, eL (Wied. Wb.) *tahjas* 'klintig, schlecht aufgegangen, nicht ausgebacken' (vrd. s. *tahkea* ja lp. *dāškad* 'fest [von Brod, Butter]'), e. *tāhm* (vrd. art. nr. 10) ja kahtlevalt ka e. *tāhk* g. *tahū* 'Schleifstein', e. *tāhkuma* 'glätten, schleifen' (vt. Anderson, Wandl. 162, Setälä, ÄH 293). Tähele pandav on asjaolu, et tüübid [1] ja [4] esinevad praegugi mõnes sugukeeles (ja on esinenud vist ka algsoomes samus murdeis) kõrvu, nähtavasti ilma tuntu- vama tähendusvaheta (erandiks siiski praegune soome). Viimane tüüp on germ. laenu poolt välja tõrjutud ainult lms. keelte edela rühmast (li, eP, vadj.). — Kõigi nelja nimetuse vahekord eestikeele

¹ Karksis ses tähenduses *iūret's* (Võ-s *iūrētūs*), kuna *levā iūr* 'uue taina ja *iūretse* vedel segu, enne sõtkumist' (Võ-s *iūr* = *kohētūs* 'sõtkumatu tainas').

erielu algul võis olla umbes järgmine: eP-s (ka eL läänes?) *taikena*, *taikina* jne., eL-s **tahōas* > *tahas*, mõlemate kõrval aga erinevas tähenduses tüüp [2], kuna *kohettus* võis eL-s alles hiljemalt tuletatud olla ja sealt kohati tüübi [4] välja tõrjuda¹.

91. 'Gruau, orge mondé', 'Grütze, Graupe'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s pl. *taṇḡūD*² ~ *taṇḡōD*³ ~ *taṇḡūD*⁴ (: n. sg. *taṇḡ*) ~ *taṇḡuD*⁵ ~ *taṇḡoD*⁶; — 2. eL-s *sūrme*⁷ ~ *sūrma*⁸ ~ *sūrmad*⁹ ~ *sūrma*¹⁰ ~ *sōlmed* (: *sōlme sup*)¹¹. Vt. kaarti lk. 163.

Tüüp [2] (G ö s. lk. 222: grütz *Ṭang / u*) on teadupärast ainult eestiline ja etümoloogiliselt selgusetu. Algtähendus on vististi 'tera', vrd. Muh *lihà taṇḡūD* 'peened lihatükid (näit. n. n. *noṭti*¹² sees)', Wied. Wb. *vōi lööb tangu, tang-liiv* 'grober Sand', *t.-sool*, eP *sicà oṇ taṇḡus* 'das Schwein ist finnis'. Sellevastu tüüp [2] (J. Guts. l.: Grütze *Ṣūrumb / a*) kuulub algs. päranduse hulka, vrd. s. *suurima, suuruma* 'gryn', karj. *šuurima* 'ryyni', aun. *suurimu* id., veps. *suṛmad* 'tangud', vadjJ *sārjm* pl. *sārmed* id., li. *sūrmaz* id.; sõna etümoloogia kohta vrd. Paasonen, KL 34, s-Laute 64—5; Ojansuu, LSBK 57.

¹ Muudes lms. keeltes esinevad veel tähenduses 'Teig': li. *mīklaz* (< lā. *mihkla* 'Teig, Brotteig') ja veps. *harpal*'.

² Lm, Hm, Jm, Virm lääneosa, Pm eP osa (ka Saa), Viljm eP osa, Tm eP osa. ³ Jn. ⁴ Ans, Muh. ⁵ VNg. ⁶ VaivU. ⁷ Kark. ⁸ Tarv, Puh, Hall. ⁹ TMa, Vilj. ¹⁰ VöA, Kan, Pö, Set. ¹¹ HāO [v].

¹² *noṭ* 'poolpaks jahusupp rasvaga, paks jahusoust, millel peenekslõigatud lihatükid sees (süüakse kartulitega)'.

X. Kehakatted. — Vêtement.

92. 'Etoffe, tissu', 'Zeug, Stoff'; — 'vêtement, habits', 'Kleidung'.

Mõlemate mõistete üldnimetustena on tarvitusel kaks sõna: 1. eP-s *riē* (*riē*) g. *riDe*¹ ~ *ries*²; — 2. eL-s, kuid eelmise tüübi kõrval vähe erinevas tähenduses ka eP mandri lääneosas ja eP kagu-servil³ *rōi*vas g. *rōi*va⁴ ~ *rō*vas g. *rōi*va⁵ ~ *rō*vas⁶ g. *rōi*va⁶ ~ *rō*vas⁷ g. *rō*va⁷ ~ *rō*vās g. *rō*va⁸ ~ *rō*Bās g. *rō*ba (~ g. *rō*va)⁹ ~ *rē*vās g. *rē*vase¹⁰ ~ *rō*vās g. *rōi*va¹¹, Wied. Wb. järgi veel Pm-l *rā*vas g. *rā*va, *re*vas g. *re*va.

Sõna *riē* (Stahl, LSp. 197: *rihde tahs*; Gös. 258: *kleid* / *Rijhd*, *kleider anlegen* / *Rijhdet pehle wotma*; lk. 483: *zeug* / *Rijhd*) seisab eestis, muude sugukeelte suhtes, täiesti isoleeritult. Selle seletuseks mingit laenuvõimalust naaberkeeltest ei näi avanevat. — Järjneval tüübil (J. Guts. l.: *Kleid Reumas*) sellevastu on sidemeid teiste lms. keeltega, vrd. s. *re*vas g. *re*vaan 'lintheum l. textum figuratum', 'Drell', sl *ro*vas, veps. *ro*vaz 'linavihk'. Võiks oletada siin tähendusarenemist: 'lina' > 'linane riie' > '(üldse) riie'. EP-s tähendab see sõna ainult 'seljaskantavat riidet', 'Kleid, Kleidungsstück' (Kir *vōt̃tā rōvās ūmmār*, Vig *sugesē rōbaš ō vīlne suk liḡa soḡ*, KJn *rōvās* 'seljariie', härva ka 'Stoff'), eriti aga 'vanu, kantud, vanemate inimeste riideid': Ju *vanā rōvās*, *vanād rōvad* [hv], KullT *tāl.ō vanād rēvased selḡas* [hv], Vig *vanād rōbad*, Pām *vōḡrad rōvad selḡas*. Nagu nendes esinev *ōi* > *ō* näikse osutavat, on need eP murdeisse laenatud eL-st (eP läänemurretes on nõrgas astmes tuntud ainult muutus *ōi* > *ōḡ*, vrd. Kull *pōḡcū*, *vōḡmōs*, Vig *sōḡme*, *lōḡcaṭṭa*, *lōḡemē* 'leivaastjas', Aud *mōḡsā* jne., kuna tugevas *ōi* =). Et

¹ Hm, Srm, Lm, Hrm, Jm, Virm, Pm eP osa, Tm eP osa. ² Vaiv. ³ Negat. teat.: Käi, Ans, Karj, Muh, Vel, Ris, Kei, Amb, Sim, Lüg, Jöh, Vaiv, Lai. ⁴ SetO, Karl, TMa, ÄkP, KodK. ⁵ Rāp, Har, Kan, SA. ⁶ Lu. ⁷ Hel, Tarv, Kark, Hall. ⁸ Vilj, KJn, Pām, SaaJ, SaaL [v], Tōs, Kihn, Aud, Han, Kir. ⁹ Vig. ¹⁰ Kull [hv]. ¹¹ Ju [hv].

sõna aga algsoome tagasi ulatub, võis see varemalt ometi eP-s genuiinsena esineda¹; seesugusel korral oleks meil tegu tüüp [2]-se eP-st kadumisega ja selle uuesti voogamisega eL-st eP-sse.

93. 'Couverture, couvre-pied', 'Decke'.

Niihästi vanemat laadi, villadest kujutud, kui ka uuema, riidest tehtud ja vatitud, voodriga sängikatte või vankri-, saanikatte nime-tustena on eestis tarvitusel: 1. peaaegu üldeestiliselt² *tek* g. *tekki*³ ~ *teķ* g. *teķki*⁴ ~ *teķ* g. *teķki*⁵ ~ *tekki* g. *teķki*⁶; — 2. eP põhja-poolsemas osas⁷ *vaiþ*⁸ g. *vaiþà* (~ g. *vaẽþà* ~ g. *vaiþa*) ~ *vaẽþ* g. *vaẽþà*⁹; — 3. saartel (vähe muutunud tähenduses ka mujal)¹⁰ *sõbà* g. *sõbà*¹¹ ~ *sõbà* g. *sõbà*¹² ~ *tsõbà* g. *tsõbà*¹³ ~ *sebà* g. *sebà*¹⁴. Vt. kaarti lk. 163.

Uuem germ. laen *teķ* ~ *teķ'* (G ös. 157: *Tecki*) on nähta-vasti laiali lagunenud mõisade ja linnade kaudu ühes uueaegse voodri ja vatiga varustatud vaibaga, kusjuures paiguti selle sõna kõr-vale on alale jäänud vanemat tüüpi kate ja selle nimetus, paiguti on aga uus nimetus ka viimase kohta laiendatud (Lm, Pm, Viljm, Tm ja terve eL), kuna endine nimetus esineb muutunud tähenduses ainult veel eraldi. Selle sõna suurele levinemisevõimele (ka li. *deķ*, ingE *teķki*) on enam-vähem resisteerida suutnud ainult Hm, Srm ja Muh, kus muistset laadi *vaiþ* ise veel valitsemas. — Hrm-l, Jm-l ja Virm-l, tükati ka lõunapool, esineb *teķ*-sõnaga rinnastikku vanem nimetus [2] *vaiþ* (atesteeritud juba G ös-l, AS lk. 135 juurde: Bettdecke der Bauren / *Beep*), mis kuulub teatavasti vanemate,

¹ Muudes lms. keeltes esinevaist samatähenduslikkudest nimetustest mainitagu siin ka s. *vaate* g. *vaatteen* ~ veps. *vatē* '(villane) riie' ~ aun. *vate* 'vaate (verka, sarka)' ja veps. *soba* 'riie' ~ vadJ *sepa* 'ülikond, pealistriie'.

² Negat. teat.: Ans. ³ kõi, Karj [ũ], Jn, Jäm, Rid, Mar, Märj, Vig, HMd, Kei, Rap, Kos, HJn, Kuus [u]; KadP, VJg [u], VM, Iis, Sim; JMd, Tü, Pee; Tor; Pil, Põlt, KJn, SJn, ViljV, Lai, KodK, TMaVo. ⁴ Kihn, Hä, Saä, TarvM, TarvÄ, Hel, Torma, Puh, San, Karl, Põ, SetK, SA. ⁵ KuusJ, VaivR. ⁶ VNgK, VaivU, VaivS, VaivK. ⁷ Negat. teat.: Käi, Em, Muh, RidE, LNg, Mar, Kull, MärjL, Vig; Vänd, Kihn, Mih, HäO, Päm; RapJ, HMd, KeiU; Pee; VM, SimS, Vaiv, VNgK; Pil, SJn, KJn, Kark, Hel; Pal, Äk, KodK, Tma, San; Karl, SetL. ⁸ Kih, Ans, Jäm; KeiV, Kos, KuusJ, KuusP; Amb, JMd, Tü [v], Rak, VJg, SimA, Lüg, JõhV [v], IisT [v], Torma [v, hv], Lai, Põlt, Hä (?), Puh ? [hv]. ⁹ RisV, Ju, HJn, KuusS, KuusH. ¹⁰ Negat. teat.: Rid, LNg, Mar; Kihn, Vänd, Päm, Saa, Kark; Ris, Rap, KuusJ, VM, Sim, VJg, Jõh; Pal, Äk, SanP, Ur. ¹¹ Muh; JMd [v, hv], HäO, Hel, Torma [v], Kod, Puh, SanL, Ráp. ¹² Rõi, Käi, Em, Mus, Kih, Karj, Jn. ¹³ SanU, SanLa. ¹⁴ Ans.

algsoome aegsete germ. laenude hulka (< germ. **vaipa*-, msk. *veipa* 'eine Art Zeug'), vrd. s. *vaippa* 'Bettdecke, eine Art Mantel'¹, vadj. *vaippa*. Paiguti tähendab see eestis veel teatavat muistset suur-rätti, mis võiks olla vanem tähendus: Lai 'linane riie, mille naisterahvad köitsid endile vanasti vööga ümber', mustlastel ümber keha kantav kirju suurrätt' (*iustkui mustlasel vaip ümber*), Põlt 'kokkunenõelutud kotid, mille sees mustlaste naised varemalt lapsi kandsid'. Ühes muistse kirju, kujutud tekiga on ka sõna *vaip* eP-s paiguti vanemas ja kadumas. — Kolmas nimetus *sõba* ei ulatu mitte ainult algsoome aega (s. *sopa* 'Hemd', karj. [Kuj.] *šoba* g. *šovan* 'riided', *šovat* 'ülikond', aun. *soba* 'vaatteus', *sovad* 'vaattee', vepsL *soba* 'riie', vadj *sepa* g. *sevä* 'ülikond, pealisriie [näit. särk, püksid jne.]'), vaid arvatavasti isegi kaugemale, s.-ugri aega, kus ta vist tähendanud on 'särk' (Setälä, Maailman hist. 489, küsimusmärgiga varustatult)². Eestis võiks sel sõnal eraldada praegu järgmisi tähendusvarjundeid: 1) 'muistne kodukujutud vaip'³, mis mälestub ka mannermaal veel mõnes kõnekäänus: eP *maoab sõba*, ei *maoab sõba alune*, HãO *ei sã sõba silmã pãle* 'ei saa und', *poẽ sã sõba alla*, öeldakse lapsele teda vaiba alla magama pannes jne.⁴; 2) 'mingi pikk rätik, millega mõrsja pulmaaegu kaeti'⁵, tuntud ainult eL alal: *sõba pañtti pulmã aõgu pãhã, kui pulm lãõs mehẽ kodõ põlẽ minemã* (Põ). Paiguti esineb sellest teisend umbes samas

¹ „Um den Kopf und den Oberkörper vor Kälte und Unwetter zu schützen, gebrauchten unsere Bauerweiber vor nicht langer Zeit einen Mantel oder eine Decke *vaippa*, e. *vaip*“ (Ahlgvist, KW 154—5).

² Teisalt on Paasonen varemalt (JSFOu. XXI, 46—9) pidanud seda nimetust algupäralt araabia sõnaks, mis kaubateid mööda olevat omalajal volgasoomlaste juurde, sealt aga, vist merjalaste kaudu, läänemere soomlaste keelde rännanud.

³ Rõi 'ruuduline vaip', Kãi (*kiri, krutlik*) *sõba* 'muistne, kangast kujutud valge-mustekirju vooditekk' (*avi sõba - a. palak* 'haugi põis'), Ans 'vana riidetükk, kalts; vana vaip', Muh 'kodukujutud, ruuduline, ilma voodrita vaip'.

⁴ Ka kirjakeeles õige harilik: „Mis aitaks mulle vagaduse sõba, kui vana elav sarviline nende all magab!“ (Kreutzwaldi ja Koidula kirjavah. I 72), „Taat meil magab kalmukünkas sõmerliiva sõba alla“ (Klvp. IV, VII 736) jne.

⁵ Hel 'omakoetud, villane, kahekordne must piklik rätik, otsad kirjatud, pandi mõrsjale laulatuse aegu peale', San 'mõrsja ehk nooriku peale võetav rätt', SanPr, SanL (-*kõrik*) 'pikk, otstest narmaline suurrätt, võeti muiste ümber', SanLa *tsõba* 'mõrsja pearätt', Põ 'umbes käterätiku sarnane muistne rätik', Rõn 'õladel kantav punaste nõõridega suurrätt', Rãp *sõba* 'muistne õladel kantav must villane naisteriie'.

või lähedases tähenduses ka kujul *sõu* (Kark) või *sõukke* g. *sõukse*¹. [VaivU-s on tuntud veel s. laen *peitte* 'Decke'. — Korr. lisand.].

Ei või siinpuhul mainimata jätta veel eL alalt üht etümoloogiliselt selgusetut nimetust *kõrik* g. *kõrikku* ~ g. *kõrikke* (Kark, Hel *kõrik*, San, Ur, Põ, Set *kõrik* ~ *kõrk*), mille tähendus² on paiguti kas *sõbä* viimaksnimetatud tähendusega identne või vähemalt sellele õige lähedane, ja vastab umbes rätikule, mida eP-s tuntakse nime all (Wied. Wb.) *uju* ~ *uju*, Vig *uŷjò narls*, Mih *uŷg* g. *uŷjò* (s. *huvvi*) või *linik*, Mih *linik*.

Kolme viimaksnimetatud sõna *vaijp*, *sõbä* ja *kõrik* puhul ei ole kuigi hõlpus otsustavamalt öelda, missugune praegustest tähendusvarjunditest on kindlasti esialgsem, missugune uuem, sest on ju tähendused 'kate, tekk', 'rätik' ja 'mantel, keep' üksteisele väga lähedased.

94. 'Chemise', 'Hemd'.

Selle võrdlemisi uueaegse, algselt oluliselt vaevalt küll kuuest, 'Rock' erinenud (vrd. Schrader, Reall. s. v. Hemd) kultuurtoote nimetustena on eestikeele alal tuntud: 1. eP-s *särk* g. *säroi*³ ~ *särk*⁴ ~ *särkki* g. *säroi*⁵ [eL *särk* 'kuub'], 2. eL-s *amē* g. *amme*⁶ ~ *amē* g. *amme*⁷ ~ *hameh* g. *hamme*⁸ jne. (Alut-s *amē* 'seelik', vt. art. nr. 95). Neist esimene kuulub uuemate laenude hulka germ.

¹ Kark (*sõu*) 'ümberruugi keha mässitav suurem rätt', 'muistne suur linane valge keep' (peleriiin) mõrsjal, kõliseva ahelaga all, maani ulatuv, kaela-augu ja värvliga, ilma käisteta', Hel (*sõukke*) 'punaste veertega muistne naisterahva ülirite', SanP *sõukke* 'pikk kitsas, sallikujuline rätik, võeti *õige pälle*'; vrd. ka Wied. Wb. *sõba*, *seba*, *sou* seletust: 'Shawl, wollene Weiberdecke, Regendecke, (sonst ein Stück des festlichen Anzuges, ein weisses, wollenes Tuch mit bunt ausgenähten Kanten und mit Troddeln an den kurzen Rändern, auf der Brust mit einer Spange zusammen gehalten, Bettdecke (O), Brustlatz (G)'. Viimane tähendus vist G ö s e k e n i järgi, vt. AS lk. 149 juurde: *brustlatz* [thorale] *Ööbba*.

² Kark 'pikk, valge rätik, alt kard-tilade ja lilleliste õmblustega ehitud, mähiti muiste noorikul, pruudil ümberruugi keha', Hel 'linasest riidest pruudi rätik', San = *sõbä*, Urv 'valge peenlinane pruudi rätik, millega pruut *käkkütti*', Põ 'valge linane rätik; mingi undruk', SetO 'suur rätt, mis muiste mõrsja ja peigmehe jalge alla laotati, kui noorpaar pulmast peigmehe koju tuli'. Vrd. ka Wied. Wb. 'Weiberrock, Umwurf von schwarzem Tuch, weisser, blau durchnähter leinener Shawl'.

³ Srm, Muh, Lm, Hrm, Jm, Tm eP osa, Viljm eP osa. ⁴ Hm, Vaiv, Koe, Saa. ⁵ VNgK. ⁶ ViljP, ViljK, ViljT (ViljV *särk*!), Kark, Pai, Hall, Hel, Puh, TMa, KodAl, San. ⁷ Võ, SA. ⁸ Põ, Röp, Set.

keeltest, nimelt rootsist (uroots. *särk* 'Weiberhemd', msk. *serkr* 'Hemd, Rock') ja esineb tähenduses 'Hemd' ka liivis (*serk*)¹. Nähtavasti põlvenevad selle sõna mõlemad tähendused (eP, li. 'Hemd', eL 'Rock') juba algkeelest. Tuntavalt vanem, nimelt algsoome aegne germ. laen on e. *amē* ~ *hamēh*, li. (Sj.-Wied.) *amm* pl. *ammad* 'Rock, Frauenhemd', (Kett.) *a'm* ~ *a'mmā* 'seelik', s. *hame* 'palla feminarum, Weiberrock', (Savo) 'tunica l. toga virilis', 'Männerrock' (vrd. ka art. nr. 95). Selgusetu on, kas päranduvad praegused tähendusvarjundid (eL 'Hemd', eAlut, s. 'Weiberrock') lähtekeelest, või on nad arenenud lms. keelte pinnal. Silmas pidades msk. *hamr* 'Hülle, Haut' tähendust (tähenduses 'Hemd, Rock' esines msk-s *serkr*, vt. Schrader, Reall. s. v. Hemd), võiks ometi arvata, et algsoome keelde laenamisel tähendas *hame* üldse mingit kuube, üliriet, rüüd, ja differentseerumine sündis e., li. ja s. keeles alles nende erielu aegu (kusjuures Alut *amē* võiks olla ometi laen soomest). Võimalik, et see sõna oli algselt tarvitusel ka eP-s, kust ta hiljem siiski *särk*-sõna poolt välja tõrjuti².

95. 'Jupe', 'Weiberrock, Kleid'.

Praeguse ja vanemaaegse talurahva naisteseeliku nimestik on eesti keelealal üks kirjumaist (vt. kaartisid lk. 163, ja 165³), mis väga hästi on seletatav riidemoodide võrdlemisi kiire muutumisega: kõnelejal on alati tungiv tarvidus varemalt oleva eseme asemele tulevat uuemat, erilaadilisemat teisendit nimetada eraldamiseks ka uue, erilise nimega. Seks haarab kõneleja kinni igast end pakkuvast võimalusest: kas omandab võõrakeelse nimetuse, kuulnud linnast või naabrusel elavalt võõralt talurahvalt, või jälle soetab tuletise mingist omakeelsest sõnast ehk võtab isegi tarvitusele mingi juba eksisteeriva sõna uues tähenduses.

Tosinkonna nimetuste hulgast, mille tähendus on 'Weiberrock', eraldame kõigepealt mõned väga hilised laenud, mille ulatusala on veel õige piiratud või mida tarvitatakse alles noorema ja keskealise sugupõlve keeles vanema nimetuse kõrval: 1. lääne-Võrm *pruñts*⁴

¹ S. *sarkki* 'Hemd, Rock' lähtekujuks on uroots. murd. *sark* (vt. Bibl. Verz.).

² Muis lms. keeltes esinevad tähenduses 'Hemd' sõnad: vadjJ *tsiutto* 'meeste ehk naiste särk', s. *paita* ~ karj. *paida* ~ aun. *paidu* ~ veps. *paid'*, karj. *rättsinä* 'naisenpaita' ~ aun. *rättsin* 'naisväen paita' ~ veps. *rätin* 'naiste särk'.

³ Kaardile lisada: Võsulbi *uñdrik*. — Korr. märk.

⁴ Wied. Wb.: *prunts* g. *pruntsu* (SO), *pruñts* g. *pruñtsi* 'wollener Ueberrock (der Weiber)'.

([hl], selle kõrval Har-s uuemana *üñdrik*¹), mille lähtekujuks on lä. *bruntši* 'ein Weiberrock, Unterrock'; 2. mitme paigu lõuna ja kesk-Eestis esinev vene laen (Põ jne.) *juþka* ~ (Pilv jne.) *juþkà*, vrd. ka vadjJ *juþke* 'seelik' (*hame* tarvitatakse harva ja olevat soome laen), karj. *jupka* 'seelik'. Vist juba pisut vanemad laenud, nimelt rootsi keelest on: 3. Lm lõunaosa, Pm, Viljm lõunaosa *kört* (< roots. *skört* 'der vom Leib herabhängende Teil eines Rockes u. ähnl.', vrd. ka msk. *skyrta* 'Hemd, Frauenhemd', vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Skjört, Skjörte), mis esineb ka liS-s (*kört*) ja soomes (*körtti*) ja selle tuletised Viljm eP osa, Tm eP osa *körtsik* ~ *köršsik* ~ *kortsik* jne. (*s* ja *o* on seletatavad tugenemisega sõnale *körts* ~ *koris*, seega *körtsik* 'kortsuline, voldiline, plisseeritud seelik'). — 4. Peaasjalikult Võrm-l, Set-s, Tm-l ja Viljm-l, harva ka Alut-s esineb *uñdrek* ~ *üñdrik* ~ *undruk* jne. (< rootsE *ündero*kk, vt. Freudenthal-Vendell, OESvD). Selle sõna praegune kodu näikse olevat Võrm, lõuna- ja kesk-Tm, kuna mujal on see tuntud uuema sõnana. — Saartel ja lääne- ning põhja-Eesti rannikuil esineb eri paigus veel tüüp 5. *ümbrik* ~ *ümbrik* ~ *ümrik* jne. ([hl], paiguti [v]), mida on peetud (H. Ojansuu, SKTT I 201) rahvaetümoloogiliseks moonutiseks sõnast *uñdruk* ~ *üñdrik*, mida näikse ka toetavat *ümrik*-sõna esinemine paigus, kus praegu või varemalt on rootslasi asunud; sel puhul ootaks ometi, et tähendatud alal mõneski punktis esialgsem *üñdrik*, *uñdruk* veel alal oleks hoidunud. Kuid teisalt pole ka sugugi võimatu, et *ümbrik* on spontaanne eesti kujundus (juba Gös. 340: Baur Weiberrock / *ümbrið*), sest vanemal ajal, veel läinud aastasajal, oli Eestis ja Soomes naistel seeliku asemel tarvitusel tükk riiet, mis alumise keha katteks ümber puusade mähiti (vrd. EK I 20; vt. ka allpool *sēlik*, *pið* ja *pállapōl* puhul). — Kõige üldisem ja ulatusrikkam nimetus naistekuue kohta on aga 6. eP (Muh², Lm, Hrm, Jm, Virm) *sēlik* ~ *sēlik* ~ *sielik* jne. (esimest korda Hupelil¹¹: *felit* 'Weiber-Unterrock' r.), mille arenemist olen seletanud varemalt (EK I 19—22) kahel viisil: a) **selyikko* (sõnast *selg* < *selkä*) > **selyik* > **selik* > *sēlik*, vrd. **valyikko* > *valik* > *vālik* '(weibliches) weisses Rind', *salvispūd* > *salispūd* > *sālispūd* 'kaevu rakked', *sarvikkad* > *sariikkad* > *sāriikkad*, **varþikko* > *varik* >

¹ Eesti Rahva Muuseumi käsikirj. katal. (A, 58 : 38) järgi Harglas ka *hündrik*.

² O. Kallas, Eesti Õpet. Seltsi vanavara katal. nr. III, teatab (a. 1894 ?) Muhu kohta: „Aasta 20-ne eest hakkas naeste ümbrik kaduma (ta asemele tuli seelik).“

> *vārik*, **kašyikko* > *kāsik* jne. ja b) **seylikko* > (**sejlikko* > *sejlik*¹ >) > *sēlik*, vrd. (uroots. *spegel* >) **peyli* > (*peil* >) *pēl*' (uroots. *lāger* >) > **leyri* > (s. *leiri* >) e. *lēr* jne.; viimasel korral oleks *sēlik* varemalt tähendanud 'ümber puusade mähitud riidepala', vrd. e. **seeli*-substraati germ. **segla*- 'abgeschnittenen Stück (Zeug)' jne. Neist seletustest pean esimest tõenäolikumaks (semasioloogiliselt vrd. e. ütlust: *rīē oñ seļgas*, r. o. *seļlās*). Sõna *sēlik* näikse enamalt olnud õige levinemisvõimeline: ta on purenud nähtavasti varemini ühtlase ja avarama *ūmbrik*-ala üksikuteks, enam-vähem isoleeritud hilbukesteks ja jätnud neid veel sinna ja tänna rannakihelkondade kurudesse ja saartele. Uuemal ajal on aga *sēlik*, muistse vöödilise ja volditud (kurrutatud) naistevaluse nimetusena hakanud taganema uute, osalt linnadest peale rõhuvate nimetuste ees: 7. *alūs* ~ *alune*, 8. *kleit*², 9. *kūb*, mis kaasa tulevad uuelaadiliselt valmistatud linnaseelikuga. Teisalt on aga märgatav *sēlik*-sõna uut virgumist, õigemini teadlikku virgumist haritlaste keeles. — Tüüp 9. *kūb* g. *kūē* (G ös. 340: rock / *Ruhb*) kohta oleks ometi öelda, et see uuema nimetusena *sēlikku* asemel esineb ainult mannermaal, kus tema harilikum ja vist vanem tähendus on üldse 'Rock' (vrd art. nr. 96) 'üliriie mehel või naisel', ja et seega meil tegu oleks sõnatähenduse kitsenemisega, spetsialiseerumisega. Saare- ja Hiiumaal on *kūb*³ aga tuntud harilikult tähenduses 'seelik', 'jupe', rahva mälestuse järgi ka vanemal ajal. Nimetatud sõna esineb teatavasti aga ainult eestis, ja näikse piirduvat eriliselt eP⁴ murdealaga (eL-s on *sārēk* 'kuub'). W. Schölter, Sitzb. d. Gel. Estn. Ges. 1909, lk. 44, nimetab seda sõna pikemas (peaasjalikult saksa-, kuid ka vene- j. m. keelsete) laensõnade nimestikus, ometi tähendamata jättes, mis keel ja mis kuju oleks sõna lähtekohaks. Võimalik, et algkujuks on mõeldud saks. *Schaube* 'Frauenrock, Frauenmantel

¹ Wied. Wb.: *seilik* g. *seiliku* = *seelik*.

² *kleit* ei ole, kõige uuema linnasõnana, kaardile märgitud. Noorema rahva keeles tarvitatakse seda üle terve Eesti.

³ Ometi näikse ka siin *kūb* olevat uuem, sest *ūmbrik* selle kõrval, vanemarahva sõnana, ei esine mitte üksnes praegu Karjas, vaid varemalt, O. Kallase ja J. Ilvese teadete järgi (E. Õpet. S. kat. V, VI), ka laiemalt: „Niisugune ümbrik (nr. 384. R 1, k 75) kadus juba aasta 50-ne eest“ (a. 1894 kirjut.) Põides; „Ümbrik. Umbes 1860 a. saadik kadumas. Asemele tuli kiut kuub“ Karjas; „Ümbrik. Kadumas 1850 a. saadik. Asemele kiut kuub“ Valjalas; „Kiut kuub. Astus 1850 a. ümber ümbriku asemele“, Põides, Jaanis.

⁴ EL murdeala randemal leidub see sõna siiski, arvatavasti laenuna: Puh *kūb* g. *kuvve* = *iubi* 'meesterahva pintsak'.

(auch Männerrock, Männermantel), bis zu den Füßen gehendes weites Überkleid', mis tuntud ainult küs-st (*schûbe, schoube, schaube*); niisugusel korral tuleks *kûB*-sõna algkujuks oletada alasaksa **skûbe*. Vastandina sõnadele *kõrt*, *kõrtsik*, *ümbrik*, osalt ehk ka *szelik*, *uñdiuk*, ei ole *kûB* kõnekeelest mitte taganemas ega ainult vanema rahvariide tähendusega leppimas, vaid on tarvituses laienemas ja on ühiskeeles saanud täiesti harilikuks tähenduses 'õhem meeste või naiste üliriie', 'meesterahva pintsak', 'naisterahva seelik'.

Eritleda jäävad veel mõned seeliku nimetused, mille ulatusala on eelmistest juba märksa kitsam, vähemalt praeguses keeles.— Alut-s (Vaiv [hl], LügP [v]) on tarvitusel tüüp **10.** *amē* 'seelik', seega samas tähenduses, mis soomes *hame* ja liivis *a'm - a'mma* 'seelik, laste jakk' (eL-s aga *amē*, *hamē*, *hamēh* 'särk, Hemd'). Sõna *amē* Alut-s on ilmselt laenatud soomest. Vrd. ka art. nr. 94. EL-s ja sellega rajanevais eP murrakuis on tuntud veel tähelepanuvääriline nimetus: **11.** *palabōl* (Põlt) 'kahelaidne muistne undruk' - *palaṣṣpōl* (TormL) 'muistne naiste seelik, linane, umb. 80 a. tagasi tarvituselt kadunud' - *pala-pūl* (Kod.) 'weisser (altertümlicher) Frauenoberrock' (Kettunen, Kod. Vok. 41) - *palapōlne* (KodK) 'muistne valge lina, ümber naisterahva puusade mähitud, seeliku asemel' - *pala-bōled* (TMaL) 'muistsed valged seelikud' - (*linatsest rõivast*) *pala-bōlik* (TMaVo) - *pallā-pōl* (KamR) - *pallabōl* (SanP) - *pallapūl* (Põ) 'undruku moodi riie, eest kinni õmmeldud, kuid mitte kroogitud; vööga seoti keha ümber'¹ - *palapūl* (SetO) 'muistne valge naisterahva riie' - *pallabūl* (HelJ) - *pallapōlik* (TarvÄ) 'valge jätkuga undruk' - *pallabōlik* (Kark) 'pikk, kitsas valge rätik, kirju äärega, helisevate hõbeehetega, võeti muiste ümber õlade'. Sõna esineb ka rahvalauludes, näit. Põ-s: *kõrjk kõrtsist kõngli, pallapūl pajatti*. Liitsõna esimest osa tunneb Wied. Wb. ka üksikult: *palla* g. *palla*, *seeliku* p. 'leinener Unterrock', *p.-pool*, *p.-poolik* dass. Hupe l¹¹ tsiteerib aga üksnes liitsõna: *pallapool*, e, it. *pallapolif* 'leinene Weiber-Unterrock', eP ja eL sõnana. Sugukeeltes ei ole sõnal *pallā* - *palā* mingit vastet. Et sõna vanem kuju on nähtavasti olnud *pallā*, siis ei või sel ka e.-s. tüvega *pala* 'Stück', s. *palanen* mingit tegu olla. Iseäralik, et täpselt samakujuline ja ka sama tähendusega sõna leidub ladinakeeles: *palla* g. *pallae* 'langes Obergewand der römischen Frauen' (Walde). Kas pole ehk p. viimaks mitte laen

¹ Põlvas *pallapool* (ERM kat. A 151 : 2 järgi) ka 'toimlahkmene riie'.

keskaja ladinakeelest, kus *palla* tähendas ümber keha võetavat riiet, lina (näit. Kristuse keha ümber, preestritel ametitalituste aegu), altaritekki' jne. (vrd. *Ducange*, *Gloss. med. et infim. latin.*)? Vaevalt võiks aga sõnal mingit sidet olla läti *palags*, -a (> e. *palak*, *palakkas*, *pallaj*) 'Laken, Bettlaken, Betttuch', le. *pālagas* 'der Brautwagen oder auch das Behänge über demselben' sõnadega. — Alut randadel leidub paiguti tüüp 12. *piēdu* g. *piēdu* (VNgK) 'lepakoortega keedetud, maakega mustaks värvitud kangatükk, mis vanasti seelikuna naistel kitsalt ümber puusade keerati, otsad kokku õmmeldult või mitte', *piēdu kaļulus* (ibid.) 'seesuguse seeliku värvel', *piēdu* [v] = *amē* [v] (LügP), *piēdo* g. *piō* 'muistne must seelik, kahel pool voltidega, vöö peal' (LügKukruse), *piēd* n. pl. *piōd* (JõhK) 'kitsukene, kahelaidne muistne seelik, pika vööga, riie maake veega pruuniks värvitud', *panē piēt, seļoā* (ibid.). Vaiv praegusele rahvapõlvele on sõna nähtavasti tundmatu. See sõnas-tikkudes seni registreerimatu tüüp tuleks arvatavasti ühendada s sõnaga *piedin* g. *pietimen* 'Breite des Zeuges'. — Kesk- ja lõuna-eesti keelealal on mõnes paigas tuntud vananenud, haruldunud nimetus 13. *ūrþ* g. *ūrbi* (TormL) 'muistne naiste seelik' ~ (Hall) 'kerge ülikuub, mantel' (puudub Wied. Wb.). Kahtlemata on need vähesed *ūrþ*-sõna niivõrd üksteisele kauged, praegu isoleeritud esinemisalad ükskord laialdasema ja ühtlase sõnaala jäänused, viimsed rahud *kōrt(sik)*- ja *seļik*-sõnade poolt ülehutud mandrist. Etümo-loogiliselt on see sõna selgusetu. Hiis (Käi, Em) on tarvitusel veel tüüp 14. *kūļt* n. pl. *kūļdūd* 'triibuline seelik', *kūļdū ānd* (Käi) 'seeliku saba'. Nimetatud tähendus piirdub nähtavasti ainult Hm kahe kihelkonnaga. Harilikult esineb aga *kūļ* ~ *kūļt* ~ *kiūt* eestis kas adjektiivselt tähenduses 'streifig, gestreift': *kūļdūd lehmād* (Ju), *kūļt stlik* (Rid), või jälle substantiivselt tähend. 'Streifen' (nagu ka soomes haruld. *kyyttö* 'langer Streif auf dem Rücken des Viehes'): *alose, stliķko kūdōd* (Kull), *lehmāl kūļt seļoas* (Hrm), või 'Vieh mit weissem Rückenstreifen': *kiūt jāēB kiērmā kūtkme oša* (Kihn rhvl.), *kiūdik* (PJg) 'valge seljavöödiga emane sarvloom' (vrd. ka s. *kyytiä* 'auf dem Rücken gestreifter Ochs', *kyytäs* 'vacca dorso striata'), samuti ühenduses *kiriōūit* 'ööbik' (vt. art. 'Rossignol, Nachtigall'). Käesoleval *kūļt* 'seelik' puhul on arvatavasti asja omaduse nimetus laienenud metonüümselt ka asja enda peale: algselt tarvitati *kūļt kūB*, k. *lehm*, hiljem ainult *kūļt*. Sama arenemine on sündinud nähtavasti ka vadjas, kus praegu tuntud ainult *tšiūtto* '(mehe ehk naise) särk', varemalt oletatavasti ainult 'triibuline särk', veel enne-

malt aga 'triip, vööt'¹. Hiius on *küüt* kindlasti õige uus nimetus, nagu O. Kallas (E. Õpet. S. katal.) a. 1894 teatab². — Kitsamas tähenduses 'ühes tükis olev väikese lapse kleit' esineb veel eL läänes [15] (Hall) *kuhti* ~ *kuhtin* ~ (TarvÄ) *kuht* g. *kuhi* (puudub Wied. Wb.), mida rinnastada võiks ehk järgm. skand. sõnaga: roots. *kofta*, taan. *kofte* 'kurzes Kleid oder Mantel', norr. *kufte* 'Wams für Frauen, kürzer als ein Mantel', *kufta* 'weites Kleidungsstück, Reisemantel' (vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Kufte). — Nähtavasti praegusest kõnekeelest kadunud on [16] Wied. Wb. *ruk* g. *ruka* 'Kleid, Rock, schwarzer Weiberrock', vrd. ka rhvl. *Do mo ruffa rome firja* (Neus, EV nr. 3, C, 76), Klvp.: „too mulle ruka roomekirja“ (I 607). Sõna lähtekuju on kas kas. *rock* või msk. *rokkr* 'Oberkleid'.

Kohati on ka sõnal *kõrik* (vt. lähemalt art. 'Couverture') arenenud tähendus 'undruk': Põ *kõrik* ~ *kõrk* [v] 'mingisugune undruk', 'valge linane rätik', rhvl.: *kõrik kõrtsist kõnēli, pällapāl pajātti*, mida kinnitab Põlva kohta ka ERM kat. A 227:36 'undruk ilma triipudeta'. Hall-s on tuntud veel *sõū* g. *sõū* [v] 'muistne must villane, eest lahtine kõrt' (vrd. art. 93, lk. 162). — Dr. I. Manninen on juhtinud lahkelt mu tähelepanu ka võimalusele, et *sõbāgi* on võinud murdeti (Kih) tähendada (mingit seelikut, nagu näitab E. Õpet. S. etnograafiliste kogude kat-s (ERM-s) esinev *sõva auk* 'haakidega kinnipanemise koht (seelikul)', joonistuse järgi seals. otsustades nimelt 'seeliku värvli lõhendik' (vrd. art. 93, lk. 161).

Nagu ülalesitatust selgub, on praegused seeliku nimetused eestis peaaegu kõik uuemad, eestikeele erielu aegsed laenud või uudiskujundused. Võimalik on siiski, et sõnus *üürp* ja *piēd* jätkuvad veel muistsed, vast ehk algsoome aegsed nimetused naisterahva alumise kuue kohta, mil oletusel tõendused ometi puuduvad.

¹ Selle sõna tähenduslikkude vahekordade valgustamiseks on esitatud ka teistsuguseid võimalusi (vt. Setälä, FUF XIII 326–7), mida autor siin ometi ei saa omaks võtta.

² Emmaste kohta: „Põlve kaks tagasi oli pruugitaval musta-kuub (kahjatud mustast tüssist tehtud, ilma kirjadeta). Kui musta-kuub kadus, tuli ta asemele küit; see oli paastu ja leina aegu sinine + must = kahede sinistega küit, tavaliselt aga punane + roheline = punane küit.“ Pühalepas kuub „kadus juba aasta 50-ne eest, tema asemele tuli küit“.

96. 'Surtout, casaque, robe', 'Rock'.

Eesti muistsete rahvariiete hulgas on tarvitusel olnud, nii meestel kui naistel, kahte laadi pikki ülikuubi: a) valged takusest või linasest (ka hallid ja valged villasest) riidest kuued ja b) mustad (või üldse tumedad) villasest riidest kuued. Esimest tüüpi kuube kutsutakse vist üldestiliselt 1. *rūd* g. *rū* ~ *rūid* g. *rūi* ~ *rūi* g. *rūi* jne.¹, teist aga eP-s 2. *kūB* g. *kūē* (~ g. *kūve* jne.)², eL-s 3. *sārē* g. *sāroi*³. Viimased kaks sõna esinevad murdeti veel teises tähenduses: eP *kūB* 'Weiber(unter)rock' ja 'pintsak' (eriti eP, kuid ka Hall); eP *sārē* 'Hemd' (vrd. art. nr. 94 ja 95). Peale nende on tuntud veel 4. Ans *sūp* g. *sūbi* 'pikk hall muistne meesterahva kuub, kummagi puusa peal üks kurd, 5–6 puust treitud nõõpi ees (ka *vañmūs*; tarvitati umb. 50 a. eest)', vrd. ka G ö s. 340: Langerrock (Субб). Neile lisaks oleks veel nimetada õige kitsal alal (SanP) esinev 5. *tōbi* 'pikem vateeritud talvekuub meestel' (puudub Wied. Wb.) ja Wied. Wb. järgi 6. *rūpe* g. *rūppe* (d St [= eL, Set]) 'Rock' = *sārē*. Ka *vañmūs* (< kas. *wambôs*, *wammes* 'dicker Koller unter dem Panzer') näikse varemalt paiguti (vähemalt Ans-s, = *sūp*) tähendanud

¹ Tü *rūd* 'vanaaegne valge linane kuub', Mih *vaļē* *rūi* 'terve keha pik-kune valge naisterahva kuub, kanti sārgi peal', PJG *rūi* 'valge takune, kasuka peal kantav, pikk või lühike meesterahva kuub', Han *rūi* id., Vig *vaļē* *rūi* id., Jõh *rūd* 'suvine meestekuub', Jõh *piikād rūvviid selias*, Kark *rūd* g. *rūvvi* 'valgest riidest pikk naistekuub', Hel *rūid* g. *rūvvi* id. (?), Võ *rūd* 'palitu moodi valge takune kuub, selja tagant laiema, mida jõukam rahvas soojal aastaajal lluriidena kandis', Rāp *rūd* 'muistne setunaiste pihtseelik ilma käisteta, sinine, punaste veerudega ja vööga', Set *rūd* g. *rūvvi* id. 'muistne, valge, pool- või täisvillane naistekuub, selja peal rippuvate pikkade lahtiste varrukatega' (dr. I. Mannineni defin.), Kāi *rūi* (?) '„kirj sõba“, muistne vooditekk', Kod *rūid* 'leinerer Rock' (Kett., Kod. Kons. 107), Torm *rūd* g. *rūdi* 'valge, toime, linane muistne naiste-meeste üliriie'. Sõna puudub Ans-s.

² RisN 'mehe või naise muistne pikk üliriie', RisV *āñnavēga kūēd* (olid vanasti meestel: mustast riidest, tinanööpidega, kaks volditud hända taga), Tor 'meeste ja naiste palitu', Jõh *ārmakku kūB* 'meeste talvine k.', *vañlast, vōllidega kūved* 'naiste talvekuued', Torm 'pikk, must villane üliriie' [v], Kod *kūB* 'Rock' (Kett., Kod. Kons. 111).

³ Kark 'muistne must (naiste või meeste) kuub', Hel 'must villane ülikuub', TMa 'pikk must ülikuub meestel ja naistel, tarvitati talvel ja kevadel', San 'meeste ja naiste muistne palitu', Võ 'must või (jõukamal rahval) valge villane kuub meestel või naistel, mida kanti külmal aastaajal (naistel olid punased ehispaelad puusadel)', Rāp 'mustast riidest, volditud ja punaste nõõridega ehitud puusadega muistne naistekuub, eest lahtine (meestel oli umbes samasugune, kuid ilma puusavoldideta), SetL 'pikk, paksust valgest riidest kuub naistel ja tüdrukutel'.

olevat 'Rock' (üldisemalt aga 'Kamisol, Kittel'), vrd. ka Wied. Wb. *vammus* ~ *vambus* 'Wams, Kamisol, Bauerrock'.

Sõna *rü* ~ *rü*¹ (mis oleks algupärasem, *D*-lised kujud aga analoogilised) piirdub nähtavasti ainult e. ja s. (*ryijy* 'rya') keelega ja on ühendatav järgmise skand. sõnaperega: taani vananenud *ry* 'grobes Wollenzeug, Filzdecke', roots. *rya* 'grobe Haardecke', 'grovt täcke av häst- el. nöthår', unorra *rya*, hilis-msk. *ry* f. 'grobe Haardecke', angls. *ryhæ* 'grobe wollene Decke', mis sõnad on samatüvelised kui saks. *rauh* (vrd. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Ru, A. Torp, Nynorsk Etymologisk Ordbok s. v. Rya ja Hellquist, SvEtO s. v. rya). E. (ja s.) sõna eeldab substraadina muin.-rootsi (msk.?) *ry* tähenduses 'grobes (Wollen)zeug', või isegi 'grobe Haardecke', kusjuures tuleb oletada sel puhul, et ka eesti *rü* tähendas muiste lambavilladest (või hobusekarvadest?) tehtud, ümbervõetavat vaipa. — Sõnad *kûB* ja *särk* (J. Gutsi.: Rock *Sergt/e*) on eesti erieluaegsed laenud germani keeltest (vrd. art. 94, 95). Srm *sap* (Gö.s. *Suhb*, Wied. Wb. *suub*) sõna allikaks on peetud v. *myōa* (Mikkola, BWS 178). Palju tõenäolikum on aga siiski, arvesse võttes sõna esinemist ainult äärmises läänes, oletada laenamist saksa meremeestelt (vrd. hilis-küs. *schûbe* 'Frauenrock, Frauenmantel, auch Männerrock, Männermantel', vt. Kluge, EtWb. s. v. Schaubе, mis oleks ka tähenduslikult eesti sõnale lähem). — Tüüp [5] näib olevat mingi uus, deskriptiivne nimetus. Tüüp [6] on nähtavasti sõna *rûp* 'hõlmatäis' (vt. art. 64) uuem semasioloogiline edasiarend. Seega oleksid siis kõik praegused eesti 'Rock'-tähenduslikud nimetused uuemad, eestikeele erielu aegsed laenud, peale tüübi *rü*, mis võiks olla ka varemini omandatud läänest.

97. 'Pantalons', 'Hosen'.

Tarvitusel on eestis järgm. nimetused: 1. praeguses keeles eP-s ja eL-s üldiselt *püksid*² ~ *püksid*³ ~ *püksi*⁴ ~ *püksi*⁵ ~ *pjõksi*⁶; — 2. eP lõunaosades, peamiselt aga eL-s vananenud sõnana *kaltsüd*⁷ ~ *kaltsäd*⁸ ~ *kalsüd*⁹ ~ *kalsäd*¹⁰ ~ *kalsä*¹¹ ~ *kaldsä*¹² ~ *kaltsä*¹³ ~ *kaltsü*¹⁴ ~ *kaldza*¹⁵ ~ *kalsa*¹⁶ jne., Wied. Wb. järgi *kalts*, *kals* 'leinene Hose', vrd. ka seals. *kana-kaltsa* (d) 'Schlüsselblume (Primula offic. Jacq.)'; — 3. saartel¹⁷ ja eL kagus vananenud sõnana

¹ ?? Gö.s. 263: Königlich gestickter Habit / *tuniglicet Riihð firtug ombeltuf*.

² Ans, Kih, Kär, Muh, Lm, Pm (ka Kihn [u-m]), Hrm, Jm, Virm lääneosa, Viljm eP osa, Tm eP osa. ³ VNg, Jöh, Vaiv. ⁴ Tarv, Rön. ⁵ SetO. ⁶ Põ, Röp. ⁷ ViljT, SaaL. ⁸ ViljP. ⁹ SaaJ [v], Põlt [v]. ¹⁰ SaaV. ¹¹ Hel [v], Rön. ¹² Kark, Puh. ¹³ SanP, TarvÄ. ¹⁴ Nõ. ¹⁵ Rön. ¹⁶ Har, SA. ¹⁷ Negat. teat. siiski: Ans, Kihn.

*kätsäd*¹ ~ *kādza*² ~ *kādza*³ ~ *kādza*⁴ ~ *kaadza*⁵ ~ (VaivU) *kāded*, Wied. Wb. *kaatsas* (*kaats*) g. *kaatsa* 'Schenkel eines Ossen, Pump-hose', *reied kaatsas taga* 'breitbeinig (wegen dicker Schenkel oder wegen einer Geschwulst)', *härja-kaatsad*, *käe-k.*⁶, *käu-k.*, *kuke-k.* 'Schlüsselblumen', *aed-k.-k.* 'Gartenprimel', *käu-k.* (Kuus *käo-kätsad*) 'Frauenmantel, Sinau (Alchemilla vulgaris L.)'; 4. praegu vist veel ainult Kihnus *ūsad* p. pl. *ūsõ* 'muistsed valged villased püksid', *ūsad riēbade piäl* 'püksid (on) rebadel (s. o. alla vajumas)', Wied. Wb. järgi † [= Wied-le endale tundmatu] *huus* g. *huusad* 'Hosen', *aus* pl. *ausud* 'Hosen (auch an Vögeln)'.

Juba Gös-l. (lk. 129: Bein kleider / *pürit*, lk. 243: Hosen [Büchsen] *pürit*) ja A. Thor-Hellel (*püfšid* 'die Beinkleider') ates-teeritud tüüp [1] esineb ka liivis (*büksäd* 'kurze Hosen'), karjalas (*pukšut*) ja soomes (*pöksyt*, *pukšut*), ja on teatavasti uusrootsi (eestis alasaksa? vrd. alas. *buxe*, *boxe*) laen (vt. Thomsen, GSI 141). Tüüp [2] (J. Guts-l.: Hosen *Ratši*) on tuntud eP-s teistsuguses tähenduses: üldisemalt *kalts* g. *kaltsü* 'Fetzen, Lumpen', idapool aga: (Torm) *kaltsüd* 'vanaaegsed säarikud meestel, mida põlv-pükstega kanti', (Lüg, Jöh) *kaltsud* 'suvel linasest, talvel villasest kangast tehtud muistsed meeste ja naiste sukad', (VaivS) *kaltsa-mused* 'takusest kangast säarikud, mida naisterahvad muiste jalas kandsid'. Sõna esineb ka sugukeeltes: sl *kalsu* 'qvinnoöfverstrumpa (för snö); fotlös benbeklädnad (säärys, säpäke), strumpbenling, strumpskafft, öfra delen af strumpa', veps. (Set) *kalžud* 'kurze Hosen', karj. *kalžu* 'kalsu'. Sõna näikse olevat laenatud slaavi (ka võimalik, et germani) keeltest (vrd. J. J. Mikkola, BWS 124—5). — Tüüp [3]⁷ — *vanad püksi kätsäd*⁷ 'vanad lagunenud püksid (ka nüüdseist, pikkadest pükstest)', *kõrged k.*⁸ 'pikad reied', *kukkē k.*⁸ 'primula officinalis', *kādzõl oñma põrna* ('lakad')⁹, *täl om kādza' ar' ribahuñv*⁹ — esineb täpselt samal kujul ka vadjas (*kätsad* 'püksid'), mida on peetud (J. J. Mikkola, BWS 64) laenuks eestist; samasse peresse kuuluvad ka s-st laenatud *kāded*, s. *kaatio* 'höft, höftben, länd, ro (longas, lonkan pää); byxgren', pl. *kaatiot* 'läriftsbyxor, underbyxor, kalsonger (alushousut)', karj. *koadiat* ~ *-iet* 'housu t,

¹ Kih ('vanad püksid') [v], Phl [v]. ² SetO, Rāp ('muistsed nõõrvärvliga lühikesed püksid'). ³ SetL (ka SetO?). ⁴ SA. ⁵ Kr (vt. O. Kallas, KrM 28).

⁶ Gös. AS 143: *fehfabjet*.

⁷ Hupe l: *taatfu* 'die Hosen' Rg. [= Rõu, ka Põ, Rāp, Võru jne.], *härja taatfad* 'Schlüsselblumen'. r.; *tiffa t.* id.

⁸ Phl. ⁹ SetO.

alahousut', aun. *koadie-d* 'alushousut', vepsL *kadiad* '(alumised) püksid'. Kuna s., aun., karj. ja veps. sõnade algkuju on tõenäoliselt asl. **gatja*, on eesti *kätsad* puhul kahtlevalt oletatud kas muutust *tj > ts* või laenamise võimalust läti kaudu poolast (*gacie*), vrd. J. J. Mikkola, BWS 64, 108. Tüüp [4], samuti kui liS *ūzed* (Sj.-Wied. saks.-li osas *ūžed*) 'Hosen', s. *housut*, on germ. laen (roots. *hosa*, msk. *hosa* 'Kleidungsstück vom Spann zum Knie, langer Strumpf', vrd. ka Thomsen, GSI 177), kusjuures ometi Kihnu *āsad* võiks olla laenatud eriti just rootsist.

Nagu ülalesitatud ainekist ja tüüpide [2] ja [3] praegune geograafiline asetus näitavad, on eestikeele erielu algul üldseestiliselt esinenud niihästi tüüp *kalsūd* kui ka *kätsad*. Nende tähendus võis erineda eseme aine ja kuju kui ka seda kandva isiku sugupoole suhtes (*kätsad* vist ainult meestel, *kalsūd* meestel ja naistel, kuid mähitavad?). Tüüp [4] võis murdeti esineda juba algs. pärandusena, kuid võis ka laenuna sisse tungida skand. poolelt alles eesti erielu aegu. Neile võrdlemisi hilisel ajal (hiljemalt XVII as-l) on seltsinud germani laen *püksid*.

98. 'Manches', 'Ärmel'.

Ses tähenduses vahelduvad eesti keelealal kolm sõna: 1. Hrm-l, Jm-l, Virm läänes *vaŗrukad* ~ *vaŗrused* jne., Wied Wb. järgi ainult *varrus* g. -se (~ g. -kse) ~ *vardus* ~ *vartus* ~ *varus*¹, 2. eL-s ja peaaegu terves muus eP-s *käised* ~ *käiksed* ~ *käisse* jne., 3. paiguti Alut rannal *ihād*. Vt. kaartisid lk. 163 ja 175.

Tüüp [1] *vaŗrukad* on arvatavasti tuletis tüvest (*käē*) *vaŗs* g. *vaŗrē*, nagu üldse keha eri osade katete nimetusi kujundatakse kaetavate liikmete nimetustest: *sōrmikkud* 'sōrmkindad', *raŗneŗttad* 'käerandme soendajad', *kaŗlūs*, *sārikkud* 'säārsaapad', *sēlik* > **selyikko*, niisamuti ka tüüp [2] *käised*, *käisse*, *käiksed* < **kādūksē*, saks. *Ärmel*, pr. *manche*, v. *pykāvz* jne. Tüüp *vaŗrukad* on arvatavasti uuem eestikeele erielu aegne kujundus (vasted näikse sugukeeltes puuduvat), kuna nimetusel *käised* leidub vasteid ka liivis (li. *kādūks* 'varrukas', liS *kāds* 'Ärmel') ja isegi mordvas (*kēfks*, *kētk*s 'Armband'), nõnda et see kujundus kau-

¹ *Varrukas*, *varukas* on Wied. Wb. järgi = *riva* g. *riva* (G ö s 403: die obern Strümpfe [beinlinge] *Riŗwat*) 'Beinling, Strumpf ohne Füssling', missugust tähendust praegu tarvitada olev keeleainestik kahjuks ei atesteeri. Sõnal *varrus* on Wied. Wb. järgi ka tähendus 'Zügel, Halfter', vrd. SaaK *varukkad* 'valjaste ohjad(?)', G ö s. 487: Zügel / (habena) *warrug* / e.).

**īža*, vrd. mrd. *oža*, lp. *sasse* id. (Paasonen, s-Laute 70)¹. On omeli tõenäolik, et e. *ihād* on laen soomest (ja ka vadjast?).

Kõigist kolmest sõnast on vananemas ja haruldaseks muutumas *ihād*. Kõige agressiivsem näikse aga olevat, osalt küll vist Tallinna linnakeele toetusel, *vaŗrukkad*, mis on keskealisele ja nooremale sugupõlvele omaseks saanud juba Lm-l, osalt Hiius, eriti aga Alut nõrgalt vastupanuvõimelisel *ihād*-alal. Noorema rahva keeles ulatub sõna kaugemalegi läände ja lõunasse.

99. 'Poche', 'Tasche'.

Üldtähenduses on tarvitusel: 1. peamiselt eP-s *tašku* g. *tašku*² ~ *tašk* g. *tasu*³ ~ *tašk* g. *tašku*⁴ ~ *tasku* g. *tasku*⁵ ~ *tašk* g. *tasku* (~ g. *tasu*)⁶ ~ *tašk* g. *taški*⁷; — 2. eL-s ja eP idas *kaŗman* g. *kaŗmani*⁸ ~ *kaŗmaŗ*⁹ ~ *karmāŗ*¹⁰ ~ *kaŗman* g. *kaŗmanu* (*niŗdaku ūvemal aŗāl onŗvad taŗkud, vanā rahŗvas ūttes: kaŗmanud*)¹¹ ~ *karmand* g. *-ndi*¹². Spetsiaalsemais tähendustes on veel tuntud nimetused: 3. eL läänes *kaŗgaŗ* g. *kaŗkka*¹³ 'meesterahva sārgi (*amē*) rinnatasku', *amŗmel oŗli kaŗgaŗ, rahā oŗli kaŗkkan*¹⁴; — 4. eP mandril¹⁵ a) *kalits* g. (?) *kalitsa*¹⁶ ~ *kalits* g. (?) *-tsa*¹⁷ ~ *kalits* g. *-tse*¹⁸ 'muistsete (lakaga) kintspūkste tasku', harvemini ka 'üldse tasku'¹⁹, 'sisemine tasku (eriti pūkstel)'²⁰, Wied. Wb. *kallits* g. *kallitsa* ~ g. *kallitse* 'Tasche, Hosentasche'; siia kuulub ka eP mandri läänemurrete²¹ b) *kuliŗ* g. *kuliŗtu*²² ~ *kuliŗtu*²³ ~ *kulliŗta*²⁴ 'püksitasku', 'rippuv tasku', Wied. Wb. *kullit* g. *kulliti* ~ *kullita* (P,W) ~ *kulit* g. *kuliti* 'Tasche', *sōa-kulits* g. *kulitsa* 'Patrontasche'; — 5. paiguti Srm-l *nāps* g. *nāpsu* 'naisterahva kuuetaŗku'²⁵, Wied. Wb. *nāāps* g. *nāāpsu* (O [= Srm], M [= Muh]) 'Tasche'.

Tüüp [1] (G ös. 408: *tasche* / *taŗŗi*), mis tuntud ka sugukeeltes (s. *tasku*, li. *taŗk* pl. *taŗkud* 'Weibertasche'), on laenatud kas uue-

¹ Muis kaugemais sugukeeltes esineb juba teine tüvi: lp. *soŗ* 'Ärmel', tŗser. *ŗokŗ* id., sŗrj. *ŗos* id., votj. *ŗaŗas* id., ung. *ŗŗŗ* jne., vrd sŗrj. *ŗoi* 'Oberarm', votj. *ŗuj* 'Arm' (Paasonen, s-Laute 69–70, 82–3).

² Amb, Kuus, Jōe, HJn, KadP, Jū, Kei, Kull, Mārj, Saa, Lüg, Vaiv jne. ³ Ans, Püh, Karj. ⁴ Torma. ⁵ Kih. ⁶ Kod. ⁷ Pō ('kaelaskantav tasku naesterahvastel, [v]). ⁸ Puh. ⁹ Tarv, Rōu. ¹⁰ Rāp. ¹¹ Vaiv [v]. ¹² Torma [v]. ¹³ Kark, Hall, Vilj, Saa. ¹⁴ Kark. ¹⁵ Negat. teat.: Ans, Karj, Kāi, Phl, Vānd, Sim, TMa, Kark, Rāp, Set. ¹⁶ Jōh, Lüg; HMd, Ris, LNg. ¹⁷ Tū, JJn, JMd, Amb, Ju, Kull. ¹⁸ Vig, Vel. ¹⁹ Jōh, Lüg. ²⁰ Vig. ²¹ Negat. teat.: Ans, Mārj, Ris. ²² Tōs ('püksi tasku'). ²³ Aud. ²⁴ Mih 'rippuv tasku'. ²⁵ Ans.

mast või vanemast rootsist (vrd. roots. *taska*, msk. *taska* 'Beutel', vt. V. Thomsen, GSI 152). Uuem vene laen on tüüp [2] (J. Gutsi: Beutel *Carman/e*), nõnda ka vadjJ *kormun*, vadj. *kormana*, sl *karmano*, aun. *kormańi* jne. (vt. J. J. Mikkola, BWS 119). Wied. Wb. eelseis sõnastikkudes puuduv *kaygaš* on etimoloogiliselt tume. Samuti selgusetu on *nāps* (vrd. Wied. Wb. *niips* g. *niipsu* 'Rock-schooss'?). Tüüp [4], mis varemalt näikse olevat ulatunud isegi eL-sse (J. Gutsi: Tasche *Kallithe*) on samuti laen: a) *kalits* puhul vrd. vene *калита* 'сума, сумка, киса, мѣшокъ, зень, подвѣсной карманъ' (Daľ), väikevene *kalyta* 'Geldsäckel; lederne Umhängetasche', kuna b) *kulit* - *kullitta* näikse olevat laenatud balti keeltest, vrd. lä. *kullite* 'ein Säckchen, Tasche' (Stender), le. *kulýtas* 'ein Geldbeutel' (Kursch). Vt. lähemalt EK I 140—1.

'Poche'-täenduslik nimestik eestis sisaldab seega sõnu, mis on kas ilmselt uuemad, eestiaegsed laenud ([1], [2], [4 a], ?[4 b]) või vähemalt nimetused, mille võimaliku algsoomelikkuse kohta tõendusdused puuduvad ([3], ?[4 b], [5]).¹

100. 'Sandales sans semelle dure', 'lederne Schuhe ohne harte Sohle'.

Taldadeta jalanõusid, mis ühest ainsast, pargitud või parkimata nahatükist tehtud, kutsutakse eestis järgm. nimedega: 1. kõige üldisemalt eP mandril, Muh-s, Srm idas ja eL läänes *pastlad* ~ *pasled*² jne.; — 2. eP mandril, eriti läänepool *kinğad*; — 3. eL idas ja eP kagus *tsûg* pl. *tsuõva* ~ *sûg* pl. *sûad* jne., Wied. Wb. *tsoog* g. *tsuõva* (d), *soog* g. *sua* (~ g. *suõva* [d]) 'Bauerschuh von ungegerbtem Fell, Bastel'; — 4. Hm-l *vanugad* 'pastlad', Wied. Wb. *vanuk*, *vanukas* g. *vanuka* (W [= Lm], D [= Hm]) 'Bauerschuh aus gegerbtem Leder, „Pastel“'; — 5. Srm läänes *vaõtugad* 'pastlad', Wied. Wb. *vatukas* g. *vatuka* (O) (*vatakas*) 'aus Lappen zusammengesetzter Strumpf oder Schuh'³; — 6. Muh-s *kõvaõkkad*⁴

¹ Muis lms. keeltes esinevast nimestikust mainitagu veel li. *kabāt* < lä. *kabata* - *kabats* 'Schubsack, Tasche', liS *klānts* (< lä. *klanzis* 'Schubsack, Tasche') liS *ĩess*.

² Jām-s *pastliv* tähenduses 'riidest kingad'.

³ Ka Kärilas *vaõtugad* 'riidest kingad, sussid, pätid, mis sokkide otsa tehtud (soki sääär ja king ühest tükist)'.

⁴ „N. n. *koovaka* *pastlad* tehakse veise tagakoivast, kusjuures kindra nukk moodustab pastla nina; koovaka nahk kuivatatakse ja koolutatakse *koovaka paku* peal“ (l. Manninen, käsikirj. teated).

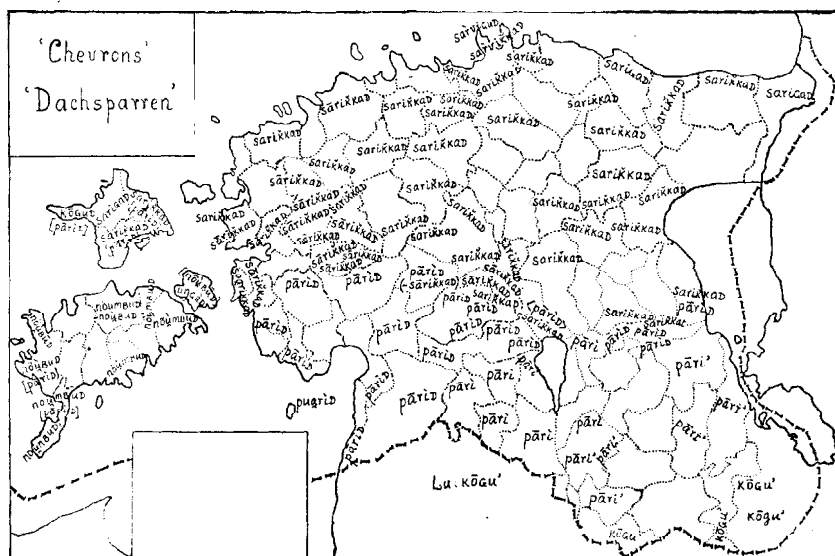
on teatavasti kuni kaugemate sugukeelteni ulatuv jalanõu nimetus, vrd. s. *kenkä* 'käng, känge, sko, skodon; stöfvel; hästsko; doppsko, beslag jne.', karj. *keṅgä* id., aun. *keṅgü* id., vepsL *keng* 'king', vadj. *tšenṭšä* 'kenkä' (vasteid kaug. sugukeeltes vt. Budenz MUSz. 16, Setälä, ÄH 396)¹. Et sõna algsest peale oleks s.-ugriline, selles kahtleb Lidén (vt. Berneker, SIetWb. s. v. kenga), kuna sellele sõnale sarnanevaid nimetusi samas tähenduses leiduvat ka muis keeltes idapool, isegi eskimos: „Also ein wanderndes Wort aus dem Kulturkreis des nördlichen Eismeers“. Eestis on sõnal *kiṅg* peale tähenduse 'pastel' veel teine, nüüd harilikum täh.: 'kõvade taldadega, ilma sääreta, nahkne, riidest, puust jne. jalanõu', 'Schuh' (saartel, eP idas, eL-s). Kuna aga ühest nahatükist, taldadeta, pastel-tüüpi jalanõud kindlasti on primitiivsemad, tohiks selle sõna eestis veel püsinud tähendust 'pastel' pidada küll algupäraseks ja algsoomeni tagasiulatavaks, vrd. ka vadjJ *tsēro-tšenned* - *pagatšenned* 'pastlad (mis erinevad eesti omadest ainult sellepoolest, et nende kanna servaosa on täiesti ava)'. Tõenäolik, et see tähendus oli eesti erielu algul üldeestiline. — EL tüüp [3] on etümoloogiliselt selgusetu. — Võimalik, et tüüp [4] (juba Gös-1, AS 124: Basteln / *Wyfat* / *Wannofat*) on derivaat verbist *vanuma* 'walken intr., sich zusammenziehen, eingehen (von Zeug), krümpfen, sich verfilzen, dick werden, gerinnen', viidates nähtavasti pastlanaha sellekohase valmistamise peale. — Tume sõna on varemalt vist laialdasem tüüp [5], mille esialgsem tähendus võiks ehk olla 'riidest kingad', vrd. JMd *vaṭtukkad* [v] 'nööri, riidest jalanõud'. — Muh *kōvakkad* on arvatavasti ühendatav soome sõnaga *kuopa* g. *kuovan* 'socka, kort strumpa', *kuova* 'ett slags skoplagg', plur. *kuovat* 'sockor, strumpor utan skaff (syylingat)'. — Kihn *luõb* < *loib* (tähendab samas murdes ka 'hülge loib'). — Tüüp [8] *sippud* on nähtavasti kujustava sõnana laenatud soomest, vrd. s. *sippu* g. *sipun* 'spetsig strut, tratt' (terav tuutu, lehter). — Tüüp [9]-nda (Gös. 368: der Bauren schuh / *Rerre fingat*) puhul vrd. (Wied. Wb.) *kere* - *keri* g. *kere* (Pp [= Peipsi rannik]) 'Fischerhütte aus Rinde oder Brettern', s. *keri* 'näfver som växer på björk efter det förstas aftagande', mrd. *ker* 'Lindenrinde', ung. *kéreg* (vt. Paasonen, MChr 76).

¹ Sõna on laenatud lms. keeltest rootsi (vt. Thomsen, GSI 39), liivist lätisse (Thomsen, FBB 256) ja soomest venesse (vt. Berneker, SIetWb. s. v. kenga).

Eesti erielu algul on siis 'pastalde' nimetusena tõenäolikult tarvitusel olnud tüüp [2], arvatavasti ülddeestiliselt (või eL-s tüüp [3]?). Võrdlemisi uuemal ajal on sellele lisaks laenatud lätist tüüp *pastlad*, mis uut laadi tallutatud kingade levinemisega vallutab tüüp [2]-selt kiirelt tema esialgse tähenduse, jättes sellele järgi ainult uueaegsema tähendusvarjundi. Muud nimetused [4]—[8] on kujundatud või laenatud kõik nähtavasti uuemal ajal (tüüp [4] hiljemalt XVII as. esimesel poolel)¹.

¹ Teistel lms. rahvail on postal-tüübilised jalanõud juba õige haruldased või täiesti tundmatud. Vastavaist nimetustest võiks tsiteerida ehk ainult s. *kurpponen*, *kurppunen*, *kurpunen* 'luden sko (af rå hud)', vt. ka U. T. Sirelius, JSFOu. XXXI 1 230 jj.

101. 'Chevrons', 'Dachsparren'.

Tüüp *sarikkad* on, nagu varemalt (EKirj. XIV, 60—62; EK I 19) olen arvanud¹, vist tulemus järgmisest arengust: (praegu veel Kuusk,

¹ Kui see õigeks peaks osutuma, tuleks muidugi loobuda senisest ühendusest *sarikad* ja *sari g. sarja* 'First, Dachkamm; Bürste, Hechel, Kamm', 'Riegensieb' ja *s. sarja* (Anderson, Wendl. 187-a; Wichmann, Wotj. Chr. 106; Ojansuu, Vir. XIII 54).

KuusP) *sarvikkad* (~ KuusJ *sarvigud*) > *sariikkad* > *sāriikkad*, vrd. tähendusõppeliselt allpool osalt Võrm *kōou'*, eriti aga prants. *chevrons*, vadj *harakeḍ*. Need piltlikud nimetused põhjenevad asjaolul, et sarikate alumised, ülespidi kõverad otsad (resp. otstesse lõõdnud pulgad) õienevad nimelt *s a r v e d e, k o o k u d e* kujuliselt. Srm tüübi [2] (alalhoidunud gen. *n-*, *n* > *m*-ga) algkuju on kahtlemata **nōwvonpūd*, algselt siis üldisemas tähenduses 'riistapuud', hiljem vist tähenduses ' (üldse) katuse palgid', nagu MuhRidasi *nōūmbud* 'katuse pennid' ~ MuhKoguva *nōūbūd* 'katuse otssarikad, kelpsarikad' näikse tähistavat. — Lõunapoolse tüübi [4] *pārid* (J. Gutsi.: Sparren auffm Hause / *Ṗāri*), samuti li. *spōr*, *pār* 'Sparre' lähtekujuks on arvatavasti lä. *spahre* (*spāre*) 'die Sparre, der Sparrbalken', mis omakorda on laen saksakeelest¹. Oletuse, et siin tegu oleks sõna *pār* 'Paar' tähendusliku arenemisega ('paarikaupa ühendatud palgid katuse all'²), tõrjub tagasi tüüp *pārid* esinemine ka muudes tähendusvarjundites: Ans, Kih, Kāi, Rōi, Phl *pārid* 'aampalgid' (vt. art. 102), Ans *süllā pārid* 'Unterbalken an der Brücke', *pīrū pārid* 'peeru lõmmude kuivatamise õrred', Wied. Wb. *rist-paar* = *rist-palk* jne., *paar-koda* ~ Srm *pārou* 'Sommerküche' jne. — Muh *uñk* pl. *uñgād* 'kookudega otssarikad', *uñgā lavād* '„unkade“ all, „persise auku“ pealt palistavad 2 lauda' ja *uñk* ~ *uñgās* ~ *uñg* sõna harilikku tähenduse 'Rauchloch unter der Spitze des Giebels an Bauernhäusern' (vrd. art. 104 ja kaarti lk. 186) semasioloogiline vahetõrjuv paistab olevat esialgu tume, side selgub aga, kui tähelepanu juhime järgmistele vahelülidele: (Wied. Wb.) *otsa-ungad* 'die äussersten, geschnitzten Sparren an der Giebelseite', Kāi *uñgā-lavād*, mujal *uñgā* (~ *uñkka*) *auk* 'ots-sarikate ehk ots-ungaste nurga all olev auk, olviauk'. Seega oleks siis kinnitatud L. Kettuneni rinnastus *unk* 'Dachsparre' ja *uñgās* 'alte Kiefer', s. *honka* (Kod. Vok. 9); vrd. ka Wied. Wb. *ongas* = *ungas*. Nõnda on siis vist vanemal ajal *uñg* ~ *uñgās* ~ *uñgās* ~ *uñk* 'männipuust sarikas' olnud laialdasem ja üldisem, mille kõrval tarvitati ka *uñgā auk* ~ *uñkka a.* ~ *uñkka a.* 'olviauk'; uudistuletise *sariikkad* mõjul ununes aga *uñg* ~ *uñgās* ~ *uñk* sõna tähendus 'Dachsparre' suuremast osast eP murretest, püsima jäädes ainult veel Muhus, kuna laiemalt hoidus alal see sõna ütlu-

¹ Wied. Wb. *parr* g. *parri* = paar, sarikas põlvneib aga saksa sõnast *Sparre*.

² Vrd. näit. *pārīd* 'veeämbriid kaelkookude otsas', Lm, Pm *kañgal pārīd sēs* (*sehēs*) 'kaks kõrvuti olevat lõnga on samast niiest läbi pistetud'.

ses *u. aŷk*, kust viimaks abstraheritigi *uŋg ~ uŋgàs ~ uŋk* jne. 'olviauk'. — Ka tüüp [5], eL *kõgu*', Rõi *kõgũd* ([v], nüüd *sarigad*) 'Dachsparren', mille algtähendus on 'Haken', 'konks', on semasioloogiliselt selge, kui meelde tuletame, et (puutüvest) sarika alumine ots ehk kand (puu juurikast) on nimelt koogukujuline.

102. 'Solive', 'Deckenbalken'.

Lage või põrandat kandvatel parallelsetel palkidel on eestis kolm nimetust: 1. eP mandril ja Muhus *âmpalk*¹ g. *-palgi* (~ g. *-palgi*) ~ *oâmpalk*² ~ *voâmpalk*³ ~ *vuâmpalk*⁴ ~ *uâmpalk*⁵ ~ *âmpalk*⁶ ~ *âmpalkki*⁷ ~ *âmtala*⁸ ~ *ânþalk*⁹; — 2. eL-s ja eP lõunaosades *talà*¹⁰ ~ *talà*¹¹; — 3. Hm-l ja Srm-l pl. *pärid*¹² Vt. kaarti lk. 163.

Tüüp [1] (Hupel¹¹: *haan-palk*, i 'Hahnbalke, grosser Querbalken' †. r. d.) on laenatud saksast, vrd. saks. *Hahnbalcken, Hahnenbalcken* 'Firstbalken (worauf der Hahn sitzt und kräht', Weigand). Tüüp [3]-nda algkuju näib olevat lä. *späre* (< saks. *Sparre*, vrd. lk. 182). Tüübil [2] *talà*, Wied Wb. 'Tragbalken, Streckbalken (an Brücken, Glockenstühlen etc.)' ja samatüvelisel pl. *talasid* 'tugisambad, tellingid', Wied. Wb. *talas* pl. *talasid* 'Stellage, Baugerüst', on järgm. vasted soomes: *tala*, -*lan* al. *talas*, -*laan* Tav. 'tuguriolum vile servandis retibus etc.', 'Schauer, Hütte', e. c. *nuotta-talas, lehti-talas*, it. Caj. 'pertica siccandis piscibus, frondibus etc.', 'Stange worauf etwas getrocknet wird', it.al. 'scala', 'Treppe, Leiter', (Lönnr.) dim. *talanen*, ka *talaja* 'skjul för båt l. nät', *talihta* l. *talitsa* = *talas*, 'svale'. Sõnal on vasteid ka votj. ja vog. keeles (Wichmann, FUF III 100—1) ja hiljuti on ka selgunud selle indo-eur. algupära (Y. Toivonen, JSFOu. XXXIV₂ 42—4): indo-irani **tala-s* 'Fläche, Boden', kusjuures e. *talà*, s. *tala* esindaksid tüvikuju, e. *talàs*, s. *talas* aga s-lõpulist nominatiivi (Toivonen, ibid.). Sõna eri tähendusvarjunditest praegustes e. murretes olgu nimetatud: Ans *talàd* 'ehitus-tellingid', 'tellingid, kus peal midagi kuivatatakse', 'latid, lidud, palgid, mida mööda laevu randa veetakse', SetL *talà* ('aampalk' ja) 'kõrend', eL (näit. Kark, Ráp) 'põranda aluspalk' (ja 'aampalk'; sõna *âmpalk*

¹ Mar, Kull, Märj, Kars, Ris, HJn, Jõe, Amb, Koe, Pee, Tü, SimA, Iis, Vänd, Tor, Pàm, Hä, Saa, KJn, Kark. ² Muh, SimS. ³ Ju, LaiK. ⁴ Kuus. ⁵ KuusH, Kihn. ⁶ KuusP, VNgK. ⁷ Vaiv. ⁸ Vänd. ⁹ KarkM. ¹⁰ Tor, SJnP, SJnO, SJnJ, ViljV, ViljT, KJn, Põit, Pee [u], Kur, Pal, TormA, Kod, Äk, Puh, TMa, Vö, San, Tarv, Kark, Hel, Põl, Ráp. ¹¹ SetL, SA. ¹² Rõi, Phl, Kài, Kih, Ans.

näikse eP-s tarvitavat ainult lae-aampalgi tähenduses): *põrmadu talä*, *põrmandu talä*. Kahe nimetuse kõrvuesinemise puhul samas murdes on märgata järgmisi tähenduslikka vahekordi: KJn *talä*d 'aampalgid', *ämpalgid* 'kaks suurt tala rehetas, kus peal on õrred (parred?)', Kark *talä* 'lühike aampalk (võib olla ka jätkatud)', *ämpalk* 'pikk, üle maja ulatuv laetala', Kih *pärid* 'rehealuse aampalgid', *ämpalgid* 'toa-aampalgid'.

Eesti erielu algul on siis kahtlemata üldestiliselt tarvitusel olnud tüüp *talä*, ja nimelt tähenduses 'latid, tellingid, kus peal midagi (liha, kalu, taimi) kuivatatakse', võimalikult aga ka 'ehitustellingid', 'Baugerüst' (selles tähenduses vist eriti sõna *talasid*) ja 'kandepalgid', 'Tragbalken'. Sõna *ämpalgid* on muidugi omandatud mõisadest ja linnadest; selle laenamine omal ajal võis osaliselt ka kaasas käia eesti muistsete hoonete ehituslaadi muutumisega.

103. 'Poutres du couronnement des murs d'une maison rurale', 'Balken, welche sich auf den Enden der Deckenbalken befinden und die Dachsparren tragen'.

Talumaja seinte kohast pisut väljaspool, aampalgi otste peal lamavaid, seinapalkidest vähe jämedamaid palkisid, mille peale (neist üle ulatudes) toetuvad sarikate alumised otsad, kutsutakse eestis järgm. nimedega: 1. eP lääneosades *murispū*¹ ~ *muñrispū*² ~ *mūrispū*³ ~ *mūr-lat*⁴, Wied. Wb. *mooris-puu*, *muris-puu*; — 2. eP lõunas ja idas ning eL-s *venit̃tes-pū*⁵ ~ *venit̃tese pū*⁶ ~ *venit̃se p.*⁷ ~ *venit̃se palk*⁸ ~ *venit̃tus*⁹ ~ *venit̃tus*¹⁰ ~ *venit̃tes*¹¹ ~ *venit̃tuse palk*¹² ~ *venit̃tuse palk*¹³ ~ *venit̃tuse pū*¹⁴ ~ *venit̃tuspū*¹⁵ ~ *venits*¹⁶ ~ *venit̃tus*¹⁷ ~ *viññüt̃tuspalk*¹⁸ ~ *vint̃tuse palk*¹⁹ jne., Wied. Wb. *venites*, *venitis*, *venitus*; — 3. eP läänes *rant̃s-pū*²⁰ ~ *krañts-p.*²¹ ~ *rant̃skoñra-palk*²² ~ *rant̃s-palk*²³; — 4. paiguti *aluspalk*²⁴ ~ *aluspū*²⁵, Wied. Wb. *alus-puu*; — 5. Vas-s *kuñmuñtus* (puud. Wied. Wb.); — 6. Set-s *kõkka.ɹoŋɛ hiɹz* ~ *kõgua.ɹoŋɛ*; — 7. (?) Käi-s *ämpalk*.

Tüüp [1]-se esialgsem kuju võiks ehk olla *muñde-pū*, vrd. (Wied. Wb.) *katuse murre* 'offene Stelle zwischen Dach und Wand oder Dach und Decke', kusjuures sõna oleks murretes edasi are-

¹ Käi, Püh, Muh, Kihn, Ris, JuKu, TüP. ² Kih, Karj. ³ ?. ⁴ Halj. ⁵ Koe. ⁶ Kos, An. ⁷ TüS, Pai, Pai, TarvÄ. ⁸ HäO. ⁹ Halj, VNgK. ¹⁰ SimA. ¹¹ LaiK. ¹² Jöh. ¹³ TormA, Kod. ¹⁴ VaivS. ¹⁵ TMaVo. ¹⁶ ViljVa. ¹⁷ Hel, Rõn, Ran, Kam. ¹⁸ Põ. ¹⁹ Põ. ²⁰ LNg, Vel, ²¹ LNg. ²² KullT. ²³ HäO[hv]. ²⁴ KuusJ, KuusP. ²⁵ Muh [v].

nenud uue germ. laenu *müür* g. *mūiri* ~ *mūr* g. *mūri* 'Mauer' (vrd. roots. *mur*, msk. *mūrr*, küs. *mūre*, *mūr*) mõjul. — Tüüp [2]-se puhul vrd. vadjJ *venšs* g. *ventsā* 'pärg', 'palgirida, palkide kiht maja kerel'. Sõna on ilmne laen venest (< v. *вѣнецъ* 'рядъ бревенъ въ срубѣ, связь четырехъ бревенъ въ избной рубкѣ, ярусъ бревенъ', Dal'). — Tüübid [3] ja [4] ei nõua erilist seletust. Tüüp [6]-nda puhul vrd. Set, Võrm *kõgu* 'sarikad' (vt. art. nr. 101). Tüüp [5] on nähtavasti samatüveline kui (Wied. Wb.) *kumm* g. *kummi* ~ g. *kummu* (*komm*, *kumo*, *kummik*) 'Gewölbe, Wölbung (gewölbtes Verdeck, Schwibbogen, gewölbte Halle)', *kummutus* 'Neige, Umkehren, Umstülpen etc., Doppelnaht, überwendliche Naht' jne.

Neist nimetustest küünib praeguses tähenduses vaevalt ükski eesti erielu algupoole, saadik siis algsoomeni.

104. 'Lucarne de pignon, chatière', 'Giebelloch, Eulenloch'.

Eesti vanemat liiki taluhoonete (eluhoone, aida, lautade) poolkelba või täiskelbaga õlgkatustel on teatavasti katuseharja otste all kelpade kohal lahtised avaused, mille kaudu korstnata talude rehetubadest suits laeta rehealuse kaudu välja pääseb ja muil hooneil valgust laudile, lakkadesse paistab. Et Soomes, Liivis ja Karj.-Aunuses (Vepsas?) taluhooned on täisviiluga, puudub ka neis keeltes selle ehitusosa nimestik, mis eestis on aga võrdlemisi rikkalik: 1. eP mandri lääneosas *uŋõas* g. *uŋkka* ~ *uŋkka auk* ~ *uŋk* g. *uŋgā* ~ *uŋg* g. *uŋgā* ~ *uŋgāl* g. *uŋgala* jne., Wied. Wb. järgi ka *ongas*, *hungas*, *unk*, *hunk*; — 2. eP mandri idaosas *olʹv* g. *olʹvi* ~ *ulʹv* g. *ulʹvi* ~ *olʹvi* (*ulʹvi*) *auk* ~ *olm* g. *olmi* ~ *volʹli auk* jne.; — 3. saartel, põhjaranniku keskosas ja eL-s *karuperse* ~ *kahruperse* ~ *persis* ~ *persuse auk* ~ *peŗdus* jne.; — 4. kohati Virm-l *ulū-auk*; — 5. kohati Alut-s *vilõ auk* (v. *aukko*); — 6. Puh-s *kaŗtuŗse uŗg*; — 7. Pai-s *undī-āŗd*; — 8. Kihnus *ariā-auk*; — 9. Wied. Wb. järgi *kulli-auk*. Vt. kaartisid lk. 163 ja 186¹.

Tüüp [1] (Gö. 407: was am Ende über das Tach gehet / *kattufŋe hũbč / hũeč*) on etümoloogiliselt sama sõna, mis VJg *oŋg* g. *oŋgā* 'tugev, tüse, põline mänd' (*vanā ja tũsē kuĩ oŋg*), lis *oŋgās* g. *oŋkka* 'vana mänd' (*sũr mǎŗni oŋgās*; *kaŗ istũb kuĩ vanā oŋgās*), Vaiv *vanā oŋga* 'vana puu (eriti mänd)', Kod (Kett.) *oŋgās* 'alte Kiefer' jne., s. *honka* 'Tanne', ja arenemise lülid on olnud

¹ Kaardil lugeda VöS *kāruperse* asemel *kāruperse*.

millest paiguti on abstraheritud *olv* id., vrd. *uŋgà* (*uŋkka*) *auk* > *uŋk* (*uŋgàs*). Peipsi rannikul näikse sõnal veel olevat arenenud tähendus 'Strohhütte' (Wied. Wb.); Kih-s tähendab *olm* g. *olmi* 'katuse külje ja kelba pöörnurk'. — Tähelepanu väärib asjaolu, et tüüp [3] *karuperse* ~ *persise auk* jne. esineb neljal, üksteisest täiesti eraldatud alal: eL-s, Srm-Muh-Hm-l, KuusJ-KuusP-KadP-s ja eestist väljaspool (ingE *katon persus*, *karu pers*, vadJ *katò perz*). Seega näikse see tüüp olevat eestis õige vana, võimalikult isegi algsoomeline. Dr. I. Manninen juhib lahkelt mu tähelepanu Set nimetusele *kärupeze*, *kärupeze muuk*. Katuse *kare* tähendavat nimelt eL-s 'katuse räästaid (niihästi külgedel kui ka otstel)'. Vrd. ka Wied. Wb. *kukk laulab kaarel* (pt) 'ein Hahn singt auf dem Hahn-balken', Set *kärosvihu* ~ *kärdevihu* 'vihud millega räästas kaetakse'. Esialgsemast *karuperse* (veel praegu VöS-s) oleks siis rahvaetümoloogiliselt kujundatud *kahruperse* jne. — Endi iseloomu ja levinemise tõttu vastsed kujundused on kindlasti järgijäänud tüübid: *ulü auk*, *vilo a.*, *kaŋtuŋše uŋg*, *ariä auk* ja *undi äñd*. Wied. Wb. *kulli-auk* puhul võiks ehk võrrelda li. *kuł* 'taluhoonete kelp', Sj.-Wied. *kuł* pl. *kultd* 'Giebel'.

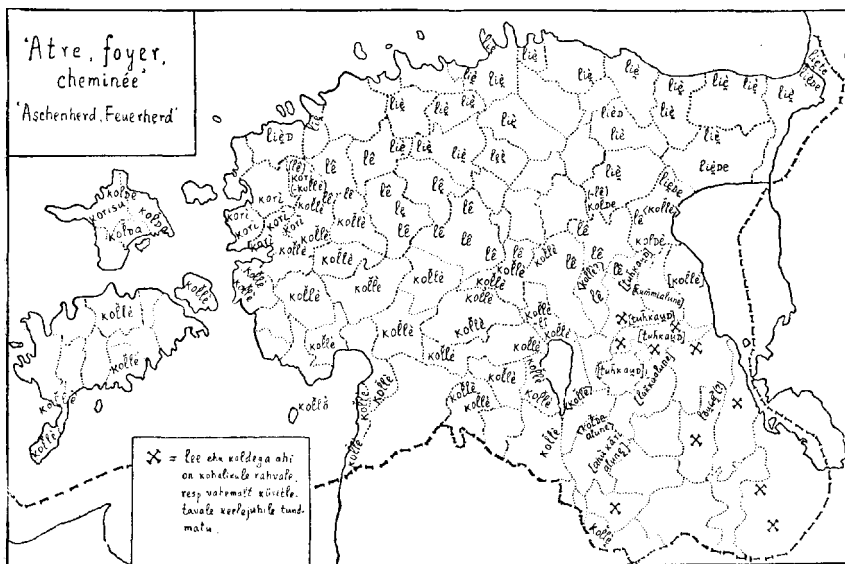
Et kõnesolevaist nimetustest mõni kuidagi eriliselt kalduv oleks levinemisele, pole praegusel ajal märgata. Kaunis tõenäolik on siiski, et Kõ, Vilj *volli auk* on varemalt Põlt, Kur, Äk *olv*-alaga ühenduses olnud, ja et *uŋgàs* seega KJn-s on uuem. Taluhoonete ehitusviisi muutumisega on need nimetused kõik paratamata hävinemisele määratud.

105. 'Atre, foyer, cheminée', 'Aschenherd, Feuerherd'.

Muistse reheahju ees olevat tuha ja süte auku, ühes selle kohal oleva ruumi või tühemega, mida piirab üheltpoolt vastu puuseina olev kivimüür, teiselt poolt uuemal ahjutüübil samuti kivimüür (vanemal tüübil on tähendatud külge ava), pealt aga (nõnda nimelt uuemal tüübil) suur paas, kutsutakse eesti keelealal kolmel viisil: 1. eP mandri kesk- ja idaosas *lê* ~ *liêd* g. *liê* ~ *lêde* jne.; — 2. eP läänes ja eL-s *kollè* g. *kolde* jne.; — 3. eP mandri lääneosas ja Hm-l *kori* g. *korjâ*. Vt. kaartisid lk. 163 ja 188. Nimeetatud tühemes, koogu või ahela otsas, mis põikpuu (*viñ*, *juŋg* jne.) külge kinnitatud, ripub tule kohal pada. Niisugune lee ehk kolle on algselt vist olnud lihtne kivide ja saviga piiratud auk, kus tuld

tehti, ju alles hiljem on sest pikkamööda kujunenud praegune rehe-ahi. Seega on lee ehk kolle ahju primaarsem ja olulisem osa ning selle nimetused ka ehk võimalikult vanad.

EP tüübil *lē* (Gö.s. AS 187: das Feuer in der Grufft für dem Rigen Ofen / *Leede*) on vasteid tuntud seni ainult lähemaist sugukeeltest: s. *liesi* g. *lieden* ~ *liede* g. *lieteen* 'Kohlenstelle vor dem Ofen, Herd', li. *liedag* 'liesi, takka' (V. Wallin, Liiviläisten rakennukset 9) ja vadj. *lēsi* id. (puudub vadjJ-s)¹. Ei ole võimatu, et sõna kuulub samasse peresse, mis e. (Wied. Wb.) *leet* g. *leede* ~ g. *leedu* (Srm, Muh), *leef* g. *leedi* 'Brand, Feuer', *Jaani-leedud*

'Johannisfeuer, am Johannisabend angezündetes Freudenfeuer', *leedul käima* 'dieses Freudenfeuer besuchen', *leet-härg* 'rotgelber, rotbrauner Ochse', *leedis* od. *leetes* (*leedes*) -*must* od. *leet* 'Fahlrappe', *leedi-kiri* 'Sommersprossen', Käi *lēt* g. *lēdi*, *lēt-āro* 'samblakarva härg', ihu *lōb lēdiks* 'ihu lööb punaseks (särlaki haiguse puhul)', Muhu *liēt* pl. *lēdiid* (*lehmād*) 'roosakas-kollakad (lehmād)'; s. *liettää* 'tule lõõsa ees küpsetama'. Semasioloogiliste paralleelidena vrd. msk. *eldr*, angls. *æled* 'Feuer' ~ kümr. *aelwyd*, korn. *oilet* etc. 'Herd', samuti tšehhi *vatra*, poola *watra* 'Feuer, Herd' ~ alb.

¹ Karj. keeles tarvitusel *hĩngalo* = „päĩsin eũsta“ 'liesi'.

vatre 'Feuerstelle' (vt. Schrader, Reall. s. v. Feuer, Herd)¹. — Palju üksildasemalt seisab aga tüüp [2] (Gös. 221: grufft für dem Rigen ofen / *foib* / *forri*): *kollè* g. *kolde* ~ Hm *kolda* g. *kolda* ~ *kolde* g. *kolde*. Silmas pidades, et *kollè* tähendab Kod-s 'Fluss-abhang' (Kettunen, Kod. Vok. 6), kuulub see tüüp kindlasti ühte sõnaga (Wied. Wb.) *koldas* g. *kolta* (F), 'ausgehöhlttes Ufer', Hall, Kark, Tarv *koldas* g. *koltta* 'alt öönistatud kallas', (*vähjã om kolttan*), Wied. Wb. *koldene* (S, So) 'grubig', *k. tee* 'grubiger, unebener Weg', vist ka s. *koltto* g. *kolton* 'Krinkel, Falte, Höhlung'. Vrd. tähenduse puhul ka Wied. Wb. *kübara kolle* 'die Stelle am Hute, wo Krämpe und Cylinder zusammen kommen', *mäe kolle* 'Bergesabhang', samuti ütelnud: *kolde alune*, *kolde all*. Võimalik, et ka sõna *kollè* varem tähendus on olnud kas 'alt õõnes olev kallas' või isegi 'koobas, õõs, auk'. — Kolmas, õige kitsal alal² tuntud nimetus *kori* g. *korjã* (*ahò kori*, *tegin lõkke korjã*), Rõi *korisu* (~ *kori-sã*), Gös. 314: die Grufft für den Rigen Ofen / *forri* / *a* / *foib* / *a*, on N. Andersoni poolt, Studien 210, rinnastatud (samuti ka e. *korgas* g. *korka* 'Höhle, Grube' ja isegi *korne* 'rauh, uneben', mis siia muidugi ei kuulu) soome sõnaga *korju* 'Bärenhöhle, Winterlager des Bären', dim. *korjut*, ja mõnede kaugemate sugukeelte (lp., votj., perm.) sõnadega.

Kõige ülalolevat põhjal võiks ainult sõna *lè* pidada algsoome aega ulatuvaks 'ahju kolde' nimetuseks, kuna tüüpidel *kollè* ja *kori* näikse praegune tähendus 'Aschenherd, Kohlenstelle vor dem Ofen' olevat uuem, kujunenud eestikeele eraldiolemise aegu³.

Tähele tuleks panna, et sõna *kollè* on Set-s, Võrm-l ja nähtavasti tervel Tm-l isegi vanema rahvapõlve keeles vähepruugitav, paiguti isegi täiesti tundmatu sõna. Põhjuseks on asjaolu, et kagu-Eestis on kolde või leega reheahjud saanud väga haruldaseks, kohati isegi täiesti tundmatuks. Nende asemel esinevate uuema konstruktsiooniga ahjudel on ahjusuu ees, ühel või mõlemal pool

¹ Nagu nüüd hiljem märkan, on *lè*, *liesi* ja *lēt* sõnad rinnastanud varem juba B u d e n z, MUSz. § 738 ja N. A n d e r s o n, Wandl. 97-b, viimane siia liituvaks arvates isegi e. *loitma*, *loide*, s. *loistaa*, *leistää* jne., mis pole muidugi võimalik. — Korr. märk.

² Wied. Wb. järgi esinevat see ka saartel.

³ Soomes esineb veel *takka* g. *takan* 'focus, caminus', 'Feuerherd (totto)', *takka kivi* 'lapis latior in focus' ja *totto* g. *toton* 'Ul [=Oulu] fumariorum l. spiramentum camini super tecto', 'Schornstein'. it. Abol. [=Turu ümbrus] 'focus, caminus, Heerd'.

kõrval auk, mida kutsutakse *tuhkkaud* ~ *tuhkhaud*¹ ja kuhu ahjust riisutakse tuhk ja söed; samas tähenduses näikse ka olevat Wied. Wb. *harin* g. *harina* (A [= Alut]) 'Aschenloch vor dem Ofen' (< s. *arina* 'äril, ugnshäll, ugnsbotten, härd'). Selle uuemalaadilise ahju suu ees olevat tühemet kutsutakse aga *kuñmialune* ~ *lakkaalune* ~ *kärialune* ~ (SetL) *ahõ-edine* jne.

106. 'Seuil', 'Schwelle'.

Tarvitusel on järgmised nimetused: 1. eP-s ja eL-s *lävē* g. *lävē*² ~ *lāB* g. *lävē*³ (~ g. *lāBē*⁴) ~ *lāv* g. *lävē*⁵ ~ *lävē* g. *lävē*⁶ ~ *lēv* g. *lēvē*⁷ ~ *lāvā* g. *lāvā*⁸ ~ *lävi* g. *lävē*⁹ ~ *lävē pak*¹⁰ ~ *lävē p.*¹¹ ~ *lēvē p.*¹² ~ *lävē a. nozē pak* (*hiřz*)¹³ ~ *lävē pū*¹⁴ jne.; — 2. eP idas *kūñnis* g. *kūñnikse*¹⁵ (g. *kūñnišse*¹⁶) ~ *kūnnis* g. *kūnnikse*¹⁷ ~ (g. *kūnnišse*¹⁸) ~ *kūnniis* g. *kūnnükse*¹⁹ ~ *kūnnispak*²⁰ ~ *kūnnispak*²¹; — 3. kohati eP-s ja eL-s *ukse pak*²² ~ *ušsē p.*²³; — 4. eP keskosas *rõht-pak*²⁴ ~ *rõhū-p.*²⁵ ~ *rõhõ-p.*²⁶; — 5. paiguti *alus-pak*²⁷ ~ *ukse alumene p.*²⁸ (vrd. ka [1]).

Tüüp [1] (G ös. 374: Schwelle / [līmen] *liewwe*. Ober (unter) Schwelle / *pehl[alla]mine liewwe*) pärandub algsoomest, vrd. s. *läpi* g. *läven* 'foramen perforatum', 'Loch (reikä)', vadJ *läve* 'ukse lävepakk (ühes ukseesise astmega)', vrd. samuti e. *läbi* 'durch', s. *lävitse läpitse*, *läpi* 'durch', s. *lävistää* 'durchlöchern, durchbohren' jne. Ilmselt on selle sõna algupärasem tähendus '(lābikāimise) avaus, ukseavaus', ka üldse 'auk, mulk', mis püsinud veel praegugi laialdaselt eL-s: Kark, Tarv, Rāp, SetL *lävi* 'ukseavaus' (SetK 'lävepakk', *üle lävē lāt*, *kořgē lävē*), Kod *lävik* 'Eingang von der Wohnstube zur Dreschscheune' (Kettunen, Kod. Kons. 111), ka J. GutsL.: Thür *Uffe*. Item *Lebbi* (kuna: Schwelle Oberschwelle / *üllemē Pith* / a. Vnterschwelle / *allem Pith*). Selle sõna tähenduslik arenemine totum pro parte (üteluste kaudu nagu *lävē pak*) on täiesti vastupidine

¹ See *tuhkhaud* ise võib olla muidugi õige muistne.

² HmD, AmbP, Rōi, Jām, Kihn, LügA, lisM. ³ LNg, Kull, Vel, Mar, PJg. ⁴ Mih, RidA. ⁵ Vig, Ris, Aud, Jn, Ans. ⁶ Karj. ⁷ Phl. ⁸ RidE. ⁹ Hall, Karl, Rōu, Vas, SetK, Vō (?). Pō. ¹⁰ KullP. ¹¹ AmbM, Hall, Kark, Tarv, Puh, TMaVo, Pō. ¹² Phl. ¹³ SetL. ¹⁴ Pō. ¹⁵ KuusH, HalJK, VJg. ¹⁶ VJg, lis. ¹⁷ VNg. ¹⁸ Lüg, Jōh. ¹⁹ KuusJ, KuusP, Vaiv. ²⁰ LaiJ, TormV. ²¹ Pōlt, Kod. ²² Muh, KullS, Nis, Ju, Kos, Jōe, HJn, AmbL, VJg, Sim, lis, Torm, LaiK, MMg, Äk, Pōlt, KJn, SJn, Tū, Koe, Vānd, Tor, PärM, HäO. ²³ TMa, Hall. ²⁴ KullT, Märj. ²⁵ JuM. ²⁶ Vig. ²⁷ KadP, VōS, Kuus. ²⁸ Käi.

järgneva [2] tüübi omale mõnes sugukeeles (mrd. *kēṅkš* 'Tür'). EP *küñnis* praegune tähendus on pärit juba algsoomest, vrd. s. *kynnys* g. *kynnyksen* 'Türschwelle, Schwellenstufe', aun. *küññus* id., veps. *kündüz* 'künnispakk', vadjJ *tšünnüz* 'ukse lävepakk (ilma ukseesise astmeta)', li. *künduks* 'lävepakk', liS *tunuks* 'Schwelle' (*k > t* kohta esivokaalseis sõnus vrd. e. *külm* ~ eL [Võrm] *tiulm* ~ *kjūlm*). Sõna on ilmne tuletis tüvest e. *küis*, s. *kynsi* 'Nagel, Klaue' (Paasonen, KL 17). Et see sõna varemini vähemalt eP-s üldisemalt on esinenud, tõendab Vig, Vel *rabà küñnis* 'maaosa kindlamaa ja murtava turbaraba vahel', '(?)' kinnikasvanud osa murtud (lõigatud) turbarabast'. Tüübid [3], [4] ja [5] ei nõua pikemat selgitust ja on kindlasti uuemad kujundused; *rõhtpak* algselt 'horisontaalselt asetatud pakk', vrd. Han, Kull, Vig, Ju, Tor *rõht-aḡḡ*, Hag *rõhk-aḡḡ* '3—4-st ülestikku asetatud horisontaalsest roikast aed', Hm *rõhūd* 'horizontale Kettenreihen an dem Weibergürtel in Dagö' (vt. Wied. Wb.).¹

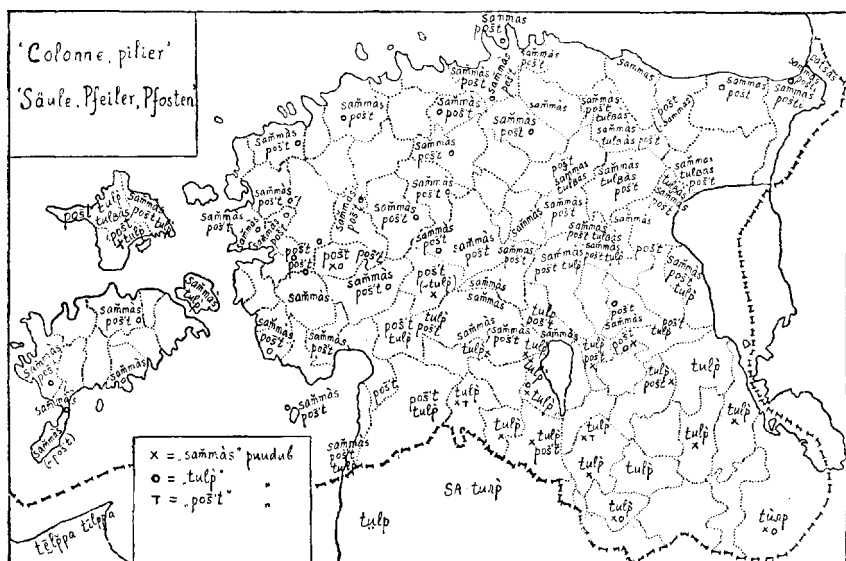
107. 'Colonne, pilier', 'Säule, Pfeiler, Pfosten'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. eP-s peaaegu üldiselt *saṁmās* g. *saṁba* (~ g. *samma*) ~ *sammas* g. *samba* ~ *saṁmas* g. *saṁba*. — 2. eL-s, Hm-l, Muhus, eP lõunas ja kagus *tulp* g. *tulbā* ~ *tuḷp* ~ *tulbās* g. *tulppa* jne.; — 3. peaaesjalikult ainult eP-s *pošt* g. *pošti* (~ g. *posti*) ~ *pošt* g. *postl* ~ *pošti* g. *pošti* jne.; — 4. Wied. Wb. järgi *pillar* g. *pillari* ~ *piller* g. *piileri* ~ *pilder* g. *pildri* (g. *pildre*) (I, W) ~ *piiter* g. *piitri* (NW) 'Pfeiler, Strebepfeiler'. Vt. kaarti lk. 192.

Tüüp [1] (G ö s. 322: pfoſt / *Sambaſ*) on esindatud ka sugukeeltes: s. *sammas* g. *sampaan*, mrd. *sampas* 'rāsten', pl. *vokin* l. *rukin sampaat (postit)* 'infogningen för hjulet i spinnrocksstocken', vadj. *sammaz* 'patsas', vadjJ *sammez* 'sammas, post', *veräi* s., *kajvò* s., *rīg sampāḍ* 'sambad, mis rehekatust väljapool rehekeret kannavad', *poštisammez* 'verstapost'. Selle sõna võimalikult ehk kaugemate sidemete kohta puuduvad teated. Tüüp [2] on tuntud liivis (*tēlp̄pa*, *tilppa* 'post, sammas', [S-te] *vīnda tōlp̄pa* 'kaevusammas', liS *tulp* 'Pfahl, Pfosten', 'Säule, Pfeiler'), vadjas (vadjJ *tuḷp*: *rattā tuḷpeḍ* 'ratta kodarad') ja märksa erinevas tähenduses ka

¹ Teistes lms. seeltes leiduvaist 'Schwelle'-nimedest oleks veel mainida veps. *narvāne* 'künnis' (vrd. e. kohan. *narvā lin*, *narvā košk*, n. *jõgi*, vrd. Kettunen, EK I 3—7).

soomes (*tulppa* g. *tulpan* 'kil, drifkil, propp, kork', *tulpata* 'inkila, indrifva, proppa, korka' jne.). Selle sõna algkujuks võiks arvata mv. **cm̃an-* (uus-v. *cm̃olob̃* 'Säule', kirsl. *cm̃l̃ñb̃* 'Säule, Turm', tšehhi *stlp* 'Säule'); võimalik oleks ka laenamist oletada balti keeltest, vrd. le. *stulpas*, -o 'die Säule, der Pfeiler', lä. *stulbs* 'ein Pfosten', tingimusel, kui viimased ise mitte laenatud pole muinasvenest. Tüüp [3], vrd. ka s. *vokin postit*, on hiline rootsi, eestis ka ehk alasaksa laen, vrd. roots. *post* 'Pfosten' (< kas. *post*). Tüüp [4] (J. Guts. l.: Pfeiler *pīler*; Gös.: Pfeiler [am Hause] *pījbler / i*) on samuti laen, nimelt alasaksast, vrd. kas. *pīlere*, *pīlar*,

mas. *pīleri* (saks. *Pfeiler* 'steinerne Stütze', vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Pille II ja Weig., DWb. s. v. Pfeiler).

Kuna eL-s samba kõigi teisendite kohta on üksainus nimetus *tulp* (ViljT *aļiā t.*, *kaļū t.*, *sāņoi t.*, *tōli t.*, *verstā t.*, *kīrstel on tulbād*; Kark *lātte t.* 'kaevu sammās', *oķķi t.*, *sārenttē t.* 'versta sammās', *uśšē t.* 'ukse piit'; Rāp *kāvō t.*, *aļiā t.*), nõnda ka paiguti eP-s (Ans, Püh, VNgK) *sammās*, *sammās*, on märgata muis paigus kahel või kolmel kõrvuti esineval nimetusel järgmisi tähenduslikka differentseerumisi: HJn-s *verstā p.*, kuid *sāņoi s.*, *kerstū s.*, Kāi-s *vokķi t.*, *kerstū t.*, *sāņņi t.*, kuid *sillā p.*, Lai-l *verstā p.*, kuid *sāņoi s.* ja (maamõõtmisel ülesseatav) *tulbās*, Märj-l *sāņoi s.*, *kerstū s.*, kuid *kaō p.*, *vārava p.*, *vokķi p.*, Ris-l *vokķi s.*, kuid

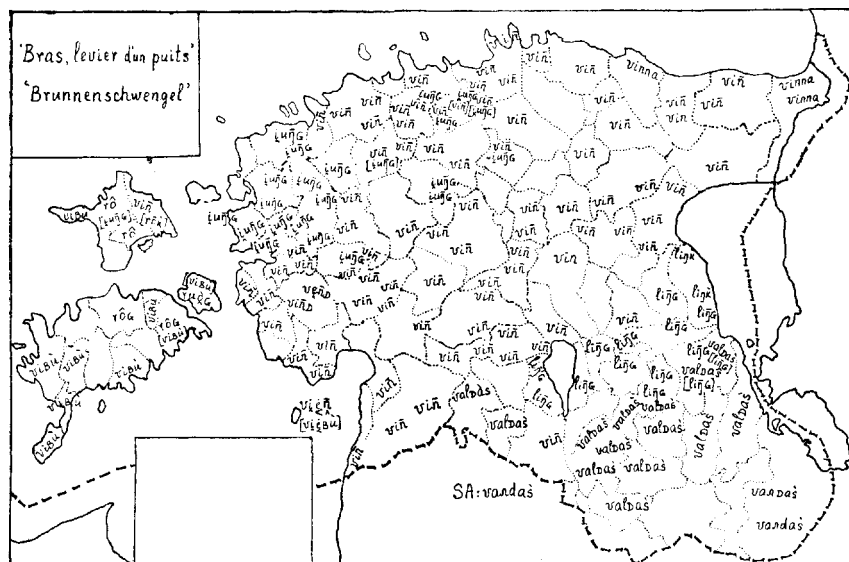
mised, maa-alused ja maapealsed salved ilma kaaneta', kuid ka 'vilja salv aidas' ja 'Aufzimmerung, aufgezimmerter Wände, срубъ'), kuna samatüvelised sõnad soomes esinevad muus tähenduses (*salvaa* 'ein Haus aufzimmern', *salvo* 'Aufzimmerung', *jyväs.* 'gezimmerter Kornkasten' jne.). E. *salved* ~ *rakked* kohta vrd. tähenduslikult s. *rakentaa* ~ *salvaa*. [1]-se ja [2]-se tüübi kõrvuesinemise korral on märgata eestis umb. sama tähendusvahet, mis vadJ-ski: JMd *salvispūd* 'rakete maa-alune osa', *rakked* 'rakete pealmine osa ja rakked üldse'. Et muis lms. keeltes on kaevurakete nimetused muutüvelised (li. *tēudaz*, s. *kehys*), siis näikse praegused eesti nimetused olevat kõik eestikeele erielu aegsed kujundused (vadJ. *saavod* tähenduslik arenemine võis sündida vägahästi ka iseseisvalt). Tähendatud asjaolu on arvatavasti seletatav seega, et praeguste maasse kaevatud ja raketega varustatud kaevude ehitamine on üldse Euroopas uuemaaegse kulturarinemise tulemus (vrd. Schrader, Reall.^{II} s. v. Brunnen, § 2), kuna varemalt vett ammutati ainult allikatest (vrd. veel praegu Kark-s j. m. *lätte* 'kaev').

109. 'Bras, levier d'un puits', 'Brunnenschwengel'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. kõige üldisemalt eP mandril *viñ* g. *viñnā* jne.; — 2. eP mandri loodes *iuhg* g. *iuhgā*; — 3. Srm-l ja Hm läänes *vibū* g. *vibū*; — 4. Srm idas, Muhus ja Hm-l *rôg* g. *rô* ~ *ruğ* g. *ruğ* ~ *rô* g. *rô*; — 5. Tm-l *lihg* g. *lihgā* jne.; — 6. eL-s *valdaš* g. *valtta* ~ *vaadaš*. Vt. kaartisid lk. 195 ja 210.

Tüüp [1] on esindatud ka sugukeeltes: li. *vinda* 'kaivon vintti', s. *kaivon vintti* g. *vintin* 'brunnssvängel'; vrd. e. *viñnama*, (Wied. Wb.) *vindama*, *viññima* 'spannen, aufziehen, aufwinden', *vett kaevust vinnama* jne., s. *vinnata*, *vintata* 'vinda, uppvinda, hinka, valsa, medelst valsning krossa l. bereda; bruka (ler)'. Sõna on muidugi laen skand. poolelt, vrd. roots. *vinda*, msk. *vinda* 'winden, flechten, drehen, schwingen' (= goot. *windan*), vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Vinde I. — Tüüp [2] (G ö s. 145: Bornschwengel / *Sundf*, lk. 374: Schwenge / [am Brunn] *faimo Sundf*) leidub ainult eestis, kuhu see laenatud on vähemalt 300 a. eest uusrootsist (< roots. *jung* 'Brunnenschwengel', vrd. allpool art. 'Seau', samuti EK I 15). Umbes samus murdeis tähendab see sõna (*pažā i.*) ka 'paja vinna'. — Tüüp [3] *vibū* (üldisem tähendus samus ja muis murdeis 'elastische Stange, Wiegenstange, Schaukelwiege', 'Bogen') esineb samas tähenduses ka vadJas (vadJ *kaivō vipu*), arvatavasti paralleelse

arendina. Tähelepandav on Muh *vibü*¹ 'kaevu kook', kuna vinna kutsutakse *ruõc*. Viimaks nimetatud tüüp [4]-nda puhul vrd. Wied. Wb. rood g. roo ~ roog g. roo 'allerlei Festes, das inwendig die äusseren schwächeren, weicheren Teile stützt', *katuse-r*. 'Dachfirst, Dachrücken', *noà r*. jne., s. *ruoto* g. *ruodon* 'ribba, spräte (ruode, ruote); pigg, stielk', mis näib kuuluvat vanemate germ. laenude hulka (< goot. **rōdō*, vt. Bibl. Verz. s. v. ruoto, vrd. seals. ka ruode). Tüüp [5] on nähtavasti identne sõnaga (Wied. Wb.) *ling* g. *lingu* 'Schleuder', s. *linko* g. *lingon* 'slunga; slinga', s. *linkoa* 'schleudern', li. *tinga* pl. *tingad* 'Schleuder', missugune sõna kuu-

lub teatavasti vanemate germ. laenude hulka (germ. **slengwōn*-, **slingwōn*-, vt. Thomsen, FBB 266, Kluge, FUF XI 139; tähenduslikult vrd. eriti küs. *slingen*, müs. *slingan* 'hin- und herziehend schwingen, winden, flechten', „Der Begriffskern der Wz. *slingw* ... war 'drehende, schwingende Bewegung'“, vt. Kluge EtWb. s. v. Schlinge). Seega paistaks *liṅg*-sõna praegune tähendus 'kaevuvinn' olevat Tm-l õige vana, kuigi teisalt, sõna geograafilise levinemise poolest, näikse see tüüp olevat hilisem. Tähelepandav, et Võ-s on selle sõna tähendus õige üldiselt 'kaevu kook' (vrd. ka Muh *vibü*). — Tüüp [6] (Wied. Wb. tunneb ka *vallas* g.

¹ Ka Hel-s *kajū vibū*, Kihnus *kaõ vjēbū* 'kaevu kook'.

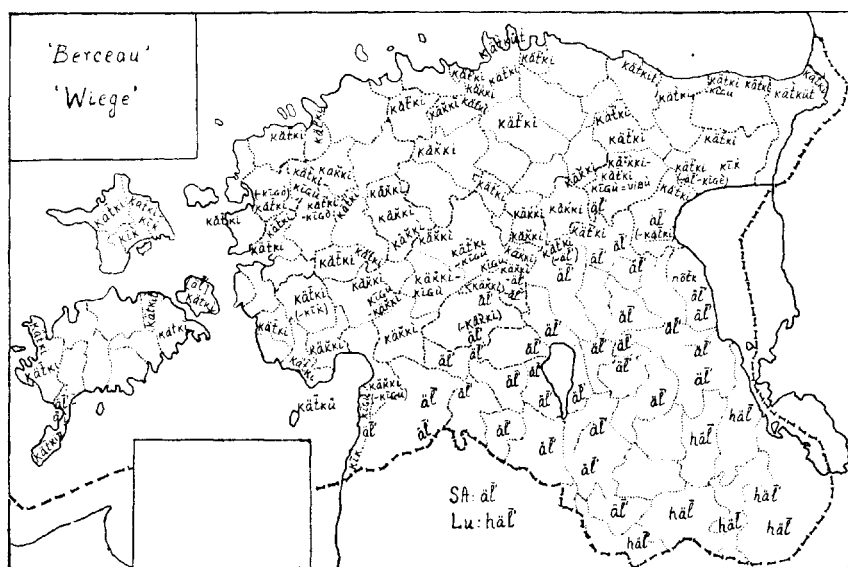
valda) ei näi olevat sugukeeltes esindatud; selle algupära on tume. Levinemise ulatuse järgi otsustades võiks see eL-s olla õige vana (vanem vist kui *liŋo*).

Kaevu vinna praegusest nimestikust näikse seega eesti erielu alguaegne ja isegi algs. aegne¹ olevat tüüp [1]. Õige vanade nimetuste hulka võiksid ka kuuluda tüübid [5] ja [6], kuna muud tüübid on kas uuemad laenud ([2]) või tõenäolikult uuemad semasioloogilised arendid.

¹ Muidugi eeldusel, et vinnaga kaevu tüüp esines ka algs. aegu, mille tõepärasus jäägu etnograafide otsustada.

XII. Maja-, töö-, püügi- j. m. tarberiistad ning esemed. — Meubles, ustensiles de ménage et de chasse, attirail de ferme, outils de travail etc.

110. 'Berceau', 'Wiege'.

Niihästi jalgadel kiikuvad, laudadest valmistatud, kui ka vibu otsas rippuvat, puuraamist ja riidest tehtud või peergudest punutud kätkit kutsutakse eestis järgmiste nimetustega: 1. eP-s *kätki* g. *kätki* ~ *kälki* g. *kälki* ~ *käkki* g. *käkki* ~ *kätküt* g. *kätküve* jne.; — 2. eL-s ja eP lõuna- ja kaguosades *hāl* g. *hällü* ~ *hāl* g. *hällü* ~ *äl* g. *ällü* ~ *äl* g. *älli*; — 3. paiguti eP-s (eriti nooremal põlvel) *kik* g. *kigü* ~ *kigü* g. *kigü* jne.; — 4. Srm-l (Ans) *äl* g. *äliä*, Wied. Wb. *äi* g. *äio* (d) 'Wiege'. Spetsiaalselt 'vibuga kätki' nimetustena on veel tuntud: 5. *vibü*, *lapsé v.* 'vibu ühes selle otsas

rippuva riidest kättega' (Sim) ja 6. nõtk (Kod). Vt. kaartisid lk. 197¹ ja 210.

EP *kätki* (Gö.s. 470: wiege / [cunæ] *fetd* / e) pärandub ses tähenduses kindlasti juba algsoomest, vrd. s. *kätkyt* g. *kätkyen* 'Wiege' (selle kõrval ka *kehto* id.), karj. *kätüt* id., veps. *kätk* 'kätki', vadj. *tsätšüd* id. (selle kõrval *nejikko* 'puuvibu kätki', vadjJ *lulu* 'kätki', viimane laen venest); sõna kaugemad sidemed ulatuvad kuni permi keelteneni (E. N. Setälä, Stufenw. 62). — EL ja eP tüüp [2], vrd. ka e. *hällima* ~ *hällämä* 'schaukeln (intr.), schwanken, schweben', *hällitama* jne. 'schaukeln (transit.)', omab vastet üksnes liivi keeles: *äl* 'kätki' (N. Andersoni poolt, Wandl. 81, võrdluseks toodud tüved lms. ja kaugemaist sugukeeltest ei kuulu siia), ulatudes seega ehk samuti algs. aega. Varemalt on see tüüp küündinud veel kaugemale eP murdeisse, nimelt lääne sihis, mida üksikud *äl*-sõna eksklaavid praegugi tunnistavad: Ans *äl* (~ *äi*) 'kätki', Muh *iõylü äi* 'lõnga otsa lükitud pilliroo või ole kõrtest tehtud laesrippuv geomeetriline toahe'; muidugi siia ei kuulu (Wied. Wb.) Hm *häll* g. *hälli* 'Klippe, felsige Untiefe' (vrd. roots. *häll*, -en 'paekivi'). Võimalik seega, et vanemal ajal eestis ja veel enamalt algsoomes mõlemad sõnad esinesid laiemaltki kõrvuti, erinedes muidugi vist tähendusvarjundiliselt. — Ans *äi* on algselt muidugi lastekeelne nimetus, vrd. *äiü-äiü!* *äiüütama* 'kussutama, lauldes suigutama', ja pole ses tähenduses arvatavasti mitte vana. Päris üldiselt, uuema sõnana tähenduses 'Wiege' tuntakse *ktk* ~ *ktoü*, mille harilikum ja esialgsem tähendus on 'Schaukel'. Selle sõna erilist vitaalsust ja laiutusvõimet seletab muidugi tema side sõnaga *ktkkumä*, *ktoütama* (*kätkit* *ktoütama*), ja *kätki* näikse seepärast isoleeritud tüvena *ktk* ~ *ktoü* survele mitmel pool taganevat, isegi eP lõunapoolsel piiril, kuigi seal ka paiguti (SJn) võib konstateerida *käkki*-sõna edasitungi *äl*-alale, kusjuures viimase poolt sünnib jälle kontr-ataak eelmise alale Pil (ja Põlt) kihelkonda. — Tüüp [5] näikse olevat õige hilise semasioloogilise arengu tulemus. Selle sõna esialgsem, praegu üldine täh. on 'elastische Stange, Wiegenstange (an der Schaukelwiege)'. Tähenduse 'Schaukelwiege' registreerib esimest korda Wied. Wb. — Samuti uuem, kitsaulatuslik semasioloogiline arend on tüüp [6], vrd. Wied. Wb. *nōtk* ~ *nōtku* 'Senkung, Niederung, niedrig gelegenes Land', *nōtkuma* 'sinken, schwanken (Biegsames), sich biegen' jne.

¹ Kaardile lisada: MMgKudina *äl*.

Et tüüpide [1] ja [2] randemil kõrvuti esinevate *kätki* ja *äl* sõnade tähenduses differentseerumist sünniks, on võrdlemisi haruldane; ainult LaiTi kohta on teateid, et eelmine tähendavat 'roopide peal põrandal olevat kiigut', teine aga (~ *kik*) 'vibuga kätkit laes'.

111. 'Lit', 'Bett'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. peaaegu¹ üldestiliselt *sāṅg* g. *sāṅgi*² (~ g. *sāṅgū*³ ~ g. *sāṅṅi*⁴ ~ g. *sāṅṅi*⁵) ~ *sāṅg* g. *sāṅgi*⁶ (~ g. *sāṅgū*⁷) ~ *sāṅgū*⁸ g. *sāṅṅū*⁸ ~ *sāṅg*⁹ ~ pl. tant. *sāṅgid*¹⁰ ~ *sāṅgid*¹¹; — 2. uuema sõnana (tähend. 'parem voodi, eriti linna-rahva v.') õige üldiselt, vanema sõnana aga harvemini¹² *vōdi* g. *vōdi*¹³ ~ *vuōbi* g. *vuōbi*¹⁴ ~ *vōōdi*¹⁵ ~ *vuōdi*¹⁶ ~ *vuōde*¹⁷ ~ *vōtte*¹⁸ ~ *vūdi*¹⁹ ~ *ūde*²⁰ ~ *hōtte*²¹ ~ *voette* g. *voette*²² ~ *oette* g. *oette*²³ ~ *oetti* pl. *oettes*²⁴ ~ *oēde* g. *oette*²⁵ (~ g. *oēde*²⁶) ~ pl. tant. *oettid*²⁷ ~ *uettōd*²⁸ ~ *vuē*²⁹, Wied. Wb. järgi ka *hoede* g. *hoete* (O [= Srm]), *hoete*, *hooete*, *hooti*, *voode*, *voote* = *voodi*. Paiguti on ka üld-eestiline nimetus *asē* g. *aseme* 'Lager, Schlafstelle' spetsialiseerumas tähendusse 'säng': Ans *asē* = *oette*, Karj *asē* 'säng' [hl], kuna *sāṅg* on [v] ja *oettid* 'peenema rahva voodi, uueaegse ehitusega säng'. Halvakspaneva stiililise varjundiga sõnu on *kojkkū*³⁰ ~ *koēkkū*³¹ ~ *koēkkā*³² ja nähtavasti ka JuKu, JuKa *krāvañt* 'vana-aegne puust säng, seina külge kinnitatud' ~ TMaVe *krāvañt* id. ~ VaivS *krovatti* 'lihtsam magamisase'.

Tüüp [1] (J. GutsI.: Bette / spōda / *Seng* / e; Gös. 136: bette / [Spanbette /] *feng* / i) on teatavasti laen rootsist või msk-st (~ msk. *sæng*, mroots. *sæng*, vt. Thomsen, GSI 151), vrd. ka s. *sāṅky* 'Bett', karj. *sāṅgi* id., aun. *sāṅgi* id., vadJ *sāṅšū* id. — Tüüp [2] (Müller 214: *Ṃbbv wōhde*; J. GutsI.: Bette lectus *wōtha*; Gös. 136: bette / [Federbette] *wōhd*, bettdecke / *wōhdi*

¹ Negat. teat.: Ans, Puh, RidE. ² Käi, Mar, LNg, Kull, Märj, Vig, Ris, Jõe, Kuus, Kad, TormA, Kod. ³ Kihn. ⁴ Karj [v]. ⁵ Lüg. ⁶ JuKu, HJn, Amb, Sim; Mih, Aud, ViljT, Tarv, Saa [hl, u-m], TMaVo. ⁷ Kark, Põ, Rāp. ⁸ Vaiv. ⁹ Lu, SetL. ¹⁰ PāM. ¹¹ SJnP. ¹² Negat. teat.: Ris, HJn, Jõh, Lai; Vänd, Kark, San, SetO, (?) SetL, Lu. ¹³ Käi [u], MarH ('uñkem sõnā, paremañte inimeste sāṅg'). ¹⁴ SimA [u]. ¹⁵ TormA [u]. ¹⁶ Jõe, Kuus, KadP. ¹⁷ Vaiv. ¹⁸ SetPanikovi. ¹⁹ Kod [u]. ²⁰ SA. ²¹ HarM. ²² RidE. ²³ Ans (~ *asē*). ²⁴ Vig ('seina külge tehtud primitiivne säng, magamisase; põhkude peale maha tehtud magamisase'). ²⁵ RidA. ²⁶ SaaJ [hl]. ²⁷ Karj ('rohkem „saksarahva“ voodi'), Vel ('põrandale tehtud ase'). ²⁸ Kihn [v]. ²⁹ KuusP. ³⁰ Tü, Kos j. m. ³¹ Kull, Märj j. m. ³² Kir j. m.

tedi jne.) on esindatud nii lähemais kui ka kaugemais sugukeeltes: s. *vuode* g. *vuoteen* 'bädd, läger, sofläger, hvilosäng', liS *uodild* ~ *uolǵ* pl. *uoldad* 'Bett, Lager', mrdE *udoms* 'schlafen', mrdM *udāms* id., votj. *uales* 'Bett, Matratze', sūrij. *voles* 'Unterlage, Streu' jne. (vt. Budenz, MUSz. 719, 738; Paasonen, KL 42; Wichmann, Wotj. Chr. 123; Setälä, Maailm. hist. 488). Nende sõnade vahekorras väärib tähelepanu asjaolu, et tüüp [2] esineb kas eP loode-, kesk- ja idaosades peaaegu igalpool uuema sõnana (vrd. lk. 199 alamärkusi 13, 14, 15, 19), nähtavasti laenuna ühis- ja kirjakeelest (täheenduses 'uue moodne, kruvidega ühendatud, kaunimakujuuline säng'), või jälle hoopis puudub eP-s ja eL-s (vrd. lk. 199 alamärk. 12), esinedes vanema, nüüd veel hariliku sõnana ainult eP läänes, edelas ja eL äärmises lõunas. Õige tõenäolikkus näikse, et tüüp [2] eesti erielu algupoole oli veel üld-eestiline, tüüp [1] esines aga ainult murdeti (veel G ös. tunneb ainult tüüpi [2]), kuid tüüp [1] hakkas peagi kiirelt levinema¹ ja tüüp [2]-st eest kõrvale suruma; kõige uuemal ajal oleks aga tüüp [2]-se v-alguline teisend eP (kesk- või ida-) murretest kirjakeelde ja ühiskeelde tunginud, kust siis nüüd uuesti oleks laiali voogamas oma varemalt loovutatud aladele. — Tüübid *koikkū* ja *krāvanč* on õige hilised laenud venekeelest (vrd. v. *койка* 'Hängematte, Koje', laenatud holl. meremeestelt, ja v. *кровать* 'Bett, Bettgestell, Pritsche').

112. 'Table', 'Tisch'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. Srm-l ja Hm-l *reñD* g. *reñni*² ~ *reñD* g. *reñni*³ (*laūd* esineb ainult tähenduses 'planche', 'Brett'); — 2. mujal eestis *laūd* g. *laūvā* (~ g. *laūvā* ~ g. *lavā* ~ g. *laūvā*), ka tähenduses 'planche'.

Tüüp [2] (J. Gutsi.: Tisch *ṽawb* / a; G ös. 414: tisch / [mensa] *ṽawb* / *ṽawdāft* / & *ṽawwāft*, lk. 147: brett / *ṽawb* / a) pärandub tähenduses 'planche' ja võimalikult ka ehk 'table' algsoomest, vrd. s. *lauta* g. *laudan* 'bräde; säte, sittbräde; fönsterlucka; fälla; hylla' jne., karj. *lauda* id., vepsL *ṽawd* id., vadj. *ṽawta* 'pöytä', li. *lōda* pl. *lōdad*, liS *lōd*, *lōud* 'Tisch; Brett' (samatüveline on ka e. *ṽawdu* ~ *ṽawdi* ~ *ṽawti* 'Regal', 'riiul'). Nimetatud sõnaperet on kaheldes ühendatud järgm. balti sõnadega: le. *ṽawūtas* 'der Steg am Bienenstock',

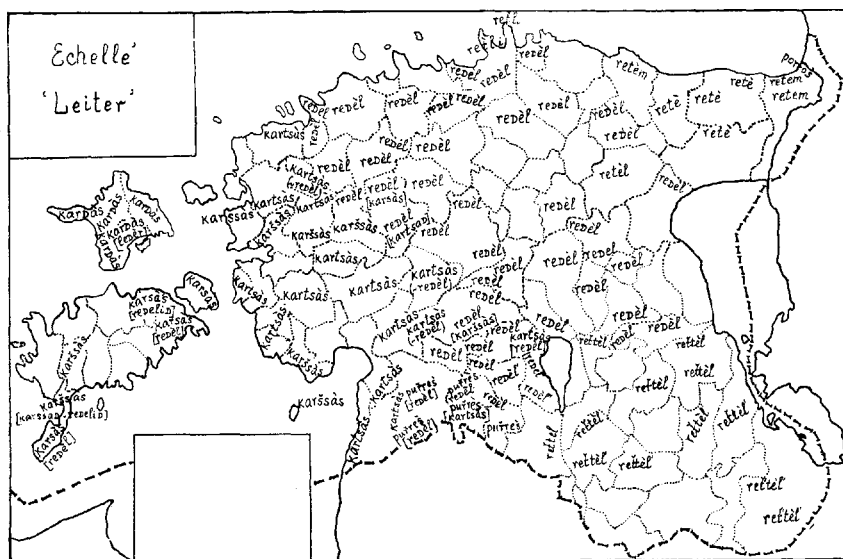
¹ Wied. Wb. tähendab *säng*-sõna esinemispaigana: „bes. S, SO, SW“, seega eesti keeleala edela-, lõuna- ja kaguosasid.

² Ans, Kih, Käril, Püh, Karj (ka Muh?). ³ Käl.

pl. *plautai* 'die Querhölzer auf der Schwitzbank, der Darre', lä. *plaukts* 'Sims, Regal, Ablegebrett an der Wand' jne. (vt. Thomsen, FBB 209). — Tüüp [1] (Gös., eessõna lk. XXXI: ... wie auff Öhselsch ein Tisch *Renni* / ein Huht *Lač* / auff Revalsch aber *Laud* und *Rübbar* heist...) on sugukeeltes vist tundmatu ja etümoloogiliselt tüme.

113. 'Echelle', 'Leiter'.

Nii vankriredeli kui ronimisredeli ja viljaredeli nimetustena on eestis tarvitusel: 1. Hrm, Jm, Virm, Viljm, Tm, Võrm, Set *redel*

g. *redeli*; — 2. Hm, Srm, Muh, Lm, osalt Hrm, Pm *kartsās*
g. *karša*; — 3. ainult Saa, Hall ja Kark *puŗŗēs* g. *puŗŗe*; —
4. ainult VaivK-s *porraŗ* g. *poŗŗa*, *poŗŗa pulgad*. Vt. kaarti ülal
ja lk. 210.

E. *redel* (J. Guts!.: Leiter *Reddal* / e; Gös. 279: leiter / [scala] *reddal*), s. *reteli* 'galler, häck; häck l. stege ofver hästkrubban, häck på kärra', 'grille, râtelier, ridelle', vadjJ *rattà reteli* 'vankri-redel', *rajtjò reteli* 'pihlaka vitstest punutud reepõhi', li. *raita redlao* 'vankri redelid' algkujuks tuleb pidada kas. *ledder* 'Leiter, leiterförmige Seitenwand an Wagen' (rännanud ka taani keelde: *ledder* > *laetter* 'Wagengestell, Erntewagenleitern', vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Leider, Laetter), kusjuures soome ja vadjJ *reteli*

oleksid seletatavad eesti laenudeks (Rennallil puudub veel see sõna). Sellest mittemetateetiline¹ kuju on alal hoidunud ainult veel Hiisus: Käi *siittä leðer* 'sõnnikuvankri laudadest kül' (kuna *kardäs* tähendab 'ronimisredelit'). Vanem, kahtlemata genuiin-eesti sõna on *kartsäs* g. *karīsa* ~ *karšsäs* pl. *karssad* ~ *kardäs* pl. *karttad* ~ *karšsäs* g. *karīsa*², mis muidugi ühte kuulub soomes veel püsinud tüvega *karsas* g. *karsaan* ~ *karsa* g. *karsan* ~ *karsia* g. *karsian* ~ *karso* g. *karson* 'obliquus, distortus, curvus, inde limis spectans oculis, invidus', 'schief, verbogen, schel, neidisch', *karsaus* g. *kar-sauden* 'Schiefigkeit, Verbogenheit', *karso* ~ *karsoi* g. *karson* 'Schie-ler', semasioloogiliselt vrd. saksa *Leiter*, mille algtähen-dus on 'die Schräge, die Angelehnte' (Kluge, EtWb.), 'die Schräggestellte' (Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Leider). On ometi võimalik, et seegi tüvi on laenatud balti keeltest, kui õigeaks peaks osutama Thom-seni (FBB 218) küsimusmärgiga varustatud rinnastus järgm. balti keelenditega: le. *škērsas* 'quer, der Quere nach liegend; schielend', lä *schkērs* 'quer', *schkērsis* (> li. *škārš* 'Querholz') 'Querholz, Schlagbaum'. — Kitsalt kohalik kujundus (Saa, Hall, Kark) *puŗrēs* g. *puŗde* on kindlasti samatüveline sõna kui samuš murrakuis ja ka laiemalt lõunapoolses Eestis esinev *puŗrē* pl. *puŗded* (HäO n. sg. *puŗrēs*) 'Steg, Fussteg über Wasser' (mille lähtekuju on alggerm. **burdiz*, vt. Setälä, JSFOu. XXIII 19—20), tähenduse poolest vrd. eAlut *tuŗbad* 'Fussteg über Wasser' ~ vadjJ *turpad* 'purre' ja 'redel', s. *porras* 'schmale Brücke, Steg', 'spång, brygga, bro, trappa, steg, trappsteg, tröskel'³. Viimane s. nimetus on rännanud (inge-rist?) ka eesti (tüüp [4]).

Aladel, kus tüübid [1] ja [2] või [2] ja [3] või [1] ja [3] samas murdes kõrvu esinevad, on nende tähenduses sündinud erinemisi, nii et üks võistlevaist nimetustest tähendab 'ronimisredelit', teine aga 'vankri (või vilja) redelit'⁴.

114. 'Fléau', 'Dreschflegel'.

Vanemal ajal ja osalt veel praegugi tarvitatakse Eestis rehepeksul kahesuguseid peksuriistu: a) eP-s, eriti selle lääneosas, pikki (ligi sülla

¹ Samasugune l-e ja r-e metatees on sündinud ka lätis (*redeles*).

² Wied. Wb. tunneb veel *kārdsas* g. *kārīsa* Lm-lt. Sealsamas tsiteeritakse ka Hupe-lilt *karts* g. *kartsu* (= *kartsas*), mis viimasel tõepoolest aga esineb kujul: *tartfud* r. [= eP] *tartfood*. P. [= Pm] 'Gitterwerk'.

³ Ronimisredeli harilik nimetus soomes on *tikapuut*.

⁴ Viimases tähenduses esinevad nimetused on kaardil asetatud nurksulgudesse.

pikkusi), kõveraid, jämeda otsaga (mille nimi Kull-l, Vig-s *päs* g. *pässä* ~ g. *pässä*) malku ehk nuie (mille peenemaks osaks, pidemeks on sage-dasti oks, pääsaks aga osa tüvest), mis kindlasti esindavad vanemat tüüpi peksuriista, ja b) uuemaid, eP-s eelmisi praegusel ajal välja tõrjuvaid, eL-s aga, rahvamälestuse järgi ka vanemal ajal üldisi, pikki, sirgeid, peenemaid varbu, mille otsa rihmaga on kinnitatud lühem (alla 2 jala pikk) ja jämedam puust kolk. Esimest [a] tüüpi riista kutsutakse harilikult 1. *var̃* g. *vardà*¹ (~ g. *varda*²) ~ *varp* g. *varbà*³ (paiguti siiski *var̃*⁴ ~ *vartta* g. *varda*⁵ ~ *varttas*⁶ tähenduses [b]), teist [b] aga : 2. eP-s *piñ* g. *pindà*⁷ (harva⁸ ka täh. [a]), 3. eP lõunaosades ja eL-s *kõ̃*⁹ g. *kõ̃di* (~ g. *kõ̃di*) ~ *kõ̃t*¹⁰ g. *kõ̃di* (~ g. *kõ̃di*) ~ *kũ̃*¹¹ (Kod-s g. *kuq̃di*) ~ *kuq̃t*¹² ~ *kõq̃t*¹³, 4. Hm-l *lẫer*¹⁴ ~ *l̃er*¹⁵, 5. kohati Srm-l ja Hm-l *nũ* g. *nũjã*¹⁶, 6. kohati Srm-l *kol̃k* g. *kolai*¹⁷. Vt. kaarti lk. 210.

EP *var̃* (Gös. 161: Dreschflegel / *ward*, lk. 190: flegel / [flagellum] *Süüdward*), s. *vartta* ~ *varsta* 'Dreschflegel' on teatavasti peetud soome-permi aega tagasi ulatuvaks sõnaks (E. N. Setälä, Maailm. hist. 497); varemalt on seda ometi arvatud ühtekuuluvaks e. *vãrs* ~ s. *varsi*: *varte*-, e., s. *varras* (<? le. *värpstis*, *varpsté*) tüvega, vt. Thomsen, FBB 237—8, kusjuures sarnadust sürj. *vartan* 'Dreschflegel', *var̃-ny* 'schlagen, dreschen' sõnadega on peetud juhuslikuks. igatahes on kindel, et eP *var̃*-sõnana on meil pärandunud vähemalt algsome aegu tagasiminev nimetus. — Tüübid *kol̃k* ja *nũ* on muidugi uuemad ja kitsalt kohalikud semasioloogilised arendid. Ka eP läänepoolse mandri [2] *piñ* g. *pindà*, uuematüübilise, kolgiga varustatud rehepeksuriista tähenduses, näikse olevat uuem nimetus, mis aga küll nimetatud riistatüübi levinemisega on kiirelt üldinenud õige avarale alale. Wied. Wb. tunneb seda sõna ainult tähenduses 'Klöppel am Dreschflegel', *nooda-p*. 'zweispitzige oder mit einem Bügel versehene Stange, um beim Fischen unter dem Eis den unteren Rand der zusammengeknüpften Setznetze (*suured noo-*

¹ KihTagamõisa, Jn, Muh, Rid, MarH, MarK, MärJL [v], MärJP, Vig, Vel, Mih, Aud, Vänd, Tor, Kihn; Ris, HMd, Nis, KeiV, KeiU [v], Jü [v], Kos, Rap, Kuus; JMd, Tük, PeeK. ² KuusJ, KuusP. ³ Em, Käi. ⁴ Tüs, TüO, Pee [v], Amb, Kad, Rak, VJg, Sim, Lüg. ⁵ VNg, Jõh, VaivK. ⁶ VaivS. ⁷ Kih (?), MärJL, MärJP, Vel, Vig [u], Mih [u], Hä, Ris, HMd [u, hv], KeiV [u], KeiV, Jü, Kos, RapJ [u], Pee. ⁸ MarK [u], Tor [hv], JMd, ? Kih. ⁹ Kih, Vänd, Pàm, HãO ([v], täh. [a]), PilJ, PilV, Põlt, SjnO, ViljV, ViljT, Äk, Lai. ¹⁰ Kark, Tarv, Hel, TMa, Puh, Võ, San, Karl, Ráp, Set. ¹¹ Kod, Põ, Rõu, Vas. ¹² IisT. ¹³ TormA. ¹⁴ Rõi. ¹⁵ Käi. ¹⁶ Kih, Jäm, Rõi. ¹⁷ Kih.

dad) in Ordnung zu halten'. Sõna on kindlasti sama, mis s. *pintta* g. *pintan*¹ 'tvärträ i båten från ena sidan öfver till den andra, hvári masten fästes, mastbänk, tvärbalk, toft; purjepintta', 'pièce transversale qui soutient le mât d'un bateau'. LiS *pīntik* ('Dreschflegel'; in P. ein Schimpfwort, 'Laffe') võib olla paralleelne kujundus, kuid vägahästi ka laen Pm-lt, millele liivis suffiks juurde liideti; viimane võimalus tõendaks, et e. *pint* sõnal tähendus 'Dreschflegel' on ikkagi mõnisada aastat vana, kuigi G ö s. (a.1660) tunneb ses tähenduses üksnes *ward*. — Kagupoolses Eestis kahest puutükist koosneva varda nimetusena tarvitatud *kõt* ~ *kõt* sõna kõnesolev tähendus, nagu varemalt olen näidanud (EK I 141—3), on sekundaarne, kuna algupärasem on 'Köte, Gelenk über der Fessel (am Pferdefuss), Fersengelenk, Ferse, Hacke', ja sõna ise laen alasaksast (*kote*, *kute* 'Huf, Klaue, Knöchel, Würfel', vrd. ka saksa kirjak. *Köte* 'Gelenk am Pferdehuf'). Vanem *vart* oleks siis ühes asja enesega (kövera, ühest puutükist malgakujulise peksuriistaga) kagu-Eestist jäljeta kadunud. Samuti uuem laen, arvatavasti rootsist (roots. murd. *plägel* < alasaks. *plegel*, *plägel*, vrd. EK I 143), on Rõi *låger*, Kāi (vananev?) *lēger* 'kolgiga pint'.

Olgu lõpuks veel tähendatud, et soomes esineb kõverikust puust tehtud varda nimetusena *maakko* (vt. Y. H. Toivonen, FUF XVI 213—5) ja rippuva kolgiga varustatud varda nimetusena *riusa* ~ *riuska*, ingE-s (Kalliviere) *rāka* g. *rān*, mujal sugukeeltes aga uuemad laensõnad: vadJ *primuzā*², ingE (Väiküla) *primuzā* (laen venest), li. *spriggil* ~ *sprügal* (< lä. *sprigulis*).

115. 'Pelle', 'Schaufel, Spaten'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP mandril, Hm-l ja eL-s³ *labidas* g. *labida*⁴ ~ *labēd* g. *labēdi*⁵ ~ *labēdi* g. *labēdi*⁶ ~ *labōdi* g. *labōdi*⁷ ~ *lapidas* g. *lapida*⁸ ~ *labi* g. *labida*⁹ ~ *labid* g. *labida*¹⁰ ~ *labindas* g. *labinda*¹¹ ~ *lapja* g. *lapja*¹² ~ *lappi* g. *lappi*¹³ (~ g. *lapme*¹⁴ ~

¹ Võimalik, et samasse sõnapärisse kuulub ka e. *pīnd* g. *pīnnā* 'Splitter, Pflock, Stäbchen, dünnes Brettchen, Nadel (am Baum)' (> 'Fläche, Oberfläche, oberste Schicht'), s. *pinta* 'superficies l. exterior pars arboris l. ligni intra corticem', 'Oberfläche des Baums'.

² VadJ koodi kolk on ümmargune või kaheksatahuline ja ripub varre otsas angerja nahast rihmatüki varal.

³ Negat. teat.: Ans, Karj, Muh. ⁴ LNg, Kull, Märj, Vig; Ris, Rap; Kei, Jü, HJn, Ju; Amb, Koe, TüO; VM, Sim; Lai, Torm. ⁵ Mih. ⁶ Tõs, Aud. ⁷ Kihn. ⁸ VNg, Jõh. ⁹ RidE. ¹⁰ Kod, MMg. ¹¹ HäO. ¹² Vaiv. ¹³ Saa. ¹⁴ Hall, Kark, Tarv.

g. *lapjio*¹) ~ *lapjio* g. *lapjio*² ~ *lapjio*³ ~ *lapju* g. *lapju*⁴ ~ *labju*⁵ ~ *labioas* g. *labioa*⁶, Wied. Wb. järgi ka *lapijas* g. *lapija* (d); — 2. eP läänes, eriti aga saartel⁷ *lašN*⁸ (~ *lašņ*⁹ ~ *lašņ*¹⁰) g. *lašnā*.

Tüüp [1] (puudub G ös-l?) esineb teatavasti ka teistes lms. keeltes, vrd. s. *lapio* ~ *lapia* 'Schaufel', *leivālapio* 'brödspade (piakka)', karj. *labia* 'lapio', karjP *leipi-lapie* 'leipālapio', aun. *labju* 'lapio', vepsL *labid* 'labidas', vadj. *lapia* ~ *laṣṣia* 'lapio', li. *lābdi* pl. *lābdid*, liS *lābd* 'Schaufel, Spaten, Ofenkrücke'. Slaavi keeltest laenatud ei ole nimetatud sõna teatavasti mitte (J. J. Mikkola, BWS 137). Selle sõna etümoloogia kohta vrd. ka Paasonen, Beitr. 100. — Tüüp [2] (G ös. 386: spatel / [bipalium] *lašfena*) näib olevat sugukeeltes tundmatu. Ka teistes keeltes ei paista sel sidemeid olevat. Saartel esineb nimetatud sõna niihästi maa-, lume- kui ka leivalabida tähenduses; Käi-s on tuntud veel muistne *tambī lašN* 'raudotsaga riistapuu, rajumise raud, millega vanasti *tambī künās* aganad katki raiuti' (peened aganad jahvatati veel veskis ära ja tehti siis, viljaga pooleks segatult, leivaks). EP mandril aga (Lm, Hrm loodeosas, Pm põhjaosas ja Kihnus) tuntakse sõna *lašN* tüüp [1]-se kõrval ainult tähenduses 'leivalabidas'.

116. 'Fourche', 'Heu-, Mistgabel'.

Kuna samal tasapinnal asuvate 2—4 haruga hark on üldesti-liselt tuntud nime all 1. eP, eL *ark* g. *aroi* (~ g. *aroi*) ~ *ark* g. *aroi* ~ *arkki*, eL (Võrm, Set) *har̄k* g. *har̄oi*: *sõnnikku a.*, *eiñā a.*, *ahjū a.* (kahe haruga), *võroū a.*, *püšši a.* jne., kutsutakse 3—4-harulist harki, millel üks haru on eri tasapinnal, kujundades n. n. (*aṣṣū* ~ *aṣṣū*) *põidla*, *peigla* jne., kahe nimetusega: 2. eP-s *aṣṣ* g. *aṣṣū*¹¹ (~ g. *aṣṣō*¹² ~ g. *aṣṣū*¹³) ~ *aṣṣo*¹⁴, eK-s *hang* ja 3. eL-s *viḡel* g. *violā*¹⁵ ~ *viḡel* g. *violā*¹⁶ ~ *viḡila* g. *viḡlā*¹⁷ ~ *vikl* (*vikl*) g. *violā*¹⁸ ~ *viḡl* g. *violā*¹⁹ ~ *vikl* g. *viḡlā*²⁰ ~ (Wied. Wb.) *viglas* g. *vigla* ~ *igl* g. *igla*. Vt. kaarti lk. 210.

¹ HelJ. ² TMaVo, Vö, Rāp. ³ SetL. ⁴ Lu, HarK, Rõu, Kan, Puh. ⁵ SA. ⁶ Käi. ⁷ Negat. teat.: RidE, Ju, Amb, TüO, Sim, VNg, Jõh, Vaiv, Lai, Torm, TMa, Vilj, Hā, Kark, Hel, Vö, Kan, Rāp, Set. ⁸ Phl, Käi, Ans, Karj, Rid, Pjg, Kihn. ⁹ LNg, Kull, Vig, Mih. ¹⁰ Muh. ¹¹ Kars, Kei, Amb, Tü, Koe, Sim, lis, Vaiv, Torm, Põlt, KJn, ViljT, Tor, SaaL, SaaJ, SaaV. ¹² LNg, Kull, Vig, Ju, Jõh, Äk. ¹³ Rõi, Jam, Kih (*eiñā a.* '3-haruline, põidlaga puust h.', *sõnnigu a.* '3—4-haruline, raudne hark'). ¹⁴ Vaiv. ¹⁵ Hall, Kark, Tarv, Puh, TMa, SanP. ¹⁶ VöA, Pö, Rāp. ¹⁷ SetO. ¹⁸ Har. ¹⁹ Pö. ²⁰ SA.

Tüüp [1] (G ö s -1 nähtavasti puudub), samuti ka selle li. vaste *ark* pl. *arkad* ~ *ärk* pl. *ärkid* 'Gabel unter dem Wagen, Joch für Pferde od. Schweine' on laen alasaksast (< *harke* 'der Rechen'). Sõna on eesti murretes väga kodunenud ja temast on isegi tuletisi: *hargiline*, *harklema*, *harkuma* (vt. Wied. Wb.). Tüüp [2] (G ö s. 199: Gabel / [zum Heu oder Mist] *Sangt*) ulatub praeguses e. tähenduses juba soome-permi aega tagasi, vrd. s. *hanko* 'furca l. furcilla bidens seu tridens, qua fœnum l. stramen dimovetur', 'Gabel', karj. *hango* 'hanko, heinähanko', vepsL *hang* 'hang', vadj. *aňko* id., li. *aňo* 'hanko, taikko'; mrd. *tšanga* ~ *šango* 'Heugabel', tšer. *šāhāk* 'Gabel', votj. *sanik* 'Heugabel' (vt. Setälä, ÄH 266). Sellest leidub eP-s ka tuletis *aňguma* (Wied. Wb. *hanguma*) 'Heu hinaufreichen mit der Heugabel'. Tüüp [3] (J. GutsL: Forcke *Wigl* / a) on laen vene Pihkva murdest (*vidla* < algs. **vidla*, viimasest on kujunenud vene pl. *вилы* 'Gabel'), vt. H. Ojansuu, Vir. XV 34. See sõna oleks siis eL-st välja tõrjunud genuiitse sõna *haňo*¹.

117. 'Marteau, maillet, masse', 'Hammer'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP mandril ja kohati eL-s *âmer*² g. *âmre* (~ g. *âmri*) ~ *âmpr*³ ~ *oâmpr*⁴ ~ *oâmer*⁵ ~ *voâmer* (*voâmar*)⁶ ~ *hâmer*⁷ ~ *uâmer*⁸ ~ *vuâmer*⁹ ~ *âmber*¹⁰ ~ *oâmber*¹¹ ~ *voâmber*¹² ~ *âmbri*¹³ ~ *âmri*¹⁴; — 2. eP-s (Srm-l, Muhus, Kihnuus, osalt ka Hm-l, KuusJ-s) *vasâr* g. *vasara*¹⁵ ~ *vasaras*¹⁶ ~ *vašsâr* g. *vasara*¹⁷ ~ *vašsâr* g. *vasara*¹⁸ ~ *vašsâr* g. *vazara*¹⁹ (Wied. Wb. järgi *vassar* [d] ka tähenduses 'Schnabel'). Vt. ka kaarti lk. 210.

Tüüp [2] kuulub teatavasti algsoome päranduse hulka, vrd. li. *vazâr*, vadj. *vasara* (vadjJ *vazar*), s. *vasara*, karj. *vasara*, aun. *vazar(u)* (nende kõrval esineb veel samas tähenduses karj. ja aun. *palla*, karj. *pallahe*, s. *palja* ~ *patja* 'Schlägel, grosser Hammer'),

¹ Muudest 'Gabel' nimetustest lms. keeltes olgu mainitud s. *tadikko* - *taikko* - *tad* = karj. *taahe* (< msk. *taď*, vt. Thomsen, GSI 151).

² Rõi, Kâi; Rid, Mar, LNgK, Mih, PJg, Tõs, Aud, Tor, Vänd, Tük, VNg, Lüg, Jõh, Vaiv, VJg, SJn, KJn, VilJT, TarvÄ, Hel, Hall, Saa, Hä, Puh. ³ Vig, Kull, Hag, Kei, Jü, Äk (ka alamärk. 1-se aladel). ⁴ LNgU, TüP. ⁵ JuKa, Kos, Muh. ⁶ Ris, JuKu, Muh. ⁷ Phl, KuusP, KuusJ. ⁸ KuusH, PõitP. ⁹ KadP. ¹⁰ KuusS, SimA. ¹¹ HJnP, Amb, Koe, TormA. ¹² LaiK, LaiT. ¹³ KodU, TMAVe, TMAI, TMAVo. ¹⁴ KamR, VõS. ¹⁵ Rõi, Phl [puud. Kâi-s], Muh, Jn, Põi, Karj, Ans, Jäm; SaaJ, SaaV, Hall, Pai, TarvM, TarvÄ, Kark, TMAVo, KodN, KuusJ. ¹⁶ Kihn. ¹⁷ Puh, Kam, VõS, San, HelJ, HarK, Ur, SA. ¹⁸ Põ, Râp, SetO. ¹⁹ SetLobotka, SetL.

ulatudes isegi kaugemaisele sugukeeltesse, vrd. mrdE *užer*, *vížit*, mrdM *užar* 'Axt', ja on teatavasti laen mingist indo-irani keelest (Thomsen, FBB 189). — Tüüp [1], tuntud (vist eesti laenuna) ka Salatsi liivis (*amer*), on eestis nähtavasti õige noor laen, nimelt Tallinna linnarahva saksakeelest (alasaksast? vrd. holl. *hamer*), mis aga väga kiirelt on vallutanud pea terve eP mandri ning välja on tõrjunud endise *vasara*. Stahl tarvitab oma jutlustes (LSp. 213, 681) küll *hahmer*, *Samer*, kuid Gös. sõnastik ei tunne veel tüüp [1]-st mitte, vaid ainult: *Hammer* / *Waffar* / *waffarid* (lk. 226), 'nusbicker' / (*nucifrangibulum*) *pechfle waffar* (lk. 312). Üksnes Srm-l, Muhus, Hm-l ja Kihnus valitseb eP-s veel tüüp *vasar*, kuid paiguti on siiagi kõrvale tunginud tüüp [1]¹. KuusJ *vasar* võib olla niihästi soome laen kui ka soome keele toetusel püsiv jäänus varemalt laialdasemast *vasar*-alast. Võidukäiku on tüüp *ä*. tegemas isegi eL murdemaile, nimelt kolmes sihis: Pä-Hall ja Vilj poolt Võrtsjärve kallast mööda lõunasse (nende vahel — Pai-s, Kark-s — näikse *vasar* püsivat veel ainulise nimetusena) ja Tartu ümbruse kaudu lõunasse. Et kõigis nimetatud paigus on *ä*. õige uus ja arvata-vasti mõisade toetusel levinenud sõna, tõendab asjaolu, et neis (Phl, ? Muh, Hall, Tarv, Hel, Puh, Kam, Vö) tüüp *v*. tähendab 'väikest haamrit', tüüp *ä*. aga 'suurt sepahaamrit'.

118. 'Coin', 'Keil'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. kõige üldisemalt, pea terves eestis² *kil*³ g. *kilü* (~ g. *kilö* ~ g. *kilu*) ~ *kili* g. *kili*⁴ ~ *kila*⁵; — 2. ainult⁶ eP mandri kesk- ja lääneosades ning Muhus *talb* g. *talvā*⁷

¹ Phl *hāmer* (ja KuusJ, KuusP *hāmer*) enda *h*-ga näikse seal küll olevat vähemalt paarsada aastat vana (umbes nõnda vana võiks olla sõnaalgulise *h* kadu eP-s, vrd. A Thor-Heile grammatikat [a. 1737], lk. 2), kuigi teisalt võiks *h*-siin olla ka sekundaarne, nagu järgm. Phl sõnadeski: *hēmbēr*, *hōdē*, *haevastub*.

² Negat. teat.: Ans, Põi, Muh, RidE, Kihn. ³ Em, Kāi, Kih, MarK, Märj, Kull, Vig, Varb, Tõs, Ris, Jü, Rap, Ju, HJn [u], Kuus, Amb, Tü, Kod, Halj, VJg, VM, Sim, Vänd, PJg, Tor, Pā, Hā, Saa, Pil, Põlt, KJn, SJn, Vilj, Hall, Kark, Hel, Lai, Torm, Äk, Puh, Kam, Vö, SanP [u], Karl, Pö, Rāp. ⁴ VNg, Vaiv. ⁵ SetK, SetL. ⁶ Negat. teat.: Kāi, Phl, Ans, Kih, Põi; Hā; VNgK, Jõh, Vaiv, Iis, LaiK, Pal, Äk; Põlt, Kō, Vilj; Saa, Hall, Kark, Tarv, Hel; Puh, TMa, Vö, Kam, Rāp, Pö, SetK, SetL, Karl. ⁷ Muh, Mar, Kull, Vig, Mih, Kihn, PJg, Vänd, PāM; HMD, RapJ, HJnP, KuusH, Amb, Kad, Rak, VJg, SimA, SimS, TormA [hv]; SJnO (?).

(~ g. *talva*¹) ~ *talv* g. *talvā*², vrd. ka verbi (Kod) *talvma* 'verkeilen'; — 3. nähtavasti ainult³ saartel *sāmēs* g. *sūme*⁴ ~ *sūmē* g. *sūme*⁵ ~ *sūdī*⁶ ~ *sūē* g. *sūdme*⁷ ~ *sūdō* g. *sūdmō*⁸, Wied. Wb. järgi ka *suias* g. *suia* ~ *suie* g. *suie* (~ g. *suime* ~ g. *suidme*) ~ *suimus* g. *suimuse* ~ *suue* g. *suue* (~ g. *suude*) ~ *suumes* g. *suume* (D) 'kleiner Keil (zum Befestigen von Hölzern, welche durch ein Loch gesteckt sind)', vrd. ka verbi *sūās kiini* 'lööb väikese vaiaga, kiiluga kinni', Wied. Wb. *suia* ~ *suidma* ~ *suudma* ~ *suudama* ~ *suumama* ~ *suumima* 'verkeilen'; — 4. saartel ja eL-s *vai* g. *vaijā*⁹ ~ *vaii* g. *vaijā*¹⁰ ~ *vaiçā* g. *vaiçā*¹¹ ~ *vaiā* g. *vaiā*¹²; — 5. Setus *nagil* g. *naglā* (ka 'nael', clou')¹³.

Tüüp [1] (puudub GutsI-1, Gös-1 ja A. Thor-Hellel; alles Hupel tunneb: fiil, i, 'Mörserkeule'. † [= saksa laen] r. d. fiil, o 'Keil', 'Zwickel', selt. r.) leidub ka soomes (s. *kiila* 'kil, vigg; infogadt stycke i klädesplagg, kil, remsa') ja kuulub vist vanemate germ. laenude hulka, vrd. Y. Toivonen, JSFOu. XXXIV² 19 (e. Wied. Wb. *kiil* g. *kiili* id. ja li. *kil* 'Pflock, zwischen eingelegter Keil' võiksid aga olla hilisemad laenud)¹⁴. Võõrastav on üheltpoolt selle sõna laialdane ulatus praeguses eestis ja sõna täielik tundmatus vanematele leksikograafidele. — Tüüp [2]-ga (Gös. 254: keil / *waija* / *talp*) on nähtavasti ühendatav¹⁵ s. *talpoa* 'knāda, ālta (= kneten)', *talvoin* 'knådningsredskap, -spade', ja see näikse tagasi minevat isegi s.-ugri aega (Setälä, Maailm. hist. 489). Väga küsitav, kas siiakuuluvaks lugeda võiks ka eL *tōlv* g. *tōlvā* 'kurikas', 'Keule'. — Tüüp [3] (? Gös. 323: der pflock / damit die Felgen in den Rädern werden zusammen gefasset / *Suu warn*) on algsoomeline, vrd. s. *suude* g. *suuteen* 'obturatorium, epistomium', 'Pfropf', it. 'cuneus, paxillus in aperturam intrudendus', 'Keil', *suudin* g. *suutimen* 'kil, plugg; munfyllnad, munsbit', *suudita* ~ *suutia* 'Pfropfen l. Keile einschlagen' jne. (selle sõna võimalikult ehk kaugemate sidemete kohta vt. N. Anderson, Wandl.

¹ KuusJ, KuusP, HallO. ² RidE, MärJL, Varb, Tõs, Tor; Ris, HMd (~ *talv*), Jü, Tü, Koe; VM; Pil, SJnP, KJn, Kod. ³ Negat. teat.: Muh, Rid, Mar, Varb, Tõs; Ris, Kuus; PJg, HāO, VJg; Lai, Åk, TMa, Vō; SJn, Hall, Kark, Hel. ⁴ Rõi, Kāi. ⁵ Põi. ⁶ Kih. ⁷ Ans. ⁸ Kihn. ⁹ Rõi, Em, Kāi, Kih, Ans, Põi; Saa, ViljV, ViljVa. ¹⁰ ViljP, Tarv, Kark. ¹¹ Hel. ¹² Puh, Kam, San, Karl, Har.

¹³ SetL.

¹⁴ Vrd. ka Schlüter, Sitzb. d. Gel. Estn. Ges. 1909, 21.

¹⁵ Li. *dālba* - *dālba* 'tanko, puomi' on laen lätist (lā. *dālba*, *dālbs* 'eine Fischerstange, ... Stange...'), vrd. Thomsen FBB 165-6.

23-a). — Tüüp [4] (J. Guts1.: Keil *waga*, Gös. 254: keil / *waija*) on teatavasti vanem balti laen ja selle tähendusvarjund 'Keil' (mujal eP-s esineb ainuliselt tähend. 'Pfahl, Stab zum Einschlagen, Pflock', mis tuntud on ka eL-s) näib olevatki algupärane (~ le. *vāgis* 'Keil, Pflock', vt. Thomsen, FBB 235). — Tüüp [5]-nda tähendus 'pingijala puust suue, kiiluke', 'vähem kiil halu lõhestamiseks' (*pū tōrwaga lūvās naglale pālē*) on nähtavasti algupärane või vähemalt esialgsest tähendusest õige pisut nihkunud (~ msk. *nagli*, roots. *nagel* 'Pflock', vt. Thomsen, GSI 136).

Seega on siis terve nüüdne 'Keil'-nimestik umbes praeguses tähenduses eesti erielu alguline ja veelgi vanem. Kui palju üksikute nimetuste ulatussuhted on eesti erielu jooksul muutunud, on muidugi raske otsustada. Ka varemalt on vist samus murdeis kõrvu esinenud vähemalt kaks sõna teatava semasioloogilise differentsiga, nagu see tuntud laialdaselt ka praegu: Lm-l, Pm-l, Hrm-l, Jm-l, Virm läänes, Viljm eP osas [2] 'suur kiil, näit. puude lõhestamiseks', [1] 'vähem kiil millegi kinnitamiseks', Srm-l, Hm-l [4] 'suur kiil', [3] 'väike kiil', Kihnus [2] 'suur k.', [3] 'väike k.', eL-s õige laialdaselt [4] 'suurem k.', [1] 'vähem k.' jne. Murdeid, kus üksainus nimetüüp üldnimetusena esineb, on võrdlemisi vähe (Muh [2], RidE [2], VNgK [1], Jõh [1], Vaiv [1], IisT [1], Lai [1], Pal [1], Äk [1], TMa [1], Põlt [1], HåO [1])¹.

119. 'Couteau', 'Messer'.

Üldnimetusi on kaks: 1. eP-s *nugà*² g. *noà* (~ g. *nuà*) ~ *nukà*³, Wied. Wb. järgi ka *nugijas* (pt); — 2. eL-s *vājts*⁴ g. *vājtsē*⁵ (~ g. *vājdze*⁶ ~ g. *vājtsē*⁷ ~ g. *vājdze*⁸ ~ g. *vādzē*⁹) - *vejts*¹⁰; Wied. Wb. järgi *veits* g. *veitse* ~ g. *veitsa* (pt, W, P [= luulekeel, Lm, Pm]) 'Messer'; vrd. ka VNgK *vestu* 'peeru kiin' ja Wied. Wb. *vest* g. *vestu* (*väst*) 'Schneide, Messer, Schnitzmesser', *vestu* g. *vestu* 'Hirschfänger, grosser Dolch', eP *vestma* (Wied. Wb. ka *västama*, *vestama*, *vestima*) 'behauen, aushauen (aus Holz), schnitzen, schnitzeln'. Peale nende leidub veel spetsiaalnimetusi: — 3. peamiselt eP-s *pus* g. *pušsi* (~ g. *pušsi*), Wied. Wb. järgi ka *puss* g. *pussu* 'pikem, tupes

¹ Muid lms. nimetusi tähenduses 'coin', 'Keil' on: s. *tulkka* (laen rootsist) ja vadj. *verka*.

² Saared, Lm, Pm (eP osa, ka Saa), Hrm, Jm, Virm, Viljm (eP osa), piirilad: Kod kuni Alatskivini, MMg, Äk, KJn, SJn, Kõ (?), Saa. ³ Jõh, Vaiv. ⁴ Hel, Set, Puh. ⁵ Hall, Kark, Tarv, ViljP. ⁶ Põ, Har. ⁷ TMa. ⁸ SA. ⁹ VöA. ¹⁰ KodAl.

tsolok
(h)ui-pirits
takkuo-paklad
pael-kasel
anum
amber
rand

raen
vasak
voh
valb
itkema

kantav, liikumatu peaga, terava otsaga nuga', 'Dolch'; — 4. *tüts* g. *tütsi*¹ 'puupeaga nuga' ~ *tübz* g. *tübzi*² ~ *tüšä* g. *tüšä*² 'suur vanaaegne puss', Wied. Wb. *tuuf* g. *tuudzi* (d) ~ g. *tuufsi* (Pp [= Peipsi rand]) 'langes Messer mit hölzernem Stiele'; — 5. rahvalauludes harva ka *kurask* g. *kuraski*, SetK-s *turašk* g. *turaški* 'vana, nüri nuga'.

EP *nugä* (Gö.s. 294: Messer / [culter] *nugga* & *noa*) näikse esimesel pilgul seisvat lms. keeltes täiesti ainuliselt. Võimalik oleks seda siiski rinnastada e. sõnaga *nuķ* g. *nuķķä* (~ g. *nuķķi*; Wied. Wb. ka g. *nuku* ja *nükk* g. *nüki* ~ g. *nüka*, vrd. sel puhul s. *nykä* g. *nyän* 'Stumpf', *veitsen nykä*) 'vorstehendes Ende (Spitze, Knauf, Überbein, Knöchel, Leichdorn, Schnauze etc.)', li. *nukā* pl. *nukād* 'dickes, keilförmiges Stück Brot von dem einen Ende der Schnittfläche'. Hääliliselt vrd. e. *läöä* ~ *lāk* g. *lākķä* (vrd. lk. 18), *māi* ~ *mā* g. *mākķi*, *labū* ~ s. *lappo*, *kibū* ~ *kīp* (s. *kippo*) jne. (vrd. lk. 147, alamärk. 1). Tähenduslik külg ei paku samuti mitte raskusi (*nugä* algselt vist 'terav asi, midagi teravat'). See sõna on varemalt esinenud nähtavasti ka eL-s, tõenäoliktult algupärasemas tähenduses, vrd. J. GutsL.: Keule *Nugga*. — Tüüp [2] põlveneb praeguses e. tähenduses vähemalt algsoomest, vrd. s. *veitsi* 'Messer', karj.-aun. *veiftsi* 'veitsi, puukko', vepsL *veitš* 'nuga', vadjJ *veitsi* id. (ing. laen? harilik sõna on *kuraz*), li. *veiš* id., samuti s. *veistää*, *vestää* 'schnitzeln, behauen'; sõnal näikse olevat sidemeid ka kaugemais sugukeeltes (vt. Setälä, Maailm. hist. 497; Budenz, MUSz. 574; J. Mark, MSFOu. LII 184). Kahtlemata on ka see tüüp varemalt olnud üldestiline (vrd. andmeid ülemal!). — Tüüp [3] ei ole etimoloogiliselt selge; vrd. vast *pusk* g. *pusu* 'Stiche (die Krankheit)' [Wied. Wb.], *puskama*, frekv. *pusklema* 'stossen (bes. mit den Hörnern, aber ohne zu verwunden)' [Wied. Wb.]. — Tüüp [4], samuti ka li. *duñš* pl. *duñšəd* 'Messer, das nicht zusammen zu schlagen ist, Dolch', on uuemad laenud lätist (< *duhzis*, *-tscha*, *duhze*, *dunzis* 'ein dolchartiges Messer, das nicht zugeschlagen werden kann', Ulm.). — E. kõnekeelest nähtavasti juba kadunev³ *kurask* (veel Wied. Wb.: *kuurask* g. *kuuraski* [Pp] 'Messer', *kuuraski-kobar* 'Zechsteingruppe') on mitte üksnes algs. aegne (s. *kuras* g. *kuraksen* 'Schlagwerkzeug, Stock', vadj. *kuraz* 'nuga'), vaid arvatavasti isegi uurali aega tagasi ulatuv noanimetus (vrd. Setälä, Stufenw. 34, Maailm. hist. 480).

¹ SaaL, SaaN, SaaJ, Hall. ² Hel. ³ Negat. teat.: Hel, TMa, Äk.

120. 'Couperet', 'Hackmesser, Strauchmesser, Strauchbeil'.

Umbes 40—50 sm. pikkust, konksuga terariista¹, mida tarvatakse võsa raiumisel, haotegemisel ja peerukiskumisel, kutsutakse eestis järgm. nimetustega: 1. kõige üldisemalt eP mandril ja eL-s *kîn* g. *kîni*² ~ *kîm* g. *kîmi*³ (~ g. *kîmi*⁴) ~ *kîmi* g. *kîmi*⁵; — 2. saartel ja Lm edelas *lefs* g. *letsi*⁶ (~ g. *lefsi*⁷) ~ *lâfs* g. *lâtsi*⁸ ~ *lefs* g. *letsi*⁹ ~ *plâfs* g. *plâtsi*¹⁰, Wied. Wb. järgi *leefs* g. *leefsi* (SW) ~ *lefs* g. *lefsi* ~ *leifs* g. *leifsi* (O) ~ *lifs* g. *lifsi* ~ *plets* g. *pletsi* (D); — 3. eP mandri läänes (*pîrîu*, *pîrò*, *pêrû*) *nugà* g. *noà*¹¹; — 4. eL kagus *võssaj* g. *võsaja*¹² (~ g. *võzaja*¹³) ~ *võssâl* g. *võsala*¹⁴, Wied. Wb. järgi *võzar* [ɔ : vɔsar] g. *võzara* (d) ~ *võsaj* [ɔ : vɔssaj] g. *võzaja* [ɔ : vɔsaja] (d); — 5. paiguti eP kirdes *veštu* g. *veštu*¹⁵ ~ *vešto* g. *vešto*¹⁶ ~ *vestù* *nugà* [hv]¹⁷, Wied. Wb. järgi *väst* g. *västu* ~ *vest* g. *vestu* 'Schneide, Messer, Schnitzmesser', *vestu* g. *vestu* 'Hirschfänger, grosser Dolch'; — 6. vist ainult VaivU-s *kassar* (puud. Wied. Wb.). Vt. kaarti lk. 210.

Tüüp [1] (puud. Gös-l, J. Guts-l, A. Thor-Hellel; alles Hupel¹ tunneb: *fiim*, o 'das lange Beil', r.) esineb ainult eestis, kuhu see laenatud on lätist (< lä. *schkînis* 'ein Rauf Eisen zum Abroden des kleineren Gesträuches', vt. Thomsen, FBB 219). Tüüp [2] puudub Wied. Wb. eelsetes sõnastikkudes ja on etümoloogiliselt tumedavõitu. Võimalik, et sel kuidagi tegemist on järgm. germ. sõnaperega: saksa *spleissen*, küs. *splîz, en*, holl. *splijten* 'spalten', germ. **splittisôn*, alas. *splitsen*, *splissen* (> roots. *splitsa*), holl. *splitsen* 'aufschlitzen, spalten' (vrd. Kluge, EtWb. s. v. *spleissen*; Falk-Torp, NDEtWb. s. v. *Splidse* ja *Splitte*). Tüüp [4] (tuletisena sõnast *võsà* 'Schössling') on pärit juba algsoomest, vrd. s. *vesoin* ~ *vesuin* ~ *vesuri* 'falx putatoria', 'Beil Schösslinge l. Zweige abzuhausen'. Tüüp [5] on samatüveline kui *veštma* (Wied. Wb. ka *vestama*, *västama*, *veštima*) 'behauen, aushauen (aus Holz), schnitzen, schnitzeln', s. *veistää*, murd. *vestää* 'schnitzeln, behauen',

¹ Tähen datud tööriist ise on tundmatu: Hall, Kark, Hel, TarvÄ, Karl, Põ, Râp, lis kiriku ümbr., VaivKulgu. ² Kull, Märj, Vig; Mih, PJg, Aud, Tor, Pâ, Hä; Ris, Nis, Rap, Ju, Kos, HJn, KuusS; Amb, Tü, Koe; IisT [v]; Äk, TMA, KodK, Puh, Nõ, VõS, Kam, SanP; Põlt, KJn, SJn, ViljT. ³ Vänd; KuusH; Kad, Rak, VJg, SimA, Lai. ⁴ KuusP, HaljO, LügP, Jõh, VaivR. ⁵ VaivS, VaivRg. ⁶ Kihn. ⁷ Kih, Karj, Põl, Muh, Han, Kars, Varb. ⁸ Ans. ⁹ Käi. ¹⁰ Rõl. ¹¹ No, LNg, Rîd, Mar, KullO, Kir, Lih, MihPaimre. ¹² SanU, SetL [v], Râp (täh.?). ¹³ SetL [v]. ¹⁴ Ur. ¹⁵ VNgK, LügP (~ *kîm*). ¹⁶ LügA. ¹⁷ TormA (?).

veisto - *veistö* 'Schnitzeln l. Behauen', ja kuulub muidugi ühte sõnaga *väits* g. *väitse* 'Messer', s. *veitsi* id. (vrd. art. 119). Tähen-
dusvarjund 'kiin' näikse olevat sel sõnal sekundaarne, isegi õige
hiline. Tüüp [6] on muidugi vist laen ingerist või soomest, vrd.
s. *kassara* 'falx putatoria, runco', 'Reuthaue (vesoin)', karj. *kassara*
'vesuri', vepsL *kassaŕ* 'võsakirves, kiin', vadjJ *kasuri* 'kiin', ja on
teatavasti algs. aegne laen vanemast venekeelest (vt. J. J. Mikkola,
BWS 128).

Võimalik, et tüüp [4]-nda ulatus oli varemalt eestis, vähemalt
eL-s laialdasem ja et see tagasi on surutud põhjast pealetungiva
kîn-tüübi eest. Et viimasel on praegu kokkupuutumist lätikeele
alaga õige kitsukesel maaribal (Hä), selle esinemisala põhjapool on aga
väga laialdane, ei saaks seda sõna kuidagi pidada uuemaks, eesti
erielu aegseks laenuks lätist, vaid vanemaks. Nähtavasti on see
nimetus tunginud hilis-algs. teatavasse murdesse, mida jätkavad
praegu eP murded, tolleaegsest lätikeelest, resp. balti idioomist,
mida jätkab praegune lätikeel.

121. 'Moulinet', 'Quirl'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. kõige üldisemalt eP-s *mänd*
g. *männä*¹ (~ g. *männä*² ~ g. *männä*³) ~ *män* g. *männä*⁴ ~ *mändä*
g. *männä*⁵ (Wied. Wb. tunneb ka g. *männu*); — 2. Hm-l ja Alut-s
härk g. *härö*⁶ ~ *ärk* g. *ärö*⁷ ~ *ärkkim* g. *ärkkimä*⁸, *äröudama*
'männaga segama'⁷, Wied. Wb. *härk* g. *härö* (D) 'Rührholz (Tan-
nenzweig mit vier oder mehr Zweigen)'; — 3. eL-s *põrüs* g. *põrüse*⁹
~ *põrus* g. *põruša*¹⁰ ~ *pürüs*¹¹ ~ *põrüs*¹² (leidub ka Wied. Wb.).

Tüüp [1] (Gö s. AS 152: Butterstock *Mend*; A. Thor-Helle:
mänd 'der Querl') on omane ka muile lms. keeltele, vrd. s. *mäntä*
g. *männän* 'baculus quo butyrum coagulatur', 'Butterstempel', al.
'rudicula cibi miscendi', 'Quirl', vadjJ *mänt* g. *männä* 'männi lad-
vast tehtud hapupiima segamiseks tarvitata haruline riist', li. *mänd-
räks* 'Quirl', ja kuulub teatavasti vanemate balti laenude hulka (vt.
Thomson, FBB 201), vrd. art. 16, lk. 28—9. Samuti algs. ajast
pärandub tüüp [2], vrd. s. *härkin* g. *härkkimen* ~ *härkäin* g. *här-
kämen* ~ *härkki* g. *härkin* 'rudicula multiifida', 'Quirl', *härkkimellä*
seivotetaan puuroa, karj. *härkin* id., vepsL *härkim* 'harudega mänd'. —

¹ Muh, MMg. ² Vig, JuKu. ³ Jöh. ⁴ Hall. ⁵ VaivU, VaivS, VaivRg. ⁶ Käi.
⁷ Phl. ⁸ VaivK. ⁹ Kark. ¹⁰ TarvÄ. ¹¹ SetO. ¹² Vö, Röp.

kytkyt ~ *kytke* 'Halsfessel des Viehs', 'collier' (ainult lehmadel), vepsL *kütk* (pl. *kütke*) ~ *kütke* 'kütke', vadj. *tšütšed* 'kütke', vadj. *tšütše* ~ *tšütšed* pl. *tšütšed* 'lühike nõor või ahel, millega lehm on laudas kinni', li. *kikkim* pl. *kikmad* 'kütke', tšer. *kətskəm*, *kifškəm* 'anspannen', votj. *kittkini* 'anspannen'. Samuti algsoomeni ulatub tüüp *lõg*, vrd. s. *lieka* (ainult hobuste kohta) 'longue corde dont un animal est attaché à un pieu planté sur un pré', ingE *pān liēkāsse* 'panen lõõga', vadj. *lēg* 'pikk ohelik, millega hobune karjasmaal, põllul kinni seotakse'. — Tüüp [3] on etümoloogiliselt selgusetu. Rõi-s esinev liitsõna *lõnderbu* on mingi uuem deskriptiivne nimetus. Tüüp *kaülamus* on vist uuem tuletis sõnast *kaül* 'Hals'.

Et kõnealused tüübid [1] ja [2] on juba algsoomelised ja esinevad ka praegu üksikuis sugukeelis teineteise kõrval (eestis siiski peaaegu igalpool murdeti kas *kütke* või *lõg* üksikult), tekib küsimus, kas on neil tähenduslikku erinevust praegu eestis või kas on olnud seda vähemalt muiste. Soomes näikse *kytkyt*, *kytke* üldiselt tähendavat vähemaist vitsrõngastest ahelat, mille ühes otsas on jämedamast vitsast võru ehk pand (pang, s. *panta*), mis kinnitatakse veisele kaela, teises otsas aga läbi vähema rõnga käiv jäme varb; ahela viimaks nimetatud ots pistetakse laudaseina palkide vahelisest august läbi ja kinnitatakse väljastpoolt nimetatud varvaga. Umbes samasuguses tähenduses esineb *k.* paiguti ka eestis, ainult selle vahega, et panda ehk panga (pangi) ühendab ühe või mitme vitsvõruga¹ pikk, otsaaukudega puu (Kih-l kaks puud), n. n. *kolgē* (Märj, Kei) ~ *kõlē* (PJgL) ~ *kōlgē* (Kir, MarL) ~ *kol'k* jne., mis kinnitatakse ühe vitsvõru abil või võrudest ahela abil laudaseina palgi külge (Kei, PJg, Karj jne.). Paiguti kutsutakse tervet niisugust kütket aga ka *kõlē* (VigP, kohati PJg), pars pro toto tähendusarengu kaudu, või *kol'k* pl. *kolgoid* (Kih), *kol'kmed* ja *paŋg* (MärjL), *kōlgē* ja *paŋd* (MarL), kuna *kütke* esineb kas muus tähenduses või pole üldse tarvitusel. Teisalt on aga tüübil [1] ka lihtsa 'taku-, kanepinõõrist lehmaoheliku' tähendus (Jü, Amb, TüK, VigP, VigN), 'lehma ohelik, mille ühes otsas on aas, teises aga pulk' (PäK, PäP), 'niinest ja takkudest punutud nõor, millega lehm laudas kinni seotakse' (VaivS), *kütke* 'paŋd ja paŋl, millega veis lauda seina külge kinnitatakse' (Kih), vrd. ka vadj. vaste tähendust. Seesugune tähenduse kaksiklus esineb ka tüübil

¹ On ka kohti, kus *paŋd*, *paŋg* ise pistetakse vahendita läbi kolme ehk *kõle* augu (Pm).

[2], kusjuures eelmine täh., 'pannast, võrudest ja kolkimest koosneva veise köidik', on haruldasem (Mih), järgnev, '(takkudest punutud) nõör, mille ühes otsas pulk, teises silmus', aga harilik (Vänd, TMa, Puh, Set). Paiguti tehakse ka vahet *saŗv-lõjā* ja *kāl-lõjā* vahel (TMa), milledest viimane on pikem. Üldse näikse selguvat, et viimane tähendus on algupärane tüübile *lõa*, eelmine aga tüübil *kütkē*, kusjuures aga eestis ja vadjas on hilisemal ajal segiminekuid sündinud. Mõlemad reaaliad on Eestis teatavasti tarvitusest juba kadumas, neile aga asemele on tungimas raudne *keē* või *ahēl*.

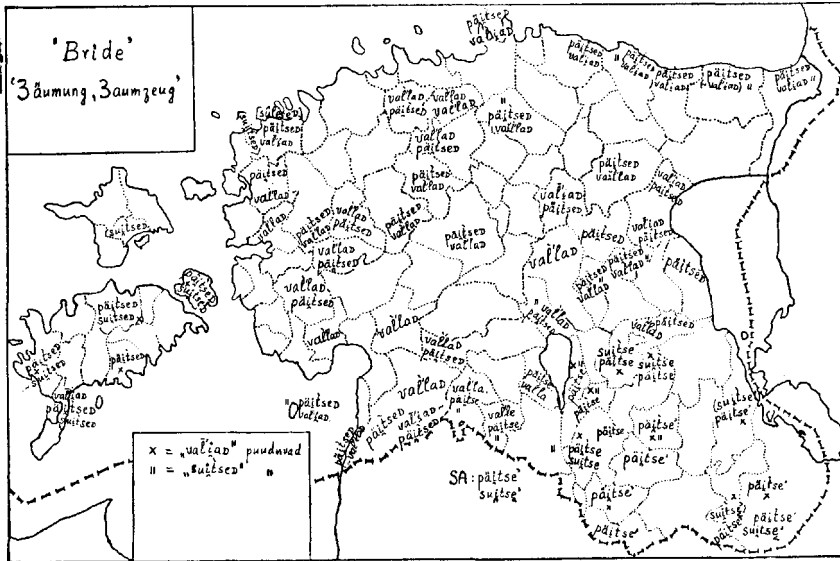
Kuna praegu Eestis *kütkē* ~ *lõa* kõrvuti-esinemise alasid peaaegu sugugi ei leidu (Kod.? kus aga nimetustest embkumb võib ka olla uuem), näikse olevat tüüp *l* siiski vanemal ajal ka sügavas *k*-alal esinenud, mida tunnistavad järgmised eP-s laialdaselt püsinud rudimendid: *nūl̥p on (sai) ta lõa (lõk) täis* 'nüüd on (sai) ta mõõt (määr) täis', *tõmbas enese lõga* 'poos enese üles', vrd. ka vast JuKu *lõa lõgāl kiñni* '(loom on) liig lõdvalt ja pikalt kinni', *pañi lõmā lõgale kiñni, n̥et lahti piq̥ses*; samuti üldpõhjaeestiline *ohelik* ~ *ohilik* (< *ohi-lõa*, *ohig-lõa*, vrd. EK II 12—4). Olgu lõpuks juhitud ka tähelepanu *l*-saarekese peale Mih-s, Kir-s ja osalt PJg-s, mida nähtavasti põhjast (ja edelast) pealetungiv *k*. alles hilisemal ajal on kitsa vööga emamaast eraldanud.

123. 'Bride', 'Zäumung, Zaumzeug'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. tervel eP mandril *vallad* jne., Wied. Wb. *valjaş* pl. *valjad* 'Zügel, Zaum'; — 2. nähtavasti üle terve eesti *päitsed* jne., Wied. Wb. *päitsed* 'Halfter, Halfterstrick (von Leder)'; — 3. saartel, väga harva ka eP mandril, eriti aga eL idas *suişsed* jne., Wied. Wb. pl. *suitse* g. *suitside* (d) ~ *suudze* (d) 'Pferdezaum (aus Leder)'. Vt. kaarti lk. 210 ja 217.

Tüüp [1] (G ö.s. 480: Zaum / [irænum] *waľiat*) pärandub teatavasti algsoomest, vrd. s. *valjaat* 'apparatus equi jugalis, temones, habenæ, helcia', 'Pferdeggeschirr', 'harnais, harnachement', *valjastaa* 'trahæ adjungo equum', 'Pferpe anspannen', karj. *vallaşta* 'valjastaa', aun. *valjasta* ~ *vallasta* id., vepsL *valastada* '(hobust) rakendada', vadj. *valjān* 'suitset', vadjJ *vallad* 'nahksed valjad'. Tähendus 'rakked', 'harnais' näiksegi olevat sel sõnal algupärasem, kuna e. praegune tähendus 'nahksed suuraudadega sõidupäitsed, ratsmetega päitsed' oleks siis uuem, eestiaegne, või vähemalt eestivadjaaegne arend. — Ka tüüp [2] (G ö.s. 225: Halffter von Leder oder hānff / *nahhane* / *fannapi peitş*) on algsoomeline, vrd. s. *päitset*

~ *päitsimet* 'capistrum equorum, loramenta cephalica', 'Kopfriemen', 'têtière', karj. *päifšet* 'päitset', vadjJ *päitšed* (olevat rohkem isurlaste sõna, = *vallad*), ja ilmsesti tuletis sõnast (*peä* <) *pä*, samuti kui sõnast *sü* on tuletatud *suitšed*, mis pärandub nagu eelmisedki tüübid algsoomest, vrd. s. *suitset* 'frenum, inde habenæ', 'Zaum, Zügel', 'bride', aun. *suifšet* id., vepsL *suitšed* 'suitsed'. Murdealasid, kus neist tüüpidest tarvitatakse ainult ühte, on võrdlemisi harva (Kan, Rõn, Ran, ? Har, Räp¹). Harilikult esineb kõrvuti kaks tüüpi, mis tähenduslikult erinevad seega, et tüüp [2] *päitšed* tähendab igalpool 'ilma suuraudadeta, lihtsaid nööri-valjaid, mis hobusele

pähe pannakse kodu, karjasmaal ja töö juures, ja mille küljes ohjade asemel on lihtne ohelik', kuna sellega rinnu esinevad tüübid [1] *vallaad* või [3] *suitšed* tähendavad 'nahkseid, suuraudadega ja ohjadega (ratsmetega) sõiduvaljaid'. Eriti olgu nimetatud veel Ans, kus *päitšed* = *vallaad* 'suuraudadeta nööripäitsed', *suitšed* 'suuraudadega nahkvaljad', ja Ris, kus *suitšed* ([v] Nõva) ~ *sülesed* (Vilivalla) näivad tähendavat ainult 'suuraudu'.

Võimalik, et eesti erielu algul esines tüüp [1] laiemas tähenduses 'rakked', 'harnais', tüüp [2] 'nööri (ja nahast?) lihtsamad päitsed, ilma suulisteta', tüüp [3] aga 'nahast (ja nööri?) ilusamad ja tugevamad päitsed, suulistega'.

¹ Ka Vas-s on tüüp [3] uuem; vanemal ajal tarvitati ainult *kabladžę päitše*, *nahadžę p*.

124. 'Collier de cheval', 'Kummet'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s *raŋoid*¹ ~ *raŋŋid*² ~ *raŋŋid*³ ~ *raŋoi*⁴ ~ *raŋoid*⁵ ~ (soome laen) *rāŋged*⁶; 2. eL-s *taosse*⁷ ~ *taossa*⁸ ~ *taosse*⁹ ~ *taõse*¹⁰ ~ *taõze*¹¹ ~ *taõse*¹² jne.

Neist tüüp *raŋoid* (G ö s. 269: Kummet / [helcium Sedelzeug] *Rangi*) pärandub juba algsoome ajast, vrd. li. *raŋgəd* 'suitsed (päitsed)', *raŋopūd* 'rangid' *raŋgə rōdād* 'kuolaimet', 'Pferdegebiss', vadj. *raŋgəd* (vadjJ *raŋgid*) 'rangid', 'Kummet', s. *rānget* (*a* ~ *ä* kohta eestis ja soomes vrd. Kettunen, Kod. Vok. 2—3) 'Halsgeschirr des Zugpferdes, hölzernes Pferdekummet', samuti e. *raŋo-jalād* (Vig) 'kõve-rad jalad, O-jalad', *raŋgis rebādega* = *r. jalgadega* (Ju) 'O-jalgadega', *naestē kaēlā-raŋoid*¹³ 'kaelkoogud'. Vaevalt võiks siit eraldi hoida ka s. *lānget* 'Pferdekummet', karj. *lānket* id., aun. *lānget* id., vepsL *lāŋkpud* 'rangipuud', kus *r-ga* homorgaanne *l* oleks hilisem (*lānget* tuletamine Ahlqvisti poolt s. sõnast *länkä* 'schief' on vaevalt tõenäolik¹⁴, vt. ka Bibl. Verz. 104). Nimetatud tüüpi *raŋoid* ~ *rānget* on peetud kas germ. keelest põlvnevakts või vähemalt mõjustatuks germ. poolelt, vrd. roots. *rank* 'den krokiga järnbygeln som samanhåller seldynorna', *rank-sele*, *ranka-sele* 'en dylik sele', rootsE *raŋk* pl. *raŋkar*, *raŋkē* pl. *raŋkiar* 'bogträ kring hästens hals, hvarmed lasset drages', as. *ranke* 'Krümmung' jne. (e. ja li. vastete puhul vrd. võimalikult ka kas. *prange* 'Pfaß, Stange [um zu hemmen oder zu fesseln]; Maulklemme, aus einem Holze [Stange] bestehend, die wilden Pferden angelegt wird', *prange*, *muylprange* 'postomis, confibula instrumentum, quod naribus equorum imponitur' jne.). Vt. J. J. Mikkola, BWS 16—7. — EL *taosse*⁹ ~ *taõze*⁹ jne. on muude sugukeeltega võrreldes eestis üksiseisev ja arvatavasti eesti erieluaegne kujundus (? < **ta-ukset*, vrd. ehk osalt ütlusi *kaela-tagune* 'Kragen', *kukla-tagune* 'Hinterkopf, Nacken').

125. 'Courrois qui attachent le collier du cheval aux brancards',
'Kummetriemen'.

Rihmu või nõõrisid, millega rangid aisade ja loogaotste külge ning härjajike adra-aisade külge seotakse, kutsutakse eestis kolme nimega:

¹ Kei, Jü, Ju, Kull, Vig, Tõs, Au, Pä, Hä, Amb, Sim, Vilj, Torm, Kod, Äk, TMaVe. ² KuusH, Kih, Muh. ³ VNgK, Jõh. ⁴ Hall. ⁵ Saa. ⁶ KuusP. ⁷ Puh, TMaVa, Nõ, Ot, San, Hel. ⁸ Tarv. ⁹ Rāp. ¹⁰ Põl, Har. ¹¹ SetO, SetL. ¹² Kark. ¹³ Aud, Tõs.

¹⁴ Ometi võiks siin, prof. L. Kettunen'i arvates, tegu olla teatava tugenemisega sõnaperele *längata* 'böja sig, vetta ät', *längistyä* 'vrida sig, gā pā sned', *länkä* 'nedät böjd l. krökt' jne.

1. eP-s, samuti eL lääne- ja põhjaosades *rõmad*¹ ~ *ruõmad*² ~ *ruõmad*³ ~ *ruõmad*⁴ ~ *ruõmad*⁵ ~ *rõmä*⁶; — 2. peamiselt eL kagus, kuid ikkerihmade tähenduses paiguti ka eP-s n. pl. *rahke*⁷ ~ *rahke*⁸ (: n. sg. *rahe*)⁸ ~ *rahkmed*⁹ ~ *rahked*¹⁰ ~ n. sg. *rahè*¹¹ ~ *rahe*¹², Wied. Wb. ka n. sg. *rahke*, *rahkmes*, *rake* 'Riemen, womit das Ochsenjoch (bes. von einem Zweigespann) an die Pflugstange, od. womit das Kummet an die Fenerstange befestigt ist'; — 3. Ainult Vaiv-s hiline vene laen *postrõkkad* (~ *ruõmad*).

Tüüp [1] (GöS. 338: der riem in zug sedel / *rohm* / a) näikse tuntud olevat ainult eestis, soomes ja vadjas, vrd. s. *ruoma* 'ledernes Zuggelenk am Pferdegeschirr', vadjJ *rõmed* 'rangiroomad', kuhu sõna laenatud on nähtavasti Eesti ja Soome rootsi murretest (vadjasse vist eesti kaudu), vrd. Bibl. Verz. Tarvitusel on harilikult *rañoi* (*rañni*) *r.*, kuid vananevalt ka *ärjå* (*ikke*) *r.*¹³. — Tüüp [2] on lms. keeltes juba laiema ulatusega, vrd. s. *rahje* g. *rahkeen*, murd. *rahet*, *rahjet* 'lorum subjugium l. ductarium in jugo bovis et collari equi', 'Jochriemen', karj. *rahis* id., vepsL *rahkiž* 'room', li. (Kett.) *rågaz* pl. *rågad* 'rahkeet' ~ (Set.) *rågaz* 'Lederriemen, Zugriemen'. Sõna algupära on tundmatu. Tähendades eL kaguosas peamiselt 'rangiroomad', siis ka 'rihm, millega härgade ike kinnitatakse adra-aisa külge' (SetK *küññü rahke*), on selle sõna tähendus eP-s üldiselt viimane (Käi *igè rahè*, *rahkmed*, VNgK *ärjå-rahked*), paiguti aga (?) 'puu, mis käib ikke juurest adra külge' (Jõh *rahè*), nii siis mitte täpselt sama, mis *ärjå rõmad* (üksik-ikkel)¹⁴. Seega on *rahked* varemalt olnud kindlasti üldestiline nimetus, mille aga uuem laen rootsist, *rõmad*, välja on tõrjunud eP-st ja osalt ka eL-st, kohati ainult funktsioonis 'Kummetriemen', kohati aga üldse¹⁵.

¹ Srm, Muh, Lm, Hrm lõunaosa (Ju), Pm eP osa (ka Saa), Tm eP osa (Lai, Äk, Torm), TMa, Viljm eP osa (ka Vilj). ² Jõe, HJn, Kuus, Kad, Sim. ³ Lüg, Jõh, Vaiv. ⁴ Kod. ⁵ Kihn. ⁶ Hall, Kark, Tarv, Hel, Ran, Puh, OtP, RõnU, RõnK, VõS, VõSulb. ⁷ RõnK, OtA. ⁸ SanM, Põ, Ráp, Har, Set, SA. ⁹ [Käi]. ¹⁰ [VNgK]. ¹¹ [Jõh]. ¹² Lu.

¹³ „Mõlemil poolil ikke otsa küljes on üks inimese sõrme jämedune nõör, kellega härg ree ette ning ree aiste otsa kinni pannakse, ja nende nõõride nimi on *härja-roomad*“ (Ahlqvist, Suomalainen murteiskirja 4).

¹⁴ Vrd. Ahlqvist, Suom. murteisk. 5: „Kesk iket, kahe härja vahe-kohas on üks kämla ehk poole vaaksa laajune auk ikkest läbi, ja sest august läbi on üks nii suur nahkrihm, mis sest august aga läbi lähäb, ja kellega härjad vankre ning adra ette pannakse. Selle rihma nimi on *rahe*, kui mittu, siis *rahkmed*.“

¹⁵ Teistest samatähenduslikkudest sõnadest lms. keeltes nimetatagu veel li. (Sj.-Wied.) *sasprånga* 'Kummetriemen'.

126. 'Brancard, limonière', 'Gabeldeichsel, Femerstange'.

Tarvitusel on kaks nimetust¹: 1. eP-s ja eL läänes *aïs*² g. *aïsa* (~ g. *aēsà* ~ g. *aïsa*) ~ *aēs* g. *aēsà*³ ~ *aïsa*⁴; — 2. peaaasjalikult eL-s⁵ *vehmèr*⁶ (~ *vehmer*⁷ ~ *vehmri*⁸) g. *vehmri* (~ g. *vehmre*) ~ *vehmar*⁹ ~ *vehemer* g. *vehemri*¹⁰ ~ *vehmer*¹¹ ~ *vihmer*¹² ~ *vehmèr*¹³, Wied. Wb. järgi *vehmer* g. *vehmri* (~ g. *vehmre* ~ g. *vehmbre*) ~ *vihmer* 'Deichsel, „Femerstange“, der erste helle Stern im Schwanz des grossen Bären, Bauerwagen', *vehmri täis rattaid* 'ein Gang (vier) Räder', *veski v., tuulinge v., vända v.* jne.

Tüüp [1] (näikse puuduvat Gö s-l) pärandub eestis juba vanemast ajast, vrd. s. *aisa* 'fimmelstang, skalm, blankard, tistel, tistelstang, skakel', karj. *aiza* id., aun. *aižu* id., vepsL *aižaz* id., vadJ *aïs* pl. *aizep* '(vankri, ree-) ais', mrd. *azje* 'Deichsel'. Selle etimoloogia kohta vt. Y. Toivonen, JSFOu. XXXIV₂ 39—42. — Tüüp [2] (Gö s. 157: Deichsel [am Wagen] *weemer*), millel vas-teid on ka liivis *viemar* ~ (*viemarz* 'aisa') ja soomes (*vehmaro* ~ *vehmare* 'tistelstang, stang i oket'). Seda sõna on peetud germ. laenuks (~ saks. *Femerstange*, uroots. *fimmerstang*, vt. Ahlqvist, KW 131), mis ometi häälikuliselt pakub raskusi (vt. Bibl. Verz. 127). Nimetatud germ. sõnade kohta olgu tähendatud, et saks. *Femerstange* näikse olevat mul käepärast olevaile saksa sõnastikkudele (Grimm, Weigand, Kluge, Lübben) tundmatu, olles nähtavasti omane ainult balti-saksa keelele¹⁴; rootsi *fimmel-* ~ *fimerstang*, *finber-* on aga rootsis atesteeritud kirjalikult alles a. 1549—1600 saadik ja nende algupära on tundmatu (vt. Hellquist, SvEtO s. v. *fimmel-*). Et see sõna eestis varemalt üldisem on olnud, tõendab selle esinemine veel praegu üksildi eP-s: Kih *vehmer* 'härja-

¹ Kahehobuse rakenduse üksikaisa ('timon', 'Deichsel') ülddeestiline nimetus *tisel* g. *tisli* (~ g. *tisle*), Wied. Wb. järgi ka *tiistel*, *tiistli*, *tiiksel* (vrd. roots. *tistel*, mrd. *tissel*, msk. *hisl*, mas. *thisla*) ei kuulu muidugi mitte käesolevasse harutlusse. ² Kih, Muh, Rõi, Lm, Pm (ka Hä, Saa, Hall, Kark), Hrm, Jm, Virm, Viljm (ka Pai, Tarv), Tm eP osa (Lai, Kur, Pal, Torm). ³ Ju. ⁴ Vaiv. ⁵ Negat. teat.: Hä, Torm, Pal, Kur, Kark. ⁶ Puh, TMaVo, Vö, San, SetL. ⁷ Kih, Muh, Tor, TüS. ⁸ TMaVe. ⁹ Kars (täh. ?). ¹⁰ Kod ('Deichsel'). ¹¹ Pö. ¹² Har. ¹³ Ráp.

¹⁴ Idiotikon der deutschen Sprache in Lief- und Ehstland (Riga 1795) tunneb seda sõna lk. 62: „*Femern* oder *Femerstangen* sind kurze Latten vermittelt welcher ein Pferd das einspannige Fuhrwerk zieht. Man könnte sie daher Zieherstangen nennen.“

vankri keskmine üksikais', Muh *tüliqoi vehmer* 'tuuleveski händ (millega veskit pööratakse)', TüS *vehmer* 'lapsevankri tiisel', Tori *vehmer* [v] 'Deichsel'.

127. 'Rame, aviron', 'Ruder, Riemen'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. peaaasjalikult saartel, eP rannakihelkondades ja kohati eL-s¹ *aër* g. *aerü*² ~ *är*³ ~ *aïru*⁴ ~ *aïr* g. *aïrù*⁵ ~ *är* g. *āri*⁶ ~ *aïjor* g. *aïjori*⁷ ~ *aïjor* g. *aïjori*⁸; — 2. peaaasjalikult⁹ eP mandri siseosades ja terves eL-s *mõla* g. *mõla*¹⁰ *mē.ia* g. *mē.ia*¹¹ ~ *melà* g. *melà*¹²; — 3. Kark-s *lappi* g. *lap'me* [v].

Tüüp [1] (Stahl, LSp. 197: *air*; Gös. 342: *Ruder* / [remus] *Uijr/u*) on lms. keeltes (s. *airo* 'Ruder', karj. *airo* id., veps. *aïr*, vadjJ *aïr* ~ *aïro*, liS *air*) teatavasti vanem germ. laen (alggerm. **airō*-, Bibl. Verz.; li. *aïraz*, *aïraz* on laenud lätist, vrd. Thomsen, GSI 111). EP-s mere ja suuremate jõgede randadel, saartel ja osalt eL-s tähendab *a*. 'pikemat paadimõla, mida sõudmisel peetakse tollide vahel'. EP sisemaal harva, üldiselt aga eL-s on tüüp *a*. tarvitusel ainult veskitiiva tähenduses (Rap *veski aër*, San *tülē veske aerü*, Karl *är*, Põ *är* pl. *āri*, Rāp *tül-veški aïr*, SetLo-botka *tülkivi aïr*, SetK *tülkivi āri* jne.). Vähemalt soome-permi aega tagasi ulatuv *mõla*, vrd. s. *mela* 'kurzes Ruder zum Steuern', karj. *mela* id., veps. *mē.ia* id., vadj. *mē.ia* 'keedu mõla', mrd. *mīle* 'Steuer-ruder, ruderförmige Schaufel zum Umrühren', sürij. *mal* 'Ruder' (vt. Paasonen, Beitr. 100; Wichmann FUF III³ 100), esineb eP mandri siseosades ja terves eL-s üldse lühema aeru tähenduses, millega sõiduriista lahtiselt (mitte tollide vahel) kõrvalt sõutakse või ahtrist juhitakse; selle varjundi kõrval on sõnal veel teine: 'labidakujuline riist, millega keedetavat vedelikku (putru, seepi, värvi jne.) või mingit muud ainet (tainast) ümber liigutatakse', tarvitusel sisemaal eelmise tähenduse kõrval, kirderandadel (Kuus, Jõh, Vaiv) aga nähtavasti ainuliselt viimases tähenduses. Mõlemad tähendus-

¹ Negat. teat.: Mih, Vig, Vänd, Tü, Kõ, SJn, Lai, Äk, VJg, LügA, SetL.

² Srm, Muh, Hm, Kihn, Hä, Tor, And, Tõs, Varb, Han, Kars, Rid, Ris, KullP, Jõe, Kos, HJn, KuusJ, KuusP, KadP, Kod, Halj. ³ Kuus, HJnP. ⁴ Vaiv. ⁵ KJn, Puh, SanP, VõS, Rāp, SetLobotka. ⁶ Põ, SetK, Karl. ⁷ TarvM. ⁸ TarvÄ. ⁹ Negat teat.: Ans, Kih, Karj, Muh, Käi, Kihn, RidE, Han, Tõs, Mih, Hä, Ris. ¹⁰ Vig, Kull, Vänd, Tor, Pā, Hall, Kark [u ?], SJn, KJn, Vilj, Hel, Tü, JMd, Koe, Rap, Hag, Kos, Kuus, Kad, VJg, Lüg, Jõh, lis, Torm, Lai, Äk, TMa, Puh, Võ, San, Karl, Põ, Rāp, Vas.

¹¹ SetL. ¹² KuusJ, KuusP, Vaiv.

väster (Hupe l¹ *wästar*, tra d. ~ *wäster*, tri r. 'das Stecheisen zum Fischfang') on tuntud tähenduses 'ahingas' ainult eestis; siia kuuluva linnunime, e. *västrik*, *vāstrik*, s. *västäräkki*, *vestrikka*, *västrikka*-tähendus on aga ilmselt sekundaarne (vrd. H. Ojansuu, Vir. XIII 24). Võimalik, et selle sõnaga ühenduses on ka s. *västäräkki* 'ett tvärträ som förbinder skalmarna på gaffelplogen'. Hm tüüp *piht* g. *pihi* on muidugi vist identne sõnadega *piht* pl. *pihid* ~ pl. *pihud* 'Schmiedezange, Bremse', (P) 'Krebsschere', s. *pihti* 'grosse Zange, Kloben', *pihdistää* 'mit der Zange zudrücken, pressen, klemmen', karj. *pihti* 'hohtimet', vepsL *pihtad* 'rautapihdit, joilla kuumia kiviä saunassa nostetaan veteen', vepsL *pihtid* 'tangid, pihid'.

Ülalesitatu põhjal võibki tõenäolikuks pidada, et eestikeel on *västär*-sõnas alal hoidnud mingi harulise kalaraiumise riista algsoomelise ja võib olla veel vanemagi nimetuse, kuna eP murre ja li. on säilitanud algsoome aegu balti keeltest laenatud nime, mille praegune tähendus võis kujuneda alles lms. keeltes. Kuid võimalik, et ka Hiiu murde *piht*, esialgselt tähendades üldse mingit harulist kinnihaaramise riista, tagasi läheb oma tähenduse poolest algs. ajajärku, samuti ehk olles genuiinne nimetus. Ülejäänud osa lms. keeltest on aga alal hoidnud vanema vene laenu (vrd. *ocmpora* 'Fischgabel, Harpune; Sporn'): sLä *ahrain*, sl *atrain*, karj. *azroan*, veps. *astrag*, vadj. *astrag* (~ *ostrog*, mis uuem laen).

129. 'Romaine', 'Schnellwage mit Laufgewicht, Besmer'.

Selle primitiivse, veel praegugi talupoegadel ja rändavail kaupmeestel tarvitusel oleva kaalu nimetustena esinevad: 1. eP-s *margabu*, 2. saartel, Pm-l ja eL-s *päšmer* g. *päšmri* (~ g. *päšmre*) ~ *päšper* ~ *päššül* g. *päšülä* jne., 3. eP edelas *nuj* g. *nujja* ~ *mōdū* (*kālū*) *nuj*. Vt. kaartisid lk. 210 ja 224. Neist esimene on muidugi eesti pinnal sündinud kujundus uuemast skand. laensõnast *mark* g. *markā* 'Pfund, abgemessenes Stück, Münze, Mark' ja sõnast *pū* 'Holz'. Selgesti mõistetav arend on ka kolmas, (*mōdū*, *kālū*) *nuj*. Tüüp [2]-se (vrd. ka li. *bāzmer*, *bāzmur*, liS *pāšmer*) algkujuks on õigesti peetud alas. *besmer* (Ahlqvist, KW 201), kuna muis sugukeeltes esinevad kujud (sl *pesmeli*, karj. *bezmeñi* ~ [Ojans.] *pešmeli*, aun. *bezmeñ*, veps. [Ahlqv.] *bezmen* ~ [Set.] *bezmen*, vadj. *bezbeni*) sele-tuvad põlvenevaiks venekeelest (безменъ), vrd. Mikkola, BWS 83—4. Esimesel silmapilgul võiks arvata, et ka eL idapoolseis murrakuis esinevad *päšsil* (Kam), *päššül* (Võ), *päššül* (Räp, Set)

130. 'Meule à aiguiser', 'Schleifrad'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s *käi*¹ g. *käijä* (~ g. *käijä* ~ g. *käijä*) ~ *käijä*² ~ *kei* g. *keijä*³, sellest verb *käijama* ~ *käijämä* ~ *keijama*⁴ 'schleifen auf dem Schleifrade'; — 2. eL-s *põr*⁴ (~ *pür*)⁵ g. *põrā* ~ *pür* g. *põrā*⁶.

Tüüp [1] (G ö s. 360: Schleiffstein / *teij* schleiffen / *teija* *pehl* *haiama*) on esindatud ka liivis: *kēja* 'Schleifstein, Wetzstein, Schleifrad'. Võimalik, et siia kuulub ka s. *kääjin* 'käppen l. staken hvarmed väfbomen vändes, vändarm (käänninpuu l. käänninvaaja)'. Muudest tähendusvarjunditest eestis olgu mainitud: Päm *sēbi käi* 'seebi ratas', Mih, Han *lebā käijakkas* 'suur leivapatakas', Wied. Wb. *rasva-käi* 'Fettbolzen, radförmiges Stück Talg', ? *varda-k.*, *koodi-k.* 'Klöppel am Dreschflügel'. — Ka eL tüüp [2] on tuntud mõnes sugukeeles: liS *püör* 'Schleifrad', vadjJ *põr* g. *põrā* 'kai' (vrd. e. *põrama* 'drehen, wenden', 'tourner').⁷

Kõnesolevate eP ja eL nimetuste praegune vahekord võiks seega päranduda juba algsoomest.

131. 'Navette sans bobine, aiguille à filet', 'Weberschiff ohne Spule, Netznadel'.

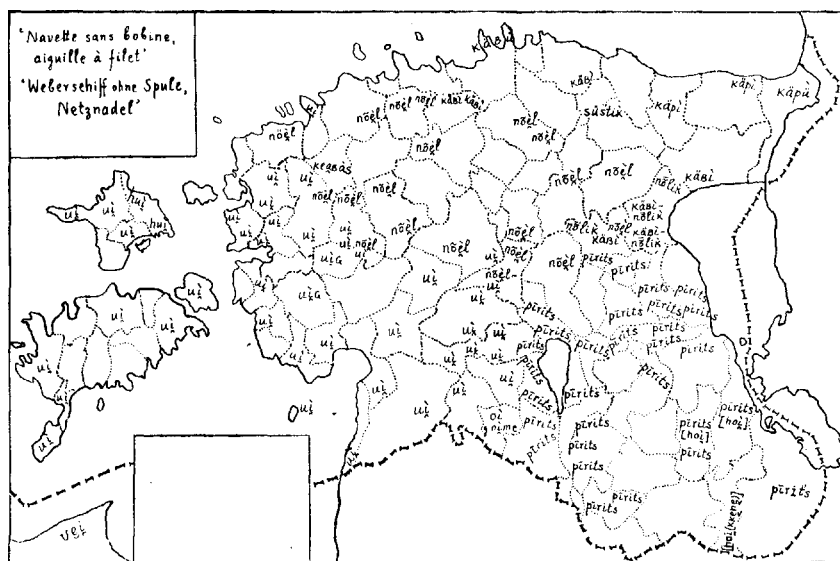
Võrkude, vööde ja niite kudumisel tarvitatakse Eestis teatavasti väheldasi, pilpast lõigatud nõelu, mille teravasse esiotsa (paiguti — Mih — on see raudoraga varustatud) sisse on lõigatud keel, tagaotsas on aga kaks sarvekest. Nende sarvekeste vahelt ja ümber keele mässitakse võrgulõng. Seesuguste nõelte pikkus on 2—4 tolli ja enam. Samaehituslikka, kuid suuremaid, kuni 1—2 jala⁸ pikkusi kudumisnõelu tarvitatakse (nüüd veel võrdlemisi harva) jämedama kanga ja kotiriide kudumisel, eriti veel vaipadele j. m. kangastele kirjade sissekudumiseks. Kohati tarvitatakse niisugust kudumisnõela veel primitiivsemal kujul, umb. 2 jala pikkuse teravaotsalise puuvarva näol, mille ümber mähitakse lõng (näit. VigP-s). Neil nõeltel esinevad eesti keelealal järgmised nimetused: 1. kõige

¹ Rõi, Ans, Muh, Kars, Vig, Kull, Märj, Hel, Jü, HJn, Kos, Ju, Rap, Amb, Tü, Sim, Vaiv, Pā, Saa, Mih, Põlt, ViljV. ² Vaiv. ³ Kih. ⁴ Hall, Kark, VilJT, San, Vö, Rāp. ⁵ Puh, Pö. ⁶ SetO.

⁷ Muis lms. keeltes on tarvitusel: s. *tahko* 'runder Schleifstein', vepsL *tahkod* 'käiad, tahud'.

⁸ Mõnede andmete järgi harilikult $\frac{3}{4}$ —1 küünra pikkusi (Vig).

laialdasemalt, Eesti lääneosas (pea tervel Lm-l, tervel Hm-l, Srm-l, Muhus, paiguti Hrm-l [HMD], Pm-l ja läänepoolsel Viljm-l) *ui* g. *uijā* ~ *uiō* g. *uijā* ~ *ui* g. *ui* ~ *uiō* g. *uijō* ~ *oi* g. *oi*me (~ g. *oi*) ~ *hui* g. *hui*, Wied. Wb. järgi *hui* g. *hui* (~ g. *hui*u ~ g. *huia*) ~ *lui* g. *lui* (~ g. *luia*[O]) ~ *hoi* g. *hoi* (d) ~ *huig* g. *huia* ~ *hüie* g. *hüie* (O [= Srm], M [= Muh]); — 2. pea tervel Hrm-l (erandiks Kuus ja osalt HJn), tervel Jm-l, lääne-Virm-l, kirde-Viljm-l ja Tm äärmisel põhjaserval (*võrgu*, *kohti*, *nē*) *nōēl* g. *nōēlā* ~ *nōlik* g. *nōlikku*; — 3. tervel järgijäänud kagu-Eesti alal (Võrm, Set, Viljm, Tm) *pīrits* g. *pīritsa* (~ g. *pīritse*) ~ *pīrits*, Wied. Wb. *piirits* g. -e (S); — 4. kõige kitsamal alal (ida- ja

põhja-Virm-l, Kuus-s) *kābi* g. *kābi* ~ *kāpi* ~ *kāplū* g. *kāplū*; — 5. paiguti *süstik*; — 6. paiguti (Nis) *keqbas*. Vt. kaartisid lk. 210 ja ülal.

Neist esimene nimetus *hui* ~ *uiō*¹ (analoogilise σ-ga) jne. ulatub vähemalt algsoomeni, vrd. s. *hui* 'spole (käämi, puola)', *punainen*, *valkoinen hui*; *tehdä huita* 'spola (huittaa)', li. *vej* 'võrgu-nõel'. Vasteid on sõnal ka veel kaugemais sugukeeltes (lp., sürj., votj.) ja ta algtähendus näikse olevat 'tera, okas, ora' (vrd. Y. Toivonen, Vir. XXIV 88). Võrdlemisi vanemal tähendusarenemise astmel esineb see sõna VigP-s: *ui* '2 jala pikkune, teravate otstega varb,

¹ Puudub Wied. Wb. järele sõnastikkudes.

mille ümber kudumisel lõng mähitakse' (*nõël* 'pilpast, lauakesest lõigatud, keelega ja ka sarvekestega kudumisnõel'). EL kagupoolses osas (Set, Räp, Põ, Vas) esineb *hoi* samas tähenduses kui soomeski: 'kääv, pool (s. o. lühike puust ora, mille ümber lõng keritakse ja mis süstikusse asetatakse)'. Vrd. ka Srm *uigoda*, *uikoda* 'süstik' (vt. art. 132). — Tüüp (*võrgu*, *kohtikaiga*) *nõël*, *nõlik* on nähtavasti eestikeele erielu aegne semasioloogiline arend, mille tähenduse muutumine on täiesti analoogiline *hui* ~ *ui* ja *käbi* (vt. alla-pole) sõnade muutumisele (vrd. ka saksa *Netznadel*). — EL *pīrits* (Hupel¹: *pīritš*, e 'die Nadel zum Netzstricken'. d.) on tuntud ainult eestis. Võimalik, et selle algosa on laenatud germ. keeltest, vrd. saks. *Spier* 'kleine, zarte Spitze, bes. die aus der Erde hervorstehende Gras-, Kornspitze', kas., uas. *spīr* 'kleine Spitze, besonders von Gras oder Korn, dünne Stange', 'Ähre', angls. *spīr*, ingl. *spire of grass* 'Grassspitze', taan. *spīr* 'Turmspitze, Zepter', 'schmales Rundholz', *spire* 'Keim', roots. *spira* id., ka 'lange Stange, kleine Segelstange', unorr. *spīr* 'Turmspitze, Wasserstrahl', msk. *spīra* 'Stiel, Rohr, dünner Baumstamm' (indo-eur. **[s]pi* 'Spitz sein'), vt. Weigand, DWb. s. v. *Spier*, Falk-Torp, NDEtWb. s. v. *Spir*. Tähendusöppeliselt vrd. *ui* ~ *hoi*, *käbi* ja *nõël*. — Kirde-Eesti tüüp [4], võimalikult ehk laen soomest, ulatub ses tähenduses algsoomeni, vrd. ingE *käpü* 'võrgu hui', vadJ *tšäpü* id., s. *käpy* (*käpi*) 'Netznadel', veps. *käbu* id. Ka selle sõna tähendus, nagu Y. Toivonen on (FUF XV 77) näidanud, on algselt olnud umbes 'Stachel, Spitze' (mis osalt püsinud veel permi keeltes). Õige tõenäolik on oletus, et *käpü* tähendas varemalt, algsoomes 'võrgunõela', *hui* aga 'kangakudumisora'. — VJg põhjaosas ja Rak-s esinev tüüp [5] *süstik* põhjeneb segiminekul uuemaaegse kudumisriistaga ('Weberschiff'), mis on eriti mõistetav nimetatud paigas, *surruk* ja *süstik* sõnade randemail, kus *surruk* on tarvitusel tähenduses 'Weberschiff', *süstik* aga on läänepoolt sisse rännanud. Vt. art. 132, kaarti lk. 229. — Nis-s esinev tüüp [6] *keqbās* (< *kāvas*, vrd. *v* > *B* sõnus *kōbā*, *kibi* jne. samas murdes) on tulemus täiesti mõistetavast segiminekest asjade endi, 'Spule' (*kāv*) ja 'Netznadel, Weberschiff ohne Spule' vahel¹.

Seega on vist eestiš algselt, muudest sugukeeltest lahkumisel, primitiivse kudumisnõela (ora) tähenduses tarvitusel olnud üldiselt

¹ Selle kudumisriista muude nimetustena on sugukeeltes veel tuntud veps. *tut g. tutun* 'võrgu käbi'.

huj (eL-s vist *hoi*, nagu vast ka liivis). Muu nomenklatuur aga kujunes praeguses elukohas, kas laenu teel (*käbi*, *käpi* soomest ja ingerist, *pīrfits* skand. poolelt või alasaksast), või jälle oleva sõna (resp. tuletise) semasioloogilise arenemise kaudu (*nõel*, *nõlik*, *keqbàs*, *süstik*).

132. 'Navette', 'Weberschiffchen'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. eP-s haruldane (ainult Jn-s) *laev* g. *laevà*; — 2. kõige laialdasemalt, nimelt kesk- ja lääne-Eestis *süstik* g. *süstikku* ~ *süst* g. *süsti* ~ *söstik* ~ *süstibõl* ~ *süistiõv* jne., Wied. Wb. järgi ka *süske-pool* ~ *süste-puu* (~ *süts-pool*); — 3. Srm kesk- ja lääneosas ja SaaJ-s *uigoda*¹ (~ *ui-kodà*); — 4. kohati Srm-l, Lm-l ja Pm-l (*kañga*) *poël* g. *põli* ~ *põl* ~ *põl*; — 5. Kuus-s *sukkul* ~ KuusP *sukkulane*, Wied. Wb. järgi *sukul* g. *sukuli* ~ *suhkul* g. *suhkuli* (NW) ~ *sugulane* (NW) == *surnukas*; — 6. laialdaselt eP idas *surnuk* g. *surnukka* ~ *surnukkas*, Wied. Wb. (A, SO) 'Weberschiffchen (gerade und ohne Boden)'; — 7. eL kagus *tsolok* ~ *tsolokkē* ~ *tsolohk* ~ *tsolokna* jne., ka Wied. Wb. järgi *tsolohk* g. *tsolohka* (d) ~ *tsolohkna*; — 8. siin ja seal eraldi üle eP ja eL *kušpõl* ~ *kõšpõl* ~ *košpül* ~ *lušpõl*² ~ *pošpuql*, Wied. Wb. järgi *kuts-pool* 'Weberspule'; — 9. kohati eL-s ja eP-s *otšpül* ~ *otšpuql*; — 10. Rõu-s *ašpül* 'kanga laevukene', Wied. Wb. järgi *ats-pool* (d) 'Weberschiffchen'; — 11. eP läänes *sešpoel* ~ *sišpõl* ~ *sišpür* ~ *sušpõl* ~ *süts*, Wied. Wb. järgi *sofs-pool* ~ *sufs-pool* (Wl [= Virml]) 'Weberschiffchen' ~ *süšpool*; — 12. Saa-s *kujutšpül*; — 13. Wied. Wb. järgi *kañga-lui* (O) 'Weberschütze'. Vt. kaartisid lk. 210 ja 229.

Tüüp [1] on ilmselt hiline, deskriptiivne nimetus, mis põhjeneb süstiku laevameeldetuletaval kujul, vrd. ka saks. *Weberschiff*, pr. *navette*, v. *челнок* jne. Tüüp [2]-se alla kuuluvad nimetused (A. Th o r -Helle: *füsti-pu* 'der Weber-Spuhl') on kõik samatüvelised kui *süstma* 'werfen', *söstma* 'werfen', 'sich werfen, springen, stürzen' (esindatud ka *lapis* ja *sürjanis*, vt. P a a s o n e n, s-Laute 94), vrd. ka sLä *syöstävä(inen)* ~ *syöksin* 'Weberschiffchen'. Või-malik, et selletüvelisi süstikunimetusi oli juba eesti erielu algul ja algsoomeski. —

¹ Jäm-s tähendab see 'lahtise põhjaga süstikut', *sešpoel* aga 'kinnise põhjaga süstikut'.

² VNgK *lušpõl* 'muistne põhjaga süstik, oli tarvitusel „hantvärgi“ - rahval', *surnuk* aga 'ilma põhjata s., tarvit. nüüd ja vanasti'.

Tüüp [3]-nda kujundamisel on toonitatud kudumispooli ehk *uio* ümbritsevat „koda“, nagu see sündinud on ka liivis (*voikkoda* ~ *voikkuda* 'süstik'¹). Võimalik, et siin Srm ja li. nimetustel ka teatav lähem geneetiline ühendus ei puudu. — Pars pro toto tähendusarengu teel on kujunenud eri paigus (Põi, Han, Kark) tüüp [4]. Sõna on laenatud kas alasaksast (*spôle* 'Weberspule') või rootsist (*spole* 'Spule'²). — Kitsaulatuslik tüüp [5] on nähtavasti laenatud idasoo me murdeist, vrd. sl *sukkula* ~ *sukkulainen* 'Weberschiffchen', karj. *šukkula* id., ing. *sukkula(ine)* id., vepsL *suklõne* 'kangasüstik'. H. Ojansuu, Vir. IX 98, on pidanud seda vanemaks laenuks slaavi poolelt, vrd. kirsl. *coykalъ*. Selle oletuse teeb aga väga küsitavaks, nagu H. Ogi toonitab, *coykalъ*-sõna tähenduslik külg ('Spulrad'). Peaksin ikkagi tõenäolikumaks selle sõna Ahlqvisti rinnastust soome sõnadega *sukkela* 'flink', *sukeltaa* 'untertauchen' (KW 86), tähendusarengu pooldest vrd. e. *süst* ~ *süstik* ~ *söstik*, s. *syöstävä* ja e. *süstma* 'werfen', *söstma* id. — Tüüp [6] (Hupel¹¹: *furnut*, a 'Weberschütze od. Spule'. Pp.) esineb ka sugukeeltes, vrd. vadjJ *surnukes* g. *surnukkà* 'süstik', ing. *sormikas* ~ *sormikkain*, ingE *sormikkaine* id. H. Ojansuu, Vir. XXIV 81—2, on seda nimetust ühendanud järgm. tüvega: eL *surmipuu* 'hölzerne Stampfkeule', *surmiterä* 'Graupen, Grützen', *surmma* 'stampfen', *suruma*, *survama* jne., s. *survoa* ~ *survota* 'stampfen, zerstampfen', *hyttyiset survovat* 'culices volando ludund', *survaista* 'hastigt vråka, skufta, slå l. störa till, gripa uti', karj. *šurvo*-, aun. *survo*-, toonitades eriti selles tüves peituvat tähendust, mis ilmub veel ütlustes s. *hyttyiset survovat*, e. *suruma* m. s. 'schwärmen, spielen (von Mücken)', *lapsed suruvad valge ära* 'die Kinder benehmen das Licht (durch Hin- und Herlaufen durch die offene Tür)'. Sel sõnal näikse esialgsem tähendus olevat küll 'tõukama, tampima' (vrd. ka tšer. vaste tähendust 'stossen, stampfen', vt. Wichmann, TschTW 96), kuna tähendusvarjund 'segima, rahutult üles ja alla, sinna ja tänna liikuma' võiks olla arenenud eestis ja soomes eraldi hiljem. Teisalt võiks aga tõenäolikuks pidada ka *surnuk*-sõna teistsugust seletust, nimelt oletades laenuvõimalust venekeelest: *surnuk*, **surnukka* < **sulnukka* < **solnokka* (vrd. tüüpi [7]: *tsoluk*) < v. челонокъ. E. *surnuk* ja ing. *sormikas* kujudes oleks siis rahvaetümoloogilist tugenemist olnud vastavalt

¹ Sj.-Wied-1 vist ekslikult 'Weberspule' (pro 'Weberschiffchen').

² Selle germ. sõna alg tähendus on vist olnud 'Weberschiffchen', vrd. isl. *spóla* id. (vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Spöle).

sõnule *surnud* ja *sormi*. Sõnu *surnuk* ja челнокъ on varemalt ühendanud juba V. Ernits ühes käsikirjalises uurimuses (vrd. Postimees a. 1917, nr. 9, referaat), kuid selle hiljem tagasi võtnud, leides O. Donner'il, Vergl. Wb. I 182, e. *surnuk* ühendatuna järgm. keelenditega: veps. *sõrmukka* 'Weberschiffchen', perm. *šuri* id. (vt. E. Kirj. XII 130). Kuju *sõrmukka* on aga, oma *õ* ja vokaallõpu tõttu vepsa keeles vaevalt faktiline (puudub ka L. Ket-tu-n-e-n-i ainekust, kus leidub ainult *suklõne*); arvatavasti on O. D. selle tsiteerinud E. Lõnnrot'ilt, kelle käsikirjus on ingeri või vadjä notiits sattunud vepsakeele ülestähenduste hulka; permi *šuri*-sõna võib aga olla hoopis teist algupära (vrd. sürj., votj. *šur* 'sarv?'), ja vaevalt on tõenäolik, et süstiku nimetus tagasi läheks soome-permi aega. — Tüüp [7]-nda algkuju on tõenäolikult v. челнокъ. Kuna näit. SanU-s *tsoluk* tähendab 'kangru-süstikut', *otšpāl* aga 'vanemat tüüpi talusüstikut', võiks järeldada, et tüüp [7] on eL-s uuem kui tüüp [9] ja arvatavasti linnakangrute kaudu maale levinenud. Selle vanus on siiski vähemalt 300 a., nagu seda tõendab nimetatud tüübi esinemine SA-s ja Lu-s. — Tüüp [8] (Hupe1: *fudšpool*, *fotšpool*, r. [=eP], d. [=eL] 'die Weberspuhle') on laenatud rootsist (< *skottspole* 'Weberschiffchen'; vrd. uüs. *Schiessspule*). Võimalik, et selle teisendid *počspuql* ja *lučšpōl* on kujunenud tugenemise teel vastavalt sõnadele *počs* (kukkumismüra tähendav interj.) ja *lučs* 'Quappe'. Algselt nähtavasti sama sõna on olnud ka tüüp [12] *kučutspāl*, milles muutus on sündinud rahvaetümoloogilise najatamise tõttu verbile *kuduma*: *kučün* (~ *kōn*). Et tüüp [8] praegu esineb õige mitmel, üksteisest enam-vähem isoleeritud alal (Tõs-HäO Saa, Rid-LNg, Ris-HMd-Kei-Jü, HaljK-VNgK, Tarv-Hel-Rōn-Ran-Puh-TMaVo-Nō-Kam), ei tarvitse veel oletusele põhjust anda, nagu oleks Eesti mandril varemalt laiemaulatusliku tüübi [8] ala mingi teise ([2]) tüübi poolt lõhutud ja lahutatud. Tõenäolikum on praegust olukorda seletada lahus laenamisega (eL-sse vist Tartu ja Viljandi omaaegseilt rootsi linna-kangrutelt, eP loodeservile aga kohalikkude rootslaste keelest). — Tüüp [9] on seletatav ühenduses tüübiga [10], mis viimane on eL-s õige haruldane¹. Sõna *ats-pool* algosa on H. P a a s o n e n, KL 8, rinnastanud mrdM sõnaga *aņks* 'Einschlag (in einem Gewebe)' (vrd. samuti MChr. 60, s-Laute 91). See ühendus on aga kindlasti ekslik. Juhusliku keelejuhi poolt H. P a a -

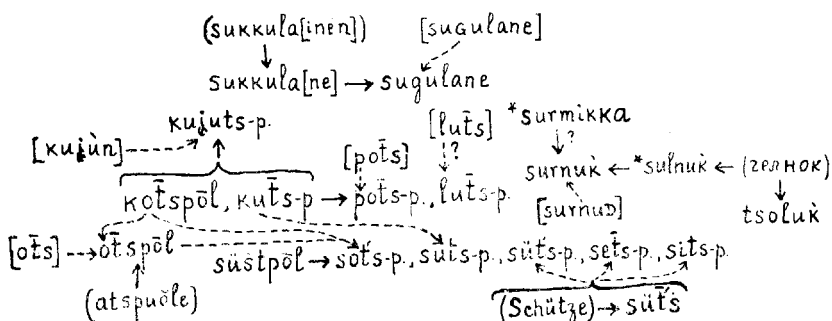
¹ Negat. teat.: SetO, Rāp, Vas, Hel, TMa, Kark, Hall, VJg, Kars, Kull, Vig, Kei jne.

sonen'ile esitatud kuju *atš* 'kude' (see *atš* on *kafki* *länud*) on vaevalt faktiline. Sõna *atspool*, *ašpāl* ei tule igatahes mitte analüüsida *ašs-pōl*, vaid *aš-spōl*, mille algkujuks on lä. *atspuōle* 'das Weberschiffchen, Garnspulchen' (Mühl.), kus *at* (= le. *at-*, mpr. *et-*, v. *omə*) on prefiks ja prepositsioon, tähendades 'wider-, gegen-, wieder-, nach-, zurück-' jne. Sama algupära on kahtlemata ka *ošpōl*, mille *o* on arvatavasti seletatav tugenemisega sõnale *oš* ja tüübile [8]. Ka selle tüübi kaks praegu lahusolevat esinemisala (TösP, KuusS [hv]) ei võiks kuidagi tõendada selle tüübi suuremat levinemist enamalt: TösP randlaste *ošpōl* on arvatavasti lätlastelt kuulnud *atspuōle*, mida muu Tös (TösS, TösKastna) *košpōl* ja vist ka *oš* on mõjustanud; KuusS-st päritolev teade (NB: [hv]) on aga vist seletatav seega, et murdesugemete koguja on *ošpōl*-sõna küsitledes keelejuhti mõjustanud, kes naabrimurdeist tüüpi *košpōl* küll mäletas olevat kuulnud. Võimalik, et tüüp [11] on kontamineeritud tüüpidest *ošpōl* ja *süšpōl*. Et see tüüp aga praegu väga mitmes murdes esineb eraldi (Srm, Hm, Lm, lis), oleks tõenäolikum siin oletada linna- ja mõisakangrute keele *Schütze* (> *süšs*, Tor) mõju tüübile [9] (või [8]). Vaevalt võiks aga nõus olla H. Paasonen'iga, kes, eitades e. *sulfs-*, *sofs-*elementide identifitseerimist e. sõnaga *süste* 'Wurf', peab võimalikuks seda rinnastada järgm. keelenditega kaugemaist sugukeeltest: sürj. *södž*, *sodž* 'Faser, Faden, Hede, Werg', perm. *söž* 'волокно', ung. *szösz* 'Hanf, Werg' (vt. s-Laute 90—1 ja alamärk. lk. 91). — Tüüp [13]-ndas on *lui* identne sõnale *ui* - *hui* (vt. art. 131, lk. 226—7). Algselt on siis *känga-lui* tähendanud vist ainult pooli ehk käävi.

Nagu näeme, on kangasüstiku praegune eesti nimestik tervena etümoloogiliselt enam vähem läbipaistev ja omab teiste lms. keeltega õige vähe sidemeid, mis tõendab nimetuste relatiivset hilisust¹. Kõige vanem kujundus eestis võiks ehk olla tüüp *süstik* [2] ja vist *uiōoda* [3], neile järgnevad kronoloogiliselt *surnuk* [6], *ašpōl* [10] | > *ošpōl* [9] ja *tsolok* [7].

Kangasüstiku nimestiku arenemist eestis võiks kujutada järgmine skeem:

¹ Sama asjaolu on märgata ka indo-eur. keelte vastavas nimestikus, vrd. saks. *Schütze*, *Weberschiff(chen)*, *Schiesspule*, ingl. *shuttle*, pr. *navette*, taan.-norr., roots. *skyttel*, v. *челнок* jne.

133. 'Étoupe', 'Hede, Werg'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s *takküd*¹ ~ *takkud*²; — 2. eL-s *pakla*³ ~ *paklat*⁴ ~ *pakle*⁵ ~ *pakla*⁶ ~ *pakla*⁷ ja *pakle*⁸, eP lõuna- ja kaguservil *paklad*⁹. — SetK-s saadud teate järgi esinevat SetLobotka vallas veel *fehke*'. Vt. kaarti lk. 210.

Tüüp [1] (Gö.s. 231: Heede / [Werck stupa] *tacfo* / u) on muidugi rinnastatav s. sõnaga *takku* g. *takun* 'villus animalium defluus, max. implicatus l. concretus', 'verwickeltes, rauhes, abfallendes Haar', *takku-villa*, *ruohon takku*, *takku-varsa* 'equulus anniculus cujus pili sunt hispidi', *takkuinen* 'verwickelt l. rauh', *takkumas*, *takku-mainen* 'etwas verwickelt'; vrd. ka tähenduslikult Wied. Wb.: *takule minema* (W [= Lm]) 'pelzig werden (von Rüben)', *takerdama* 'verwühlen, verzausen'. Arvatavasti ongi soomes esinev üldisem tähendus algupärasem. EL tüüp [2] (J. Guts. l.: Heede *Packel* / e) ja selle li. vaste *paklad* on teatavasti laenatud balti (vaevalt küll slaavi) keeltest, tõenäolikkult nimelt lätist (vrd. lä. *pakulas*, *pakuls* 'grober Werg, Hede', vt. Thomsen, FBB 205). Kolmas, küsitavalt esinev Set *fehke*' on etümoloogiliselt tume. — Kui vadjJ *takku* pl. *takud* 'Hede' mitte eesti laen ega paralleelne arend ei peaks olema, võiks arvata tüüpi [2] olevat tähendanud juba algsoomes 'sasis karvade' kõrval ka spetsiaalsemalt 'lina ja kanepi kraasimise jäänuseid', olid ju lina ja kanepi Ida-Euroopas tuntud juba õige vanasti (vrd. Schrader, Reall. s. v. Flachs, Hanf)¹⁰.

¹ Saared, Lm, Pm (eP osa, ka SaaL, SaaK), Hrm, Jm, Virm, Tm (eP osa), Viljm (eP osa). ² Vaiv. ³ Hall, Hel, Tarv, Puh. ⁴ TMAVo. ⁵ Kark. ⁶ Põ, Rõp, Rõu. ⁷ Set. ⁸ SanL. ⁹ SaaV, SaaJ, Kod.

¹⁰ Mundest 'Hede'-tähenduslikkudest nimetustest lms. keeltes mainitagu s. *tappurat*.

134. 'Petite touffe, mince poignée du lin', 'dünner Flachsbuschel'.

Peent, õhudat linasalka, mida ropsitud linapeost tõmmatakse nõõri ehk paela keerutamiseks, kutsutakse nelja nimega: 1. eP-s *sõjers*¹ g. *sõjere* (~ g. *sõjerde*) ~ *sõjers* g. *sõjere*² ~ *sõjere* g. *sõjeme*³ ~ *sõjers* g. *sõjeda*⁴ ~ *sõjere*⁵ ~ *sõjere* g. *sõjeme*⁶ ~ *sõjere*⁷ ~ *sõjerkkas*⁸ ~ *sõrù* g. *sõrù*⁹ ~ *sõjerde*¹⁰ ~ *sõrandus*¹¹ ~ *sõrò*¹² ~ *sõrd*¹³, Wied. Wb. tunneb m. s. ka *sõõrem*, tähenduses 'Bündel, Büschel oder Handvoll Flachs (zum Drehen einer Schnur, zum Hecheln), Ader im Holz', s. *õlgi* 'eine Garbe Stroh', *sõõrik* g. *sõõriku* 'halb gedrehter Faden (zu einer Schnur)'; — 2. eL idas *sirdus*¹⁴ ~ *sirdos*¹⁵ ~ *sirdus*¹⁶ ~ *sirandus*¹⁷ ~ *sisandus*¹⁸; Wied. Wb. *sirdus* (d) 'Flachs od. Hanffäden (als Teil zu einer Schnur, einem Strick, = *seige*)'; — 3. eP kirderandadel *säije* g. *säige*¹⁹ (g. *säioeme*²⁰) ~ *säi*²¹ e g. *säige*²¹ (g. *säigeme*²²) ~ *säicä* g. *säigme*²³, Wied. Wb. *seie* g. *seie* (d pt) = *seige* g. *seigme* 'Litze, Seilerfaden, beim Spinnen ausgezogener Faden'; — 4. eL läänes ja paiguti eP idas *kēre*²⁴ ~ *kēras*²⁵ ~ *kēre*²⁶ ~ *kērus*²⁷ ~ *kiērikkene*²⁸.

Tüüpi [1] on Paasonen, s-Laute 42—3 (vrd. ka varemäl Anderson, Wandl. 88-b, 89-a), vist õigusega pidanud samatüveliseks kui e. *sõrduma* 'Milch geben', *sõrutama* 'ein Zuschieszen der Milch erregen, die Milch zum Fliessen bringen (durch Reiben der Zitzen, etc.)' ja neid võrrelnud järgmiste sõnadega sugukeeltes: s. *suortua*, *suortuva* 'Flausch, Fitz, Zotte; Flachsflechte; länglicher Heuwisch', mrd. *šuvorda*- etc. 'andrücken, zusammendrücken etc.', sürj. *šurt*- 'an- od. in sich ziehen, einziehen, zusammenraffen, an sich rafften, ergreifen' etc. Paiguti eestis esineb sel sõnal üldisem tähendus 'salguke, väike salk': *iüssed sõjeres*, *sõjeres iüssed*, *iüssed sõjrdi* (Muh). — Tüübil [2] puuduvad sidemed sugukeeltes. Ei ole siiski võimatu, et see eelmise tüübiga on identne, kui oletada kuju *sõrandus* rändamist kagupoole, kusjuures sõna häälikuline moonumine oleks seletatav toetumisega mingile muule sõnale (vast

¹ Muh, Rid, LNg, Mih, Varb, Tõs, Aud; Ju, HMd; lisT. ² RisV. ³ Jõe, HJn, RapJ, Tüs, TüO, Amb, LaiK. ⁴ KulIT, Vig, Vel. ⁵ Käi. ⁶ No, KuusH. ⁷ Vänd, Kur. ⁸ TüP, Tüs. ⁹ KuusH. ¹⁰ SimA. ¹¹ Nõ, Puh, Ran, KamR. ¹² Kihh. ¹³ TMaVe. ¹⁴ VõS, VõA, San, Põ. ¹⁵ Röp. ¹⁶ SetL. ¹⁷ Karl. ¹⁸ SanM. ¹⁹ KuusP, VaivR, VaivK. ²⁰ VNKG. ²¹ JõhK. ²² Lüg. ²³ JõhV. ²⁴ ViljV, KJn, Kur, Pal, LaiT, HåO. ²⁵ Pai, Tarv, Kark. ²⁶ Torma. ²⁷ Rõn. ²⁸ VNKG.

eL Wied. Wb. *sirdnemä* [d] 'sich strecken, sich gerade, in die Höhe richten' ja interj. *sīrdi* (?). Tüüpide [1] ja [2] vahelülid on *sirandus* (Karl) ja *sisandus* (SanM). — Tüüp [3] on esindatud ka sugukeeltes, vrd. s. *säije* g. *säikeen* ~ *säijes* g. *säijeksen* ~ *säijet* g. *säikeen* 'Zwirnfaden' (ka s. *sää* 'Witterung', 'Grundfaden des Strickes'?), *lanka-saijekset* (~ -*säikeet*), karj. *säl'is* 'säije, sää', vadjJ *säike* g. *säike* 'lina sõõres', millel sidet võiks olla ka sõnaga e. *süi* ~ *süije* ~ *sü* 'Jahresring (in Bäumen, an Hörnern), Ader (im Holze, von den Jahresringen)', s. *syy* 'Holzstreif, Faser', ja mis tähenduses 'Faden, Faser, Haar, Sehne, Ader' näikse ulatuvat kuni permi keelteni (Paasonen, s-Laute 99—100; Wichmann, Wotj. Chr. 104). Võimalusele, et tüüp *säije* eestisse laenatud oleks soomest, kõneleksid vastu osalt selle tähendus, eriti aga Wied. Wb. järgi eL *seie*, *seige*. Muidugi ei saa siin eitada soome (ja vast ingeri, vadjJ) keele toetust selle tüübi alalhoiul Alut-s. — Tüüp [4] on teadagi tuletis verbaaltüvest *kêrama* 'kehren, wenden, drehen, zwirnen' (genuini-soome verb, vrd. mrd. *kirñems* 'krümmen, biegen'), ja vististi uuem, eestiaegne kujundus.

135. 'Ficelle, lisse, cordelette', 'Band, Faden, dünne Schnur'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s, kohati ka eL põhja-servil *paël* g. *paëlä*¹ (~ g. *paälä*²) ~ *päl* g. *pälä*³ ~ *paül* g. *paüla*⁴ ~ *paüla* g. *paüla*⁵, Wied. Wb. järgi ka *pail* g. *paila*, tähendades peaaesjalikult 'Band' ja 'Faden', harvemini ka 'Schnur', 'dünner Strick' (*obune on*) *peä-paëläs* 'peakammitsas'; — 2. ainult eL-s *kabël* g. *kablä*⁶ ~ *kabël* g. *kablä*⁷ ~ *kabël* g. *kablä*⁸ ~ *kabël* g. *kablä*⁹ ~ *kapl* g. *kablä*¹⁰ ~ *kapl* g. *kablä*¹¹ ~ *kabl* g. *kablä*¹², Wied. Wb. järgi *kabl* g. *kabla* (d) 'Schnur, Strick', tähendades praegu 'Faden', 'Schnur' ja isegi 'Strick' (mitte aga 'Band'). — Üldeestilised nimetused *nõr* g. *nõri* ~ *nõr* g. *nõri* ~ (Set) *njür* g. *njürä* 'Schnur' (ka 'Faden') ja *kõis* g. *kõije* (~ g. *kõive*) ~ *kõibz* g. *kõivvè* jne. 'Strick, Seil' ei kuulu muidugi siia harutlusse.

Tüüp [1] (Stahl, LSp. 710: *fäffinar fahda fäst Rurrati Pailast*; Gö.s. 122: Band damit man etwas bindet / *Pail* / a, lk. 365:

¹ Lm, Hrm, Jm, Virm lääneosa, Tm eP osa (ka TMAVe, TMAI), Viljm eP osa, Pm eP osa. ² Ans, Karj. ³ Käi, Kod, ViljT, Pai loodeosa, SaaL. ⁴ Jõh, Vaiv. ⁵ VNgK. ⁶ Pai, Tarv, Hall, Kark, Ran, Puh, TMAVo, TMAVe, Kam, San. ⁷ Ráp. ⁸ Põ, Rõu. ⁹ SetL. ¹⁰ Karl. ¹¹ SA, Lu. ¹² Põ.

schnur / [tænia band] *paɪhɪ*) on mitte ainult algs. aegne, vaid isegi s.-ugri ajani ulatuv nimetus, vrd. s. *paula* 'snöre, streck, band, snörband jne.', vepsL *pagl* '(viisu)pael', vadjJ *pagæ* 'pael', li. *paggəl* pl. *paggəld* ~ *pagl*, liS *pāla* 'Band, Schnur; Schuhband' (vt. ka Setälä, Maailm. hist. 489). — Tüübil [2] (J. GutsL.: Band *Rabbel* / a / item, *Rabbalič* / u) näikse vasted sugukeeltes puuduvat. Selle algupära on selgusetu.

XIII. Söögi- ja jooginõud. — Vaisselle.

136. 'Vaisselle', 'Geschirr'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. eP läänes, eriti mandril, ja eL läänes *nõu* g. *nõu*¹ ~ *nõu*² ~ *noü*³, Wied. Wb. *nõu* (~ *nõud*) g. *nõuu* (~ g. *nõuo* [d] ~ g. *nõu* [d]) ~ *nõuv* g. *nõuvu* (~ g. *nõvvu* [d]) 'Gefäss, Geschirr, Gerät, Werkzeug'; — 2. peamiselt eP idas, kohati ka läänes ja edelas *rist* g. *rista*⁴ (~ g. *rista*⁵); — 3. eL idas, kohati ka eP lõunas *anum* g. *anuma*⁶ ~ *anòm* g. *anoma*⁷ ~ *añnùm* g. *anuma*⁸ ~ *añnùm* g. *anuma*⁹ ~ *añnòm* g. *anoma*¹⁰, Wied. Wb. järgi ka g. *anome* ~ g. *anume* ('Gefäss, Fahrzeug'); — 4. paiguti Srm-l *kehà*¹¹, Wied. Wb. *kiha* ~ *keha* (O) 'Gefäss, Geschirr, Hülle'; — 5. paiguti eP-s pl. *astjan*¹², Wied. Wb. järgi *asti* g. *asti* gew. *astia* g. *astia* ~ *astija* ~ *astja* ~ *astjas* ~ *astijas* ~ *astias* ~ *asten* g. *astna* (S, SO) 'Gefäss, Geschirr'.

Tüübil [1] on peale tähenduse 'vaisselle' samal alal ja ka mujal eestis veel tähendused 'Gerät, Werkzeug' ja 'Voratz, Absicht, Plan, Anschlag, Aushülpe, Mittel, Rat' (Gö s-l, lk. 330 nähtavasti ainult: Raht / [consilium] *nouw*, lk. 209: gerähte / *nouw* / *riht*; J. Guts-l Raht Consilium *Ṛōuw* / v). Sugukeeltes esineb sõna ainult tähendustes 'Rat, Vorzats jne.' ja 'Gerät, Werkzeug': s. *neuvo* 'räd, medel, utvåg, tillgang, tillbehöh, redskap; frodlem', pl. *neuvot* 'verktyg, don, förmögenhet', karj. *neuo* ~ *neuvo* 'neuvo, kalu, ase, kapine', (vepsL *nevoda* 'nõu anda'), vadjJ *nevo* 'kalapüügi riist'

¹ Põi; Rid, LNg, MarH, KullP, MärJL, Vig, Vel, Kir, Lih, Varb; Mih, Aud, Pä, PJgM, PJgT, Vänd, Tor, HäO, Saa, Hall, Kark; Kei, Jü, Kos, HJn, TüK, TüO, SJnP, ViljV, ViljP, TarvM, TarvÄ, Hel. ² Rõi ja Phl piiripealne ümbrus, RidE, RisV. ³ Ans. ⁴ Rõi, Kõi, Jn, Muh; Kihn, Aud lõunaosa, HäO (~ *nõu*); HJnP (~ *nõu*); Amb, Koe, Pee; Kad, Rak, VJg, Sim; Torma, Lai, Äk, MMg; Põlt, PilJ, PilV, KJn (~ *anum*). ⁵ KuusJ, KuusP, VJg, Lüg, Jõh, Vaiv. ⁶ KJn, ViljT, ÄkK, KodN, KodK, TMaVe, TMaVo. ⁷ Nõ. ⁸ Puh, KambR, VõS, SanU, Karl, HarM, Rõu. ⁹ SanP, SA. ¹⁰ Põ, Rõp, Vas, SetK, SetL. ¹¹ Kih. ¹² Kod ('Geschirr', vt. Kett., Kod. Kons. 37), Kihn.

(vadj. *neuvoa* 'neuvoa'), li *nev*, liS *neu* 'Rat; Vorsatz; Überlegung' (*nevv* 'raten'). Ilmne on, et meil siis eP läänes tegu on *nõu*-sõna tähenduse õige hilise spetsialiseerumisega: 'Gerät, Werkzeug' > 'Geschirr' (veel A. Thor-Hellele ja Hupelile on viimane tähendus tundmatu). — Ka tüübil [2] on samus eP idamurdeis kui ka mujal eestis veel tähendus 'Gerät, Werkzeug' (*tõ-rīst*, *rīstapü*, *maḡā-rīstād*, *sōḡā-r.*). Tähendust 'vaisselle' ei näi ka mitmed sugukeeled tundvat: s. *riista* 'förråd af säd; spannmål; vildbråd; ägodelar, förmögenhet', karj. *riista* 'riista, otus', vadjJ *rīs* pl. *rīseḡ* 'igasugused majariistad talus'. Ainult liivis tähendab *rīst* pl. *rīstād* 'Gerät, Werkzeug, Instrument' kõrval ka 'Gefäss, Geschirr, Fass'. Eestis tunneb vanemaist leksikograafidest G ö s. ainult eelmist (lk. 209: gerähte / *noum* / *rihft*, lk. 249: Instrument / *Rihft*) ja alles A. Thor-Helle ka järgn. tähendust (*riift* 'das Instrument, Gefäss, Waffen'). Kõigest sest võib järeldada, et ka sël sõnal on tähendus 'vaisselle' eestis (parallelselt ka liivis) arenenud uuemal ajal, võimalikult aga siiski pisut varemini kui tüübil [1]. See tähendusmuutus on nähtavasti sündinud eesti idas ja läänes-edelas kummagis eraldi, teineteisest rippumata. — Tüüp [3] (J. Gut sl.: Gefässe *Unnumb* / *a*) näikse tuntud olevat ainult eestis ja on algupäralt tume. — Tüübil [4] on Srm-l ja Muhus harilikumalt kitsam tähendus: Ans. *kehä* ~ *kihä* 'väike tünn', *täri k.*, *kehä aḡn* 'tünni haan', karj. *kehä* ~ *kihä* 'puu-nõu, tünder', *öllē k.*, Muh *kihä* 'vaat', *eli k.* 'petrooleumi vaat'. Mujal eestis tähendab see sõna 'Körper, Rumpf', mis ongi ilmselt algupärasem (vrd. ka s. *kehä* 'stomme, timra, resningen till en byggning [*huoneen k.*, liite] l. till en brunnskista, brunnstimra [*kaivon* l. *lähteen k.*]: 'ram, kant, form', 'tom l. slagtd kropp', (bot.) 'hülle, blomhülle, blomskydd', 'haspel', 'ring, rundel, periferi, krets, område'). — Tüüp [5]-nda tähendus näib eestis¹ harilikumalt olevat palju spetsiaalsem: *Rīd tari aštās* 'kalja tünn', Kull *kaḡsa aštās*, *lēvā a.* 'leiva nõu, l. lõime', Märj *a.* 'pealt kitsam olev puunõu, suurem kui toober, vähem kui tõrs, kaanega või ilma, umbsete kõrvadega, jalgadega või ilma', Kir *lēvā a.*, Ris *ḡahō ašti*, *kaḡlā a.*, Hag *kaḡlā ašti* g. *aštiḡa*, JuKu *lēvā ašti*, TüP *lēvā aštās*, *ašta oḡn*, Amb *lēvā aštiḡa*, Mih *silōō aštiḡa*, Vänd *tari aštās*, Kāi *tari ašti*, Vaiv *lēḡvā ašte*, Sim *lihā ašti*, *lēvā a.*, Lai *lihā ašten*, *lēḡvā aština sēs*, liS *lēḡvā ašti*, KJn *kaḡlā aštiḡas*, seega siis *a.* pea igalpool suurema, tunnisuuruse puunõu tähenduses. Meie vanemad sõnastikud näivad veel tundvat laiemat

¹ Sõna puudub: Aus, Karj, Muh, Tõs, Kark, Tarv, Puh, TMa, SetO.

tähendust üldisemana: G ö s. 184: Fas / (vas vasis Geschirr) *ʌfti* / *aft*, lk. 204: Gefäs / (Geschier) *afti* / *aft*, lk. 210: geschir / vide gefäs / *afti*; A. Thor-Helle: *afti* 'das Gefäß'. Üldtähendus 'Geschirr, Gefäß' näikse olevat sel sõnal algupärasem ja algsoomelinegi, vrd. s. *astia* 'kärj, kööskärj; balja, kar; fartygsskråf', *puu-a.*, *kivi-a.*, *savi-a.*, karj. *asfia* ~ *astie* 'astia', vepsL *aštr* 'astja, laev'.

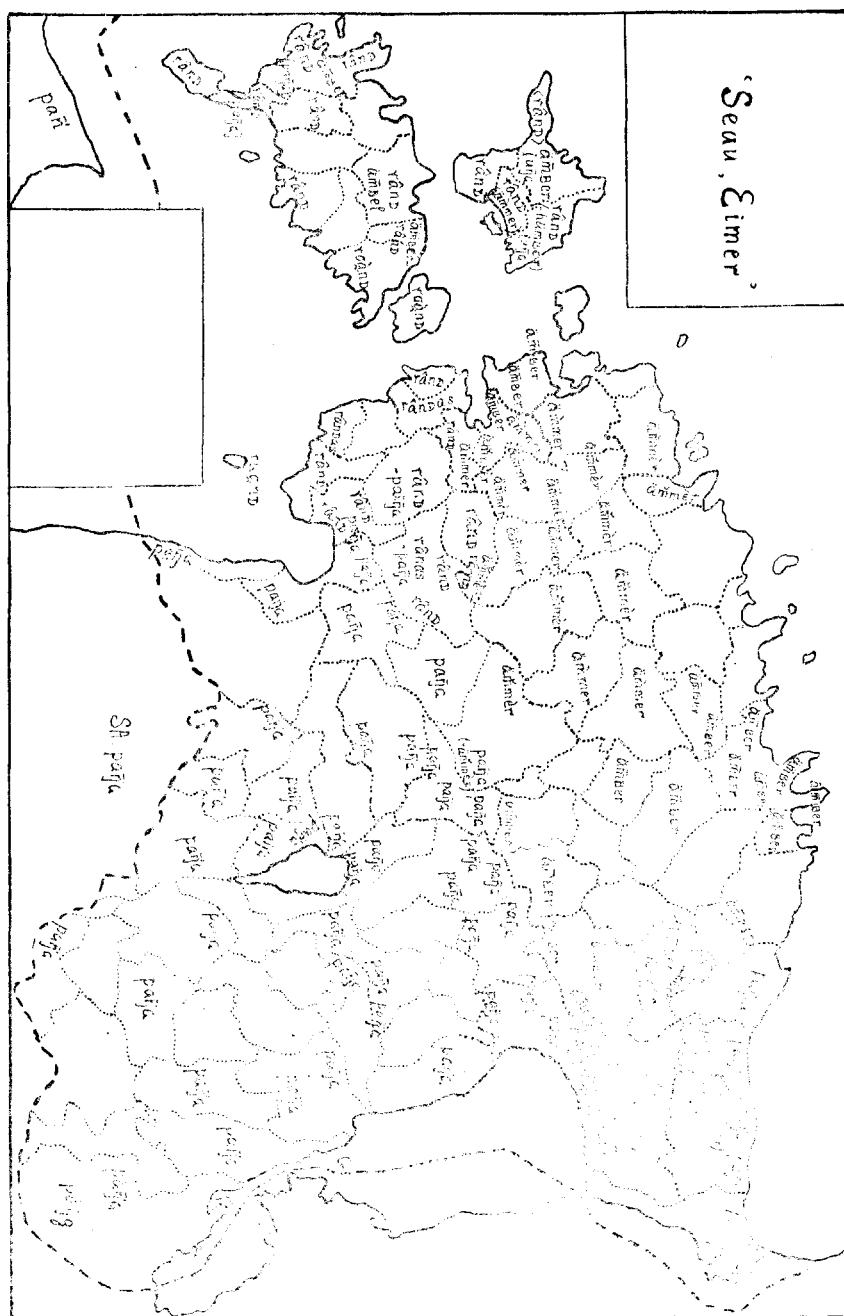
Nähtavasti on siis eesti erielu algul tähenduses 'vaisselle' tarvitusel olnud eP-s tüüp [5], eL-s aga vist tüüp [3], kuna muud nimetustüübid on kindlasti õige hilise tähendusarengu tulemused.

137. 'Seau', 'Eimer'.

Tarvitusel on kolm üldtähenduslikku ämbri -nimetust: 1. eP kesk- ja loodeosades *ämbër* (~ *ämmër* jne.) g. *ämbri* (~ g. *ämbre* jne.), Wied. Wb. järgi ka *õmber*; — 2. eP ida- ja lõunaosades *paŋg* g. *paŋgè* ~ *paŋg* g. *paŋgè* jne.; — 3. eP lääneosades, eriti saartel *rând* g. *rânda* ~ *rândas* jne., Wied. Wb. järgi ka *raant* g. *raanda* (W, I) 'hölzerner Eimer'. Spetsiaalsemais tähendustes on veel tarvitusel: 4. kohati Hm-l *juŋg* g. *juŋgi* 'kaevu vinna (roo) otsas alaliselt rippuv puuämbër' (puud. Wied. Wb.); — 5. peamiselt vist eP-s *mañnerg* g. *mañnergu*¹ ~ *mañnerik* g. *-kku*² ~ *mañnergu*³ ~ *mallergu*⁴ ~ *nirkkü*⁵ ~ *nirkkö*⁶ ~ *nirk* g. *nirgö*⁷ jne. 'väike, 3—5-toobiline valgest plekist ämbër'. — Vt. kaartisid lk. 210 ja 240.

Tüüp [1] (G ö s. 366: Schöpff Eymer / [situla] *ŋaiwo Ėmber*) ja selle vaste soomes (*ämpäri* 'Eimer') on teatavasti uuemad germ. laenud, nimelt rootsist (vrd. uroots. *ämbär* 'Eimer', mroots. *æmber*, vt. Thomsen, GSI 161). Eestis võiks see nimetus siiski olla ka laen alasaksast, eriti kui silmas pidada asjaolu, et sõna näikse olevat loodes, rootsE keelealade ligi uuem (seda tõendab mälestuse järgi vanem sugupõlv veel praegugi kohati saartel), sisse rännanud selle sõna pärisalalt, Hrm-lt ja Jm-lt. Algselt on see nimetus olnud vist ainult linnasõna ja on kiirgamisi laiali lagunenud vist Tallinnast. Oma edasitungil on ta lääne sihis eemale tõrjuma hakanud tüüpi *rând*, lõuna ja ida sihis aga tüüpi *paŋg*. — Tüübi *paŋg* (vrd. ka s. *panki* ~ *pankki* 'Eimer', vepsL *paŋg* 'pang', vadj. *panke*

¹ Torma. ² Hrm, Tall. ³ JuM, JuS. ⁴ JuKa. ⁵ Han. ⁶ Vig. ⁷ Kull.

'ämber'¹⁾ algupära kohta on esitatud kaks arvamist: 1) E. N. Setälä järgi (Vir. XIX 79, 121) on e. *paṇḡ* ~ *paṇ'g*, s. *panki* jne. sugulane sõnadega s. *panka*, vadj. *paṇka*, ja — lisame juurde — e. *paṇḡ* g. *paṇḡa* 'sang' (Mih *korbi paṇḡ* 'korvi sang') ning vepsL *paṇḡ* : *paṇḡad* 'sangad' ja on tähendanud varemalt 'sangaga varustatud (nõu)'; nimetatud tüvel oleks vasteid ka kaugemais sugukeeltes, isegi samojedis (Neuph. Mitt. XVI 165—170); *panki* < **paṇkei* ja *panka* suhe oleks sama kui soome murd. *korvee* < **korvei* : *korva*. 2) H. Ojansuu järgi oleks aga eL *paṇ'g*, eP *paṇḡ* pärit lätist (kus esineb *spangis* 'Spann, Eimer', mis on omakorda laen alasaksast), ja rännanud eestist vadjasse ja sealt soome (Vir. XIX 117, Ojansuu, LSBK 30—33, vrd. ka sama autori SKTT 170—171). Viimast arvamist näikse küll toetavat *paṇḡ*-sõna geograafiline asetus (vt. kaardil Alut esindust), kuid sellele vastu ja seega ehk Setälä arvangu toeks kõneleb vepsL kuju *paṇḡ* 'ämber' (mis ülalesitatud seletuste avaldamise aegu oli vist tundmatu), sest ei ole ju kuidagi tõenäollik läti sõna rändamine vadj ja soome kaudu niivõrd kaugele. — Ka tüüp *rānd* [3] (Gös. 145: Born / Eymer / *Rahn*, AS lk. 149 juurde: Eymer . . . am Brun / *Raiwo* . . . *Rahn*) läheb tagasi algs. aega, vrd. sLä *rainta* ~ sl *raenta*, *raanta*² 'Milcheimer' (Ren v.: *raina* ~ *raini* ~ *rajenta* ~ *rainta* ~ *raenta* 'Milchgefäß'), karj. *aperaendo* 'sangon suuruinen apeastia', lüüdi (Sununsuu) *ragend*, -od 'pyöreä, sangaton, nenätön astia, johon maidot kaadetaan' (Ojansuu, KAAH 94), vepsL *ragend* (g. *ragendon*) ~ *rägend* 'lüksik'³. Need sõnakujud on Ojansuu, LSBK 34—35, rinnastanud kahtlevalt leedu sõnaga *rakaņas*, „Subst. m. Scherzwort, das was *rykas* 'Gefäß',“ pidades võimalikuks niihästi laenu balti poolelt lms. keeltesse kui ka vastupidi, kahtluse põhjusena aga nimetades võõrastavat le. *k* ja soomes oletatava γ (**raγenta*) vastavust, mis ometi, lisaksime juurde, vepsa seisukohast (kus *k* > *g*) on täiesti loomulik ja toetaks seega L. Kettunen'i esitatud tugeva astme oletust algsoomes ka kinnise silbi eel. — Kui nüüd e. *rānd* on kindlasti algsoome aegne

¹ Li. *pañ* on uuem laen kas lätist (*spanis* 'ämber') või alasaksast (*span* 'puuämber'), vrd. E. N. Setälä, Vir. XVII 79. Sama alasaksa laen on esinenud kord ka eestis, vrd. J. Gutsi.: Eimer *Pañ / e* ja Spann *Pani / e*.

² Savitaipales: „Maitoraanta oli ennen yksinomaa puusta, vaan nyt ovat ruvenneet sen asemesta käyttämää läkkisiä pankia“ (vt. H. Ojansuu, LSBK 30).

³ VepsL-s esineb 'ämber' tähenduses *vādr*, -ad < *ведро*.

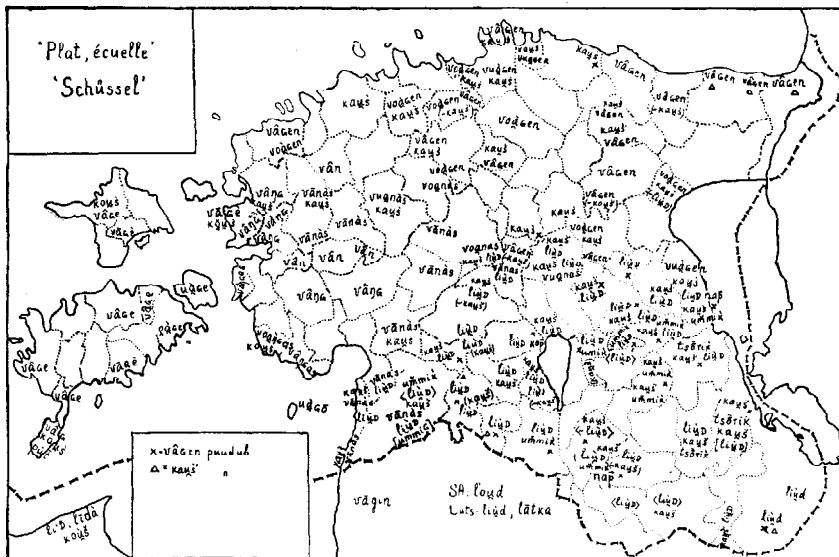
nimetus, jääb küsida, kas on selle praegune tähendus 'hölzerner Eimer' ka nõnda vana. Kuna käepidemete, kõrvade ja sangaga varustatud või ka ilma nendeta olev, nüüdse ämbri kujuline puunõu oma ehituse lihtsuse poolest paistab esialgsem kui lüpsik, peaks küll oletatama, et eesti *rând*-sõna tähendus 'hölzerner Eimer' on teiste sugukeelte omadega võrreldes primaarsem ja et **rayenta* (või **rakenta*?) ~ **ra-yanta* (**rakanta*?) tähendas algselt üldse mingit suuremat, umbes praeguse ämbri kujulist puunõu, mida tarvitati nii ämbrina kui ka lüpsikuna¹. — Hm-l esineva tüübi [4] *juŋg* g. *juŋŋi* (vrd. ka *mannermaa juŋg* g. *juŋgä* 'Brunnenschwengel', vt. art. 109, lk. 194, kaart lk. 195) olen varemalt (EK I 15) esitanud laenuna skand. keeltest, vrd. norr.-taani *junge* (dän. = Brunneneimer), im. ält. dän. auch 'Brunnenschwengel', schw. dial. *jung* und *jong* 'Brunnenschwengel'. „Das Wort ist wahrscheinlich aus **gunge* mit Einschub eines *j* (**gjunge*) entstanden“ (Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Junge). Seega oleks meil tegu hiiu murdeis sõna tähendusarenguga pars pro toto (varem vist tähendus 'vinn ühes selle külge kinnitatud ämbriga'), mis paralleelselt on ka taani keeles sündinud. Sõna on eestis muidugi uuem laen, kuid siiski vähemalt 300 a. vana, nagu seda võib vanemate sõnastikkude atestatsiooni järgi otsustada (vt. lähemalt EK I 15). — Tüüp [5] on õige hiline laen venekeelest (v. *манерка*) ja on linnadest, ühes uut-tüüpi plekk-ämbriga, kiirelt üle maa levinemas.

Kuna tüübid *ämber*, *paŋg* ja *rând* paiguti üksteise aladele haaravad, on sündinud nende äärismail ka teatavaid tähenduslikka differentseerumisi. Et sõna *rând* üldse on selles osas Eestist tarvitusel, kus talurahva elujärk püsib veel vanemal ja algelisemal kulturstmel, esineb *rând* veel pea igalpool esialgsemas tähenduses 'puu-sangaga ja puu (vahel ka õhukeste plekk) vitstega puu-ämber' (Kihn, Karj jne.), kuna aga Karj-s tähendab *ämber* 'uuema konstruktsiooniga, tugevam, raud-sanga ja raud-vitstega puu-ämber', Kih-l *kajū ämber* 'kaevu koogu otsa kinnitatud ämber', *pīma ä.* 'lüpsik'; paiguti ka Lm-l *ämmēr* 'plekkämber' (mis külas veel õige haruldane). Sõna *paŋg* g. *paŋŋi* tähendab aga *rând*-sõna kõrval Ans-s 'pütt': *võļ paŋg*, *kalā p.* (vähem kui *võrend*) ja Kih-l 'kaanega puunõu, pütt, suurem kui *rând*, kõrvadega' (*pūt* 'kaaneta piimapütt').

¹ Vrd. näit. karj. *reŋki*, -n 'ämber, lüpsik', aun. *rengi* 'ämpäri, sanko'.

138. 'Plat, terrine, écuelle', 'Schüssel, Schale'.

Peamiselt küll vanemate, nüüd juba pruugist kaduvate puukausside, kuid ka uuemate, praegu juba harilikkude savikausside nimetustena on eestis tarvitusel järgmised sõnad: 1. pea terves eP-s *vâgen* g. *vâgna* ~ *vânäs* g. *vâna* ~ *vâno* g. *vânoa* ~ *vâge* g. *vâna* ~ *uqõõ* g. *uqna* jne., Wied. Wb. järgi ka *vâänas* g. *vâäna* (S); — 2. laialdaselt eP-s ja eL-s *kauš* g. *kauši* ~ *kauš* jne.; — 3. eL-s ja eP lõunaservil *liüd* g. *liüyä* (~ g. *liõvâ*) ~ *liüd* jne.; — 4. peamiselt eL-s *ummik* g. *ummičku* ~ *umik*, Wied. Wb. järgi *ummik*

(P, S) 'Deckelgefäß', (d) 'Milchbütte'; — 5. kohati Võrm-l ja Tm-l *tsõrik*, Wied. Wb. järgi 'Bütte'; — 6. kohati eP-s ja eL-s *nap* g. *nappi*¹ (~ g. *nappä*²), Wied. Wb. järgi ka *napp* g. *napu* 'Napf, Büchse, Gelenkpfanne, Höhlung'; — 7. KuusKõnnus (varemalt vist ka Lm-l, vt. G ö.s., allp.!) pl. *tiskid* 'puukaussid, mida vanemal ajal tarvitati'³, Wied. Wb. järgi *tisku* g. *tisku*, dim. *tiskukene* (G) 'Schüssel'; — 8. kohati (ViljT) *koḡ* g. *koḡpâ* ~ *koḡpakke* 'väike kauss', Wied. Wb. järgi (SW, S, SO) 'Schale, kleines Gefäß, (d) grosser Holzlöffel'; — 9. Lutsis *laatka* 'savikauss'⁴. Vt. kaartisid lk. 210 ja ülal.

¹ KodN, SanLa. ² Vig. ³ Vt. EKirj. XVI 254. ⁴ Vt. O. Kallas, LM 22.

Tüübil [1] (Müller 227: *nebt tiñafet wagñat*; Gös. 184: Fas / [Schüssel] *Wahgñ* / a) leidub vasteid ainult Salatsi liivis (*vāgin* 'Schüssel') ja vadjJ-s (*vāgen* g. *vāgna* 'õõnistatud puust kauss, suurem ja paksemate külgedega kui *nāp*' [v]), viimases nähtavasti laen eestist¹. Etümoloogiliselt on sõna selgusetu. — Tüüp [2] (Gös. 349: Schale / [patera] [Trinck - Geschier] *faus* / [scutella] *faufefen*) on teatavasti, nagu ka li. *koŭš*, laen lätist (*kausis*), kuna muude lms. keelte nimetused (s., karj., aun. *kauha* 'Schöpflöffel', vepsL *kayh* 'kulp') on laenatud balti keeltest (le. *kauzas*), vrd. Thomsen, FBB 184. — Tüüpi [3] (J. Guts. l.: Napff *liumb* / a, Schüssel *liumb* / a, kelle põhjal näikse ka Gös. registreerivat seda eL sõna lk. 306: Naph / [Schüssel] *liumb* / *wahgñ*) on V. Thomsen, FBB 82₁₉, pidanud identseks vene sõnaga *блюдо*; le. *blüdas* ei või siin küsimusse tulla, kuna see ise on laen venest. Teisalt võiks seda nimetust ka ehk pidada uuemaks laenuks lätist (vrd. lä. *bljōda* [*blohda*] 'Schüssel', mis samuti on laenatud venekeelest). Igatahes v. *блюдо*, resp. lä. *bljōda*, ja e. *liūd*, samuti ka li. *liūd* ~ *līdā*² sõnade häälikuline vahekord ei ole küllalt selge. J. J. Mikkola, BWS 89, tuletab v. *блюдо*-sõnast ainult sl *luotanen*, karj. *luota*, *bluoda*, veps. *blōd*, vadj. *blūda*, kuna e. ja li. vastavad nimetused ei ole seal arutusse tulnud. — Tüüp [4] on muidugi tuletis tüvest *umb-*, *umpi-*, seega algsest siis 'umbne, ühest puutükist õõnistatud nõu'. Tüüp [5] on samatüveline kui eL *tsōr* 'Kreis, Umkreis, runde Scheibe', adj. *tsōrik* 'rund, kreisrund', nii siis esialgselt tähendades üldisemalt 'ümarmagust nõud'. — Tüübil [6] (Gös. 150: *butterbüchs* / *woidnapp*) on vasteid ka sugukeeltes: vadjJ *nāp* g. *nāpā* 'puust voolitud kauss, vähem ja õhemate külgedega kui *vāgen*', s. *naappa* ~ *naappo* ~ *nappo* 'Schöpfkelle (kippo)'. Selle tüübi lähtekohaks on skand. keeled (vrd. mnorr. *hnappr* 'Tasse', vt. Bibl. Verz.)³. — Tüüp [7] (Gös. 369: Schüssel / [patina] *ṡiſč* / *wahgñ* / a; lk. 370: Schüsselchen / *ṡiſčofenne*), vrd. ka selle vastet soomes (*tiski* 'Tischgerät'), on laen kas vanemast rootsi või msk. keelest, vrd. van. taan. *disk*

¹ Kui liS *vāgin* peaks samuti olema eesti laen, on laenamine sündinud kas Srm-lt või Kihnust ajal, kui *vāgen* > *vāge*, **vāgēn* > *uāgō* muutus polnud veel sündinud, või jälle õige varakult Pm-lt, kui *vāgen* (g. *vāgna*) polnud veel *vānās* g. *vāna* tüüpi üle läinud.

² Sj-Wied.: *lēda*, *lūda* 'Schüssel'.

³ Eesti sõnakuju on peetud ka laenuks alasaksast (vt. Schlüter, Sitzb. d. Gel. Estn. Ges. 1909, 26), missugust võimalust muidugi vastustab sõna esinemine ka vadjas ja soomes.

'Schüssel, Esstisch', unorr. *disk* 'Hölzerner Teller', msk. *diskr* 'Schüssel, in der das Essen aufgetragen wird' (angls. *disc* 'Schüssel, Teller'), uroots. *disk* 'Ladentisch, Schenktisch; abzuwaschendes Tischgeschirr' (vrd. Falk-Torp, NDEtWb. s.v. *Disk*). — Tüüp [8] (vrd. ka s. *kuppi* 'Tasse, Schüssel') on uuem germ. laen, vrd. taan. *kop* 'Tasse', roots. *kopp*, unorr. *kopp* 'Tasse, Schale', msk. *koppr* 'Tasse, Kübel', kas. *koppe* 'Becher' (vt. Falk-Torp, NDEtWb. s.v. *Kop*). — Tüüp [9] on etümoloogiliselt tume.

Tüüp [1] tähendab aladel, kus ta kausinimetusena ainuliselt esineb (näit. Alut), niihasti suurt kui ka väikest kaussi, hoolimata selle ainest. Mujal eestis, teiste tüüpide kõrval tähendab aga *vâgen* kas 'suurt, vähemalt 3-toobilist kaussi'¹, või 'puust õõnistatud kaussi'², paiguti ka 'ainult savist või plekist kaussi'³. E. ühiskeeles on sellele teatavasti kujunenud tähendus 'suur, pikergune, lame fajansist või portselanist nõu küpsise tarvis' (*praë vâgen*). Tüüp [2] ei olegi murretes nõnda laialdaselt tarvitusel nagu seda vast võiks otsustada selle sõna harilikkuse põhjal ühis- ja kirjakeeles. Harva on tõsi küll kohti, kus see sõna täiesti puuduks⁴, kuid õige laialdastes valdkondades on see nimetus enam noorema sugupõlve sõna⁵. Tüüpide [1] ja [3] kõrval esinedes tähendab *kauš* erinevalt kas 'savist kaussi'⁶ (TMa *kivi kauš*) või 'vähemat (umb. 1-toobilist) kaussi'⁷, kohati isegi 'väikest puukaussi (nimelt pärnast)'⁸. Tähendusvarjundite poolest eriti vaheldusrikas on aga tüüp [3]: 'puust ehk savist kauss'⁹, '(suur) savist kauss'¹⁰ (Kark *sēst vâbat liūd*), '(väike) õõnistatud puust kauss'¹¹, 'uueaegne madal fajansist praevaagen'¹², 'uueaegne portselanist ehk fajansist kauss'¹³, 'muistne madal taldriku moodi nõu, puust taldrik'¹⁴ jne. Paiguti (KodN) on vanemal ajal olnud tuntud veel n. n. *kuṣṣu liūd* 'ühest puutükist treitud pudrukauss, mille põhja keskkohast tõuseb (samast puutükist) umb. õlleklaasi suurune tass või jaoks'. Tüüp [4]-nda tähendusvarjunditest olgu nimetatud: 'puulauakestest tehtud, vitsutatud, madal, lai, ilma kõrvuta leemekauss'¹⁵, 'puukauss'¹⁶, 'umbse kaanega puunõu'¹⁷, 'puu-nõu ühest pakust tehtud, seest tühjaks raiutud'¹⁸, 'vilja-nõu, umbsest puust tehtud'¹⁹ jne. Vrd. ka Wied. Wb. seletusi (vt. lk. 243).

¹ Jü, Mar, Märj, Mih, Tor, Kihn, Pil. ² Käi, Srm, Muh, Pm, Lm j. m. ³ Mih.

⁴ VNgK, Jõh, Vaiv, Kark, Set, vist ka SA, Lu. ⁵ LügA, Pil, SJn, ViljP,

Tarv, Hall, Ur, Puh, SimS, HJn, vist ka Muh ja Srm. ⁶ KodK, TMa, Nõ, San.

⁷ Mar, Vel, Mih, Tor, Hä, LaiK. ⁸ LaiK, MMg. ⁹ Vilj, Äk, Kod. ¹⁰ MMg, San,

Kark. ¹¹ Pil, Põlt, SJn, TMaVe, Lu. ¹² TMaL, NõR. ¹³ TMaVo. ¹⁴ Râp. ¹⁵ TMaVo.

¹⁶ KamR. ¹⁷ Kod (vt. ERM, Õp. E. S. kat. A 135: 3). ¹⁸ Tor. ¹⁹ SaaK.

Tüüp [5] näib teistest erinevalt tähendavat ainult 'lauakestest tehtud kaussi, ilma kaaneta ja kõrvuta, mille seest süüakse leent'. Tüüp [6] on tuntud kausi tähenduses võrdlemisi harva: 'lepapuust kauss'¹, *sõlvē nap* (g. *naṣpā*) 'muistne soolvee kauss'², vist ka *pīmā nap* (g. *naṣpā*) '1—2 toobine nõu'³, kuna harilikumad näikse olevat muud tähendusvarjundid: *võļ nap*, *võļ nap* 'väike, 1—2 naela võid sisaldav pütt'⁴, 'pütt'⁵, 'väike kalasoolamise nõu, vähem kui pütt, suurem kui rasi'⁶, *sōlā nap* (g. *naṣpi*), *jahū n.* 'neljakandiline, kõrvaga puunõu (soola, jahu jne. jaoks)'⁷, 'väike kapp'⁸ jne. Selle sõna praegune geograafiline levinemine tõendab selle suhtelist üldsust eesti keelealal varemmail aegadel.

Kokkuvõttes on siis eesti erielu algul tähenduses 'Holzschüssel' tarvitusel olnud: nähtavasti nii eP-s kui ka eL-s tüüp *kayš* [2], eP murdeis tüüp *vāgen* [1] ja vististi vähema puukaussikese tähenduses nähtavasti üldestiliselt tüüp *nap* [6]. Nende vanemat kihti nimetuste hulka võiks ka kuuluda, varemalt nähtavasti laiema ulatusalaga tüüp *uñmīk* [4], eL-s murdeti kes-teab isegi tüüp *tsōrik* [5]. Küsitav on muidugi, kas kõik need nimetused on ka algselt tähendanud puukaussi või mõnda teistlaadi puunõud.

139. 'Auge', 'Trog'.

Õonistatud puupakust pikergusi nõusid, mida tarvitatakse elajate söötmiseks ning jootmiseks ja ka pesunõuna, leidub Eesti talurahval kaht tüüpi: [I] pikemad, harilikult jalgadel, pukkidel või muul alusel seisvad ja [II] lühemad, ilma aluseta, tarvitusel eriti sigade söötmisel. Esimest tüüpi nõu nimesid tarvitatakse ka õonistatud puutüvest tehtud veesõiduriistade, venede kohta. Nende riistade nimetused on järgmised: 1. eP-s⁹ *künā*¹⁰ ~ *künā*¹¹, harilikult [I] tähenduses, kohati (Äk) ka [I] ja [II] üldnimetusena: *ōstē jōci-k.*, *seā k.*, *kariā k.*, *kaṣvū k.*, *leivā (lēvā jne.) k.* 'Brottrog', *pesū (~ virutsi ~ Lüg, Jõh pōūou) k.* 'Waschtrog', *kāļiā k.* 'Trog für Wetzstein', *sōjdu k.* jne.; — 2. eL-s¹² (ka Kod *ruhe*) *ruhik* g.

¹ KodK (vrd. ka Kettunen, Kod. Vok. 108: 'hölzerner Topf'). ² Vig.
³ SanLa. ⁴ Mih, Ris. ⁵ Rõi. ⁶ Phl. ⁷ SanL. ⁸ VõV. ⁹ Negat. teat.: HāO, Kark, TMa, Har, Rāp. ¹⁰ Saared, Lm, Hrm, Jm, Virm, Pm (eP osa), Viljm (eP osa), Tm (eP osa). ¹¹ Vig, Kihn, Lüg, Jõh, Vaiv, JuKu. ¹² Negat. teat.: TMa, Nõ.

ruhikse (~ g. *ruikse*)¹ ~ *ruhi* g. *ruhve*² (~ g. *ruhve*³ ~ g. *ruhē*⁴) ~ *ruhē* ill. *ruhtē*⁵ ~ *ruhvo* g. *ruhi*⁶ ~ *rüh*⁷ ~ *ruhve*⁸ ~ *rüh* g. *ruhtē*⁹ ~ *ruh* transl. *rohest*¹⁰, nähtavasti ainult [I]-s tähenduses, Wied. Wb. järgi ka *ruht* g. *ruhi*, 'Trog, Krippe, kleiner Kahn'; — 3. eP mandri lääneosas *rañk* g. *rañai*¹¹ 'eriliselt pikk (kuni 2 sülda) puust (taludes) või kivist (mõisades) küna veiste jootmiseks', ka Wied. Wb. *rank* (P, W) 'Trog', *kaevu-r.* 'aus einem Baumstamm gehöhlter Trog am Brunnen (zur Viehtränke)¹²'; — 4. peamiselt¹³ eP-s, osalt ka eL kirdes *molD*¹⁴ g. *molli* (g. *molli*) ~ *mol*¹⁵ g. *moli* (~ g. *molli*) ~ *moli* g. *moli*¹⁶ ~ *molvi*¹⁷ ~ *molD*¹⁸, harilikult [II] tähenduses, paiguti (HäO, Äk, Vö) aga mõlema tüübi üldnimena: *seä m.*, *põrssa m.*, (TMa, Vö) *oboste m.*, (Räp) *mösü m.*, (Vö) *kariä m.*, Wied. Wb. *küüt-m.* 'Scheuerfass, Waschtrog', (*puhe-m.* 'Kornschwinge, Mulde zum Reinigen der Grütze'), *küna-m.* 'kleiner Trog für Ferkel', *moli-pill* 'Monochord'; — 5. pea terves¹⁹ eL-s *mõhk*²⁰ ~ *mõhk*²¹ g. *mõhē* 'jalge peal olev leivaküna': *lēvā* (*levā*) m.²², Wied. Wh. *mõhk* g. *mõhe* (d) 'Trog', *leivā-m.* 'Brotrog, Backtrog'.

Tüüp [1] (G ö s. 418: troch / *künna*. Backtrog / *leiba künna*, lk. 463: weidling / [linter ein Schifflein von einem Holtz aus geholet monoxylon] *paat* / *künna*) on muidugi identne s. sõnaga *kynä* 1) 'Federkiel, Feder', 2) 'canaliculus l. tubus pennæformis quo fluidum ex vase effunditur, nec non Sav. vas alveiforme quo cerevisia colatur', 'Rinne, Röhre', *terva-haudan kynä*, *katvon kynä* 'tubus pici ex picaria et aquæ ex fonte excolandæ', 3. 'kurzer Stumpf' etc. Soome tähendus (2) on õige lähedane eesti omale, kujundades arenemises selle eelastme. Arvatavasti on tähendusareng liikunud järgmist teed: 'putk, seest õõnes ehk õõnestatud pikergune keha', sellest siis ühes sihis 'sule putk' ja, pars pro toto, 'sulg', teises sihis aga spetsiaalsemalt 'õõnestatud puutüvi, tarvitatud söögi-, joogi-, pesu- ja sõidu-riistana', viimase astme olles tarvitusel võimalikult ehk juba algs. aegu. — Ka tüüp [2] (J. Guts. l.: Troch

¹ Kark. ² TarvL, Hall. ³ Hel, Ran, (?) Ur. ⁴ Kan. ⁵ San. ⁶ HarT, SA. ⁷ HarM. ⁸ Rön. ⁹ Räp. ¹⁰ Set. ¹¹ Mih, PJg, Vel, Aud. ¹² Vrd. ka Ahlqvist, Suom. murteiskirja 7: „Talve-aegu on jõe-augul üks *vil-kopp* ja *rank*, kus vilkopaga vett sisse tõstetakse, ning elajaid jootetakse“. ¹³ Negat. teat.: Kark. ¹⁴ HäO, Saa, Kihn, Mar, Vig, LNg, Pölt, JõhV, Äk, TMa, Ran, Rön, Nõ, SanLa, Räp, Vö, Muh. ¹⁵ Kih, Karj, Torm. ¹⁶ Phl. ¹⁷ Vaiv. ¹⁸ Lüg, KuusP. ¹⁹ Negat. teat.: Räp. ²⁰ Saa, Hall, Kark, Hel, San, TMaVo, Vö, Nõ. ²¹ SetO, SA, Tarv, Ur, Karl. ²² Vö 'ümargune või pikergune, umb. 1 jala sügavune leivanõu, kolme jalaga'.

Rumm / Rühhe Kahn **Jerme ruhhe**) on algsoomeline, vrd. s. *ruuhi* g. *ruuhen* 'langer Trog', 'Kahn', vadjJ *ruhīpā* 'puusärk', ja on nähtavasti laenatud germ. keeltest, kusjuures substraadiks on oletatud germ. **prūhi*, vrd. msk. *pró*, mroots. *pru* 'steinerner Sarg' (vt. Karsten, Arkiv för nordisk filologi XXII 176; Wiklund, Le Monde Oriental V 239, 241—2; Ojansuu, Neuph. Mitt. XIII 105—6). — EP-s kitsal alal esinev tüüp [3] on vististi uuem laen (mõisade) saksakeelest, vrd. saks. *Trank* 'Flüssigkeit zum Trinken', *Tränke* 'Ort u. Gefäß zum Tränken' (Weig.). — Ilmselt uuem, alas. laen on tüüp [4], niisama ka li. *molb* (*m^uolb*) 'allas' (leid. ka Sj.-Wied-l), vrd. kas. *molde*, *molle* (saks. *Mulde*) 'langrundes, etwa einer halben, der Länge nach geteilten Walze ähnliches ausgehöhltes Gefäß, Back-, Mehl-, Fleischtrogt' (Weig.; vt. Ojansuu, SKTT 163—4). Sõna on eestist rännanud ka soome murretesse (ibid.). — Tüüp [5] (J. GutsL.: Troch / mactra, *Ṁöcht / e*) näikse olevat etümoloogiliselt tume. Väga küsitav, kas seda kõrvutada võib eP sõnaga *mōhk* g. *mōhā* (Wied. Wb. tunneb ka g. *mōhu*) 'Beule, Bauch, Ausbucht', *ejnā kuhjā m.*, *kaññū m.* jne.; Sm-l näib esinevat ka **mōhk* g. *mōhi* (vrd. autori Murdesõnad Põhja-Eestist 36).

Kokkuvõttes näikse seega eesti erielu algul olnud tarvitusel tähenduses 'Trog': eP-s [1] *kūnā*, eL-s [2] *rūhi* > *ruhi* ja vast ka [5] *mōhk* (algelt mingi laia, maoga puunõu tähenduses?)¹.

140. 'Puchoir, pulsoir', 'Schöpfgelte, kleines Schöpfgefäß aus Holz'.

Vedeliku tõstmiseks tarvitatavoid, lauakestest tehtud, vertikaalse kõrvaga varustatud, kuni 3¹/₂ liitrilisi puunõusid kutsutakse eestis kolme nimega: 1. peamiselt eP-s, kuid ka eL läänes² *kap* g. *kaṣṣā*³ (~ g. *kappa*⁴), Wied. Wb. järgi ka *kāpp* g. *kāpa* (W [= Lm]) 'Schöpfgelte'; — 2. eriti eP-s, paiguti aga ka eL idas⁵ *kibū*⁶ ~ (*kibū*⁷ ~ *kipū*⁸ ~ *kipō*⁹) g. *kibū* (~ g. *keō* ~ g. *kiū* jne.) ~ *kļēbū*

¹ Mundes lms. keeltes on tarvitusel veel: s. *allas* - karj. *allaš*; s. *kaukalo*, vadjJ *kauko.ло* 'lühike seamoll'; karj. *kartta* - aun. *karttu* - vepsl *kart*, -ad (< v. корыто); li. *lod'a* - *lod'ī*; s. *purtilo*.

² Negat. teat.: JõhK, VaivS, VaivP, Lai, TMaVe, TMaVo, Puh, Nõ, Ran, Rõn, San, TarvÄ, Võ, SetO. ³ Rõi, Ans, Muh, Kull, Märj, Vig, Kars, Mih, Tõs, Hā, Ris, HMd, Kei, Kos, Ju, RapJ, Tü, Koe, Amb, Sim, VJg, Põlt, KJn, Kõ, TormA, Kod, ÄkP, Hall, Kark. ⁴ HaljO, VNgK [u], LügP. ⁵ Negat. teat.: Kõ, HāO, Hall, Kark, KodN. ⁶ Kars, Vig, Märj, Ris, HMd, Kei, Kos, Ju, RapJ [v], Tü, Koe, Sim; Mih, Tõs, HāT, VilJT, Lai, Torm, ÄkP, TMaVo, TMaVe, Puh. ⁷ Võ kiriku ümbr. ⁸ HaljO, VNgK, Lüg. ⁹ Jõh, VaivS, VaivP.

(*kjõbù*?) g. *kiõ*¹ ~ *kiþ* g. *kiþpü*² ~ *kiþ* g. *kiþpi*³ ~ *kiþ'* g. *kiþpi*⁴, dim. *kibučkene*⁵ ~ *kipene*⁶, Wied. Wb. järgi ka *kabu* g. *kabu* (~ g. *kau*) [pt] ~ *kibudas* 'kleines Schöpfgefäß, Schöpfgelte (mit senkrechtem Griff)'; — 3. peamiselt eL-s, harva⁷ ka (Kihn) eP-s *käšsik* g. *käšsikku*⁸ ~ *käšsik*⁹ ~ *käšk* g. *käšku*¹⁰ (~ g. *käškü*¹¹) ~ *käsišk* g. *käsiško*¹² ~ *käšk*¹³, Wied. Wb. *käsik* g. *käsiku* (S) ~ *käšk* g. *käško* (d) 'Kännchen, Schöpfgelte (= kibu)'.

Tüüp [1] (A. Thor-Helle: *þap* 'die Kippe') — *vê kap̃*, *saunâ k.*, *lõpsi k.*, *vil-kap̃* ~ *vilcap̃* 'pika varrega veeammutamise kapp', Wied. Wb. järgi *kapp* ka 'der vierte Teil eines Kälmits od. der vierundzwanzigste eines livländischen Lofes' — esineb ka mõnes lähemas sugukeeles: s. *kappa* 'modiolus, mensura minor frumenti', 'Kappe, ein Maass, etwa Metze'; Sav., Carl. 'modiolus aquarius, mulctra lignea, haustum', 'Melkgelte, Schöpfgelte', aun. *kappu* 'vesikappa'. Sõna on hiljuti (Y. Toivonen, JSFOu. XXXIV₂ 17—8) osutatud vanemaks germ. laenuks, vrd. germ. **skapa-*, **skappa-*, mida praegu esindavad msaksi *scap* 'Schaff, Bottich, Scheffel, Boot', küs. *scaf*, *scaph*, *scapf*, küs. *schaf* 'Gefäß für Flüssigkeiten', nüüdis-lõunasaks. *schaff* 'Schöpfgefäß, Wassergefäß, Kübel, Zuber; Gefäß für Getreide usw.' — Tüüp [2] (Hupel¹: *fibbo* (wee *fibbo*) 'ein Kip, Schöpfgefäßchen', r d.) on esindatud ka soomes: *kippa* g. *kipan* ~ *kippo* g. *kipon* ~ *kippu* g. *kipun* 'vas potatorium minus ansatum, poculum', 'hölzernes Trinkgefäß', it. Sav. 'mulctrale, modiolus l. haustum', 'Milchgelte, Schöpfgelte' (li. *kippi* 'äyskäri', *küptl*, liS *kipil*, *tipil* 'Schaufel' ei kuulu siia). Sõna näikse olevat vanem germ. laen, vrd. goot. *skip* 'Schiff', müs. *scif*, *scef* ka 'Gefäß' (vt. Bibl. Verz. s. v. keppu). E. *kibù* ~ *kiþ* g. *kiþpü* (~ g. *kiþpi*), s. *kippo* vahekorra kohta vrd. e. *labù*, s. *lapo* ~ s. *lappo* jne. (vrd. lk. 18, 147). — Tüüp [3] (Hupel¹: *fäšfif* 'Kippe, Schöpfgefäß, Trinkgeschir, d.) on tuntud ainult eestis. Vahest ei ole liiga julge oletada selle sõna algkujuks *käsi-kibù* või *käsi-kiþ*, kus liitsõna teine komponent osalt häälikuliselt redutseerudes, osalt toetudes -ik-suffiksainet sisaldavate nõunimede arvukale kategooriale (*vitsik*, *nurmik*, *mõtsik*, *puntrik*, *tõrik*, *astik*, *püttik*, *vernik*, *kehik*, *uõmik*, *põtsik*, *tsõrik*) on lõpuks ik-aineiks moondunud (analoogilistest muu-

¹ Kihn. ² Ans, Muh, Tarv. ³ Nõ, Ran, Ot, Võ, [Räp ja VõV: 'umb. 2-naelane võipütt kaanega']. ⁴ SanP, SanU, Rõu. ⁵ Ot jne. ⁶ Jõh. ⁷ Negat. teat.: Ans, Muh, Lm, Hrm, Jm, Virm, Hä, Põ, Hall, Kark, Nõ, TMAVe, TarvÄ. ⁸ Puh, Nõ. ⁹ Kihn. ¹⁰ TMAVo, Ran, VõS, VõV, VõA, SanP, SanU, Räp kiriku ümbr. ¹¹ [Kan: 'amber' ?]. ¹² RäpV. ¹³ SetO.

tustest vt. ülal, lk. 137 ja EK II 13—14). Raskemini oleks vististi mõeldav otsekohene tuletamine sõnast *käsi* (algselt siis 'käsinõu'). Muutuse *s > ss* puhul šes sõnas vrd. *vasak* > *vašsak*, eP loodemurrete *luššikkas*, *vaššikkas*, osalt ehk ka *masin* > *maššin*, *kasarm* > *kašsarm*, *kasak* > *kašsak*.

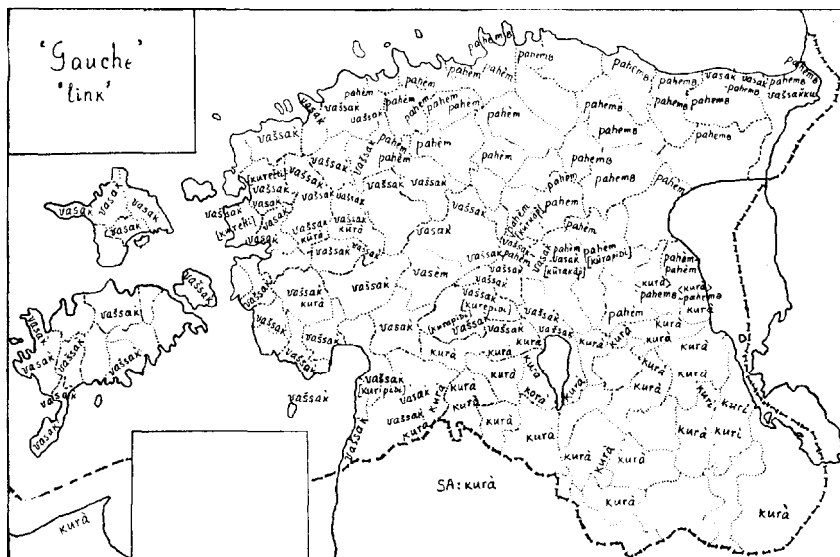
Praegustes eesti murretes on võrdlemisi haruldane, et neist kolmest nimetusest esineks teatavas paigas ainult üks: HäO, Kõ, (?) Kod *kap* 'suur või väike kapp', Hall, Kark *kap* 'suur kapp', *kaṣpak* 'väike kapp, kibu', VNgK *kipu*, Vaiv *kipò* 'suur või väike kapp', Jõh *kipò* 'suur k.', *kipene* 'väike k.', LaiJ, TMaVe, (?) VilJT *ḱibù* 'suur või väike kapp', Ot *kip* 'suur k.', *ḱibuḱkene* 'väike k.'. Palju üldisemalt aga tarvitatakse samas murdes kaht, vahel isegi kolme nimetüüpi, kusjuures kujunenud on järgmised tähenduslikud differentid: Ans, Muh, Lm, Hrm, Ju, Virm lääneosa, Mih, Tõs, HäT, TormA, Äk *kap* 'suur (haril. 2—3¹/₂ liitr.) kapp', *ḱibù* 'väike (umb. ¹/₂—1 liitr.) kapp'; Tm eL osas (Puh, TMaVo, Võ) tüüp [3] 'suurem kapp', tüüp [2] 'vähem kapp', Kihnus [1] 'üldse kapp', [2] 'väike kapp', [3] 'suur k.', VõV-s, RävV-s [3] 'üldse kapp', [2] 'umb. 2 naela võid mahutav puupütt kaanega' jne.¹

¹ Vastavast nimestikust muudes lms. keeltes mainitagu siin s. *kiulu*, veps. *šaik* (< v. *uauika*).

XIV. Omadused. — Qualités.

141. 'Gauche', 'link'.

Tarvitusel on: 1. eP lääneosas *vasak* g. *vasakku* ~ *vašsak* g. *vašsakku* jne., 2. eP idaosas *pahem* ~ *pahemb* jne., 3. pea-

miselt eL-s *kurà* g. *kurà* ~ *kuri* g. *kurà* (~ g. *kurà*). Wied. Wb. järgi esinevat Alut-s veel *ele* g. *ele* ~ g. *eleda* 'link', millel aga kinnitus praegu käepärast olevast kõnekeele ainestikust puudub. Vt. kaartisid lk. 210 ja ülal.

Tüübis *vašsak* ~ *vasak* ~ *vasem* (G ö s. 281: Linck / [sinister] **Waffack**) on eestis alal hoidunud muistne, mitte üksnes algsome, vaid nähtavasti isegi uurali aega tagasiminev nimetus 'link'-mõiste kohta, vrd. s. *vasen* 'link', karj. *važain* ~ *važen* 'vasak'; sam. *wādi-sei* jne.

'link' (P a a s o n e n, Beitr. 290). Omalajal näikse olevat *vasak* üle terve eP ulatunud, kuni Narvajõeni, nagu seda veel praegugi tunnistavad väikesed v.-eksklaavid Alut-s. Nende alade ühtluse on aga katkestanud sõna *pahēm* (kompar.), mille tähendus 'laevus, sinister' on nähtavasti arenenud ainult eestis, vrd. muis sugukeeltes: s. *paha* 'schlecht, böse, übel, schlimm', karj. *paha* 'paha, huono, ruma', aun. *paha* 'paha, ilkeä; huono, kurja; ruma', vepsL *paha* 'halb, paha', vadjJ *paha* 'halb, paha', samuti eestis *pahà* 'schlecht, übel, böse, arg etc.'. Sõna *pahēm* tähenduse muutusele ja uue tähenduse alalhoidule on muidugi kaasa mõjunud sõna *parēm* 'recht', 'dexter', mis, silmas pidades selle laia ulatust, on arvatavasti, samuti kui eL *â*, *hâ* 'dexter', eelmisest vanem nimetus. Sellevastu kindlasti muistsem, nimelt algsoomeline on eL *kurà*, vrd. li. *kurà* 'vasak', vadjJ *kura* (mujal vadjas *kuřęę*) *tšäsi* 'vasak käsi', *kura põli* 'vasak pool', s. murd. *kura-käsi*, *kura-puoli*, *kurittu* 'links, die linke Hand gebrauchend', aun. *hura* 'vasen', vepsL *hur* 'vasak' (vrd. ka karj. *hurašana* 'paha, õel sõna', K e t t u n e n, LVHA § 357). Küsitav siiski, kas on sõna samatüveline, mis *kuri* g. *kurjā*, s. *kurja*¹ (vrd. siiski Rāp *kuri* g. *kurā* - g. *kurā*, ja e. *kurat*: *kurja*-vahekorda [EKirj. XIII 242—5], tähenduslikult aga *pahà*: *pahēm*, eriti aga G ö s. 281: Lincke Hand / *kurri* (*pahha*) *teffi*). Varemalt on sõna vist ulatunud kaugele üle eL piiride, eriti loodesihis, mida tunnistavad veel üksikud riismed siin ja seal eP-s: mitte üksnes MMg, KodN, KodK *kurà* [v] ~ *pahemb*, vaid ka Põlt *kurà-kāp* 'vasakukäega mees', Pee *kūr-kāp* id., Mih *kurà käsi* [hv] ~ *vašsak k.*, MärjP *kurà käsi* 'vasak käsi', *kurà sõlm* = *orà sõlm* 'pordu sõlm' (teataval viisil tehtud sõlm), KullT *lāks kurà kāl*, *kurà kāga inimene* 'gaucher', *kurà sõlm*, samuti adv. LaiJ *kurapidi* = *vaštapāva*, SJn *kurapidi* 'vastuksi, vasakpidi', Vilj, PärM *kuripidi* id., Rid., MarH, LNg *kuretti* id. Tähelepanu väärib, et ka läänlase G ö s e k e n i sõnastikus leidub see sõnatüüp esimesel kohal (vt. ülale!).

Kolmest kõnesolevast sõnast näikse praegu kõige levinemisevõimelisem olevat *pahēm*, eriti läänepoolses sihis.

Eestikeele erielu algul oleks siis tähenduses 'gauche' tarvitusel olnud kaks nimetust: pea terves eP-s tüüp [1], eL-s, kohati ka eP-s (edela-murdeis?) aga tüüp [3].

¹ Vt. ka N. A n d e r s o n, Studien 360—1, kus kummagi sõnaga on kõrvu seatud veel muud tüved, mis aga siia ei kuulu.

142. 'Petit', 'klein'.

Tarvitusel on järgmised nimetused: 1. suuremas osas eP mandrist, Hm-l ja terves eL-s¹ *väikke*² g. *väikse* (~ g. *väikkese*) ~ *väikkē* g. *väikse*³ ~ *väikkene*⁴ ~ *veikke*⁵ ~ *veikkē*⁶ ~ *veikkī*⁷ ~ *veikkene*⁸ ~ *veikkene*⁹ ~ *vekkē* g. *vekse*¹⁰ ~ *vekkē*¹¹ ~ *väikko*¹² ~ *väikkäne*¹³ ~ *vähikke*¹⁴ ~ *vähäne*¹⁵ ~ *vähegene*¹⁶ ~ *vähikkäne*¹⁷ ~ *väjou*¹⁸ ~ *väigu*¹⁹, Wied. Wb. järgi ka *veigukene*, *veiksekene*, *veikine*, *veikekene*; 2. eP-s (eriti saartel)²⁰ *pisikke*²¹ g. *pisikse* (~ g. *pisikkese*) ~ *pisikkene*²² ~ *pišikke*²³ ~ *pisukke*²⁴ ~ *pisukkene*²⁵ ~ *piššikke*²⁶ ~ *piške* g. *pišse*²⁷ ~ *pūsukkene*²⁸ ~ *pūsune*²⁹ ~ *pisine*³⁰ ~ *pūsku*³¹ ~ *pišakkäne*³² ~ *pišikkeine*³³ ~ *pišokkaine*³⁴, Wied. Wb. järgi ka *pisune* = *pisikene*, *piskune* (P) 'wenig, gering' →; — 3. Alut randadel *piņ* g. *piņe*³⁵; — 4. tüüpide [1] või [2] kõrval affektiivsema stiiliväärtusega, eriliselt eL-s *tillukke*³⁶ ~ *tillukke*³⁷ ~ *tillukkene*³⁸ ~ *tillikke*³⁹ ~ *tillukken*⁴⁰ ~ *tillukkene*⁴¹ ~ *tillokke*⁴², Wied. Wb. järgi ka *tilukene*, *rillukene*, *till* g. *tillu* (~ g. *tille*) ~ *tillo* (d) ~ *tilu* 'klein', *tilla* g. *tilla* (P) 'klein', *tillo* (d) 'kleines Kind, Puppe'; — 5. kohati eP-s, samuti affektiivse sõnana *klēnukke*⁴³ ~ *kleinukke*⁴⁴, Wied. Wb. järgi *kleenukene* (D) 'klein, schwächlich'.

Tüüp [1] (J. GutsL.: klein *weiden*; Gös. 258: klein kind *weide laps*) on algsoomeline, vrd. s. *vähäinen* 'klein, gering', karj. *vāšūkkane* ~ *vāšūne* id., vepsL *vāškanē* id., li. *vēkki* ~ *vākke* 'pieni'⁴⁵. Sõna on muidugi samatüvelne kui e. *vähē* ~ *vähä* 'wenig', s. *vähä*, vepsL *vähä* jne. — Tüübil [2] (Müller, 240: *pišofeszer pidama*; Stahl, LSp. 197: *Se Laimafenne on piššofenne*;

¹ Negat. teat.: Kih, Ans, Jäm, Püh, Karj, Muh, Kihn, PJg, Vänd, Aud; VNgK, Lüg, JöhV, JöhK, Vaiv, LaiK, ÄkP. ² MarK, MärjL, Vel, Mih [u], Tor, Päm, HäO; KuusH; Hall, Kark, TarvA, Hel, Nõ, VöS, SanP. ³ KullT, MärjP, Vig. ⁴ Röp, HarK, Lu, SetL. ⁵ Hag, Tük, TüP, KodK, SjnP, ViljV, ViljT, KadP. ⁶ Jü, HJn, Kos, MMgS, KJn. ⁷ RisV. ⁸ AmbL, LaiT. ⁹ Kod. ¹⁰ JuKu, AmbL. ¹¹ TormA. ¹² Vö. ¹³ SetLobotka. ¹⁴ RidE, RidA, MarH, Mih. ¹⁵ Rõi. ¹⁶ Käl. ¹⁷ KuusJ. ¹⁸ HarM. ¹⁹ SA. ²⁰ Negat. teat.: Röp, SetL, San, Vö, TMa, Hell, Kark, Hall. ²¹ RidE, Mar, MärjL, Vig; Muh, Karj, RisV [u], HJn, JuKa, Tük; HäO; KuusH; LügP; LaiK, MMg. ²² KadP, LügA. ²³ KJn. ²⁴ Tor, Päm. ²⁵ ÄkP, VNgK. ²⁶ Kihn. ²⁷ Han, Mih, PJg, Aud, Muh. ²⁸ Püh. ²⁹ Ans, Kih. ³⁰ Rõi, Käl, KihT, Kih, Jäm. ³¹ Ans, Püh. ³² KuusJ. ³³ JöhV. ³⁴ Vaiv. ³⁵ VNgK, JöhK, Vaiv. ³⁶ LNg, Hall. ³⁷ Tor. ³⁸ ViljT, VöS. ³⁹ Tarv. ⁴⁰ Kark. ⁴¹ SanP. ⁴² KodK. ⁴³ Lm. ⁴⁴ Hrm, Tall.

⁴⁵ „Vanhettunud sana; tuntee, ei käytä, nyttemmin välttää viron sanaksi“, märk. L. Kettunen i käsikirj. sõnastikus.

Gö.s. 258: klein *püßföenne*), vrd. ka e. *pisi* 'langsam, sanft, still, sachte', *pisut* (g. *pišku*) 'wenig, ein wenig', on samuti vasteid teistes lms. keeltes, vrd. s. *pisku* 'klein, Kindchen', *piskuinen* 'klein', karj. *pišukkahe* 'pikkuinen, piskuinen', vepsL *pišo* ~ *pišūhe* ('kassi' paitusnimed), li. *piški* pl. *piškist*, liS *piški* 'klein'. — Tüüp [3] on ilmne laen soomest (*pieni* 'klein'). Mujal eestis *pēniķket* tähendab 'fein'. — Tüüp [4]-nda (A. Thor-Helle: *tillōfe* 'klein') puhul vrd. s. *tillukainen* 'rund u. kurz'. — Tüüp [5] on väga hiline laen saksakeelest (*klein*).

Nõnda on siis eesti erielu algul murdeti esinenud tüüp [1], murdeti t. [2], nähtavasti mitmeis (vähemalt eP) murdeis mõlemad tüübid kõrvu, ja neile lisaks õige üldiselt veel tüüp [4], võimalik, et siis juba stiililiselt affektiivsema või rohkem lastekeelse nimetusena. — Praegustes murretes, kus tüübid [1] ja [2] rinnu esinevad, näikse ka viimane eelmisega võrreldes olevat enam affektiivsele stiilile omane.

143. 'Etroit', 'schmal, eng'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. peamiselt eP-s, kuid kohati ka eL-s *kitsās* g. *kiṣa*¹ ~ *kiṣas*² ~ *kiṣas*³ ~ *kidzeve*⁴ ~ *kjōtsās* g. *kjōṭsa*⁵; — 2. eL-s ja eP edelas *ahtaḱkenē*⁶ ~ *ahtaḱkene*⁷ ~ *ahtaḱke*⁸ ~ *ahtikke*⁹ ~ *ahtik* g. *ahtikse*¹⁰ ~ *ahaš* g. *ahta*¹¹ ~ *ahtaḱke*¹² ~ *ahtuḱkō*¹³ ~ *ahtugene*¹⁴ ~ *ahtune*¹⁵ ~ *ahtuḱke*¹⁶ ~ *ahtaḱkeni*¹⁷ ~ *āš*¹⁸, Wied. Wb. järgi ka *ahtikene* 'eng, schmal, schwächtig', *ahtlane* 'geizig', *ahtlik* 'etwas schmal'.

Tüüp *kitsās* (Müller 59: *laṣeḥ hend vche Riṣa Weddichse Soime ṣiṣe panna*; J. Gutschl.: *enge / fiṣaš*, genau *fiṣaš*, karg *fiṣaš*; Gö.s. 173: *eng / [Kleid] fiṣaš Riḥb*) on tuntud teistes lms. keeltes tähenduses 'schmal, eng' ja 'karg, geizig' (= e. *kitsi*): s. *kitsas* 'karg', k. *kenkā* 'tång sko' jne., li. *kiṣās* 'kitsas (vaatteesta)'. Selle algsoomeni küündiva nimetuse primaarsem tähendus on muidugi 'eng, schmal'; sõna etümoloogia kohta vrd. Budenz, MUSz. 24, Anderson, Wandl. 114-a. Et see tüvi varemalt on olnud ka eL-s üldisem, tõendavad Kark *kidzeve* 'eng', Vas (*sābaš um*) *kidzevalla* (*jalah*) 'pinevil',

¹ Lm, Hm, Jm, Virm, Pm, Viljm. (Negat. teat. tüüp [1] kohta: Rāp, Hel, Kan, Ran, Kih, Ans). ² Vaiv, Lüg. ³ Pai, Tarv; Tm. ⁴ Kark. ⁵ Kihn. ⁶ VōA, Kan, Pō, Rāp, Rōu, Har, Set. ⁷ Puh. ⁸ San, Tarv. ⁹ Hel, Hall, Saa [v]. ¹⁰ Kark. ¹¹ SA. ¹² HāO, Pai, Ran, Nō, KamR; Muh. ¹³ Kihn. ¹⁴ Ans. ¹⁵ Ans, Jām. ¹⁶ Kih, Muh [hv]. ¹⁷ Karl. ¹⁸ Aahof (Alulinna).

Rõu kitsas' *tī*, tal um kitsas' *kāēn*, Karl kidzavēļē (*sajbas mahus kiõvē vahelē kidzavēļē*) jne. — Ka tüüp [2] näib ulatuvat praeguses tähenduses algsoomeni, vrd. s. *ahdas* g. *ahtaan* 'angustus, arctus, haud spatiosus, e. c. vestis, via, locus, foramen' (*ahdistaa* 'verengen'), karj. *ahas* 'ahdas' (*ahista-* 'ahdistaa, pakoittaa'), aun. *ahtas* 'ahdas', veps. *ahtaz* 'kitsas', vadjJ *ahas* g. *ah̄tā* id. ('kitsas' 'duudub', li. *ā·Dz* ~ *ā·ts* ~ *ā·daz* id. Sõna on teatavasti laen balti keeltest, vrd. le. *ānksztas* 'enge' (Thomson, FBB 158); Setälä, ÄH 301, peab siiski ka sõna omapärasust võimalikuks. Tüüp *a.* näikse ainulisena esinevat üksnes paiguti lõunapoolsemas eL-s ja ka Srm-l ning Muhus; mujal eL-s, samuti eP edelas tarvitatakse seda aga *kitsās*-sõna kõrval, harilikult küll täpselt samas tähenduses, harvem ka erinevalt: (Kihn) 'väike, kangus, kõnnis, vilets (inimesest või loomast)'; Kark-s *a.* 'schmal', 'kitsas laiuse poolest', *k.* 'kitsas pinevuse, pitsitamise mõttes (riidest, saapast)', 'eng'. Veel XVII as. keskel paistab *a.* olevat lääne-Eestis harilikum kui *k.*: tüüp [2] esineb Gõs-1¹ sagedamini (lk. 173: eng / [Pforte] *achtōfenne merrawa.* enges Gäslein / *achtōfenne huulīs*; lk. 362: Schmal [angustus] *achtōfenn*; lk. 400: Klein enges Gäslein *achtōfen nind' fīšas huīs*; Gõs.AS 173: Eng / *achtōf* / *a* / *achtōfenne* / *fīfēt*), tüüp [1] aga vististi harvemini (lk. 173, 400). Et see tüvi tõesti on üldestiline, tõendavad eP-s laialdaselt ja isegi üldiselt esinevad tuletised *ahastama*, *ahistama* 'ängstigen, bedrängen, beklemmen, auch intr. zagen, sich ängstigen, bedrängt sein', *ahastus* 'Angst, Herzleid, Beklommenheit, Engbrüstigkeit', (*sukka põļiast*) *ahendama*, (Torm) *ahās riñnād* 'umbsed, kinnised rinnad' jne. — Seega oleks siis eesti erielu algul (ja varemaltki algsoomes) esinenud eP-s ja eL-s kõrvuti kaks sentasioloogiliselt vististi ekvivalentset nimetüüpi².

144. 'Joli, beau', 'hübsch, schön'.

Üldisemas tähenduses 'joli, beau', stiililiselt enam neutraalsete nimetustena³ on eestis tarvitusel kolm sõna: 1. kõige üldisemalt

¹ Gutsi-1 näib tüüp *a.* puuduvat.

² Muudest selletähenduslikkudest sõnadest lms. keeltes nimetatagu veel s. *kaita* 'schmal' = vepsL *kaid* 'kitsas' ja vepsL *kiñged* 'ahas, kitsas' (= s. *kiintea*).

³ Spetsiaalsemate tähendusvarjunditega, affektiivsete stiiliväärtustega nimetustest olgu mainitud nägüs 'joli', Wied. Wb. *mykk* g. *muku* 'hübsch, schmuck' (Gõs. 243: hübsch / [schön] *faunis* / *mucf*), *jumekkas* (inimese näost), *torē, plānis, uhke* ('superbe'), Wied. Wb. *kaarikas* (d) 'hübsch, nett' jne.

eestis¹ *ilüs* g. *ilusa*² ~ *elüs* g. *elusa*³ ~ *ilòs* g. *ilosa*⁴ ~ *ilüs* g. *ilusa*⁵ ~ *illos* g. *ilosa*⁶ ~ *illòz* g. *ilosa*⁷ ~ *illos* g. *ilosa*⁸ ~ *ilòs* g. *ilosa*⁹ ~ *ilüs* g. *ilusa*¹⁰, vrd. ka *ilü* ~ *ilò* ~ *ilò* 'Schönheit, Zierde, Schmuck'; — 2. talurahva kõnekeeles haruldane, eesti kirja- ja ühiskeeles aga üldine *kaunis* g. *kauni*¹¹ ~ *kaunis* g. *kauni*¹² ~ *kaunis*¹³ ~ *kaunis* g. *kauni*¹⁴, vrd. ka *kaunistama* 'schmücken'; — 3. peamiselt saartel (Srm, Muh), kuid ka mujal eestis¹⁵ *kenä*¹⁶ ~ *kenä*¹⁷, Wied. Wb. järgi 'schön, hübsch, niedlich, artig, angenehm, drollig'.

Tüüp [1] (J. Guts. l.: schön *illus* / a; Gös. Schön / [pulcer] *illus* / aft) on teatavasti algsoomeni küündiv nimetus, vrd. s. *iloinen* 'gaudio plenus, lætus e. c. homo, gaudium, afferens e. c. res', 'freudig, erfreulich', *ilo* 'gaudium, lætitia', 'Freude' jne., karjP *ilo* id., vepsL *ilo* 'naer', vadj. *iloz* 'kaunis', li. *ilus* 'schön, zierlich'. Lms. keelte kirderühmas esinev tähendus on tuntud ka eestis: Wied. Wb. *ilu* ~ *ilo* 'Freude, Lust, Sinnelust, Freudengeräusch, Jubel', *ilu pidama* 'sich vergnügen, belustigen', *i. nägema* 'Freude erleben', *pulma ilu tegema* 'ein Hochzeitfest veranstalten', *silma ilu* 'Augenweide, Augenlust'. — Samuti algsoomeline on germ. laen (~ goot. *skauns* 'schön', vt. Thomsen, GSI 123) *kaunis* (Müller 58: *vr illus, kaunis nind puhas Neüsifenne*; Stahl, LSp 667: *nind nōitap kaunide Lihapajatuffede tahs / eth . . .*; J. Guts. l.: schmuck *kaunis*; Gös. 243: hübsch / [schön] *kaunis*), vrd. ka s. *kaunis* 'schön, hübsch', aun. *kaunoi* (rhvl.) id., vadj. *kauniz* 'punane' (sekundaarne tähendusarend, nähtavasti vene *красный* 'punane' ja 'ilus' mõjul). Kuna sel sõnal tähendus 'ilus' on eesti murretes hävinemas, on teisalt see sõna väga laialdaselt omändanud adverbialse tähenduse 'assez, bien', 'ziemlich': *kaunis* (~ *kānis* ~ *kañnis* ~ *kanis* ~ *kaničkeste*) *ilüs*, *k. soe*, *k. ruutu* jne., samuti ka (Wied. Wb. järgi) tähendused a) 'Farbestoff': *sini-kaunis* 'Indigo', *lõngad kaunisse panema* 'das Garn in die Küpe legen', *neitsi-kaunid* (G) 'die monatliche Reinigung', *ep ole tal kaunid veel mitte* 'sie

¹ Negat. teat.: Kih, Ans, Jäm, Muh. ² Rõi, Kāi, Põi, Vel, Kei, Hag, Jü, Kos, Ju, Kuus, Amb, JMd, Koe, Kad, Sim, VJg, VNg, Lüg, Jõh, Vänd, Tor, Pā, Hā, Põlt, KJn, Tarv, Kark, Torm, TMaVe. ³ Rid, LNg. ⁴ Kull, Mih [u], Ris, Vaiv, Kod. ⁵ Puh, VÕS. ⁶ Vö, Rāp, Põ. ⁷ Vas. ⁸ SetO, SetK, SetL. ⁹ Kihn. ¹⁰ TarvM, TarvÅ, Kark. ¹¹ Vänd, ('ilusti tehtud'), JMd [hv], KuusH, Kod. ¹² KuusJ, KuusP. ¹³ Jām [hv]. ¹⁴ Vas. ¹⁵ Negat. teat.: Lüg, VNgK, VaivS, Jõh. ¹⁶ Rõi [u, hv], Kāi [u], Kih, Ans, Jām, Põi, Muh, Kull, Mih, PJg, Tor, Vänd ('imelik'), Pām, Kuus, Ris [u], HMD [hv], Koe, Kad, VJg, TormA, Põlt ['veider']. ¹⁷ LNg, Vig, Kihn, JuKu, KJn, Kod, Kark, Tarv, Puh.

ist noch nicht mannbar', ja b) *kannid* (pt) 'Blumen'. — Tüüp [3] (registreeritud alles Hupelil¹: *kenna* [kennä d.] 'artig, behend, angenehm, glatt, hübsch, schön', r. d.) on nähtavasti hiline germ. laen, vrd. mfriisi *skêne*, müs. *scôni* 'strahlend schön', kas. *schône* 'schön, hell, klar' (< msaksi *skôni* 'strahlend schön'), viimane laenatud ka rootsisse kujul *skön* ja norra-taani keelde (~ goot. *skaunis*, germ. **skauni*-), vrd. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. Skjön, Weig., DWb. s. v. schön. Kuna see tüüp Srm-l, Muh-s, Mih-s esineb hariliku sõnana tähenduses 'schön, hübsch', 'joli' (teiste nimetuste puududes või esinedes haruldaselt), samuti ka laialt eP-s ja ühiskeeles, tähendades *ilüs* 'beau', 'schön' kõrval vähe erinevalt 'joli, mignon', isegi 'aimable, gentil', on eL-s, kohati ka eP-s (Vänd, Põlt) ja linnade argoos *kenà*, *kenà*, *kinà* hakanud tähendama 'imelik, veider, pentsik, naljakas', 'drôle, bouffon, grotesque, cocasse'. Nimetatud olgu lõpuks ka selle sõna tarvitus substantiivina (Wied. Wb.): *neitsikenad*, *neiu-k*. 'rote Primel (Primula farinosa L.), Aurikel'¹.

145. 'Nouveau, neuf', 'neu',

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s ja osalt eL läänes *ús* g. *uè* (~ g. *uŷjè*² ~ *uŷjð*³ ~ *uŷvè*⁴ jne.); — 2. terves eL-s, kohati ka eP kirdes *vaštne* g. *vaštse*⁵ ~ *vastane* g. *vaštse*⁶ ~ *vaštne* g. *vaštse*⁷ ~ *vastane* g. *vaštse*⁸ ~ *vaštne* g. *vahtse*⁹ ~ *vahtsene* g. *vahtse*¹⁰ ~ *vaštan* g. *vahtse*¹¹, Wied. Wb. järgi ka *vahtne* g. *vahtse*, *vaškne* g. *vahtse*.

Tüüp [1] (Gö s. 309: Neu / [novus] *uŷs* / *uŷheft*) jätkub tähenduses 'nouveau, neuf', mitte üksnes algsoomeni, vaid isegi s-permi aega, vrd. s. *uusi* 'neu', karj. *uuzi*, *uuzi* 'uusi, ei tarpeeksi keitetty', veps. *už* 'uus', vadjJ *ūs* g. *uŷvè* id., li. *už* pl. *ūd*, liS *už* 'neu, frisch'; mrd. *od* 'neu, jung', sūrij. *viŷ*, votj. *viŷ* 'neu, frisch' (vt. Budenz, MUSz. 864, Wichmann, Wotj. Chr. 129). Selle sõna varemast esinemist ka sügavamas eL-s tõendavad eL-s üldised nimetused: Wied. Wb. *uudze* g. *uutse* (d) 'Neues, Neuigkeit, Erstlinge'

¹ Muudes lms. keeltes tarvitatavaist nimetustest tähenduses 'joli, beau' nimetatagu: s. *soma* 'joli, mignon, gentil' ~ karj. *soma* (Kuj.) 'kena, ilus', liS *smukk* 'schön, zierlich, hübsch' (vrd. e. *mukk* < saks., as. *schmuck*), li. *knašš* ~ *knaš* 'schön, artig, zierlig' (< lä. *knašchi* 'rasch, flink, hurtig'), jouk ~ *jauk* 'hübsch'.

² Han, Kir, Vig, Mih, PJg, Aud, Tös. ³ Kihn. ⁴ Kark. ⁵ Tarv, San, TMa, VaivS, Puh. ⁶ Hall, Kark, Hel, Pai, Lu. ⁷ VõA, Põ. ⁸ Põ. ⁹ Rāp. ¹⁰ Põ, SetO, SetK, SetL. ¹¹ SA.

(= uudis), *uulsine* (*uufsne*) g. *uufsitse* (d) 'neu, frisch, von dies-jähriger Ernte'; küsitavam on, kas Kark, Pai *ûs* g. *uõvè* (~ *ûvè*), Kark *uõvest* 'uuesti', Tarv *ûpine* (*leib*), *uõvendama* (*ma uõvenda endäle sedä kõrtti*)¹ on muistne eL pära või laenusid eP-st. — Tüüp [2] (J. GutsI.: neuw *waftne*) küünib tähenduses 'uus' samuti algsome, vrd. s. *vastainen* 'endlich, neulich geschehen; nachherig, künftig, erneuert', vepsL *vaškmähe* (sekundaarse *k*-ga) 'uus, tundmatu, vastne', vadj. *vassen* 'uusi' (puud. vadjJ-s); sõna on samatüveline kui e. *vast* (eL, osalt eP) 'alles', 'erst, nur erst, eben noch, so eben',² s. *vasta* 'endlich, erst, neulich', *vasta nyt* 'nunc demum, nuper'. Alut-s esineb v. tähenduses 'hiljutine', 'hiljuti': *nõ vaštne oli ommeṭtegi sin* 'no hiljuti oli (see) ometi siin'; vrd. ka kohan. *vašknarva* < *vaštsenarva* (roots. Nys lott). Karksis (ka mujal eL läänes?) on tüüpe *ûs* ja v. vahel arenenud teatav, mitte küllalt hõlpsalt defineeritav tähenduslik vahe: v. tarvitatakse enam igapäiste asjade puhul: *vaštse paštle*, v. *sukka*, v. *rõva*, *vastane vaṅkker* jne., umbes prants. 'neuf' tähenduses, *ûs* aga samuti täiesti hariliku sõnana (ka kõige vanemal sugupõlvel) vastates ligikaudu prants. sõnale 'nouveau', *simmañ om uõvèp sõnä*, *uõvè mõduge*, *ûs õberaha* jne.

146. 'Chaud', 'warm'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s *soë*³ g. *sojã*⁴ (~ g. *sõjã*⁵) ~ *sue* g. *suḡã*⁶ (~ g. *suojã*⁷), ja sellest tuletatud *soëndama*, *sojūt-tama*, (Vilj) *soeltama* jne.; — 2. peamiselt eL-s, osalt ka eP-s: *lämmi*⁸ g. *lämmä*⁹ ~ *läm'mi* g. *läm'mä*¹⁰ ~ *lämi* g. *lämme*¹¹ ~ *lämmè* g. *lämme*¹² ~ *läm* g. *lämmü*¹³ (~ g. *lämmi*¹⁴) ~ *lämbi*¹⁵ ~ *lämme*¹⁶, sellest verbid *lämmima* jne. 'warm werden', *lämmistämä* 'erwärmen'.

EP *soë*, part., ill. *sõja* jne. (Müller 213: *subre Soja tañatanuth*, Gös. 457: Warm / [calidus] *Soij* / *Sojaft*, J. GutsI.: schwul *Soje*), ja selle vadjJ vaste *sõjē* (vadj. *sõjetan* 'lämmitän') praegune

¹ Tarv *ûs* g. *uõvè* on uuem sõna ja haruld.

² Sellega häälikuliselt kokku sattunud, osalt tähenduslikultki sellele ligi nihkunud on *vahest* > *vaist* (eL), *vast* (Wied. Wb. *vast*, *vaast*) 'doch, vielleicht'.

³ Pal, TMaVe, TMaL, Hä. ⁴ Jn, Kull, Vig, Märj, Kir, Mih, Tõs, Kihn. ⁵ Hmd, Saa. ⁶ Kos, Käl, Torm, Vaiv, Lüg. ⁷ Sim. ⁸ Nõ, Võ, Ráp, Har, Set. ⁹ Puh, Kan. ¹⁰ Rõu. ¹¹ Pai, Kark, Hall, Saa (g. *lämmi*). ¹² [Mih, Han, Kir, Vig, Kull, Märj, Phl]. ¹³ [Ju]. ¹⁴ [Sim]. ¹⁵ VaivU ('udune ja soe'). ¹⁶ [Kihn, HäO].

tähendus 'chaud, warm' on kindlasti sekundaarne, arenenud vist murdeti juba hilises algs-s, vrd. ka s. *suoja*, m. s. 'Tauwetter', *suojampi ilma* 'magis tepida'; selle sõna varem tähendus on aga kahtlemata olnud 'varjualune', vrd. s. *suoja*, harilikult 'Scheuer, Regendach, Gebäude, Schutz', karj. *šuoja* id., eestiski veel (Wied. Wb.) *sooja katuse all* 'unter Dach und Fach', *sooja, otsima* 'unter Dach treten', lp. *suõgje* 'tutela, refugium' jne. (vrd. Paasonen, s-Laute 70—1). — Tüüp [2] (J. GutsL.: warm lemmi) sellevastu on kindlasti algsoome varemagi ajajärgu vist kõigi murrete 'warm'-tähenduslik nimetus, vrd. s. *lämmín* g. *lämpymän* (*lämpimän*) 'warm', *lämmiä*, *lämpyinen* jne. id., karj. *lämmín* id., (K u j.) *lämmü* id., aun. *lämmü* id., vepsL *lām* 'soe, lämmi', *lāmō* 'tuli', *lāmbitta* 'kütta', li. *leṁ* 'soe'. Enam-vähem muutunud tähenduses esineb sõna ka paiguti¹ eP-s: Phl *saṁnas a lämmē* 'saunas on leitsene', *ilm a l.* 'ilm on palav ja röske', Vig, Mih *lämmē leib* 'värске leib', Kull, Märj, Kir, Vig, Han *tubā ō lämmē* 'tuba on leitsene', *l. soē* 'lämmastav, niiske, umbne soe', *l. õhk* 'niiskelt soe, lämmastav õhk', HäO *tubā on lämme soē*, Ju *lām* 'leitse', Sim *lām* = *reḷḷē leitse*, *āb lämmi sisše*, VaivU *kül on tänā lämbi ilma* 'k. o. t. udune ja soe ilm'; vrd. samuti eP-s üldiselt esinevaid *lämmattama*, *lämmastama* 'ersticken, unterdrücken, erwürgen', *lämbuma*, *lämmima* 'ersticken, mufflich werden'. Need eP rudimendid tõendavad kõik selle tüübi esialgset ülddeestilikkust tähenduses 'chaud'.

147. 'Aigu', 'scharf'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. eP kesk- ja idaosades, osalt ka Hm-l ja suuremas osas eL-st² *teräv* g. *terava*³ ~ *terāv* g. *terāvā*⁴ ~ *terave* g. *terave*⁵ ~ *teräve* g. *teräve*⁶ ~ *terrāv*⁷ g. *terāvā*⁸ ~ *terava*⁹ ~ *terāv* g. *teraba* (~ g. *terava*)¹⁰; — 2. eP läänes ja edelas¹¹

¹ Negat. teat.: Ans, LNg. ² Negat. teat.: Kih, Ans, Karj, Muh, Han, Vig, Rid, Mar; Mih, PJgL, PJgM, Tös, Aud, Kihn, HäO, SetL, SetO. ³ Phl, Käi, KullP, MärjL, MärjP, Vel [u], Ris, Hag, Rap, Kos, HJn, KuusS, KuusH, Amb, Tük, Pee, Koe; KadP, Sim, VJg, VNgK, Vänd, TorR, PärM, HäT; Pil, Pölt, SJn, ViljV, Lai, Äk, TMaVe. ⁴ JuKu, KuusJ, KuusP, Lüg, Jöh, Vaiv, Kõ, ViljP, ViljT, Tarv, TMaVo, NõR, KamR. ⁵ SaaJ. ⁶ Hall, Kark, Pai. ⁷ Hel. ⁸ Puh, VõS, VõA, KamK, SanP, SanL, Karl, Kan, Põ, Röp kiriku ümbrus. ⁹ Rõi. ¹⁰ Nis, KullL. ¹¹ Negat. teat.: Käi, Phl, Ris, Nis, KullL, MärjL, MärjP, Rap, Tük, Vänd, Hall, Kark (sõna puudub ka mujal idapool).

vahē g. *vahepa*¹ (~ g. *vahē*)²; — 3. eL kagus ja läänes ning eP edelas³ *vaib*⁴ g. *vāvā*⁵ ~ *vaib*⁶ ~ *vāib*⁷ ~ *vaibe* g. *vaibe*⁸, Wied. Wb. järgi *vaib* g. *vaiva* (d) ~ *vaibe* g. *vaibe* (PF) 'scharf' ~ *vaiv* g. *vaiva* (d bl) id. Vt. kaarti lk. 210.

Tüüp [1] (Stahl, LSp. 197: *terraw*; Gös. 388: Spitze der Nadel / [subst.] *terraw* [nõhla] oš. Spitzig / [acutus, adject.] *terraw*) on teatavasti algsoomeline, vrd. s. *terävā* 'scharf, lebhaft, flink, schnell', karj. *terāvā* id., aun. *terāv*, *terāvū* id., veps. *terā* id., liS *tāra* id., kõik tuletised sõnast *terā*, *terā* 'Schärfe, Spitze, Schneide' (viimane ulatub vähemalt permi keelteni, vrd. votj. *tir* 'Axt, Beil', sürj. *tšér*, vt. Wichmann, Wotj. Chr. 111). Etümoloogiliselt tume on tüüp [2], mille registreerib juba Gös., lk. 350: *scharff* / *aculus aculeus* spitziger stachel / *wahhe*. *schärffen* / (das Holtz) *wahheldama*; lk. 388: Spitze des Kopffs / *wahhe* *peh*. Spitzig / (acutus adject.) *terraw* / *wahhe*. Spitzen / (zuspitzen) *wahhedarteggema*. Tüübil [3], mida tunneb juba J. Gutsi. (spitzig *waib* / a), näib vaste leiduvat ainult liivis: *va'imā*⁹ 'terävä', Sj.-Wied. *vaim* pl. *vaimad*, comp. *valmim*, adv. *vaimist* 'scharf, schneidend; sehr', *vaimad silmad*, *vaima jōtas* 'sch. Rute', v. *libdi* 'sch. Lauge', v. *āina* jne. Kahtlemata on see algupäralt selgusetu sõna varemalt eL-s esinenud palju laialdase-mal alal, mille ühtluse kord kaheks on lahutanud vist põhja-Viljm-lt lõunasse uhav *terāv*-tüübi laine.

Võimalik seega, et eesti praeguses 'aigu'-täenduslikus nimes-tikus kajastub õige vana, vähemalt eesti erielu algaegne olukord.

148. 'Mouillé, trempé', 'nass'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. eP-s¹⁰ *māra* g. *māriā*¹¹ (g. *māriā*¹² ~ g. *māriā*¹³) ~ *mārgā* g. *māriā*¹⁴, 2. eL-s¹⁵ *ligē* g. *ligē* ~

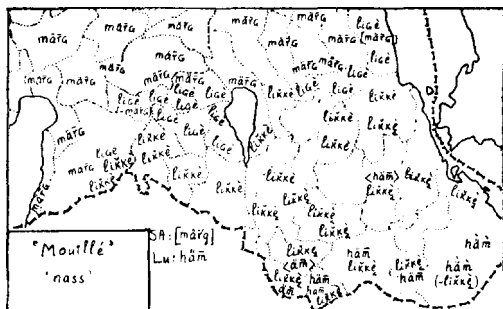
¹ Rid, LNg, MarK, MarH, KullT, Vig, Vel, Kir, Han, Mih, PJgL, PJgM, Tõs, Kihn, Aud, Tor, TorR, PāM, HāT, SaaL, Saa idaosas. ² Rõi, Kih, Ans, Jām, Karj, Püh, Jn, Muh. ³ Negat. teat.: KarkM, HelJ, SanP, SanL, KamK, KamR, Puh, VōS (puudub muidugi ka tervel Hrm-l, Jm-l, Virn-l ja Viljm, Tm eP osades, Pm-l PāM-st põhja pool). ⁴ Karl [v], Ur, Kan, Põ [v], HarK, HarM. ⁵ Rāp, ⁶ SA. ⁷ SetO, SetL. ⁸ HāO [v], Hā, SaaK, SaaL, SaaV, SaaJ [v], Hall.

⁹ Sõna *va'imā* võiks pidada, selles esineva katke tõttu, tüüpide [2]-se ja [3]-nda kontaminatsiooniks.

¹⁰ Negat. teat.: Hall, SaaJ, Kark, ViljP, ViljK, ViljVa, ViljT, Tarv, Hel, TMa, KodK, Puh, Nõ, Vō ja Tm muu eL osa, Vōrm, Set. ¹¹ Hm, Srm, Muh, Lm, Pm eP osa (ka Saa [u ?]), Hrm, Jm, Virn, Viljm eP osa (ka ViljV; Kõ [u]), Tm eP osa. ¹² Vig, LNg, Mar, Kihn, JuKu, JuKa, KJn, [Kod]. ¹³ KuusJ, KuusP, Lüg, Jõh. ¹⁴ VNgK, Vaiv. ¹⁵ Negat. teat.: Lm, Hrm, Jm, Virn, Pm eP osa (ilma Saardeta), Viljm eP osa, Tm eP osa (ilma Kod-ta).

liikkè g. *liogda* ~ saartel *liogè* g. *liogè*¹ ja 3. eL-s (Võrm, Set) *hām* g. *hāmmā*. Neile lisaks nimetab Wied. Wb. veel *pere'* g. *perre* (d St [= eL Setu] 'nass'. Vt. allolevat kaarti.

E. *mārg* (G ö s. 306: Nas / [gantz nas] *mergt*), samuti kui s. *mārkā* 'feucht, nass; Eiter', karj. *mārgā* id., aun. *mārgū* id., vepsL *mārg* 'mārg', vadj. *mārtšā* id., li. *mērga* ~ *mārga* 'mārg, mäda', põlvenevad teatavasti kõik balti keeltest (< lä. *merka* 'Feuchtigkeit', le. *mèrkti* 'einweichen' jne.; selle rinnastuse puhul tähendab Thom-sen, FBB 201 ometi: „Ganske sikker er denne Sammenstilling dog ikke“). Lõuna-eestiline *liogè* ~ *liikkè* (G. GutsL.: Weich / dünne vom Wasser *liife*; G ö s. 462: weich / [dünne] *liife* / *wedbal*) kuulub kahtlemata samasse sõnaperesse mis *liugma* 'weichen, in der Weiche liegen', *liug* g. *leõ* 'Einweichen, Weiche', s. *liota* 'eingeweicht l. eingewässert l. geröstet werden', *liko* 'Röste' jne. (kas ka s. *lika* 'Schmutz', *likainen* 'schmutzig' jne. ??). Võru-

setu vananeva ja harulduva *hām* (J. GutsL.: nasz *hemme*), nõnda ka tuletiste: Põ *hāmmemā* 'mārijaks kastma', *hām-mettūs* 'kaste, soust', SetO *hāmmättūs* 'kaste, soust', SA *āmmema* 'mārijaks tegema', Wied. *hāmmemā* ~ *hāmmetāmā* ~ *hāmmāmā* ~ *hame-tama* 'nass machen, anfeuchten, benetzen, befeuchten' (Rossi h n. 171: minnu jallat omma filma weh fahn hemmenut) puhul oleks kahelda, kas nad on identsed vepsL sõnaga *hāmetiž* ~ *hāmendiž* '(elajate) rokk'² (Kettunen, LVHA § 75, 1), sest viimane näikse palju ligemal olevat sama keele verbile *hāmetā* 'segada' ja s. *hāmmētādā* 'mischen, vermischen, verwirren', mida viimast semasioloogiliselt ometi raske oleks siduda *hām* 'mārg' sõnaga. Teisalt O. Donner, Vergl. Wb. II 145, on eL *hām* sõna ühendanud järgm. soome ja ung. sõnadega³: s. *hāmeinen* 'dunstvoll' (leid. ainult Lönnot'il, puud. Renval'il), s. *Hāme* 'Tavast-

¹ Rõi, Phl, Kāi, Kih, Ans, Jām.

² Sel korral võiks tähendusõppelise paralleelina nimetada e. *mārg* 'nass' ja eKod. (*pīmā*-) *mārg* '(Milch) Suppe' (Kett., Kod. Kons. 71).

³ Nendega rinnastatud e. *somp* g. *sombi* 'Sumpf, Lache', *sommin* 'auf sumpfigen Stellen gehen' ja ung. *zombok*, *zombék* 'Moorende' ei või muidugi kuuluda slla.

land', algselt siis 'sumpfiges, nasses Land' ja ung. *šämlék, šämjék* 'Sumpf, Wiese', missuguse arvamisega ühineb teataval reservil ka Tunkelo, Vir. III 105—7.

Kõigi kolme tõenäolikt algsoomeni ulatuva sõna esinemis-alad Eestis näikse aegade jooksul olevat muutunud. Et *mārō* varemalt ka eL-s laiemalt on esinenud, tõendab selle tarvitamine paiguti (nim. keelesaartel) veel praegugi tähenduses 'tatt, Rotz' (SA *mārō*). Teisalt aga eL läänes ja põhjas, kus eP murrete äärismail *mārō* esineb *lioē* kõrval, võib see olla muidugi uuem laen eP-st. — Tüüp *lioē* on tuntud praegu kahel täiesti eraldatud alal: Hm-Srm-l ja eL-s, mis aga ennemalt on olnud kahtlemata omavahel ühenduses. Saartel on tähendus siiski eL omast vähe erinev: Phl *liēsō* 'mädasoo', *liēmārō* 'läbimärg', *liēse iēma, lehm iēhi liēse* ('mudasse kinni'); Kāi (*jārvē nōtke on*) *lioē* 'pehme, sügavalt porine', *lioē soḡpane mā, liē iā mārō pōld, liē saḡ*; Kih-l, Ans-s, Jām-s ainult ütluses *lioē-mārō* (riidest, kivist jne.) — Ka Gōs-l on see sõna atesteeritud (Lm-lt?): Sumpffigt / [uliginosus, palustris] *liēfe* (lk. 406). Nas / (gantz nas) *mergḡ* / *liēfe* (lk. 306) weich / (dünne) *liēfe* / *wēddal* (lk. 462). Teisalt aga paistab, et *lioē* (*liēkē*) pole varemalt eL äärmisemas kaguosas mitte esinenud, vaid seal on *hām* ainulisena valitsenud, nagu veel nüüdki paiguti Setus ja SA-s ning Lutsis. Oletust, et ka *hām* omalajal eP-s, vähemalt kohati oleks leidunud, toetavad vaevalt küll Gōs. andmed, kellel tihtipeale näikse kajastuvat eL sõnavara, arvatavasti J. Guts-l. grammatika ja sõnastiku põhjal: Nas / (Feucht) *nepḡ* / *hemme* / *niijfē*. Nas / (gantz nas) *mergḡ* / *liēfe* (lk. 306). Õige tõenäolik, et tüübi *hām* on eL suuremast osast vist hävitanud tema homonüümsus sõnaga *ām* 'Schwiermutter', mis sündis *h-* > 0 järgi; praegu esinebki *hām* peamiselt veel alal, kus *h-* on püsinud ja õige kitsalt ka selle läänepoolsel rajamaal, *h-* > 0 alal (Karl, HarT), kus sõna ülalnimetatud homonüümsuse tõttu näikse ka hinge vaakuvat (tuntud veel vananenud, haruldase sõnana).

149. 'Humide', 'feucht'.

Tarvitusel on järgm. nimestik: 1. peaaegu¹ üld.eestiliselt *nīške* g. *nīške*² ~ *nīšte* g. *nīšte*³, sellest verbid *nīškuma*² ~ *nīštuma* ~ *nīstime*³ 'feucht werden', *nīsuttama*² 'anfeuchten, befeuchten'; —

¹ Negat. teat.: TMaVo, VōS, SetO, SetK, SetL. ² Hm, Srm, Muh, Lm, Hrm, Jm, Virm, Pm, Viljm, Tm, Vōrm. ³ KarkM, HelJ.

2. eP ja eL idas ning Muhus¹ *rõške* g. *rõške*² ~ *rõške* g. *rõške*³ ~ *rõške* g. *rõške*⁴ ~ *reške* g. *reške*⁵ ~ *rõšše* g. *rõšše*⁶ ~ *rõšše* g. *rõšše*⁷ ~ *rõšine* ~ *rõšine*⁸ ~ *rõšine*⁹ ~ *rešine*¹⁰ ~ *resè* g. *reseda*¹¹ ~ g. *resējā*¹², Wied. Wb. järgi ka *rõse* g. *rõseda* 'feucht, dumpfig, dunstig', *redine* ~ *resk* ~ *reske* ~ *rõdine* 'feucht, dumpfig'; — 3. Hm-l ja kohati Srm-l *nēpse* g. *nēpse*¹³, Wied. Wb. järgi *neps* g. *nepsi* (G) ~ *nāps(i)jas* ~ *nepsijas* ~ *nepsjas* (SW, A) 'feucht'; — 4. kohati eL-s *nātske*¹⁴ ~ *nātsē*¹⁵ ~ *nātsk*¹⁶, vrd. Wied. Wb. *nātsk* g. *nātsa* (~ g. *nādze*) (d) ↗ ~ *nātske* g. *nātske* ~ *nārtske* ~ *nātsik* 'nicht locker, zäh', *n. leib* 'ungares, schlecht ausgebackenes Brot', *nātsakas* 'unreif'; — 5. eL idas *nešše* g. *nešše*¹⁷ ~ *nešše* g. *nešše*¹⁸ ~ *nešše* g. *nešše*¹⁹ ~ *nešše* g. *nešše*²⁰, Wied. Wb. järgi *nesse* g. *nesse* ↗ (d) ~ *nesse* ~ *nese* g. *neseda* (d) 'feucht', *nestütämä* ~ *nessütämä* (d) 'befeuchten, einweichen', *nestütüs* ~ *nessütüs* (d) 'Befeuchtung, Einweichung'; — 6. Muhus *tüma* g. *tüma*, vrd. Wied. Wb. *tüma* 'weich', *särk on t.* (D) 'das Hemd ist feucht (v. Schweiss)' jne.; — 7. Setus *tõrēs*²¹; — 8. Wied. Wb. järgi veel *nābre* g. *nābre* (O [= Srm]) 'feucht'; — 9. kohati eL-s *rõhk*²² ~ *rõhke*²³.

Tüüp [1] (G ös. 187: Feucht [ein wenig nas] *nijh(ɕ)*) on algsoomeline, kuigi esineb muis lms. keeltes harva: karjSuoja. *nurmi nifskoq, veziñ on; jallat kastuj, nifsketäh* (vt. Ojansuu, KAÄH 49), vadjJ *nřšjā* 'niiske, feucht'. Vrd. ka N. Anderson, Wandl. 91, 92, 129-b, 144-b. — Veel vähemini sugukeeltes tuntud on tüüp [2] (A. Thor-Helle: *rešfe* 'feuchte', *rešfedatš tegema* 'anfeuchten [Kleider, Korn]', *rešfeduš* 'die Feuchtigkeit'. *rõššine* ilm): sTütar-saare *reseä* 'hiestynyt, kostea' (*ku saunasta tulee, niin vetää resiäks, resiä vaate tai muu kapine*) on nähtavasti laenatud eestist (Ojansuu, SKTT I 178). Etümoloogiliselt on sõna selgusetu. Selle sõna varemmini laialdasemat ulatust eeldavad Muh ja HäO *rõške*, praegu tüüp [2]-se muust alast küll eraldatud. — Tüüp [3] (Hu-pel¹¹: *nepšias* 'feucht', A. [= Srm, Muh], W. [= Lm, Hm] on algsoomeline, vrd. s. *nepsiä* 'subhumidus e. c. fœnum', 'etwas feucht', *nepsiä* ~ *nepseä* 'fuktig, dāfven (nehkeä)', *nepseys* 'fuktighet'.

¹ Negat. teat.: Kāi, Phl, Kih, Ans, Põi, Rid, LNg, Mar, Kull, Märj, Vig, Kars, Varb; Ris, Ju, Kos, HJn, KuusH; Amb, JMd; Mih, PJg, Kihn; SJn, Vilj, Kark, Tarv; Lai, SanP, SanL, SetO, SetK, SetL. ² Muh, Ans, VM, KodK, Äkp, TMaVe, TMaVo, Puh, Ran, KamK. ³ VNgK, LügA, Jõh. ⁴ SanR, SanU, Ur, Põ, Rāp [u], HarM, Karl. ⁵ Karl. ⁶ Nõ, VõS. ⁷ SetLobotka. ⁸ VNgK, Lüg, Jõh, Vaiv, lis. ⁹ Pal, Torm, Kur ('leitsene'). ¹⁰ Sim. ¹¹ Halj, KadP. ¹² KuusJ, KuusP. ¹³ Phl, Kāi, Mus, Jām. ¹⁴ ViljVa, TarvM. ¹⁵ ViljT. ¹⁶ HarM, Rāp, SetLobotka. ¹⁷ Põ, HarM. ¹⁸ Rāp. ¹⁹ SetK. ²⁰ SetO. ²¹ SetK, SetL. ²² Karl. ²³ SaaV.

Vrd. ka Anderson, Wandl. 184-a. — Tüüp [4] (? J. Gutsli.: feucht *nötziß*, Hupel^{II} *nätsf* g. e. r. o. d. oder *nätsa* d. it. *nätsfe* 'ungahr, glintig'; 'feucht, schwer') oleks vist võrreldav s. sõnaga *nätsäkkä* 'vattensjuk, lägländ' (Lönnr., Lisäv.). — Kindlasti algsoomeline on tüüp [5] (Hupel^I *neštutama* 'befeuchten' d. [= eL], Hupel^{II} *nešfe* 'feucht' Rg. [= Rõu j. m. Võrm], *neštutama* g. *neštütama*, Rg. 'befeuchten, erweichen', *neštütus* 'Befeuchtung', Rg.), vrd. s. *neste* g. *nesteen* 'succus arborum, inde liquor, humor, mador', 'Saft, Feuchtigkeit', *nestää* ~ *nestyttää* 'befeuchten', *nestyä* 'saftig l. feucht werden', aun. *ñestii-* 'nestyä, tulla kosteaksi'. Vt. ka Anderson, Wandl. 91-b, 92. — Tüüp [6], esinedes tähenduses 'humide' vist ainult Muhus (*kasukkas ühnä tümä juba* — saju tõttu) ja Hm-l (vt. ülemaal Wied. Wb. teadetl), on mujal eP-s laialdaselt tarvitusel tähenduses 'mou', 'pehme', saartel ka 'poix', 'pigi' ja nähtavasti eL-s (Wied. Wb.) *tümä* 'Tinte'. Selle uurali aega tagasimineva nimetuse alg tähendus oli 'gluten', 'liim' (vt. Paasonen, Beitr. 15–6), mis püsis veel algsome aegu, vrd. veel praegu s. *tümä* 'Leim'. Järgnevad astmed sõna semasioloogilises arengus 'pigi' > 'pehme' (Stahl, LSp 668: *Šlii tahs tümmar techtut*, kus peitub juba ka järgnev tähendusvarjund; Gö.s. 462: weich / [bette] *tüma*) > 'niiske' on arusaadavad. — Tüübil [7], mille üldisem tähendus eestis on 'cru, non mür, vert, frais', esinevad mõlemad tähendusfaasid ka muis lms. keeltes ja võivad olla ka algsoomelised: s. *tuore* ~ *tuores* ~ *tuo(r)et* ~ *tuori* 'frisch, feucht', karj. *tuoreh* 'uusi, tuore, joka ei ole tarpeeksi paistunut (leipä)', aun. *tuores* id., vepsL *torēz* 'röske, toores', vadj. *tōreḥ* 'niiske', li. *tiioras* 'saftig, frisch, roh; Milchbart'. — Tüüp [8]-nda puhul vrd. Kir, Märj, Mih *näbrastama* 'pehastama, määndama', *pä õ näbrastand*, Vig *vihm näbrästäs* (~ *näbruṭtas*) *kardule itted ä, villi ü näbrästond* 'vili on pisut mädanemä, kopatama lõonud', *rte ü näbrästond* 'riie on märjalt seistes hapraks läinud', Wied. Wb. *näbrastama* ~ *näbruma* ~ *näprastama* 'anfaulen, anfangen zu faulen'. Sellest sõnast tuleks vist eraldi hoida s. *näpristää* 'knipa, nypa, fingra, vidröra', *näpry* 'fint arbete'. Tüüpi [9], SaaV *rõhke eijn, ei vōi velf kokku pañnä*, Karl *rüä oñmā rõha* (ain. viljast) tunneb ka Wied. Wb.: *rõhk* g. *rõha* (d) ~ *rõha* g. *rõha* (d) ~ *rõhke* g. *rõhke* (d) ~ *rõðhk* g. *rõðha* (d) 'saftig, weich, halbreif oder noch nicht trocken gedörnt (von Getreide)', *rõhke piim* 'halb-saure Milch', *rõhkus* (d) 'Feuchtigkeit, Saft'; see sõna väljendab, samuti kui tüüp [7]-gi, 'humide', 'feucht' ja 'cru, succulent', 'roh, saftig' kategooriate vahepealset, ülemineku-moistet.

Paigus, kus kaks või mitu tüüpi kõrvu esinevad, võib neil märgata teatavaid funktsionaalseid differentseerumisi. Nõnda tarvitatakse tüüpi [2] Muhus peamiselt hoone osade ja vilja kohta (*kaerād rōšked, rōške nurk*), HāO-l hoonetest ('külvalt ja umbelt niiske', kütmata ruumidest), KuusJ-s *resē* 'veetilkes, kuid mitte märg' (*tegi kajk tuā resejāks; tubā oli niinda resē, et tegi vilja ntškeks; saj tūd tehā niinda et otsapāline aēva resē*), VNgK *resene* 'niiske ja leitsene' (*r. tubā ja rehi*), VNgK-s *rōške* 'nõretavalt niiske' (*r. mā; reī on peris r., tilkkes; kaņņad jūīvad külmašt ja rōsisest*, kuid: *ntške õhk, n. rīe*), Jōh-s *rōške mā* 'niiske maa', *akken on rōsine* 'a. o. higine', *r. tupā* 'leitsene t.', Lüg *rōške mā, rōsine õhk* (kuid *ntške vill, pesō*), Vaiv-s *tupā (mā) on rōsine* (kuid *rīes on ntške*), liT-s *resine* 'külma ja sooja kokkupuutumisest niiske' (*aknad on resised, hervēs lāks resisest*, sooja tupp toomisel; kuid *ejnād on ntšked, n. kōhit* 'niiske koht', *pesū on n.*), Sim-s rohkem hoonetest (*sejn lūōb resisest*), Ran-s *rōške* rohkem eluruumi kohta (*ntške* aga riide, pesu kohta), HelJ-s ilma kohta (*rōške ilm*, kuid *rōškuma = ntštime*) jne. Kohati ei näi aga tüüpidel [1] ja [2] vahet olevat (ÄkP, TMaVe, Puh, Nō, Kam, Rāp, Ur, Karl, Har). — Hm-l tähendab *neṗse* tüüp [1] kõrval 'pisut niiske', Jām-s tarvitatakse seda nähtavasti ainult riide kohta (*neṗse rīe*). — Vilj-s esineb tüüp [4] kohati täpselt tähenduses 'niiske' (ViljV *rōvaš on nātske*, ViljT *rōvās on nātsē*, TarvM *nātske = ntške*, HarM *nātsk = (?) ntške*), mujal aga 'toorakas, halvasti küpsenud (leivast)'. — Tüüp *nešse* ~ *nešše* näib olevat semasioloogiliselt ekvivalentne olevat tüübiga [1]: Pō *rōvaš um nešsel trōit, rōīva' uñmava nešše*, SetK *rōīva' nešše, vōī i^h kirštu panda* (~ *rōīvaš om tōreš*), vrd. ka SetO *neššüttās nišsū* 'niisutab nisu', *ku veitkešti neššūt mād* 'kui vähegi niisutas maad'. Samuti tüübile [1] tähenduslikult võrdub Set *tōreš*: SetK *mā om tōreš*, SetL *rōīvaš om t., t. nuht* 'niiske õhk'.

Kõnesoleva nimestiku olukord võis siis eesti erielu algu aegu olla umbes praegune: üldeestiliselt *ntške* ja nähtavasti ka *rōške*, millede semasioloogiline väärtus polnud vist ometi täiesti identne; teatavais (praegu saarte) eP murretes *neṗse*, eL-s tüüp *nešše* ja kohati t. *tōreš*, kusjuures viimastel, tüüp [1]-ga võrreldes, muidugi erinevusi võis olla tähendusvarjundites. Muud tüübid on kas uuema tähendusarengu tulemused või vähemalt nimetused, mille ajalugu on tundmatu¹.

¹ Muudest 'humide', 'feucht'-tähenduslikkudest nimetustest lms. keeltes mainitagu s. *kostea*, il. *kajži* ~ *kažžē*.

150. 'Rouge', 'rot'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. eP-s ja eL läänes *punane*¹ (*punà* 'Röte'); — 2. eL kesk- ja idaosas *verèv* g. *verevä*² ~ *verrèv* g. *verevä*³ ~ *verreü* g. (?) *verevä*⁴ ~ *verre* g. *vereve*⁵.

Tüüp [1] (G ö s. 341: roth / [ruber] *puñane*) on praeguses tähenduses juba algsoomeline, vrd. s. *punainen* 'rot', *puna* 'Röte, Blut', vadjJ *puna* 'puna; ilus ja tubli', *punehez* 'puna, punetus; punane',⁶ vepsL *puñk*, *puñkane*, *puñkane* 'vasika, ka väikese lapse meelitus-nimi' (vrd. e. *punik* 'rotes Rind'), li. *punni* 'rot'; sõna *punà* esialgne (s.-volga-aegne) tähendus on aga nähtavasti olnud 'karv, vill', vrd. mrd. *pona* 'Haar, Wolle', millest saadi esiti 'Farbe' (vrd. eesti *karv* 'Haar' ja 'Farbe'), siis aga 'Röte', sest punane värv on ju värv par excellence, kõige silmapaistvam ja — raudja ja ruske värvina koduning metselajatel — kõige harilikum. — Tüüp [2] (J. Guts l.: roht *werriv* / a) on tuletis sõnast *veri* 'Blut', algselt seega 'verekarvaline', ja esineb seesugusena ainult eL-s ning on vististi eesti erieluaegne kujundus, mis vanema tüübi *p.* on eL idaosast (Tm, Võrm, Set) välja tõrjunud. Kõige hilisemal ajal on aga *p.* uuesti tungimas viimasele alale, eriliselt küll tähenduses 'enamlane, bolševik'.

151. 'Gris', 'grau'.

Selletähenduslikka üldnimetusi on tarvitusel kask: 1. eP-s, ka eL läänes ja põhjas *al*⁷ g. *alli* (~ g. *alli*) ~ *al* g. *alli*⁸ ~ *alli*⁹ ~ eK *hall* g. *halli*; — 2. eL-s *añk* g. *ahà*¹⁰ ~ *hañk*¹¹ (~ *hàñk*¹²) g. *hahà*, sellest tuletised *añkjas*¹³ ~ *hañkjas*¹⁴ ~ *ahjas*¹⁵ 'hallikas, hallivõitu, graulich', *aheñtama*¹⁶ 'valendama (näit. koiduaegsest taevast), segaselt paistma (kui silmad halvad)', Wied. Wb. *hahetama* (d) 'grauen, grau sein'; Set *mõtskuurg om hahk*, Räp *haha' villa'*, Tarv *añkjas koer* (*lehm*). Peale nende esineb veel spetsiaalsema isoleomuga nimetusi: 3. Wied. Wb. *arm* g. *armi* (SW) 'grau, hellgrau'¹⁷, SetO *hàrm* (? = *hàvjas*) *rõivaš*, h. *elläi*; — 4. Wied. Wb. *aabjas* g. *aabja* (d) 'grau', SetO *hàvjas* 'kreemikas hall, võik'

¹ Saared, Lm, Pm, Hrm, Jm, Virm, Viljm (erandiks Hel), Tm eP osa (ka TMVe, TMaL, TMaVo). ² TMaVo, Nõ, Ran, KamR. ³ Põ, Set, Võ, Rõn, San. ⁴ SA. ⁵ Hel.

⁶ Vadjas on tähenduses 'rot' tarvitusel ka *kaunis*, vist osalt vene *красный* 'punane; kaunis', *красивый* 'kaunis' mõjul.

⁷ Srm, Muh, Lm, Pm, Hrm, Jm, Virm, Viljm, Tm eP osa (ka Puh, Nõ, KamR), SA. ⁸ Hm. ⁹ Vaiv. ¹⁰ Ran, Rõn, San, Võ, Ur, SA. ¹¹ Räp, Rõu. ¹² Set, Lu. ¹³ TarvÄ [v], Hel. ¹⁴ Rõu. ¹⁵ HarM. ¹⁶ Hel. ¹⁷ Negat. teated: Kull, Märj, Vig, Muh, Vänd, Kark.

(? = *härm*), *hävjas lehm*, *h. elläi*, *h. rõivas*, Kihn *uqbiast karva* (riidest, riistast jne.); — 5. vististi ülddeestiliselt, peaaesjalikult hobuse värvi kohta *ir* g. *trü* (~ g. *tri* ~ g. *trè*) ~ *hîr* g. *hîrû*¹, *h. hoppên*, *h. kârû*², *hîru' habena'* 'hallid habemed'³, *ir* (g. *trü*) *obû*⁴.

Tüüp [1]-sel (G ö s. 219: *hall*) on järgmised vastsed lms. keeltes: s. *halli* 'dunkelbrauner Oxse l. Hund', *halli-parta* 'vir barbæ fuscæ, ænobarbus', *hallas* 'dunkelbraune Kuh', vadj. *halli* 'grau', vadjJ *halli opejn*, liS *all* 'Seehund' (vrd. eKihn *al* 'hülge', Wied. Wb. *hall* 'eine Art Seehunde'). Sõna on teatavasti laen balti keelkonnast, vrd. lä. *salns* 'schemmelfarbig' (*salnas gûwis* 'schemmelfarbige Kühe'), *salnis*, *salnikis*, le. *szalnis* 'Eisschimmel' (vt. Thomsen, FBB 221). Samuti algsoomeline, isegi praeguses tähenduses, on tüüp [2] (J. Gutsi.: graw *hachf/e*), vrd. vepsL *hahk* 'hall', vepsL ~ *hah* 'harmaja', vepsL *hahkõ* 'hall lammas', vadj. *hähka* 'hall', li. *õgi* ~ *äge* 'harmaa'. Ka eL tüüp [3] selgub algsoomeliseks, vrd. *harmaa* 'grau', *harmaantua* 'ergrauen', *harmi* 'grått djur', *harmio* 'grå hund l. annat grått djur', *harmo* 'grå häst' (vrd. e. koeranime *afmi*), karj. *harmoa* 'harmaa', aun. *harmoa*, *harmai* id., ja on laenatud balti keeltest, vrd. le. *szirmas* 'grau, blaugrau, grauschimmel, von behaarten Tieren, bes. Rindern, Pferden', lä. *sirms* 'grau, silbergrau' (vt. Thomsen, FBB 223). Tüüp [4] on muidugi tuletis sõnast *âB* (< *hâpa*) g. *avà* 'Espe', seega algselt 'haavapuu koore karva (hall)', kujundatud vist eesti erielu aegu, võimalikult ehk ka eri murdeis iseseisvalt. Ka viimane tüüp [5] on ilmselt algs. aegne nimetus elajate (hobuste) hiirjashalli värvi kohta, vrd. s. *hiiro*, *hiirakko*, *hiirakka* 'mausfarbenes Pferd' (e. *ir*, s. *hiiri* 'Maus').

Õige tõenäolik, et tüüp *hal* oli varemalt ülddeestiline, vrd. SA *al*⁵. Kui tüüp *hahk* omalajal ka eP-s on esinenud, tundub kõige loomulikum, et see teiste, vast ülddeestiliste tüüpide kõrval oli kõige üldisema tähendusega, kuna muid nimetusi tarvitati, nagu osalt praegugi, enam spetsiaalsemail juhtumustel, tüüpisid [1], [3] ja [5] nähtavasti ainult elajate karva kohta, kusjuures kõigi nimede tähendustes võis olla ka värvivarjundilisi erinevusi⁶, nagu seda jaolt nüüdki — [3], [4], [5] — võib märgata.

¹ Set, Lu, Rõu. ² SetO. ³ Rõu. ⁴ Jäm.

⁵ Võ-s ja Rõp-s (tüüp [2]-se kõrval) uuema ja „peenema“ sõnana tuntud *hal*, *al* on muidugi ühis- ja kirjakeele toetusel põhjapoolt sisse uhutud, Pm ja Viljm eP osades oleks aga *al* (kohati tüüp [2]-se kõrval) vanem pära.

⁶ Vrd. osalt Hel *ahkjas al*.

XV. Tegevused ja olengud. — Actions et états.

152. 'Pleurer', 'weinen'.

Tarvitusel on peaaesjalikult kaks nimetust: 1. eP-s *nuīma*¹ ~ *nuttama*² ~ *nuttama*³, 2. eL-s *ikma*⁴ ~ *ikme*⁵ ~ *ik'me*⁶ ~ *ikma*⁷, eP idas *itkema*⁸ ~ *itkemajje*⁹ ~ *itkemä*¹⁰ ~ *itkuma*¹¹ ~ *itkma*¹² jne.

Nende neutraalse stiilivarjundiga sõnade kõrval esineb ka affektiivsema valdõriga, osalt uuemaid kujundusi: VaivS *kriūnuma*¹³, Vas *aūrama* (algselt vist familiaar-sõna, = eP *aūrama*), eK *nuuksuma*, eP *tõin'nima*, *tõin'nama* 'valjusti, kestvalt nutma (põlgl.)', *tihkuma*, *virisema*, *lõūgama*, *pirisema*, *viūguma*, *siūguma*, Wied. Wb. *kirama*, *pinima*, siis veel fraseoloogilised konstruksioonid, nagu *pisaraid valama*, *vene vilest lõõma*, *silmi vesistama*, *silmad kusevad* jne., milledest mitmed endi ilmekuse tõttu igapäises kõnestiilis isegi harilikumaks on saanud kui *nuīma* või *ikma* ~ *itkema* (vrd. ka saksa murd. *heulen*, *brüllen*, *greinen*, li. *räykkä* 'kuuldavalt nutta' jne.). Kõnealune tegevus ongi loomu poolest põhjust andev uutele kujukaile ja pitoreskidele moodustustele, mis suuremalt jaolt sünnib küll keeles juba oleva, mingit häälitsemist tähendava verbi signifikatsiooni muutumise kaudu, kas metafoorselt, eufemistlikult või m. viisil. Nõnda näib olevat küll juhtunud eP-s üldise sõnaga *nuīma* (Stahl, LSp. 574: *nemmat feiwat sihn sinna / ninč nuttawat . . .*), mille algtähendus on vast olnud, samuti nagu praegu vepsL sõnal *nutta*, 'haukuma' (vrd. ka s. *nutata*, *nuttaan* = *nurista* 'murmeln') ja mis eP suuremast osast välja on tõrjunud vanema tüübi [2], peale Alut, Virm ranna ja Kod, kus viimases *itkma*, nagu *-tk-* tunnistab,

¹ Hm, Srm, Muh, Lm, Hrm, Jm, Virm lääneosa, Pm eP osa (ka osalt Saa), Viljm eP osa (ka Kõ, ViljV), Tm eP osa. ² KuusJ, KuusP, HaljO. ³ Iis. ⁴ SaaLa [v], SaaJ, ViljP, ViljT, Pai, Tarv, Puh, TMaVo, TMaVe, KodK, Nõ, Võ, San, Karl, Rõu, Põ, Röp, Vas. ⁵ Kark, Hel. ⁶ Hall. ⁷ SetK. ⁸ VJgK, Jõh, Iis [v]. ⁹ LügA. ¹⁰ Vaiv. ¹¹ Vaiv. ¹² Kod, KodN.

¹³ Vrd. saksa murd. *kreischen* 'weinen'. VaivS-s on *kriūnuma* vanema rahva kõnes harilikum, üldisem ja kuuldavasti isegi vanem kui *itkuma*, *itkemä*.

ei või kuidagi olla laen eL-st, vaid on varemalt kindlasti kujundanud Torm kaudu ühise esinduse Alut-ga. Tüüp [2] (J. Guts. l. weinen *itfma*/e) on teatavasti algsoome tagasiminev sõna, vrd. li. *itka*: *itkum* 'hääletult nutma', s. *itkeä*, karj. *itkie*: *itkõmäh*, aun. *itke*-, vadj. *itkema*, kõik tähenduses 'weinen'; seda tüüpi on B u d e n z MUSz. 798 rinnastanud ung. sõnaga *esedez* 'obtestari, obnixe rogare, supplicare', millele P a a s o n e n, Beitr. 285, siiski kahtlevalt suhtub.

153. 'Mourir', 'sterben'.

Ses tähenduses on neutraalse stiiliväärtusega sõnu kaks: 1. eP-s ja eL läänes *surema*¹ ~ *surõma*² ~ *sureme*³ (subst. *surm* g. *surmä* 'mort', 'Tod'); — 2. eL-s *kõlme*⁴ ~ *kõlma*⁵ ~ *kõlma*⁶.

Neist esimesel (Müller 237: *surm* . . . *surreb*; Gö s. 395: Sterben / *Surren* / *furrin* / *furrema*) on vasteid ka muis lms. keeltes, vrd. s. *surra* ~ *surea* 'trauern, traurig sein', *surma* 'gewaltsamer Tod, Mord, Verbrechen' jne., karj. *surma* 'surma, kuolema', aun. *surmu* 'surma, kuolema', vepsL *surduda* 'väsida', vadj. (S e t.) *surra* 'sterben; taub werden', ja tähendas nähtavasti ka algsoomes m. s. 'mourir'; nimetatud tüvi *sur*- kuulub teatavasti s.-ugri keelepäranduse hulka, (vt. Wichmann, FUF III s 107; Setälä FUF IV₁ 91–4; P a a s o n e n, s-Laute 135). — Veel varemast (uurali) ajast pärit on eL tüüp [2] (J. Guts. l.: sterben *fõlma*/e), mille tähendus on olnud nii algsoomes (vrd. s. *kuolla* 'sterben', *kuolo*, *kuollo* 'Tod, das Sterben', *kuolema* id., vepsL *kouda* 'surra', vadjJ *kõlma* 'surema', li. *küola* 'kuolla') kui ka varemalt 'mourir' (vrd. Setälä, Stufenw. 33; P a a s o n e n, Beitr. 40). Kui mõlemad tüübid ennesti eP-s ja eL-s, samuti ka algsoomes peaksid olema samas murdes kõrvuti esinenud, võis nende tähenduslik vahекord, silmas pidades tüüp [1]-se tähendusvarjundeid lms. keeltes ja selle tüve muude derivaatide (s. *surjeta*, *surkeentua*, *surkea*, veps. *surduda*) tähendust, olla järgmine: *k.* '(kiirelt, järsku) surema', s. 'pikka, kiratsedes, kustudes surema'. Pm ja Viljm eL osas näikse *k.* olevat vanem, s. aga uuem, eP-st sissetunginud sõna (HelJ-s *k.* vananenud, juba haruldane, s. uuem, praegu harilik). Karksis ja Tarv-s on vanema sõna ja uudis-sõna tähendustes sündinud differentseerumine: *k.* tarvitatakse elaja (pilkavalt ka inimese), s. ainult inimese kohta. — Et *k.* varemalt ka

¹ Saared (peale Kihni), Lm, Pm (eP osa, ka Saa), Viljm (ka Vilj, Hel, Tarv), Hrm, Jm, Virn, Tm eP osa (ka TMaVe). ² Kihni. ³ Kark, Hall. ⁴ Hall, Kark. ⁵ Pai, Tarv, Hel, TMaVe, Nõ, Võ, Rõp. ⁶ Puh, Põ, Rõn.

eP-s on esinenud, tõendab vähemalt eP lääneosas (Wied. Wb. järgi Srm-l) harilikuna esinev *kõljas* 'surnukeha, surnu (eriti kui ta kummitab)'.

154. 'Craindre', 'fürchten'.

Tarvitusel on peamiselt kaks nimetust: 1. eP-s *karīma*¹ ~ *karttama*²; — 2. eL-s (kohati ka eP kagus) *pelgāmā*³ ~ *pelgāme*⁴ ~ *pelgama*⁵ ~ *pelgāmā*⁶ ~ *pelgāmmā*⁷ ~ *pelgāmmā*⁸ ~ *pelgama*⁹, paiguti eP kirdes *peloma*¹⁰. Vähe erinevas tähenduses, 'kartlik olema, pisut kartma, aukartust tundma, ettevaatlik ja tagasihoidlik olema kellegi (kõlbliselt ehk jõuliselt) üleoleva vastu', 'scheuen, Achtung haben', tarvitatakse Srm-l (Ans) ja Muhus *kogema*.

EP *karīma* (Müller 54: *Minckprast* pida mina hēnd kartma nind heitotama? Stahl, LSp. 575: *sihsit ep kartan minna ühteki Willisuffe*; Gös. 198: *fürchten / kartma*) esialgsem, vast algsoomeaegne tähendus näikse praegusest pisut erinevat, vrd. s. *karttaa* 'vermeiden, scheuen, sich hüten; reizen', *haava karttaa kylmää*, vadjJ *karttēma* 'sich hüten, s. in Acht nehmen', *miä sinuā karten*, *no en peltsä*, li. *karřta* 'pelätä' (Sj.-Wied. *kart* 'fürchten, zagen; scheuen, vermeiden'). Hirmumist tähendavil sõnul näib praegune tähendus sagedasti olevat kujunenud tähenduse kõvenemise teel, vrd. *kohkuma*, *eittuma* ~ *heittlümä*, *karkkuma* (vt. art. 155), vast ka *kogema*. Tõenäolikult algseltki juba praeguses tähenduses esinenud on aga tüüp [2], vrd. s. *peljätä* 'fürchten', *pelko* 'Furcht, Schreck', vadjJ *peakoma* 'kartma, aukartust tundma', *jumala p.*, *vanepid p.*, muu vadj. *peltsämä* 'kartma', liS *pälg* prees. *pälgab* 'fürchten, scheuen, erschrecken'; lp. *palli-* 'fürchten', mrd. *pelems* id. (samast tähenduses ka sürj., ung., ostj., vog. ja sam. vasted, vrd. Paasonen, Beitr. 41). Et sõna varemalt eP-s laialdasemalt on esinenud, tunnistavad muud tuletised sest tüvest, õige üldised eP-s: *peleltis* ~ *peleltes* jne. '(põllu-) hirmutis', *peleltama* 'kohutama, hirmutama', *pele* 'Zuflucht, Versteck', *läks pelou*, *peloulin* (linnaosa Tallinnas), Wied. Wb. *pelguma* 'fliehen, flüchten etc.'; ka Gös. 354: *scheuchen / (die Vögel) pellitama*, *scheusal / pellitiš*. — Saartel esinev *kogema* on arvata-vasti uuem semasioloogiline arend, vrd. (?) s. *kokea* 'befühlen, versuchen; sich bemühen; sterben; eilen; untersuchen, prüfen'.

¹ Saared, Lm, Hrm, Jm, Virm lääneosa, Pm eP osa (ka SaaJ), Viljm eP osa, Tm eP osa (ka Kod). ² VNg, Jöh, Vaiv. ³ VilJT, Puh, TMaVo, San. ⁴ Kark, Hel. ⁵ Äk, TMaL, SaaV, TMar. ⁶ Kod, Pö. ⁷ Röp. ⁸ SetL. ⁹ SA. ¹⁰ LügA.

Nähtavasti on seega varemalt üldestiliselt esinenud *pelgäma*, *pelgama* 'fürchten', kuid selle kõrval, vast ainult eP-s, ka *karäma* vähe erinevas, nõrgemas tähenduses ('sich hüten'?).

155. 'S'effrayer', 'erschrecken'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. eP mandri keskosas¹ a) *ehmättama*² ~ *ehmättämä*³ ~ *ehmättama*⁴ ~ *ehmättama*⁵, eL kagus b) *jahmättama*⁶ ~ *jahmättamma*⁷ ~ *jahmättemme*⁸ ~ *jähmättämä*⁹ ~ *jähmättämmä*¹⁰, kohati eL-s ka c) *jämehtüma*¹¹, Wied. Wb. järgi ka *jämähmättämä*, *jämähmättämä*, *ehmättämä* 'erschrecken (trans. und intr.)', *jammattama*, *ähmama*, *ähmatama* 'schaudern'; — 2. eP-s, peamiselt lääneosas¹² *koškuma*¹³ ~ *koškoma*¹⁴, Wied. Wb. järgi ka *kohatsema* 'zusammen fahren (vor Schreck), erschrecken, ängstlich sein, sich fürchten'; — 3. peamiselt eP lõunas ja edelas *irmuma*¹⁵, eK *hirmuma* (Wied. Wb.: 'sich fürchten, erschrecken, sich entsetzen, scheuen'); — 4. peamiselt¹⁶ eL-s *eittuma*¹⁷ ~ *eittume*¹⁸ ~ *eittüme*¹⁹ ~ *eittime*²⁰ ~ *eittimä*²¹ ~ *eittüma*²² ~ *ittüme*²³ ~ *heittuma*²⁴ ~ *heittüma*²⁵ ~ *heittöma*²⁶ ~ *hittüma*²⁷ ~ *heittüma*²⁸, Wied. Wb. järgi ka *heitima*, *hiituma* 'erschrecken, auffahren, furchtsam, scheu, niedergeschlagen sein, verzagen'; — 5. eP kirdes *pelouma*²⁹ ~ *peloma*³⁰ ~ *pelästuma*³¹ ~ *pölästümmä*³² ~ *pelästüma*³³ ~ *pölästämmä*³⁴ ~ *pölästuma*³⁵, Wied. Wb. järgi *pelastama*, *pelestama* 'erschrecken, fürchten, in Furcht geraten'; — 6. kohati idas *karkkuma*³⁶ ~ *kařgama*³⁷.

¹ Negat. teat.: Käi, Phl, Müh, Kih, Ans, Jäm, Kihn, Tõs, Aud, Mih, Pä, Hä; Vaiv; Saa, Hall, Kark, Vilj, Tarv, Hel, Puh, Võ. ² Põi [u], RidE, Mar, KullP, Märj, PJg [u], Ris, HMd, Hag, Rap, Jü, Kos, HJn, KuusS, KuusH; Amb, JMd, Koe, Kad, Halj, VJg, Iis; Tor, Vänd, Tük; Pil, Põlt, SJnP, SJnO, Kõ, Lai, Äk, MMg, TMaVe, TMaL. ³ Vig, KJn. ⁴ Varb. ⁵ HaljO. ⁶ SanU, Rõu. ⁷ Ráp. ⁸ Karl. ⁹ Vas. ¹⁰ Põ [hv]. ¹¹ Vas. ¹² Negat. teat.: HJn, HJnP, KuusJ, KuusP, VNgK, Lüg, Jõh, Vaiv; TMaVe; Hä, Saa, Hall, Kark, Hel, Puh, Võ, Võrm, Set. ¹³ Rõi, Käi, Phl, Kih, Ans, Jäm, Muh, Rid, Mar, Kull, Märj, Kars, Varb, Tõs, Tor, Päm, Ris [u], HMd, Hag, Rap, Jü, KuusS, KuusH, KadP, JMd, Tük, Koe, Rak, VJg; Põlt [hv], KJn [hv], Lai. ¹⁴ Vig, Mih, PJg, Aud, Kihn, Pil [u], Kod. ¹⁵ Tor, Hä, Saa, ViljV, ViljT. ¹⁶ Negat. teat.: saared, Lm, Hrm (ilma KuusJ, KuusP-ta), Jm, Virm, Pm eP osa (ka Saa), Viljm eP osa (ka ViljV, Kõ), Tm eP osa (ka Äk, TMaVe, TMaL, KodK). ¹⁷ Pai, ViljP, ViljT, Tarv, Puh, TMaVo, Nõ, SanP. ¹⁸ Hall. ¹⁹ Kark, SanU. ²⁰ Hel. ²¹ Kod. ²² VõS. ²³ Karl. ²⁴ KuusJ, KuusP. ²⁵ Põ. ²⁶ Ráp. ²⁷ Rõu. ²⁸ SetO, SetL. ²⁹ VNgK. ³⁰ LügP, Jõh, VaivR, VaivU. ³¹ LügA. ³² VaivS. ³³ VaivKulgu. ³⁴ VaivK. ³⁵ VaivMustajõe. ³⁶ Jõh. ³⁷ TMaVe.

Tüüp [1]-se *e- ~ ä- ~ jä- ~ ja-* puhul vrd. eL *egä*, eP *igä* ~ s. *joka*, e. *empku-mb* ~ s. *jompikumpi*, s. *es* ~ s. *jos*, s. *että* ~ s. *jotta*, e. *jämm* ~ e. *ämmeldus* jne. (vt. pikemalt H. Ojansuu, Vir. XIII 55; vrd. ka L. Kettunen, Kod. Vok. 95). Setu murdest on L. Kettunen üles tähendanud ka haruldase vahelüli *jehmada* 'ich erschrecke'. Selle tüübi algsoomelikkust tõendab s. *jähmettyä ~ jaamehtua* 'erstarren, gerinnen', *jähmettää* 'erstarrt machen', *jämähättää* 'hastig erzittern'. Võimalik on, et e. *jämehtümä* ~ s. *jämähättää* etümoloogiliselt siia siiski ei kuulu. Sõna on registreeritud praeguses tähenduses juba Gös-1, lk. 174: entsetzen / (erschrecken neut.) *ehmatama*, lk. 179: erschrecken / (neut.) *ehmatama*. — Tüüp [2] (analoogilise *k*-ga) on tähendanud algselt vist 'kerkima, tõusma', vrd. *kohuttama* 'aufblähen, zum Gären od. Schäumen bringen, aufllockern, fig. aufregen', 'gären, schäumen, sich blähen', (ja 'schrecken, erschrecken, scheuchen'), *kohevil* 'aufgetrieben, aufgedunsen, locker, buschig', s. *koho* 'Schaum', 'pausiger, aufgeblähter, strotziger Zustand' jne. (vrd. ka lk. 68, 157). Sõna esineb nüüdses tähenduses juba Gös-1, lk. 174: entsetzen und zurück springen / *točkoma* (vist trükiviga, p. ol.: *točkoma*). — Tüüp [3], nõnda ka eP *irmuttama*, eK *hirmutama* 'schrecken, scheuchen' (Gös. 179: Erschrecken / [aktiv.] *hirmotama*), pärandub praeguses tähenduses algsoomest, vrd. s. *hirmustua* 'schaudernd werden', 'schrecklich l. schauderhaft l. grausam l. erbittert werden', *hirmoittaa* 'erschrecken, schaudern machen', vadj. *irmuqma* 'kartma', vadjJ *opejn irmusub* 'hobune kardab', liS *irm* 'fürchten', li. *irmt* 'schrecken, scheuchen; bedrohen, warnen'. — Samuti vist algsoomeline tähenduses 'ehmatama' (< 'tagasi põrkama, t. kargama, langema', vrd. *eitma, heitmä* 'werfen, legen') on ka tüüp [4] (J. Guts. l.: entsetzen *heitm / a*; Gös. 174: entsetzen [erschrecken neut.] *ehmatama / haitma*, entsetzen [aktiv.] *heititama*¹), vrd. vadjJ *heittümä* 'ehmatama'², soomes *heitäyttää* veel täh. 'werfen lassen, verworfen machen', *heitäytää* 'abgeworfen l. verworfen werden'. — Tüüp [5]-nda puhul vrd. s. *pelko* 'Furcht, Schreck', vadjJ *peakoma* 'aukartust tundma, kartma' (*jumala p., vanepid p.*). Vrd. ka lk. 270. — Tüüp [6] (mujal eestis *kargama* 'springen, hüpfen, schnell laufen', vrd. ka s. *karata* 'heftig aufspringen l. laufen, verlaufen l. fliehen, anlaufen l. anfallen' jne) on nähtavasti eesti

¹ Vrd. ka Stahl, LSp. 577: *se Gurm* meid *heititap* / *se Rurrat* meid *ahastap*.

² VadjJ-s leidub sellel sõnal ka sünonüüm *äpartümä* 'kohkuma (inimesest)'.

innal sündinud tähendusarengu tulemus, mis analoogiline on tüüpide [2] ja [4], osalt ka [1]-se arengule.

Kõnesoleva nimestiku suuremas osas (tüübid [1]–[4]) jätkub siis vist peajoontes sama olukord, mis esines eesti erielu algul ja osalt nähtavasti varemaltki.

Murdealasid, kus neist nimetüüpidest esineks ainult üks, leidub mitme paigu: Hm-Srm-Muh [2], Kihn-Tõs-Aud-Mih-PJg-Pä [2], Hä-Saa [3], HJn-Amb [1], Kõ-SJn (-Pil-KJn-Põlt) [1], Iis-Torm [1], VJg-Lüg [5], Vaiv [5], Hall-Kark-Pai-Tarv-Hel [4], Puh-TMaVo-Nõ-Võ [4]. Mujal esineb aga samas murdes kaks või mitu tüüpi rinnastikku, kusjuures märgata on teatavaid erinevusi sõnade semasioloogilises väärtuses. Nõnda tarvitatakse Lm-l, Hrm-l, Jm-l, Virm-l, osalt ka Pm-l, Viljm-l ja Tm-l tüüp [1]-se kõrval tüüpi [2]-st, peamiselt hobuste kohta, harvemini ka inimeste väga järsu ehmatamise mõttes. Samas tähendusvarjundis esineb ka tüüp [6] ja nähtavasti isegi eL tüüp [1-b].

156. 'Laver', 'waschen'.

Tarvitusel on kolm nimetust: 1. eP-s *pesema*¹ ~ *pesemä*² ~ *peškma*³, subst. *pesü* (*pesò*) 'lessive; linge', 'Wäsche'; — 2. eL-s *mõškma*⁴ ~ *mõškme*⁵, subst. *mõšk* g. *mõsü* 'lessive; linge', 'Wäsche', *mõškme* 'eau de lessive', 'Spülwasser'; — 3. Wied. Wb. *põukima* (A [= Alut]) 'waschen (grobe Wäsche)', *põugutama* 'waschen, beuchen', Torm *põuutama* 'pesu pesema' [v], Lüg, Jõh *põük* 'pesu', *põugu kündä*, *põukku pesemä*.

Tüüp [1] (Müller 237: *puchtar peßemeßer*; G ö s. 458: Waschen / [lavare] *peßfema*) ulatub soome-volga aega, vrd. s. *pesta*, *pesen* 'waschen', karj. *peže* id., veps. *pesta* id., vadj. *pesemä* id., li. *pezz* 'waschen, scheuern' (Sj.-Wied.), mrd. *peze-* 'den Kopf waschen', lp. *bassat*, algselt tähendades vist 'pressen, auspressen' (vt. P a a s o n e n, Beitr. 233—4). — Tüüp [2] (J. GutsL.: waschen / *mõftma* / u) on veelgi vanem, s.-uurali aegne nimetus, juba algselt tähenduses 'waschen'. Muis lms. keeltes puuduvad sel tüübil vasted täiesti, leiduvad aga kaugemal: mrd. *muškems* 'waschen', tšer. *muškam* id., sürj., votj. *miški-* id., ung. *mos* id., sam. *masau* id. (vt. Setälä, Stufenw. 75; P a a s o n e n, Beitr. 5). — Alut randadel esinev *põük*, *põukkima*

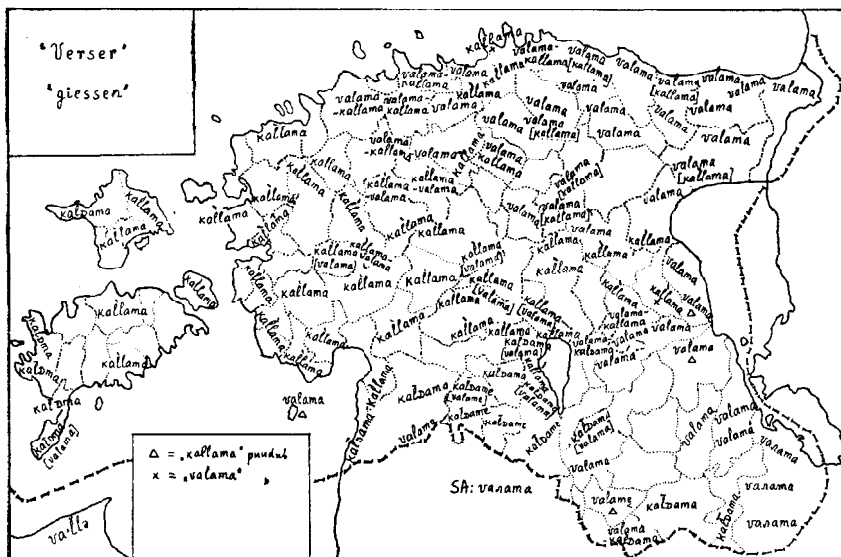
¹ Hm, Srm, Muh, suurem osa Lm-d, Pm eP osa (ka SaaL, SaaK), Hrm, Jm, Virm lääneosa, Viljm (eP osa), Tm (eP osa). ² Vig. Mar, Kihn, Ju, Jõh, Vaiv, Kod, KJn, ViljT. ³ SaaJ. ⁴ SaaV, HelJ, TMA, Võ, San, Põ, SetL, SetO, SA. ⁵ Kark, Tarv, Hall, Pai.

jne. on nähtavasti laenatud soomest (s. *poukku* 'tvätt, byk'), kus see omakorda on uuem laen skand. keeltest (vt. R. Saxén, FUF IV 94—5). — Arvatavasti on eP ja eL vahelikord tüüpide [1] suhtes sama olnud eestikeele tervel erielul; tõenäoliktult on praegust eL-t esindavad murded algsoomeski olnud sõna *mõskma* poolest, muude murretega võrreldes, täiesti eri järjel, mis täninigi kajastub.

157. 'Verser', 'giessen'.

Tarvitusel on kaks nimetust: 1. peaaesjalikult läänepoolseis murretes *kallama* ~ *kal̥d̥ma* ~ *kal̥dama* ~ *kal̥dame*; — 2. enam idapoolseis murretes *valama* ~ *valame* ~ *vaama*. Vaata allolevat kaarti.

Tüüp [1] (Gö.s. 215: Giessen / *wallama* / *kallama*) on esindatud ka teistes lms. keeltes, vrd. s. *kaltata* 'mit siedendem Wasser

begiessen l. absengen', *kallata* (*kaltaa*) 'hälla, gjuta in', *kallattaa* 'snea, göra långsluttande; slutta sakta, vika af på vägslyttningen, väja, gå lutande och fort', karj. *kalda-* 'kallistaa (venettä)', aun. *kal-davu-* 'kallistua', vadjj *kallama* 'liig täiest nõust üleliigset välja kallama', ja on algs. aegne laen germ. keeltest, vrd. mroots. *hälla*, uroots. *hälla* 'neigen, abschüssig machen, aus einem Gefäss rinnen lassen', misl., norr. *hella*, taan. *hælde* 'beugen' (< **halpa-*, vrd. Setälä, JSFOu. XXIII: 35). Seega päranduvad juba algkeelest

selle sõna praegused tähendused eestis: 1) 'verser', *vet kallama*, ja selle kõrval eP-s laialdaselt esinev 2) trans. 'tourner', 'wenden' ja intrans. 'se tourner', 'sich wenden, eine Richtung einschlagen, sich neigen', *kalla kõrva! sõnu kallama, te kallab vaššakkule*, Mih *vikatti terä kalDab jubä* 'v. t. veereb, lööb kahekorra, liialt õhudaks ihumise tõttu'. — Genuinne 'verser'-täenduslik lms. (isegi s.-volga) aegne sõna on *valama* (J. GutsI.: giessen *wallama*; ka G ö s., vt. ülale!), vrd. s. *valaa* 'giessen, begiessen; spühlen; (Metall) giessen', karj. *vala-* 'valaa, kaataa (vettä)', vepsL *valada* 'kallata', vadJ *valama* 'giessen', li. *va'lla* id., mrd. *valoms* id. See sõna valitseb täielikult veel ainult Virm-l, osalt Jm-l, Tm eP osa idas, eL idas ja, täiesti isoleeritult, Kihnus, kus igalpool tüüp *k.* on kas hoopis tundmatu (suurem osa Virm-st, osalt Võrm, SA, Kihn) või esineb tähenduses '(sich) wenden' (osalt Jm). Sellele alale vastandina aseneb läänepoolne Eesti: saartel (peale Kihn), Lm-l, Pm-l, Viljm-l ja läänepoolsel Hrm-l on *v.* kas täiesti võõras või tarvitusel veel ainult tähenduses 'Metall giessen': *tinä, õhne (õhne) v.* (Vig, Ans, Hall, Tarv, Vilj, KJn, Pil, Tü). Vahepealsel alal esinevad aga mõlemad sõnad kõrvuti, samas tähenduses (Hrm idaosa, kesk-Jm, Tm lääneosa, Võrm). Tõenäolik on, et varemalt, eesti erielu algul, on *k.* 'giessen', 'wenden' tuntud olnud (*v.* kõrval) ainult nende eestlaste murdes, kes Eesti kõige läänepoolsemasse osasse asusid, kust see sõna siis järgneval ajajärgul pikkamööda ida sihis on laiemale vooganud (jättes puht-*v.*-ala saarekesena järele ainult Kihnu) ja on käesolevaks ajaks Eesti keelealast üle uhtunud umbes $\frac{3}{4}$.

158. 'Pousser', 'schieben, stossen'.

Stiililiselt neutraalseid ja üldtäenduslikka¹ nimetusi on tarvitusel neli: 1. pea terves eP-s ja eL läänes² *lukkama*³ ~ *lukkämä*⁴ ~ *lukkäme*⁵ ~ *lukkämä*⁶; — 2. Srm-l, Muhus, Alut-s, kohati ka

¹ Stiililiselt affektiivsemaid ja eritäenduslikumaid nimetusi on: eP *müksama müssama*, eL (Põ) *kukkama* (Wied. Wb.: 'fallen machen, werfen, umstossen'), Vaiv *kökästämmä* 'väikest tõuget andma'. ² Negat. teat.: Jõh, Vaiv; Puh, TMaVo, Kam, Võ, San, Hel, Karl, Põ, Röp, SetL. ³ Hm, Srm, Muh, Lm, Hrm, Jm, Virm lääneosa, Pm, Viljm (peale Hel), Tm eP osa (ka TMaVe). ⁴ LNg, MarH, Vig, Varb, Kihn, JuKu, KJn, TMaL, ViljV, ViljT, TarvM, TarvÄ. ⁵ Hall, Kark. ⁶ KuusJ, KuusP, VNgK, Lüg.

mujal eP-s, pea ainulise tüübina aga eL idas¹ *tõykkama*² ~ *toukkama*³ ~ *tõykkama*⁴ ~ *toukkame*⁵ ~ *tõykkama*⁶ ~ *tõykkama*⁷ ~ *toukkama*⁸; — 3. Vas-s *tünämä* (puud. Wied. Wb.); — 4. Muhus *mutsuma* (= *tõykkama*), Wied. Wb. järgi *mutsama* ~ *mutsatama* ~ *mutsuma* ~ *mutsitama* 'stossen, drängen, drücken'.

Tüüp [1] (Stahl, LSp. 593: *faripitte motluffe fiffe lüčkama*; Gös. 400: *stossen / lüčkama*) pärandub praeguses tähenduses algsoomest, vrd. s. *lykätä* 'stossen, schieben', karj. (K u j.) *lükätä* ~ *likätä* 'kallata', aun. *lückedä* 'heittää, viskata', vepsL *lückädmhä* 'lückkama', vadj. *lüttšämä* 'lykätä, ajaa, työntää', vadjJ *lüttšämä* 'niiti nõela silma ajama (ühel korral)', li. *likka* 'lükata'. Selle verbi esinduse kohta kaugemais sugukeeltes vrd. Budenz, MUSz. 708, Setälä, Stufenw. 52. — Samuti algs. aegne on tüüp [2] (J. Gutsi.: *schieben touwka*; Gös. 399: *Stos / [contusio] lüčkaminne / toučkaminne*, lk. 400: *stossen / lüčkama / toučkama*), vrd. s. *toukata* ~ *toukata* 'blindlings thun l. stossen l. stechen', *tõykätä* 'skuffa, stöta, skumpa, sticka, peta', vadj. *teykkämä* 'tõukama', vadjJ *toukkama* 'lückkama', *toukkima* 'mitmel korral lückkama, lückkima', li. *tevk* ~ *stevk* 'stossen, stampfen; eindringen'. Niisama vana verb on ka eestis haruldane *tünämä* [3], vrd. s. *työntää* 'von der Stelle stossen, ausschicken, entsenden', karj. *tüöndä* 'lähettää, laittaa', *tüönnüttä* 'saattaa matkaan, ajaa, lähettää'. Tüüp [4] näikse olevat algselt deskriptiivne, enam affektiivstiilile omane nimetus, mis Muhus ometi on stiililiselt üldinenud. Arvatavasti on see eesti erielu aegne kujundus.

Tüüp [2]-se esinemine praegu õige mitmel eraldatud alal tõendab vist selle levinemist varemalt üle terve eesti. Tüüp [1]-se puhul on aga võimalik, et seda eL-s (vähemalt selle Tm-Võrm-Set osas) ka varemalt ei tuntud, mida osalt kinnitab veel asjaolu, et ka samatüveline *lückkima* puudub viimaksnimetatud aladel⁹, esineb aga siiski Alut-s¹⁰ (kus *lückkama* puudub).

Paigus, kus mõlemad tüübid esinevad kõrvu, on märgata, et tüüp [2] tähendab tüüp [1]-sest erinevalt 'järsku, lühidalt, sihist hoolimata lückkama' (nõnda vähemalt Ans-s, Muhus, Kull-l, Vig-s).

¹ Negat teat.: Phl, Käl, RidE, MärJL, Varb, Tös, Vänd, Päm; Ris, HMd, Kei, HJn, KuusJ, KuusP; AmbM, AmbP, AmbT, Tük; HaljO, HaljK, SimS; Pölt, SjnP, Hall, Kark; LaiK, LaiJ, ÄkP, KodK, TMaL. ² Muh, Põl, MarH, KullP, KullT, Vig, Kihn [u], HäT, JuKu, KuusS; AmbL, JMd, VM, Koe, LügA, Jõh, KJn [hv], Pal, Kod, TMaVo, KamR, Hel, SanP, SanU. ³ Jäm, Ans; VNgK, Vaiv, VöS, Lu. ⁴ Kih, Püh, Karj, Jn. ⁵ Karl. ⁶ Põ. ⁷ Puh. ⁸ Ráp, SetL. ⁹ Puh, TMaVo, Kam, VöS, San, Ur, Karl, Põ, Ráp, SetK, SetL (ka Srm, Muh, Hm [osalt], Kihn, Lm, Pm lääneosa). ¹⁰ Vaiv, Jõh, Lüg.

159. 'Mordre', 'beissen'.

Tarvitusel on järgm. nimetused: 1. eP-s¹ *aṁmustama*² ~ *hammustama*³ ~ *ammustamma*⁴, Wied. Wb. järgi *hammustama* 'beissen, stechen (von Insekten), schelten'; — 2. peamiselt eL-s, kuid paiguti ka eP-s⁵ *purema*⁶ ~ *pureme*⁷ ~ *purema*⁸ ~ *pureme*⁹ ~ *puṛama*¹⁰, Wied. Wb. järgi *purema* ~ *purgema* 'beissen, nagen, kauen'; — 3. eL-s¹¹ *aukkama*¹² ~ *aukkaṁma*¹³ ~ *aukkame*¹⁴ ~ *haukkama*¹⁵, Wied. Wb. järgi *haukama* 'beissen, abbeissen'; — 4. peamiselt eL-s, kuid kohati ka eP-s¹⁶ *salvama*¹⁷ ~ *salvma*¹⁸ ~ *salvme*¹⁹ ~ *saṁvama*²⁰ ~ *salvame*²¹ ~ *saluma*²² ~ *sālvama*²³ ~ *salvama*²⁴, Wied. Wb. järgi *salvama* ~ *salvma* (d) 'beissen, stechen (von Insekten und Schlangen)', fig. 'beissende Reden führen'.

EP tüüp [1] (Gö s. AS 129: Beissen / [der Ochsen] *hammuṣṭab*; A. Thor-Helle: *hammuṣṭama* 'beissen') on nähtavasti juba algsoomeline tuletis sõnast *hammas* ~ *aṁmäs* 'dent', 'Zahn', vrd. s. *hammastaa* 'Zähne gebrauchen', 'mit Zähnen versehen, zähnen', vepsL *hambastada* 'hammustada', vadjJ *ammessema* (= *purema*) 'hammustama', *ammessi* (~ *puri*) *tejs* 'hammustas teist'. Veel vanemasse aega küündiv nimetus on tüüp [2] (Stahl, HH 129: *fünno pōha fanna kalli rogka* / *kumba meije süddames purreme*; Gö s. 129: Beissen / [kauen] *purrema*; AS 129: Beissen / [der Hunde] *purreleb*), vrd. s. *puren*, *purra* 'mordeo ut canis, dentibus seco e. c. panem', 'beissen', karj. *pure-* 'purra, järsiä', vepsL *purda* 'purra', vadjJ *purema* 'hammustama', li. *purra* 'purra', votj. *purini* 'beissen, zerbeissen (v. Hunden)', sürj. *purni* 'nagen, beissen (von Tieren)'. Vrd. ka Budenz, MUSz. 443, Wichmann, Wotj. Chr. 98. Algsoome aegne tüüp on ka [3], vrd. s. *haukata* 'mit ausgesperitem Maul einbeissen, abbeissen' (vrd. ka s. *haukku* 'aufgesperter

¹ Negat. teat.: Hall, Kark, Tarv, Hel, Ran, Puh, KamR, VöS, Rön, San, Kan, Ur, Karl, Pö, Röp, Rõu, Vas, SetO, SetL, SA, Lu. ² Käi, Jäm, Ans, Muh, Lm, Hrm, Jm, Virm lääneosa, Pm eP osa (ka Saa), Viljm eP osa, Tm eP osa (ka TMaVe, NöP). ³ KuusJ. ⁴ HaljO, VNgK, Vaiv. ⁵ Negat. teat.: Kihn, TüS, HaljO, VNgK, Pal, Kur, TMaVe. ⁶ LügA, JõhV, Vaiv, [Torma], Hä, Tarv, Ran, Puh, NöP, SanP, SA. ⁷ HelJ, SanU, Kark. ⁸ SanL, Kan, Ur, Pö, Röp, Vas, SetL. ⁹ Karl. ¹⁰ Ans. ¹¹ Negat. teat.: NöP, Puh (puud. ka igalpool eP-s). ¹² Hall, Tarv, Ran, Rön, KamR, VöS. ¹³ Ur. ¹⁴ Hall, Kark. ¹⁵ Kan, Rõu, Pö, Röp, SetO, SetL, Lu. ¹⁶ Negat. teat.: Käi, Mih, Kihn (ain. rhvI-s), RapJ, HaljO, VNgK, Vaiv, SimA, Tü, Kur, Pal, Ran, SanP, Kan. ¹⁷ Ans, Hä, Saa, [Amb], TMaVas. ¹⁸ Ur, Röp, Vas. ¹⁹ Karl. ²⁰ SetO, SA. ²¹ Hel. ²² Hall, Kark, Tarv, SanU, Puh. ²³ An. ²⁴ JõhV [v].

Rachen'), vepsL *haykta* 'hammustada', karj. *haukkoa* 'haukata'. Oma tüve poolest veel kaugemate sidemetega on tüüp [4] (Müller 245: *tui õr pijsõkene Suis nente Silmi siise salwab*, lk. 341: *tuy tachtfit nämat nebt Israelli Lapsel oma Hamaste ts ruffur salwada*, *nind ellawalt erranelda*; J. GutsL.: *beissen salwama*; Gös. 129: *Beissen / [mordere] salwama*, lk. 312: *nus aufbeissen / pechtlet salwama*¹), vrd. s. *salvata* ~ *salvaa* 'auszurichten l. einzuwirken vermögen', *kirves salvaapi puuhun* 'securis lignum secare valet', *sana salvaapi sydämeen* 'verbum cor movere valet' etc., *salvea* ~ *salveta* 'verschneiden', *salvaa* ~ *salvata* 'ein Haus aufzimmern', liS *sall* 'beissen'; sõna vastete kohta kaugemais sugukeeltes vt. Paasonen, s-Laute 57—8. Võimalik, et selle verbi algs. aegne tähendus oli 'sisse lõikama, hammustama'.

Kuigi tüüp [2] praegu eP-s on haruldane, on see verb varemalt olnud kindlasti üldestiline, nagu seda tõendavad järgmised eraldi esinevad tarvitused: Vig *puremese ammad* (Kuus *puri-amBAD*, Kihn *päri amBAD* jne.), Kull (j. m.) *purelema*² 'riidlema', Kir *puŕgema* 'lõhkuma', *labidaga mättuid p.*, *koŕ puŕgeb* 'k. lõhub hammastega', *külm puŕges inimese ä* (ka intrans.: *laps puŕges tälē kās ä*), Mih *puŕoima* 'sügavalt tuhnima, üles kaevama, tõngima', *seäd puŕoibad kariama ülesse, miš sa si puŕoid tēstē asjade kalläl!* *valoga purttod inimene*, Ans *puŕgama* 'auguliseks, urbseks närima (näit. hunt loomi)'. Mujal murdeis, teiste tüüpide kõrval esinedes tähendab tüüp *purema* küll 'beissen', kuid järgmiste erinevate varjunditega: 'mitte söömisel hammustama' (Lüg *älä purē* 'ära hammusta!'), 'kestvalt närima', ka fig. 'närima, närivalt kõnelema' (Jõh *mitä sa purēd minust!* Hä; Tarv *purēb kuŕva leiŕä*, Hel *laŕs purēs*), kõige üldisemalt aga loomadest, eriti koertest 'hammustama', 'närivalt hammustama, mitmel korral h.' (Lüg *kuŕ puri*, Tarv *kās koŕäl ärä purēt*, San *peni purē*, Ran *peni purep*, Rāp *pini puri*, San *kihulane purē*, Ran *uſ om purenu*). Õige tõenäolik, et selle tüübi tähendus eesti erielu algul ja vist algsoomeski oli '(närivalt korduvalt?) hammustama (elajate kohta)'. — Ka *salvama*-tüübi eksklaavide praegune esinemine eP-s annab tunnistust selle varemast üldestilikkusest. Täpselt '(toitu j. m. üks kord) hammustama (inimese kohta)' tähendab see võrdlemisi harva: KarkM *salü leiŕä* 'hammustab l.', Kark

¹ A. Thor-Helle lk. 349: *Roor toer ärritab, wanna salwab*.

² Müller 260: *Mindŕpr: taŕa meye Jumala waŕta purelba*.

salva lõõga kättik, San laš salusi minnu, Karl pojsi' salvseve' leibä, Ur ma salvi indäl ulë är'. Harilikumalt tarvitatakse seda sõna aga putukate hammustamise puhul: Räp kirp salv minnò, San kårblese saluve, Tarv kül sääsk salus valusti, Kark sääsè, kårblese salvave, harvemini aga koerte hammustamisest (Tarv koer taht salva) ja usside nõelamisest (TMaVas us salvab, Jõh madò salvas, An us sålvas). Muid tähendusvarjundeid on: 'valusalt pistma, kihvatama' (Ans valü salvas), '(?) sööma' (SetO) ja 'varastama' (Amb salvas rüppè täis, salvas võtta). Võimalikult ehk soome-ing.-vadj. poolt mõjustatud on Alut tähendus 'zimmern, ein Haus aufbauen, aufzimmern' (VNg, Lüg, Jõh, Vaiv). Tüüpide [1] ja [3] (millede alad teineteist kusagil ei kata) tähendus on igalpool peajoontes sama: 'ükskord hammustama (peamiselt toitu, eriliselt just inimestest¹ kõneledes)'.

160. 'Se figer, se congeler, se coaguler', 'gerinnen'.

Vedelate ainete (sularasva, vere, vee) kõvenemisprotsessi madala temperatuuri või üldse õhu mõjul kutsutakse järgm. nime-
tustega: 1. pea terves eP-s ja eL põhjapoolseil äärismail² *taŗreõtama*³ ~ *taŗrõõtama*⁴ ~ *taŗduma*⁵ ~ *tareõtamma*⁶ ~ *taŗveõtama*⁷ ~ *taŗneõtama*⁸ ~ *taraõtama*⁹ ~ *tarreõtamma*¹⁰ ~ *tareõtama*¹¹ ~ *taŗraõtama*¹², Wied. Wb. järgi ka *tarrama* 'erstarren, steif werden, gerinnen', trans. 'starr machen, gerinnen lassen'; — 2. eP-s ja eL põhjapoolseil servil¹³ *aŗguma*¹⁴ ~ *aŗgoma*¹⁵ ~ *aŗguma*¹⁶ ~ *aŗgoõtuma*¹⁷ ~ *aŗgoeõtuma*¹⁸, Wied. Wb. järgi *haŗguma* ~ *haŗgunema* ~ *haŗgema* 'gerinnen, starr werden (härter als *tarretama*)', trans. 'starr machen'; — 3. eL-s ja eP idas¹⁹ *ũbuma*²⁰ ~ *ũĩbuma*²¹ ~ *ũĩbimä*²² ~ *ũĩdũme*²³ ~ *ũĩbima*²⁴ ~ *ũĩũme*²⁵ ~ *ũĩũmä*²⁶ ~ *hũĩũmä*²⁷ ~ *hũĩbũmä*²⁸ ~ *hũĩbũmä*²⁹ ~ *ũĩbũtteme*³⁰ ~ *ũĩvũtteme*³¹ ~ *hũĩbũmä*³² ~ *ũĩbima*³³ ~

¹ Karksis siiski ka: *koer aŗgaš* 'hammustas (ühe korra)'.

² Negat. teat.: Hall, Kark, Pai, Tarv, Hel, Ran, KamR, San; Võrm, Set.

³ Kih, Muh, Mar, Kull, Märj, Jõe, KuusH, HJn, Amb, Tü, Kod, Äk, TMaVo, NõP, ViljV. ⁴ Kihn. ⁵ TormA [hv], TMaVe. ⁶ VaivR. ⁷ VNgK. ⁸ LügA. ⁹ KJn. ¹⁰ VaivS. ¹¹ KuusJ. ¹² ViljT, Kur. ¹³ Negat. teat.: Kark, Hel, San, Võrm, Set. ¹⁴ Kih, Lm, Hrm, Jm; Kad, TormA, Pal, Kod, Äk, TMaVo, Ran; KJn, ViljV, ViljT, Hall, Pai [u]. ¹⁵ Vig. ¹⁶ VNgK, LügP, Vaiv. ¹⁷ Kihn. ¹⁸ KuusJ, KuusP. ¹⁹ Negat. teat.: saared, Lm, Hrm, Jm, Pm eP osa, Hall, ViljV, ViljT, Kur, Pal. ²⁰ Pai, SA. ²¹ Tarv, SanP, Ran, KamR, NõP, Puh. ²² KJn, Hel, Rõn, TMaVo, TMaVe, Kod. ²³ Kark. ²⁴ Äk. ²⁵ SanM. ²⁶ Ur. ²⁷ Kan, Vas, Põ. ²⁸ Räp kir. ümbr. ²⁹ RäpV, SetL. ³⁰ Karl. ³¹ Karl. ³² Lu. ³³ TormA, IisT.

*hüdimä*¹, Wied. Wb. järgi ka *hüüvima* 'gerinnen, zur Gallerte werden', *ahi on ära hüübind* 'der Ofen ist ausgebrannt'; — 4. kohati eP-s² *pahtuma*³ ~ *pahtoma*⁴ ~ *pahkuma*⁵ ~ *päkkuma*⁶, Wied. Wb. järgi *pahtuma* ~ *paatuma* 'zusammen backen, eine harte Rinde ansetzen, sich zusammenballen', *veri pahtub* 'das Blut gerinnt', *uks on pahtund* 'die Tür ist verquollen', *maa pahtub ära* 'das Land wird hart' jne.; — 5. Wied. Wb. järgi *haduma* prees. *hadun* = tarretama; — 6. Karksis *sageneme* (puud. Wied. Wb.); — 7. Kosel *kaloastama*, *vesi kaloastas ära*, *kaloastus tuli vële peäle*, KuusJ *kaloastand pīm* 'tilgastanud piim', Wied. Wb. *kalgastama* 1) 'erstarren, gerinnen, käsen, käsigt werden, starr, hart werden', *piim on kalgastand* 'die Milch ist geronnen, gefroren (wenn sie unten noch flüssig ist)', 2) transit. *külm kalgastas vilja ära* 'die Kälte hat das Getreide benommen (= pigistand)'.

Tüüp [1] (puud. veel Gös-1⁷, J. GutsI-1, A. Thor-Helle¹; HupeI¹¹: *tarrama ärra* 'gerinnen' r., *tarratama* ~ *tarretama* gerinnen, durch Kälte hart seyn' r., *tarratand fool weßi* 'Gallerte') on sugukeeltes täiesti tundmatu ja on eestisse laenatud kas alasaksast või skand. poolelt, vrd. kas. *staren* 'starren', kas. *starren* 'stieren', küs. *starren* 'steif sein od. werden', uüs. *starren*, *erstarren*, msk. *stara* 'starren' (vt. Falk-Torp, NDEtWb. s. v. stær II). Tüüp [2] (A. Thor-Helle: *angetab* 'es geliefert, gerinnet wie Talg'), vrd. ka s. *hankeutua* 'bilda sig till skare', on tuletis sõnast *añõ* g. *año* ~ eK *hang* 'Haufen (zusammen geweht od. getrieben)', lume-h. 'Schneetrift', s. *hanki* g. *hangen* 'mit Eiskruste übergezogene Schneemasse', karj. *hangi* id. Umbes praeguses eesti tähenduses algsoomeline on tüüp [3] (HupeI¹¹: *hübima* 'gerinnen' d.), vrd. s. *hydyn*, *hyytyä* 'frigesco l. rigesco, condensor ut adeps in frigore l. metallum liquefactum', 'erstarren, gefrieren' (vrd. ka s. *hyyttlö* 'Reif, Frost'), vepsL *hüädä* 'hangumisi jäätama'. Algsoomeline on ka tüüp [4] (HupeI¹: *pahtuma* [ühtepahtuma] 'zusammenwachsen', r.), vrd. vepsL *tšak pahtund* 'veri pahtunud' (samuti e. Wied. Wb. *pahke* [O] 'dicht', lis *pahke pū* 'tihe puu', Han *mu'lla pahar* pl. *pahkrad* 'mulla pangad', s. *pahkura* ~ *pahku* 'kurzes u. dickes Stück l. Klump' jne.). Algupäralt selgusetu on tüüp [5]. Tüüp [6] on tuletis sõnast *sacē* g. *sacēda* 'dicht, dick', mille puhul vrd. s.

¹ Lüg, Vaiv. ² Negat. teat.: Rāp, Kark, Jōh. ³ Muh (= *tarreittama*), JuKa, RapJ, An. ⁴ Mih. ⁵ Kod. ⁶ HäO.

⁷ Gös. 209: gerinnen / (concreocere) *tocto johyma*.

sakia 'dick, dickflüssig', *saata* 'etwas flüssiges verdicken, mischen', *sakeentua* 'verdickt l. vermischt werden' jne. (selle tüve kohta kaugetemais sugukeeltes vrd. Paasonen, s-Laute 74—5). Tüüp [7] on nähtavasti eesti erielu aegne, uuem kujundus, samatüveline kui Wied. *kalk* g. *kalgi* ~ *kalg* g. *kalle* ~ *kale* g. *kaleda* 'brüchig, spröde, unbiegsam, hart, rauh', *kalgistama* 'verhärten', *kalgus* (d) 'Härte, Starrheit' jne.

Neist nimetustest kõige üldisema tähendusega on tüüp *hūbima* eL-s, kus ta teiste tüüpide puududes on tarvitusel vere, kehaliikmete, sularasva ja lihamahla kõvenemise kohta, nõndasama ka Vaiv-s, kus nähtavasti tüübid [1] = [2] = [3]: *veri on üdind* (~ v. o. *aḡund* ~ v. o. *tareṭtand*). Mujal aga tarvitatakse tüüpi [3] muude tüüpide kõrval kas ainult vere (Äk), ainult süldi (KJn, TMaVo, TMaVe, TormA, Iis, LügA) või nende mõlemi kohta (Ran, Nõ, LügP). Tüüp [1], esinedes pea igal pool teiste tüüpidega rinnu, on neist erinevalt tarvitusel peamiselt vere, lihamahla ja keha kohta (saared, Lm, Hrm, Jm, Lüg, VNg, Kur, KJn, ViljV, ViljT, Äk, TMa, Nõ), harva ka vee ja maa külmetamise puhul (VaivS *jupā oḡves niṇḍa meno tarreṭtamma*). Tüüp [2] näikse pea üldiselt tähendavat rasva kõvenemist; erandiks on Hall, kus öeldakse ka *veri om ärā aḡunu* (muude tüüpide puududes). Tüüp [4] on tarvitusel kõneledes verest (HäO, Kod, JuKa, An; Mih *veri paḥtoḇ sōṇḍē sēs ā*) kui ka vee jäätumisest (RapJ *vesi paḥtuḇ* 'v. hakkab külmetama') ja isegi hapneva piima kõvenemisest (Mih *pīm paḥtoḇ ā*). Vrd. ka selle sõna muid tähendusvarjundeid, mis eP-s õige üldised: Kull (*emā riṇṇād*) *paḥtoḇāḍ ā* 'jäävad kinni, ehtivad ära, ei anna enam piima', Mih *mā ḍ kōḇas paḥtonḍ* 'maa on (põua tõttu) kõvaks kuivanud ja tihenenu' jne. (vt. ka lk. 280 Wied. Wb. näiteid). Tüüp [6] on tarvitusel Karksis liha, lihamahla ja vere kohta: *lihā sagenēs ärā, sagenu lihā* 'sült', *veri om sagenu* (kuid *rasū üḍpūs ärā*).

Kõigest ülalesitatust selgub, et eesti erielu algul oli kõnesolevas tähenduses tarvitusel: ainult vist eP-s tüüp [2] nähtavasti rasva kõvenemise mõttes ja tüüp [4] vere kohta, kuid arvatavasti ka laialdasemate, umbes praeguste funktsioonidega; eL-s ja kohati eP-ski aga tüüp [3], mida tarvitati nähtavasti vere kui ka rasva ja lihamahla kõvenemise tähenduses.¹

¹ Muudest nimetustest lms. keeltes mainitagu vadjJ *paḥteḥtuma* 'tarduma (verest)', *iāmenemā* 'hanguma (rasvast, süldist)', li. *pūd* 'gerinnen', *kag* ~ *kōg* id.

Résumé.

Du sectionnement lexicologique dans les patois estoniens.¹

Introduction. Il faudrait donner à la connaissance du sectionnement du vocabulaire d'une langue la même importance qu'à la connaissance de l'hist. du sectionn. phonétique [p. V]. — Le but de cet ouvrage est 1) de donner une description exacte des principaux groupes synonymes dans la langue est. actuelle, c.-à d. des mots qui dans les différents patois est. ont le même ou à peu près le même sens, 2) en partant de l'état actuel, de suivre l'histoire du sectionnement lexicologique pendant la vie indépendante de l'est. et de reconstruire l'état qui régnait dans la nomenclature des notions traitées dans cet ouvrage à l'époque de la séparation de l'est. des autres langues finnoises de l'ouest, 3) d'essayer d'expliquer les causes de la diversité lexicologique dans plusieurs régions de langue est., 4) d'éclaircir en général le caractère et les conditions de la différenciation lexicologique, 5) d'éclaircir certains problèmes de la géographie linguistique (le caractère des aires lexicol., leur répartition géogr. et leur rapport topique avec les aires phonétiques, etc.) [p. VI]. — Le domaine des recherches ne s'étend qu'aux variabilités lexicol. qui ont un intérêt assez grand du point de vue de l'histoire de la langue [p. p. VII—VIII]. — Les matériaux dialectaux est. sont cités: 1) d'après les notes recueillies sur les lieux par l'auteur lui-même (marqués par □ sur la carte p. IX), 2) d'après les renseignements pris par correspondance (marqués

¹ Abréviations: act. = actuel, all. = allemand, anc. = ancien, eN = estonien du nord (marqué par eP dans le texte est.), eS = est. du sud (marqué par eL dans le texte est.), est. = estonien, est. prim. = estonien primitif (le commencement de la vie indépendante de l'est.), finn. = finnois (au sens large de toutes les langues finnoises), finn. prim. = finn. primitif (urfinnisch, kantasuomi, alkusuomi), f.-ougr. = finno-ougrien, germ. = germanique, lett. = letton, lith. = lithuanien, p. = patois, sémant. = sémantique, sign. = signification, t. = type lexicologique.

Le terme suomi signifie la langue finnoise parlée par la majorité de la population de Finlande. La limite entre les deux dialectes est., eN et eS, est une ligne imaginée sur la carte p. IX, qui laisse d'un côté les lieux marqués par les numéros 150, 149, 130, 127, 125, 114, 197, 108 et 109, de l'autre côté les numéros 151, 129, 128, 126, 166, 115, 113, 111 et 110.

par □), 3) d'après les notes inédites faites par les boursiers de „Emakeele Selts“ suivant les questionnaires préparés par l'auteur (marqués par ○), 4) d'après les publications (marqués par ◇) [p. p. VIII—IX].

Première partie: Analyse.¹

I.

1. Parmi les mots signifiant 'orage' et 'tonnerre', le type [1], dans sa sign. act., remonte au finn. prim. Autrefois sa diffusion en est. semble avoir été plus étendue. Les autres t. paraissent être le résultat d'évolutions sémantiques plus récentes, à savoir pendant l'époque de la vie autonome de l'est.

2. Le t. [2] remonte au finn. prim. La question d'origine des autres termes reste ouverte.

3. Les types [1] en eN et [2] en eS, probablement de même origine, remontent au finn. prim. Le changement du sens 'petite parcelle, grain' > 'grêle' est accompli déjà en finn. prim.

4. Le t. [1] en eN, dans sa sign. actuelle, remonte au finn. prim. Le t. [2], autrefois d'une diffusion plus générale dans les p. est., signifiait en finn. prim. 'terrain défriché par le feu'. En eS le t. [2], prenant la sign. du [2], a été substitué à ce dernier.

5. En anc. est. on employait dans tous les p. le t. [3] 'rivage, côte', le t. [1] 'pente, bord, rive', tous les deux empruntés aux langues germ. déjà en finn. prim., et en eS (?) le t. [12] 'pente escarpée ayant des creux'. Plus tard l'eS a emprunté du russe d'abord le t. [2] (< **bergz*), puis le t. [11] (< *беpezz*), en les substituant au t. [1]. Le t. [4] provient du suédois (*bank*). Les autres types, de sens plus spécial (de même que [12], [11] [4]) et de diffusion plus restreinte, et qui sont soit des mots remontant au finn. prim. ([6], [7], [8], le dern. d'orig. germ.), soit des formations probablement est. ([5], ? [9], ? [10]), sont le résultat des évolutions sémantiques en est.

6. Le t. [2] a été primitivement commun à tous les p. est., et remonte, dans sa sign. actuelle, au finn. prim. Le t. [1] a eu en finn. prim. une sign. un peu différente ('flaque d'eau?'), mais en prenant la sign. 'source', il a été substitué en eN au t. [2].

7. Les t. [1], [5] et [9], peut-être même les t. [2] et [4], dans leur sign. act. ('flaque'), remontent au finn. prim. Les autres t. semblent être des formations qui datent de l'époque est.

8. La sign. du t. est. comm. [1] a été en est. (et en finn.) prim. 'limon, vase', puis en général 'boue, fange, bourbe, limon'. Le t. [3] 'boue, fange, bourbe', étant d'ailleurs en est. déjà assez

¹ Les numéros au commencement des résumés correspondent aux chiffres des articles est. Les numéros entre crochets désignent les types lexicologiques traités dans le texte, sous les mêmes numéros.

ancien, est d'origine obscure. Le t. [2] provient du lett. (*pohris, pūrvis* 'marécage'). A propos du t. [4] cf. lett. *lekans* 'boueux'. Le changement sémant. du t. f.-ougr. [5] 'excrément' > 'boue' ne s'est produit qu'en certains p. est.

9. La différenciation act. (eN, eS [1], l'extrême sud-est de l'eS [2]) remonte à l'est. prim. et même au finn. prim.

10. Le t. [1] remonte au finn. prim. Sa sign. a été d'abord (ce qui est encore aujourd'hui en eS) 'substance gluante, glaire'. Le t. [2] remonte au sens act. au finn. prim. Le t. [3] est, très récent.

11. Le t. [1] provient du lett. *dvinga* 'vapeur de charbon'. Le t. [2] paraît être emprunté aux langues baltiques, déjà en finn. prim., cf. le lith. *gāras* 'vapeur' etc. Le t. [3] remonte au finn. prim. Les autres t. sont soit obscurs, soit des produits de formation sémant. assez récente.

12. L'état act. des t. [1]—[3] remonte à l'anc. est.: en eN [1] 'vapeur', [3] 'vapeur chaude', en eS [2] dans tous les deux sens. Les autres t. semblent être soit des emprunts ([4] au suomi), soit le résultat de modifications sémant. très récentes.

13. Le t. [3] est un emprunt du russe de Pskov, tandis que les autres t. sont des termes purement est., pouvant même remonter au finn. prim.

14. Le t. [1] remonte au finn. prim. L'origine du t. [2] est obscure.

15. Le t. [1] est un emprunt de l'all. moderne. Le t. [2] remonte au finn. prim.

II.

16. Le t. eN [1] est un emprunt fait aux langues baltiques déjà à l'époque du finn. prim. ('moulinet' > 'bois qui sert à préparer les moulinets' > 'jeune pin' > 'pin'). Le t. [2], autrefois d'une diffusion plus générale, remonte au finn. prim.

17. Les t. [1] et [2] remontent au finn. prim., tous les deux dans le sens act. 'bouleau'. Le t. [3] est emprunté soit au slave (**berza*), soit aux langues baltiques (lith. *bērzas*, lett. *bēhrss*). Le t. (4) 'bouleau' < 'Rhamnus catharticus', 'Cratægus oxyacantha' est emprunté au suédois.

18. Le t. [1], autrefois plus répandu en eN, remonte au finn. prim. Le t. [2] s'est formé en eN; actuellement il montre des tendances à se répandre. Le t. [3] remonte au finn. prim. Le t. [4] remonte dans le sens act. au finn. prim., où sa diffusion a été fort restreinte.

19. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] peut être une formation est. (le sens prim. 'touffe'?).

20. Le t. [1], remonte au finn. prim. Le t. eS [2] provient du lett. (*ciesva* < **kensva*).

21. Le t. [1] remonte, dans sa sign. act., au finn. prim. La sign. prim. du t. [2] a été 'fleur'; la sign. act. paraît être assez récente. Les autres types aussi sont relativement modernes.

22. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] semble être une variante dialectale du t. [1]. Le t. [3] est très récent.

23. Le t. [1] est emprunté au norois au temps du finn. prim. Le t. [2], attesté seulement en eS, est d'origine obscure. Le t. [3] est emprunté au suomi. Les autres types sont très récents.

24. Les t. [1], [3] et [4] remontent au finn. prim. et même aux époques plus anciennes. Les autres t. sont très modernes.

25. Le t. [1], attesté seulement en eN, est d'origine inconnue. Le t. [2] remonte au finn. prim. Le t. [3] est une formation relativement moderne.

26. Les t. [1] et [2] sont des formations est. Le t. [3] est emprunté au suomi.

27. Les t. [1] et [3] sont des formations est. Le t. [2], avec le sens prim. 'baie qui grise', remonte au finn. prim.

III.

28. Le t. [1] est un emprunt au lett. (cf. *tekis* 'béliér') à l'époque de l'anc. est. Le type eS [2] remonte au finn. prim. Le t. [3], autrefois d'une étendue plus générale en est., remonte au finn. prim. L'origine du t. [4] est inconnue.

29. Tous les deux t. ont existé l'un à côté de l'autre déjà en finn. prim. ([1] 'poulain à l'âge de 1 an', [2] 'p. à l'âge de 1—2 ans').

30. Le t. [1], autrefois propre à tous les p. est., remonte au finn. prim.; probablement encore en est. prim. il signifiait 'animal mâle'. Le t. eN [3] 'jeune taureau' est emprunté au bas all. L'emprunt all. le plus récent, [2], tend à refouler actuellement les autres t.

31. En est. prim. ont existé tous les trois t., dont les rapports sémant. ont été les suivants: [1] (remontant au finn. prim.) 'bœuf ou vache d'un an', [2] (emprunt au gothique?) 'poulain' > 'génisse', [3] (anc. emprunt aux langues baltiques) 'génisse'.

32. En est. prim. ont existé: en eN [1] et [2] 'béliér', [4] 'béliér, mouton', en eS [5] 'béliér'. Le t. [3] résulte d'une évolution sémant. relativement moderne.

33. Tous les deux t. remontent au finn. prim.

34. Les t. [1] et [3] peuvent remonter au finn. prim. Le t. [4] est emprunté au suédois¹. Le t. [2] paraît être assez moderne.

35. L'est. prim. a connu tous les deux t.: en eN [1], en eS [2] et probablement aussi le t. [1].

36. Le t. [2] a été autrefois usité dans tous les p. est. Le t. [1], emprunté au germ., commence à se répandre et à s'acclimater en eN vers le milieu du XVII s.

¹ Cf. W. Wiegert dans „Streitberg Festgabe“ (Leipz. 1924) p. 408.

37. Le t. [1] remonte au finn. prim. L'origine du t. [2] est obscure.

38. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. eS [2] est un emprunt, probablement à l'anc. lett.

39. L'origine du t. [1] est inconnue. Le t. [2] remonte au finn. prim.

40. Les t. [1], [2] et [4] sont des formations est. Le t. [3] remonte au finn. prim.

41. Le t. [1] 'souris' remonte au finn. prim. Le t. [3] paraît être très anc. en eS (emprunt germ.?). Le t. [2] est emprunté au bas all. Les autres t. sont soit obscurs ([5]), soit de formation assez récente.

42. Le t. [1], n'étant connu qu'en est., semble être emprunté aux langues baltiques (au lett.?). Le t. [2] remonte au finn. prim. Le t. [3] est un emprunt par traduction soit de l'all., soit du suédois. Le t. [4] a été autrefois plus répandu en est. Le t. [5] est très récent.

43. Les t. [1] et [4] remontent au finn. prim. Les t. [2] et [3] aussi sont fort anciens.

44. Il ne se trouve aucun nom désignant 'lombric' dont l'origine finn. prim. soit certaine.

45. Le t. [1] est d'origine obscure. Les autres types sont relativement modernes.

46. De la nomenclature actuelle les t. [1], [2], [6] et [7] remontent au finn. prim. L'étendue du t. [2] a été autrefois plus vaste en est. Les autres t. sont soit d'origine inconnue, soit de formation relativement récente.

47. La plupart des t. ([3]—[7], [9]—[11], [13], [14], [17], [18]) n'a aucune correspondance avec les termes dans les autres langues finn. Quelques types ont des affinités sémant. avec des termes correspondants dans les langues i.-eur. ([8], [12], [15], [16]).

48. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] paraît être emprunté soit au russe, soit au lett.

49. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] est d'origine inconnue.

50. Le t. [1], auparavant d'une étendue plus vaste, remonte au finn. prim. Le t. [2] est d'origine onomatopéïque; son domaine primitif semble être la langue enfantine.

51. Les t. [1] et [2], tous les deux d'origine onomatop., ont été connus déjà en est. prim. et même en finn. prim. Les autres t. sont des formations plus récentes de la langue enfantine.

52. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] est un terme onomatop., créé en anc. est. Le t. [3] est emprunté au suédois.

53. Le t. [1], connu seulement en est., semble être d'origine onomatop. Le t. [2] remonte au finn. prim. Les autres t. ont été créés pendant la vie indépendante de l'est., les t. [3] et [7], ainsi que [4], étant d'origine onomatop.

54. Le t. [4] est emprunté au suomi. Les autres t. sont des formations est., plusieurs entre eux étant probablement d'origine onomatop. ([1], [2], [5], [6], [7]).

55. Aucun type ne remonte au delà de l'époque est.

56. En est. prim. les deux t. semblent avoir existé dans tous les patois, avec la différence que le t. [1] a signifié 'poumon humain' et le t. [2] 'p. animal'.

57. Tous les deux t. remontent au finn. prim.

58. Tous les deux t. remontent au finn. prim. L'étendue du t. [2] paraît avoir été autrefois plus vaste qu'aujourd'hui.

59. Le t. [1], en est. prim. usité dans tous les p., remonte au finn. prim. Actuellement il est repoussé de la plupart des patois de l'eS par des formations sémant. nouvelles [2] et [3].

60. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] est une création sur le territoire de l'eS (sens prim.: 'petit auge').

61. L'est. prim. a connu trois t.: en eN dialectalement [1], dial. [2], en eS le t. [3]. Les autres t. sont très modernes.

62. Le t. [1] est un emprunt au bas all. Le t. [2] et probablement aussi le t. [4] remontent au finn. prim. L'origine du t. [3] est obscure.

63. L'est. prim. a connu deux t.: eN [1], eS [2]. Le t. [4] aussi paraît être relativement anc. Les autres t. sont probablement plus modernes.

64. Tous les trois t. remontent au finn. prim.

65. Le t. [2] remonte au finn. prim. L'origine des autres termes est obscure.

66. Les t. [1], [2] et [4] remontent au finn. prim. Le t. [3] est d'origine inconnue. Le t. [5] résulte d'une évolution moderne.

67. Les t. [1], [2], probablement aussi le t. [3], remontent au finn. prim. Le t. [4] est une formation récente. Le t. [5] paraît être emprunté au suomi.

68. Le t. [3], peut-être aussi les t. [7] et [8], remontent au finn. prim. Le t. [6] est emprunté au lett., le t. [4] probablement au suomi. Les autres t. semblent être des formations est.

69. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] est une formation est.

70. Probablement tous les t. résultent des évolutions sémant. qui se sont produites pendant la vie autonome de l'est.

71. Le t. [1] remonte au finn. prim. L'origine du t. [2] est obscure. Les autres t. sont relativement modernes.

V.

72. Il ne se trouve pas de terme qui soit employé dans le sens 'variole' déjà en finn. prim.

VI.

73. Au commencement de sa vie indépendante l'est. a possédé les termes suivants: [1] 'père', d'une valeur stylistique

neutre; [2] 'père', probabl. un mot de la langue enfantine, une expression caressante; dans certains p. [4] 'père', mot probabl. du style affectif; dans tous les p. le t. [3], peut-être dans la sign. 'aïeul'; dans quelques p. le t. [5] 'vieillard, père'. Plus tard le t. [7] a été emprunté au suédois. L'origine du t. [6] est obscure.

74. Dans les premiers temps de sa vie indépendante, l'est. a connu les termes suivants: [1] 'mère', comme terme le plus neutre; le t. [3] 'mère', avec une nuance de caresse, et les t. [2], [5] et [7] qui certainement ont appartenus à la langue enfantine et au style affectif. Les t. [4], [6] et [8] sont des emprunts très récents aux langues germ.

75. L'est. prim. n'a connu que le t. [2]; plus tard l'eN a emprunté au suédois le t. [1].

76. Tous les deux types remontent au finn. prim. Le t. [2] semble avoir été autrefois en eN d'une diffusion plus vaste.

77. Le t. [3], autrefois vraisemblablement usité aussi dans tout l'eN, remonte au finn. prim. La sign. du t. [2] a été en est. prim. et en finn. prim. 'jeune femme (mariée)'. Le t. [1] est un emprunt très récent au germ.

VII.

78. Les types [1] et [3] semblent remonter à l'est. prim. Les autres types sont plus récents.

79. Le t. [1] semble remonter à l'est. prim. Les p. du nord-est paraissent avoir emprunté déjà de très bonne heure le t. [3] au suomi. Pendant la période de 1100—1500 le t. [2] est emprunté au moy. bas all. Le t. [4] semble être assez récent. Les autres t. sont d'origine obscure.

80. Tous les trois types remontent au finn. prim.

81. Le t. [2], peut-être même le t. [1], remontent au finn. prim. Le t. [3] semble être une formation sémant. plus récente.

82. Tous les t. sont soit des formations, soit des emprunts modernes.

VIII.

83. Les t. [4] et [7] sont les seuls qui dans leur sign. act. remontent au finn. prim. Les autres t. sont soit des créations est. (? [1], [2], [3], [8]), soit des termes, dont la sign. était à l'époque du finn. prim. tout autre ([6]), soit des emprunts relativement récents ([5]).

84. Les t. [1] et [2], étant tous les deux en est. prim. propres à tous les patois (avec une certaine différence de sign.), remontent au finn. prim.

85. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] semble résulter d'une évolution sémant. en est.

86. Les t. eN [1] et eS [2], étant d'anc. emprunts germ., et les t. est. d'ouest [3] et [6] remontent au finn. prim. Le t. [4]

est emprunté aux langues scandinaves à l'époque est. Le t. [5] peut remonter dans la sign. 'meulette' au finn. prim. L'origine du t. [7] est inconnue. Les autres t. sont de formation plus récente. Les t. coexistant actuellement ou autrefois n'ont pas d'équivalence sémant. complète.

IX.

87. Le t. [1] et probablement aussi le t. [2] remontent au finn. prim., le dern. pouvant être emprunté aux langues scand.

88. Les t. [1] et [2] remontent au finn. prim. Les t. [7] et [4] sont des emprunts du bas all. et de l'all. Les t. [3], [5] et [6] sont de formation sémant. moderne.

89. Le t. [7], probablement aussi les t. [3] et [5], peut-être même les t. [4] et [6], remontent à l'est. prim. Les t. [1] et [2] sont des emprunts très récents de l'all.

90. Les t. [1], [4] et [2] ont existé déjà en est. prim. Le t. [3] semble être un dérivé plus récent en eS.

91. Le t. [1], n'étant connu qu'en est., est d'origine obscure. Le t. [2] remonte au finn. prim.

X.

92. Le t. [1], n'étant connu qu'en eN, est d'origine obscure. Le t. [2] remonte au finn. prim.

93. Les t. [2] et [3] remontent au finn. prim. Le t. [1] est un emprunt moderne de l'all.

94. Le t. [1] est emprunté au suédois. Le t. [2] remonte au finn. prim.

95. Les t. [1], [2], [3], [8], [9], [10], [15], [16], peut-être aussi le t. [5], sont des emprunts modernes au lett., au russe, au suédois, à l'all. et au suomi. Les t. [6], [7] et [14], peut-être même le t. [5] sont des termes créés pendant la vie indépendante de l'est. Les types [12] et [13] sont probablement très anciens. L'origine du t. [11] est obscure.

96. Le t. [1] paraît remonter au finn. prim. qui l'a emprunté aux langues scand. Les autres t. sont soit des emprunts ([2], [3], [4]), soit des créations plus récentes ([5], [6]).

97. Les t. [2] et [3], peut-être même le t. [4], remontent au finn. prim. Le t. [1] est un emprunt germ. assez moderne.

98. Le t. [2] remonte au finn. prim. Le t. [1] est une création est. Le t. [3] semble avoir été emprunté au suomi.

99. Les t. [1], [2], [4a] et (?) [4b] ont été empruntés à l'époque est. au suédois, au russe et au lett. Les t. [3] et [5] sont d'origine obscure.

100. Le t. [2] remonte dans la sign. 'sandales sans semelle dure' au finn. prim. Le t. [3] est d'origine inconnue. Les autres t. sont plus récents, soit des emprunts, soit de formation est.

XI.

101. Aucun des types act. ne remonte dans la sign. 'chevrons' au finn. prim. La diffusion du t. [3] semble avoir été autrefois plus vaste en eN. Il a été refoulé par le t. plus récent [1]. Le t. [4] est un emprunt du lett.

102. Le t. [2] remonte au finn. prim. En anc. est. il a été usité dans tous les p. est. Le t. [1] est un emprunt all. fort récent.

103. Aucun des types act. ne semble remonter à l'est. prim.

104. Le t. [3] semble être le plus anc. Le t. [1] résulte d'une modification sémant. assez récente. Le t. [2] est emprunté au suédois. Les autres t. sont des créations modernes.

105. Le t. [1] remonte au finn. prim. Les autres t. sont de formation sémant. est.

106. Le t. [2], autrefois d'une diffusion plus vaste, remonte au finn. prim. Le t. [1] est une formation sémant. est., mais relativement anc. Les autres t. se sont créés plus récemment.

107. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] est un emprunt à l'anc. russe. Les autres t. sont des emprunts assez récents aux langues germ.

108. La sign. act. de tous les termes est ultérieure à la séparation de l'est. des autres langues finn. Les plus modernes sont les t. [3] et [4].

109. Le t. [1] est le seul qui remonte à l'est. prim. Les t. [5] et [6] peuvent être aussi très anciens. Le t. [2] est un emprunt suédois.

XII.

110. Le t. [1] et probablement aussi le t. [2] remontent au finn. prim., le second ayant eu autrefois en est. une étendue plus vaste. Les autres t. sont de formation est.

111. Les t. [1] et [2] remontent au finn. prim.; la diffusion du premier semble avoir été en est. prim. plus restreinte, tandis que celle du second était plus vaste. Les autres t. sont empruntés au russe moderne.

112. Le t. [2] remonte au finn. prim. Le t. [1] n'étant connu qu'en est., est d'origine obscure.

113. Le t. [1] est emprunté au bas all. Les autres t. sont de formation sémant. est. (les mots eux-mêmes remontent au finn. prim.).

114. Le t. [1] remonte dans sa sign. act. au finn. prim. Les autres t. sont soit des résultats d'évolutions sémant. en est. ([2], [3], [5], [6]), soit des emprunts ([4]).

115. Le t. [1] remonte au finn. prim. L'origine du t. [2] est inconnue.

116. Le t. [2] remonte au finn. prim. Le t. [1] est emprunté au bas all., le t. [3] au russe de Pskov.

117. Le t. [2] remonte au finn. prim. Le t. [1] est un emprunt tout récent à l'all.

118. Tous les t. remontent à l'est. prim. et même plus loin, au finn. prim.

119. Les t. [2] et [5] remontent au finn. prim. La sign. act. du t. [1] semble être relativement récente. Le t. [4] est emprunté au lett. L'origine du t. [3] n'est pas claire. Le t. [2] semble avoir été autrefois propre à tous les deux dialectes.

120. Le t. [4] remonte au finn. prim. Les t. [1], [2] et [6] sont des emprunts resp. du lett., du germ. et du suomi. Les t. [3] et [5] résultent de formation sémant. récente.

121. Les t. [1] et [2] remontent au finn. prim. Le t. [3] est de formation est.

122. Les t. [1] et [2] remontent au finn. prim.; à l'origine leurs valeurs sémant. n'ont pas été tout à fait les mêmes. En anc. est. la diffusion du t. [2] était plus vaste qu'aujourd'hui. L'origine du t. [3] est obscure. Les autres t. sont relativement récents.

123. Tous les trois t. remontent au finn. prim.; au point de vue sémant. ils se sont différenciés dans une certaine mesure déjà à l'origine.

124. Le t. eN [1] remonte au finn. prim. Le t. eS [2] est probablement une création est.

125. Le t. [2], autrefois d'une diffusion plus générale, remonte au finn. prim. Le t. [1] est emprunté au suédois. Le t. [3] est un emprunt très récent au russe.

126. Tous les deux t. remontent au finn. prim.

127. Les t. [1] et [2] remontent au finn. prim.

128. Le t. [1], probablement aussi les t. [2] et [3], remontent, à peu près dans leurs sens act., au finn. prim.

129. Tous les t. sont en est. relativement récents.

130. La nomenclature act. peut remonter au finn. prim.

131. Le t. [1] remonte au finn. prim. Les autres t. sont relativement récents, étant soit des emprunts au suomi ([4]) et au germ. ([3]), soit de formation sémant. plus tardive.

132. Le t. [2] et probablement aussi le t. [3] sont les plus anc. en est. Les autres types, étant plus récents, sont soit des emprunts au russe ([6], [7]), au letton ([10] > [9]), au suédois ([8]), à l'all. ([11]) et au suomi ([5]), soit des résultats d'évolutions sémant. modernes.

133. Le t. [1] peut remonter au finn. prim. Le t. [2] est emprunté au lett. L'origine du t. [3] est obscure.

134. Le t. [3] et probablement aussi le t. [1] remontent au finn. prim. Le t. [4] est de formation est. Le t. [2] paraît se rattacher au t. [1].

135. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] est d'origine obscure.

XIII.

136. Au commencement de la vie indépendante de l'est. ont existé en eN le t. [5] et en eS probablement le t. [3]. Les autres t. résultent d'évolutions assez récentes.

137. Le t. [3] et vraisemblablement aussi le t. [2] remontent au finn. prim. Les t. [1] et [4] sont empruntés aux langues scand., le t. [5] au russe.

138. L'anc. est. a connu les t. suivants: le t. [2] dans tous les p., le t. [1] en eN, probablement aussi dans tous les p. le t. [6] 'petite écuelle de bois', en certains p. le t. [4] et en eS le t. [5]. Les autres t. semblent être relativement modernes.

139. Le t. eS [2] et probablement aussi le t. eN [1] remontent dans leur sign. act. au finn. prim. Les t. [3] et [4] sont des emprunts modernes à l'all. Le t. [5] est d'origine inconnue.

140. Les t. [1] et [2] remontent au finn. prim. Le t. [3] semble être créé en est.

XIV.

141. Les t. [1] et [3] remontent au finn. prim.; leurs étendues ont été autrefois plus vastes. Le t. [2] est de formation est.

142. Les t. [1], [2] et [4] remontent au finn. prim. Les t. [3] et [5] sont des emprunts du suomi et de l'all.

143. Tous les deux t. remontent au finn. prim., étant usités autrefois dans tous les p. est. l'un à côté de l'autre.

144. Les t. [1] et [2] remontent au finn. prim. Le t. [3] semble être emprunté au germ.

145. Tous les deux t. remontent au finn. prim.

146. Le t. [2] et probablement aussi le t. [1] remontent dans leur sign. 'chaud' au finn. prim.

147. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [3] semble remonter au moins jusqu'à l'est. prim.; son étymologie est obscure ainsi que celle du t. [2].

148. Tous les trois t. remontent à l'est. prim., les t. [1] et [3] jusqu'au finn. prim. Autrefois leur répartition géographique en est. semble avoir été sensiblement autre.

149. Les t. [1], [3], [5] et [7] remontent au finn. prim. Le t. [2] semble remonter à l'est. prim. Les autres t. sont soit plus récents, soit d'origine obscure. Des différences de nuance ont existé dans le sens des types coexistants déjà à l'origine.

150. Le t. [1] remonte au finn. prim. Le t. [2] est une création en eS.

151. Les t. [1], [2], [3] et [5] remontent au finn. prim. Le t. [4] est de formation est.

XV.

152. Le t. [2] remonte au finn. prim. La sign. act. du t. [1] s'est formée en est.

153. Les deux termes ont existé déjà en finn. prim.

154. Le t. [2], autrefois d'une étendue plus générale, et probablement aussi le t. [1] remontent dans leur sens act. au finn. prim. Le t. *kogema* est récent.

155. Les t. [1]—[4] remontent au moins jusqu'à l'est. prim. Les t. [5] et [6] sont vraisemblablement fort récents.

156. Les t. [1] et [2] ont existé déjà en finn. prim. Le t. [3] est un emprunt récent du suomi.

157. Tous les deux t remontent au finn. prim. L'étendue du t. [1] semble avoir été en est. anc. plus restreinte qu'aujourd'hui.

158. Les t. [1], [2] et [3] remontent au finn. prim. Le t. [4] est en est. relativement récent. Le t. [2] a été autrefois d'une diffusion plus vaste.

159. Les t. [1], [2], [3], peut-être même le t. [4], remontent dant leurs sens act. au finn. prim.

160. En est. prim. ont existé: en eN les t. [2] et [4]. en eS et en certains p. de l'eN le t. [3]. Le t. [1] est emprunté soit au bas all., soit au suédois. Les autres t. semblent être relativement modernes.

Sõnajuhataja¹. — Index des mots.

haabjas 266	harin 190	esä 118	johviku' 46
haamer 206	harja-auk 185	hetku, s. 10	joobik-marja 46
aampalk 183, 184	hark 205	hetkua, s. 10	joodud 129, 130
aar 221	arkala 214	fula, <i>goot.</i> 53	joofk 46
haavjas 266	arm 266	får, <i>roots.</i> 57	joohke' 46
haduma 280	harmaa, s. 267	fäär, <i>msk.</i> 57	joopke' 46
aer 221	ase 199	garai, <i>le.</i> 21	joosik 69, 70, 72
agu 6	astjas 237, 238	garas, <i>le.</i> 21	joovikas 46
ahas 254	atlad 103	* garmas, <i>balt.</i> 21	joviged 45
ahingas 222	atspool 228, 231	gars, <i>lä.</i> 21	jooviku 46
hahk 266	att g. -i 118, 119, 120	гнида, <i>v.</i> 84	jubi 136, 137
hahkjas 266	auk 14	gnida, <i>lä.</i> 84	jung 194, 239, 242
ahl 14, 16	haukama 277	iha 175, 176	juovukka, s. 46
Ahlainen, s. 16	haul 22	hiha, s. 176	jupka 166
aho-edine 190	aur 22, 23, 24	hiib 154	juur 156
ahtakene 254	aurama 268	iil g. -i 77	juuretis 156
ai 11	ausud 173	hiir g. -e 69, 70, 71, 104, 267	juuretus 156
ajor 221	basse, <i>roots.</i> 57	hiir g. -u 267	jähmettyä, s. 272
ais 220	bassi, <i>msk.</i> 57	hiired 103	jämehtüma 271
hakra 103	béhrse, <i>lä.</i> 30	hiiro, s. 267	järtas 13, 16
ale 139, 140	béhrss, <i>lä.</i> 30	hiirud 103	jäve kivi 111
hall 266	berza, <i>algsi.</i> 30	hiiv 155	jäär 55, 56, 58
hallikad 46	bérsas, <i>le.</i> 30	ikma 268	jõhvikad 45
allikas 11, 12	bessi, <i>msk.</i> 57	ila 106, 107	kaan g. -i 77
allikko, s. 12	bäss, <i>roots.</i> 57	ilu 256	kaare 187
alune 167	dvinga, <i>lä.</i> 21	ilus 256	kaaren 87, 88
alus 167	eha 6	imä 120	kaari' 85
aluspalk 184	ehmatama 271	iramärad, <i>li.</i> 42	kaari-alune 190
hame 162, 164, 168	eide 121	hirmuma 271	kaarjas 77
hammustama 277	eit 120, 122	isa 118, 119, 120	kaarjad 43
hand 97	heituma 271	isu 3. 4	kaarmad 43
anded 130, 131, 133	ele 251	itkema 268	kaarmarjad 43
hang g. -u. 205	ell g. -a 118, 120	jaani-marjad 42	kaarnas 87, 88
hanguma 279	ema 120, 121	jahmatama 271	kaasik 167
hanko, s. 206	emm 121	jala kont 101	kaatsad 173, 174
annid 130, 131, 133	enn 123	jala muna 101	kabel 235
antsperid 42	hera, s. 43	jant 136, 137	kaema 133
anum 237	hersed 116, 117	jerta 13	kahepoolsed 103
arakat 42	herukka, s. 42		kahri 85
arakmarjad 42	herukat, s. 43		kalgastama 280

¹ Indeksisse on paigutatud eesti keeleainestikust ainult tüüpilisemad murde- teisendid. Nad esinevad kõik liht-transkriptsioonis. Sugukeelte näiteist on valitud ainult need, mis esitekeelseist vastetest häälikuliselt ja tähenduslikult tuntavamalt erinevad. Võõrakeelseist keelenäidetest on siin esitatud üksnes sõnad, mida käesolevas uurimuses esimest korda on ühendatud kõnesolnud eesti sõnadega. — Sõnad on tähestikku paigutatud sõnaalgulisest *h*-st hoolimata.

- kalgistama 281
 kalgus 281
 kali 150, 151
 kalits 176, 177
 kallama 274, 275
 kallas 9, 10, 11
 kalsad 172
 kalsud 174
 kaltsud 172, 173
 kamal 101
 kapp 248
 kappa, s. 249
 kapl 235
 karap 136, 137
 karendaine 98
 karbalad 45
 kard 26, 27
 kardama 26
 kargama 271
 kari 85
 karjalaine 85
 karkuma 271
 karm g. -i 21, 22
 karm g. -u 21
 karman 176
 karmastua, s. 21
 karmia, s. 21
 karmainen, s. 21
 karmia, s. 21
 karsas 202
 karsia, s. 202
 karso, s. 202
 karssas 202
 kartma 270
 kartsas 201, 202
 karuperse 185, 187
 kask 30
 kassar 212
 kassara, s. 213
 katk 14
 katsipoolitse 103
 kaugas 176
 kaulamus 214
 kaun 40, 41
 kaunis 256
 kauss 243, 245
 kedraluu 101, 102
 keelik 112
 keere 234
 keerites 98
 keerus 234
 keha 237, 238
 kehrluu 101
 kei 225
 keko, s. 147
 kelbas 10, 11
 kelp 11
 kemm 145
 kena 256, 257
 ker 179
 ker-kingad 178
 kesv 36, 37
 ketas 136, 137
 kibu 248
 kiidzevalia 254
 Kiideva 63
 kiigu 197, 198
 Kihlepa 63
 kiidekas 112
 kiik 197, 198
 kiil g. -o 130, 131
 kiil g. -u 207
 kiilikas 111, 112
 kiim g. -i 212
 kiin g. -i 212
 kiirites 98
 kikas 86
 kikkim, li. 215
 kill (-pugu) 111, 112
 killbud 130, 131
 kingad 177, 178
 kingisep 72, 73
 kingsep 72
 kipp g. -u 249
 kippa, s. 249
 kippu, s. 249
 kiriglut 91
 kirikarjane 81
 kiri-kärr 81
 kiriküüt 89
 kirilind 81
 kirivlehm 81
 kirivlind 81
 kirjat-lehmake 81
 kirju-kukrik 81
 kirmask 136
 kirnas 136
 ki(r)rekind 81
 kitsas 254
 kiu-liha 109, 110
 kivi-korjus 111
 kivi-kubu 111
 kivi-näre 111
 klvi-paun 111
 kleinuke 253
 kleit 167
 klunker 136, 137
 kobras 66
 koer 61, 62
 koer, roots. 170
 kohte, taan. 170
 kogema 270
 kohetus 156, 157
 koki 84
 kohkuma 271
 kohu 67, 68
 kohutama 68, 272
 koi 84, 85
 koi-valge 6
 koiku 119, 200
 koit 6
 koitto, s. 6
 kojo 84
 kokk g. -a 147, 148
 koldas 10, 11, 189
 kolk 203, 214
 koliane 113
 kolle 11, 187, 189
 kondi-luu 101
 koogud 181, 182
 koogualune 184
 kook-aluse hirs 184
 koolma 269
 kool g. -a 106, 107
 koot 203, 204
 kootspool 228
 koovakad 177, 179
 kopp 243
 kops 94
 kori 187, 189
 korisu 189
 korju 189
 korp g. -i 'ronk' 87
 kortsik 166
 kote, alas. 204
 kotspool 228
 kouku, s. 3
 kouvo, s. 4
 kraavant 199, 200
 krants-puu 184
 krees 136
 kriunuma 268
 kromp 88
 kronk(s) 88
 krumpel 136
 kräuks 72, 73
 kubu 147
 kud, li. 85
 kuod, li. 85
 kufte, norr. 170
 kugura' 38
 kuhti 170
 kuhtin 170
 kujutspool 228
 kukk g. -a 38
 kukk g. -e 86
 kukk g. -u 37, 38, 39
 kukkama 275
 kukkär, li. 38
 kuklane 80, 81
 kukra 38
 kukrik 81
 kuld-kubu 111
 kuldnokk 93
 kule li. 60
 kulit 176, 177
 kullita 176, 177
 kulla-lind 93
 kulli, s. 60
 kulli-auk 185
 kult 59, 61
 kummialune 190
 kummutus 184
 kunn 37, 39
 kuni 37, 39
 kunt 59
 kunu 37, 39
 kuprad 38
 kura 251, 252
 kurask 211
 kurn g. -i 39
 kurt g. -i 37, 39
 kusilane 80, 81
 kusi-rautsikad 78, 79, 80
 kute, alas. 204
 kuts 61
 kutsikas 61
 kutspool 228
 kuub 167, 171, 172
 kuutaja 92
 käba 37, 38, 39
 käbalad 43, 44
 käbi 37, 40, 226
 kädzina' 129
 kägu 147
 käher 64
 kähr 64
 kähri 64, 65
 käi 225
 käiakas 225
 käikene 154
 käiksed 174
 käised 174, 175
 kämm 145, 148
 käokirg 81
 käokirjat 81
 käolehm 81
 käpp 38
 käsik 'simman' 136
 käsik 'kapp' 249
 käsik 'simman' 136
 kätki 197, 198
 kätsin 130
 kääjin, s. 225
 käavas 227
 köder 41
 köiv 30
 köju 30
 köle 214
 kölje 214
 Kõo 30
 köokirg 81
 Kõola 30
 körik 162, 170

- kõtr 41
 kõu 3, 4, 118, 120
 kõõla 30
 kõgastama 275
 kõis 235
 kõkk 146, 147
 kõks 146, 147
 kõrt (toit) 151, 154
 kõrt 'seelik' 166
 kõrtsik 166
 kõst 154, 155
 Kõte, *saks.* 204
 küdi (-uss) 74, 75
 kühklane 92
 küit 169
 küi-uss 74, 75
 küna 246
 künni-lind 89
 künni-räästas 93
 künnis 190, 191
 kütke 214, 216
 kütis 139
 küü 74, 75
 kyy, *s.* 75
 küükülaine 92
 küüt 169
 laane-tui 92
 laatka 243
 labidas 204
 labu 145, 147, 148
 laev 228
 lahe-liha 109, 110
 Laheva 63
 lahja-liha 109
 lahjad 130, 132, 133
 laih-liha 109, 110
 lakk g. -a 41
 laka-alune 190
 lamakas 136
 lammi, *s.* 15
 lammikas 13, 15, 16
 lammikko, *s.* 15
 lampi, *s.* 15
 lapja 204
 lapjo 205
 lapi 221
 lappo, *s.* 147
 lasn 205
 laud 200
 lauk g. -a 41
 lauvased 103
 lee 187, 188
 leelis 24
 leem 152, 153
 leenis 24
 leerikene 76
 lees 83
 leeskana 81
 leeslind 81
 leespugu 110, 111
 leet 188
 leets 212
 lehelis 24, 25
 leitsak 23
 leitse 21, 22, 23, 24
 l'ekans, *la.* 18
 Lemmsalu 33
 lemu 23, 24
 lepalind 81
 lepatiirro 83
 lepatriinu 81
 lepp g. -a 83
 leppäkeritu, *s.* 83
 lessaka 76
 lets g. -i 212
 libe g. -da 24
 liero, *s.* 77
 liettaa, *s.* 188
 lige 260, 262
 ligu 261
 liguma 161
 li'D, *li.* 244
 lidä, *li.* 244
 liimak 76
 liimik 76
 liimukas 76
 liiskami 81, 83
 liiskana 81
 liislind 81
 liispet 81, 83
 liivapugu 110, 111
 liivikene 76
 lika, *s.* 261
 lillukas 76
 limu 76
 limukas 76
 linask 72, 73
 lind 85, 86
 ling 194, 195
 linik 162
 linohk 72, 73
 liota, *s.* 261
 lipe 24, 25
 liud 243, 244, 245
 lodma, *karj.* 15
 lodmu, *aun.* 15
 lohk 14, 16
 loib 178, 179
 loik 13, 14, 16
 loikkua, *s.* 14
 loim 13, 15, 16
 loima, *s.* 15
 loizm, *vadj.* 15
 lomm 13, 15
 lommik 15
 lomp 13, 15, 16
 lomp, *s.* 15
 lonts 13, 15, 16
 loomis 139
 lontsik 13, 15, 16
 loobas 13, 15, 16
 loops 13
 loopsik 13, 15, 16
 lopsik 13, 15, 16
 lui 226
 lunt 37, 39
 lutspool 228
 luuas-kont 101
 luubas-kont 102
 luugas-kont 101, 102
 luunina 70, 72
 luupealse-kont 101, 102
 luupekse-kont 101
 luupäks 102
 luob 178, 179
 lääger 203, 204
 läätsa 116
 läga 18
 läkk g. -u 17
 lämm 23, 258
 lämmi 258
 länget, *s.* 208
 lätkäkö, *s.* 16
 läte 11, 12, 13
 läts g. -i 212
 läve 190
 löbud 136
 löeg 214
 löhmus 31, 33, 35
 Löhmussilla 33
 löig 214
 lömm 23, 24
 löög 214, 216
 löögal 216
 löörrik(kas) 76, 77
 löörima 77
 lööritama 77
 lönderpuu 214
 lükkama 275, 276
 maarja-kana 81
 madu 74
 majajas 66, 67
 malgad 193
 malts 14
 maltsa kallas 14
 mamma 121, 123
 mannerng 239
 mannerik 239
 maokene 76
 marana(d) 80, 81
 mardik 76
 margapuu 293
 marran pl. marana 80, 81
 matused 135
 mehikas 91, 92
 meigas 91
 melekas 92
 meltsas 92
 memm 121, 122
 meokas 92
 meos 92
 mereharg 81
 mets-siga 65
 metsuvi 92
 mogel 24, 25
 molohka' 43
 moll 247
 mold 247
 morohka' 43
 muda 16, 18
 mugel 24, 25
 mukk 37
 muki 24, 25
 mulk 37, 39
 mulla-madu 76
 mullikas 52, 53
 mullu 53
 munamed 103
 munn g. -i 37, 39
 munt g. mundi 37, 39
 murakad 43, 44, 45
 murelased 78, 80, 81
 murispuu 184
 murre 184
 murulased 78
 mustlased 80
 must-lind 88
 must-mats 93
 must-rästas 93
 must-varblane 53
 mutsima 267
 mutt 67, 68
 mutikas 146, 148
 muttima 67
 muurahainen, *s.* 80
 muurama, *s.* 43
 mäger 64
 mänd g. -a, -i 28, 29, 213
 märg 108, 260, 262
 mür 64
 määr g. -a 64, 65
 Määrä k. 65
 möhk 247, 248
 möla 221
 mörsja 127, 128
 möskma 273
 mööl g. -u 131
 möllama 68
 mölsas 92
 müger 67
 mügl 24
 mügri 67, 68, 69, 70, 71

- mükr 67
 müksama 275
 myllätä, s. 68
 mült 67, 68
 myltätä, s. 68
 münt 37, 39
 mürgas 67
 mürgine 25
 mürk 'mütt' 67
 mürk g. -i, -u 25, 26
 mürts 136, 137
 müssama 275
 mütt 67
 müttama 67
 mütas 67

 naadre(se)d 78
 naarits 66
 nagelased 78
 nagil 208, 209
 naklased 78
 nann 121, 123
 napp 243, 246
 narblased 78
 nardlased 78
 natt g. -a 107
 naurits 66
 neerud 102
 nepse 263, 265
 nepsia, s. 263
 nesse 263, 265
 neste 263, 264
 nestütämä 263
 niin 31
 niinepuu 31, 33, 35
 niiske 262
 nilva-madu 76
 nirko 239
 noorik 127, 128
 nudzima 78
 nuga 209
 nui 203, 223
 nuk 146, 148, 211
 nuka, li. 211
 nummi, s. 9
 nurm 142, 143, 144
 nutma 268
 nutsima 78
 näbrastama 264
 näbre 263
 näin 121
 näkk 78
 nänn 121, 122
 näpsjas 263
 närä 111
 nätsäkkä, s. 264
 nätse 263
 nätske 263, 265
 nääps 176, 177
 näärmed 103, 104

 nõel 226, 227
 nõgi 19
 nõlg 107, 108
 nõmm 8, 9
 nõmmik 8
 nõre 19, 20
 nõstme 116, 117
 nõtk 198
 nõu 237
 nõumpuud 181, 182
 nõõlik 226, 227
 nõkk 146, 148
 nõör 235
 nõkk 211
 nykä, s. 211
 hobu-kala 72, 73
 oder 36, 37
 oede 199
 oete 199
 hoi 226
 oinas 56, 57, 58
 oit 13, 15, 16
 oks 155
 olm 185, 186, 187
 olv 185, 186
 onn 146, 148
 hong 28, 185
 hongas 28, 182, 185
 onger-leer 76
 honka, s. 28, 182, 185
 oras, s. 48
 ori g. ori 47, 48, 49
 orikas 48
 otas 86
 hotkata, s. 112
 otspool 228, 232
 oul 22

 paakuma 280
 paarid 181, 182
 paatuma 280
 pael 235
 pahr 280
 pahem 251, 252
 pahke 280
 pahkluu 101, 102
 pahkuma 280
 pahku(r)a, s. 280
 pahr 59
 pahru 59, 60, 61
 pahtuma 280
 paklad 233
 palak 169
 palg g. -u 41
 palla 168
 pallapool 168
 palu 8, 9
 pand 215
 pang g. -a 215

 pang g. -e 239, 241, 242
 pank 9, 10, 11
 parg 10, 11
 park g. -a 11
 parras 10, 11
 pask 17, 18
 pastlad 177, 178, 180
 pedak 28, 29
 pedajas 28, 29
 Pedaspä 29
 peen 253
 peied 135, 136
 pelgama 270
 pelguma 271
 peloma 270, 271
 peni 61, 62
 penikoorem 62
 pent 71
 pentsik 71
 perdus 185
 perges 10, 11
 peris 39
 persis 185
 persise auk 39
 perv s. 10, 11
 pesema 273
 pesise auk 39
 pess 100
 onger-leer 76
 petäi 28, 29
 pidal 77
 pidud 129, 130
 piedin, s. 169
 pied(u) 169, 170
 piht 223
 piillar 191
 pintik, li. 204
 piirits 226, 227
 pikne 4
 pind 204
 pint 203
 pinta, s. 204
 pintta, s. 204
 pizar, li. 77
 pisike 253
 pitspall 136
 plekk 26, 27
 plägel, roots. 204
 pläts 212
 pobuskid 118
 pohris, li. 17
 poka' 116, 117
 pool 228
 pori 17
 porras 201
 post 191
 postromkad 219
 potspool 228
 prunts 164

 prunt 127, 128
 puder 152, 153
 pudzai 113
 pudzu-sulg 113
 pudu 113
 pugu 111
 puhm 36
 puhmas 36
 puhte 135, 136
 pull 50, 52
 pulmad 133
 pumpel 37, 39
 punane 266
 purema 277, 278
 purgema 277, 278
 putre 202
 purres 201, 202
 pürs, la. 17
 pürvas, le. 17
 pürvis, la. 17
 purvs, la. 17
 puss 209
 putsai 113
 puul g. -a 52, 53
 Pädaste 29
 Pade 29
 pähknä 40
 pähn 31, 33, 35
 Pähnä 33
 päitsed 216, 217
 päkk g. -a 99, 100
 päkkä, s. 100
 päks 100, 102
 päri 56, 57, 58
 pärm 154, 155
 pärn 31, 33, 35
 Pärnu 33
 päsmar 223, 224
 päss g. -a 99
 päss g. -u 55–57,
 pässakas 100
 pässima 100
 pässu 'Hahn' 57, 86
 pässül 223
 päts 47
 pätsat-säl 47
 põld 142, 143, 144
 põles-maa 139
 põllu-uss 76
 põrsas 37, 39
 põugutama 273
 põukima 273
 põõsas 35, 36
 põial 99
 põör 225
 põörüs 213
 püdal 77
 püksid 172, 173, 174
 pürs 30

- raand 239, 241, 242
 rage 7
 raenta, *s.* 241
 ragend, *veps.* 241
 rahe 7
 rahked 219
 rahu(n)did 102, 103
 rahud 102, 103, 104
 rahva 102
 rahvasimmed 103
 rainta, *s.* 241
 rake, *norr.* 16
 rakentaa, *s.* 193
 raki, *isl.* 16
 rakk *g.* -a 14, 16
 rakk *g.* -e 61
 rakked 193, 194
 rakko, *s.* 16
 rakr, *isl.* 16
 rank 247
 rand 9, 10, 11
 rangid 218
 rants-puu 184
 - rauhiaised 103
 raudlased 78
 raud-murelased 78
 raud-raatsikad 78
 raud-sipelgad 78
 rautsikud 78
 rebu 113
 redel 201
 rahke 233
 reevas 159
 rend 200
 rese 23, 24, 263, 265
 riie 159
 rind-rits 103
 riist 237, 238
 ristkätse 129
 ristse 129, 130
 ritse 103
 rohem 101
 rohik 101
 rohmik 101
 roja-uss 76
 rokk 152, 153, 154
 ronk 87, 88
 roo 194
 roog *g.* -a 152, 153
 roog 194, 195
 roomad 219
 roots-varblane 93
 rootsus 93
 rosinad 42
 rott 69, 70, 72
 rubid 116, 117
 ruga 145, 147, 148
 ruhe 246
 ruhi 247
 ruhik 101, 246
 ruhimik 101
 ruhmik 101
 ruhv 247
 ruid 116
 ruih 247
 ruigod 116
 ruik 101
 rukk 170
 ruikko, *vadj.* 117
 ruko, *s.* 147
 rummik 101
 ruske 113
 ruskklased 80
 ruskme täis 101
 rustmine 113
 ruuge 113
 ruuh 247
 rāgāz, *li.* 219
 rāga, 109
 rāis 7, 8
 rāüss 7
 rōhk 263, 264
 rōht-pakk 190, 191
 rōivas 159
 rōsi 23, 24
 rōsine 263
 rōske 24, 263, 265
 rōuged 116
 rōōhk 115
 rōōvas 159
 rōga 109
 rōsi 23
 ry, *msk.* 172
 rya, *roots.* 172
 ryijy, *s.* 172
 rūpe 105, 171
 rūpp 105, 106
 rūü 171, 172
 rūüid 171
 saad 145, 146, 148, 149
 saag 149
 saajad 133
 saalispuud 166
 saarjad 84
 saarmas 65, 66
 saat 139, 140, 149
 saba 97, 98, 99
 садъ, *v.* 140
 saerded 83
 sageneme 280
 sagurad 84
 sajad 133
 saired 84
 saivarid 84
 sallispuud 193
 saluma 277
 salvama 277
 salved 193, 194
 salvispuud 166, 193
 sammas 191
 sao-kerits 98
 sao-patt 98
 sarapuu 97
 sarikad 181, 182, 193
 sarvikad 166
 sau(v) 18, 19
 savv 19
 savu 19
 Schaubе, *saks.* 167
 seba 160
 seelik 166, 167
 seie 234
 selgä-munamed 103
 sepp 154, 155
 setspool 228
 siga 37, 39
 siks 49
 simman 136, 137
 sinikad 46
 siplēma 80
 sipelgad 78, 80, 81
 sipud 178, 179
 sipukad 178
 sirandus 234
 sirdus 234
 sisa 89, 91
 sisar 125
 sisask 89, 91
 sitikud 42, 43
 sitke' 42
 sitspool 228
 siug 74, 75
 siuguma 75
 siuksuma 75
 soe 258
 Soema 63
 Soenne 63
 Soeva 63
 solke 77
 solkna 77
 somp 14
 Sompа 63
 sonn *g.* -i 10, 11, 14
 soolmed 158
 soomarjad 46
 soop 14
 sora 113, 114
 sord 140, 141
 sorik 114
 sormikas, *ing.* 230
 sorto, *s.* 140, 141
 sootaja 92
 sopp *g.* -a 17, 18
 sotspool 228
 Spier, *saks.* 227
 spīr, *kas.* 227
 spira, *msk.* 227
 splitsen, *alas.* 212
 stara, *msk.* 280
 staren, *kas.* 280
 starren, *kas.* 280
 subrik 136, 137
 sude 63
 suiaama 208
 suias 208
 suie 208
 suits 18, 19
 suitsed 216, 217
 sukul 228
 sukkula, *s.* 230
 sukulane 228
 sulg 113
 summ 155
 suoja, *s.* 259
 suortua, *s.* 234
 supp 152
 suprik 136
 surema 269
 surnuk 228, 230
 suruma 230
 survoa, *s.* 230
 susi 62, 63, 64
 Sutlepa 64
 sutspool 228
 Suterma 64
 Suti 63, 64
 suude 208
 suudi 208
 suue 208
 suug 177
 suumes 208
 suup 171, 172
 suurmed 158
 sāie 234
 sāige 234
 sālg 49
 sāng 199
 sārк 162, 164, 171, 172
 sāru 136, 137
 sāsi 96
 sāär-piim 115
 sõba 160, 161, 162, 170
 sõerd 140, 141
 sõeres 234
 sõnn 47, 48, 50, 52, 56, 57, 58
 sõrandus 234
 sõra-silm 43, 114
 sõrik 114
 sõru 234
 sõsar 125
 sõstar 42, 43
 sõts 125, 126

- sõtse 126
 sõtt g. -i 111, 112
 sõu 162
 sõuke 162
 sõõrd 139, 140, 141, 234
 sõõrduma 234
 sõõre 234
 sõõrik 234
 sõõrik(as) 114
 sõhar 125
 sõts 111, 112
 sõõdi-uss 76
 söök 152, 153
 sööstik 228
 süi 235
 süld 105
 süle 105
 sülg 107
 süli 105, 106
 süst 228
 süstik 226, 228, 230, 232
 süts 228, 232
 sütspool 228
 süü 235
 taaja, s. 109
 taar 150, 151
 taar, *norr.* 151
 tär, *msk.* 151
 taat 118, 119, 120
 tabär, *li.* 97
 tael 113
 taeva esä 3
 tahas 20, 156, 157
 tahk 20
 tahke 20
 tahm 19, 20
 taigen 156
 tai-liha 109
 tainas 156, 157
 takis, *le.* 47
 takku, s. 233
 takud 233
 tala 183, 184
 talasid 183
 talb 207
 tall 58
 tallo, s. 58
 tangud 158
 taossed 218
 tarab, *li.* 97
 tarretama 279
 taru-liha 109, 110
 tasku 176
 tatt 107, 108
 tauru, s. 110
 tei 97
 tekis, *la.* 47
 tekiuotis, *le.* 47
 tekk 160
 tekys, *le.* 47
 teras 25, 26
 terav 259
 terho, s. 39
 ternes 114, 115
 tiirud 103
 tiiru-taaru-linnukene 81
 tiisel 220
 tiks 49
 tilluke 253
 tirss 21, 22
 tirud 103
 tiskid 243
 tisku 243
 toll g. -i 107, 108
 tolu 40
 toores 263
 toores-piim 115
 toru 40
 toss g. -u 22, 23, 24
 tossama 22
 Trank, *saks.* 248
 tsikkur 37, 39
 tsiiman 136
 tsirk 85
 tsoluk 228, 231, 232
 tsoog 177
 tsora 113, 114
 tsuug 177
 tsäsi 96
 tsäär-piim 115
 tsöörik 243
 tuber 67
 tuhkhaud 180
 tulbas 191
 tulimuld 139
 tulp 191, 192
 tunglas 136
 tuoksu, s. 23
 tupr 67
 turask 211
 turu 40
 tuuts 211
 tär, *roots.* 151
 tähi 94
 täkk g. -i 155
 täkk g. -u 47, 48
 tävi 94
 täü 94
 tööbras 110
 tõhev 40
 tõhk 40
 tõhm 40
 tõhu 40
 tõhv 40
 tõke 72
 tõki 72
 tõkk 72
 tõlv 208
 tõru 40
 tõtkes 72
 tõukama 276
 tõusang 154
 tõuse 154
 tõöl 40
 tõbi 171
 töömees 154, 155
 töömis 154
 tühkäliha 109, 110
 tüma 263, 264
 tymä, s. 264
 türk g. türgi 37, 39
 türn 30
 türu 39, 40
 työntää, s. 276
 tüünämä 276
 ubehe, *veps.* 60
 udras 65, 66
 uht 139, 140
 hui 226
 uig 226
 uigamed 14, 16
 uigemo, *vadj.* 16
 ui-koda 228, 230
 uisk 74, 75
 uitto, s. 15, 16
 uju 162
 ulu-auk 185
 ulv 185, 186
 ummik 243
 undi-händ 185
 undruk 164, 166
 ungas 182, 185, 186
 unk 182, 185, 186
 hunt 62, 63, 64
 upandus 10, 11
 ups 59, 60
 upsas 59
 urg 185
 uss 74, 75
 utr 65
 (h)uts 37, 39, 60
 utt g. -i 59, 60, 61
 utt g. -u 92
 uudut 92
 uus 257
 (h)uusad 173, 174
 uus-piim 115
 uve pl. upeet, s. 60
 uveh, *karj.* 60
 vaagen 243, 245
 vaalik 166
 vaanas 243
 vaar g. -i 119–121
 vagel 76
 vagu 145
 vahane muna 113
 vahe 260
 vai 208, 209
 vaib(e) 260
 va'ima, *li.* 260
 vaip 160, 161, 162
 vaki 76
 valdas 194
 valge lind 88
 valha, *germ.* 70
 valjad 216, 217
 valama 274, 275
 vammus 171, 172
 vanaisa 3, 4
 vanem 3
 vanukas 177, 178
 varik 166
 varp 203
 varrud 129
 varrukad 174, 175, 176
 varrus 174
 varss 49
 vart 203
 varitta, s. 203
 vasak 251
 vasar 206, 207
 Vasknarva 258
 vastne 257
 vatukas 177
 vee-madu 76
 vehmer 220
 veimed 130, 131, 132, 133
 veits 209
 veitsi, s. 211
 veli 123, 124
 welsch, *saks.* 70
 vemmer 220
 vend 123, 124, 125
 venites-puu 184
 venno, s. 124
 vents, *vadj.* 185
 venitse-puu 184
 vepš, *li.* 60
 verang, *veps.* 142
 vere-nudzija 77
 verev 113, 266
 veske 111
 vesoin, s. 212
 vestma 209
 vestu 209, 212
 vibu 194, 195, 197
 vi'emär, *li.* 220
 vigel 205
 vihm-uss 76
 viigrus 145
 viiluauk 185
 vinda, *li.* 194
 viirg 145

viirgus 145	võhk 69, 70, 72	hää, s. 22	õhviti 53
vikl 205	võhv 69, 70, 72	hall 197	õitselind 89
vinn 194	võlhu 71	hällima 198	õnge-uss 76
ving 21	võlu 71	ämbler 239, 242	hõra-silm 43, 114
vinnütüs-palk 184	võlutama 71	hämm 261, 262	hõrake' 42, 43
vintti, s. 194	võnn 58	ämm 148	hõtsik 111, 112
virg 145	võsai 212	hämmema 261	õtsk 10, 11
virgus 145	võlsk, msk. 70	hämmetüs 261	õtsu 112
voodi 199	äde 121, 122	ämu 145, 148	hõõtsikas 111
voon(ake) 58	häge 21, 22	hämä 148	epkas, li. 60
väike 253	hagu 21, 22	hämö, s. 148	õöbik 89, 91
väits 209, 211, 213	ähjä' 133	händ 97, 98, 99	öür 22
väli 143, 144	ähki 133	härjalind 89	üdi 96
vän, roots. 124	ähmama 271	härk 213	ümbrik 166
värss 50, 52	hähä' 133	ärkim 213	ündrik 166
värške piim 115	äi 'Grossvater' 4,	ätt 118, 119, 120	üüsa, li. 60
västar 222	118, 119	hää, s. 134	ürad, u. 43
västaräkki, s. 223	äi 'Wiege' 197, 198	hääss 106, 107	ürp 169, 170
västriik 223	häh 133	enda, li. 97	üsk 105, 106
võhel 71	äike 3, 4	öde 125, 127	ütt g. -i 92
võhl 69, 70, 72	äisk 106	õhv(ake) 52, 53, 55	hüübima 279
võhn 69, 70	äit 121		

Mõistete juhataja¹. — Index des idées.

Abendröte 6	beissen 277	Brunnenschwengel 194	colombe biset 91
Abhang 9	Bekleidung des	buisson 35	colonne 191
Acker 142	Brunnens 193	Bulle 50	congeler, se 279
acier 25	bélier 55	cadeaux 130	coq 86
agneau 58	berceau 197	canneberge 45	corbeau 87
aïeul 118	Besmer 223	casaque 171	cordelette 235
aigu 259	Bett 199	cassie 42	corps médullaire 96
aiguille à filet 225	Biber 66	castor 66	cosse 40
airielle 46	bière, petite 150	chair sans graisse	courrois 218
Ameise 78	Biest(milch) 114	109	couteau 209
arbuste 35	Birke 30	champ 142	couverture 160
Ärmel 174	blaireau 64	chatière 185	couvre-pied 160
Aschenherd 187	Blattern 116	chaud 258	craindre 270
atre 187	Blaubeere 46	cheminée 187	Dachs 64
auge 246	Blech 26	chemise 162	Dachsparren 181
aviron 221	Blutegel 77	cheval entier 47	Dampf 22
Balken 184	bord 9	cheville du pied 101	Daumen 99
Band 235	boue 17	chevrons 181	Decke 160
baptême 129	bouleau 30	chien 61	Deckenbalken 183
bave 106	bourbe 17	coaguler, se 279	défrichement 138
beau 255	bourbier 13	coccinelle 81	déracinement 138
Beerdigungsfeier 135	brancard 220	coin 207	Donner 3
Begräbnis 135	Braut 127	collier de cheval	Dorffest 136
Begräbnisschmaus	bride 216	218	Dreschflügel 202
135	Bruder 123		Drüse 103

¹ Siin loetletud on ainult need mõisted, mille nimetused on artiklites käsitletud sõnatüüpidega.

Dünnbier 150	Gewitter 3	Leiter 201	Nisse 83
<i>eau alcaline</i> 24	Giebelloch 185	<i>lente</i> 83	<i>noces</i> 133
Eber 59	giessen 274	<i>levain</i> 154	<i>nouveau</i> 257
<i>échelle</i> 201	<i>giron</i> 105	<i>levier d'un puits</i>	<i>nouvelle mariée</i> 127
<i>écuelle</i> 243	<i>gland</i> 40	194	<i>oiseau</i> 85
<i>effrayer, s'</i> 271	<i>glande</i> 103	<i>levure</i> 154	<i>orage</i> 3
Eichel 40	<i>grand-père</i> 118	<i>licou</i> 214	<i>orge</i> 36
Eidotter 113	grau 266	<i>limonière</i> 220	<i>orge mondé</i> 158
Eimer 239	Graupe 158	Linde(nbaum) 31	<i>pantalons</i> 172
Einfassung 193	<i>grêle</i> 7	link 251	<i>pâte</i> 156
eng 254	<i>gris</i> 266	<i>lissee</i> 235	<i>pelle</i> 204
<i>enterrement</i> 135	<i>grosseille</i> 42	<i>lit</i> 199	<i>pente</i> 9
<i>épousée</i> 127	Grossvater 118	<i>lombric</i> 76	<i>père</i> 118
erschrecken 271	<i>gruau</i> 158	<i>loup</i> 62	<i>petit</i> 253
<i>essartage</i> 138	Grütze 158	<i>loutre</i> 65	Pfeiler 191
<i>étalon</i> 47	<i>habits</i> 159	<i>lucarne de pignon</i>	Pfosten 191
<i>etoffe</i> 159	Hackmesser 212	185	Pfütze 13
<i>étoupe</i> 233	Hagel 7	Lunge 94	<i>pigeon ramier</i> 91
<i>étourneau</i> 93	Hahn 86	<i>maigre</i> 109	<i>pilier</i> 191
<i>étroit</i> 254	Halfter 214	<i>maillet</i> 206	<i>pin</i> 28
Eulenloch 185	Halsfessel des Viehs	<i>mains</i> 101	<i>plat</i> 243
Faden 235	214	<i>malléole</i> 101	<i>pleurer</i> 268
<i>fange</i> 17	Hammer 206	<i>manches</i> 174	<i>plume (d'un oiseau)</i>
Feld 142	Hede 233	<i>mare</i> 13	113
Femerstange 220	Hefe 154	<i>margelle</i> 193	<i>poche</i> 176
<i>fer-blanc</i> 26	Heide 8	Marienkäfer 81	Pocken 116
<i>fête villageoise</i> 136	Hemd 162	Mark 96	<i>pomme</i> 37
feucht 262	Hengst 47	<i>marteau</i> 206	<i>potage</i> 152
Feuerherd 187	Heugabel 205	<i>masse</i> 206	<i>pouce</i> 99
<i>feuille de métal</i> 26	Heuhaufen 145	Maulwurf 67	<i>poulain</i> 49
<i>fiancée</i> 127	Heumiete 145	Maus 69	<i>poumon</i> 94
<i>ficelle</i> 235	Heuschober 145	<i>mère</i> 120	<i>pousser</i> 275
Kieferwald 8	Hochzeit 133	Messer 209	<i>poutres</i> 184
<i>figer, se</i> 279	Holztaube 91	<i>meule à aiguiser</i>	<i>puchoir</i> 248
Fischotter 65	Hosen 172	225	<i>puisoir</i> 248
Flachsbüschel 234	hübsch 255	<i>meulette</i> 145	Quelle 11
<i>flaque (d'eau)</i> 13	<i>humide</i> 262	Mistgabel 205	<i>queue</i> 97
<i>fléau</i> 202	Hund 61	<i>moelle</i> 96	Quirl 213
Fleisch 109	<i>jaune d'œuf</i> 113	Moosbeere 45	Rabe 87
<i>foène</i> 222	Johannisbeere 42	<i>mordre</i> 277	<i>rame</i> 221
Fohlen 49	<i>joli</i> 255	<i>morve</i> 107	Rauch 18
<i>fourche</i> 205, 222	<i>jupe</i> 164	Motte 84	rat 69
<i>fourmi</i> 78	Kaumagen 110	<i>mouillé</i> 260	Ratte 69
<i>foyer</i> 187	Keil 207	<i>moulinet</i> 213	Regenwurm 76
<i>frère</i> 123	Kiefer 28	<i>mourir</i> 269	<i>rein</i> 102
Füllen 49	Kleid 164	<i>mucosité des nari-</i>	<i>repas de baptême</i>
<i>fumée</i> 18	Kleidung 159	<i>nes</i> 107	129
<i>funérailles</i> 135	klein 253	<i>mucus nasal</i> 107	Riemen 221
Furche 145	Kohlendunst 20	<i>mûre naine</i> 43	Ringeltaube 91
fürchten 270	Kot 17	Muskelmagen 110	<i>rive</i> 9
Fussknöchel 101	Kransbeere 45	Mutter 120	<i>robe</i> 171
Gabeldeichsel 220	Kuh, junge 52	<i>myrtille</i> 46	Rock 171
Gäsepe 101	Kummet 218	Nachtigall 89	<i>romaine</i> 223
<i>gauche</i> 251	Kummetriemen 218	Nasenschleim 107	<i>rossignol</i> 89
Geifer 106	Lache 13	nass 260	rot 166
<i>génisse</i> 52	<i>lait</i> 114	<i>navette</i> 225, 228	Rotz 107
gerinnen 279	Lamm 58	Netznadel 225	<i>rouge</i> 266
Gerste 36	Lämmchen 58	neu 257	<i>rougeur du couchant</i>
Geschenke 130	Lauge 24	<i>neuf</i> 257	6
Geschiir 237	<i>laver</i> 273	Niere 102	Ruder 221

Russ 19	<i>serpent</i> 74	Tanzfest 136	<i>ver de terre</i> 76
<i>sandales</i> 177	<i>seuil</i> 190	Tasche 176	<i>vérole</i> 116
<i>sangsue</i> 77	<i>silique</i> 40	Taufe 129	<i>verrat</i> 59
Säule 191	<i>sillon</i> 145	Taufest 129	<i>verser</i> 274
Schafbock 55	<i>sœur</i> 125	Taufschmauss 129	<i>vêtement</i> 159
Schale 243	<i>solive</i> 183	<i>taupe</i> 67	Vogel 85
scharf 259	<i>source</i> 11	<i>taureau</i> 50	Vogelfeder 113
Schaufel 204	<i>souris</i> 69	Teig 156	Vogelkropf 110
Schellbeere 43	Spaten 204	<i>teigne</i> 84	Waldtaube 91
schieben 275	Stahl 25	<i>terrain sablonneux</i> 8	warm 258
Schlange 74	Star 93	<i>terraine</i> 243	waschen 273
Schleie 72	Stecheisen zum Fi- schen 222	<i>terrine</i> 243	Weberschiffchen 228
Schleifrad 225	Stechgabel 222	<i>tilleul</i> 31	Weberschiff ohne Spule 225
schmal 254	sterben 269	Tisch 200	Weiberock 164
Schnellwage 223	Sterke 52	<i>tissu</i> 159	weinen 268
Schnur 235	Stier 50	<i>tonnerre</i> 3	Werg 233
schön 255	Stoff 159	<i>touffe</i> 234	Widder 55
Schöpfgefäß 248	stossen 275	<i>trempe</i> 260	Wiege 197
Schöpfgelte 248	Strauch 35	Trog 246	Wolf 62
Schoss 105	Strauchbeil 212	Ufer 9	Zapfen der Nadel- bäume 37
Schote 40	Strauchmesser 212	<i>vaisselle</i> 237	Zäumung 216
Schuhe 177	<i>strobile</i> 37	<i>vapeur</i> 22	Zaumzeug 216
Schüssel 243	<i>suie</i> 19	<i>vapeur de charbon</i> 20	Zeug 159.
Schwanz 97	Suppe 152	<i>variole</i> 116	
Schwelle 190	<i>surtout</i> 171	Vater 118	
schwester 125	<i>table</i> 200	<i>ventricule succen- turié</i> 110	
<i>seau</i> 239	<i>tanche</i> 72		
<i>Serpe</i> 212			

Täiendused. — Additions.

Lk. 21: s. *karmas*, *karmea* 'schroff' ('störrisch' jne.) on K. B. Wiklund, Nordiska studier 155, ühendanud järgm. germ. sõna-dega: mroots. *gramber*, aisl. *gramr* 'zornig', mis vähemalt juba häälikuliselt on kaugemad kui esitatud balti vasted. Ka Bibl. Verz. on varustanud selle ühenduse küsimusmargiga. O. Donner, Vergl. Wb. nr. 140, peab tüüpi *karmea* s.-ugri-aegseks. — Lk. 40, art. 22: tüüp *tõhV* on atesteeritud juba J. Gutsi-l kujul: Ecker *Товву*. — Lk. 59, art. 34: SaaLaiksaares on tarvitusel veel viies tüüp *uioäs* g. *ujkka* [v, labane], mis võiks ehk algupäralt olla onomatopoeetne. Sõna *kult* etümoloogia asjus ühinen hiljuti avaldatud W. Wige'ti (Streitberg Festschrift, Leipz. 1924, lk. 408) arva-misega, mille järgi selle sõna algkujuks on pigemini roots. *murd. kult* 'junges Schwein' (ka *kulting*; *grisakult* 'junge Sau'; *galkult* 'junger Eber'). Viimast etümoloogiat peab võimalikumaks nüüd ka M. Vasmer (kirjalikult). — Lk. 108: e. sõna *tol* on hiljuti (MSFOu. LII 92) J. Kalima poolt küsivalt ühendatud järm. sõna-dega kaugemaist sugukeeltest: sürj. *dul* 'Speichel, Geifer', votj. *dyl'di*, *dildy* 'Speichel'. — Lk. 119, 7 r. ül. lisada: 8. kõige noo-remal sugupõlvel, eriti linnarahva keeles *paḡpā*. — Lk. 120, art. 73: tüüp [6] *ell* näikse ikkagi olevat varemalt rahvakeeles esinenud, vrd. Gös. AS lk. 172 juurde: Elter Vater / [Mutter] *Ḫu* / *Ḫmm*. — Lk. 152: SetL-s on tuntud veel tüüp 8. *kruḡpēn* 'kartuli ja tangu supp' (laen venest).

Parandatud trükivead. — Corrections.

Kaardil lk. 5 tuleb sõnal *kõue*- igalpool *u* asemel lugeda *üü*. Lk. 6, 7 r. ül. lugeda *ehavaloe* ... *ihä-valoõ* (mitte *ehavaloe* ... *ihä-valoõ*). Lk. 8, 3—4 r. ül. kustutada sõnad: *ks*-suffiksiga varustatud. Lk. 8, 10—11 r. ül. kustutada terve viimane lause („Käesoleval ...“). Lk. 8, 12 r. ü. lugeda Kieferwald (mitte Fichtenwald). Lk. 9, 12 r. ül. lug. totum pro parte (m. pars pro toto). Lk. 9, 3 r. a. lug. TarvÄ (m. TarvL). Lk. 10, 8 r. a. lug. NDEtWb (m. DNEtWb). Lk. 11, 2 r. a. lug. Vaiv (m. Val) Lk. 11, 11 r. a. lug. *allik* (m. *allik*). Kaardil lk. 12 tuleb *toš*-joon Saa ja Hall piirilt nihutada paralleelselt läänepoole, umbes Saa keskpaika, *puhmas*-joon Saa-Hall piirilt Hä ja Saa põhjapiiridele, *sañ*-joon Võ ja Põ-Räp piirilt põhjapoole umbes Võ keskosasse, sihiga läänest idasse. Lk. 13, 17 r. ül. lug. *loñmi* (m. *loñmi*). Lk. 13, 2 ja 7 r. a. lug. Tor (m. To). Lk. 13, 5 r. a. lug. Lu (m. Luts). Lk. 13, 7 r. a. lug. Jõe (m. Jõ). Lk. 14, 2 r. ül. lug. *rakkä* (m. *rakkä*). Lk. 14, 18 r. ül. lug. *lohü* (m. *lohö*). Lk. 16, 3 r. a. lug. NDEtWb (m. DNEtWb). Lk. 17, 6 r. ül. lug. *läkkü* (m. *läkkü*). Lk. 18, 2 r. a. lug. Vaiv (m. Vai). Lk. 19, 14 r. a. lug. *nõoi* (m. *nõoi*). Lk. 21, 6 r. ül. lug. Põ, Ur (m. ainult Põ). Lk. 21, 17 r. ül. lug. *kařm*; (m. *kařm*). Lk. 21, 7 r. a. lug. Tor (m. To). Lk. 22, 17 r. a. lug. *ärü* (m. *ärü*), 1 r. a. lug. Kur (m. KursT). Lk. 23, 5 r. a. lug. Tor (m. To), 6 r. a. lug. *leitsë* (m. *leitsë*), 7 r. a. lug. Jõe (m. Jõ). Lk. 26, 3 r. a. lug. KuusP, VNğK (m. Kuup, VNigK). Lk. 28, 7 r. ül. lisada Kark *pedäje*; 7 r. a. kustut. sõna Kark. Lk. 30, 8 r. a. lug. *kypära* (m. *kypära*), 11 r. a. lug. algsi. (m. msl.). Kaardil lk. 34 tuleb *törü-tõhv*-joon nihutada Kõ-Saa ja Pai-Kark piirilt Kõ põhja- ja läänepiirile ja Saa idapiirile. Lk. 36 8—9 r. a. lug. Hall ja Saa piirilt umb. Saa ja Hä põhjapiirile (m' Kõ, Vilj, Pai piirilt Hall-Kark-Tarv ja Pai piirile). Lk. 40, 18 r. a. lug. *tõhr* > *tõhv* (m. *tõhr* > *tõhv*), 10 r. a. lug. *kañn* (m. *käñn*). Lk. 41, 10 r. a. kustutada sõna ka. Lk. 46, 6 r. ül. lug. *jõdikku* (~ *jõdigu*) [m. *jõdikku* (~ *jõdigu*)]. Lk. 46, 4 r. a. lug. VõA (m. VötA). Lk. 50, 9 r. ül. lug. Vt. kaarti lk. 51¹ (m. Vt. kaartisid lk. 51¹, 54). Lk. 52, 17 r. ül. lug. *mullik* (m. *mullik*), 11 r. a. lug. Tmp (m. TrmP). Lk. 53, 8 r. ül. lug. *mulloin* (m. *mulloin*). Lk. 55, 1 r. a. lug. *iär* (m. *iär*). Lk. 56, 3 r. ül. lug. 54, 56¹ (m. 54¹, 56). Lk. 57, 12 r. ül. lug. Hahn (m. Huhn), 17 r. a. lug. tähenduseks (m. tähenduses). Lk. 58, 13 r. ül. lisada Kark *tallek*. Lk. 60, 16 r. a. lug. *õžā* (m. *õžā*), TschTW (m. TšerTW). Lk. 61, 6 r. ül. lug. *uř* (m. *uř*). Lk. 66, 5 r. a. lug. *udrikki* (m. *udrikki*), *utrea* (m. *utrea*). Lk. 68, 19 r. a. lug. *müllama* (m. *müllama*). Lk. 74, 8 r. ül. lug. *huš*¹⁴ (m. *huš*), 18 r. ül. *küi-uš* (m. *küi-uš*). Lk. 78, 1 r. ül. lug. **pidali-uš* (m. *pidali-uš*). Lk. 80, 7 r. ül. lug. *tallā* (m. *tallā*). Lk. 81, 6 r. a. lug. *kirikär* (m. *kirikär*). Lk. 84, 2 r.

ül. lug. *saivored* ~ *saèroid* (m. *saivred* ~ *saèroid*), *siàrved* (m. *siàrved*). Lk. 85, 9 r. ül. lug. g. *koī* (m. g. *koī*). Lk. 89, 11 r. a. lug. (*v* >) *B* (m. *v* > *B*). Lk. 91, 15 r. a. lug. kahel (m. vahel). Lk. 96, 11 r. ül. lug. *yty* (m. *tyty*), *idime*, -*t* (m. *idime*). Lk. 101, 5 r. a. lug.: Karj, Muh.¹⁶ Muh. (m. Karj.¹⁶ Muh.¹⁷ Muh.), 16 r. a. kustutada: ~ *lûbeksi-k*.¹⁷ Lk. 102, 7 r. a. lug. *rauh* (m. *rauh*). Lk. 103, 13 r. ül. lug. maal (m. maalt). Lk. 107, 3. r. a. lug. Viljm (m. Vilj). Lk. 110, 8 r. ül. lug. fet (m. fett). Lk. 111, 1 r. a. lug. Nõ *õtsik* (m. *Nõõtsik*). Lk. 113, 4 r. ül. lug. *pudzaja'* (m. *pudzaja'*). Lk. 115, 5 r. a. lug. *erne* (m. *erne*). Lk. 116, 9. r. a. lug. *rõuue* (m. *rõuue*), 10 r. a. *rõuge* (m. *rõuge*). Lk. 119, 6 r. a. lug. nr. 86), (m. Petite). Lk. 120, 1 r. ül. kustutada sõna meule'). Lk. 121, 8 r. ül. lug. *mamma* (m. *mamma*), 19—20 r. ül. kustutada sõnad: VõS *tät ja meñ*. Lk. 122, 9 r. ül. lug. VNgK (m. VNgk). Lk. 124, 6 r. ül. lug. *vellä* (m. *vellä*). 19 r. a. lug. ja sellest on (m. millest). Lk. 129, 6 r. a. lug. 129 ja 163 (m. 95 ja 129). Lk. 134, 18 r. a. lug. *vaatet* (m. *vaattet*). Lk. 136, 17 r. ül. lug. *karappi*⁵ (m. *karappi*), 20 r. ül. lug. *sinmañ* (m. *sinman*), 12 r. al. lug. *ianđi* (m. *ianđi*). Lk. 139, 12 r. ül. lug. 138 ja 163 (m. 95 ja 138). Lk. 142, art. 84 hakul ja vastavail alamärkustel tõsta kõik märkusnumbrid kahe võrra (¹ asemel ³ jne.). Lk. 148, 5 r. ül. lug. [6] (m. [5]). Lk. 152, 11 r. ül. lug.:) g. (m. : g.). Lk. 159, 9 r. a. lug. *õ* (m. *õ*). Lk. 160, 12 r. ül. kustutada sõnad: Vt. kaarti lk. 163. Lk. 161, 4 r. a. lug. SanPringi (m. SanPr). Lk. 162, 1 r. a. lug. KodA (m. KodAl). Lk. 167, 2 r. ül. lug. (*peil*), [m. (*peil* >)], 3 r. ül. lug. *leiri*), [m. *leiri* >)], 4 r. ül. lug. **sēli*- (m. **seeli*-). Lk. 170, 19 r. a. kustut. klamber sõna mingit eest. Lk. 178, 5 r. ül. lug. KuusP (mitte KuusK). Lk. 179, 12 r. a. lug. 'loib' (m. <loib). Lk. 181, 5 r. a. lug. KuusJ (m. KuusK). Lk. 183, 1 r. a. lug. Põ (m. Põl), 3 r. a. kustut. SJnJ. Lk. 190, 2 r. a. lug. Pām (m. PārM), 5 r. a. lug. Põi (m. Põ). Lk. 191, 9 r. a. lug. *sampad* (m. *sampād*). Lk. 200, 1 r. a. lug. Kär (m. KärI). Lk. 203, 5 r. a. lug. KeiU (m. KeiV), 19 r. a. lug. Igatahes (m. igatahes). Lk. 206, 4 r. a. lug. KodK (m. KodU). Lk. 208, 9 r. a. lug. *talB* (m. *talB*), HaljO (m. HallO). Lk. 209, 1 r. a. lug. KodA (m. KodAl). Lk. 211, 13 r. ül. lug. *māk* (m. *mā*-). Lk. 212, 1 r. ül. lug. Serpe (m. Couperet). Lk. 218, 6 r. a. lug. Aud (m. Au), 19 r. a. lug. alas. (m. as.). Lk. 220, 12 r. ül. lug. *aižaz* (m. *aižaz*). Lk. 225, 4 r. ül. lug. *keijama*³ (m. *keijama*⁴). Lk. 228, 2 r. a. lug. *lušpōl* (m. *lušpōl*). Lk. 234, 13 r. ül. lug. *sāļce* g.; 14 r. ül. lug. g. *seie* (m. g. *seie*); 18 r. ül. lug. varemal (m. varemal). Lk. 235, 6 r. ül. lug. *saijekset* (m. *saijekset*). Lk. 242, 16 r. ül. lug. totum pro parte (m. pars pro toto). Lk. 247, 2 r. a. lug. Karl, Hall, Kark (m. Karl.), 3 r. a. kustut. Hall, Kark. Lk. 249, 5 r. ül. lug. *kāšk* (m. *kāšk*). Lk. 254, 19 r. ül. lug. *kidzeve* (m. *kidzeve*), 22 r. ül. lug. *ahtakkeni* (m. *ahtakkeni*). Lk. 255, 6 r. ül. lug. *ahtā* (m. *ahtā*). Lk. 256, 7 r. a. kustut. Kark. Lk. 264, 18 r. ül. lug. *tymā* (m. *tümā*). Lk. 267, 14 r. ül. kustut., vepsI ~ *hah* 'harmaja'. Lk. 268, 5 r. a. lug. SaaL (m. SaaLa). Lk. 271, 4 r. ül. lug. S'effrayer (m. S'effrayer).